

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Филолошки факултет

Милан Д. Ивановић

**ЕТНОНИМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
И СРБИСТИЦИ: ЗНАЧЕЊЕ, ТВОРБА
И РЈЕЧНИЧКА ОБРАДА**

докторска дисертација

Београд, 2023.

UNIVERSITY OF BELGRADE

Faculty of Philology

Milan D. Ivanović

**ETHNONYMS IN THE SERBIAN LANGUAGE
AND SERBIAN STUDIES:
MEANING, FORMATION AND
LEXICOGRAPHIC TREATMENT**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ

Филологический факультет

Милан Д. Иванович

**ЭТНОНИМЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ И
СЕРБИСТИКЕ: ЗНАЧЕНИЕ, ОБРАЗОВАНИЕ
И СЛОВАРНАЯ ОБРАБОТКА**

докторская диссертация

Белград, 2023.

Ментор:

др Рајна Драгићевић, редовни професор,
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови Комисије за одбрану:

1. _____

2. _____

3. _____

Датум одбране: ____ . ____ . 2023.

ИЗЈАВЕ ЗАХВАЛНОСТИ

Онолико колико протекле три године код мене наликују Њутновој *annus mirabilis* заслужни су, поред мене, и:

– проф. РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ, због свих лексиколошких и лексикографских знања и умијећа која сам од ње или захваљујући њој почео да стичем и прије него смо се упознали, а и зато што сам пишући овај рад под њеним подстицајним надзором увидио, а макар малим дијелом, надам се, и усвојио најљепше манире научника првог реда;

– проф. ЈЕЛИЦА СТОЈАНОВИЋ, јер јој у академској заједници дугујем прве кораке, на неки начин и све будуће, посебно због борбеног духа којим је надахнула многе црногорске Србе, па и мене;

– МИНИСТАРСТВО НАУКЕ ЦРНЕ ГОРЕ, зато што ми је омогућило да останем у струци, додијеливши ми докторску стипендију за научноистраживачки пројекат *Ставови грађана Црне Горе према језичком стандарду и урбаним вернакуларима: Квалитативно-квантитативна истраживања и могућности њихове примјене (2018–2021)*;

– професори ДИЈАНА ВУЧКОВИЋ и БОБАН АРСЕНИЈЕВИЋ, јер без њих не би било ни поменутог пројекта, а и зато што су ми, каткад са оправданом строгошћу, указивали на теоријско-методолошку ригорозност својствену истраживању у друштвеним наукама;

– професори АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЋ, ЈЕЛЕНА ФИЛИПОВИЋ и ЈУЛИЈАНА ВУЧО, јер су ми пропутили многе стазе на Филолошком факултету у Београду, а и зато што су ме инспирисали свако својим наставничким шармом;

– виши научни сарадник НЕНАД ИВАНОВИЋ, научни сарадник ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋ и истраживач сарадник МАРИЈАНА ЂУКИЋ, јер су ми срдечно отворили врата Института за српски језик САНУ и омогућили приступ његовом библиотечком фонду;

– др ДРАГАНА ВАСИЛИЈЕВИЋ-ВАЛЕНТ, доц. ИВАНА МИТИЋ, доц. ЂОРЂЕ БОЖОВИЋ и НИКОЛА СТАНИЋ, зато што су ме бодрили и савјетовали као другови и колеге;

– посестрима Херцеговка-Црногорка, проф. ВЕСНА БРАТИЋ, и побратим Далматинац-Србијанац, доц. САША МАРЈАНОВИЋ, јер су ме не само подржавали него и оспособљавали да објављујем код међународних издавача, а и зато што су се у својству највјернијих пријатеља веома трудили око мог, каткад незадовољавајућег самопоуздања;

– МАЈКА, БРАТ и СИНОВИЦА, јер су од почетка стално били ако не крај мене, а оно барем уз мене;

– ОТАЦ, зато што је на неки начин увијек ту.

Благодарећи свима поменутиим, није ми било тешко да одржим и узнапредујем у сагласју са оном народном, коју сам, као првачић, усвојио још 1992. г., током прославе Савиндана, једне међу првима уз обнову обиљежавања:

„НЕ МОЖЕ СЕ ДЛАНОМ СУНЦЕ ЗАКЛОНИТИ“.

У Пожеги, 31. децембра 2022. г.

ЕТНОНИМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И СРБИСТИЦИ: ЗНАЧЕЊЕ, ТВОРБА И РЈЕЧНИЧКА ОБРАДА

Сажетак: Полазећи од грађе из референтних рјечника српског језика, као и релевантних теорија нације и пропријалности, у раду се бавимо именима народа и називима становника физиографских и административних регија. Лингвистичка обиљежја тих јединица реконструирамо с обзиром на сва три угла семиотичког троугла: граматички, семантички и прагматички. Из граматичког аспекта, углавном у ослонцу на теоријски оквир тзв. природне морфологије, закључујемо да је канонски облик етнонимâ множински ако су посриједи ознаке народа, а једнински ако су посриједи ознаке становника физиографских и административних регија. Преиспитујући статус ознака народа у подјели именица према значењу, закључујемо да су оне властите ако упућују на народ као цјелину, а заједничке ако се односе на припаднике те цјелине као појединце. Из семантичког и прагматичког аспекта, углавном у ослонцу на резултате примјене двију истраживачких метода – реконструкције ономасиолошког портрета, разрађене у уралској ономастичкој школи, и реконструкције псеудокомпарацијског портрета, коју смо разрадили сами – закључујемо да су стереотипи појединих народа и регионалних група кодирани унутар српског језика, па и ван њега, али тако да се манифестују кроз говор, многобројни и све бројнији како се човјечанство примиче идеалу свијета као глобалног села, а одмиче од примитивних представа о Другој као, у основи, лажљивом и превртљивом. Поводом денотације етнонимâ, а на основу увида у сложену мрежу таксонимије/меронимије, антонимије, синонимије, полисемије, и, нарочито, паронимије, која их карактерише мимо свих (осталих) јединица ономастичког фонда, закључујемо да етноними – чак ни у случајевима гдје представљају властите именице – нису права, прототипска имена, него категорија на међи с лексичким фондом. Поред што комплетнијег описа етнонимије српског језика и њених творбених образаца, спроведено истражавање требало је да обезбиједи и оригиналан допринос на пољу примијењене лингвистике – описом и објашњењем мјерилâ у стандардизацији етнонимикона и лексикографске праксе у његовој обради, као и препорукама које би ту обраду могле да уједначе, убрзају, олакшају и, по могућству, унаприједи. У најужој научној области, етнонимике, допринос смо покушали дати и ограниченим промјенама препорученим у сфери терминологије и њеног описа.

Кључне ријечи: етноними, имена народâ, етници, нација, граматика, семантика, прагматика, терминологија, једнојезични рјечници, описне дефиниције.

Научна област: Филолошке науке.

Ужа научна област: Српски језик (Лексикологија са ономастиком и лексикографијом).

ETHNONYMS IN THE SERBIAN LANGUAGE AND SERBIAN STUDIES: MEANING, FORMATION AND LEXICOGRAPHIC TREATMENT

Abstract: Starting from the material from the relevant Serbian language dictionaries, as well as from the relevant theories of nation and properhood, the paper addresses the names of peoples and the terms for the inhabitants of physiographic and administrative regions. We reconstruct linguistic features of these units by considering all three aspects of the semiotic triangle: grammar, semantics and pragmatics. From the aspect of grammar, mainly based on the theoretical framework of the so-called natural morphology, we concluded that the canonical form of ethnonyms is plural if they function as designations of peoples, and singular if they function as designations of inhabitants of physiographic and administrative regions. Based on the analysis of their status in the classification of nouns according to the meaning, we concluded that the designations of peoples are proper nouns if referring to a people as a whole, and common nouns if referring to the members of the people as individuals. From the aspects of semantics and pragmatics, mainly based on the results of applying two research methods – reconstruction of the onomasiological portrait, developed in the Ural Onomastics School, and reconstruction of the pseudo-comparative portrait, which we developed ourselves – we concluded that the stereotypes of some peoples and regional groups coded within the Serbian language, and even outside but so that they manifest themselves through speech, are numerous and still growing in number as the humankind is getting closer to the ideal of the world as a global village, and further from the primitive notions of the Other as, basically, mendacious and treacherous. With regard to the denotation of ethnonyms, based on the insights into the complex network of taxonomy/meronymy, antonymy, synonymy, polysemy, and especially paronymy, which characterises them beyond all (other) units of the onomastic fund, we concluded that ethnonyms – even in cases when they are proper nouns – are not true, prototypical names, but a category on the borderline with the lexical fund. In addition to providing the most comprehensive description possible of the Serbian ethnonymy and its formation patterns, the purpose of the research was also to make an original contribution in the field of applied linguistics – by describing and explaining the criteria in the standardisation of the ethnonymicon and the lexicographic practice in its treatment, as well as by giving recommendations on how the treatment could be equalized, accelerated, facilitated and possibly improved. In the narrowest scientific sub-discipline, ethnonymics, we also tried to make a contribution by recommending limited changes in the area of terminology and its description.

Key words: ethnonyms, names of peoples, demonyms, nation, grammar, semantics, pragmatics, terminology, monolingual dictionaries, descriptive definitions.

Scientific field: Philological sciences.

Scientific sub-field: Serbian language (Lexicology with onomastics and lexicography).

ЭТНОНИМЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ И СЕРБИСТИКЕ: ЗНАЧЕНИЕ, ОБРАЗОВАНИЕ И СЛОВАРНАЯ ОБРАБОТКА

Резюме: Исходя из материала соответствующих словарей сербского языка, а также значимых теорий нации и проприальности, в работе мы рассматриваем названия народов и жителей физико-географических и административных регионов. Лингвистические признаки этих единиц мы реконструируем с учетом всех трех составляющих семиотического треугольника: грамматической, семантической и прагматической. С точки зрения грамматики, в основном опираясь на теоретические рамки так называемой естественной морфологии, мы делаем вывод, что каноническая форма этнонимов является во множественном числе, если говорить об обозначении народа, или в единственном числе, если говорить об обозначении жителей физико-географических и административных регионов. Пересматривая статус обозначений народа в разделении имен существительных по значению, мы приходим к выводу, что они являются собственными, если ссылаются на народ как целое, и нарицательными, если имеются в виду члены данного сообщества как индивидуумы. С точки зрения семантики и прагматики, в основном опираясь на результаты применения двух исследовательских методов: реконструкции ономастиологического портрета, разработанного в Уральской ономастической школе, и реконструкции псевдокомпаративного портрета, разработанного нами, – мы приходим к выводу, что стереотипы отдельных народов и региональных групп, закодированные внутри сербского языка, даже и вне его, так что они материализуются через речь, являются многочисленными и их число растет по мере приближения человечества к идеалу мира в концепции «Глобальной деревни», с уходом от примитивных представлений о «Другом», как лживом и изворотливом. Касательно денотации этнонимов, на основе рассмотрения комплексной сети таксономии/метронимии, антонимии, синонимии, полисемии и, в частности, паронимии, которая характеризует их в отличие от всех (прочих) единиц ономастического фонда, мы приходим к выводу, что этнонимы, даже в тех случаях, когда они являются именами собственными, не представляют собой настоящие, прототипические примеры, а относятся к категории, находящейся на грани с лексическим фондом. Помимо всеобъемлющего описания этнонимии сербского языка и ее словообразовательных моделей, цель проведенного исследования заключалась во внесении оригинального вклада и в область прикладной лингвистики – за счет описания и объяснения критериев стандартизации этнонимикона и лексикографической практики в его обработке, а также за счет рекомендаций, которые бы помогли в унификации, ускорении, облегчении и, по возможности, улучшении данной обработки. В самой узкой научной области – этнонимике – мы постарались внести вклад за счет ограниченных изменений, рекомендованных в сфере терминологии и ее описания.

Ключевые слова: этнонимы, названия народов, названия жителей, нация, грамматика, семантика, прагматика, терминология, одноязычные словари, описательные определения.

Научная область: Филологические науки.

Узкая научная область: Сербский язык (Лексикология с ономастикой и лексикографией).

САДРЖАЈ

Увод	1
1.1. Појам етнонима	1
1.2. О овом истраживању и раду	2
1.2.1. Сврха, циљеви и приступ	2
1.2.2. Извори грађе	5
1.2.3. Организација текста који слиједи.....	7
Преглед досадашњих радова	8
2.1. Преглед публикација на енглеском језику	8
2.2. Преглед публикација на руском језику.....	13
2.3. Преглед истраживања на српском (и хрватском) језику.....	17
2.4. Преглед нормативистичке литературе на српском (и хрватском) језику.....	19
Теоријски основи овог истраживања	25
3.1. Ванлингвистички термини и дефиниције: Народ, нација и национализам.....	25
3.2. Теорија пропријалности: Шта име чини именом.....	33
3.3. Које су опозиције у лексикологији најважније (и најпостојаније)	38
3.4. Увиди когнитивне лингвистике: Прототипи и стереотипи	42
3.5. Увиди типолошке лингвистике: „Природна“ морфологија	46
Терминолошки проблеми	49
4.1. Етнонимички термини седамдесетих–деведесетих година XX вијека.....	50
4.2. Инострана етнонимичка терминологија данас.....	52
4.3. Предлози за унапређење наше етнонимичке терминологије.....	58
4.3.1. Термини којим се етноними разврставају по поријеклу	58
4.3.2. Термини којим се етноними разврставају по предмету именовања	62
Семантички и прагматички аспекти	67
5.1. Примјери антонимије (и степеновања)	68
5.2. Примјери синонимије	72
5.3. Студија случаја: <i>Албанци, Арбанаси</i> и(ли) <i>Шинтари</i>	74
5.4. Примјери хомонимије.....	85
5.5. Семасиолошке структуре: Први извор података о ономасиолошким портретима нација и регионалних група	86
5.5.1. Примјери метафоре.....	86
5.5.2. Примјери метонимије (и синегдохе).....	87

5.5.3. Примјери понављања творбеног обрасца	90
5.5.4. Примјери творбеног повратка основи.....	91
5.5.5. Примјери помакâ на основу инференцијалне семе: Етноними у служби професионалних, професионалних и уопште социјалних назива	93
5.5.6. Примјери аутохипонимије (и аутомеронимије).....	97
5.5.7. Примјери историјског дисконтинуитета у референцији.....	101
5.5.8. Студија случаја: Полисемија етнонима <i>Власи</i>	106
5.6. Примјери паронимије	109
5.6.1. Примјери условљени протезањем народа у простору.....	109
5.6.2. Примјери условљени протезањем народа у времену	112
5.6.3. Примјери нормативистичког раздвозначавања.....	115
5.6.4. О једном примјеру спонтаног раздвозначавања: <i>Европљанин</i> и <i>европејац</i>	116
5.7. Остали извори података о ономасиолошким портретима нација и регионалних група	117
5.7.1. Етнонимски деривати: Именице и глаголи	117
5.7.2. Етнонимски деривати: Описни придјевци и прилози за начин.....	128
5.7.3. „Различне у обичај узете ријечи“ и друга паремиолошко-фразеолошка грађа	133
5.8. Стварносна основа стереотипâ уграђених у поједине ономасиолошке портрете	145
5.9. Псеудокомпарацијски портрети као извор података о етнонимским стереотипима ...	150
5.9.1. Срби ко Срби.....	154
5.9.2. Лале ко Лале	158
5.9.3. Црногорци ко Црногорци.....	159
5.9.4. Хрвати ко Хрвати.....	160
5.9.5. Руси ко Руси	163
5.9.6. Американци ко Американци.....	165
5.9.7. Енглези ко Енглези; Британци ко Британци	169
5.9.8. Н(иј)емци ко Н(иј)емци	172
5.9.9. Французи ко Французи.....	175
5.9.10. (И)талијани ко (И)талијани	176
5.9.11. Турци ко Турци; Грци ко Грци	178
5.9.12. Јапанци ко Јапанци; Кинези ко Кинези	181
5.9.13. Општа запажања.....	184
Стилистички аспекти	186
6.1. Дијахронијски и дијатехнички обиљежена етнонимија: Архаизми и историзми	187
6.1.1. Примјери чија је употреба условљена регистарски.....	187

6.1.2. Примјери чија је употреба условљена и регистарски и тематски	190
6.2. (Демо)етноними и њихови деривати обиљежени дијатопијски	192
6.3. Дијафазично и дијатекстуално обиљежена етнонимија: Примјери из народског регистра и неформалних регистра књижевног језика	195
Граматички аспекти	198
7.1. Питање канонског облика: Једински или множински.....	198
7.2. Студије случаја: <i>Инке, Маје и Ненци</i>	200
7.3. Питање пропријалности: Заједничке или властите именице.....	202
7.4. Творбени односи етнонимâ, хоронимâ и житељских назива.....	206
7.5. Примјери творбене варијантности	213
7.6. Примјери адаптацијске варијантности.....	215
7.7. Вишечлани хороними као мотивни у односу на житељске називе и демоетнониме ...	218
7.8. Етноними (и хороними) у својству мотивних именица	220
7.9. Односни придјиви од етнонимâ и хоронимâ: Два облика или један; ако један, који ...	222
7.10. Иновације у творби од етнонимâ (и хоронимâ)	232
Лексикографски проблеми	245
8.1. Идеолошки наноси у обради југословенске етнонимије	246
8.2. Преглед досадашње критике етнонимикона Матичиних рјечника.....	251
8.3. Анализа обраде етнонимâ у Матичином шестотомнику.....	254
8.4. Анализа обраде етнонимâ у Матичином једнотомнику.....	262
8.5. Препоруке за обраду етнонимикона општих једнојезичника.....	270
8.6. Обрада етнонимâ у рјечницима (дјелимично) тематске организације	273
8.7. Обрада етнонимâ у специјализованим рјечницима	277
Закључак	280
Библиографија	287
10.1. Правописи, рјечници, лексикони и енциклопедије	287
10.2. Литература.....	289
10.3. Историјски извори	320
10.4. Књижевна и сродна дјела	320

УВОД

1.1. ПОЈАМ ЕТНОНИМА

И читаоцима који нису усвојили значење термина *етноними*, а толико су образовани да макар пасивно познају префиксоид *етно-* (према стгрч. ἔθνος 'народ') и суфиксоид *-оним* (према стгрч. ὄνομα 'име'), већ је сада јасно да ће се у овом раду из разних аспеката расправљати о именима народâ. Па ипак, ни такви читаоци неће моћи да одмах објасне на која се све имена односи једна оваква, доста уопштена, творбена дефиниција. Права, стручна дефиниција етнонимâ морала би, наиме, између осталог да расвијетли и питање, иначе веома деликатно, шта се у њој подразумејева под народом.¹ Да ли само заједнице људи засноване на културним тековинама, попут језика, вјероисповијести, обреда и обичаја, књижевности и умјетности... или, можда, и заједнице грађана исте државе, које попут Швајцараца и Белгијанаца умјесто набројених тековина дијеле исте законе и исте установе.²

Не тврдећи да су оба типа заједница народи, бавићемо се и именима првих и именима других. Етнониме ћемо, у ствари, схватати још шире – не само као ознаке разних етничких колектива, одн. племенâ, народâ и њихових породица (*Његуши; Срби; Јужни Словени; Словени; Индоевропљани*), него и као ознаке становништва разних физиографских и(ли) административних регија, укључујући континенте и њихове знатније дијелове, па и земље или државе (*Шумадинци; Војвођани; Црногорци; Балканци; Европљани*), чија се имена у ономастици називају *макротопонимима* или *хоронимима*.

Житељски називи изведени од хоронимâ у грађу су укључени како због честог преплитања у облику, одн. творбеном саставу (уп., рецимо, *Србијанци* и *Срби, Индоевропљани* и *Европљани*), тако и због честог преплитања у значењу, одн. чињенице да се (прави) етноними неријетко употребљавају и као житељски називи, те чињенице да се житељски називи неријетко употребљавају и као (неправи) етноними.³ Име *Тићи*, нпр., примарно упућују на један романски народ – Истрорумуне, а секундарно на све житеље истарске висоравни Тићарије – без обзира на њихово етничко поријекло (Blagonić–Filipi 2005). За *Молдавце*, с друге стране, већина вјероватно мисли да су засебан народ мада су (историјски гледано) регионални огранак Румуна.

Да се етнонимско и значење житељског назива у нашем језичком систему преплићу, показују нам уосталом и референсни класици сербокроатистике: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* и први том енциклопедијског лексикона *Mozaik znanja*.⁴ Неки од примјера које они дају за категорију житељских назива, након дефиниције која је потпуно подударна уобичајеној, представљају наиме прототип етнонима:⁵

¹ Морала би, штавише, да расвијетли и питање, такође веома деликатно, шта се у њој подразумејева под именом (више о томе – у одјелку 3.2). На оба проблема, стилски врло успјело, запажањем да је значење етнонимâ „семантичка једначина с двјема непознатим“, пажњу скреће и најплоднији савремени истраживач руске етнонимологије, А. И. Гришченко (2011а).

² Други појам, народа као политичке, грађанске заједнице, одн. народа као *демаса* (према стгрч. δῆμος), код нас се радије означава интернационализмом, одн. европеизмом *нација*, нпр. у имену *Уједињене нације* (Brozović 1958: 154; више о томе – у одјелку 3.1).

³ Овако широко етнониме су, уосталом, схватили и други истраживачи који су се њима бавили систематски, у првом реду Г. Ф. Коваљов (1991: 8–9, 10; уп. Гришченко 2011а: 441–442).

⁴ Друга публикација, додуше, нема лему *етноним*, али да је тај термин обрађен, био би дефинисан, нема разлога за сумњу, отприлике као у првој: „ETNONIM, ime koje označuje narodnosnu ili etničku skupinu“.

⁵ *Нијемац*, нпр., у основном смислу јесте 'припадник народа германског поријекла чија већина живи у Њемачкој' (PMS), али у изведеном смислу он може бити и 'становник Њемачке; онај који је поријеклом из Њемачке' (PСА), па и 'држављанин Њемачке' (PСЈ). Да је и у менталном лексикону тако, допуштено нам је

ETNIK, naziv za ime stanovnika nekog naseljenog mjesta, kraja, zemlje ili države, npr. *Zagreпčanin* je etnik od *Zagreb*, *Dalmatinka* od *Dalmacija*, ili nj. *Kroate*, *Serbe*, *Slowene*, *Österreicher*, *Deutsche(r)* [*Хрват*, *Србин*, *Словенац*, *Аустријанац*, *Њемица/Хујемац*] (Simeon i dr. 1969)

ETNIK, ime stanovnika nekog naseljenog mesta, kraja ili zemlje [...], npr.: *Beogradanin* – *Beogradanka*, *Bosanc* – *Bosanka*, *Istranin* – *Istranka*, *Francuz* – *Francuskinja*, *Nemac* – *Nemica* itd. (Peco i dr. 1972)

1.2. О ОВОМ ИСТРАЖИВАЊУ И РАДУ

1.2.1. Сврха, циљеви и приступ

Сврха овог рада била би да истраживањем помоћу грађе из српског језика – и то у двјема равнима: чистолингвистичкој, одн. граматичкој, семантичко-прагматичкој и стилистичкој, те примијењенолингвистичкој, одн. стандардолошкој, терминографској и лексикографској – пружи монографски опис једне ономасилошке структуре⁶. Такав би опис био цјеловит из аспекта актуелног нивоа лингвистичког сазнања, дакле и понешто шири од описа који је на нашем језику, углавном из лексиколошког (и дериватолошког и фразеолошког) угла, даван првенствено у магистарским и докторским радовима (Драгићевић 2017а: 277), махом поводом именица, нпр. оних које означавају дијелове тијела (Раздобудко-Човић 2003; Штрбац–Штасни 2017), дијелове куће (Дилпарић 2016), врсте воћа (Јошић 2016), животињске врсте (Новокмет 2020) итд., много рјеђе поводом осталих врста ријечи, нпр. придјева који означавају људске особине (Драгићевић 2001) и глагола кретања (Vujić 2019). Из овакве сврхе истраживања изводимо следеће циљеве:

- *описати* и *објаснити* квалитативне и квантитативне аспекте семасиолошке структуре етнонимâ, тј. одговорити на питања како су различита значења истих етнонима међусобно повезана и на основу чега, те колико је које међу њима истакнуто и зашто;
- *описати* и *објаснити* не само стандардне облике етнонимâ него и облике који су обиљежени као експресивни (у прагматичком погледу), одн. народски или неформални (у стилистичком погледу);
- *описати* и *објаснити* стереотипе појединих етничких, националних и регионалних колектива у слици свијета својственој говорним представницима српског језика;
- *описати* досадашњу србистичку терминологију која се тиче етнонимâ и *утицати* на будућу сходно страним узорима, нарочито водећи рачуна о празнинама или *лакунама*;
- *описати* досадашњу праксу обраде етнонимâ у рјечницима српског језика (посебно садржину одговарајућих описних дефиниција и њихов распоред) и *утицати* на будућу сходно тако стеченим увидима.⁷

У претходном одјељку напоменуто је помоћу какве грађе намјеравамо остварити набројене циљеве, а у овом одјељку напомињемо шта у такву грађу не улази. Будући да се рад бави савременим српским језиком, занемарују се, наиме, застарјели облици етнонимâ,

претпоставити на основу анкете коју је у једној нама блискосродној говорној заједници 1990. г. спровео Ј. Бартмињски (2011: 316–317). Од 149 његових испитаника на лублинском Институту за пољску филологију Нијемца је готово половина (72) дефинисала као припадника њемачког народа, готово трећина (42) као западног сусједа или сусједа преко Одре, одн. човјека из Њемачке, а готово четвртину (33) као држављанина ДР или СР Њемачке. Отуда аутори наведених референсних публикација на српском (и хрватском) језику нису погријешили, макар не чињенично, чак и ако јесу дидактички. Више о томе – у одјељку 5.5.5.

⁶ Термин *ономастиолошка структура* употребљавамо као генерички, да избјегнемо силу неразграничених појмова типа *семантичко/лексичко поље*, *тематска група* итд.

⁷ Већ је примијењено да је вјероватно највише публикација у лексикологији српског језика написано с намјером да се унаприједи израда рјечникâ (Драгићевић 2017а: 271). Прави разлог за то биће позитиван утицај Д. Гортан-Премк. Бавећи се вишезначношћу и њеном улогом у организацији лексичког система, у својој књизи ([1997] 2004), узорно написаној и дан-данас врло инспиративној, она се, наиме, „често освртала на лексикографију, полазећи од неких решења у Речнику САНУ или предлажући их“ (Драгићевић 2017а: 271).

мада се многи од њих могу наћи, као обрађени, и у Матичином шестотомнику – попут облика *Мисирци* 'Египћани', *Јеђупци* и *Мађупци* 'Роми', *Шпањури* 'Шпанци', *Португизи* 'Португалци', *Холандези* 'Холанђани', *Китајци* 'Кинези',⁸ а понеки од њих, као употријебљени, и у Малој Просветиној енциклопедији – попут облика *Бурђијанци* 'Грузини'. Ово укључује и застарјеле самоназиве, мада они и те како живе кроз канонска књижевна дјела, попут Његошевих: „те би Србин данас *Србом* био“ (ГВ 220); „зна Душана родит *Српка*, зна дојити Обилиће“ (Посвета ГВ 35)⁹; „од *Славјана* свијех у Европи“ (ШМ 1728).

Рад се – осим гдје је то неопходно, као при етимолошкој типологизацији етнонимâ и избору, одн. предлагању одговарајућих термина – не осврће ни на поријекло етнонимâ, нити на њихову улогу у етимологисању осталих јединица ономастичког и(ли) лексичког фонда. За неке такве јединице, као што је астроним *Влашићи*, савремена етимологија, нпр., посигурно зна да не потичу од имена романофоних старосједјелаца Балканског полуострва, него од теонима чији је староруски облик *Волос* (Сикимић 1998), док за друге – попут оронима *Влашић* '1. планина у средњој Босни, код Травника. 2. побрђе у Ваљевској Подгорини. 3. брдо у Љутицама код Пожеге (у западној Србији)' – још сумња (уп. Лома 1981: 107 и Павловић 2009: 39, 161 са Лома 2014а).¹⁰ За неке такве јединице поуздано се пак претпоставља да су етнонимског поријекла, као за ојконим *Гацко* < **Гѣтско(је)* (*pol'e*) (Лома 2013: 53), док је у многим је примјерима, попут оронима *Фрушка гора*, такво рјешење неспорно и општеприхваћено.¹¹

Мада се обилато служи ономастичким топологијама и терминима, овај рад, строго гледано, није ономастички. Стога се не бави личним именима насталим (транс)онимизацијом етнонимâ, која су код нас била заступљен(и)ја у дубљој историјској равни: *Латинка*, *Јерменка*, *Гркиња*, *Влахиња*, *Фругиња*; *Куман(ин)*, *Бугар(ин)*, *Угрин*, *Сасин* (Грковић 1977; 2017: 114, 162), нити личним именима од етнонимских основа која су створена у новом вијеку, у част обновљених или новонасталих држава, а по узору на наслијеђене, прасловенске градбене обрасце, врло плодне и у старосрпском: *Србимир*, *Србољуб*, *Југослава* (Грковић 1977; 2017: 125, 172). Овакво искључивање из грађе односи се, наравно, и на етнонине типа *Турчин* и *Циганчица*, који су управо српској дјечи не само у Црној Гори него и у Србији надијевани „у кући“, као привремена или стална имена, у наивном увјерењу да, будући „од некрсти“, могу заварати нечастиве силе и носиоца ефикасно заштитити живим и здравим (Тројановић [1911] 1983: 74, 203–204; Чајкановић [1923] 1973: 65–66).

Из истог разлога предмет рада нису ни презимена настала (транс)онимизацијом етнонимâ или извођењем од њих (§ 1), а ни надимци дати „ван куће“ на основу поријекла

⁸ Истраживањем текстова из тројих најстаријих српских новина, које су од 1791. до 1822. објављиване у Бечу, А. Милановић (2019) доказује да је у славеносрпској епохи развоја нашег књижевног језика адаптацијска и творбена варијантност појединих етнонима била још израженија, те да у поменутом корпусу, поред горенаведених облика, налазимо и: *Спањоли*, *Спањолци*, *Спаниолци*, *Шпаниолци*, *Шпаниоли*, *Иштанци*; *Португисци*; *Холандци*; *Чинези*; па и: *Јапонези*, *Јапанези*; *Англези*, *Инглези*; *Шотландези*, *Шотландци*; *Ирландези*, *Ирландци*; *Исландци*.

⁹ Иако би се оба облика могла тумачити као граматички (одн. творбени) архаизам, „тачније ће бити ако кажемо да је то фонетски адаптиран русизам (према руском *Серб* 'Србин' одн. *Сербка* 'Српкиња')“ (Маројевић 2005: 260)

¹⁰ Слично је, с обзиром на могућност настанка од словенског назива за Аваре, у ојконимском пару *Обровац* (на ријечи Зрмањи) : *Обарска* (код Бијељине) (Smoldaka 1946: 44–45; ЕРХСЈ, II: 535).

¹¹ Зна се да је старосрпско *Фруг* добијено је од романског *Francus*, али не директно, него византијским посредством (отуда /g/), те да је до овакве позајмице морало доћи знатно прије разорења Милана 1162. г. (када је Фрушка гора постала уточиштем италијанских Франака), будући да у том раздобљу секвенца /a/-/n/ у већини словенских говора више није прелазила у ж (које би у старосрпском дало /u/). Што се тиче сугласника /f/, ваља нагласити да он није замијењен, као што се у истом раздобљу замјенивао у народским позајмљеницама (уп. *Стѣфанос* > *Стјепан* > *Шћепан*), извјесно стога што је стално одржаван књишким утицајима (уп. *Стефан*), рецимо из манастирских центара (Поповић 1955: 120, 128–130). У позном средњем вијеку, када књишких утицаја код нас више није било и када је /f/ прелазило у /v/ (уп. *Стеван*), настали су пак називи *френга*, *фрењага*, *френка*, *фрењак*, одн. *врѣнга*, *врѣњага*, *врѣњац*, *врѣњак* 'француска болест, сифилис', чије је исходиште у истозначном турском *frenği* / *frenk illeti*, потеклом из увјерења да су ту „срамну“ болест на Блиски исток донијели Европљани, одн. „Франци“ (РЈА; Škaljić 1989; Петровић 2012).

носиоца или неке његове особине заједничке с првобитно именованим колективом, тј. његовим припадницима (§§ 2–3). Да наведемо само неке примјере прикупљене међу нашим становништвом сјеверне и јужне покрајине – у Шајкашкој (§ 1) и на централном Косову (§ 2), посебно у селу Угљару код Приштине (§ 3).

(1) *Бошња, Бошњаков, Србијанац, Баранац, Бачвански, Бачкоња, Сремац, Сремчев, Сремачки, Банађанин, Банацки, Цинцар, Цинцаров, Влаов, Влаовић, Влаховић, Влахојевић, Влаховачки, Влашки, Влашков, Влашковић, Ердељан, Ердељанин, Ердељанов, Ердељац, Молдован, Молданов, Мађарев, Немчев, Рус, Руски, Москов, Москаљ, Москаљев, Циган, Циганин, Циганов, Цигански, Татарин, Татарски, Черкес, Черкез, Черкезов, Черказов* (Вуковић–Недељков 1983)¹²

(2) *Босанка 'Милка', Црногорка 'Слободанка', Моравац 'Војислав', Геца 'Драган* (зато што му је мајка из централне Србије), *Маки 'Драган* (зато што му је отац Македонац), *Фрале 'Жарко* (према *Француз*), *Шваба 'Јован* (зато што је плавокос), *Кина 'Небојоша* (зато што наликује Азијцима), *Кинез 'Сретен', Циго 'Момир', Цига 'Бранко; Славиша'* (Букумирић 2015)

(3) *Босанка 'Босилка* (зато што је из Босне), *Босанац 'Саша* (зато што му је мајка из Босне), *Црнагорка 'Славица* (зато што је из Црне Горе), *Црнагорац 'Радојица* (зато што му је мајка из Црне Горе), *Тута Бугарин 'Горан* (по јунаку те-ве серије „Камионције“), *Курда 'Милан* (зато што се иселио у махалу на крају села према Бресју), *Француз 'Живорад* (зато што сугласник *р* изговора грлено), *Шваба 'Златибор; Драган* (зато што су плавокоси), *Цига 'Донко* (зато што је тамнопут), *Словенка 'Славујка', Енглес 'Трајко'* (Јашовић 2009)

Поред наведене антропонимијске грађе није разматрана ни аналогна топонимијска. Нису нас, другим ријечима, занимали *микротопоними* у чији састав етноними улазе насамо, а њихови деривати као један, одредбени члан. Да наведемо само неке примјере из ономастикона нашег „дијалекатског средишта“ (Симић 2002: 58) – Дробњака (Шћепановић 2007), Пивске планине (Цицмил-Реметић 2010) и Пивске жупе (Тијанић-Вујовић 2018).

Грци 'равница крај ријеке', Грчка главица, Грчки торови, Грчко гробље (П. пл.)

Цинцарска јама (П. ж.)

Влашка продо (Др.); *Влашки до* (П. пл.); *Влашко присоје* (П. ж.)

Руско брдо (П. ж.)

Њемчев до (П. пл.); *Швабово врело, Швабов буњак, Швабов гроб, Швапски пут* (П. ж.)

Циганска долина (Др., П. пл. и П. ж.); *Цигански до, Циганска лука, Циганска коса, Циганска торина* (Др.); *Циганска главица* (П. пл. и П. ж.); *Циганско брдо, Циганска лонца, Циганска пода, Циганска стаза, Циганско падалиште, Циганске черге* (П. пл.); *Циганско врело, Цигански поток, Циганске барице, Циганске брезе, Циганска продо, Циганска пољана, Циганска орница* (П. ж.)

Турчинова долина, Турски пут (Др.); *Турски до, Турска кула, Турске ограде, Турски торови* (П. пл.); *Турска главица, Турски шанчеви, Турчинова греда* (П. ж.); *Турско гробље* (Др., П. пл. и П. ж.)

Предмет рада, на крају, нису ни фитоними у чији састав етноними или етнонимски деривати улазе опет насамо, одн. као одредбени члан, да упуте некад на поријекло биљне врсте: *грчко сено, шпанска трска, италијанска трска, њемачка лоза, турска лоза*

¹² Ван православног ареала истиче се презиме *Хорват*, које је – мада представља мађарску адаптацију (само)назива *Хрват* (Франчић 2015: 234) и мада га „gotovo nema ni u južnoj ni u srednjoj Hrvatskoj“ – данас „najčešće hrvatsko prezime, daleko ispred svih drugih“ (Šimunović 2009: 168).

(Милосављевић–Тодоровић–Спасојевић 2011: 69, 72), некад на изглед, одн. боју плода одговарајуће сорте: *латинка* 'смоква бјеличасте покожице (у Требињу)', *арапка* 'јабука (у Ужицу) или крушка (у Јагодини) или шљива (у Тузли) чија је покожица загаситих тонова', *циганчица* 'јабука тамноцрвене покожице (у Тамнави)' (Јошић 2016: 46, 51, 52).¹³ Исто, наравно, важи за аналогне зоониме, попут *латинка* 'овца бијелог руна (у Ровцима, ужичком крају...)' (Пижурица 1977: 39; РГУ), *арап(ин)* 'коњ арапске пасмине', *далматинац* 'пас бијеле длаке с црним мрљама који је данашњи изглед и намјену добио у Великој Британији' (ПСЈ 1993: 62; РСЈ; ХЈП).

1.2.2. Извори грађе

Од лингвистичких публикација као извор грађе за овако постављено истраживање послужили су првенствено општи рјечници српског (и хрватског) језика, који етнониме и њихове творбене деривате обрађују описно,¹⁴ у првом реду велики Академијин рјечник (РСА), Матичин шестотомник (РМС) и Матичин једнотомник (РСЈ), а по потреби и *Veliki rječnik standardnog jezika* загребачке Школске књиге (ВРХ), те, као једини електронски, прецизније мрежни, *Hrvatski jezični portal* (ХЈП). Богатији списак етнонима, уобличен у поглавље одн. додатак, али без описне обраде, обезбиједили су *Систематски речник Јовановића и Атанацковића* (СРЈА)¹⁵ и *Školski rječnik* хрватског Института за језикословље и загребачке Школске књиге (ШРХ). Из *Великог речника страних речи* Клајна и Шипке (РСР) и, нарочито, рјечника нових ријечи – Клајновог (РНРК) и Оташевићевих, сажетог (РНРОС) и малог (РНРОМ), исписани су творбени деривати којих углавном нема у великој тројци српске (лингвистичке) лексикографије,¹⁶ док су фразеологизми прибављени из рјечника који обрађују искључиво њих – Матешиневог (ФРМ) и Оташевићевог (ФРО).

У сврхе ексерпције стандардних и нестандартних творбених и адаптацијских варијаната, а посебно за анализу ортографске обраде проблемâ састављеног и несастављеног писања њихових деривата, употријебљени су правописи двију Матица (ПМСХ) и Матице

¹³ Да деривати етнонимâ у саставу макар неких фитонима имплицирају бескорисност, одбојност, па и отровност означених биљака (за одговарајуће, углавном рус. примјере и припадајућа објашњења в. Березович 2006: 5, 10–11, 15–17; Колосова 2010), онако како придјев изведен од зоонима „добија смисао својеврсне негације“, значећи „отприлике *неправи*, или и даље: *тобожњи*, *лажни*“, рецимо у фитонимима *пасји дрен*, *мачја детелина*, *зечје жито*, *медвеђи лук*, *вучји боб*, *змијско грожђе* (Пешикан 1975: 281), могућност је на коју у нашој литератури, колико нам је познато, није указивано (в. нпр. Вукић–Лончар 2009). Само П. Радић (2020: 121), позивајући се на М. Решетара, запажа да „поједини фитоними из дубровачке околине као синонимне одредбе имају *дивље* и *влашко*, на пример *grah divjak / vlaški grah* 'vrsta neukusnoga pasulja u mahuni'“.

¹⁴ Рјечнике ма којег језика свјесно или несвјесно сви замишљамо, у мјери у којој их познајемо, као јединице одређеног поретка, који се каткад назива и *рјечничким екосистемом* (Considine 2020). Централни жанр таквих система представљају *описни рјечници*, који средствима истог језика *објашњавају*, одн. *тумаче* или све лексичке јединице регистроване у текстуалном корпусу, или лексичке јединице које су одатле одабране најчешће зато што су у општој употреби савременог стандардног језика (наспрот архаизмима, регионализмима, жаргонизмима, ускостручним терминима итд.). По традицији коју је 1863. г., мимо дотадашње употребе придјева *толковий*, својим рјечником установио В. И. Даљ такви се рјечници у русистици називају *толковые словари* (Виноградов 1977: 210).

¹⁵ У англистици се, по традицији коју је 1852. г. својим рјечником установио П. М. Роже, овакви, ономасолошки рјечници, чија је макроструктура (битним дијелом) тематска називају *тезаурусима* (Hüllen 2009: 29). У србистици се исти термин употребљава у значењу рјечника што све лексичке јединице регистроване у текстуалном корпусу обрађују из (готово) свих аспеката, а отуда и у великом броју томова, дакле у значењу које му је дао Л. В. Шчерба (1940).

¹⁶ Алудирамо на назив *the Big Five* 'велика петорка', којим се упућује на пет (по општој оцјени) најутицајнијих рјечника савремене лексикографије енглеског језика (в. нпр. Hanks 2013: 3745–3746; Miller 2018; Jackson 2020; Dollinger 2021: 537–539). У питању су тзв. ученички рјечници (Šipka 2006: 163), које набрајамо почевши од најстаријег: *Oxford Advanced Learner's Dictionary* (OALD), *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDOCE), *Collins COBUILD English Language Dictionary* (COBUILD), *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (CALD), *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* (MEDAL). Као подеснији назив, понешто одмакнут од изворника, предлагано је и *педагошки рјечници* (Прћић 2016: 91), али као успјелије рјешење ми ипак доживљавамо *дидактички рјечници*, које нам је у приватном разговору поменуо доц. др С. Марјановић.

српске (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), а по потреби и Шипкин *Правописни речник* (ПРШ). Нарочито је користан у истом погледу био рјечник који је за наставу историје и географије, као другу свеску *Školskog rječnika terminoloških višestrukosti*, 1979. г. приредио, с М. Шипком на челу, колектив сарајевског Института за језик.

Од публикација лексикографије у ширем смислу, одн. енциклопед(ист)ике, као извор грађе послужила су два лексикона и један атлас народâ свијета (ЛНС 1984; ЛНС 2001; АНС 2006), те (опште) енциклопедије – Просветина (МПЕ) и Лексикографског завода „Мирослав Крлежа“ (ЕХЛЗ). Прве три публикације изабране су као специјализоване, а последње двије због угледа, утицаја и врло дуге традиције. Њихова прва два издања наводе се, нпр., и међу изворима РСА, као *Енци. Просв.* (1959; ²1968–1969) и *Енци. Лекс.* (1955–1964; ²1966–1969). Другу енциклопедију при томе истиче чињеница да се, као електронска, прецизније мрежна, и даље стално ажурира (Starčević-Stančić–Kraus 2014), а прву, Просветину, чињеница да је досежући „nakladu od 30 000 kompleta, čemu treba dodati dotiskivanja“, чак и част да је превод,¹⁷ до данас остала ненадмашним „bestsellerom kapitalne srbijanske i uopće srpske enciklopedike“ (Mlakar 2017: 28).

У наставку ћемо, као мање познате публикације, представити само лексиконе и атлас народâ свијета, посебно указујући на њихове разлике, одн. појединости које се тичу етнонимичке грађе а у њима се могу или не могу наћи. Неопходна обавјештења о рјечницима ваља потражити у најрецентнијем прегледном раду Д. Гортан-Премк (2017), као и у монографији приређеној, у сваком погледу узорно, поводом двјестоте годишњице Вуковог *Српског рјечника* (в. у првом реду Ивановић Н. 2018; Ивановић Н. – Миланов 2018).

ЛНС 1984. За овај је лексикон аутор, П. Влаховић, пробрао имена познатијих народа, породица народâ, племена и племенских савеза из свих дијелова свијета, укључујући заједнице који су нестале са историјске позорнице, па и оне које можда никад нису постојале мимо мита, попут *Аборигина*.¹⁸ И у случају савремених заједница и у случају оних које се данас само помињу селекција је, што је и нормално, извршена с обзиром на значај за наш народ и нашу културу. Отуда су несразмјерно заступљени чланци о племенима старих Словена¹⁹ и древнобалканским племенима²⁰.

ЛНС 2001. Већ се поднасловом *Човечанство 2000.* сугерише да овај лексикон енциклопедијски описује само народе нашег доба. При томе није било селекције; аутор, М. Недељковић, прионуо је на обраду с циљем да укључи имена свих етничких заједница познатих стручној литератури. Зато укупан број чланака износи око четири и по хиљаде, па тврдња која је у вези с тиме изнијета пред крај предговора, мада наоко нескромна, може бити истинита: „Досад ни у једном лексикону овакве врсте у свету није представљено оволико народа и етничких заједница“ (XXIX). За разлику од претходног лексикона, овај не садржи етнографске податке, одн. податке о духовној и материјалној култури појединих народа; разматра само њихову (географску) распрострањеност и бројност, појединости етногенезе, језик и вјеру. Опремљен је и картама у боји које приказују не само границе распрострањања појединих народа (*Европски народи, Народи бившег СССР-а, Народи југозападне Азије* итд.) него и границе распрострањања појединих антрополошких чинилаца који (умногоме) одређују етничке границе (*Савремене расе, Главни језици света, Главне религије света*). Садржина је

¹⁷ „На temelju drugoga izdanja u Ljubljani je nastala, uz proširenje slovenske građe i još neke dopune, trosveščana *Mala splošna enciklopedija* (1973, 1975. i 1976).“

¹⁸ Од лат. *ab origine* 'одискона'; по предању прастановници средње Италије. Одатле је генерализацијом изведено 'прастановници било које територије', а онда, специјализацијом, уз посредништво енглеског језика, *Аборицини* 'аустралијски домороци'.

¹⁹ У питању су: *Берзити* (и *Брсјаџи*), *Бодричи* (или *Ободрити*), *Дечани*, *Дреговици* (или *Драговици*), *Древљани*, *Дуљеби*, *Иљменски Словени*, *Линебурички Словени*, *Љутичи*, *Полапски Словени*, *Полочани* (и *Кривичи*), *Пољани*, *Поморани*, *Северјани*, *Струмљани*, *Уличи*, *Велегезити*, *Вилци*, *Вислани*, *Вјатичи*, *Волињани*, *Зличани*. За податаке о њима в. и Пипер 2009: 143–151, као и на том мјесту цитирану примарну литературу.

²⁰ У питању су: *Амантини*, *Аутаријати* (и *Ардијеји*), *Дачани* (и *Гети*), *Илири* (и *Хистри*, *Далмати*, *Доклеати*, *Месапи*, *Калабри*), *Јаподи*, *Лабеати*, *Либурни*, *Пелазги* (или *Пеластии*), *Трачани* (и *Мези*), *Трибали*. За податаке о њима в. и Станишић 2006: 65–80, као и на том мјесту цитирану примарну литературу.

највећим дијелом организована алфаветски, по чланцима о појединим народима (1–244), а врло користан, мада мањи дио чине „прегледи“ у којим су народи пописани по језичким породицама (250–271) и државама (288–311), одн. бројности (275–287).

Примјетно да се аутор свуда, без обзира на евидентну разноликост нација, трудио да уважи и појам нације као културне заједнице и појам нације као политичке заједнице. Описујући становништво Новог Зеланда, нпр., разликује Англоновозеланђане и Маоре (303), а дефинишући име *Аустралијанци* констатује: „[овај] назив више припада староседеоцима Аустралије, познатим под именом Аборицина, али се у најширој употреби одомаћио за означавање Англоаустралијанаца“ (18). Обратно, у случају Арапа, који у знатном броју насељавају двадесетак држава југозападне Азије и сјеверне Африке, разликује сљедеће ознаке: *Алжирци* „Арапи Алжира“ (7), *Бахреинци* „Арапи Бахреина“ (26), *Египћани* „потомци древних Египћана стопљени са арапским досељеницима“ (62), *Емираћани* „Арапи Уједињених Арапских Емирата“ (14), *Ирачани* „ирачки Арапи“ (71), *Јеменци* „јеменски Арапи“ (79), *Јорданци* „јордански Арапи“ (79), *Катарци* „Арапи Катара“ (91), *Кувајћани* „Арапи Кувајта“ (105), *Либанци* „Арапи Либана“ (113), *Либијци* „потомци древних житеља Либије помешаних са Арапима, од којих су примили језик и религију“ (114), *Мароканци* „Арапи Марока“ (128), *Оманци* „Арапи Омана“ (154), *Палестинци* „палестински Арапи“ (158), *Саудијци* „Арапи Саудијске Арабије“ (12), *Сиријци* „Арапи Сирије“ (187), *Суданци* „Арапи Судана“ (192), *Тунисци* „Арапи Туниса“ (209).²¹

АНС 2006. Ова се публикација не може назвати лексиконом из два разлога: зато што леме нису распоређене алфаветски него по континентима, а посебно због веома строге селекције, тј. обраде само 57 лема. Намјера (изворно италијанског) ауторског колектива била је, наиме, да представи једино народе „чија кultura, другачија од наше, otkriva različite načine življenja i doprinosi boljem razumevanju našeg zajedničkog postojanja“ (8). При томе је ова књига неуобичајеног формата (37 cm), штампана на сјајној кунстдрук-хартији и врло богато илустрована (много богатије од претходне двије) фотографијама мушких и женских припадника разних народа одјевених у традиционалну ношњу. Акцент је стављен на етнографску грађу, па се у чланцима одговара на питања којим се пословима припадници појединих народа баве, шта једу и пију, каква су им боравишта, у које богове и духове вјерују, шта празнују, какви су им обреди и обичаји итд.

1.2.3. Организација текста који слиједи

Осим оквирних цјелина (1. Увод, 2. Преглед досадашњих радова, 3. Теоријски основи овог истраживања; 9. Закључак) и њима сусједних цјелина, које се тичу примјењене лингвистике (4. Термиолошки проблеми; 8. Лексикографски проблеми), композиционе цјелине овог рада обликоване су посредним угледањем на семиотичку теорију Ч. Мориса ([1938] 1975), одн. њено тројство *граматике* (изворно *синтаксе*, одн. *синтактике*), *семантике* и *прагматики*, и непосредним угледањем на *Де Гројтеров именованни приручник* (Zgusta et al. 1995; Zgusta et al. 1996), одн. његова поглавља од четвртог до седмог (редом: *Namengrammatik*, *Namensemantik*, *Namenpragmatik*, *Namenstilistik*). Два су разлога за баш такав избор. Први је што само поглавља попут наведених „пружају систематичан опис именâ, изложен по основним лингвистичким дисциплинама“ (Zgusta et al. 1995: XII), а други што су углед и утицај наведеног приручника остали непревазиђени, уосталом као и његова монументалност, о којој довољно свједоче чињенице расположиве и на први поглед – да је приређен у два тома већег формата, на три свјетска језика (њемачком, енглеском и француском, у размјери 6 : 3 : 1), прилозима више од 250 аутора из 45 држава (Zgusta et al. 1995: XI–XV).

²¹ Мање је успио покушај подјеле Малајаца. Ту се, наиме, разликују само *Малајце Малезије*, који су „насељени на широком простору југоисточне Азије (Малезија, Тајланд, Сингапур, Брунеј, Шри Ланка, Камбоџа, Бурма итд.)“ (123), *Малајце Индонезије*, који чине „основно становништво приобалног појаса Калимантана и Суматре“ (123), те *Капске Малајци*, концентрисани у Кејптауну и околини.

ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ РАДОВА

Много је пута примијеђено да су у размјени идеја наши аутори упућени и на Исток и на Запад. То се, наравно, и то као мало гдје, читује и у науци, што овдашњим истраживањима даје један „посебан квалитет“ (Драгићевић 2017а: 279). Тако се и у лексикологији (с лексикографијом и ономастиком), нарочито млађи аутори, данас осврћу и на славистичку литературу и на литературу из западних земаља, знатним дијелом објављену на енглеском језику, потом је комбинују с домаћим схватањима и на тај начин обрађују тему за коју су се определијели (Драгићевић 2017а: 279). Ни у овом се раду неће одступити од те тенденције, па ће поред радова српских и хрватских лингвиста укратко бити приказани и језикословни радови написани на двама страним језицима – енглеском, као језику који је током минуле двије-три деценије постао глобална *lingua franca*, особито у научној комуникацији (в. нпр. Filipović 2014), те руском, као језику који је у словенском свијету не само најмасовнији по броју говорних представника него и традиционално врло престижан међу народима којим није матерњи, одн. први (в. нпр. Арефьев 2012: 226–264). Из наведених разлога, наиме, и претпостављамо да се у овим језицима остварује и најзначајнија инострана литература релевантна за нашу тему.

2.1. ПРЕГЛЕД ПУБЛИКАЦИЈА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Ако би се судило само на основу садржине одговарајућих референсних публикација, морало би се закључити да је етнонимика као истраживачка област недовољно развијена и у англофонским земљама и у оквирима који се сматрају међународним. На такав нас закључак упућује, прије свих, чланак о етнонимима увршћен у *Оксфордски именовани приручник* (Кoopman 2016). Иако, наиме, и у тој књизи и у другим књигама истог, приручничког жанра и истог, реномираног издавача налазимо лингвистичке чланке (в. нпр. Hanks 2016) које одликују не само ширина прегледа и дубина увида него и опсежан библиографски списак, који читаоцу има да послужи првенствено као путоказ за „даља читања“ (енгл. *further readings*) – наведени Купманов чланак изневјерава сва та очекивања.

У њему махом налазимо једино појмове за које се етнонимика тренутно занима (на говорном простору енглеског језика). Добра половина текста посвећена је, штавише, дефиницијама самог термина *етноними* и његовом потенцијалу да обухвати и именâ колектива утемељених на обиљежјима држављанства или географске, одн. ареалне припадности, расе, језика, вјероисповијести... У сврхе аргументације аутор се користио чак и анегдотским коментарима,²² за које у посебној напомени захваљује колегама с којим је разговарао. Иако је покренуо и неколика инспиративна питања, попут дискутабилног статуса етнонимâ на скали *заједничке – властите именице*, те варијација њиховог облика условљених семантичким и прагматичким чиниоцима,²³ чланак у цијелости оставља утисак

²² Примјера ради, ево једног таквог: „Most onomasticians would accept that such names at regional or provincial level are also ethnonyms, for example *Queenslander, Cornishman, Bohemian, Fleming* (c.f. *Walloon, Tuscan, Texan, and Natalian*). Once we move to the urban level, there is some debate. Not all onomasticians consulted in the writing of this chapter accept the following as ethnonyms: *Londoner, New Yorker, Glaswegian, Berliner, Neapolitan, Parisian, Durbanite, and Capetonian*“ (Koopman 2016: 254).

²³ Мисли се на: 1. *алтернативне* етнониме или етнонимске *надимке* типа *John Bull* (за Енглеза), *Digger* (за Аустралијанца), *Kiwi* (за Новозеланђанина); 2. *де rogаторне* етнониме типа *chink, kike, dago, polack, spic, hebe, bohunk, wop, sheeny, guinea, greaser, greaseball, skibby, gu-gu* (за разне Американце који се не уклапају у већину становништва САД, обиљежену акронимом *WASP* ’бијеле расе – англосаксонског поријекла – хришћани протестанти’); 3. *реверзне* етнониме типа *non-White* (одн. *Nie-Blankes* у африкансу, за све грађане Јужноафричке Републике који су дискриминисани у доба политике апартејда стога што су црне расе, азијског поријекла или мјешанци). За референцију и етимологију америчких пејоратива поменутих у тачки 2 в. Bryson 1998.

да је лингвистичка дисциплина на чија се дотадашња достигнућа осврће тек у повојима, тј. на развојном нивоу на којем је у Русији, одн. Совјетском Савезу била цигло пола вијека раније (в. наредни одјељак).²⁴

Вјероватно због начина на који се националност у Уједињеном Краљевству и САД поима већ стотинама година (в. одјељак 3.1), англофоним „етнонимистима“ и уопште ауторима који су објављивали на енглеском језику за обраду су много захвалнија била имена „незападних“ народа (Herbert 1996), првенствено у Африци (Diagne et al. 1984), али и у самим САД, тачније у дијелу њиховог становништва који је „домородачки“ (Goddard 1984; Tabbert 1989). У радовима на такве теме главни су били, како их називају сами аутори, *концептуални и технички проблеми*. И док су се други тицали једноставно фонолошког и морфолошког прилагођавања облика који се, будући да потичу из (упореднолингвистички) несродних језика, не уклапају у „западне“ језичке системе,²⁵ први су проблеми били доста деликатнији. Под њих су, примјера ради, подвођена питања односа према облицима који су истовјетни именима ужих етничких колектива (попут племена) или именима ширих етничких колектива (попут породица народа), а посебно питања избора између ендогених облика који значећи једноставно *људи* или *народ* заправо не значе ништа и, с друге стране, егзогених облика који су за саме носиоце увредљиви од почетка (попут имена *Бушмани* и *Хотентоти*), или су таквима постали с временом, нпр. у доба политике апартејда (попут имена *Банту*).

Рецентније публикације о именима „домородачких“ народа више се усредсређују на идентитетске концепције, тј. етничку самосвијест и свијест о Другога, одн. начине на које се обје одражавају у самоназиву и осталим јединицама етнонимије датог народа, одн. његовог језика. Тим је путем етнонимика зашла и у своје природно окружење, етнографију и уопште антропологију, особито критикујући окцидентоцентричну перспективу традиционалних друштвено-хуманистичких наука, које идентитет поимају као једноставан и постојан (в. нпр. Larson 1996; Proshan 1997; Culas–Robinne 2010). У истом погледу још су, разумије се, критичније публикације које током посљедњих година настају у постколонијалном дискурсу, а обрађују имена која су народима по тзв. Новом свијету надијевали европски освајачи, мада су ова неријетко била и погрдна²⁶ (в. нпр. Fountain 2017).

Поред те, условно речено иновативније групе публикација о именима „домородачких“ народа, у посљедње се вријеме издваја и једна наоко конзервативнија, која као да оживљава стару, филолошку праксу истраживања етнонимикона ограниченог или на један језик, какав је кајовански (Meadows 2013), или на све језике што се употребљавају на изабраној територији, какав је Аустралија (McConvell 2006). Главна сврха таквих истраживања јесте открити законитости именовања Другога, одн. разне мотивације које се иза таквог

²⁴ Уп. такође следећи исказ из неубичајено дугог приказа објављеног у часопису *Вопросы ономастики* поводом цијелог *Оксфордског именовног приручника*: „Следует заметить, правда, что, хотя корпус цитируемых исследований вполне интернационален, представленное издание характеризует ономастическую традицию, которую можно условно определить как 'западную' (западноевропейскую с преобладанием англоязычной). Во всей книге представлено лишь несколько ссылок на русскоязычные публикации (притом не новые), несмотря на то что некоторые из обсуждаемых в издании проблем в современной отечественной ономастике разработаны явно более глубоко и обстоятельно, чем в англоязычной“ (Горяев–Спиридонов 2016: 216). Биране ријечи али исти смисао карактеришу исказе неких америчких аутора: „Both demonyms and ethnonyms are little studied in English, particularly when compared with research in this area in the Romance or Slavic-speaking world“ (Fountain 2017: 105).

²⁵ Такво је нпр. питање третмана афричких множинских „префикса“, чијим су задржавањем, нпр. у случају народа *Sotho*, добијени називи типа *a Basotho man*, незамисливи говорним представницима дотичног језика (у енглеском би, будући да је *ba-* множински „префикс“, аналогно било, иначе неграматично, *an Englishmen*).

²⁶ Поменимо само два: *Popoloca* и *Popoluca*, оба настала у наватлу (позноастечком, у колонијално доба названом *lengua mexicana*), од гл. *popoloni* '1. избјигати у мјехурима, клокотати (о кључалој води); 2. муцати; говорити неразговјетно или неправилно'. Наведеним етнонимима означене су двије, међусобно несродне групе племена, а наватл је изабран зато што су мисионари (полазећи од своје, простандардне језичке идеологије) на почетку колонијалне управе намјеравали да свем домородачком становништву тзв. Нове Шпаније наметну управо тај језик. На америчким територијама које су освојили Французи и Енглези обичнији су, напротив, били етноними добијени од њихових језичких средстава (Fountain 2017: 114, 120–121).

именовања крију још незамагљене или макар полузамагљене, одн. доступне (једноставнијој) етимолошкој анализи.

Тако се П. Маконвел (2006) бави сљедећим типовима аборицинских етнонима: *шиболетнонимима*, *дирекционалним* или *усмјеривачким* етнонимима и *амбијенталним* или *срединским* етнонимима. Шиболетноними су етноними мотивисани неким обиљежјем језика (или дијалекта) именоване групе – фонолошким, али у виду одговарајуће лексеме, или баш лексичким, попут глаголâ говорења, показних замјеница или узвикâ – које је разликовно у односу на језике (или дијалекте) сусједних група. Дирекционални су етноними који се граде од назива за страну свијета или локацију на којој је именована група настањена, одн. с које долази, нпр. 'јужњаци', док су амбијентални они који се граде од назива за природну појаву, нпр. биљну врсту или топографску јединицу, истакнуту у околини именоване групе. Изворно им је значење, дакле, увијек описно. Онимизацијом се то значење међутим истире, нарочито у случајевима преласка егзогених етнонима међу ендогене. Уочене су и неке законитости. Шиболетноними се по правилу надијевају групама које су ближе и познатије именованој, а дирекционални групама које су даље и мање познате. Амбијентални етноними, за разлику од претходна два типа, обично настају унутар одређене парадигме, нпр. 'горштаци' : 'порјечани', и на ареалима чије дијалекатске границе нису сувише оштре.

Да у наивној слици свијета могу бити истакнута и нека друга, стварна или уображена обиљежја Другога, В. Медоуз (2013) потврђује анализирајући мотивацију примјера из кајованске етнонимије. При томе нарочито указује на расу, одјећу и украсе именованих група, њихово оружје, став према групи именованцу, начине пребивања, навике у исхрани, обреде и обичаје: 'бијелци' (за *Евроамериканце*), 'црвенокошци' (за све *Индијанце*, па и за *Кајову*), 'обријане главе' (за *Осејје*), 'ногу покривених старим вигвамом' (за *Арапахо Индијанце*), 'тетовираног лица' (за *Вичиту*), 'пругастих пера стреле' (за *Чејене*), 'непријатељски народ' (за *Команче*), 'људи чије су куће од траве' (за *Шошоне*), 'људи црних (одн. земљаних) кућа' (за *Мандан Индијанце*), 'људождери' (за *Тонкаву*), 'вучји народ' (за *Пони Индијанце*) итд. Упадљиво је да су Кајови, као и многим племенима и народима широм Земљиног шара, у првом плану тзв. *перцептуална обиљежја*, дакле оно што се, макар из угла матичне заједнице, у изгледу и понашању Другога доживљава као „вриједно пажње, несвакидашње, јединствено“ (Meadows 2013: 16).

Литература која је у етнонимичким оквирима изашла на енглеском језику назамјенљиво је, ипак, допринијела на теоријској равни, рецимо увидима о прелазном положају етнонима између заједничких и властитих именица, због којег је те именице у знаменитом „контроверзном“ есеју А. Гардинер (1954) категорисао као *заједничке властите*, и због којег их је, као најеклатантније одступање, у својој граматици именован Ц. Андерсон (2007) поменуо чак десетак пута. Што се тиче значења и употребе етнонима (и житељских назива), истиче се један чланак М. Робертса (2017), у којем се ове јединице тумаче помоћу природног семантичког метајезика, а потом и истражују, на материјалу из Британског националног корпуса (*BNC*) и Корпуса савременог америчког енглеског (*COCA*), у сврхе реконструкције „колокацијског профила“. Тим је путем, нпр., установљено да се етноними (и житељски називи) координирају са јединицама истог нивоа категоризације, евентуално с јединицама које су на првом нивоу изнад датог: *Кинези, Јапанци и остали становници источне Азије* (209–211), те да у односу синтактичке субординације они обично не прихватају присвојне замјенице: *њен Британац*, често улазећи, с друге стране, у састав именског предиката: *она је Американка* (217). Исти аутор констатује да се уз етнониме (и житељске називе) који се односе на саму говорну заједницу квантификатори *неки*, *многи* и *већина* налазе знатно чешће него уз оне који се на саму говорну заједницу не односе, што наводи на закључак да стране колективе наивна свијест поима као уједначеније, одн. уједначене, нпр. на сљедећи начин: *(сви) Јевреји мисле тако и тако* (219).

Посебно су релевантни, додуше више за социологију него за лингвистику, увиди до којих су амерички истраживачи дошли на тему друштвене динамике у употреби неформалних, али и формалних назива за припаднике разних мањинских, тачније расних и

религијских заједница, нпр. старосједјелаца, одн. Индијанаца (Goddard 2005), досељеника муслиманског, блискоисточног и(ли) арапског поријекла, одн. *American Residents of Muslim, Middle Eastern and/or Arab descent*, скраћ. *AROMMEA* (Nick 2013), а нарочито Афроамериканаца (Baugh 1991; Martin 1991; Smith 1992; Neal 2001; Laversuch 2005; Sigelman et al. 2005; Hall et al. 2015; Nick 2020)²⁷. За социјалну психологију, па и лингвистику још су занимљивији увиди који се тичу пејоративних народносних надимака или *етнофаулизама*²⁸, какав је, рецимо, увид да су етнофаулизми универзална појава и да одражавају етноцентризам (Palmoge 1962), одн. увид да етнофаулизми представљају „вјероватно најнепосреднији и најдјелотворнији израз предрасуда у свакодневном говору“ (Greenberg et al. 1988: 75).

Најплоднији правац истраживања на етнофаулизмима као грађи зачео је Г. Олпорт, отац психологије личности, у једном од својих ненадмашних класика, књизи *Природа предрасуда* (1954), не користећи се додуше термином *етнофаулизми*, него термином *антилокуција*, под којим се подразумевају разне језичке манифестације предрасуда о Другоме, укључујући нпр. и вицеове. Већ је констатовано да се о антилокуцији као таквој у наведеној књизи говори у само једном, једанаестом поглављу, али да се разни примјери антилокуције, првенствено етнофаулизми, употребљавају као илустрација у чак четрнаест поглавља, од укупно тридесет и једног (Mullen–Leader 2005: 192–193).

У америчкој литератури понајчешће се цитирају Олпортова запажања о етнофаулизмима као „емоционално обојеним ознакама“ (181) којима се „изражава нетрпеливост“ (50). Поред такве, афективне утемељености, у каснијим поглављима исте књиге аутор истиче и когнитивну утемељеност етнофаулизама, констатујући нпр. да у уму дјецe, а у макар некој мјери и у уму одраслих, прљаву ријеч (енгл. *dirty word*) и прљаву ствар (енгл. *dirty thing*) везује „нераскидиво јединство“ (307), које се може подвести под теоријски конструкт *вербалног реализма* (186). И не само то, на начин својствен психолозима, опрезно избјегавајући да одреди узрок и посљедицу, указује на корелацију између употребе етнофаулизама и (физичког) насиља: „Мада лајање (антилокуција) најчешће не доводи до уједа, никада се ујед не деси без претходног лајања“ (57).²⁹ У истом је погледу знаковита и његова опаска да су етнофаулизми, заједно са осталим депрецијативним називима, *борбене ријечи*, енгл. *fighting words* (187). Јасно је, ипак, како на основу овог исказа, тако и на основу неких других, да крајњим узроцима и употребе етнофаулизама и (физичког) насиља Олпорт сматра етничке стереотипе, а да етнофаулизми таквим стереотипима у извјесном смислу и претходе и слиједи.

Ставови изложени у *Природи предрасуда* подстакли су током наредних деценија низ истраживања, добивши заузврат, поред веће пажње, не само мноштво емпиријских потврда него и идејну разраду. У таквом прегнућу понајвише се изгледа истакао Б. Мален са сарадницима, који је у години смрти (2006) у библиографијама уџбеникâ социјалне психологије био један од најцитиранијих аутора (Dovidio et al. 2008). Знатан дио каријере, везан за Универзитет у Сиракузи (у америчкој савезној држави Њујорк), тај је аутор на име

²⁷ Поменућемо само запажање да се, умјесто деценијама преферираног етнонима *Афроамериканци*, не само у заједници на коју се он односи него и у мас-медијима, током посљедњих година све чешће употребљава традиционални етноним *Црнци*. Тенденција се зачела 2007, дакле и прије покрета *Black Lives Matter*, који је настао 2013. а узео маха седам година касније. Разлогâ је, мисли се, више али, по свему судећи, преовлађују демографски и лексичкосемантички. Наиме, у САД је све више црначких заједница које нису афричког поријекла нити одомаћене (таква је, рецимо, заједница нигеријских имиграната); у односу на одомаћене, афроамеричке, те су заједнице штавише образованије, а онда и друштвенополитички утицајније (у поменутој је удио лица са академским квалификацијама чак 59%).

²⁸ За основне податке в. Nuessel 2008. За преко хиљаду примјера из америчког жаргона (који се односе на 57 етничких заједница а биљежени су захваљујући лексикографима, дијалектолозима и фолклористима од 1871. наовамо), с провизорном годином уласка у употребу и могућом етимологијом, в. Allen 1983.

²⁹ „Although most barking (antilocution) does not lead to biting, yet there is never a bite without previous barking.“

посветио питању како са друштвеним посљедицама употребе етнофаулизама корелирају двије њихове одлике: *комплексност* и *валенција*.

У дефинисању *комплексности* кренуло се од запажања да се иста група у говору неке заједнице, рецимо имигрантска у говору већине, неријетко назива већим бројем етнофаулизама. Што је већи број семантичких категорија кроз које је низ таквих назива расподијељен, то је комплексност низа већа, што – како постулирају Мален и сарадници – свједочи о сложенијем представљању назване групе у уму чланова заједнице о чијем је језику ријеч, одн. о сложенијој *когнитивној репрезентацији*. У САД је, нпр., за шпанске и белгијске усељенике употребљаван једнак број етнофаулизама, али је низ етнофаулизама за шпанске усељенике био комплекснији, утолико што су два била мотивисана изворним именом цијеле групе: *spanisher* и *spinach* (прерађено према *spinach* 'спанаћ'), а два врло честим мушким личним именом: *diego* и *josé*. Сва четири етнофаулизма за белгијске усељенике била су, напротив, мотивисана изворним именима цијеле групе и једног њеног дијела: *belgie*, *belgeek* (сливено са разг. *geek* 'штребер'), *blemish* (од *Flemish* 'Фламанци', прерађено према *blemish* 'мрља; мана') и *flamingo* (од *Flemings* 'Фламанци', прерађено према зоониму који постоји и код нас).

Уочили су Мален и сарадници да етнофаулистички низови могу да варирају и у погледу валенције. Неки су низови благи, без депрецијативних чланова, па свједоче о томе да је когнитивна репрезентација групе доброћудна. У САД су такви били називи за усељенике из Велса: *taffy* и *cousin jack*, док су називи за усељенике из Грчке у валенцији били крајње негативни: *greaseball* 'маснотиква (због науљене косе)' и *asshole-bandit* 'шупак-разбојник'.

Мада су појмовно раздвојени, комплексност и валенција етнофаулистичких низова обично варирају на исти начин. Што су називи неке групе депрецијативнији, то је мањи број семантичких обиљежја око којих се они групишу (Mullen–Johnson 1993; 1995; Mullen et al. 2000; 2001; Mullen 2001; Mullen–Rice 2003; Mullen 2004). Доказана је и сљедећа законитост: групе које су истакнуте зато што су мале и зато што се више разликују добијају називе које одликују мала комплексност и негативна валенција (Mullen–Johnson 1993; 1995; Mullen et al. 2000; 2001). И не само то, у односу на валенцију, комплексност је бољи предиктор негативних друштвених посљедица употребе етнофаулизама, нпр. искључивања, што је потврђено како архивским радом (Mullen–Rice 2003; Mullen 2004) тако и експериментално (Mullen et al. 2009). Нпр., што су етнофаулизи за неку имигрантску групу у САД мање комплексни, то је мања вероватноћа да ће припадници дотичне групе ступити у брак с неком особом која припада већинском становништву (Mullen–Rice 2003).

И док је у Маленовом тумачењу акценат био на Олпортовим идејама које се тичу социјалних аспеката, за наше око запали су, вјероватно у сагласју с духом времена, пасуси *Природе предрасуда* који су оријентисани когнитивно. Такви су у првом реду пасуси у којим се тврди да људи стереотипизацију Другога врше по закону, одн. начелу³⁰ *најмањег напора*, енгл. *The Principle of Least Effort*. Свијет је, наиме, по Олпортовим ријечима, сувише сложен да би се о свим његовим појавама располагало менталном сликом која је разрађена до посљедњих појединости. Зато сви ми несвјесно, штедећи своје ипак ограничене когнитивне капацитете, о неким појавама развијамо врло прецизне представе, док се у вези с другима ослањамо на одвећ једноставна и маглопита вјеровања.³¹ Из начела о којем је ријеч, одн. из чињенице да је „монополистичке“ категорије, како каже Олпорт, у односу на „диференциране“ једноставније не само стварати него и одржавати, нужно произлази

³⁰ У српском преводу *Социјалне психологије* (Aronson i dr. 2013), америчког уџбеника који је до данас објављен у десет издања и који је за наше тржиште преведен уз редакцију професора^а више београдских факултета, стоји закон. Овдје је, ипак, наведена и варијанта ближа изворнику.

³¹ Начело најмањег напора у настајању и дјеловању етничких стереотипа понајбоље илуструје сљедећи Олпорт навод, који у основном тексту нисмо цитирали само зато што је одвећ ироничан: „If I can lump thirteen million of my fellow citizens under a simple formula ‘Negroes are stupid, dirty, and inferior’, I simplify my life enormously. I simply avoid them one and all. What could be easier?“ (21).

увјерење у националне *суштине*, као скупове обиљежја која су у нашем уму иманентна читавим националним колективима:

Сваком Јеврејину урођено је „јеврејство“. „Источњачка душа“, „дрначка крв“, Хитлерово „аријевство“, „несвакидашњи амерички геније“, „рационални Француз“, „страствени Роман [или Латиноамериканец]“ – све то представља вјеру у суштину. Тајанствена натприродна сила (доносећи и добро и зло) пребива у групи и сви припадници групе имају свој удио у њој (174).³²

2.2. ПРЕГЛЕД ПУБЛИКАЦИЈА НА РУСКОМ ЈЕЗИКУ

У историографији појединих научних дисциплина често се као прва два развојна стадијума издвајају фаза *изолације*, обиљежена искључиво комуникацијом путем чланака и књига, и фаза *идентификације*, обиљежена организацијом првих скупова и објављивањем првих зборника (Feist 2006: 10; уп. Škorić 2010: 110).³³ Ако је такав приказ умјестан, а мислимо да јесте, онда се за етнонимику руског језика може рећи да се *идентификовала* још седамдесетих и осамдесетих година XX в., зборницима у издању Института за етнографију АН СССР, које је В. А. Никонов уредио самостално, посветивши етнонимима цијелу публикацију (*Этнимы*, 1970), одн. у сарадњи са Г. Г. Стратановичем (*Этнография имен*, 1971: 6–32) и Р. Ш. Царилгасиновом (*Этническая ономастика*, 1984: 6–69), посветивши истом ономастичком слоју по једно поглавље.

Тако рано и приде изражено занимање за етнонимику, неупоредиво са британским и америчким, најрадије објашњавамо чињеницом да су носиоци мањинских права на Западу били и остали грађани као појединци, док су се у совјетском друштву у тој улози налазили – као што се и данас, рекло би се, налазе у руском друштву – читави етнички колективи (в. одјелјак 3.1). „Држава стотину нација“, као перифразно именовање Совјетског Савеза, у своје вријеме настало у Пољској (Бартмињски [2002] 2011: 347), било би рецимо прикладно и за данашњу Русију,³⁴ док се за англофонске земље никада није могло везати.

Да ли је првонаведени зборник, *Этнимы*, у датој дисциплини био не само први совјетски него и први свјетски, као што тврди Царилгасинова (2003: 439), не знамо, али знамо да је квалитет његове садржине, и у односу на данашњи развојни стадијум исте дисциплине, на врло високом нивоу. У њему се, наиме, расправља и о проблемима који се у ономастичким приручницима на енглеском језику покрећу тек однедавно (в. претходни одјелјак), нпр. о дилеми да ли међу етнониме треба уврћивати и житељске називе изведене од именâ држава и области (*бельгийци; сибиряки*), те разне сличне ознаке, попут расних и религијских (*негры; мусульмане*). На први се дио постављеног питања, узгред буди речено, одговара потврдно (Никонов 1970: 10)³⁵, а на други одрично, па се ознаке попут расних и религијских (ако су макар дијелом у етнонимској служби) називају *псеудоетнонимима* (Членов 1970: 99–100).

Што се тиче тематике већине радова објављених у наведеним зборницима, уочљива је особита брига за етнонимију стандардног језика, одн. њену прошлост, сачувану нарочито у канонској књижевности, и њену будућност, чији су најважнији залог *елаборација* и *култивација* норме.³⁶ Ако занемаримо релативно мали број типолошких студија на

³² „There is an inherent ‘Jewishness’ in every Jew. The ‘soul of the Oriental’, ‘Negro blood’, Hitler’s ‘Aryanism’, ‘the peculiar genius of America’, ‘the logical Frenchman’, ‘the passionate Latin’ – all represent a belief in essence. A mysterious mana (for good or ill) resides in a group, all of its members partaking thereof.“ Мисли се, ово је врло важно, на ману из вјеровања меланезанских и полинежанских народа, а не на ману којом је Јахве, по старозавјетном предању, окријепио Јевреје на њиховом путу кроз пустињу.

³³ Трећа би била фаза *институционализације*, обиљежена оснивањем часописа и друштава, као и стицањем одговарајућих звања.

³⁴ Број је у дословном смислу чак потцијењен, будући да савремену РФ настањује близу двије стотине етничких колектива.

³⁵ „Нет оснований исключать из этнонимии территориальные наименования жителей.“

³⁶ За стандардолошке појмове елаборације и култивације норме в. Radovanović 2003.

репертоарима ендогених и егзогених назива за припаднике разних совјетских, па и свјетских народности, међу којима се као класична најчешће издваја Никонов 1970, примјетно је да истовјетан распон тема карактерише и опус Г. Ф. Коваљова, оснивача вороњешке ономастичке школе (Попов 2018а; 2018б), те првог аутора који се етнонимиком бавио по превасходству и на начин који карактерише тзв. *нормалну науку*, тј. *њене дисциплинарне матрице* (в. Кур [1969] 2018).

Иако су предмет Коваљовљевих истраживања мањег обима били етнонимикони појединих текстова – како писаних споменика раног средњег вијека, попут *Слова о полку Игорову* (Ковалев 2000), тако и најуспјелијих дјела новије књижевности, нпр. Пушкинових (Ковалев 1999) – у његовим је радовима, прецизније речено, најупадљива била тежња да се имена народâ, у првом реду совјетских, 1. *попишу* у свим истокорјеним и разнокорјеним облицима; 2. *опишу* и морфолошки и етимолошки, дакле и у синхронијској и у дијахронијској перспективи, и са становишта датог дијасистема и компаративно; 3. *пропишу* избором понајбољег облика, који удовољава свим или скоро свим мјерилима језичке „правилности“, али и „политкоректности“ (Ковалев 1982; 1991). Практични резултати такве дјелатности напосљетку су демонстрирани огледним чланцима замишљеног етнонимијског рјечника (Ковалев 2003а; 2003б), који до данас нажалост, колико нам је познато, није угледао свјетло дана,³⁷ мада је у сврхе његове израде прикупљено преко десет хиљада картица.

С обзиром на овакав тематски обухват, старије раздобље развоја рускојезичне етнонимике, завршено с првим годинама текућег вијека, пригодно можемо назвати *филолошко-структуралистичким*. Млађе, и даље актуелно раздобље, најрепрезентативније представљено у публикацијама А. И. Гришченка, у том би случају било *постструктуралистичко*.³⁸ Док се Коваљов, наиме, занимао за оно што (треба да) чини норму, понајприје сходно критеријуму системности, у средишту Гришченкове пажње стоји оно што од такве норма одступа, али не облички него значењски и употребно. Дакле, из угла семиотичког тројства *граматика – семантика – прагматика* он се усмјерава на семантику и, посебно, прагматику. Отуда највећи број његових публикација у наслову и садржи термин *експресивни*.

Етнониме позитивне експресије при томе обрађује само једна, па и та са закључком да је у савременом руском језику једини прави мелиоративни етноним *братушки*, којим се од посљедње четвртине XIX вијека и руског савезништва у рату против Турака означавају православни балкански Словени, одн. Срби и Бугари (Грищенко 2015а: 131–132). Остали мелиоративни етноними код Руса су стилски обиљежени, првенствено као застарјели и(ли) пјеснички: *русичи* (*русици*) и *россы* 'Руси', *Израиль* 'стари Јевреји', *квириты* 'стари Римљани', *галлы* 'Французи', *бритты* 'Енглези', *тевтоны* 'Нијемци' (Грищенко 2015а: 122–130).

Међу радовима о савременим пејоративним етнонимима у Гришченковом су опусу посебно инспиративни они који у анализу укључују и социјалне, регионалне и идеолошке чиниоце. У ђачком жаргону он тако биљежи деантропонимизоване, одн. трансонимизоване ознаке наставног кадра неруских националности, како мушког пола: *мустафа*, *саид*, тако и женског: *карема* (*карима*), *фатима*, *хачанури*. У аргоу криминалних кругова по његовом свједочењу, с друге стране, преовлађују творбено мотивисане ознаке: *бриц*, *лац*, *монька*, *сион*, *тартар*, *удавленник* 'Јевреј', *мора* 'Ром', *персик*, *Баклажан Помидорович* 'припадник ма које „кавказке“ националности', *лимонник* 'Грузин; Абхаз', *зелятор* 'Татарин', *лямлю* (*лямлю*), *фазан*, *фырган*, *чумиза* 'Кинез' (Грищенко 2010а: 317–318). Међу регионално маркираним пејоративним етнонимима истичу се они које су рускојезични житељи република у сусједству Руске Федерације, али и унутар ње, почели да употребљавају као ознаке титуларног становништва, у појединим случајевима тек крајем осамдесетих и почетком деведесетих, када су националистичке политике на тлу (бившег) СССР-а

³⁷ Можда зато што улогу која је за њега планирана умногоме испуњава само неколике године раније објављени „рјечник-приручник“ *Народы России: Имена и судьбы* (Агеева 2000)?

³⁸ За појмове структурализма и постструктурализма у лингвистици в., за почетак, Jurak 2015.

неизбјежно водиле ускраћивању руских права: *курат* 'Естонац', *лабас/лабус* 'Литванац', *муль*, *царанин* 'Молдавац', *гардаш* 'Азер', *аулбай*, *мамбет* 'Казах', *мырк* 'Киргиз', *харып* 'Узбек', *чилиец* 'Адигејац', *дерибас*, *дирик*, *улусник* 'Јакут' (Грищенко 2010а: 318). У истом раздобљу, изазвани ваљда перестројком, у бирократском жаргону „органа реда“ настају, да би се одатле пренијели у мас-медије, и *еуфемистички етноними* типа *лицо некоренной/географической/южной/кавказской национальности*. Напоследку се од посљедње конструкције образовао чак и акроним *ЛНК*, одн. *элканавт* (Грищенко 2010а: 319–320).

Чак и ако се бави етимологијом етнонима, Гришченку су опет предмет једино они експресивни, какав је *колбиты* (*калбиты*), којим казахстански Руси погрдно називају Казахе, обично настањене на селу (Грищенко 2014б).³⁹ При томе му и приступ обради теме одступа од традиционалног утолико што посебну пажњу посвећује контексту у којем су такве јединице употријебљене, одн. употребљаване. Нпр., у раду о погрдном називу *аллајры*, који се у Уфи (престоници руске републике Башкирије) употребљава за Башкире настањене на селу, не само од Руса него и од њихових суграђана башкирске народности, до закључка да је дотични етноним можда теофорног карактера, тј. да потиче од муслиманског имена *Allāh*, долази анализом примјера из дјела међуратне књижевности која, између осталог, приказују међувјерску нетрпељивост Башкира и руске, одн. православне већине (Грищенко 2016).

На пољу ономастичке и уопште лингвистичке теорије Гришченков је увид да је етнонимија, у односу на језгро ономастичког фонда, које чине антропонимија и топонимија, необична утолико што се обиљежја живости (рус. *одушевљённость*) разликују, с једне стране, њеним јединицама и, с друге, заједничкој именици којом је изражено одговарајуће категоријално значење. Наиме, док сва мушка лична имена граматички одликује категорија живог, као и именицу *человек*, а сва имена градова која су мушког рода категорија неживог, као и именицу *город*, у случају етнонима није тако – именици *народ* својствено је обиљежје [–живо], а именима појединих народа обиљежје [+живо]; уп. нпр. ном. *сербы* и ак. *сербов* са ном. и ак. мн. *народы* (Грищенко 2013в).⁴⁰

На пољу примијењене лингвистике истог аутора привлаче понајвише проблеми семантичке обраде етнонима – и експресивних у рјечницима специјализованим за њих (Грищенко 2006; 2010б), и прагматички немаркираних у општим описним рјечницима, који приказују углавном фонд стандардног језика (Грищенко 2013в). Бавећи се проблемима другог типа, он нарочито критикује лексикографско бркање етнонимског значења са житељским. У Кузњецовљевом рјечнику, нпр., *египтяне* се примарно дефинишу као „народ семитске језичке групе који чини основно становништво Египта“, а у другом издању *Малог Академијиног рјечника* (МАС) као „арапско становништво Египта“, док се Копти и не помињу, иако је њихово културно наслеђе, данас додуше мањинско, у Египту доста старије од арапског. Насупрот томе, *израиљтяне* се у првом издању *Великог Академијиног рјечника* (БАС) примарно дефинишу демоетнонимски – као становници, одн. грађани, иако се у узусу тај назив заправо односи искључиво на израелске Јевреје, а не и на Арапе, који чине знатан дио израелског становништва (Грищенко 2013в: 156–157). Оригинално је његово запажање

³⁹ Сврха рада била је, у ствари, да оповргне народно предање према којем дотични етноним изворно значи *вашкоједи*, као и грчко име Φωειροφάγοι, које су антички историчари и географи од Херодота (V в. прије н. е.) до Клаудија Птолемеја (II в. н. е.) приписали низу „варварских“ народа (Грищенко 2014: 314–316). За нас би требало да је занимљиво што се међу тим народима, баш као први, дакле код Херодота, налазе и Будини, у чијем идентитету А. Лома (1997) основано назире, а онда и темељно доказује (много позније) словенство. Истине ради, напоменућемо да се ни Будини ни Казаси, по свему судећи, нису хранили вашкама. Први су, и то у нужди и као додатак, заправо јели туцане јелове шишарке, док се погрдно име других, макар за сада, етимолошким путем тумачи као *обличари* (Грищенко 2014: 325–327).

⁴⁰ Ради оних који су неупућени у граматичку руског језика мора се напоменути да се категорија живости у њој испољава као и у граматички српског – синкретизмом акузатива и генитива код именица које означавају живо, одн. акузатива и номинатива код именица које означавају неживо. Међутим, док се такав синкретизам у српском језику јавља само у једнини именица мушког рода на -Ø, у руском се јавља и у множини именица сва три рода (Пипер 2012: 63–66).

да је описану пометњу макар дијелом изазвао утицај Ј. В. Стаљина, у чијем су се поимању нације етничка мјерила неприцизно комбиновала с територијалним. Без обзира на такву мањкавост, Стаљинову су дефиницију у совјетско доба некритички усвајали не само лаици него и посленици друштвених наука, а онда и лексикографије, што се читовало како у објашњењима именице *нација* тако и у објашњењима самих етнонима (Грищенко 2013в: 147, 157–158).

Бавећи се обрадом пејоративних етнонима у рјечницима специјализованим за њих, исти аутор помоћу мањег броја примјера полисемантичности приказује два начина распоређивања различитих значења истог облика. У неким се случајевима, наиме, након ширег, општег значења може распоредити више ужих, посебних, што је поступак који је и уобичајен: *чёрный* '1. представник друге етничке групе с црном бојом коже, косе и(ли) очију; 2. представник негроидне расе; 3. представник ма којег стариначког народа Средње Азије; 4. представник ма којег стариначког народа Кавказа'. У неким је случајевима проблем пак сложенији стога што је посебна значења немогуће уопштити. Такав је етноним *елдаш*, чији је најрепрезентативнији референт – макар у илустративном материјалу ексцерптираном из мемоара учесника у Великом отаџбинском рату (када је дати етноним вјероватно и ушао у општу употребу) – монголоидне расе, из Средње Азије и носилац ма којег туркијског језика. С друге стране, тим се називом, примјећује аутор, у истој грађи означавају и Тацици (који нису монголоидни нити туркојезични) и Јакути (који насељавају сјевероисток Азије), а не означава градско становништво које је овладало руским језиком, те је *елдаш* у смислу прототипа заправо био понајприје сељанин који не умије да говори руски, чији је руски лош. С протоком времена дошло је, међутим, и до двојаког значењског помака, па данас у разговорном језику *елдаш* може бити и ма који нерус (услјед генерализације, првенствено у дискурсу патриотâ шовинистâ) и Азер (услјед специјализације, првенствено у јерменској варијанти руског). Код таквих примјера ваљало би, наравно, примијенити историјско начело линеаризације различитих значења истог облика, али је за такав поступак неопходан текстуални корпус вишеструко балансираног састава. Наглашавајући да исто важи и иначе, при изради сваког рјечника, аутор напосљетку закључује да се дати услов у првом реду ипак тиче специјализоване публикације која приказује експресивну лексику, јер је у том случају посриједи „мање рјечник језика, а више рјечник говора“ (Грищенко 2010б: 211).

Читава ниска радова истог аутора тиче се опозиције *россияне* 'становници, одн. држављани Русије' : *русские* 'највећи словенски народ, чији припадници углавном насељавају источни дио Европе и сјеверни дио Азије'. Већи дио те ниске настао је на материјалу текстова из минулих трију деценија (Грищенко 2012б; 2012в; 2015б), али није мало ни радова који су усмјерени историјски, утолико што анализирају грађу средњоруског корпуса, XV–XVII в. (Грищенко 2013а), *Каталога митрополита кијевских* Св. Димитрија Ростовског, с почетка XVIII в. (Грищенко 2014а), па и корпуса XX в. (2012а), као ни радова који су усмјерени компаративно, утолико што поред ове опозиције анализирају и њој сличну *казахстанцы* : *казахи*, како у исказима московских студената тако и у исказима њихових рускојезичних вршњака-колега из Алматија (Грищенко 2013б). Свим цитираним радовима сврха је умногоме истовјетна – да докажу да употреба облика „Русијанци“ у демоетнонимском значењу нема традиције⁴¹ и да је већини људи на које се односи наметана из погрешних побуда и безуспјешно, углавном за владавине Б. Н. Јељцина. Мада се многа Гришченкова запажања могу пресликати на овдашњу опозицију *Србијанци* : *Срби*, ми то

⁴¹ До почетка XVIII в. народна именица *русские* (од основе наслијеђене из староруског) и књижевна именица *россияне* (од основе позајмљене из средњогрчког, одн. рускословенског) коезистирају као стилски синоними. У конкуренцији која ће потом успиједити преовладала је прва, док се друга из свечаних контекста, као својствених, постепено измјестила у ироничне (нпр. код Н. А. Њекрасова). У данашњем значењу почеће да се употребљава тридесетих година XX в., али искључиво у текстовима руских емиграната (генерала А. П. Кутепова, филозофа С. А. Левицког итд.), без икаквог утицаја на језичке навике метрополе (Грищенко 2012а: 121, 125–129).

нећемо учинити (в. одјелјак 6.2),⁴² али ће утицај наведеног аутора, нарочито у приступу грађи и примјени теорије, у појединим одјелјцима нашег рада, посебно на тему рјечничке обраде етнонимâ, бити и те како видан.

2.3. ПРЕГЛЕД ИСТРАЖИВАЊА НА СРПСКОМ (И ХРВАТСКОМ) ЈЕЗИКУ

Гледано из угла истраживачког занимања за њих, етноними су у лингвистици сваког, па и нашег језика у дубокој сјенци топонимâ и антропонимâ. Да је тако, показују не само библиографије појединих српских ономастичара, нпр. Р. Маројевића (Шћепановић–Бојовић 2018),⁴³ него и ономастичке библиографије које се објављују у хрватском часопису *Folia onomastica Croatica*. У првим годиштима те текуће библиографије (од г. 3, одн. 1994, до г. 6, одн. 1997) етноними су, наиме, били сврстани међу „остала имена“. Онда су с глотонимима издвојени у трећу ономастичку класу, иза топонимâ и антропонимâ, али је тако несразмјера у броју радова одговарајуће тематике само постала упадљивијом. Напоследку су (од г. 15, одн. 2006), уз неколика врло корисна побољшања (нпр. шире анотације, преводе наслова итд.), ипак враћени међу „остала имена“, овај пут иза антропонимâ и топонимâ.

Може се, међутим, констатовати да интересовање за имена народâ у науци о српском (и хрватском) језику постојано траје већ од њених почетака, при чему су највише пажње, природно, привлачили самоназиви *Срби*, *Хрвати* и *Словени/Славени*, нарочито њихово поријекло. Дио расправе Ј. Колара (1830) о етимологији и деривационом гнијезду тих и других етнонима преведен је, тако, и објављен током сљедеће двије године у *Летопису Матице српске* под насловом „О имену *Срб* и нѣговымъ отродцѣма“. О потоњим прегнућима свакако свједочи и ретроспективна ономастичка библиографија до 1975. г. (Putanec–Šimunović 1987), у којој се са трију наведених етнонима упућује на наслове чак 129 јединица.

Не само из разлога што ниједно поменуто име на овдашњем оземљу „није празна реч нити пука ознака свога предмета“ него и зато што, услед веома дубоке старине, „о постанку и првобитном значењу“ сва три „и даље можемо само нагађати“ (Лома: 2016: 17–18), током минуле двије-трије деценије интересовање о којем је ријеч само се појачало. Тако је на хрватској страни током сецесије из југословенске заједнице о поријеклу имена *Хрвати*, вјероватно на националистичком таласу, расправљано и у научним и у ненаучним публикацијама, толико да је усред тог раздобља настао и један врло богат али, с ваљаним разлогом, и критички оријентисан прегледни рад (Brozović-Rončević 1993).⁴⁴ У основном приручнику хрватске ономастике добра половина чланка *Etnonimi i etnici* (Šimunović 2009: 200–204) посвећује се управо етимологији имена *Хрвати*. Дотично питање ипак није разријешено, па се покреће и дан-данас, мада с мање жара, а више знања и умијећа, па и уз

⁴² Ни наведени аутор (Грищенко 2012б: 125), уосталом, не критикује (негативно) употребу сличних назива у руским народним говорима Урала, Сибира и Забајкаља (*россейцы/рассейцы*, за Русе из европског дијела Русије), те белоруском варијетету руског књижевног језика (*российцы*, за све грађане Русије, најчешће Русе).

⁴³ У њој су у ужем смислу етнонимичка три рада: један о житељским називима *Косовац* и *Косовар* (Маројевић 1989), један о етнонимима-хоронимима *РУСЬ* и *СРЪБЛѦ* (Маројевић 1992), те један о коегзистенцији житељског назива *Бошњаци*, етнонима *Турци* и описног назива *Срби исламске вјероисповијести* (Маројевић 2012).

⁴⁴ Међу на том мјесту приказаним публикацијама свакако се истичу двије студије А. Глухака – старија, о „поријеклу“ хрватског самоназива (1990а), те, у духу политички планираног језичког разједначавања, млађа, о „подријетлу“ хрватског самоназива (1990б). Прва нам доноси „iznimno korisno poglavlje o semantičkoj tipologiji tvorbe etnonima, koje je uglavnom rađeno, kako autor ističe, prema V. A. Nikonovu. Velika je važnost tog dijela knjige upravo u tome što je to prvi takav sustavni pregled etnonima kod nas“ (Brozović-Rončević 1993: 20). Мора се напоменути да је важност похваљеног Глухаковог прегледа првенствено употребна, стога што у етимологисању може да послужи за одмјеравање убједљивости етимолошког рјешења понуђеног поводом ма којег етнонима, па и оног који носе Хрвати. За додатну је похвалу, и с данашњег становишта, што је А. Глухак свом прегледу тако и приступио у првој, а посредно и у другој студији.

учешће оних најкомпетентнијих, какав је Р. Матасовић (2019), коаутор *Etimološkog rječnika hrvatskoga jezika* (ЕРХЈ) и предсједник Одбора за етимологију ХАЗУ.

За све то вријеме А. Лома, најугледнији и најплоднији српски ономастичар-етимолог (Гудурић 2012; Влајић-Поповић 2017), предано истражује поријекло сва три самоназива. Приказујући знамениту књигу о етногенези и култури најранијих Словена (Трубачев 1991), најприје се осврће на класичну семантичку реконструкцију **Slovēne* 'словесни (људи), тј. они који говоре јасно, разговјетно' (Лома 1993: 194–195). Будући да се таквој реконструкцији приклања и аутор поменуте књиге (Трубачев 1991: 85, 90), наш академик, ослањајући се на један скитски етноним у дјелу Клаудија Птолемеја (Σουθηνοί), узгред претпоставља да је словенски самоназив првобитно био сложен: *Svo(-)vēni*, од повратне замјенице *sve-* (*/el>/ol* пред */v/*), а да је */l/* добијено дисимилацијом. У истом даху наглашава да се његово етимолошко рјешење ионако уклапа у опсервације о прасловенској, „изразито антропоцентричној и умногоме антропоморфној слици свијета“, коју одликује опрека *своје* : *туђе*, а онда и осјећање припадности своје (Трубачев 1991: 210, 226).

Што се тиче именâ *Срби* и *Хрвати*, своје тумачење о њиховом иранском поријеклу први пут износи при анализи српско-хрватске ономастичке грађе из дјела Константина Порфирогенита (Лома 1999/2000: 91–94), а понавља поводом топонимикона Бањске хрисовуље (Лома 2013: 205–207). Исто тумачење етнонима *Срби* касније разрађује у правцу етимологије средњовјековног правног термина *себръ* 'слободни сељанин' (Лома 2016), а усавршава у упоредном контексту, словенском и индоевропском, помоћу паралела из пољског и украјинског (*pasierb*, одн. *nacерб* 'пасторак'), руског (*сјаб(ѐ)р/себ(ѐ)р* 'сусјед, члан сеоске општине; судионик, онај који обрађује исти комад земље; друг' и *присебриться* 'придружити се'), осетског (*særvæt* 'пашњак сеоске општине, утрина') итд. (Лома 2018). Поводом етнонима *Хрвати* на истим мјестима, супротно свим претпоставкама које је из дотадашње литературе сабрао П. Шимуновић (в. горе), предлаже рјешење засновано на трансонимизацији, одн. антропониму **Hu(-)brāθra* 'Добробрат', који је, изгледа, носио родоначелник или вођа неког, накнадно пословењеног сарматско-аланског племена.⁴⁵

У односу на број приказаних етимолошких радова и неких мањег значаја,⁴⁶ синхронијски усмјерених радова било је, разумије се, много више. И они су, као и у руској

⁴⁵ У Матасовићевој интерпретацији истиче се, баш напротив, једно од класичних рјешења – Фасмерово, док се Ломино и не помиње. Тачније речено, М. Фасмер (ЕРРЈ, IV: 262) као етимон реконструише иранско **(fšu-)haurvatā* 'чувар (стоке, пастир)', док Р. Матасовић (2019) ту праријеч дотјерује и облички, и значењски, и у погледу језичког варијетета и историјског контекста из којих је потекла, да би је напоследку замијенио аланским (одн. праосетским) **xurvæt/xurvāt* 'чувар (границе (Аварског каганата), граничар)'. И у тумачењу (нај)ширег самоназива – *Словени* придружује се М. Фасмеру (ЕРРЈ, III: 664–666): „Izvođenje imena naroda iz imena rijeke oko koje taj narod živi (ili je živio) nije nemoguće (za etnonim Slavena pretpostavlja se da je takvoga podrijetla)“ (Matasović 2019: 89).

⁴⁶ Поменимо само рад о поријеклу именâ мањих етничких колектива и одговарајућих територија на тлу негдашњег Илирика, којим се бавио М. Павловић (1973), посебно се задржавајући на именима црногорских, брдских и херцеговачких племена. Од тог рада данас су свакако актуелније публикације у чијем је фокусу етимологија етнонима у тајним језицима занатлија, попут јединице *Поринта* 'Турчин', забиљежене у говору сиринићких зидара (Вучковић 2004), као и фразема које садрже етнониме, попут јединице *као мован Турчин*, забиљежене у другој књизи *Сеоба* М. Црњанског (Мршевић-Радовић 2007). Популарно написану историју фразема које садрже етнониме, одн. хорониме и њихове деривате, или представљају њихове експресивне алтернативе (као *Ујка Сем*), а настале су на основу повијесних и(ли) књижевних чињеница о појединим народима и њиховим дијеловима (*спартански одгој* / *спартанско васпитање*, *лаконски одговор/стил*, *вандалски поступак*, *летећи/лутајући Холанђанин* / *уклети Холандез*, *последњи Мохиканац*; *псује као Влах с коца*, *понављати (увијек исто / све једно) као Шваба/Швабо тра-ла-ла*), много рјеђе пуком игром случаја (*Ујка Сем*, *сијамски близанци*, *ипанска села*), налазимо у Шипка [1998] 2013. Последња се фразема ту, рецимо, етимолошки објашњава позајмицом еквивалентног њемачког (*spanische Dörfer*), насталог укрштањем двају старијих, такође њемачких: *das kommt mir spanisch for* 'то ми је као шпански' и *böhmische Dörfer* 'чешка села', који се „појавио негде у другој половини седамнаестог века, након Тридесетогодишњег рата (1618–1648)“, стога што су њемачким војницима који су тада прошли кроз Чешку „словенска имена села звучала чудно, страном, неразумљиво“ (Шипка 2013: 145). О утицају који су Тридесетогодишњи рат и његове недаће, попут крвопролића, пустошења, глади и болести, оставили у свијести и језику тадашњег Европљанина, узгред буди

етнонимици, у прво вријеме били филолошко-структуралистички. Тако се Г. Вуковић (2000) бави творбеном анализом етнонимâ женског рода забиљежених у епским народним пјесмама, док се П. Радић (1999), у грађи коју је прикупио како из дијалектолошких и етнографских радова, тако и из корпуса текстова остварених у белетристичким и журналистичким жанровима, бавио нормативним статусом етнонимâ са суфиксом *-лија*. Поред примјера који су из турског језика можда позајмљени као готови: *Мисирлија* 'становник Египта, Мисирац', *Арнаутлија* 'Албанац', *Санџаклија* 'становник данашње јз. Србије', *Карадаглија* 'Црногорац', при томе је издвојио и примјере који су очигледно изведени у српском језику: *Босанлија*, *Косметлија*, *Црногорлија*, размотривши и њихове стилистичке и прагматичке аспекте: од регионалне обиљежености преко учесталости употребе до експресивне обиљежености. Теоријских увида који се односе на етнонимију било је испрва на пољу граматике (Радић 2000), али и семантике (Гортан-Премк [1997] 2004: 21–22).

Иако је и у раздобљу које смо назвали постструктуралистичким литература на нашем језику етнонимици допринијела резултатима који се тичу прагматике (Јовановић 2018: 236–259), лингвистичке стилистике (Марјановић 2007; Шипка М. 2012) и литерарне стилистике с културологијом, одн. употребе и значења у народним пословицама (Обрадовић 2005) и јуначким пјесмама (Делић 2016), тренд јасније показују истраживања остварена током посљедње деценије, умногоме надахнута синтезама Д. Мршевић-Радовић (2008), Љ. Поповић (2008) и Р. Драгићевић (2010б). У питању су упоредна истраживања фразема које садрже етнониме (Пејовић 2014; Блатешић 2016; Ђорђевић 2018), као и истраживања која тематизују асоцијативни потенцијал народносних имена и уопште језички стереотип странца (Микетић–Ратковић–Стевовић 2013; Милосављевић 2016; Авагјан 2017; Глигоријевић 2020; Ристић–Лазич–Коњик 2020). Уз то је, додуше по методологији лублинске етнолингвистичке школе, извршена и реконструкција језичког аутостереотипа (Ристић–Лазич–Коњик 2016). Сличних је радова, наравно, било и на хрватској страни (в. нпр. Пет 1997; Vlagus-Bartolec 2015, одн. Ivanetić–Karlavaris-Bremer 1999; Vidović-Bolt 2007; Ribarova 2013; Zoričić 2019).

Постојанијег су приступа – из објективних разлога, условљености предметом и сврхом – била ономастичка истраживања, одн. чланци о етнонимима у топонимији (Pavlović М. 1960; Павловић З. 1990; Pavlović Т. 1996; Богдановић 2008), као и поглавља о реконструкцији етнонимâ и њима одговарајућих придјева у критичким издањима Његошевих дјела: *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 254–260), *Луче микрокозма* (Маројевић 2016: 241–245), *Биљезнице* (Маројевић 2017: 391–392) и *Шћепана Малог* (Маројевић 2020: 517–522).

Утисак који се може стећи на основу нашег прегледа, да је српских и хрватских публикација и више него англофонских и русофонских, био би наравно погрешан, а потиче отуда што су међу нашим публикацијама претражене и оне у којим су етноними обрађени мимогред, па и методама које, попут асоцијативног теста, при овом истраживању нису примијењене. Међу страним публикацијама тако цјеловита претрага била би, разумије се, неизводљива. У сваком случају, с обзиром на тематски обухват, овдашња етнонимика, показали смо, не заостаје за рускојезичном. Публикација нам, ипак, још недостаје на појединим истраживачким пољима, попут металексикографије етнонимâ и терминологије њихових истраживања. Зато ће у овом раду жижа интересовања бити на баш тим пољима.

2.4. ПРЕГЛЕД НОРМАТИВИСТИЧКЕ ЛИТЕРАТУРЕ НА СРПСКОМ (И ХРВАТСКОМ) ЈЕЗИКУ

Насупрот наведеним истраживачким пољима, која се и даље могу и морају обрађивати у разним правцима, као најобрађеније стоји стручно поље језичке норме, одн. питања творбе домаћих и прилагођавања страних етнонима, дакле стандардизације њиховог „правилног“ облика. Први чланци таквог, крајње практичног усмјерења у нашој су периодици објављивани у тзв. епохи кристалације језичког стандарда (в. нпр. Schwarz

речено, свједочи и назив *флундра*, *паландра* 'блудница, проститутка', чији је етимон означавао жене луталице из Фландрије (ХЈП).

1912), а највише их је било након поменуте епохе – у међуратно доба (в. нпр. Мауер 1938) и непосредно последице Другог свјетског рата, и то на страницама *Нашег језика* (Танасић 2012).

Кроз рубрику *Наша пошта*, која је у старој серији тог часописа била одвојена за питања читалаца (Игњатовић 1973/74; Спасојевић 2009), уредништво већ у првом годишту разрјешава дилему да ли имени(ца)ма *Пољска* и *Пољаци* као односни придјев више одговара облик *пољачки*, који се за разлику од облика *пољски* одликује само једним значењем (1/5: 158–159). Кроз рубрику *Језичке поуке*, која је била посвећена анализи нормативних огрешења извађених из текуће штампане продукције (Игњатовић 1973/74; Спасојевић 2009), у старој серији *Нашег језика* негативно су коментарисани, нпр., облици *нијемитина*, за њемачки језик (2/6: 188), и *Мађарска*, умјесто нашег народског и тада још књижевног *Маџарска* (5/5–6, 185), а у новој серији облици *Косовари*, за житеље Косова (18/4–5: 286), и *Совјети*, за грађане СССР-а (19/2–3: 187).

Са становишта лингвистике као науке највреднији су, због најразрађеније аргументације, наравно чланци. У старој серији битан је, тако, један у којем се разматра двојство *Југословен : Југословенин* (Ђорђевић 1934), док у новој серији садржину одговарајућих текстова јасно освјетљавају већ сами наслови: *Италијан – Талијан* (Предић 1952), *Неретвански или неретљански* (Шљивић-Шимшић 1957), *О облику Србљи* (Матић 1958), *Албанац или Арбанас, словенски или словеначки?* (Московљевић 1958), *О етнику Косовац – Косовар* (Родић 1975).

Са извјесним закашњењем и често супротстављеним рјешењима слични су чланци почели да се објављују у *Jeziku*, „časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika“: *Slovenski i slovenački* (J. Hamm, 1952, 1/1: 28–29); *Slovenački ili slovenski?* (M. Moskovljević, 1952, 1/5: 153–155); *Osvrt na Moskovljevićeve zaključke* (Uredništvo, 1952, 1/5: 155–156); *Da li Rumunji ili Rumun, Talijan ili Italijan?* (P. Skok, 1953, 2/2: 60–61); *Arabljani, Škotlandžani i slična čuda* (M. Zoričić, 1955, 4/5: 157); *Da li Tunežanin, Tunižanin ili Tunišanin?* (A. Erdeljac, 1957, 6/4: 126–127); *Mađar ili Madžar?* (S. Babić, 1978, 26/2: 53–54); *O Etruriji i Etrurcima* (S. Babić, 1986, 34/2: 61–62); *O nekim etnicima s više istožnačnica: Litvanac i Samarijanac* (S. Babić, 2001, 48/4: 142–144); *Tibetski i tibetanski* (Lj. Josić, 2011, 58/3: 111–113). Прилагођавањем хоронимâ, од којих се изводе одговарајући етноними (у ширем смислу), у истом су се часопису бавили ови чланци: *Elzas–Ezlašanin ili Alzas–Alzašanin?* (R. Kalmeta, 1979, 27/1: 22–23); *Europa ili Evropa?* (V. Vratović, 1983, 31/1: 8–13); *Za v kad je reč o Evropi* (M. Popović, 1983, 31/4: 125–126); *I Evropa i Europa za kontinent* (M. Mamić, 1984, 32/1: 18–19); *O nekim imenima zemalja: Aphazija, Azerbajdžan i Tajska* (A. Gluhak, 1992, 40/4: 115–126); *Hrvatska imena država* (M. Lončarić, 1994, 42/1: 1–9); *O hrvatskim imenima država* (D. Brozović, 1994, 42/5: 147–152); *Koreja, a ne Korea* (A. Gluhak, 2003, 50/3: 110–112). Примјетно је мали, нажалост, био број чланака насталих у прагматичким и стилистичким оквирима, на теме (експресивног) значења, одн. употребе етнонимâ: *O imenu Židova* (S. Rendić, 1970, 18/1: 28–32); *Bilješka o Ciganima i Romima* (S. Babić, 1976, 24/2: 61–62); *Nesretni Aborđini* (S. Babić, 1977, 25/5: 157–158); *O imenu australskih starosjedilaca* (A. Gluhak, 1981, 29/1: 25–26); *O nesretnim Aboridžinima po treći put* (S. Babić, 1982, 30/1: 27–28).

Улогу коју је у (често неуспјелим) покушајима да се утиче на етнонимијски узус својевремено држао *Наш језик*, у међувремену су одржавали савјетодавни приручници, у првом реду трећа књига врло тиражне⁴⁷ трилогије *Српскохрватски у мом џепу*, посвећена „нашим колебањима“ (Лалевић [1963] 1980), са чланцима *Тунишанин, не Тунижанин* (686–688), *Je ли добар придев камбоџански?* (893), *Англо-Американци и Англоамериканци* (999–1001), *Латинскоамерички* (1081–1082), *Талијански или италијански?* (1113–1114) – а у посљедњој деценији *Језички саветник* Р. Стијовић (2015б), са чланцима *Косовац* (93), *Гањанин или Ганац* (93), *Корејац или Корејанац* (94), *Јамајканац или Јамајчанин* (94), *Становник Грузије и Сомалије* (94–95), *Тунишанин, Шпанкиња и још понеко* (95), *Сомалски – сомалијски, етиопски – етиопијски* (99), *Србин и Србијанац* (140).

⁴⁷ Обама издањима тираж је био 10000 примјерака.

Данас је у истом погледу активан и Одбор за стандардизацију српског језика, чије се одлуке објављују у самосталним публикацијама (ООС) и на страницама часописа *Наш језик* и *Језик данас*. Овдје ћемо приказати двије такве одлуке, издвојене с циљем да одразе помак до којег је дошло у њиховом састављању, а нарочито пласману крајњим корисницима, одн. говорним представницима српског језичког стандарда.

Првом се саопштава став да вјеру и језик јеврејског народа треба називати како се и уобичајило – *јудаизмом* и *хебрејским језиком*, док придјев *јеврејски* „остаје на своме месту (на својим местима) – у споју са свиме другим што се односи на јеврејски народ, његову историју и културу“ (ООС 1: 35). У образложењу одлуке указује се на чињеницу да оба облика, и *јеврејски* и *хебрејски*, потичу од старогрчког *Χεβραῖος*, али да им се разликују и начин позајмљивања и посредништво. Први је, наиме, „дошао усменим путем са средњогрчким изговором“, а други је „одавно примљен ученим путем, преко немачког *hebräisch*“ (ООС 1: 36). Посебно се истиче да се глотоним *хебрејски језик* укоријенио у нашој литератури (о чему свједоче и *Мала Просветина енциклопедија* и *Кембричка енциклопедија језика*), а и да је он, осим тога, творбено продуктивнији (утолико што кореспондира терминима *хебраизам*, *хебраиста*, *хебраистика*, *хебраистички*). Назив *јеврејски језик*, који би одговарао нашем имену дотичног народа, кроз цијелу писану историју нисмо употребљавали јер су Јевреји до XX в. говорили или језицима средине или њиховим варијететима, првенствено јеврејскоњемачким (*јидиш*) и јеврејскошпанским (*ладино*). Језик *Старог зајета*, *Талмуда* и осталих јудаистичких списа сврставао се у ред класичних, а тако се умногоме поима и данас иако је у међувремену оживљен као говорни. Отуда поменута обличка неподударност није никакав изузетак, него баш напротив правило важеће и за остале класичне језике европске цивилизације: „језик којим су говорили стари Римљани називамо *латински*; старе Грке често називамо *Хеленима* (Јелинима), али се придев *хеленски* (*јелински*) готово никада не примењује на језик“ (ООС 1: 36). Склада између имена јеврејског народа и назива његовог језика, уосталом, опомињу аутори, нема ни у највећим инословенским и несловенским језицима – рус. *евреи* : *иврит*, пољ. *Żydzi* : *hebrajski*, енгл. *Jews* : *Hebrew*, њем. *Juden* : *hebräisch*, фр. *Juifs* : *hébreu* (ООС 1: 37).

Овако помно образложен став изазвао је макар један, такође врло помно образложен одговор, који би се ионако истакао естетски изузетно успјелим, чак поетским насловом. У питању је чланак *Име руже јерихонске*,⁴⁸ објављен у часопису *Језик данас* (Недељковић 1999). Учтивим тоном, чак одајући својеврсно признање тврдњом да се ООС 1 „одликује не само широким увидом у релевантне чињенице, већ и промишљеним, уравнотеженим излагањем, које прибавља себи веродостојност независну од ауторитета установе“ (Недељковић 1999: 22), аутор наведеног осврта, наиме, указује на неколике чињенице које Одбор, изгледа, није имао у виду:

Ако бисмо хтели специјално име, онда би *иврит* било прихватљиво решење (случајно сазвучје с именицом *санскрит* чак је згодна околност), али ако желимо природније решење, онда нема разлога да придев којим зовемо језик гласи другачије од придева којим означавамо све остало што везујемо за дотични народ. [...] Разлог против природног решења могла би бити једино устаљена језичка пракса. Управо се на то усмерава тврдња да се „само придев

⁴⁸ За алузију на оживљавање хебрејског језика у функцији не само стандардног него и говорног аутор је оригинално али и смјело (будући да неупућенима није пружио одговарајуће објашњење) изабрао фитоним *јерихонска ружа*. У питању је назив пустињске крсташице *Anastatica hierochuntica*, изузетне по томе што њене суве и савијене огранке вјетар откида, а потом котрља пијеском у лоптастим накупинама величине шаке, које у води или влажном ваздуху „оживљавају“, и последије неколико година, хигроскопним ширењем или *хидрохазифом* (ЕХЛЗ). У околини Јудејске пустиње и Негева, гдје ова биљка понајвише расте, мјештани су њене огранке – сматрајући их симболом васкрсења – потапали у воду; пошто дође до „оживљавања“, тако добијен, наводно љековит раствор пиле би носеће жене, увјерене да ће им потомство бити у истој мјери отпорно и напредно (Duke 2008: 36–37). Случајно или не, и сами је Јерихон изузетан по томе што је, за разлику од многих древних градова, на неки начин васкрснуо: „Према археолошким налазима из VII миленијума пре н. е., спада у најстарија позната градска насеља на свету. После разарања око 1580. пре н. е. био слабо насељен; за време Римљана, нарочито у I в., доживео обнову и процват“ (МПЕ, I: 978).

хебрејски досад везивао за језик“. Али то, колико знам, није тачно. Мада хебраистика код нас не спада у врло развијене научне области, ипак не треба превидети њено најстарије и до данас највеће стручно средиште: Српску православну цркву, која јеврејски језик не зове хебрејским (Недељковић 1999: 23–24).

За разлику од прве анализиране одлуке, ООС 69, која одговара на питање „Холанђани или Низоземци“, одн. „Холандија или Низоземска“, нема помно развијено образложење. Тој се одлуци образложење, наиме, своди на два аргумента: „Одлука Холандије да убудуће од два имена користи само једно – *Низоземска*, не значи обавезу да се и у нашој држави, у српском стандардном језику, из употребе избаци назив *Холандија*“; „Нема потребе да се напушта традиционално, устаљено име“ (НЈ, 51/1: 101–102). И не само то, за разлику од прве анализиране одлуке, ООС 69 не одговара на побочна питања, првенствено на питање како онда треба називати језик којим се говори у Холандији.

Судећи према узусу стручњака за тај језик, он би се ипак морао називати низоземским јер се говори не само у Холандији него и у сјеверној, фламанској половини Белгије. Тако на Филолошком факултету у Београду, при Катедри за германистику, од 2002. г. дјелује Група за низоземске студије. И академски курсеви пописани на званичном сајту те групе⁴⁹ носе одговарајуће називе (Савремени низоземски језик, Холандска и фламанска књижевност, Културна историја Холандије и Фландрије, Низоземље и свет), а исто важи за публикације запослених: *Gramatika nizozemskog jezika* (Novaković-Lopušina 2005), *Tri decenije beogradske nederlandistike: Kulturne veze između jugoistočne Evrope i Nizozemlja* (Novaković-Lopušina 2018), па и за часопис Друштва за културну сарадњу Србије и Низоземља *Еразмо/Erasmus*⁵⁰ – чији је поднаслов у прва три броја био *Годишњак за холандску и фламанску књижевност*, а у бројевима 4–6 *Годишњак за књижевност и культуру Низоземља* – одн. његове поједине чланке: „Низоземљанин споља и изнутра“ (Алфонс Хорус, прев. Јелица Новаковић-Лопушина; 2: 188–189), „Nizozemska поезија од 1980: Текст и контекст“ (Хуго Бремс, прев. Јелица Новаковић-Лопушина; 5: 39–56).

Како видимо, иако у српској средини име *Низоземска* за Холандију није уобичајено, постојала је и постоји потреба за облички сличним именом којим би се упућивало на цио недерландофонски простор. У српској недерландистици та је потреба, чини се, већ премошћена именом *Низоземље* (вјероватно према *Средоземље*), којем као односни придјев и одговара *низоземски*.

Поређење двију наведених одлука Одбора за стандардизацију српског језика: ООС 1, донијете 13. 2. 1998, и ООС 69, донијете 10. 1. 2020, наводи на хипотезу да је у раду тог тијела, макар на етнонимичком плану, са смјеном генерација дошло и до промјена у начину комуникације с крајњим корисницима. Ако смо у праву, тј. ако се наш увид потврди већим бројем сличних, онда новију склоност Одбора краћим образложењима треба подржати утолико што је у духу времена, обиљеженог хиперпродукцијом и пролиферацијом текстова и уопште информација, али и преиспитати стога што нас краћа образложења Одлука лишавају не само одговора на питања повезана с постављеним у наслову него и инспирације за полемику која, између осталог, може пружити и аргументе за алтернативна рјешења.

На крају овог одјелјка дужни смо напоменути да је етнонимички приступ код нас умногоме корелирао с политичким струјањима. Један, веома изразит примјер такве корелације у социјалистичкој Југославији представимо у одјелјку 7.4, док ћемо у овом представити утицај који се на употребу народносних самоназива покушавао извршити, првенствено преко филологâ и историчарâ, у међуратној држави, сходно званичној идеологији *троименог или троплеменог народа*, која је његована у Краљевини СХС (до 1929), одн. *интегралног југословенства*, која је његована у Краљевини Југославији (од 1929).

Питање употребе етнонимâ *Срби*, *Хрвати* и *Словенци* у популарној се литератури актуелизовало смјеста након уједињења 1918. г. (в. нпр. Киš 1919; Ивић А. 1922). Ако се и

⁴⁹ <www.nederlandistika.fil.bg.ac.rs>, 12. 12. 2020.

⁵⁰ <www.ariusbeograd.com>, 12. 12. 2020.

писало о етнониму *Југословен*, писало се углавном негативно. При томе се првенствено наглашавала чињеница да је нови самоназив без традиције и аутентичности, тј. да се не уклапа у вуковску, одн. народску норму језика заједничке писмености, нити у њено књишко наслеђе (§ 1). Поред тих, филолошких разлога, подвлачени су и политички (§ 2), али и афективни (§ 3), док су обиљежја које име *Југословен* дијели с личним именима излагана подсмјеху (§ 4).

(1) Стара су имена остала као и пре, а ново се не прима ни близу онако како су замишљали и како би хтели они који су га истакли. [...] Овај досадашњи неуспех четвртога назива није тешко објаснити. Сва три имена, *Србин*, *Хrvat*, *Словенац*, врло су стара, још из давне словенске заједнице с ону страну Карпата, и живела са самим народом све ово дуго време пуним, широким, често славним животом. Четврто, напротив, сувише је младо (од средине прошлога века), и уз то је ненародно; управо то је вештачка творевина без икаква корена у ширим редовима (Јовановић 1920: 289).

(2) Чак је [југословенско име] често слабо да у име јединства успешно војује и противу правога сепаратизма. На пример Црногорцу се лако, и више него лако, може доказати да је он пре свега Србин, и да је као Србин члан ове наше шире заједнице. Али је већ теже доказати да је он само Југословен, а не Црногорац (Јовановић 1920: 289).

(3) А предмет дискусије није чисто академске природе, па да је довољно износити разлоге; није ни ствар интереса, па да се погађамо и погодимо; него је ствар дубоког осећања. [...] Зато није нимало чудо што у расправљању, које се о овоме води по народу, врло често говори велика страст. Кад се ми Срби противимо том четвртом имену, ми уопште осећамо и јасно нам је да је оно управљено противу имена српскога [...]. Познато је како смо велике борбе и са каквим великим жртвама водили у његову одбрану. Та је борба тако рећи јучерашња, али уједно и дуга, вековна. Према томе и данашња наша одбрана српскога имена извире из дубине нашега бића (Јовановић 1920: 291).

(4) Имали смо до сад три народна имена: *српско*, *хрватско* и *словеначко*. [...] А кад се приступило остварењу уједињења, многи, мислећи да се имена народима могу просто наденути као деци на крштењу, зажелили су да га тако и добијемо. Та нам је жеља донела ново име: *југословенско* (Јовановић 1920: 289).

У утицајним, штавише утицајнијим периодичним публикацијама у исто су се вријеме, ипак, јављали и поједини гласови залагања за заједнички самоназив. Иако им је аргументација била супротно усмјерена од претходно наведене, најубједљивији разлози били су им истог карактера – политички (§ 5) и афективни (§ 6). Значај филолошких је дијелом порицан (§ 7), а дијелом искоришћаван, ако ови поткрепљују полазни став (§ 8), док су асоцијације на лична имена, у супарничком табору третиране као баналне, овдје напротив подстицане (§ 9).

(5) Трочланом формулом којом је Уставотворна Скупштина тако несретно решила питање државног имена, у очитом протусловљу са унитарским, паче централистичким обликом државе, не само што се није ојачала народна солидарност између племена, већ су она данас даље једно од другог него ли су била пред четири године. Наши држављани пак другог језика (којих има више од 2,000.000) њоме су просто натерани да се отуђе од државе, јер она, зовућ се Краљевином Срба, Хрвата и Словенаца, све друге грађане као да искључује или сматра „рајом“. Гледајући све то, вањски, већином непријатељски свет само чека кад ће да се распадне та троимена држава, која им највише својим лабавим називом слути на дезагрегацију (Смодлака 1922: 289).

(6) Сваки просветљени човек зна и схвата шта значи за Француза реч *France*, за Американца реч *America*. То је највиша народна светиња, већа и од саме заставе, то је видљиви симбол Отаџбине, опеван најзаноснијим стиховима. [...] За ту се реч јуначки гине и радосно умире,

као што је и српски војник живео и умирао „за слободу Србије“. [...] У нас се [пак] са именом земље тера чак шега: „Есхаезија“ (Смодлака 1922: 289–290).

(7) Према овоме великом задатку који чека наше племе, како ситни изгледају приговори који се износе против југословенскога имена са филолошког гледишта! Као да су икојему народу и држави филолози дали име! (Смодлака 1922: 296).

(8) Има и географских облика који се у нас већ удомише ма да су једнако неправилни: *Низоземска*, *Средоземно Море*. Слично сложене као *Југословен* су речи *виноград*, *Дравоград* (наш погранични град у Корушкој), *Главоток* (село на острву Крку). [...] Код ових необичних речи може и филолог да прогута реч *Југословен*, која нам је неопходно нужна, као политички термин, поред географског израза *Јужни Словен*. Првом, наиме, хоћемо да означимо нашега држављанина, дочим друга значи човека који по племену и језику припада једном јужнословенском народу, без обзира на држављанску везу. Тако су југословенски држављани и Немац из Вршца и Арнаут из Призрена, ма да они нису Јужни Словени, дочим Словенац из Горице, као и Хрват из Пазина или Србин из Темишвара, припадају јужнословенским племенима, и ако нису политички Југословени (Смодлака 1922: 298).

(9) Чим никне која нова држава, она треба да добије своје особито име, баш као што се једним личним именом крсти дете чим се роди (Смодлака 1922: 290).

Гласови залагања за заједнички самоназив загосподариће у нашој периодици 1929. г. При томе ће се у одговарајућим чланцима првенствено доказивати да није истина да је етноним *Југословени* „Аустрија смислила и наумице сковала, тобоже у корист тајних својих политичких циљева, душмански уперених против хрватства, односно српства“, те да, штавише, „ни Штросмајер ни његов први сарадник и први претседник Југословенске академије наука, Фрањо Рачки, кад су се на ставили на чело хрватском политичком покрету године 1860, нису били ни откривачи ни проналазачи југословенскога имена“ (Шишић 1931: 101).

То је име, доказивало се обиљем писаних свједочанстава, „код нас потекло баш од Срба Војвођана, и то у тежњи да замени ’вештачко’ име илирско“ (Шишић 1931: 100). С. Милутиновић у *Пјеванији* (1837), наиме, употребљава облик *Југославацъ* (331), док парох сегедински П. Стаматовић у својој *Српској пчели* исте године наглашава да се Гајева *Даница* издаје „за све на југу живеће Славене“ (163), због чега се на сарадњу позива „свакиј ученый југославенъ“ (164). У *Летопису Матице српске* Ј. Суботић 1839. у више наврата помиње „књижевство Југо-Славенско“ и „Југо-Славенскій союзъ“, чак тврди да је „име *Југо-Славенъ* свакомъ народу, кои у [тај] союзъ ступаю, тако мило, као име своје собствено“ (111).⁵¹

Истицано је, додуше, како је „verovatno, da je nemački jezični osećaj, koji je bio kod naših preporoditelja jak, saradjivao kod postanka izraza *Jugosloven*“ мада његова „istorija ne potvrđuje mišljenja, kao da je to svestan prevod nemačkog *Südslave*“ (Ilešić 1929: 164). Да би у више или мање пуристички настројеној јавности преуприједили (зло)употребу овог запажања, наведени су аутори у истом даху, међутим, предочавали и следећу чињеницу: „Кад би се морала сва особна имена писати фонетски [и уопште лингвистички] правилно, колико би милијона људи морало мењати своја имена, или их уопште не би могли писати док се филолози не сложе о њиховој етимологији!“ (Мурко 1929: 60).

⁵¹ В. Пешић 1929: 151–152, 156; Мурко 1929: 49; Шишић 1931: 100.

ТЕОРИЈСКИ ОСНОВИ ОВОГ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. ВАНЛИНГВИСТИЧКИ ТЕРМИНИ И ДЕФИНИЦИЈЕ: НАРОД, НАЦИЈА И НАЦИОНАЛИЗАМ

Веома је распрострањено становиште да су нације толико укоријењене у својој појединачности – историјској,⁵² културној, политичкој и друштвеној – да је њихова обиљежја немогуће уопштавати и сводити на разликовна у односу на остале људске колективе (в. нпр. Benn 1967; Tamir 1997). Такво становиште, уосталом, учвршћују не само људи које називамо националностима – стога што вјерују да су њихове нације „несамјерљиве“, штавише јединствене – него и истраживачи који се дотичним питањима баве непосредно, али тако што 90% својих радова – установљено је прегледом изворних чланака и приказа књига у референтном међународном часопису *Nations and Nationalism* – планирају као студију случаја, евентуално компаративну студију (Tamir 2019: 421–422).

Ако су аутори које смо навели и сви они који су с њима сагласни у праву, онда је очекивана оцјена да је „*bilo bezbroj pokušaja da se definira nacija*“, али да су „*svi odreda ostali bezuspješni*“ (Seton-Watson [1977] 1980: 27). Гдје, наиме, нема уопштених, посебно разликовних обиљежја класе међусобно сличних предмета или појава и њима одговарајућег појма, нема ни дефиниције. Оно што међу члановима таквих категорија ипак постоји јесу само заједничка обиљежја од којих ниједно није обавезно за све.⁵³ Нека обиљежја при томе дијели мањи број чланова, нека већи, па цијелу категорију одликује једино тзв. образац родбинских сличности (Wittgenstein [1953] 2009: 36; Calhoun 1997: 5–6). Примичењен на категорију нације, у тумачењу Л. Кокса (2021: 33), професора Факултета друштвених наука на Универзитету Маквори (у Сиднеју), тај образац даје сљедеће језгрене представе:

- Нација је стварна цјелина, која постоји у простору и времену.
- Нацију чине људи који поред прошлости, садашњости и будућности, те заједничког простора, дијеле и нека, у првом реду културална обиљежја, разликовна у односу на припаднике свих осталих нација.
- Нација сама собом обезбјеђује политички легитимитет и стога представља како потребан тако и довољан услов за постојање државе.
- Нација заслужује вјерност својих припадника, који треба да се узајамно подржавају и уздају једни у друге без обзира на све неједнакости.

Напоменимо и то да су управо тзв. родбинске сличности међу нацијама, тачније нашим представама о њима, уједно најважнији разлог – поред недовољног познавања многих чланова одговарајуће категорије – што се нације најчешће, како ћемо видјети и у овом одјелку, разврставају *типологијама*, које се темеље на апстрактним, појмовним схемама или „идеалним типовима“, а рјеђе *таксономијама*, које се темеље на конкретним, емпиријским примјерима, одн. њиховим „каталозима“ (Larin 2010: 449–450).

Што се тиче настанка нације, два су погледа која се истичу у друштвеним наукама: есенцијалистички и конструктивистички. Са становишта *конструктивизма* свака је нација

⁵² Такво је увјерење исказано и сљедећим ријечима, које вјероватно представљају алузију на почетак *Америчке декларације о независности*: „There is no greater – and graver – mistake than to regard all nations as created equal. Men are created equal, but nations are not“ (Greenfeld 1992: 490).

⁵³ По мишљењу К. Чавошког (2021: 187) обавезно је, ипак, једно обиљежје – колективна свијест о националном идентитету: „Могућно је да нација нема свој језик, а понекад ни домовину (што је вековима био случај с Јеврејима, неко време с Јерменима, а данас с Курдима). Али без *националне самосвести* нације не може бити“ (истакао М. И.).

само друштвени конструкт чија је сврха постизање одређених политичких и(ли) економских циљева (отуда и назив *инструментализам*); у њеном постојању наводно нема ничега објективног нити нужног – у сваком тренутку она је тек резултанта специфичних историјских околности (отуда и називи *циркумстанцијализам* и *ситуационализам*) (Larin 2010: 441). У најрепрезентативнијим исказима оваквог поимања нације представљају „интересне групе којим народност служи као једна од дјелотворних стратегија“ (Hempel 2004: 255), или – у доста развијеној интерпретацији – творевине чија културална обиљежја, својеволно изабрана с палете расположивих алтернатива, „служе [као аргумент] да се у политичкој ацени испоставе захтјеви за побољшање сопственог статуса“, одн. захтјеви „за сопствену економску добробит, сопствена грађанска права или сопствене образовне могућности“, какве испоставља и свака друга интересна група (Brass 1991: 19).

Овакав поглед на настанак нације овдје се не може прихватити, не само стога што није близак аутору (а вјероватно ни већини његових сународника) него и стога што постмодернизам и сва његова епистемолошка становишта – попут релативизма и конструктивизма, која су се у деценијама на размеђу миленијума трудила да делегитимизују тзв. *повлашћену перспективу (елитне културе)* – више не представљају најавангардније, а камоли најутицајније истраживачке приступе (в. нпр. Lynch 2012: 5). Умјесто да успију у покушајима делегитимизације, носиоци таквих приступа доживјели су, штавише, да управо они буду делегитимисани, не само од академске заједнице него и од новинара, чак окривљени за ширење неповјерења у научно знање и сазнање, па и за популарност тзв. *постфактуалне политике*,⁵⁴ која је наводно довела до Брегзита и побједи Д. Трампа на америчким предсједничким изборима (в. нпр. Calcutt 2016; Dennett 2017; McIntyre 2018).

Са становишта *есенцијализма* – конструктивизму конкурентог погледа на настанак нације – који је много ближи и тзв. наивној свијести, националност је трајно и суштинско обиљежје људског бића. Том погледу један од најприврженијих аутора, социобиолог П. ван ден Берге (1978: 403–404), народе нпр. сврстава, с расама и кастама, у људске колективе типа I, код којих је припадност обично предодређена. Такви су колективи засновани на увјерењу у заједничко поријекло и по правилу ендогамни. У људске колективе типа II спадају, према томе, колективи који су засновани на заједничком интерес(овању): професионална удружења, политичке странке, спортски клубови итд. Наглашавајући да се у неким случајевима својства мијешају, утолико што постоје и политичке организације етничког предзнака или еснафи чије је чланство насљедно, исти аутор додаје да се „у идеалнотипском облику“ сваки људски колектив, ипак, јасно разликује разлогом унутрашње солидарности, који се тиче или сродства или одређења. Иако признаје да су се кроз историју човјечанства стално дешавале и сеобе и освајања и укрштања, надаље тврди да увјерење сународника у заједничко поријекло није само „мит“ јер да би ма који „мит“ био дјелотворан, мора бити и колико-толико вјеродостајан, а такав је само ако располаже некаквим истинским језгром, у овом случају културалним, али и биолошким:

Народност и расу не можемо измислити нити замислити ниоткуда. Њима можемо манипулисати, можемо их користити, искоришћавати, наглашавати, спајати или раздјељивати, али тако да увијек корелирају с неким раније постојећим становништвом које је обједињено преференцијалном ендогамном и заједничким историјским искуством (Van den Berghe 1995: 361).⁵⁵

⁵⁴ У питању је политика и уопште политичка култура заснована на осјећањима, предрасудама и личној процјени прије него на провјерљивим чињеницама и мишљењу стручњака. У таквој култури и расправама које се одвијају унутар ње равноправним се сматрају сваки став и свака тврдња, ма колико они били спорни из угла прихваћених научних тековина. Иако се изворни, енглески термин *post-truth* употребљавао и раније, 2016. је његова учесталост у корпусу нагло порасла (<<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>>, 12. 12. 2022).

⁵⁵ „Ethnicity or race cannot be invented or imagined out of nothing. It can be manipulated, used, exploited, stressed, fused or subdivided, but it must correlate with a pre-existing population bound by preferential endogamy and a common historical experience.“

Глагол *замислити* у претходном цитату није употрејебљен случајно, него баш напротив намјерно, одн. тако да се њиме реферише на учење Б. Андерсона, у којем се нација дефинише као „замишљена заједница“, уз напомену да „замишљање“ не треба поистовјећивати са „измишљотинама“, кривотворењем и „лажношћу“.⁵⁶

Zamišljena je zato što pripadnici čak i najmanje nacije nikad neće upoznati većinu drugih pripadnika, pa ni čuti o njima, no ipak u mislima svakog od njih živi slika njihovog zajedništva. [...] Nacija se zamišlja kao *ograničena* jer čak i najveće nacije, koje broje i milijardu ljudi, imaju određene, iako rastegljive granice, s one strane kojih se nalaze druge nacije. [...] Nacija se zamišlja i kao *suverena* jer se pojam pojavio onda kad su prosvjetiteljstvo i revolucija razbili legitimitet hijerarhijskoga dinastičkog kraljevstva koje vlada po milosti božjoj. [...] Naposljetku, nacija se zamišlja kao *zajednica* zato što se bez obzira na stvarnu nejednakost i izrabljivanje koji mogu u njoj vladati, ona uvijek poima kao snažno horizontalno drugarstvo (Anderson [1983] 1998: 17–18)

Ово учење не помињемо као примјер било конструктивизма било есенцијализма, мада је у односу на ту опреку оно много ближе првом полу. Помињемо га, наиме, као један од најутицајнијих примјера *модернизма*, становишта према којем су и нација и национална идеологија појаве новог вијека.⁵⁷ По самом Б. Андерсону стварање нације било је умногоме условљено масовном комуникацијом, понајприје развојем штампе на говорним језицима, до којег је дошло управо у освит модерног доба, одн. у раном капитализму. Захваљујући штампаним стварима, стотине хиљада и милиони постају свјесни да имају исти језик и да само они припадају једни другима. Ондје гдје језик није био уједначен с временом се уједначио, опет захваљујући штампаним стварима, на основу чега се створила представа о старини јединства, тако битна за интересубјективну замисао националне заједнице. Нацију, као на особен начин видљиву невидљивост, образовали су дакле „сучитаоци“, у изворнику *fellow-readers* (Anderson [1983] 1998: 50).

Становиште које је с обзиром на старост нације опречно модернизму по Е. Смиту ([1998] 2003: 162–168) јесте *перенијализам* (од лат. *perrenis* 'трајан'),⁵⁸ према којем су се само националне идеологије и њима одговарајући политички покрети у модерном смислу појавили у новом вијеку, док су нације постојале и раније – у средњем, а у неким случајевима и у старом вијеку, дакле кроз цијелу историју (која је савременом човјечанству позната преко писаних споменика). „Трајност“ нација у коју су увјерени перенијалисти Е. Смит надаље дијели на *постојану* (или *континуирану*) и *повратну* (или *рекурентну*). Представник првог перенијализма био би социолингвиста Џ. Фишман ([1980] 1996: 68), који држи да индустријализација и остали модернизациони процеси јесу измијенили начине на које се нација рецимо мобилише, али нису измијенили њену природу, обиљежену првенствено „искуством дубоко укоријењене, присне и вјечне припадности“ и настојањем да се, нпр. кроз очување конзервативнијих црта у језику, одржи њен „аутентични дух“. Представник другог перенијализма био би Џ. Армстронг (1982), који држи да нације у историјској перспективи нису нужно постојане мада неке од њих то јесу. У његовом учењу

⁵⁶ Лица која не само фалсификовањем него и фабриковањем малтене „дизајнирају“ националну историју и митологију, а онда и нацију, те њене симболе, на више мјеста своје књиге К. Чавошки (2021: 173, као и другдје) назива *инжењерима културе*. Својевремено се сличном метафором, у настојању да аргументује стварање америчког правописа, а онда и америчке нације, послужио и Н. Вебстер ([1789] 2001: 106): „Главна преимућство ове реформе у овим [сједињеним] државама биће што ствара разлику између енглеског и америчког правописа. [...] Сваку мајсторију треба ставити у службу тога да се народ ове земље учини националним и надахне достојанством националног карактера“ („A capital advantage of this reform in these states would be, that it would make a difference between the English orthography and the American. [...] Every engine should be employed to render the people of this country national, and to inspire them with the pride of national character“).

⁵⁷ Модернизам се и генерално преплиће с конструктивизмом, па обама становиштима мање или више одговара, рецимо, исказ да је нација друштвена конструкција коју су као основу „колективних политичких акција“, одн. „масовне мобилизације“, почетком новог вијека свјесно и намјерно, зарад остварења својих циљева, створиле елите.

⁵⁸ И К. Чавошки (2021: 223) се користи термином *перенијализам* уз аргумент да се „у нашем језику не може наћи само једна одговарајућа реч“.

нагласак се, наиме, ставља на чињеницу да су неке нације и након пада обновили изгубљена обиљежја, као што су (ови су примјери наши) Срби повратили државност а Јевреји и језик, те да такве нације, *цикличне переније* (или „трајнице“), могу образовати и заједнице које не дијеле ни доба ни поријекло, као што га не дијеле (овај је примјер ауторов) стари Римљани и – као њихови дјелимични наследици (иако не и потомци) – Франци Карла Великог (Armstrong 2004: 12–13).

Непомирљивост модернизма и перенијализма у начелу је, наравно, само привидна, па се тако као представник континуираног перенијализма често помиње А. Хејстингс (1997: 2–4), по чијем суду, који веома наликује Андерсоновом, етничке заједнице постају нације са ширењем књижевности на вернакулару. Пресудну улогу у том су погледу, служећи као својеврсно „огледало за национално самозамисљање“, по њему одиграли баш преводи Библије, који Јевреје приказују као узорно развијен народ, са својим језиком, својом вјероисповијешћу, својом домовином и својом државном управом (Hastings 1997: 18).

У овом раду држаћемо се перенијализма, аргументујући такву позицију чињеницом да су се неки народи, прије свих стари Грци и Јевреји, јасно развијеном националном самосвијешћу одликовали још у античко доба. Изражавајући се у опрекама *Хелени* : *варвари* и *Израиљ* : *многобожачка племена*, ти су народи наиме стално доказивали да су свјесни различитости у односу на све остале, да су штавише убијеђени у сопствену духовну надмоћ, чак и само себи својствено „послање“, у случају Јевреја одражено у савезништву с једним јединим Богом (Kohn [1944] 1965: 11–13). Колико су Грци, с друге стране, били привржени својој народности, а нарочито колико је био богат њихов појам народности уопште, понајбоље нам показује одговор који су Атињани Спартанцима, додуше на Херодотова уста, дали 480. г. прије Хр., у одговору на позив да се склопи савез против Персијанаца:

Јер нема на свету тог злата нити тако лепе и богате земље чиме би нам се могло платити да добровољно пређемо на страну Перзијанаца и да помогнемо да Хелада падне у ропство. [...] И ми смо Хелени, и говоримо истим језиком као и ви, и у нашим жилама тече иста крв; имамо исте богове и исте храмове, исте жртве и исте обичаје, па би било срамота да Атињани буду издајници свега тога (*Ист. Хер.*: 8/144).⁵⁹

Наш се народ овако старим свједочанствима о развијеној националној самосвијести додуше не може похвалити, али није ни за потцјењивање чињеница да у једном од наших најстаријих већих писаних споменика, *Житију Св. Симеона* ([1216] 2017: 73), Стефан Првовјенчани, као аутор и син насловног јунака, прекоријева брата Вукана што у сукобу око рашког престола „изведе иноплеменике на отачаство своје“. Не мислимо, наравно, да је немањићко поимање народности у свему било потпуно подударно савременом, али га и не омаловажавамо помишљу да ондашњи Срби нису схватили да су у макар понечему колективно различити, тј. другачији од свих осталих народа, одн. племена. Како видимо, и они су свијет, као ми, сматрали подијељеним на народе, одн. племена, који унутар себе дијеле многа културална обиљежја (у првом реду језик, вјеру и обичаје), а онда и поријекло, и који сходно томе треба да граде и сопствене политичке заједнице, тј. сваки своју државу, којој ће вазда бити одани.⁶⁰

⁵⁹ Грчки и јеврејски национализам био је етнички (в. ниже), али античком добу не мањка ни примјера за том типу супротстављени тип тзв. грађанског национализма. Њега, као националну идеологију која почива на заједничким законима и оданости домовини (*patria*), препознајемо већ у старом Риму: „Pre nego što će postati Francuz, Gal je mogao živeti u Lionu a osećati se i funkcionisati kao građanin Rima. Ljudi rođeni u Iberiji davali su imperatore a грчки ослобођеници decenijama upravljali Imperijom. Rimljani behu svi koji uživalu rimsko građansko pravo“ (*Сентиментална повест*: 55).

⁶⁰ Овакво наше становиште истовјетно је оном које, нпр., у својој верзији екстерне историје европских језика износи Р. Матасовић (2016: 56; курзивом истакао М. И.): „Ne treba posebno isticati da su nacije poput Rimljana u doba rata s Hanibalom i Nijemaca u doba Napoleonskih ratova bile vrlo različiti društveni entiteti, no to ne znači da, u smislu u kojem se mi koristimo tom riječju, nacije do devetnaestoga stoljeća nisu postojale. [...] Ljudi u pravilu pripadaju zajednicama širih od obiteljskih, s kojima dijele određene kulturne vrijednosti, a najčešće i jezik, i u kojima su spremni na suradnju s drugim pripadnicima te zajednice, koju nazivamo etničkom skupinom. Postojanje

Прије него што пређемо на тему етничког и грађанског национализма, која је за овај рад и најзначајнија, рећи ћемо шта подразумевамо под национализмом. Одговор на то питање неопходан је не само методолошки него и стога што се у југословенском раздобљу код нас, али и другдје (Seton-Watson [1977] 1980: 26), вјероватно из унитаристичких, одн. глобалистичких побуда, та именица изметнула у пејоратив, почевши до означава сваки доживљај сопствене нације који говорно лице не одобрава (зато што је по његовој оцјени искључив, нетрпељив, насртљив итд.), супротстављајући га тако „добром“, „исправном“ доживљају, који се обично назива *родољубљем* или *патриотизмом* (уп. Попов [2007] 2022: 19).

Као што не мислимо да је национализам шовинистичко опредјељење, не мислимо ни да је „jednu od najkraćih, najelegantnijih i najubedljivijih definicija nacionalizma“ (Bakić 2006: 250) дао Е. Гелнер ([1983] 1998: 21) тврдњом да је национализам „prije svega političko načelo“ које „zahtijeva da etničke granice ne presijecaju državne, te, posebice, da etničke granice unutar određene države – mogućnost već formalno isključena općom formulacijom načela – ne dijele vlastodršce od ostalih“. Таква употреба именице *национализам*, додуше, јесте терминолошка, али се иста именица терминологизовала у још најмање двама значењима. У ширем смислу она, наиме, означава просто увјерење да је човјечанство подијељено на одређени број јасно дефинисаних нација. У ужем, али вриједносно неутралном или чак позитивном – начин поимања сопствене нације, посебно став према њој, обично обиљежен оданошћу и поносом (тзв. *национални идентитет* или *национална самосвијест*). Најчешће, међутим, именица *национализам* заиста означава политичку доктрину према којој свака нација треба да управља сама собом, одн. својом цјелином (Lawrence [2005] 2014: 3).

Према америчком социологу М. Хектеру (2000: 7, 15–17), који национализам дефинише у баш том, гелнеровском смислу – као идеологију и њоме мотивисан покрет чији је највиши идеал остварење потпуне подударности између граница етничке, одн. културалне заједнице и граница државе, одн. политичке заједнице – препознати су сљедећи типови национализма:

- *државотворни*, који настоји поништити културалне разлике између разних регионалних, расних и др. заједница у оквирима исте државе (у Француској и САД);
- *периферни*, који се одупире политичкој и(ли) културалној интеграцији у правцу државног центра (у Квебеку, Каталонији, Шкотској итд.);
- *ујединитељски*, који стварањем нове државе настоји окупити политички расуте али културално повезане заједнице (њемачки и италијански у доба ризорђимента);
- *иредентистички*, који настоји размакнути постојеће државне границе тако да оне обухвате и припаднике исте етничке заједнице насељене у сусједним државама (албански).⁶¹

На истом тлу и у истом етничком саставу национализам – ишчитава се и из наведених примјера – не мора бити постојан. С временом дакле, зависно од друштвенополитичких околности, он може и мијењати своју природу. Црногорски је, нпр., у доба књаза/краља Николе (1860–1916) био ујединитељски, у првој фази Ђукановићеве владавине (1991–1995) иредентистички, у другој (1999–2006) периферни, а у трећој (2007–2020) државотворни.

У овом се раду термин *национализам* неће употребљавати у гелнеровском смислу, него у најширем могућем, који обухвата не само оцртане доктрине (и њима одговарајуће покрете) него и свако поимање нације (в. нпр. Larin 2010: 450). У том случају може се рећи

prilično jasno odredivih etničkih skupina u tom smislu može se dokazati kroz čitavu europsku povijest. Velika većina ljudi u velikoj većini zajednica jednostavno zna što je“.

⁶¹ Врло су слични типови на које је указао њемачки историчар Х. У. Велер ([2001] 2002: 66–68): *интегришући* (у САД и Француској), *сецесионистички* („на развалинама“ Османског, Хабзбуршког и Руског царства), *ујединитељски* (у Њемачкој и Италији) и *трансферни* (они који одликују „некадашње колоније“ европских велесица, нпр. у Латинској Америци).

да је најпознатија опрека између западног и источног национализма (Kohn [1944] 1965; Plamenatz 1976), одн. појма нације као културалне заједнице и појма нације као политичке нације, која је дијелом европских научних тековина постала још крајем XIX и почетком XX в., понајприје у Њемачкој (в. нпр. Larin 2010: 451). Према тумачењу које је у магистралном дјелу *Weltbürgertum und Nationalstaat* (1908) тада дао знаменити њемачки историчар Ф. Мајнеке (1970: 10, 205), нације које одговарају првом појму на окупу, наиме, држи заједничко културно наслеђе – првенствено књижевнојезичко, књижевноумјетничко и вјерско, а нације које одговарају другом појму – устав и заједничка законодавна повијест. Мнемотехнички срочено, нације другог типа засноване су на (колективном) самоопредјељењу, одн. самоодређењу, а нације првог типа на (индивидуалном) „предодређењу“ (в. и Krol 2021: 53–54, одн. Антоловић 2017: 121–126).

У опреку између западних и источних националиста – одн. према понешто сатиричној опасци Р. Брубејкера (2004: 224) између националиста „Запада и свих осталих“ (извор. *the West and the rest*) – ове је појмове превео Х. Кон ([1944] 1965). Одредбе *западни* и *источни* изабрао је стога што су првенствено политички (одн. обиљежени настојањем да се грађанска права обезбиједи ограничавањем моћи владајућих) национални покрети били у Француској и САД, а првенствено културални (одн. такви да се нација испрва обликовала као „сан и надање учењака и пјесника“) у средњој и источној Европи, тј. међу Нијемцима⁶² и Словенима⁶³ (Kohn [1944] 1965: 30). Из наше је перспективе врло занимљиво и његово запажање да су први покрети идеализовали националну будућност, а други националну прошлост (Kohn [1944] 1965: 34).

Будући да су својеврсна „удружења грађана“, која суверено, дакле својом вољом, конституишу сви људи на одређеној територији, каткад се за политичке нације каже да их одликује *ius soli* ’закон тла’. Културалне нације, према томе, одликује *ius sanguinis* ’закон крви’. Њих, наиме, чине сви људи истог поријекла и искључиво они. Отуда су оне у исти мах и производи историје и производи природе, а припадност им је судбинска (Spencer–Wollman 2002: 101).

Иако смо за ову прилику одлучили да усвојимо подјелу националиста на западне и источне, одн. грађанске и етничке, с неким, накнадно придодатим аспектима такве двојне подјеле – мора се рећи – никако нисмо сагласни. Прије свега са ставом да је грађанска нација крајњи, нормативни стадијум сазријевања – не само политичког него и моралног – сваке националне заједнице (Tamir 2019: 425). У друштвеној теорији такав је став дуго био само имплицитан, али је почетком деведесетих година, у вријеме више или мање трагичног распада трију социјалистичких федерација: Совјетског Савеза, Југославије и Чехословачке (и, што је

⁶² Извориште западних националиста при томе је препознао у радовима представника француског просвјетитељства – Дидроа, Русоа и Волтера (Llobera 1994), а извориште источних у радовима представника њемачког романтизма – Хердера, Фихтеа, Шлегела (Heater 1998).

⁶³ На чињеницу да су на словенском југу национални идентитети обликовани под снажним утицајем ставова њемачког мислиоца и књижевника Ј. Г. Хердера (1744–1803) пажња се доскора скретала само „спорадично и недовољно систематично“ (Лома М. 2014: 462–463). В. нпр. Поповић [1964] 1968: 65, 71, 72, 96, 135, 137; Живковић [1964] 1997: 192–200; Милошевић-Ђорђевић [1987] 2002; Клеут [1987] 2012; Петровић 2015. Праву слику о улози коју су Хердерови ставови код нас одиграли „у почетној фази конституирања националне свјести, када је уз помоћ стварања заједничкога језичног, књижевног и културног стандарда требало створити основне предрвјете за националну политичку мобилизацију“ дао је тек Ј. Бабић (2008: 244). Што се тиче грађанског национализма, треба рећи да је он овдје темељније продро тек с прихватањем југословенског програма: најприје кроз идеологију *троименог или троплеменог народа*, његовану у Краљевини СХС (до 1929), а потом, у много већој мјери, кроз идеологију *интегралног југословенства*, његовану у Краљевини Југославији (од 1929) (в. нпр. Đimić 2001; Jović 2003: 107–112). У социјализму је појам нације као политичке заједнице само реинтерпретиран идеологијом *републичких националиста*, умногоме инаугурисаном у Стаљиновом (и Лењиновом?) есеју *Марксизм и национални проблем*, који је „за свјетски комунистички покрет“ одиграо улогу „убеника на тему националних проблема“ (Davis 1967: 164). Преведен пред крај рата (Staljin 1944), убрзо ће преко поглавља *Што је нација?* тај есеј ући и на списак минимума литературе намијењене образовању руководећег кадра југословенских комуниста, путем кружокâ, семинараâ и партијских школа (Jandrić 1990: 207, 253).

парадоксално, тријумфа етничког национализма), он међутим постао експлицитан, посебно код М. Игњатијева, који се и јавно декларисао као грађански националиста (Larin 2010: 438, 453). По ријечима тог аутора грађански се национализам назива грађанским управо „зато што нацију представља као заједницу једнаких носилаца права, уједињених у патриотској привржености истом збиру политичких навика и вриједности“. Будући да сувереност пружа свима, грађански је национализам (наводно) иманентно демократичан. У етничком национализму, с друге стране, „нација је оно што одређује појединца“ јер „појединац није најдубље привржен ономе што је изабрао, него ономе што је наслиједио“. Режији који настају у таквим условима прије ће (наводно) бити ауторитарни него демократични јер „заједничка народност, сама собом, не обезбјеђује друштвену кохезију“; ако се кохезија у друштву не створи другим путем, такви су режими, наиме, „нужно приморани да јединство одржавају силом прије него приволом“ (Ignatieff 1994: 6–8).

Против оваквог, „манихејског“ става о двама национализмима, „добром грађанском“ и „рђавом етничком“, изјаснили су се многи аутори, поменимо за почетак Р. Брубејкера (1998: 274), по којем је речена подјела уопште проблематична, не само нормативно него и аналитички. Неки су били и строжи, нпр. у оцјени да западњачко представљање грађанског национализма као „слободно и трезвено изабране привржености неком збиру политичких начела изгледа неодрживо“, попут „мјешавине самозаваравања и честитања себи“ (Yack 1996: 196). Могло би се, наравно, рећи и да два, овако сучељена типа национализма постоје само у теорији, док су у друштвеној стварности границе између њих, благо речено, замагљене (Yack 2012; Tamir 2019).⁶⁴ Да је свака нација мјешавина елемената и тенденција обају типова, ствар је која се у друштвеној теорији и литератури, по суду помињаног Р. Брубејкера (2004: 136), данас штавише подводи под „здрав разум“.

Неспорно је, ипак, да су различитим заједницама својствена и различита политичка и културална искуства, а онда и различита поимања нације. У сагласју с том чињеницом нормално што је Француз Е. Ренан ([1882] 1981: 94) наглашава да у Француској нема ни „deset obitelji koje bi mogle dokazati franačko porijeklo“, те да Шпанија, одн. Португал и Латинска Америка не чине једну нацију, мада говоре истим језиком – поричући на тај начин при дефинисању нације значај језик, а посебно етничког поријекла.⁶⁵ Нормално је, с друге стране, и што Нијемац Ј. Г. Хердер мисли да језик „повезује душе“ припадника сваког народа, штавише „зрцали његову прошлост, његове подвиге, радовања и туговања“ (Bauman–Briggs 2003: 169–170), због чега су „најприродније“ државе управо националне, док су мултиетничке, попут оновремене Хабзбуршке монархије, „у цијелости лишене унутрашњег живота“ усљед „махнитог мијешања под истим жезлом различитих раса и народности“, одн. њиховог повезивања помоћу „механичких изума умјесто сентиментских спона“ (Özkişimli [2000] 2017: 15). Са становишта оних који би се назвали националистима, међутим, нема суштинске разлике: на Западу је за њих нација политичка категорија која уједно треба да буде и културална, а на Истоку културална категорија која уједно треба да буде и политичка. Различита су дакле једино исходишта, одн. одговори на питање ко шта ствара – нација државу или држава нацију – док је, декларативно или не, истовјетан нарочито идеал: да се границе нације и њене државе потпуно подударају.

⁶⁴ Уп.: „Sa stanovišta ugroženih manjina građanski nacionalizam nije ni tolerantan ni nepristrasan kako to njegovo samopredstavljanje sugeriše. U stvari, on može biti čak isto toliko opak i beskompromisan kao i etnički nacionalizam. Jer građanski nacionalizam često zahteva, kao cenu za dobijanja državljanstva i koristi iz toga, odricanje od etničke zajednice i individualnosti, privatizaciju etničke religije i marginalizaciju etničke kulture i nasleđa manjina unutar granica nacije-države... Tako pedagoški narativ zapadnih demokratija ispada isto tako zahtevan i rigorozan – i u praksi etnički jednostran – kao i onaj ne-zapadnih autoritarnih država-nacija, jer on pretpostavlja asimilaciju etničkih manjina unutar granica nacionalne države kroz akulturaciju u hegemonoj većinskoj etničkoj kulturi“ (Smith 1995: 101, прев. према Subotić 2007: 135).

⁶⁵ Често се цитира ова његова дефиниција: „Postojanje nacije je svakidašnji plebiscit, kao što je postojanje individue vječna potvrda života“ (Renan [1882] 1981: 105), из које се у крајњој линији изводе модернистички ставови о пресудној важности узajмног прихватања: „Dva čovjeka pripadaju istoj naciji ako i samo ako jedan drugog priznaju kao pripadnike iste nacije“ (Gellner ([1983] 1998: 27).

Што се тиче семантике именица *народ* и *нација*, напоследку треба рећи да оне нису синонимне. Разликују се двојачко: утолико што је прва вишезначна⁶⁶ и утолико што се под другом чешће подразумева „народ у државноправном смислу“ (Ђорђевић 1937: 28), одн. нација схваћена политички. За нацију схваћену културно, одн. етнички отуда се, услед десонинимизацијских тежњи, више употребљава именица *народ*. Уп. нпр. значења наведених блискозначница у исказима што слиједе, цитираним према Малој Просветиној енциклопедији и уџбенику социологије на којем су се образовале генерације србијанских средњошколаца:

Нација настаје онда, а то и чини њено битно одређење, када народ постаје носилац суверенитета, тј. политички колективно делатни чинилац, што се најбоље огледа у институцији народног представништва (скупштине или парламента), активног јавног мњења и држављанства, тј. државне припадности (МПЕ, II: 762).

Нације су савремене етничке заједнице које настају у оквиру модерних институција грађанског друштва, тј. у оквиру: 1. суверене националне државе, 2. јединственог националног тржишта и 3. стандардизованог књижевног језика као основе националне културе. Нација је, дакле, народ на нешто вишем ступњу историјског развоја [...], квалитативно савременији тип етничке заједнице од оног ранијег, из предграђанске (феудалне) епохе (Митровић–Петровић 2008: 76).

Семантичке су разлике такве иако је мотивација изворне, латинске именице *nātiō* готово истовјетна мотивацији словенске наслеђенице *народ*; ријеч је, наиме, о изведеници од партиципске основе гл. *nāscor, nāscī* 'родити се' (De Vaan 2008: 400–401). Разлог лежи у романским језицима, у првом реду француском – који је на њено значење код нас несумњиво понајвише утицао, чак и ако није био непосредни зајмодавац (в. нпр. ЕРХЈ) – гдје је именица *нација* још у средњем вијеку означавала заједницу поријекла, али и става. Тако су на Универзитету у Паризу студенти били организовани у четири уније, одн. „нације“: „францијску“ (којој су припадали и студенти италијанског и шпанског поријекла), њемачку (којој су припадали и студенти енглеског поријекла), пикардијску (којој су припадали и студенти холандског поријекла) и нормандијску. И на црквеном сабору у Лиону 1274. г. великодостојници су се сврставали у „нације“ руководећи се не само земљом поријекла него и увјерењима (Zernatto 1944: 355, 357–358). Међу најстаријим изразима става да нација укључује све грађане који живе под истим законима, представљени једном скупштином, данас је најзнаменитији онај који опат Сијес даје у памфлету *Шта је трећи сталеж?*, објављеном баш уочи Француске револуције (Larin 2010: 444).⁶⁷

Умјесто блискозначница *народ* и *нација* у овом ћемо раду, да би се знало на шта тачно мислимо, употребљавати једнозначне грецизме *етнос* и *демос*. Првим ћемо означавати нацију у културном, а другим нацију у политичком смислу. Таква употреба није неуобичајена, али ни довољно уобичајена, па првенствено због читалаца наклоњених класичним језицима напомињемо да двије наведене именице нису биле синонимне ни у античко доба (в. нпр. Donlan 1985; 1989; Peláez–Mateos 2018: 264–287), тј. да су својом семантиком нагињале управо опозицији на којој ми инсистирамо у нужди.

⁶⁶ Њена се мање истакнута значења, обично *singulare tantum*, сва ипак могу свести на само два – 'људи уопште, становништво, живаљ' и 'одређени друштвени слој' (уп. Лазић–Коњик–Ристић 2020: 460–461). Друго, социјално, добијено специјализацијом, налазимо (додуше у форми творбеног деривата) нпр. у Вуковом наслову *Српске народне пјесме*, гдје упућује на „нижи сталеж“, „широке народне слојеве“, „језгро једног народа“ (Ђорђевић 1937: 27), одн. оно што је управо Вук 1814. г., кад је још био подложен утицају језика и идеологије српског грађанског друштва јужне Угарске, назвао *простим народом* (Ђорђевић 1937: 25–26).

⁶⁷ У шпанском је до понешто другачијег значењског помака, изгледа, дошло још касније. Како запажа Е. Хобсбом ([1990] 1996: 21–22), у Рјечнику Шпанске краљевске академије именица *nación* означава становништво покрајине или државе све до издања из 1884. Тек од издања из 1925. то је заједница особа истог етничког поријекла које говоре истим језиком и имају заједничку традицију.

3.2. ТЕОРИЈА ПРОПРИЈАЛНОСТИ: ШТА ИМЕ ЧИНИ ИМЕНОМ

Илузорна је и помисао, а камоли покушај да се на неколико страница сажме све што је о именима речено од старих Грка наовамо. Зато ћемо овдје приказати само најзначајније погледе (модерне) лингвистике, при чему ћемо посебан нагласак ставити, разумије се, на ставове који су поводом граматике, семантике и прагматике имена актуелни и дан-данас.

Опште је мјесто и наше и међународно релевантне литературе напомена да имена немају значења, да су значењски „испражњена“, рецимо чином преласка из лексичког, одн. апелативног фонда у ономастички, одн. пропријални: *вук* > *Вук*. Свака властита именица стога, мисли се, само *именује* ентитет који је јединствен,⁶⁸ издвојен из своје врсте, нпр. чином крштења у случају хришћана – насупротив свакој заједничкој именици, која првенствено *означава* све ентитете једне врсте.⁶⁹

Тако наше граматике „од Вука до данас“ властиту именицу углавном дефинишу као „име нечему што је једно једино у свету“ (Ломпар 2016: 55),⁷⁰ док ономастички приручници напомињу да је посриједи „знак без значења“, који, другим ријечима, „назива објекат али га не одређује“ (Павловић 2002: 52). Лично име, према томе, јесте именица која „указује на њеног носиоца не пружајући друга обавештења“, па је *Марко*, нпр., „име једне од многих особа са тим именом и не казује нам ништа о самој особи“ (Павловић 2002: 52), осим да је мушког пола (Радић Ј. 2017).

У првим стољећима новог вијека такав је став његовала и већина филозофа – од картезијанаца из школе *Port-Royal* (Arnauld–Lancelot [1660] 1810: 2/3), до Ц. С. Мила, који је, штавише, устврдио да властите именице, за разлику од заједничких, не конотирају.⁷¹ И у XX вијеку исти је став, назовимо га ставом о *монореференцијалности*, често само разрађиван, понајприје исказима који су успјешнији једино с мнемотехничке стране. Тако је С. Крипки (1972: 269) имена лаконски дефинисао термином *круте ознаке*, прецизније *означитељи* (енгл. *rigid designators*), устврдивши да се она „у сваком могућем свијету [одн. контексту] односе на исти предмет [у најширем смислу]“. На послу изналажења праве формулације за исту мисао у XX су вијеку радили чак и неки знаменити лингвисти. Нека се помене Е. Кошерују ([1955] 2011: 214), који је уочио да је именима, мимо осталих именица, својствена потпуна подударност (1 : 1) *интензије* и *екстензије*, одн., како би рекли данашњи лингвисти *значења/смисла* и *референције/денотације* (в. нпр. Raffaelli 2015: 81).

Било је, разумије се, и другачијих погледа, особито на питање конотације. О. Јесперсен ([1924] 1958: 66, 67) је, рецимо, инсистирао на ставу да су имена конотативно врло богата:

⁶⁸ Из службе *номинације* (именовања) у финијим се интерпретацијама издвајају и служба *референције* (упућивања) и служба *вокације* (обраћања), које се у неким радовима написаним на енглеском језику збирно називају фигуративним термином *trinoda necessitas* (Coates 2006: 29; Van Langendonck 2013: 109). Изворно је тај термин латински, док је у енглеском праву раног средњег вијека функционисао као ознака трију феудалних обавеза спрам краља. Мање-више сличне обавезе у праву српских земаља развијеног средњег вијека означаване су терминима *бедба*, *градозиданије* и *бљустипутије*. В. одговарајуће чланке у *Блеквеловој енциклопедији англосаксонске Енглеске* (Lapidge et al. 2014) и *Лексикону српског средњег века* (Ћирковић–Михаљчић 1999).

⁶⁹ С намјером је унијет прилог *првенствено*. И заједничке именице, наиме, могу да именују, али, начелно, само у комбинацији са одговарајућим придјевима и замјеницама: *Миланов/мој/овај нас* умјесто *Аран* (в. нпр. Пипер и др. 2005: 50–60).

⁷⁰ У ствари су дефиниције наших граматика знатно шире јер садрже додатне елементе, најчешће *семантичке*, утолико што наводе најопштије категорије предмета (у најширем смислу) који се могу именовати (географски објекти, лица или особе итд.). Рјеђе садрже и *морфолошке* елементе, утолико што напомињу да се именице које припадају властитим не јављају у оба граматичка броја, него у само једном, обично јединском, а најрјеђе и *ортографске*, утолико што напомињу да се именице које припадају властитим пишу великим почетним словом (Ломпар 2016: 54–57).

⁷¹ „A proper name is but an unmeaning mark which we connect in our minds with the idea of the object, in order that whenever the mark meets our eyes or occurs to our thoughts, we may think of that individual object. [...] Proper names are not connotative: they denote the individuals who are called by them; but they do not indicate or imply any attributes as belonging to those individuals“ (Mill [1843] 1882: 36, 38).

Миловом терминологијом, али у потпуној супротности са његовим ставом, усудио бих се рећи да властите именице (како се заиста употребљавају) „конотирају“ највећи број обиљежја. [...] Да властите именице (како се заиста схватају) не конотирају много обиљежја, не бисмо могли да разумијемо нити објаснимо свакодневну појаву властитих именица које постају заједничке. [...] Како иначе објаснити [чињеницу] да је гласовни низ без икаквог значења одједном од неконотативног постао конотативан и да је то ново, пуно значење смјеста прихватила читава говорна заједница?⁷²

Више него на праве заједничке именице типа *краљ < Карло (Велики), цар < (Гај Јулије) Цезар* О. Јесперсен овдје у ствари мисли на тзв. антономазије типа „познати носилац личног имена – тип човјека с карактеристичном особином тог носиоца“: (*Милош*) *Обилић* ’јунак’, (*Вук*) *Бранковић* ’издајница’, *Мојсије* ’вођа, избавитељ, спаситељ’, *Одисеј* ’луталица’ (Ковачевић 2015: 61–62), које се, додуше, често јављају са својеврсним семантичким детерминаторима – конструкцијом *бити + за (кога)* и атрибутима, како конгруентним, тако и неконгруентним: „*Он је за све нас Einstein*“, „*У случају невремена moderni Robinzoni могу запоћити у нашој ували*“, „*Nema dvojbe, он је Pogorelić gitare*“, па и „*Venecija sjevera* ’Brugge, Amsterdam, Hamburg, Kopenhagen, Stockholm, Sankt Peterburg““ (Marković 2010: 187–191).

И заиста, да имена најпознатијих градова(-држава) само упућују на њихове улице и становнике, не конотирајући и највише домете националне и уопште људске цивилизације, нити би Нови Сад (хабзбуршког доба) био назван *српском Атином*, нити би (стара, петровићевска) Црна Гора била названа *српском Спартом*, нити би се средњовјековни Дубровник могао сматрати *српским Хонгконгом*.⁷³ Да имена најзнаменитијих пјесника упућују једино на њих и, евентуално, на њихова дјела, не конотирајући и значај који су обоје имали за историју националне књижевности и културе, па и саме нације, не би Његош у писму које је Вуку послао из Петрограда јула 1833. могао да констатује: „Србскій е Хомеръ у народној поезіи, ко ю хоће разумѣти и коме е србскость мила“ (*Преписка*, V: 172). И обратно, да имена немају никакве конотације, не би биле вјероватне ни перифразе које се „из стилистичких разлога употребљавају уместо правих имена“ (ПСЈ 1993: 53): *Двојна монархија* ’Аустроугарска царевина’, *Република Светог Марка* ’Млетачка република’, *Земља излазећег сунца* ’Јапан’, *Земља хиљаду језера* ’Финска’. Још би мање вјероватни били „неустаљени, слободни описни називи“ (ПСЈ 1993: 54), какви су: *црно-жути монархија* ’Аустроугарска царевина’, *крилати лав* ’Млеци’, *горди Албион* ’Велика Британија’.

Како се онда Џ. С. Милу десило да устврди да властите именице, за разлику од заједничких, не конотирају? Тако што је до својих спознаја он дошао углавном разматрајући лична имена, попут имена *Марко*, поменутог у једном од претходних цитата. Такве јединице, међутим, и нису властите именице, него оно што неки аутори називају *пропријалним лемама* (Van Langendonck 2007). Разлика између тих двају појмова понајбоље се огледа у енциклопедијским рјечницима, којим се обрађује и ономастички фонд. У заглављу њихових чланака, наиме, налазимо само пропријалну лему с категоријалним значењем (нпр. *мушко лично име*) и евентуалним (обличким) варијантама. Тек се потом нижу поједине реализације дотичне леме или, како би рекао А. Гардинер (1954), њена *отјелотворења*, дакле властите именице истог облика а различите референције:

Mârko 1. m. os. ime (bibl. podrijetla, sa preko 200 imenskih inačica).

⁷² „In Mill’s terminology, but in absolute contrast to his view, I should venture to say that proper names (as actually used) ’connote’ the greatest number of attributes. [...] If proper names as actually understood did not connote many attributes, we should be at a loss to understand or explain the everyday phenomenon of a proper name becoming a common name. [...] How is it to be explained that a sequence of sounds with no meaning at all suddenly from non-connotative becomes connotative, and that the new full meaning is at once accepted by the whole speaking community?“

⁷³ В. нпр. Ivić 1985: 81.

2. Sv. ~ (?–68), jedan od četvorice evanđelista, pratilac Petra i Pavla s kršćanskim ikonografskim atributom – lavom; pripisuje mu se drugo, najkraće i najstarije sačuvano evanđelje [...]; zaštitnik Venecije, u koju su prema legendi iz 9. st. preneseni njegovi zemni ostaci.

3. ~ Aurelije (121–180), rimski car od 161, istaknuti stoički filozof, ratovao protiv barbara.

4. ~ Kraljević (o. 1335–1395), srp. feudalac, poslije poraza srp. vojske na Marici 1371. osmanski vazal koji je vladao gradom Prilepom i okolicom [...]; predaja i narodna pjesma pretvorila ga u epskog junaka, snažnog i neustrašivog borca protiv Osmanlija. (XII)⁷⁴

И пропријалне леме, међутим, како видимо, одликује некакво значење, које поред граматичких обиљежја, небројивости и одређености (в. ниже), укључује и поменуто категоријално значење, МУШКА ОСОБА, или ЗЕМЉА, ГРАД итд. Посриједи су, наиме, тзв. појмови основног нивоа категоризације, чије је учешће у продукцији и рецепцији именâ потврђено и неуролингвистичким истраживањима (Van Langendonck 2007: 106–116). Много је пута то и констатовано нетерминолошким рјечником: „Doista je predmet označen vlastitom imenicom nužno već kvalificiran općom (*Azori su otoci, Tiber je rijeka*). [...] U odnosu na apelativ vlastito je ime *ime drugoga reda*“ (Coseriu [1955] 2011: 223, 224).⁷⁵ Чак се може рећи да је категоријално значење за властите именице значајно толико да је и пресудно. Ако га именица нема, она и није властита. Отуда нпр. разлика у писању почетног слова код именица које се односе на најистакнутије астрономске објекте:

Речи ЗЕМЉА, СУНЦЕ и М(Ј)ЕСЕЦ традиционално су схватане као називи појмова јединих у својој врсти, а речи таквог значења не идентификују се у језичкој свести као властита имена, нпр. *св(и)ет, небо, васиона, свемир*. Са ширењем образовања мењала се и представа о овим телима: схватило се да је ЗЕМЉА једна од планета и СУНЦЕ једна од звезда, а да постоје нпр. и Марсови и Јупитерови месеци. [Зато се данас] ове именице пишу великим словом као називи небеских тела, а малим као заједничке именице (ПСЈ 1993: 69).⁷⁶

Значај категоријалне семе код именâ на неки начин и донекле доказује и чињеница да су управо именима, а не заједничким именицама, својствене биноминалне синтагме типа *земља Србија*, са заједничком именицом, тачније „номенклатурним термином“ (Станковић 1986), у служби која се у србистичким тумачењима – мимо свих других националних лингвистичких школа (Ковачевић 2019: 7; уп. Šivic-Dular 1998: 283–286) – најчешће одређује као атрибутивна (в. нпр. Пипер и др. 2005: 69), ријетко као апозицијска (в. нпр. Клајн 2005: 233), а каткад и обама називима (Ковачевић 2019: 14–15)⁷⁷. Баш ово синтактичко својство именâ поједини аутори, штавише, сматрају једним од кључних мјерила пропријалности (Van Langendonck 2007: 125, 322; уп. Šivic-Dular 1998: 291).⁷⁸ А у поменутих синтагмама „номенклатурни термин“ управо представља, и то експлицитно исказана, категоријална сема.

⁷⁴ За више појединости о устроју именских чланака на XII, одн. у XEP, као његовој претечи, в. Brozović-Rončević 2002.

⁷⁵ Уп. и: „It is part of the linguistic competence of a speaker of English to know that *Max* is a boy's name, and a fairly common one, that *Hortense* is a girl's name, and rather uncommon, and that *Dmitri*, although a boy's name, is not English at all“ (Haiman 1980: 350).

⁷⁶ У питању су појединачно егзистентни ентитети (Znika–Znika 2003/2004: 576), дакле ентитети који не само добијају име као појединачни него и постоје као такви (у човјековом доживљају свијета). У последње вријеме такав је ентитет интернет (уп. почетно слово одговарајуће леме у првом и другом издању РСЈ).

⁷⁷ Нисмо сагласни с Ковачевићевом тврдњом да атрибутиви, будући да „у свим својим подтипovima нужно подразумијевају само слагање у падежу“, представљају „полуконгруентне атрибуте“. У синтагми с многим њиховим подтипovima географска имена биће, баш напротив, непромјенљива: „у школама општине Врачар“, нарочито ако упућују на мању, одн. мање познату јединицу, ако су вишечлана, или ако су страна а завршавају се сугласничком групом или самогласником /o/, /e/, /u/, /y/: „на планини Сијера Невада“, „у долини реке Колорадо“, „део града Њујорка на острву Лонг Ајленд“ (Станковић 1986).

⁷⁸ У вези с таквим ставом ваља напоменути да су синтагме типа *мјесец мај* и те како обичне, али и да називи мјесеци (или *меноними*) ионако спадају у граничне категорије између лексичког и ономастичког фонда (Van Langendonck 2007: 225–233).

Граматишка обиљежја у именском значењу, [– бројиво] и [+ одређено], јесу мање битна од категоријалне семе, али ћемо их поменути. Властитим је именицама, наиме, поред рода, класификациона категорија и број. Другим ријечима, како се све именице дијеле на именице мушког рода, именице женског рода и именице средњег рода, тако се властите именице приде дијеле на *singularia tantum* (нпр. *Ужице*) и *pluralia tantum* (нпр. *Пљевља*, *Беране*). Према томе, властите су именице „непомичне“ с обзиром на број (за разлику од заједничких), баш као и с обзиром на род (за разлику од придјева и осталих придјевских врста ријечи). Једном ријечју, небројиве су (в. нпр. *Znika–Znika* 2003/04).⁷⁹ Уз то су, будући да се „у сваком могућем свијету односе на исти предмет“, иманентно одређене. Ту граматишку категорију у случају именâ поједини аутори, штавише, сматрају најважнијом (в. нпр. *Znika–Znika* 2014). Због ње придјеви, као спољашњи показатељи категорије одређености, уз имена увијек стоје у облику одређеног вида. Атрибути у антропонимијској или топонимијској формули, дакле, не изричу неку варијантну особину, јер именски референт, као појединачан, таквом особином по дефиницији не располаже,⁸⁰ него неку (по правилу истакнуту) особину којом се он разликује од других референата на истом, основном нивоу категоризације (уп. *Душан Силни* и *Урош Нејаки*).

Може се, дакле, рећи да се властите именице од заједничких разликују природом значења, а не тиме што су без значења.⁸¹ Имена, увјерили смо се, одликују и одређеност и небројивост (као обиљежја граматишког значења), и категоријално значење (чији је значај код њих толики да се не може прецијенити), и конотација (захваљујући којој се она, мада властите именице, фигуративно могу употребљавати и као заједничке). Имена, дакле, од свих значењских аспеката немају само *смисао*,⁸² одн. уређен скуп значењских обиљежја на основу којих лексичка јединица улази у мрежу тзв. лексичкосемантичких односа: хипонимије, антонимије, синонимије итд., и на основу којих се обично дефинише у једнојезичним, описним рјечницима (в. нпр. *Raffaeli* 2015: 82–83; *Prčić* 2016: 50–68).

Отуда и потиче тврдња да имена немају значења. У нашој се лингвистици, као у и свакој другој, смисао наиме обично и назива значењем, јер заиста и представља значење у ужем смислу, поготово у исказима типа „та и та лексичка јединица има више значења“. Веома је мало српских лингвиста који би у таквим исказима употребили облик *смислови* (в. нпр. *Šipka* 2006: 40–44),⁸³ већини (говорних представника српског језика, па и научника који на том језику пишу) вјероватно крајње необичан, али у датом контексту најпрецизнији, а можда и с капацитетом да предуприједи забуну о којој је овдје ријеч.⁸⁴

Изостанак смисла, а не изостанак значења (у ширем смислу), јесте оно што у случају властитих именица повлачи и изостанак полисемије (малочас се говорило о фигуративној употреби!), а онда и изостанак односа синонимије и антонимије, као и чињеницу да је њихов деривациони систем „више него скроман“ (Гортан-Премк [1997] 2004: 23), утолико што се углавном своди на присвојне придјеве типа *Марков*.

⁷⁹ Употријебљене фигуративно, могу међутим бити и бројиве. В. нпр. горе примјер у којем се помињу „модерни Робинсони“.

⁸⁰ С друге стране, денотат ма које заједничке именице располаже варијантним особинама. С обзиром на те особине, разликују се различити референти, што се изриче атрибутима који улазе у одговарајуће именичке синтагме/групе/фразе. Инваријанте особине, насупрот варијантним, суштински су важне (*релевантне*) и улазе у смисао заједничке именице као њена диференцијална (*дистинктивна*) обиљежја.

⁸¹ Уп.: „The distinguishing feature of proper names is not that they are meaningless, but is rather to be found in the nature of their meanings“ (*Langacker* 2008: 316).

⁸² Уп.: „One cannot possibly say that one ‘understands’ a proper name; one can only say that one knows whom it refers to, whose name it is“ (*Ullmann* 1951: 33).

⁸³ Ниједном га нису употребили ни Т. Прћић (2016) ни А. Халас-Поповић (2017), који иначе врло прецизно употребљавају термин *смисао* – називајући, штавише, поменуто лексичкосемантичке односе управо *смисаоним односима*.

⁸⁴ Оваквим приступом излазимо у сусрет Кошеријувим очекивањима, одн. оцјени да традиционалне дефиниције имена заиста показују одређене недостатке, али да се ипак „не могу тек тако odbaciti као ‘погрешне““. Будући да се „temelje na ‘prirodnom znaju’ o jeziku“, њих теорија пропријалности мора образложити и појаснити, тј. „mora ustanoviti u kojem su smislu i na kojoj razini one valjane“ (*Coseriu* [1955] 2011: 209).

Став да је разликовно обиљежје именâ то што немају смисао у посљедње је вријеме, нарочито на страницама међународно врло утицајног ICOS-овог⁸⁵ часописа *Opota*, заступао Р. Коутс (2017: 12). Расправљајући са ауторима који мисле другачије, он се савјесно вратио класичној лектури, одн. дефиницијама термина *значење*, *смисао*, *денотација* и *референција* које је дао Џ. Лајонс (1977: 174–215), закључивши оно што се једино и може закључити – да су имена у ствари „језичка средства за несмисаоно упућивање“, изворно: „linguistic devices for referring senselessly“, те да се при преласку именице из заједничких у властите кључна промјена састоји у истирању смисла (Coates 2017: 10, 23).

Како и сам напомиње, његови се ставови од ставова неистомишљеника не разликује колико се чини на први поглед. Највећу препреку њиховом сагласју у ствари представља чињеница да он именима не признаје ни категоријално значење, сматрајући да одређену ономастичку категорију она само наговјештавају са одређеним ступњем вјероватноће (*пробабилистички*), да је не подразумијевају (*пресупонирају*),⁸⁶ нити захтијевају (Coates 2017: 15). У сврхе аргументације таквог становишта наводи примјер облика *Louise*, који може да именује, као што и именује, не само женску особу него и пса и мачку (према подацима претраге на гуглу), и брод (тј. некадашње патролно пловило америчке морнарице), и варошицу (у савезној држави Мисисипи)... Претпостављени став главног неистомишљеника, па и аутора ових редова, да је посриједи више пропријалних лема, које су међусобно хомонимне, он одбацује као бизаран.

Помало је екстремна, стиче се утисак, његова позицији да је „пробабилистичко“ (а не извјесно) чак и категоријално значење именâ која су синхронијски (и даље) прозирна, попут имена *The Houses of Parliament*, које носи здање оба дома британског парламента: „[У уму] се оно обрађује као сегмент, одн. идиом. Његови лексички елементи су одвојени од својих значења [тј. смислова] због онимизације израза“ (Coates 2017: 22).⁸⁷ Иако је цитирани исказ такав да је немогуће не сагласити се с његовим аутором, не би се рекло да је процес о којем је ријеч заиста доведен до краја, те да је сав смисао истрвен, као што је у фамозном примјеру Светог Римског Царства, поводом којег је Волтер у своје вријеме шаливо примјетио да (више) није ни *свето* ни *римско* ни *царство* (в. Renna 2015). Престрога је такође његова оцјена да су категорије на које мислимо када говоримо о категоријалном значењу прешироке да би се уопште могле назвати категоријама: „Требало би да сам разјаснио колико та 'категирија' може бити свеобухватна и да је у том свјетлу уопште непримјерено називати је 'категиријом'“ (Coates 2017: 20).⁸⁸

У спору је ли категоријално значење именâ довољно да се окарактерише као смисао, ми смо пак на Коутсовој страни, у тврдњи да није. Подсећамо да се властите именице „приписују onim elementima zbiljnosti, po pravilu realijama ili pak irealijama smišljenim po uzoru na realije (npr. *Baba-Roga*), koji se mogu smatrati zasebnim datostima“, те да се под таквом засебношћу подразумијева „svijest o odjelitosti od svega ostalog, i naročito o odjelitosti od kategorije kojoj pripadaju“. Елементи „збиљности“ којим се „приписују“ заједничке именице, с друге стране, „prvenstveno jesu pripadnici određene kategorije. Zasebnost jedne *stolice*, na primjer, bez obzira kako nastrano je oblikujemo, nikada ne potiskuje svijest o kategorijalnoj pripadnosti“ (Šipka 2006: 142). Ако ове увиде преведемо у терминологију смисаоних односа, закључићемо да је категоријално значење властитих именица битно другачије од категоријалног значења заједничких именица, одн. толико уопштено да именице које одликује не ставља у хипонимијске, а камоли кохипонимијске односе, који су код праве,

⁸⁵ В. одјелјак 4.2.

⁸⁶ Неријетко се каже – у ослонцу на многе лингвисте друге половине XX вијека – да категоријално значење именâ није *асертивно* (такво да се њиме (изричито) тврди, устврђује), него *пресупозиционо* (в. нпр. Van Langendonck 2006: 2231).

⁸⁷ „It is processed as a chunk or idiom. Its lexical elements are detached from their senses because of the onymization of the expression.“

⁸⁸ „I should have made it clear just how all-embracing that 'category' can be, and it is inappropriate in that light to call it a 'category' at all.“

апелативне лексике, ако је судити по рјечничким дефиницијама, за организацију одговарајућег фонда врло важни, ако не и најважнији (уп. Драгићевић [2007] 2010а: 294).

Остала је још једна врло важна напомена. Да имена немају смисао, а да их сви набројани значењски аспекти – и граматичка обиљежја одређености и небројивости и категоријална сема – одликују у истој мјери, осим једног – конотације, која их одликује у различитим мјерама. Што је име, наиме, познатије, што је, прецизније речено, веће енциклопедијско знање о референту на који оно упућује, то су његова конотативна обиљежја бројнија:

Име *Дорџ Вашингтон* не упућује само на особу, него тежи да активира устаљену поставу енциклопедијског знања (генерал армије, први амерички председник, супруга по имену Марта, сматра се да је био искрен итд.). *Чикаго* такође не именује просто град, него евоцира низ надалеко познатих својстава и асоцијација. У мјери у којој су укоријењене и конвенционалне те спецификације треба укључити у значења оваквих израза (Langacker 2008: 316).⁸⁹

У терминологији руске лингвистике, прецизније лингвокултурулогије, рекло би се: што је име *прецедентније*, то више конотира.⁹⁰

3.3. КОЈЕ СУ ОПОЗИЦИЈЕ У ЛЕКСИКОЛОГИЈИ НАЈВАЖНИЈЕ (И НАЛПОСТОЈАНИЈЕ)

И лексикологија и њој блиске дисциплине, попут етимологије, у истраживањима (нај)чешће полазе од ријечи као облика, испитујући у првом реду која све значења та ријеч може испољити, у приступу који се назива *семасиолошким*. Алтернативни је приступ *ономасиолошки*, у којем се креће од појма, па истражује у првом реду на које се све начине тај појам може назвати, одн. изразити (в. нпр. Širka 2006: 35, 53).⁹¹ Истраживаче привржене ономасиолошком приступу у дијахронијској лингвистици, нпр., занима чиме су разни називи, рецимо наочара, *мотивисани* – да ли намјеном (итал. *occhiali*), да ли спољашњим изгледом (фр. *lunettes*), да ли унутрашњом грађом (енгл. *glasses*) (Alinei 1996). И прије свега, да ли се разни називи, нпр. воћака, *позајмљују* из других језика, или се *творе* од средстава наслијеђених у сопственом језику, или се можда добијају *значењским помацима* постојећих назива за друге, човјеку ближе и познатије појаве, какав је плод у односу на цијело дрво (Koch 1999).

Будући да су семасиолошком приступу у средишту пажње појаве полисемије, а ономасиолошком појаве хипонимије, антонимије, синонимије итд., те би приступе, мада су супротстављени, по нашем мишљењу у лексикологији требало удруживати, што ћемо у овом раду и чинити, подвлачећи то и избором термина *ономасиолошке структуре*, као збирног за лексичка или семантичка поља, таксономије, антонимске парове, синонимске низове итд., па и термина *семасиолошке структуре*, за мреже које се обично називају полисемантичким.

⁸⁹ „The name *George Washington* does not just refer to a person, but tends to activate a conventional array of encyclopedic knowledge (army general, first American president, wife named Martha, thought to be honest, and so on). Likewise, *Chicago* does not simply name a city, but evokes an array of widely known properties and associations. To the extent that they are entrenched and conventional, these specifications have to be included in the meanings of such expressions.“

⁹⁰ Надахнута теоријом прецедентних текстова, коју је поставио Ј. Н. Караулов (1987), група истраживача на Филолошком факултету Московског државног универзитета израдила је у оквиру научног семинара *Текст и комуникација* циклус чланака о прецедентним феноменима (в. нпр. Красных и др. 1997, те Захаренко и др. 1997). Међу поменутих феноменима посебно су била наведена прецедентна имена, која је тада, а и касније нарочито истраживао члан поменуте групе Д. Б. Гутков (2020). У нашој лингвистици њиховим се трагом кретала, бавећи се прецедентношћу *Горског вијенца*, особито А. Пејановић (2011).

⁹¹ Термин *ономасиологија* у лингвистику је увео, и то дисертацијом о називима за дијелове људског тијела, А. Цаунер (1902), мада се одговарајући приступ, наравно, може распознати и знатно раније, не само у упоредној филологији романских језика, нпр. у дјелу Ф. Дајца (1875), него и, макар донекле, у упоредној филологији германских језика, нпр. у дјелу Ј. Грима (1848). За више података о томе в. Grzega 2002: 1022.

И у дериватологији, као дисциплини која је повезана с лексикологијом, ти се приступи могу удруживати, што је први пут и учињено у теорији М. Докулила, одн. уводном тому његовог монументалног описа творбе ријечи у чешком језику (Dokulil 1962). Ускоро је та теорија почела да се примјењује у мањој републици исте федерације, Словачкој (Horecký 1964), а онда и широм средње и источне Европе, гдје је наведена публикација чак и превођена (в. нпр. Dokulil 1979). На њеној промоцији у нашој академској средини понајвише је учинио Б. Ђорић (2008), а данас се иста теорија помиње и у литератури на енглеском језику, додуше као темељ *ономасиолошког приступа творби ријечи* (в. нпр. Grzega 2015), о чему свједоче не само поглавља у дериватолошким приручницима реномираних издавача (в. нпр. Štekauer 2005) него и, још више и боље, дериватолошке монографије у којим је упадљиво најзаступљенији управо Докулилов терминолошки апарат (в. нпр. Štekauer 1998). Отуда неће бити да су оцјене о М. Докулилу као „класику“, па и „патријарху“ савремене дериватологије пригодничарски претјеране чак ни када их изричу његови ученици и пријатељи (Нещименко 2003: 122, 123).

Било је, разумије се, аутора који се нису користили Докулиловим терминолошким апаратом, мада се јесу користили сличним појмовима. Категорије које би М. Докулил назвао ономасиолошким И. Прањковић (2004: 25), нпр., не назива ономасиолошким, а на махове ни категоријама, него својствима, евентуално категоријалним својствима, која су код именских ријечи, рецимо, „*drugačijega tipa nego što su rod, broj, padež i lice*“:

Међу таквим својствима код именца ће посебно бити размотрена предметност (supstancijalnost)... [Zapravo] bi to svojstvo možda bilo bolje imenovati opredmečenošću jer ga imenice imaju bez obzira je li im leksičko značenje vezano za kakav stvarni predmet ili nije... Tako se opredmečivati mogu i ona svojstva koja nisu tipična za imenice... [што] посебно долази до изражаја приликом поименичавања (supstantivizације) придјева и глагола.

Управо су нам ономасиолошке категорије попут предметности или супстанцијалности (одн. *супстанције*, како је говорио М. Докулил) битне за дефинисање Докулилових термина којим ћемо се обилато користити – творбене модификације, транспозиције и мутације. У случају *модификације* ономасиолошка је категорија, наиме, постојана. Појам који се налази у творбеној основи, другим ријечима, не пролази кроз суштинску промјену, него му се само додаје неко од граматикализованих обиљежја: *риба* → *рибица*. Од именица, одн. лексема које означавају неки предмет (у најширем смислу), изводе се опет именице, одн. лексеме која означавају исти предмет с неком додатном цртом. На тај начин, дакле, настају деминутиви и аугментативи, моциони парњаци, обично женског рода, колективне именице...

Другачије је у случају *транспозиције*, при којој се дата ономасиолошка категорија замјењује другом. Појам се, према томе, суштински мијења, али односећи се и надаље на исти дио свијета (стварног, реалног или измишљеног, фикционалног). Нпр., у творбеном процесу којим настају апстрактне именице појам се просто „опредмеђује“, и то апстракцијом из свих појава које настала именица треба да значи: *доброта* ← *добар*, *славље* ← *славити*. Именице се при томе, другим ријечима, не изводе од именица, него од придјева и глагола, који по превасходству не означавају предмет (у најширем смислу), него особину или радњу, стање, збивање (одн. *квалитет* или *процес*, како је говорио М. Докулил).

Сложеније су промјене у случају *мутације*, гдје се, поред ономасиолошке категорије, замјењује и дио свијета који је у жижи човјековог поимања, а онда и говора. С датог дијела свијета прелази се, наиме, на други, који с датим стоји у некаквом, непосредном или посредном односу: *риба* → *рибар*. Више се не говори о особини, него о њеном носиоцу, ни о радњи, него о околностима, рецимо мјесту њеног (из)вршења, а ни о предмету, него о ономе ко се тим предметом бави на одређени начин, и тако редом.

Оваква је типологија наравно несавршена, па у намјери да је одрже неки аутори, нпр. у примјени на пољски и словачки језик, уводе и прелазне, хибридне типове (Nagórko 2015: 1547), тј. творбене процесе који комбинују модификацију и транспозицију (§ 1), или мутацију и експресивну деривацију (§ 2), или модификацију и мутацију (§ 3).

(1) пољ. *bieganina* 'бесциљно трчање, јурњава' ← *biegać* 'трчати, јурити' (Grzegorzycykowa et al. 1999: 377)

(2) пољ. *pracuś* '(шаљ. или подр.) радна, марљива особа' ← *pracować* 'радити' (Grzegorzycykowa et al. 1999: 377)

(3) слч. *neúspech* 'неуспјех' ← *uspieť* 'успјети' (Sokolová 2007: 186).

У оваквом форсирању опреке *семасиолошко* : *ономасиолошко* ослањамо се на Д. Герартса ([2002] 2006: 398–415), који чак тврди да је она у лексикологији једна од најважнијих (и најпостојанијих), као што су то и опреке *квалитативно* : *квантитативно*, *референцијално* : *нереференцијално*, *дијахронијско* : *синхронијско*. Лексиколошки се правци по наведеном аутору, штавише, разликују управо према томе које чланове наведених опрека форсирају. Преструктуралистички се правац тако – стога што је (био) усредсрејеђен на значењске појединих (пра)облика, па и типологију и механизме таквих помака – може окарактерисати као углавном *дијахронијски* и *семасиолошки*. За структуралистички се пак може рећи да је понајприје *синхронијски* и *ономасиолошки* – утолико што се махом бави(о) лексичким или семантичким пољима, па и односима и обиљежјима на основу којих су таква поља организована. Когнитивистика се, с друге стране, занима и семасиологијом и ономасиологијом. Без обзира на међусобне разлике, сви су ови правци обогатили сада већ огроман фонд човјекових знања о семантици лексичких јединица у систему мноштва језика:

Док *теоријски* развој лексичке семантике одликују *помаци* и *опозиције*, *емпиријски* развој одликује макар извјестан степен *комплементарности* и *акумулације* (Geeraerts [2002] 2006: 414).⁹²

У дефинисању опреке *квалитативно* : *квантитативно* Д. Герартс полази од чињенице да се семасиолошке и ономасиолошке структуре састоје од одређених лексичких јединица у међусобном односу, те да су неке од тих јединица унутар својих структура више или мање *истакнуте*. Отуда се *квалитативна* лексиколошка истраживања баве самим лексичким јединицама и њиховим односима, а *квантитативна* истакнутошћу тих јединица и, нарочито, њиховом употребом. На основу овакве дефиниције може се констатовати да су се преструктуралистички и структуралистички правац у лексикологији првенствено занимали за квалитативне аспекте семасиолошких и ономасиолошких структура, док се когнитивисти махом баве њиховим квантитативним аспектима.

Умјесто Герартсове опреке *референцијално* : *нереференцијално* ми ћемо користити много познатију опреку истог смисла – *денотативно* : *конотативно* – свјесни чињенице да се термин *конотација* током развоја филозофије и лингвистике, од В. Окама наовамо, употребљавао с веома разноликим обимом појма. Код појединих аутора он је, другим ријечима, био ужег, одн. ширег значења, обухватајући разноврсне необавезне⁹³ и (интер)субјективне⁹⁴ значењске компоненте асоцијативног, емотивног/афективног и евалуативног карактера, а каткад чак и стилског. Будући да простор који овдје стоји на располагању не дозвољава да се сва та становишта сучеле, читаоца заинтересованог за њих упућујемо на један краћи преглед на нашем језику (Raffaelli 2015: 84–93) и један дужи

⁹² „While the *theoretical* development of lexical semantics is characterized by *shifts and oppositions*, the *empirical* development is characterized by at least some degree of *complementarity and accumulation*.“

⁹³ Необавезне у смислу да нису обавезно укључене у смисао лексичке јединице, а тиме и у њено разумијевање (па и описно тумачење у једнојезичним рјечницима), за разлику од денотативних компонената, које у датом погледу јесу обавезне.

⁹⁴ Уистину субјективна била би конотација својствена појединцу. И заиста, о денотацији дате лексеме увијек говоримо у јединици, док конотација – како напомиње и А. Мартине (1989: 169) – може бити колико и говорних представника датог језика. Али пошто се уистину субјективне конотације у језику не манифестују, лингвистику (више) занимају конотације својствене појединим друштвеним групама, а посебно оне које су колективне, одн. за дату говорну заједницу опште – такве да су заједничке свим припадницима.

преглед у Де Гројтеровом издању (Garza-Cuarón 1991). У овом раду конотација ће пак бити анализирана у духу московске семантичке школе, одн. ставова први пут изнијетих код Ј. Д. Апресјана (1974), а онда разрађених не само код њега (Апресјан 1988) него и код његових колега (Иорданская–Мельчук 1980; Iordanskaја–Mel’čuk 1984). У наставку ће ти погледи бити приказани укратко, тј. онолико колико је потребно за даље излагање, а у виду затеченом у најрецентнијим публикацијама цитираних аутора, који се може сматрати и њиховом коначном ријечју.

По мишљењу московских семантичара конотацију у лингвистичком смислу не чине сва неденотативна обиљежја, него само она која су се *лексикализовала*, прибавивши релативно постојан статус у језичком систему (в. нпр. Апресјан 1995: 157). У случају основног значења лексеме посриједи су обиљежја која су *материјализована* у фигуративним употребама, изведеним значењима, твореницама, фразеологизмима, устаљеним поређењима и пословицама. Свака емска јединица међу набројеним представља, дакле, један вид „објективног језичког испољавања конотације“ (Апресјан 1995: 163). Да су основном значењу руске именице *свињья* својствена конотативна обиљежја неуредности, неотесаности и подлости, показује се, нпр., у изведеним значењима, одн. фигуративним употребама ’аљкавац’, ’простак’, ’зла особа’, којим се упућује на људска бића одговарајућих особина, а не на изворно означене папкаре. Слично, надаље, важи за изведенице *свинтус* ’аљкавац; незахвална особа’, *свинство* ’прљавштина; рђав поступак’; *свиношник* ’прљава просторија; просторија закрчена стварима’ и *свињачитъ* ’понашати се простачки; понашати се ниско’, као и за фразеологизме *метать бисер перед свињями* и *подложитъ свињю кому* (код нас ’подметнути коме клип’), устаљена поређења *напиться как свињья* и *разбираться как свињья в апельсинах* (код нас ’разумије се као магаре у кантар’), те народну пословицу *Посади свињю за стол, она и ноги на стол* (код нас ’Пусти пијевца на праг, попеће се и на пајанту’) (Апресјан 1995: 163–165; 2006: 58–59).

Кључна одлика конотације по Апресјану јесте њена непредвидљивост, одн. *капризност* и *прихотливост* ’хировитост, ћудљивост’. При томе цитирани аутор као доказ наводи не само примјере непоклапања конотативних обиљежја у више несродних и сродних језика него и примјере несагласности, па и противрјечности конотативних обиљежја материјализованих у различитим емским јединицама истог језика. Пса Руси, нпр., рекло би се на основу устаљених израза, колективно доживљавају као умиљатог (*смотреть собачьими глазами*), али и подлог (*гитлеровские псы*), као вјерног (*смотреть как пес*), али и штетног (*как собака на сене*, код нас ’Нити глође [кост], нити другом даје’). Другачије је у случају козе – њој се у језичком систему досљедно приписују позитивне особине: окретности, допадљивости, па и благородности. Нијемци, међутим, исту животињу у колективном говорном испољавању представљају изразито негативно, као глупу (*dumme Ziege*), радозналу (*neugierig wie eine Ziege*) и избирљиву (*wählerisch wie eine Ziege*), што је објашњено чињеницом да је у цијелој западној Европи коза доскора сматрана симболом ниског социјалног статуса („кравом биједних“). Конотација је, према томе, национално специфична, а у њеном стварању знатним дијелом учествује и историјски фактор (Апресјан 1995: 169–173).

Изведена значења именице *свињья* у већини описних рјечника нису приказана као јасно повезана са основним значењем исте именице. Таква је ситуација (мета)лексикографски неприкладна (уп. Апресјан 2006: 58), а из ње се може изаћи на само два начина – тако што ћемо наведена значења или приказивати одвојено, као хононимна, што не одговара традицији, или повезивати заједничким елементима описних дефиниција. Код датог примјера конотацију основног значења, по оцјени Ј. Д. Апресјана (1995: 174–175), треба експлицитно укључити у тумачење изведеног значења, нпр. овако: *свињья 2* ’аљкавац; простак; зла особа (на основу конотације неуредности, неотесаности и подлости у *свињья 1*)’. Једино такво рјешење, тврди се, удовољава и језичкој интуицији корисника и лингвистичком искуству лексикографа.

Конотацију која се одликује „експлицитним језичким манифестацијама“ Јорданска и Мељчук (2009: 879) називају лексичком, одн. језичком, а ону која је шира и обухвата сва обиљежја референата на коју се дата лексичка јединица може односити – енциклопедијском. Нпр., за разлику од фразне именице *чёрный хлеб*, која код Руса конотира сиромаштво само енциклопедијски, фразна именица *чёрная икра* ’црни кавијар’ конотира богатство и у језику јер се та конотација и експлицитно манифестује у фразеологизму *есть чёрную икру ложками* (’живјети у изобиљу’, код нас *јести великом кашиком*). Цитирани аутори успут наглашавају да се и језичкој и у енциклопедијској конотацији налазе не само стварна и стога универзална обиљежја референата који се могу означити датом лексичком јединицом него и њихова обиљежја уображена на основу колективног доживљаја. Друга обиљежја могу бити и често јесу национално специфична, што понајбоље показују примјери зоонимâ.

За провјеру конотативности обиљежја Јорданска и Мељчук (2009: 880) предлажу антонимски тест. Ријеч је о поступку у којем се датој лексичкој јединици додаје одредба чије је значење супротно претпостављаној конотацији. Ако тај поступак доведе до логичке контрадикције, тестирано обиљежје треба сматрати денотативним. Нпр., исказ *Иван – умный осёл* у руском језику јесте противрјечан, што имплицира да именица *осёл* у значењу *глупак* обиљежје ГЛУП садржи као обавезно, одн. денотативно. Колокација *умный осёл*, с друге стране, ако упућује на одговарајућу животињу, није противрјечна, на основу чега се закључује да именица *осёл* у значењу *магарац* само конотира глупост. Насупрот Апресјану цитирани аутори држе да конотација не улази у значењски састав лексичких јединица, а онда ни у њихове рјечничке дефиниције, те да је само треба накнадно додавати опису изведеног значења, као његову „семантичку етимологију“ (Jordanskaja–Mel’čuk 2009: 881).

3.4. УВИДИ КОГНИТИВНЕ ЛИНГВИСТИКЕ: ПРОТОТИПИ И СТЕРЕОТИПИ

Захваљујући појединим индивидуалним (Драгићевић [2007] 2010: 79–89) и колективним прегнућима (Расулић–Кликовац 2014), у српској су лингвистици когнитивни правац, а нарочито његова теорија прототипа постали дио општег образовања.⁹⁵ Стога је потенцијалним читаоцима овог рада вјероватно познато да су категорије природних језика у човјековом уму организоване око најрепрезентативнијег представника или *прототипа*, са осталим члановима распоређеним према сличности с тим представником. Отуда су категорије обично најгушће око центра, а најрјеђе око граница, које су опет толико замагљене да се једва назире. Може се, дакле, рећи да категорије по правилу нису јасно омеђене нити (унутар себе) уједначене.

И прије теорије прототипа лингвисти су наравно увиђали да је тако, те да су за значење многих лексема, нпр., релевантна и обиљежја која нису разликовна (одн. не чине границе према значењу осталих лексема, нпр. *кохипонимâ*), али јесу устаљена у „језичкој слици“ денотата, као обиљежја репрезентативних референата, посебно прототипа. Таква су обиљежја у рјечничке описе лексикографи по правилу уносили у парентезу, и то посредством прилога *обично* и *најчешће* (уп. Geeraerts 2007: 1163; Милосављевић 2021: 196–197).⁹⁶ В нпр. објашњење основног значења именице *писмо* које је формулисао колектив аутора Матичиног шестотомника (РМС): „папир (обично у нарочитом омоту) с написаним текстом који се шаље коме (најчешће поштом) да се нешто пита, јави, саопшти“. Будући да „папир с написаним текстом који се шаље коме да се нешто пита, јави, саопшти“ означавамо именицом *писмо* чак и ако није у коверти или се шаље по куриру, семе у парентези не представљају обиљежја цијелог денотата, те нису *диференцијалне*. Па ипак, на помен

⁹⁵ Исцрпан преглед теорије прототипа и њеног развоја у лингвистици, али и у другим дјелатностима човјековог духа, попут филозофије, даје се у Taylor 1995.

⁹⁶ Да је прилог *обично*, одн. *обычно* у дефиницијама српских и руских једнојезичних једнотомника врло чест, установио је Д. Шипка (2019: 15). Посебно је занимљиво што се међу лексемама које су најчешће употребљене у тим дефиницијама фреквенцијски рангови наведених малтене поклапају, износећи 26 за *обично* и 24 за *обычно*.

именице *писмо* прво замислимо писмо у коверти с налијепљеном поштанском маркицом. Такво је писмо дакле егземпларно, па дефиницијски елементи *обично у нарочитом омоту* и *најчешће поштом* у ствари представљају обиљежја прототипних референата, одн. семе које се каткад називају *инференцијалним* (Lipka 1985).⁹⁷

Ако теорију прототипа примијенимо на појаве којим смо се бавили у овом поглављу, закључићемо нпр. да је у сагласју са очекивањима, а не неочекивана чињеница да границе између лексичког и ономастичког фонда нису ни јасне ни непремостиве – да именице из властитих прелазе у заједничке и обратно, те да су неке одавно прешле (Гортан-Премк [1997] 2004: 22–23). Закључићемо такође да су те границе степененасте и, штавише, све степенестије откако у сферу истраживачог интересовања улази све више ономастичких категорија (Van Langendonck 2006: 2231), попут именâ индустријских производа, која се пишу великим словом када се схватају „као наслови патената“, одн. „посебни називи ауторских дела, достигнућа, остварења (индивидуалних или тимских)“, а малим словом када се схватају „као врсте серијских предмета“: *вегета, вранац, форд, фолксваген, боинг, тупољев* (ПСЈ 1993: 65).

У сагласју је са очекивањима, а не неочекивана и чињеница да је ономастички фонд организован прототипски, тј. да се дијели, како тврде Г. Б. Мадиева и В. И. Супрун (2016), на *основне именске класе* – у које, по суду наведених аутора, спадају антропоними, зооними, топоними, астроними и космоними – и *периферне именске класе*, у које спадају идеоними и прагматоними. Идеониме, као именослов у сфери човјекове духовне културе, исти аутори даље дијеле на: *артиониме/артониме* (називе умјетничких остварења), *библиониме* (насловне књига: научних и др.), *хемерониме* (насловне периодичних издања: новина, часописа и др.), *документониме* (насловне докумената државне управе), *хронониме* (називе временских раздобља, одн. епоха и периода), *хеортониме* (називе празника), *теониме* (имена божанстава) и *поетониме* (имена, најчешће лична, употријебљена у књижевним дјелима). Прагматониме, као именослов у сфери човјекове материјалне културе, исти аутори даље дијеле на: *ергониме* (називе привредних субјеката, тј. „фирме“), *робне марке* (називе предмета серијске производње), *хрематониме* (називе уникатних предмета), *порејониме* (називе превозних средстава) и *фалерониме* (називе одликовања). У вези с робним маркама, штавише, наглашавају да оне чине „крајњу зону периферије ономастичког пространства“ (Мадиева–Супрун 2016: 95).

Примјеном теорије прототипа на појаве у творби ријечи извели бисмо сличне закључке. Нпр. да је у односу на модификацију транспозиција типичнији, а мутација најтипичнији творбени процес (Вауер 2004), те да је између деривацијских морфема, рецимо суфикса, и флексијских морфема, одн. наставака за облик, немогуће поставити јасне границе. Тако модификацијски суфикс *-ад* и њему сличне И. Клајн (2003: 8) назива граматичким, додуше уз наводнике и слједећу напомену: „Овде, међутим, граматичку употребу супротстављамо лексичкој, у том смислу што је реч о суфиксима који служе за промену морфолошких и синтактичких особина речи, пре него за стварање нових лексема. По томе су они на средини између правих, 'лексичких' суфикса и флективних наставака“. Таквом се мишљењу пак супротставља Р. Маројевић (2007: 522): „Одмах морамо да исправимо Клајна: *-ад* није облички суфикс (за грађење множине) него творбени суфикс (за грађење збирних именица које изворно немају множину, али с тенденцијом да је развију у зависним падежима; уп. ген. *тѣлѣдѣй*, дат. *тѣлѣдима*)“.

Оно што је за денотацију прототип, за конотацију је – макар уобичајено – *стереотип*. Ријетки аутори овај термин не употребљавају тако (в. нпр. Trask 2005: 325), док га неки, у првом реду припадници лублинске етнолингвистичке школе, уопште избјегавају стога што

⁹⁷ Намјерно смо терминологију теорије прототипа пресликали на терминологију компоненцијалне анализе, да покажемо да интеграција та два приступа истраживању лексичког значења није ни нереална ни захтјевна. Мост између њих, по нашем осјећању ствари, представљају управо инференцијалне семе, па би се прототип са становишта компоненцијалне анализе и уопште структуралистичког становишта могао дефинисати као *референт који концентрише инференцијална обиљежја денотата*.

се, по њиховом суду, брка с предрасудама, под којима се обично подразумевају само негативни, одн. „злоћудни“ стереотипи (Бартмињски 2019: 14, 21; Лазић-Коњик 2021: 257). Умјесто тога, као термилошко јединицу ширег значења, они употребљавају назив *концепт*, експлицитно напомињући да поред когнитивних садржаја, одн. *појма* (дакле, онога што ми називамо денотативним значењем, а у најужем смислу прототипом), у „концепт“ увршћују и афективне и евалуативне садржаје, утемељене на индивидуалном и социјалном искуству говорних представника датог језика (дакле, оно што ми називамо конотативним значењем, а у најужем смислу стереотипом).

Припадници поменуте школе се од приступа којем смо ми привржени разликују не само термилошки него и методолошки. При реконструкцији „концепта“ они се, наиме, користе трима изворима: 1. тзв. системским чињеницама (тј. подацима који су похрањени у самом језику, одн. у значењима лексема, семантичким пољима, творбеним дериватима, фразеологизмима, најчешћим колокацијама итд.); 2. резултатима анкете; 3. грађом одабраних текстова (у распону од „минималних“, попут пословица, преко тзв. кратких форми, нпр. вицева, до текстова већег и великог обима, попут новинских и књижевних) – које скупа означавају акронимом *С-А-Т* 'систем – анкета – текстови' (Бартмињски 2019: 16; Лазић-Коњик 2021: 259–260).

У теоријском погледу исти се истраживачи издвајају утолико што полазе од постулата да је припадницима сваке културе заједничка само „основна представа“ предмета, устаљена у „језичкој слици свијета“, те да когнитивна лингвистика заправо треба да допре до варијаната те „основне представе“, одн. *профилâ*, условљених првенствено вриједностима којих се придржавају поједини субјекти (отуда и термин (*аксиолошко*) *профилисање*). Субјекти при томе нису појединци (као што су пошиљаоци поруке у прагмалингвистици), него колективи одређени друштвено и културолошки (Бартмињски 2019: 15–16, 19). Реконструишући концепатске профиле напореда с „концептима“, лублинска етнолингвистичка школа у ствари „потврђује и истиче улогу субјекта у обликовању језичког погледа на свет“ (Лазић-Коњик 2021: 261), увјерена да „унутаркултурна разнородност“ може бити „упечатљива“ таман колико и „међукултурна“ (Бартмињски 2019: 21). У сагласју с таквим становиштем деветом поглављу своје најрецентније књиге, које је посвећено управо проблему профилисања „концепата“, С. Њебжеговска-Бартмињска (2020: 214–263), нпр., даје наднаслов *Језичка слика свијета или језичке слике свијета?*.

Како у пракси изгледа лублинско профилисање, показује нам, рецимо, реконструкција пољског стереотипа Руса, при којој се издвајају најмање четири профила. Из најрјеђе пољске перспективе, што је перспектива „проевропског прагматичара“, припадник руског народа јесте прије свега „пословни партнер“. Из перспективе пољског „интелектуалца“ у питању је „пријатељ Москаљ“, одн. један од главних приносника свјетској културној баштини, а из пољске „патриотске“ перспективе – човјек обузет империјалном идеологијом, у име које и вара и тлачи и убија. Најчешће се, у тумачењу „обичног“ Пољака, Рус схвата као „брат непријатељ“, одн. Словен загонетне „руске душе“, али и заточеник у држави установљеног политичког система, па и стварни или могући агресор (Бартмињски [2002] 2011: 378–379; 2019: 22).

Да би дошао до оваквих профила, Ј. Бартмињски се, да поновимо, користио и анкетама, прецизније питањима отвореног типа *Какав је типичан Рус?*, *Какав је прави Рус?* и сл., те налозима да се допуни супротна реченица *Х је Рус, али...*⁹⁸ Мада је анкетирање „раније схватано као социолошка метода за испитивање јавног мњења“, тако постављена

⁹⁸ Питања нипошто нису суштински истовјетна. Емпиријски се, наиме, показало да „модификатор *типичан* уводи нешто другачије садржаје од модификатора *прави*“, тј. да са становишта испитаника *типичан* значи „онакав какав је обично“, а *прави* „онакав какав јесте и какав треба да буде“ (Бартмињски [2002] 2011: 353). И те како су сврсисходне и допуне супротним реченицама *Х је Рус, али...*, јер да би их испитаници дали, тј. да би навели особину која је супротна стереотипу Руса, тај стереотип прво морају и да замисле, и то самостално.

истраживања Бартмињског и његових сарадника „похвално су оценили не само лингвисти већ и социолози, политиколози и психолози“ (Ајдачић 2017: 64–65).

Већ смо наговијестили личну приврженост другачијим приступима, па ћемо – да бисмо своју позицију и образложили – кренути од посљедњег цитата. Поводом њега заправо ћемо поставити слједеће питање: Да је анкетање истраживачка техника иманентна лингвистичкој методологији, би ли нам верификација „друштвењака“ била потребна, да ли бисмо је наглашавали и да ли бисмо истицали да је била похвална? Не доводећи у питање суд социологâ, политикологâ и психологâ који су рад лублинске етнолингвистичке школе оцијенили похвално, сматрамо да и анкетање и профилисање више припадају социјалној психологији него лингвистици. Од самосталног истраживања једног почетника, што би морала бити докторска дисертација, очекује се пак методолошка ригорозност, па макар за сада, у овом раду, ми не бисмо залазили у забран друге науке, поготово оне која није хуманистичка.

Умјесто лублинског приступа, који се у тумачењу његових носилаца назива *когнитивном етнолингвистиком*, зато ћемо примјењивати уралски, који се (к)од истих аутора назива *ономастичком етнолингвистиком* (в. нпр. Бартмињски 2019: 8–9; Лазић-Коњик 2021: 254–255).⁹⁹ Другим ријечима, од извора за реконструкцију стереотипа користимо се, за почетак, само тзв. системским чињеницама (в. горе), а од текстова само „минималним“, одн. пословицама, које су ионако на граници језика као система и језика као говора. На тај начин практиковаћемо „жанр лингвокултуролошког описа“ који је академик Ј. Л. Березович, најпознатија савремена представница уралске ономастичке школе,¹⁰⁰ у сарадњи са М. Е. Рут (2000) и Д. П. Гуликом (2002), реконструишући нпр. рускојезичне и енглескојезичне стереотипе Рома, називала *ономасиолошким портретом*.¹⁰¹

Што се тиче назива ономасиолошког портрета, па и њега као „жанра“, указујемо на три чињенице. Прво, на чињеницу да се нешто слично каткад назива и *тезаурусним портретом* (Nikolić-Нойт 2014), али да је у србистици тај термин крајње неподесан из разлога поменутих у фусноти 15. Друго, на чињеницу да је прије наведених радова у истој школи и истом „жанру“ било неких радова који не садрже одговарајући термин, попут рада о енглескојезичном стереотипу Ирца (в. нпр. Гулик 1999). Треће, на чињеницу да је у међувремену управо Ј. Л. Березович, у сарадњи са В. С. Кучко (2017), при реконструкцији портрета које су спрам Мазура развили Пољаци и источнословенски народи, напустила не само одредбу *ономасиолошки*, замијенивши је одредбама *етнолингвистички* и *културно-језички*, него и одговарајући „жанр“, допунивши га анализом текстова, рецимо народних пјесама, и тако приближивши пољским приступима.

Поред реконструкције ономасиолошког портрета, који савремена говорна заједница по правилу наслеђује од претходних истојезичних нараштаја, као истраживачку технику којом се долази до података о аутостереотипу и хетеростереотипима предложимо и једну

⁹⁹ Оба термина подразумевају да се етнолингвистика бави не само узајамним односом народних говора и фолклорне културе (чиме се искључиво занима московска етнолингвистичка школа, представљена Н. Толстојем и С. Толстој) него и узајамним односом националне културе и разних језичких варијетета, укључујући стандард (Бартмињски 2019: 10–11).

¹⁰⁰ У савременим истраживањима именована уопште, а посебно етнонимâ, тај је руски центар водећи (Василјева 2012). Развио се при Катедри руског језика и опште лингвистике на Филолошком факултету Уралског федералног универзитета у Јекатеринбургу, а бујну дјелатност његових ономастичара потврђују и квантитативни подаци. У саиздаваштву са Институтом руског језика РАН „В. В. Виноградов“ они, као чланови уредништва с Березовичевом на челу, тромјесечно објављују свеске часописа *Вопросы ономастики*, индексирани у међународној библиографској бази *Scopus*. И у теренском раду, како ономастичком тако и дијалектолошком, предњаче они, па се у картотеци њихове, примјера ради, топономастичке експедиције чува више милиона јединица (Рут 1997; Агеева 2009).

¹⁰¹ Естетски али и аргументативно врло успјелу метафоричку употребу сликарских термина (попут *галерија*, *кист*, *палета*, *колорит*, *детал*, *композиција*, *мајстор*, *реализам*, *импресионизам*, *школа*, *манир*), којом се одликује првонаведени рад, због другачијег личног укуса ми нећемо слиједити, али ћемо учестало помињати, нпр., *пљоснате* и *рљефне* портрете, који се поводом карактеризације ликова учестало помињу у науци о књижевности (в. нпр. Velek–Voren [1942] 2004: 283; Bal [1978] 2000: 96).

своју, која се заснива на анализи грађе из савременог говора, одабране додуше на основу строго лингвистичких мјерила (в. одјељак 5.9). Поређењем резултата примјене уралске и своје технике покушаћемо, штавише, да још једном докажемо да су стереотипи унутар једне говорне заједнице само релативно стабилни, тј. да се могу ревидирати, понекад и темељно.

Анализирајући резултате теста вербалних асоцијација, Р. Драгићевић (2010в: 206–207), тако, закључује да се у реакцијама србијанске омладине на стимулус *Немац* између 2002. и 2010. „готово ништа није променило“, те да се њена слика о Нијемцима и Њемачкој „још увек заснива на сећањима на Други светски рат“, али у истом даху наглашава да је једним сличним истраживањем руских научника установљено да се у деценији 1991–2001, изабраној стога што је током ње „дошло до бројних политичких промена у обе земље“, став младих према Нијемцима и Њемачкој у Русији ипак незнатно промијенио, поставши макар што се тиче „изгледа и понашања“, па и „карактера“ дотичног народа, нешто „објективнији, реалистичнији“. Донекле другачије обавјештење пружа нам М. Стефановић (2012: 93) када скреће пажњу на једно истраживање пољских научника, којим је утврђено да су се са смјеном идеологија и политичких усмјерења, након Другог свјетског рата и у посљедње вријеме, стереотипи о Нијемцу и Русу у Пољској промијенили из темеља. Иста нас ауторка, надаље, обавјештава да се стереотипи могу мијењати не само квалитативно него и квантитативно:

Важну улогу у настанку и промени стереотипа имају врста контакта са објектом стереотипизације, традиција, историја, политика, али и средства масовног информисања, која наглашеним истицањем позитивних или негативних аспеката објекта могу усмеравати вредносну скалу заједнице у односу на њега, или се трудити да стереотип који већ постоји маргинализују (Стефановић 2012: 93).

3.5. УВИДИ ТИПОЛОШКЕ ЛИНГВИСТИКЕ: „ПРИРОДНА“ МОРФОЛОГИЈА

Природна морфологија је лингвистички правац чија је сврха да не само обезбиједи појмовно-терминолошки апарат помоћу којег би се *описали* морфолошки системи разних језика него и да понуди макар дјелимична *објашњења* образаца на којим се ти системи темеље (Вауер 2003: 253; Luschtzky 2015: 123). Стога се природна морфологија посебно занима за морфолошке универзалије, тј. појава које су везане за облик ријечи а заједничке свим људским језицима. Настала је крајем седамдесетих на говорном простору њемачког језика. За почетну годину симболично се узима 1977, када су В. Дреслер (из Аустрије), В. Мајерталер (из Западне Њемачке) и В. Вурцел (из Источне Њемачке), не договоривши се о томе, објавили чланке који неким заједничким обиљежјима најављују нов приступ теоријској морфологији (Gaeta 2019: 244). Двије године касније, током Љетње лингвистичке школе у Салцбургу, договорили су се да тај приступ назову природном морфологијом, те да заједно напишу и одговарајућу књигу (Dressler 1987). И касније су они били најутицајнији представници правца, али су као идејног претечу и сами истицали Р. Јакобсона (в. нпр. Dressler 1985: 321). Из Јакобсоновог опуса директно су, наиме, позајмили теоријски конструкт и методологију утврђивања *обиљежености* или *маркираности* (в. ниже), док су посредно, из Пирсове семиотике, коју је у лингвистику увео управо Р. Јакобсон, преузели одређена начела, у првом реду начело *иконичности* (Gaeta 2019: 246–251).

У природној морфологији *необиљеженом* или *немаркираном* сматра се појава која је распрострањенија широм свијета (типолошки), чешћа у појединим језицима (синхрониски) и отпорнија на језичку промјену (дијахрониски), она коју језик развија раније (филогенетски) и коју дјеца усвајају као млађа (онтогенетски), она која се брже препознаје (у тестовима перцепције) и која је рјеђе захваћена говорним грешкама, одн. лапсусима, и језичким поремећајима, попут афазиие (Dressler–Mayerthaler 1987: 13–14). Постојање мање природне категорије у неком језику имплицира постојање природније, нпр. у љествици падежа: ако језик располаже дативом и локативом, онда располаже и номинативом и акузативом. У вези с

тим увидима В. Мајерталер (1981: 28) даје овакву таблицу, са универзално необиљеженим граматичким категоријама у лијевом ступцу:

презент : непрезент

индикатив : неиндикатив

актив : неактив

3. лице : остала лица

једнина : неједнина

номинатив : неноминатив

Поред појма необиљежене појаве, природну морфологију карактерише и тзв. *топос иконичности*: „значањски обиљежено обично буде и облички обиљежено“, одн. „већа количина облика обично одговара већој количини значења“. Сходно том топосу маркиранији су падежи у језицима широм свијета начелно дужи, одн. фонолошки богатији од мање маркираних (уп. ном. *људ-и* и ак. *људ-е* са дат. и лок. *људ-има*). Исто важи за глаголске облике: у презентској парадигми само је 3. лице јд. с нултим наставком (*једе-м, једе-ш, једе* итд.) јер је оно најмање маркирано. Ово је чињеница којом се, штавише, згодно објашњава зашто неки глаголи располажу тим обликом, док не располажу, нпр., 1. лицем јд. презента (*свиће* : **свићем*), те како се десило да у парадигми глагола *нѣсам* један једини облик *није*, у којем је јат замијењено фонолошким путем, подстакне све остале облике да и они јат замијене са *и*, а не законито – са *е* у екавским говорима (*несам* је нестандардно), одн. са *ије* у ијекавским говорима (*нијесам* је застарјело или регионално обиљежено).¹⁰²

И флексијски обрасци могу бити маркирани. Ако су такви, по правилу се не принављају, губећи штавише старе чланове, који преко дублетизма настоје да пређу у „природнију“ парадигму. Отуда И. Марковић (2013: 429) поводом деклинацијских образаца *т, н, в* и *с* (*дијете* : *дјетета, име* : *имена, подне* : *поднева, небо* : мн. *небеса*), нпр., тврди сљедеће: „ne samo da ne primaју nove članove nego i ono članova што имају naginju tomu da se прикључе мање обилеженом типу“.

За овај рад најважнија је чињеница да се топосом иконичности објашњава језичка универзалија бр. 35 Ц. Гринберга (1966: 94): „Ne postoji jezik u kojemu plural nema neke penulte alomorfe, a ima jezika u kojima je singular iskazan jedino nulom“ (према Marković 2013: 160, 416–417). Другим ријечима, у природним, људским језицима множински је облик по правилу дужи, одн. фонолошки богатији од јединског облика. У српском језику то је најупадљивије код већине једносложних и многих двосложних именица мушког рода, које су у номинативу једнине с нултим наставком, а у множини са одговарајућим падежним наставцима *и, приде, тематским наставком -ов/ев-,* нпр. *син-ов-и, син-ов-а; муж-ев-и, муж-ев-а* (в. нпр. Пипер и др. 2022: 63, 72–73).

Код појединих именица, које означавају разне врсте припадности људских бића (територијалну, етничку, вјерску, сталешку, професионалну) једнина међутим може бити маркирана у односу на множину, и то тематским наставком *-ин*: уп. генитиве *Срб-ин-а* : *Срб-â, господ-ин-а* : *господ-е* (в. нпр. Пипер и др. 2022: 63, 75–76). Такву једнину, која је у ствари, за разлику од праве једнине или *сингулара*, морфолошки секундарна у односу на множину или *плурал*, утолико што се гради од ње, називамо *сингулативом* (в. нпр. Corbett 2004: 17–18). Термин је, сматра се, уведен 1853. г. у књизи *Grammatica Celtica*, што и не изненађује с обзиром на чињеницу да одговарајућа граматичка категорија у највећој мјери одликује управо келтске језике британске гране:

¹⁰² Постоје, наравно, и (привидно) *антииконички* примјери, попут личних имена одмила, код којих додавање обиљежја хипокористичности доводи до суптракције (Marković 2013: 419).

‘дрвеће’: *gwydd* (велшки), *gveyth* (корнволски), *gwez* (бретонски)

‘дрво’: *gwydd-en* (велшки), *gveth-en* (корнволски), *gwez-enn* (бретонски)

У тим је језицима, наиме, облик којим се означава скуп јединки неких биљних и животињских врста, родова итд., па и других предмета (у најширем смислу), попут дјече, звијезда и муња, опека и комада одјеће, формално истовјетан граматичкој основи, док се једински облик гради сингулативним наставком. Будући да се означени скуп у том случају схвата као јединствена цјелина, а јединка као његов дио, тј. као његов „атомски ентитет“, сингулатив је секундаран не само морфолошки него и семантички, одн. појмовно (Acquaviva 2015: 1171–1174).¹⁰³

И док категорија сингулатива карактерише мали број језика, какви су, поред поменутих келтских, и неки нилосахарски и афроазијски (нпр. малтешки и (класични) арапски), у многим језичким системима припаднике народа и сталежа означавају управо сингулативи:

Грађење ознаке за појединце од колективне ознаке народа јесте широко распрострањена појава, која може довести до опреке колектив–сингулатив чак и у језицима који иначе немају морфологизованих сингулатива. Дobar примјер представљају руске именице које означавају људска бића попут *англич-анин* – *англич-ане* ’Енглеz – Енглези’ или *двор-янин* – *двор-яне* ’племиић – племиићи’ (од *двор* ’суд’), гдје се једински завршетак *-янин* историјски изводи суфиксацијом сингулативног наставка *-ин* на колективски облик са *-ян* (Acquaviva 2015: 1175).¹⁰⁴

И не само то, овај је руски наставак, као и српски наставак *-ин*, свакако сродан наведеном келтском, док је мање битно о каквом је сродству тачно ријеч – о сродству првог степена, утолико што су посриједи рефлекси истог пие. наставка, како мисли нпр. загребачки индоевропеиста-келтолог Р. Матасовић (2003: 12) – или о сродству другог степена, утолико што су посриједи континуанте различитих пие. наставка насталих од истог индивидуализационог елемента **-n-*, како на основу акценатских разлика мисли нпр. лајденски индоевропеиста-слависта Т. Пронк (2015: 329).

¹⁰³ Тако је било и у историји словенских језика. У односу на наведене облике нашег самоназива исходишна је, у ствари, колективна именица старе *ї*-основе: *Sr̥bь* (уп. етноним-хороним *Rusь* ’источнословенска племена, одн. њихове земље’ (Маројевић 1992: 27), као и њему слична имена, којих су „пуни староруски споменици“). Од тог је облика, наиме, „помоћу сингулативног *-инь* [...] направљен помен unitatis *Sr̥binь*, а од овога и према овоме законита множина *Sr̥bi*“ (Бошковић 1978: 23). Руски примјери *горош-ина* ’зрно грашка’ (: *горох*) и *трав-инка* ’влат траве’ (: *трава*), на које је указала А. Вјежбицка (1988: 517–518), нису сасвим аналогни (као, уосталом, ни српски примјери *грашка* ’зрно граха, пасуља’ и *травка* ’влат траве’), јер у њима везане морфеме нису граматикализоване, него функционишу као деривационе, налазећи се и у творбеним обрасцима другачијег општег значења (Acquaviva 2015: 1178).

¹⁰⁴ „Deriving a description for individual humans from a collective description of a people is a widespread phenomenon which can give rise to collective-singulative oppositions even in languages that otherwise lack morphologized singulatives. A good example is provided by Russian human-denoting nouns like *anglič-anin* – *anglič-ane* ‘Englishman – Englishmen’, or *dvor-ânin* – *dvor-âne* ‘nobleman – noblemen’ (from *dvor* ‘court’), where the singular ending *-ânin* derives historically by suffixing a singulative *-in* ending to a collective form in *-ân*.“

ТЕРМИНОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ

У свакој научној дисциплини с растом знања расте и термилошки апарат. Отуда се и у именословљу стално умножавање стручних назива објашњава сталним откривањем ономастичких класа, па и настојањем да се оне које су раније откривене опишу што напредније. Такав опис, наиме, нужно изискује и „етикетирање“ именâ која се истражују, тј. њихово „разграничавање на нивоу метајезика“ (Васиљева 2014: 373). Неки аутори, међутим, тврде да ономастичка терминологија не расте, него буја.¹⁰⁵ Да се именословље међу осталим лингвистичким дисциплинама, штавише, одавно издваја тзв. птичјим језиком,¹⁰⁶ тј. мноштвом термина од којих поједине – попут *реитроним* 'име потока' и *креноним* 'назив прољећа' (Harvalík 2014: 24) – не могу да разаберу ни истраживачи укључени у баш ту област.

Одјељци који слиједе на неки начин дају за право обама становиштима – да је увођење нових термина, често у читавим гроздовима, стална потреба разних ономастичких дисциплина, па и етнонимике, али да се на махове, макар код појединих истраживача, у том послу ипак осјећа и занесеност. Сходно томе у наставку текста не подржавамо прихватање свих етнонимичких термина који су се током посљедњих деценија намножили у појединим ономастичким школама, посебно бугарској. Све их, додуше, наводимо према објављеним ономастичким лексиконима, али многе одбацујемо као беспотребне, док неке прихватамо уз нужне измјене облика и(ли) значења.

При томе се, наравно, руководимо одређеним чињеницама и начелима. Прије свих чињеницом да се ономастички термини, као и термини осталих наука и њихових дисциплина, граде првенствено поступком који је В. П. Григорјев (1959: 70–71) назвао *обратним калкирањем*, а објаснио на примјеру Мечниковљеве кованице *фагоцит*. Испрва „терминотворни“ субјекат, на основу сопственог поимања дате појаве, тј. неких, код ње врло истакнутих обиљежја, обликује исходишну синтагму на матерњем језику: '(ћелија) која једе, прождире (друге) ћелије'. Онда се та синтагма преводи на класичне језике, одн. њихове форманте и, напосљетку, прилагођава опет матерњем језику, одн. његовом фонолошком и граматичком систему: стгрч. φαγ(ο)- + лат. *cyta* → рус. (и срп.) *фагоцит*.

При творби термина, осим тога, треба градити, одн. дограђивати и њихов поредак, тако да онај ко познаје термин познаје и положај у систему, а да онај ко познаје положај у систему познаје и термин.¹⁰⁷ Другим ријечима, „српском ономастичком терминосистему“ доликује, као и било којем другом терминосистему, једино „категоријални приступ“ (Шћепановић 1997а: 68). Што се тиче туђих терминосистема као узора, некритичко је подражавање, уосталом као и игнорисање, штетно – јер нову литературу треба у исти мах прилагати и домаћем наслеђу и међународним токовима. Стога као обиљежје српског ономастичког терминосистема – емпиријски потврђено макар једном, помоћу примјера употребе деривата и колокација „кровних“ термина *ономастика* и *топоним* – морамо његовати „интернационални и општесловенски карактер са јасним цртама аутохтонности“ (Шћепановић 1996: 157).

¹⁰⁵ „С каждым годом появляются все новые и новые термины уже не для просто разделов или подразделов ономастической лексики, а для небольших групп имен собственных или похожих на них слов, для именования мельчайших отличий функционирования онимов в разных видах текстов и дискурсов“ (Супрун 2011а: 134).

¹⁰⁶ У питању је руски фразеологизам којим се означава професионални жаргон или ауторски идиолект преоптерећен терминима и стога неразумљив већини представника истог језика (Мокиенко и др. 2005: 780–781).

¹⁰⁷ „Упорядоченная терминология должна дать двухстороннее соответствие: {зная термин, знаешь место в системе – зная место в системе, знаешь термин}“ (Юшманов 1937: 703).

Дијеловима тог система својствено је, нажалост, и „терминолошко шаренило“, које је по мишљењу М. Шћепановића (1996: 160) кадра да uklони једино „прецизна и еластична стандарднојезичка норма“. Као поступке који нас до такве норме могу и довести, у коаторству са С. Баук (2003: 270), исти аутор набраја: „систематизацију до сада датих терминолошких решења“, „преиспитивање валидности и језичке одомаћености“ таквих рјешења, пласман „адекватних терминолошких образовања“ на мјестима која су остала празна, „избегавање непотребних синонима и хомонима“, „прецизирање недоречених дефиниција“ и „доношење нових“. Ти се поступци у наведеном раду потом илуструју рјечником антропонимичких термина потврђених у радовима из зборника Југословенских ономастичких конференција, те часописа *Ономастолошки прилози* и *Onomastica Jugoslavica*.

Једном таквом рјечнику тежи и ово поглавље. Али пошто је код нас практично потврђен само термин *етноним*, с можда још којим дериватом, принуђени смо да понешто одступимо од становишта да „ономастичка терминологија српског језика, и она усвојена и она коју ће изнедрити будућа истраживања, мора бити [...] са чврстим ослонцем у ономастичкој пракси“ (Шћепановић 1997б: 220). Ослањајући се не само на активне деривациономорфолошке обрасце него и на норму осталих националних школа словенске лингвистике, а полазећи од усвојеног термина *етноним*, овдје ћемо стога сами извршити „његово даље, творбено-терминолошко гранање према потребама истраживачких поступака“, као што је и у нашој зоонимици, уосталом, учињено на темељу термина *зооним* (Шћепановић 2002: 324).

При томе нећемо настојати да етнонимичко називље обимом на силу изједначимо ни са топонимичким ни са антропонимичким. Сагласни смо, наиме, с Д. Шипком (1994) да су на „стаблу“ српске ономастичке терминологије, које чине јединице с термиоелементом *-оним* (*антропоним* итд.), нека мјеста једноставно „разгранатија“ утолико што их одликује знатно већа „густина придруживања“, одн. примјене образаца терминолошке творбе: „Тако ће, на примјер, термин *топоним* имати знатно већу густину придружених одредница од термина *еклезионим*“ (Шипка Д. 1994: 45).

4.1. ЕТНОНИМИЧКИ ТЕРМИНИ СЕДАМДЕСЕТИХ–ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВИЈЕКА

Стандардизација именословних термина на славистичком је нивоу покренута још на Првој Словенској ономастичкој конференцији, 1958. г. у Кракову. Овлашћен од колега слависта да састави одговарајући нацрт, Чех Ј. Свобода приредио је најприје основни систем чешке ономастичке терминологије. Пошто је тај текст коригован у сарадњи с националним одборима за ономастику и пошто су они додали терминолошку грађу сваки на свом језику, објављен је, у облику чланка, и основни систем словенске ономастичке терминологије с њемачким еквивалентима (Svoboda et al. 1973). Тачно деценију касније та је публикација без знатнијих измјена и допуна преведена на македонски, руски и њемачки и преобликована у *Основни систем и терминологију словенске ономастике* (ОСТСО) – приручник са 220 термина на 11 словенских језика и њемачком, какав је испрва и планиран (Harvalík–Valentová 2018: 54–55).

У оцртаном послу Русију су представљале Н. В. Подољска и А. В. Суперанска. Касније су оне – прва као аутор, а друга као редактор – приредиле и *Рјечник руске ономастичке терминологије* (1978; ²1988), који се, са својих седам стотина углавном много развијенијих чланака, у односу на ОСТСО испоставља као много обимнији и информативнији. И интересовање за њега било је огромно. Цјелокупан тираж првог издања, 35,7 хиљада примјерака, распродат је до краја исте, 1978. године. Друго издање публиковано је са измјенама и допунама тачно деценију касније, опет у (из данашње перспективе) фантастичном броју примјерака – 23 хиљаде (Супрун 2011а: 134).

Уз примјену метафора из домена физичке механике Пољак А. Галковски, председавајући Комисије за ономастику при Међународном комитету слависта, констатује да многим радовима на овом пољу управо ОСТСО „без сумње“ представља или „резултанту“

или „референтну тачку“ (Gałkowski 2019: 67). Да иста тврдња важи за рјечник Подолске, доказаћемо на крају овог одјелка. Прије него што то учинимо, представићемо све етнонимичке термине обрађене у објема наведеним публикацијама.

У ОСТСО је обрађено укупно 5 етнонимичких термина. Поред исходишног назива *етноним*, који се наводи с перифразним синонимом *национално име*, обрађују се и називи који се тичу „настанка и развоја етнонима“ (271): *аутоетноним* или *ендогени етноним*, *алоетноним* или *егзогени етноним*, *етнонимизација* и *деетнонимизација* (за објашњења и примјере в. ниже). Прва два термина дају се и у варијанти са сажетом вокалском групом на шаву префиксоидâ: *аутетноним*, одн. *алетноним*.

У *Рјечнику руске ономастичке терминологије* (Подольская 1988) обрађено је укупно 15 етнонимичких термина. Поред основног, именичког назива *етноним*, ту је и односни придјев *етнонимный*, као и низ термина изведених по опробаним ономастичким обрасцима, а у самој публикацији поређаних азбучно:

- *этнонимия* ’укупност одговарајућих имена (у одређеном језику, на одређеној територији, у одређеном временском раздобљу итд.)’;
- *этнонимикон* ’(уређен) попис одговарајућих имена, об. у облику рјечника’;
- *этнонимика* ’одговарајућа научна дисциплина’;
- *этнонимический* ’који се тиче одговарајуће научне дисциплине’.

Процес настајања етнонимâ, пренамјеном друге именице, властите или заједничке, нпр. рус. *украинцы* ← ’у окраины (живущие)’ , назива се, према Подолској, *етнонимизација*. Зависно од исходишта тог процеса, иста ауторка унутар чланка насловљеног лемом *етноним* разликује слjedeће појмове и њима одговарајуће термине:

- *эндогенный этноним (автоэтноним)* ’етнички самоназив’, нпр. њем. *Deutsche*;
- *экзогенный этноним (аллоэтноним)* ’име које је датом етносу дао други, об. сусједни етнос’, нпр. *Нијемци*;
- *антропоэтноним* ’етноним изведен од антропонима’, нпр., у Несторовом љетопису, *кривичи* (← *Кривъ*), *радимици* (← *Радимъ*), *вятичи* (← *Вятко*);
- *ландшафтный* (’предиони’) *этноним* ’етноним изведен од географског термина’, нпр., опет у Несторовом љетопису, *поморјане*, *пољане*, *древљане* (’шумњаци’);¹⁰⁸
- *топоэтноним* ’етноним изведен од топонима’, нпр. *морављане* ← ријека *Морава*, *мазовшане* ’Мазури’ ← област *Мазовша*, *москали* ’Руси (из Русије, за Украјинце)’ ← град *Москва*.

Обрнутим процесом, пренамјене етнонимâ, који се назива *деетнонимизација*, такођа се добија друга именица, заједничка или властита, у првом реду *этнотопоним* ’топоним настао од етнонима’. Процес о којем је ријеч одвија се без форманта: земља *Русь* ← *русь*,¹⁰⁹ или с формантом: град *Черкесск* ← *черкесы*. У вези с термином *этнотопоним*, као његову блискозначницу, ауторка наводи и термин *этникон*, којим се означава име заједничко етносу и његовој територији. У исти мах наглашава да су „етникони“ својствени писаним споменицима, те да одговарајући термин данас употребљавају једино историчари који се баве „давном прошлошћу“ (Подольская 1988: 153).

У *Алфаветском водичу кроз језик именованих истраживања* (Room 1996) леме су, макар поводом етнонимичке терминологије, истовјетне онима у рјечнику Подолске. Једина

¹⁰⁸ За даље информације о етнонимикону *Повијести минулих љета* и других споменика Древне Руси(је) в. Ковалев 1994, као и примарне публикације цитиране у том чланку.

¹⁰⁹ У питању је етноним у облику збирне именице; етноним у облику множине мушког рода био је *русичи*.

је разлика што им поредак овај пут није азбучни, него абecedни: *deethnonymization, ethnicon, ethnonym, ethnonymic, ethnonymicon, ethnonymics, ethnonymization, ethnonymous, ethnonymy, ethnotoponym*. Упадљива су и друга поклапања. Исти је, рецимо, примјер за етнонимизацију: „*Ukrainians ← Ru u okrainy* ‘(people living) on the border’“. У самим објашњењима додато је тек понешто, попут опаске (под лемом *ethnotoponym*) да „многа имена земаља јесу етнотопоними“, или опаски (под лемама *ethnonymicon* и *ethnonymy*) да етнонимикон, као „рјечник, регистар или попис етнонима“, обично садржи „етимологије и друге коментаре“, а да етнонимија, као „збир етнонима“, најчешће представља „предмет какве историјске или ономастичке студије“. Слично је у чланку који је насловљен лемом *ethnicon*. Тај се термин, наине, најприје дефинише као „име које се истовјетно користи за неко мјесто и народ који је ту насељен“, и то „углавном у списима античких историчара“ – дакле баш као у рјечнику Подољске – а потом и као алтернатива (знатно познатијем) термину *ethnonym*, што је у односу на поменуту руску публикацију одступање у правцу узуса какав одликује и српску историографију (в. нпр. Петровић 1994).

Неће стога бити истинита тврдња да је термин *cateconym*, за називе којим се указује на мјесто из којег потиче означено лице (*Muscovite ← Moscow, Bostonian ← Boston, Texan ← Texas*), сковао А. Рум (в. Zgusta 1998: 191–192). Исти термин, додуше у одговарајућем, руском облику (*катойконим*), опет наине налазимо у оба издања рјечника Подољске.¹¹⁰ Штавише, селективна библиографија на крају Румове публикације пописује, поред другог издања рјечника Подољске, и мноштво осталих, не само лингвистичких него и популарнонаучних публикација насталих на истом, руском језику. Румово познавање тог језика, уосталом, потврђује и чињеница да је течајеве руског као страног на Краљевом колеџу у Кембриџу и за британско Министарство одбране годинама држао баш он (Callary 2014). Тврдња да А. Рум „настоји да кодификује и, у великој мјери, штавише створи терминологију ономастичких дисциплина“ (Zgusta 1998: 189), према томе, вјероватно не стоји. Умјесто њега то су, макар у етнонимичком домену, већ били учинили оvdје именовани и, вјероватно, неки оvdје неименовани слависти.

4.2. ИНОСТРАНА ЕТНОНИМИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Колики је у свјетским оквирима углед и утицај словенске ономастике, понајбоље демонстрира чињеница да је на 21. конгресу Међународног вијећа ономастичких наука (енгл. *International Council of Onomastic Sciences*, скраћено *ICOS*), одржаном у Упсали 2002, оснивање термилошке групе која би саставила међународни приручник налик ОСТСО предложио чешки ономастичар М. Харвалик. Учинио је то надовезавши се на разлоге које је предочио у претходном, конгресном излагању,¹¹¹ и посебно нагласивши да задатак дотичне групе не би био да постојеће терминологије уједначи – не уважавајући право на различитост, одн. занемарујући националне традиције и узусе разних ономастичких школа – него да их што боље дотјера и колико-толико усклади.

Усвојивши Харваликов предлог, *ICOS* је такву групу образовао 2004. у Прагу. Први исходи њеног рада, с Харваликом као предсједавајућим, презентовани су на 22. свјетском конгресу, у Пизи 2005. Завршетак посла озваничен је након што су размотрене у међувремену приспјеле сугестије, на 23. свјетском конгресу, у Торонту 2008. (Harvalík 2014). Од тада располажемо тројезичном брошуром *Попис основних ономастичких термина* (енгл. *List of Key Onomastic Terms*, њем. *Liste Onomastischer Schlüsseltermini*, фр. *Liste des mots-clefs en Onomastique*), која садржи седамдесетак термина с дефиницијама, примјерима употребе и

¹¹⁰ Разлика је што у примједби уведеној звјездицом А. Рум (1996: 19) посебно наглашава да ономастичка категорија *катойконим* „не укључује националности“ (због чега нас одатле упућује на лему *ethnonym*). Исти се закључак, мада то није наглашено, може извести из примјера унијетих у одговарајући чланак Подољске (в. горе).

¹¹¹ „For this reason I propose to establish a special commission of onomasticians, the aim of which is – on the basis of existing dictionaries of onomastic terminology and excerpts from onomastic works – to elaborate an international manual of current onomastic terms with their definitions“ (Harvalík 2005: 165).

понеком примједбом.¹¹² До данас су приређени и преводи термина и дефиниција на пољски, чешки, словачки, македонски и мађарски (Harvalík–Valentová 2018: 54; Gałkowski 2019: 71–72), као и преводи термина на више језика, укључујући хрватски.

Од све етнонимичке терминологије у тај је попис, међутим, укључен само термин *етноним*, који се дефинише као име етничке групе (народа, племена итд.), одн. њених припадника. У примједби стоји да „према неким теоријама“ етноними у облику оба граматичка броја спадају међу властите именице, док „према другим теоријама“ ту спадају када су у множини, а међу заједничке именице када су у једнини. Само успут напомињемо, јер се тиче и етнонимике, да у ООТ (и то на сва три језика) називи за ономастичке дисциплине и пописе, одн. рјечнике одговарајућих имена садрже формант *-аст-*, који пак изостаје у руској терминологији: *антропономастика*, *топономастика*; *антропономастикон*, *топономастикон*.

И док према ОСТСО, с обзиром на обим и информативност, ООТ представља велики корак уназад, једна национална ономастика и њени истраживачи покушали су у међувремену, и очигледно успјели, да се макар једном публикацијом од исте „референтне тачке“ одмакну далеко унапријед. Ријеч је о бугарском именовљву, двојцу Т. Балканског и К. Цанкова, те њиховој *Енциклопедији бугарске ономастике* (2016), о којима се, редом, врло похвално изјаснио аутор чувен као водећи представник волгоградске ономастичке школе.¹¹³

Ни одна из других славянских стран не может похвалиться таким вниманием к развитию ономастических исследований. Однако даже на фоне этих несомненных достижений лингвистической науки в Болгарии выход в свет книги *Энциклопедия болгарской ономастики* можно оценить как научный подвиг. Вряд ли в ближайшее время в других славянских государствах появится такой же объемный и полноценный лексикографический труд (Супрун 2011б: 161).

Од првог издања, из 2010, до другог, из 2016, та је књига нарасла до заиста импресивних димензија, како у физичком погледу (576 стр. формата В5), тако и у погледу броја обрађених ономастичких термина – не само укоријењених и иначе, у међународној науци, него и ријетко коришћених, па и потенцијалних. Налазимо у тој књизи и биографије познатијих бугарских ономастичара и иностраних истраживача бугарске ономастике (какав је, уосталом, и један од њених утемељитеља, Чех К. Јиречек, истакнут и у српској науци), као и чланке о појединим истраживачким центрима, научним часописима, антропонимијским и топонимијским рјечницима...

Мада и она репродукује став да се етноними налазе на прелазу између властитих и заједничких именица, *Енциклопедија* с врло високим удијелом укључује и етнонимичке чланке. Можда баш зато што се у датој области доста опробавао искуснији члан ауторског двојца – Т. Балкански. Бавећи се разним заједницама које сматра дијелом бугарског народа (банатским, ердељским, бесарапским, кавкаским и др. Бугарима), он је, наиме, самостално или у коауторству потписао више публикација с поднасловом *Етнос – език – етнонимия – ономастика* (в. Цанков 2016). Издвајајући, дакле, етнониме из (праве) ономастике, а у исти мах водећи рачуна о етнографском и дијалектолошком контексту све те грађе, трудио се да прикупи цјелокупан именовљв сваке заједнице. Вјероватно управо стога обраде етнонимичких термина у *Енциклопедији* и јесу такве да скрећу пажњу на разне аспекте и проблеме етнонимичких истраживања, како „кабинетских“ тако и теренских те архивских.

Без обзира на немали број упадљивих недостатака, па и грешака, првенствено у етимологисању лема, о чему је већ писано, нпр. у пољском часопису *Onomastica* (в. Selimski 2011), наведена енциклопедија – као издање у које је уложено двадесетак година¹¹⁴ преданог

¹¹² У цијелости је та публикација доступна на веб-сајту организације: <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>.

¹¹³ За сва важне податке о тој школи в. Супрун–Крюкова 2012.

¹¹⁴ Балкански–Цанков 2016: 5.

рада стручњака са изворним постигнућима у датој области – за сваку националну ономастику, укључујући нашу, представља изврстан подстрек, како његовању наслијеђеног знања тако и његовом усавршавању. За похвалу је, свакако, и то што су аутори у другом издању објавили одломке приказа објављених након првог издања, иако нису сви ти одломци били интонирани позитивно. Сугестије изнијете у тим приказима али и у разговорима с колегама аутори су, штавише, заиста примијенили, што се без потешкоћа установи и летимичним увидом у оба издања.

У *Енциклопедији* су обрађене десетине етнонимичких термина, али се овдје не анализирају сви, будући да би у неким случајевима, попут колокације *етнонимна етимологија* 'резултат етимолошке анализе етнонима', то ионако било сасвим сувишно. Први је, разумије се, исходишни термин – *етноним*, поред којег су празним, упућивачким чланцима, као синоними, обрађени и описни термини *етническо име*, *етническо назвање*, *етническо наименовање*, *етнически термин*. У чланку на који упућују све те двочлане синтагме аутори се одговарајућим појмом баве на три начина. Најприје указују на његовој положај у именословној категоризацији: „Етнонимът е на границата на ономастичното пространство“, а потом га разграничавају у односу на блискозначницу *субетноним*. Имена која бугарски ономотолошки двојац, наиме, сврстава међу „субетнониме“ разликују се не само значењски него и облички, утолико што образују пуну парадигму:

българи (само мн.) 'народ, којто населява Република Българија и Република Македонија, а като диаспора – съседните страни';

българин (мн. *българи*) '1. всеки мъж, принадлежащ към народа на българите; 2. всеки гражданин на България, независимо от етническата му принадлежност'.

У чланцима који су насловљени лемом *субетноним* аутори, додуше, наглашавају да неки „етнонимисти“ под тим термином подразумевају свако име које упућује на (етнички) дио народа – племе или етнографску групу, док они препоручују употребу у значењу *свако име лица као члана народа, племена итд.*

Трећи начин на који се етнонимиком аутори баве у иходишном чланку јесте типологија. Посриједи је, прецизније речено, класификација етнонимâ према трима мјерилима: 1. према величини демографске јединице на коју се дато име односи: *филоним* (збирни назив за племена), *унионим* (збирни назив за племенске савезе), *фратроним/фратрионим* (збирни назив за братства), *геноним/генеоним* (збирни назив за родове) итд.; 2. према поријеклу датог имена; 3. према поријеклу његовог етимона.

Према поријеклу етноними се дијеле на двије основне класе: 1. *самоназвање*, *автоетноним*, *ендогенен етноним*, *ендоетноним*; 2. *етноним от сџеди*, *алоетноним*, *екзогенен етноним*, *екзоетноним*. Уп. нпр. чланове парова *елини* : *гърци* и *шиптари* : *албанци*. Према истом мјерилу трећа, одн. прелазна класа била би означена термином *етнонимна калка / преводен етноним*. У ту класу спадају, нпр., бугарски етноними *черни (източни) българи* и *бели (западни) българи*, настали простим преводом туркијских предлогака *кара булгар* и *ак булгар*. Знатно је више етимолошких класа које су у етнонимији уочене према поријеклу етимона (у ствари, његовом значењу):

– *хидроетноним* 'етничко име које потиче од имена ријеке или какве друге воде', нпр. *карачайци* ← *Кара чай* 'црна, одн. источна ријека';

– *хороетноним* 'етничко име које потиче од имена области или државе, одн. земље', нпр. *банатаски българи*, *бесарабски българи*, *тракийски българи*, *егейски българи* итд.;

– *топоетноним* 'етничко име које потиче од било којег топонима', нпр. *черногорци* ← *Черна гора*;

– *антропоетноним* 'етничко име које потиче од личног имена, об. имена давнашњег вође, старјешине', нпр. *чагатај* 'етнографска група која насељава дијелове Узбекистана и Таџикистана' ← *Чагатај* 'други син Џингис-кана';

– *тотемоним* / *тотемно име* 'етничко име које потиче од назива тотема', нпр., у случају прабугарских родова, *докс* исх. 'свиња' и *барс* исх. 'снијежни тигар';

– *антропологичен етноним* 'етничко име које указује на неку карактеристику изгледа људи из датог народа, племена итд.', нпр. *кумани* исх. 'плавокоси';

– *говорен етноним* 'надимак за народ, племе итд. изведен од неке лексичке особености говора дате групе', нпр. *амуджи* (надимак за Помаке мотивисан њиховим турцизмом *амуджа* 'стриц'), *ароковци* (надимак за дио родопских Бугара чији се говор одликује узречицом *аръ*), а у ширем смислу, можда, и рум. *тиџи* 'Бугари' исх. 'нијемци' (88, 498).

Неколиким чланцима леме су термини код којих је обим појма шири или ужи него код термина *етноним*. Шире је, рецимо, значење термина *етнолингвоним* 'свако име етнолингвистичке групе' (нпр. *германи*, *семити*), као и трију међусобно синонимних термина – *макроетноним*, *общ етноним*, *събирателен етноним* 'заједничко име више народа, племена итд. обједињених по било којем мјерилу'. Уже би пак, у односу на значење термина *етноним*, било значење 'име етнографске групе' (нпр. *шопи*, *торлаци* итд.), које се у *Енциклопедији* означава само једним термином – *етнографоним*. Ако се не изводе, одговарајућа имена, посебно у случају племена, по правилу настају – тврде аутори – као устаљене конструкције са етнонимом као управним чланом; одредбени члан при томе дефинишу као *етнонимен атрибут*, напомињући да он каткад означава боје, а у ствари стране свијета: *черни българи* / *кара булгар* 'источни Бугари' и *бели българи* / *ак булгар* 'западни Бугари'.

Извођења етнонимâ, као творбеног начина, тичу се термини *етнонимен елемент* 'творбени формант етнонима', нпр. *сърб-ин*, *албан-ец*, те *етнонимна основа* (*етнонимен етимон*) 'лексема која је мотивна у односу на етноним', нпр. *торбеши* ← *торба*. Наглашава се узгред да етнонимна основа може бити не само „јасна“ него и „тамна“, одн. етимолошка. Творбени поступак при којем се, путем конверзије, од других заједничких или властитих именица добијају етноними у *Енциклопедији* се означава термином *етнонимизација* (нпр. *мамалигар* 'Румун' исх. 'онај који једе качамак, мамаљугу', *Иван* 'Рус; руски народ'). За одговарајуће описе вјероватно је врло користан и термин *етнонимен аналог* 'сваки етноним који је другоме сличан по творби, одн. творбеном значењу или творбеној мотивацији', нпр. *каракалпаци* (за један туркијски народ средње Азије, по црним капама) и *карагуни* (за једну балканску, прецизније влашку групу, по црним кабаницама).

У творбеним процесима етноними учествују не само као крајњи исход него и као исходиште, што у *Енциклопедији* потврђују чланци насловљени лемама које поред префиксоида *етно-*, као првог, садрже и варијабилни други префиксоид. У питању су сљедећи називи, збирно означени термином *етнооним* 'свако име мотивисано етнонимом, добијено од њега':

– *етнотопоним* (*етнонимен топоним*) 'сваки топоним добијен од етнонима творбеним средствима или кроз конверзију (претварање)', нпр. *Турска глава*;

– *етноантропоним* (*етнонимен антропоним*) 'сваки антропоним мотивисан етнонимом', нпр. лична имена *Сърбин* и *Славјанка*, презиме (*Веса*) *Урумова* ← *урум* 'Грк', надимак (*Васко*) *Гърк*;

– *етнозооним* (*етнонимен зооним*), нпр. имена паса *Гърко* и *Арнаут*, имена волова *Влахо* и *Арап*.

Пандан термина *етнооним* био би *етнооном* 'свака лексичка, неономастичка јединица мотивисана етнонимом, добијена од њега'. Поред заједничких именица типа *влах* 'пастир',

арнаут(ин) 'војник', *татарин* 'гласоноша', *маджар* 'товарни коњ', *маджарка* 'врста браве', под тај термин могло би да се подведе и *етнонимно обрџение* 'заједничка именица добијена деонимизацијом етнонима до значења *пријатељ, друг, сународник*'. Одговарајући примјер при томе би била именица *алан* (← *Алани*), коју у узајамном обраћању употребљавају Балкар(ц)и и Карачај(ев)ци. Будући да се исти народи поздрављају са *Алан!*, у *Енциклопедији* је обрађен и термин *етнонимен поздрав* 'поздрав добијен од етнонима'.

У односу на *етнотопоним* и *етноантропоним* ужег би смисла били термини *трансетнонимен топоним* и *трансетнонимен антропоним*, који означавају сваки топоним, одн. антропоним добијен конверзијом етнонима, дакле без творбених средстава. Збирно се таква имена означавају термином *трансетноним* / *трансетнонимно име* 'свака властита именица добијена конверзијом етнонима' (нпр. *Авар* као лично и животињско име), а још је ширег смисла термин *деетноним* 'свака властита или заједничка именица добијена конверзијом етнонима' (нпр. *грџк* 'препредењак'). Одговарајући процеси претварања при томе би били *трансетнонимизација* и *деетнонимизација*.

Фигуративне употребе етнонимâ тиче се термин *етноантропонимно сравнение* / *етноономно сравнение* 'поређење мање познате личности с веома познатом личношћу из друге нације, извршено помоћу односног придјева изведеног од имена прве нације, об. у журналистичком стилу' (нпр. *Руският Колумб* 'Г. И. Шелихов, руски морепловац и трговац који је својој држави присајединио Аљаску'). На други начин стилистички су и термини *етнонимен евфемизъм*, с несрећно изабраним примјером *роми*, и *етнофаулизъм*¹¹⁵ '1. сваки неформални етноним, одн. етнички надимак погрдне, а често и презриве конотације (нпр. *жабари* 'Италијани'). 2. етноним у служби погрдног, а често и презривог назива за лице одређених особина, стереотипних за народ који се тако именује иначе (нпр. *циганин* 'неуредан човјек', *арнаутин* 'зао, срдит човјек', *турчин* 'човјек изразите склоности (брачној) љубомори', *чифут* 'плашљивац')'. У вези с посљедњим појмом стоји термин *етнофаулизми декомпозици* 'погрдни надимци добијени декомпозицијом оригиналних етнонима' (нпр. *маке* ← *македонци*), који је и дериватолошки, баш као што је, додуше у другом погледу, такав и термин *етноним нелогизъм* (*неологичен етноним*) 'свако ново етничко име'.

Што се тиче описа ономасиолошких структура, у *Енциклопедијином* азбучнику први је термин *етнонимна идентичност* 'појава у етнонимији двају или више различитих јединица за исти етнос', нпр. *прабългарите, първобългарите, българите*. И док је термин *синоними* од аутора очигледно избјегнут, парадигматски односи који нису искључиво смисаони ипак се одређују помоћу термина позајмљених из лексикологије, па се у чланку који је насловљен лемом *етнонимни ономими* констатује да у однос хомонимије етноними улазе „рјеђе случајно, чешће усљед распада етнонимне полисемије, а понекад позајмицом имена од другог народа или племена“, нпр. *каракалпаџи* 'Печенези' : *каракалпаџи* 'савремени туркијски народ'. Слично томе, поводом леме *етнонимни пароними* аутори *Енциклопедије* констатују да се у однос паронимије етноними рјеђе укључују случајно, а чешће да се избјегне појава хомонимије (*турџи* : *тюрџи*, *българи* : *булгари*, *румџни* : *арумџни*).

Семасиолошка структура неких етнонима описује се (или је ваља описивати) помоћу термина *етнонимен енантисем* 'сваки етноним који двије сусједне групе употребљавају као алоетноним' (нпр. *загорџи*, као име којим Бугари сјеверњаци називају Бугаре јужњаке и обратно) и *етнонимна полисемија*, за коју се у *Енциклопедији* констатује да је у етнонимији веома ријетка, стога што скоро сваки пут доведе до распада полисемантичке структуре, одн. хомонимије. Појаву означену наведеним термином, према ријечима Балканског и Цанкова, неки аутори препознају у случају облика који се употребљавају и као етноним и као

¹¹⁵ Аутори наводе и варијанту *етнофализъм*. Чак јој, рекло би се, дају извјесну предност тврђом да је варијанта са *-фаул-* настала контаминацијом између стгрч. *φαλλός* и енгл. *foul*. Међутим, етимон термина о којем је ријеч није стгрч. *φαλλός* 'пенис (у ерекцији) као симбол мушкости и плодности', него управо стгрч. *φαύλις* 'омаловажавање, презир', одн. *φᾶλος* 'лош, безвриједан, прост' (Montanari 2015: 2259–2260). Стога је ипак боља варијанта са *-фаул-*. Штавише, ауторску треба одбацити без зазора, као чист конструкт.

„макроетноним“ или „конфесионим“. У неким контекстима име *Турци*, нпр., упућује на све туркијске народе, а одредба *грчки* на све православне.

Низ термина тиче се одговарајуће ономастичке дисциплине. Први је *етнонимия*, дефинисан у двама значењима: ’наука, област ономастике која проучава етничка имена, одн. њихово поријекло, облик, значење и употребу’ и ’систем етнонимâ датог језика’. У *Енциклопедији* се у другом значењу обрађује и (синонимни) термин *етнонимна система*, а у првом – додуше маркиран глосом *нежелателно* ’непрепоручљиво’ (РБЕ) – и русизам *етнонимика*. Лингвиста, обично ономастичар или лексиколог, који проучава етнониме назива се *етнонимист*, а лексикографска, одн. онимографска публикација у којој су рјечничким поступцима пописана етничка имена *етнонимикон*. Вјероватно централни предмет опште етнонимике означава се термином *етнонимна универсалия* ’закономјерност која се јавља у етнонимији већине или свих језика’.

Са становишта наше публике, и стручне и лаичке, нарочито је инспиративан термин *етнонимен мистификат*, под који се подводе сви етноними „фалсификати“ настали етнонимном политиком (в. ниже), одн. у „деционационализаторске“ и „асимилаторске“ сврхе. Примјери су, што је и природно, изабрани у сагласју с бугарским погледом на прошлост југоисточне Европе, па се међу њима истичу имена *Гагаузи* (за групу која по суду ауторâ представља украјинске и молдавске Бугаре) и *Карашевци/Крашовани* (за групу која по суду ауторâ представља румунске Бугаре), а посебно *Македонци*, за које се тврди да их је као нацију образовала Коминтерна. У наставку се наводе и имена понешто другачијег типа – *планински Турци* (за Курде) и *родопски Турци* (за Помаке, које аутори, опет, сматрају Бугарима) – да би се онда изнијела процјена, врло значајна за општу етнонимику, да се већина „етнонима мистификата“ ствара тако што се за етнониме проглашавају разни „регионалоними“, „етнографоними“ и „конфесионими“, одн. тако што се разне групе истог етноса инаугуришу у етничке заједнице. У чланку *етнонимна политика* говори се о стварању поменутих „фалсификата“ с циљем да се измијени етничка слика становништва у појединим, „махом тоталитарним државама“. У Османском царству, које није признавало грчки, српски и бугарски идентитет, такав је био назив *Rûm millet* ’они који исповиједају источно хришћанство’. У СССР-у један је народ, по суду ауторâ, вјештачки подијелен на два: *Чечене* и *Ингуше*, док се имена *Јужни Срби* („за македонските българи“) и *Торлаци* („за шопите шияци в Пиротско“) на истом мјесту *Енциклопедије* објашњавају као плод етнонимне политике Срба.

У вези с двама посљедњим појмовима дефинише се, додуше након глосе *нежелателно* ’непрепоручљиво’ (РБЕ), термин *етноконфесионалоним* ’име групе чија се националност гради на основу вјероисповијести’. У функцији примјера наводи се и једно име створено у социјалистичкој Југославији: *мюсюлмани*. На другом мјесту исто име аутори наводе да би илустровали термин *трансконфесионимен етноним*, додајући и имена *гагаузи* и *помаци* (за исламизирани Бугаре настањене ван Бугарске), те *уруми* (за сав православни живаљ у документима Османског царства).

Националне припадности појединаца посебно се тичу термини *етнонимно определение* и *етнонимно самоопределение*. Под другом се подразумејева националност о којој се одговарајућим етнонимом или „субетнонимом“ изјаснила сама особа: „Аз сџм от българите“, одн. „Аз сџм българин/българка“, а под првим националност коју некој особи приписују други, нпр. „Срџбските енциклопедии са щедри при етнонимното определение на срџбските юнаци“.

Напосљетку, мада би се са становишта лингвистичке историографије првенство требало дати управо њима, наводимо и термине који се тичу филологије. Најуспјелији је први – *етнонимен реликт* ’напуштени, често назабиљежени етноним сачуван (једино) ван етнонимије, рецимо у топонимији’ – опримјерен именом села *Печоман* (данас *Писона/Пишона*) у солунском округу, преко којег је сачувано старо, другдје изгубљено име Печенегâ. Термин *етноним призрак* (*призрачен етноним*), према *призрак* ’привиђење, утвара, фантом’ (РБЕ), аутори обрађују као двозначан: ’1. непостојеће етничко име, погрешно

рашчитано с којег старог рукописа. 2. име данас непознатог етноса'. И док је у првом значењу он сасвим прихватљив, јер се именица *фантом* слично употребљава и у српској филологији,¹¹⁶ за друго значење, актуелно нпр. при анализи списа (непознатог) Баварског географа,¹¹⁷ ваљало би изнаћи неки колико-толико примјеренији термин. Термин намијењен именима типа *атланти* или *лилинупти* такође није успио. Посриједи је кованица *лъжеетноним*, којом се означавају измишљена етничка имена, тј. имена народа и племена измишљених у књижевне сврхе.

4.3. ПРЕДЛОЗИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ НАШЕ ЕТНОНИМИЧКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Упадљиво је да ни у нашој ономастици ни у ономастици уопште нема стварне потребе за свим називима обрађеним у *Енциклопедији бугарске ономастике*. У етнонимичком домену сигурно су сувишни, рецимо, многи дериватолошки термини. Неки су пак несрећно изабрани, нпр. због потенцијалне вишезначности, као *етнонимен елемент* 'творбени формант етнонимâ'. По узору на термине *антропонимијски формант* и *топонимијски формант*, обрађене још у ОСТСО, просто је, мислимо, требало сковати термин *етнонимијски формант*. Неупитан је, ипак, огроман значај наведене публикације, који се – макар што се нас тиче – мање огледа у самим лемама и њиховим тумачењима, а више у надахнућу које та тумачења, често само кроз међусобне односе и илустративни материјал, пружају свим будућим „етнонимистима“ и осталим ономастичарима. У овом раду то ће се надахнуће осјетити прије свега у одјељцима на тему етнонимијских ономасиолошких и семасиолошких структура (5.1, 5.2, одн. 5.5), док ћемо у одјељку који слиједи расправити само неколика термиолошка рјешења, битна или за остала поглавља овог рада или за радове осталих истраживача, у првом реду етимологâ.

4.3.1. Термини којим се етноними разврставају по поријеклу

Судећи према броју ономастичких лексикона у којим је представљена, најважнијом подјелом етнонимâ у славистици се једногласно сматра подјела по поријеклу. У основној верзији та се подјела, наиме, налази већ у ОСТСО (*ендогени* и *егзогени*), у развијенијој у рјечнику Подољске (*ендогени* и *егзогени*; *антропоетноними*, *топоетноними* и *предиони етноними*), а у најразвијенијој у енциклопедији Балканског и Цанкова (*ендогени* и *егзогени*; *топоетноними*, са *хидроетнонимима* и *хороетнонимима*, *антропоетноними*, *антрополошки етноними*, *говорни етноними*).

Иако се наведени термини у свакој публикацији дефинишу, а углавном и илуструју прикладним примјерима, ни у једној није речено на основу којих је мјерила таква подјела извршена. Зато ћемо та мјерила описати и објаснити ми. Онда ћемо категорије одговарајуће наведеним терминима сравнити са грађом, прецизније етимологијама које се најчешће наводе као прихваћене и које су као такве доспјеле у етимолошке синтезе – опште, попут Никонов 1970,¹¹⁸ или везане за једну језичку породицу, попут приручника *Старогермански етноними* (СГЕ) – чак и у референсне публикације, какве су МПЕ и ЕХЛЗ. Ако дио грађе

¹¹⁶ В. нпр. критичко издање пјесме *Ноћ скупља вијека*, гдје је именица *фантом* употријебљена неколико пута (Маројевић 2017: 589, 615–617, 638). Очитујући типично филолошку минуциозност, приређивач на тим мјестима, наиме, доказује да се први глагол стиха *распрсне ли пунуљ цв'јетни али кане роса с' струка*, погрешно рашчитан с преписа похрањеног у Руској националној библиотеци у Петрограду, нашао у искривљеном, непостојећем облику *васпрсне* не само код М. Решетара (1912) и П. Поповића (1913) него и у првом издању Његошевих сабраних дјела (1954). Пошто је година дана касније, и то захваљујући принцези Ксенији, пронађен и аутограф пјесме, поменуто је грешка уочена и исправљена, али се њен протагониста – фантомски глагол *васпрснути* ипак ушуњао (и то прописно акцентован и семантички обрађен) у једнотомни рјечник придружен свим каснијим издањима Његошевих сабраних дјела, од другог (1967) до шеснаестог (2005), а одатле – и у РСА!

¹¹⁷ В. нпр. Коматина 2020.

¹¹⁸ Наведеног се чланка, у сопственом „opisu podjele etnonimâ“ по поријеклу, „uglavnom držao“ и А. Глухак (1990: 72–94). Његов је текст стога врло користан читаоцу који не разумије руски.

коришћене за срањивање остане нераспоређен, стога што се није дао уклопити ни у једну категорију, подјелу ћемо допунимо новим, тј. до сада незапаженим категоријама.

Најгрубља је, али и најмање спорна подјела етнонима на ендogene и егзогене, која се врши према мјерилу *именодаваца* или *именоватеља* (ОТСО). У случају *ендогених* то је народ на који се дато име односи, а у случају *егзогених* било који други. Познато је и у широј, нелингвистичкој јавности да се међу ендогеним етнонимима посебно истичу они који етимолошки значе *људи* (§ 1), *народ* (§ 2), *сви људи*, *цео народ* (§ 3), *своји* (§ 4), *овдашњи*, *домаћи*, *старинци* (§ 5).¹¹⁹ Да не би било исхитрених закључака, дужни смо напоменути да се при оваквом именовању у макар једном случају, народа Аину, сопствени народ није поимао *људима* у опреци према припадницима других народа као *човјеколиким бићима* или *нељудима*, *злотворима* него у опреци према *боговима*.¹²⁰ У макар једном случају за самоспознају је, ипак, било пресудно постојање другог народа: Маори су себе назвали тако – именом које етимолошки значи *овдашњи*, *старинци* – тек након контакта са Европљанима као *дошљацима* (в. и Крюков 1984).

(1) *Мађари* (Golden 1992: 261); *Роми* 'Цигани', *Инуити* 'Ескимски' (МПЕ); *Ханти* и *Манси* 'угрофински народи чија већина живи у Хантимансијском аутономном округу РФ', *Аину* 'стариначко становништво Сахалина, Курилских острва и Хокайда' (ЕХЛЗ)

(2) њем. *Deutsche*, уп. стир. *túath* и стлит. *tautà* 'народ', те прус. *tauto* 'земља' (ЕРНЈ; Станишић 2006: 288)

(3) *Алемани* (СГЕ: 24)

(4) *Свеви*, а онда и *Швабе*, према пие. **sue/suē-* (СГЕ: 254, 261)

(5) *Маори* (ЕХЛЗ)

Финија подјела етнонимâ по поријеклу извршена је према природи ознаке која представља етимон. У славистици се према том критеријуму разликују, у првом реду, *антропоетноними*, као етноними образовани од антропонима, и *топоетноними*, као етноними образовани од топонима. Балкански и Цанков (2016: 134, 505, 507) топоетнониме, надаље, дијеле на *хидроетнониме* и *хороетнониме*, док антропоетнонимима и топоетнонимима, као трећу категорију, Подољска (1988: 154) додаје *ландшафтний этноним* – „етноним образован од предионог географског термина“, одн. географског термина којим се означава одређени елемент предјела што га насељава дати народ. Прије него што докажемо да такву подјелу треба допунити, познатијим ћемо примјерима илустровати категорије антропоетнонимâ и предионих етнонима. Хороетнониме и хидроетнониме као категорију, с друге стране, нећемо егземплификовати јер се јављају и чешће и закономјерније (в. одјељак 5.5.2).

Антропоетноними се по правилу изводе од имена родоначелника. Тако су *Огуски Турци* (преци Туркмена, Турака, Азера, Гагауза и других представника југозападне групе туркијских језика) названи по легендарном праоцу, а *Турци Селџуци* и *Турци Османлије* по историјским оснивачима истоимених династија – Селџуку, из огуског племена Киник, и Осману I, из огуског племена Каји. Лично име постало је у та два случаја најприје династичко, а потом име племенског савеза, одн. национално.¹²¹

¹¹⁹ Како у ослонцу на О. Н. Трубочова запажа Р. Маројевић (1991: 5, 8), од правог, „номиналног“ националног самоисказивања – етнонимом (*Срби*), старије је „прономинално“ национално самоисказивање – личном или присвојном замјеницом (*ми*, *наши*). У сложеним националним ситуацијама, каква је управо (била) „наша“, старије се самоисказивање, међутим, може подновити, нпр. у формулацијама типа *наш језик*, па и *Наш језик*.

¹²⁰ Уп. примјере из индоевропских језика и њихових пјесничких варијетета у којим се људи, у опреци према боговима као „небесним“ и бесмртним, називају 'смртницима' и 'поземљарима' (Лома 2008: 244–245).

¹²¹ Мада врло истакнута у туркијској етнонимији, оваква ономастичка конвенција изгледа није изворно туркијска, него монголска, вјероватно усвојена у Џингис-кановом царству (Golden 1992: 6, 217–218, 305, 317,

За име *Словени/Славени* неки предлажу такође антропоетнонимску етимологију: **slov-es-n-j-i* 'Славени (људи, народ)' (Hunt 1985: 190). И док такво рјешење неки убједљиво оповргавају, и фонолошки и морфолошки и семантички (Andersen 2017: 5–6), неспорно је да у етнонимији Старе Црне Горе, рецимо, и њој сусједних области (Приморја, Брда и (источне) Херцеговине) знатан број јединица потиче од личног имена родоначелника, било познатог народном предању, као у случају Бјелопавлића,¹²² Васојевића и Озринића,¹²³ било непознатог народном предању, али реконструисаног дјелатношћу историчара, етнографâ и филологаâ, као у случају Његуша,¹²⁴ Братоножића¹²⁵ и Паштровића.¹²⁶ Мада су из дубоке старине, многа се од тих предања, макар у назнакама, потврђују подацима из историјских извора; „да је бар језгро“ предања о постанку Озринића, нпр., „ипак морало бити истинито“, показао је Ј. Ердељановић (1934: 5), реферишући на поједине акте Которског суда из 1335. г.

Мноштво примјера илуструје и категорију предионих етнонима. Ријеч је заправо о именима која су мотивисана географским положајем народа и условима у којим он пребива, дакле одликама околине, биљкама (које тај народ нпр. узгаја), животињама (које тај народ нпр. не само сусреће него и штуче у својству тотема). У (старо)германској етнонимији таква су имена: *Маркомани* исх. 'жители пограничја, крајишници' (СГЕ: 202; уп. *Украјинци*); *Вандали*, по вјетру (Andersson 2009: 20–21); *Греутунзи* 'Остроготи', по камењу, и *Тервинзи* 'Визиготи', по дрвећу (СГЕ: 159, 268);¹²⁷ *Ругијци*, по ражи (Andersson 2009: 22–23); *Херусци*, по јелену (СГЕ: 268). Овдје дакако спада и грчки самоназив "Ελληνες 'Хелени' исх. 'поземљари, пољаци' (уп. псл. **seliane*; Будимир 1952; Станишић 2006: 57), а можда и словенски *Словени/Славени* исх. 'они који живе крај воде, порјечани, „сливљани“ (уп. хидрониме са псл. коријеном **slov/slav-*, врло заступљене по словенским земљама, као и срп.

358–360). Само се у ширем смислу под исту категорију могу подвести етноними који потичу од имена владајуће касте, као име *Инке* (кечуа 'господари'), које је касније понио цио народ Четвородијелног царства, са средиштем у Куску, на тлу данашњег Перуа (ЛНС 1984; ЕХЛЗ).

¹²² По предању самих Бјелопавлића, али и албанског племена Бериша, њихов је родоначелник Бијели Павле, син Леке Капетана прозван тако јер је „имао на глави бијелу косу“. Прадомовина им је наводно била у Метохији, у њаковичком селу Паљибарди ('Бијели Павле'), у којем данас живе управо Берише. Одатле се Бијели Павле доселио одмах након „боја Косовскога“, пошто Лека Капетан „погине и Турци му дворе похарају и разуре“ (Караџић 1857: 76; Филиповић 1948: 170–177).

¹²³ „О свом родоначелнику причају Васојевићи да је од Немањића, наиме Вукан Немањић имао је сина Костадина, Костадин Васоја, Васоје Стефана, Стефан опет Костадина, а Костадин Васа, који се у Лијевој Ријечи населио и од кога су Васојевићи“. Тај се Васо по народном предању доселио из Херцеговине, најприје на Чево, и то с братом Озром, али „на Кчеву им се не допадне. Пошто је Озро био хром, и како тада није било готово никаквих путова, он није могао путовати преко црногорских крша, те се устави код некаква богата човека, чијом се кћери ожени. Кад су му синови одрасли, отерају своју ујчевину и Кчево остане само њима. Тако су постали Озринићи“ (Лалевић–Протић 1903: 536).

¹²⁴ „Према свему не може бити сумње, да је племенско име *Његуши* српског порекла и да је постало од личног имена *Његуш*. Тим се личним именом звао предак некога *старог српског братства*, које се по свом претку прозвало *Његуши* и које се било раширило по пределима данашњих Његуша, те засновало племе истога имена“ (Ердељановић 1926: 354). Уп. мушка лична имена *Миљуш*, *Радуш* итд.

¹²⁵ Први се пут јавља средином XV в., а изведено је вјероватно од мушког личног имена *Братонџг* (Ердељановић 1909: 487–491) уп. *Негомир*, *Негослав*, *Негоје*, *Негота*, *Негун* итд., као и варијанте са ијекавским рефлексом јата (Грковић 1977).

¹²⁶ Племенско име *Паштровићи* А. Лома (2012), као и Т. Маретић (РЈА), изводи од надимка или личног имена *Паштр(о)*, одн. *Паштрој(е)*, а њега од стсрп. придјева *пъстър* 'шарен; пјегав, богињав (о човјеку); опор (о грождју); свадљив (о човјеку)', од којег је и именица *пастрва/пастрвка*, одн. *пастрмка*, а у Пољцима код Сплита и придјев *паштрокаст* 'онај који је разнобојних очију' (уп. струс. *Пестрой* 'надимак више племића' и *Пестров* 'име по оцу', те *Пастрић/Паштрић* 'презиме забиљежено у Сплиту', са преласком *-ст-* > *-шт-*, као у *остър* > *оштар*). Ваља овдје напоменути да оживљени од прележаних заразних болести до модерног доба нису мимоилазили ни највише племство. Чак се и краљ Стефан Урош I у писаном наслеђу помиње као *хранави* стога што, према *Троношком родослову* (из средине XVIII в.), „еще прѣжде царствованија своего имѣаше на всему тѣлѣ своему некою проказу“ (Милојевић 1872: 31), касније исцијелену захваљујући лековитој води Прибојске бање („близъ реки Лима въ Расіи“).

¹²⁷ У чланку о Готима ЕХЛЗ помиње *Греутунге*, а тако је и у српском преводу *Историје* А. Марцелина (27/5: 6; 31). У оптицају су, међутим, и друге адаптације, баш као и за Тервинге.

(ра)слáвити (вино, сирће) ’(у Дубровнику) разводнити/разводњавати, разблажи(ва)ти’, ослáвило је (прољеће) ’(у Бањалуци и Мостару) вријеме је постало блаже, попустила је хладноћа, зима’; Vudimir 1921: 108–112; ЕРРЈ, III: 665; РССл: 274; Станишић 2006: 132).¹²⁸

Овдје, рекло би се, спадају и називи по странама свијета, одн. бојама које их симболизују. У етнониму *Бјелоруси*, нпр., одговарајућа боја највјероватније (Трубачев 2005: 82–89) означава запад (у односу на ондашњу, Владимирску и, потом, Московску Рус(ију)). Уп. у нашим народним говорима називе вјетрова „са запада, југозапада или северозапада, дакле из западног квадранта“: *бијели вјетар* (у западној Босни), *бели ветар* (на Косову), *бељак* (у Банатској Паланци), *бели север* (у Новобрдској Кривој Реци и Прешеву), *бјелојуг* (у Дубровнику), *билојуг* (у Пољцима), *белојужина* (у Шумадијској Колубари), као и фразему *б(и)јели св(и)јет*, те придјев *б(ј)елосв(ј)етски*, који су можда мотивисани народним вјеровањем да је „на западу, где сунце залази, негде и онај свет, свет мртвих“ (Филиповић 1961: 73, 75).¹²⁹

Етимологије многих етнонимá показују да подјела Подолске, међутим, није кадра да обухвати све примјере. У њу се, наиме, не уклапају називи по друштвеном положају, какви су стгрч. Ἀχαιοί ’Ахејци’ исх. (иран.) ’саборци, другови’ (уп. стперс. *haxā-* и стинд. *sakhā*; Георгиев 1958: 100; Станишић 2006: 287), и *Франци* исх. ’слободни, пуноправни’ (СГЕ: 128). Неуклопиви су и називи по учесталом занимању, те коришћеном оруђу и оружју – попут етнонимá *Финци* исх. ’ловци и(ли) сакупљачи’ (СГЕ: 124), и *Саксонци*, по мачу, одн. бодезу (СГЕ: 268) – као и називи по одликама изгледа: *Франци* исх. ’ћелави’ (СГЕ: 128), *Лангобарди* исх. ’дугобради’ (СГЕ: 191), *Белги* исх. ’надувени (у жару борбе)’ (Koch et al. 2006: 198), *Македонци* исх. ’високи и мршави, одн. кошчати’ (уп. стгрч. μακρός ’висок, дуг’ и лат. *taser* ’мршав, сув’; Katičić 1976; Станишић 2006: 78). Етнониме попут овдје наведених Балкански и Цанков (2016: 27) одређују као *антрополошке*, али се тај придјев прије асоцира са антропологијом и антрополозима него с једним од многих предмета њиховог истраживања.

Сажимањем садржине овог одјелка долазимо до закључка да етимоне у етнонимији представљају не само имена (код топоетнонимá и антропоетнонимá) него и појмовне ријечи, које *одсликавају*, одн. *оцртавају* и предио што га насељава дати народ (код предионих етнонима) и саме припаднике датог народа (код етнонимá посљедње групе, које су Балкански и Цанков назвали антрополошким). Пошто руска именица (њемачког поријекла) *ландшафт*, коју смо превели нашом *предио*, поред тог значења на срећу испољава још једно, додуше застарјело – ’пејзаж’, превод *предиони етноними* можемо замијенити а да не изневјеримо изворник – преводом *пејзажни етноними*. Таквом преводу згодно би се, осим тога, супротставио термин *портретни етноними*, који би онда обухватио све примјере посљедње групе, до сада називане једним заиста неприкладним термином – *антрополошки етноними*. Код оба наша рјешења сликарска је метафора, осим тога, и више него подесна, што смо и показали глаголима *оцртавају* и *одсликавају*. Стога умјесто превода *предиони етноним*, не изневјеравајући рјечник Подолске, предлажемо превод *пејзажни етноним*. Поред њему

¹²⁸ Паралеле су фински самоназив *Suomi* ’водни људи’, а вјероватно и стгрч. Δαναοί ’Данајци’, исх. (иран.) ’порјечани’, уп. ав. *dānu-* и осет. *don* ’ријека’, те имена најистакнутијих ријека азовскоцрноморског слива: *Дон*, *Дњепар*, *Дњестар* (Георгиев 1958: 100; Оранский 1960: 66; Станишић 2006: 287, 306). Не без основа и разлога Р. Маројевић (2020: 517) и даље његује класичне реконструкције: „Етноним *Словени*, с коријеном *слов-*, мотивише се именицом *слово* и глаголом *словити* и значи ’они који смислено говоре’, за разлику од етнонима *Нијемци/Њемци*, који значи ’они који су нијемци, тј. неразумљиво говоре’. [...] Варијанте с коријеном *слав-* мотивисане [су] именицом *слава* и глаголом *славити*, у значењу ’они који славе, уживају у слави’“.

¹²⁹ Иако су сличне космолошке представе препознате код разних цивилизација (од Кине до Мексика), сматра се да су управо овакву (гдје бијело означава запад, а црвено југ) Словени усвојили од степских, номадских народа с којим су били у блиском контакту, у првом реду од Авара (Филиповић 1961: 69, 75–76). Такво би се тумачење, уосталом, глатко уклопило у хипотезу, у посљедње вријеме изгледа све заступљенију, да се необично уједначени, „бездијалекатни“ прасловенски, какав се реконструише традиционалном, компаративно-историјском методом, развио након 550. г. у врло особеним историјским условима – као *lingua franca* Аварског каганата, у којем су стари Словени, насупрот аварским коњаницима, служили као погранична стража пјешака, најчешће организованих у специјалне јединице за напад с рјечне воде (Mihaljević 2014: 262–265; уп. Katičić 2007: 142, те Curta 2021).

одговарајуће категорије предлажемо још једну, коју је рјечник Подољске мимоишао, а с њом и назив *портретни етноним*, знатно прикладнији од назива *антрополошки етноним*, који су за ту категорију изабрали Балкански и Цанков.

4.3.2. Термини којим се етноними разврставају по предмету именовања

Фиктоетноними. Етимолошко и уопште дијакхронијско усмјерење ауторâ ОСТСО, на штету синхронијског, више него ишта показује у етнонимичком домену чињеница да се подјела етнонимâ по поријеклу ту налази, па макар и у најједноставнијем, основном облику, док подјеле по предмету именовања, одн. природи носиоца имена или *деномината* (ООТ), просто нема. Поменуто је, у ствари, само једна категорија одговарајућа таквој подјели – *племенско име* – потврђена, за српски језик, такође једним примјером: *Братоножићи*.

Прелиставајући исту публикацију, неке бисмо термине одговарајуће подјели етнонимâ по предмету именовања ипак могли да изведемо сами, по узору на термине из других ономастичких дисциплина: антропонимике или зоонимике. Тако се имена особа и животиња које фактички не постоје, него их човјек само замишља као постојеће у свијету бајке, мита, епске пјесме итд., нпр. *Биберче*, одн. *Јабучило*, у ОСТСО означавају терминима *псеудоантропоним* или *привидни антропоним* (на неким језицима *неправи*), одн. *псеудозооним* или *привидни зооним* (на неким језицима *неправи*). По узору на те термине имена фикцијских народа, попут Атлантиђана, могла би се означити као *псеудоетноними* или *привидни/неправи етноними*.

Сличан је термин бугарских ономастичара *лъжеетноним* (Балкански–Цанков 2016: 246). У нашем језику његов би облик био понешто другачији – *лажиетноним*, с формантом *лажи-*, који значи управо *неправи, тобожњи, лажни...* (РСА), и повеликим бројем аналога, у функцији ознаке лица што се лажно представљају (*лажизаручник* 'онај који се издаје за вјереника'; *лажицар* 'самозвани цар, самозванац'; *лажисветац* 'онај који се тобоже залаже за истину, правду'), или ствари и појава што само лице на ствари и појаве означене основом (*лажигаће* 'дјечје гаће са задњим разрезом'; *лажипита* 'пита савијача без надјева'; *лажипауци* 'ред пауколиких зглавкара *Phalangidae*, косци').

Такав би термин, ипак, био неприкладан, за почетак стога што је хибридни, сачињен од домаћег, махом народског форманта и сложенице страног суфиксоида и страног префиксоида. Али и да није тог обличког недостатка, термин *лажиетноним* не би био прикладан, као ни термини *псеудоетноним* и *неправи/привидни етноним*. Етноними који би се њима означавали, прво, нису ни лажни ни неправни, а камоли привидни.¹³⁰ Чак и ако занемаримо чињеницу да је сваки народ у неку руку замишљен (в. одјељак 3.1), остаје чињеница да је однос фикцијских народа и њихових имена у човјековим уму истовјетан односу реално постојећих народа и њихових имена. Осим тога, имена народа који постоје само у машти, одн. миту (§ 1), ауторској књижевности (§ 2), стриповима и филмовима (§§ 3–4), функционишу у човјековим мислима баш као и имена народа који насељавају Земљин шар. И она се, наиме, метафорички преносе на лица у човјековој околини, на основу сличности у понашању (§ 1), изгледу (§ 2) или обома (§§ 3–4). По истом начелу, свођења на истакнуто значењско обиљежје, имена фикцијских народа, надаље, улазе у устаљена поређења (§ 5). Она, на крају, улазе и у ономасиолошке структуре, са антонимима (§ 6), (лексичким) синонимима (§ 7), те перифразама, чија је стилска функција идентична функцији експресивних синонима (§ 8).

(1) *Амазонке* грч. мит. 'ратничко племе жена које су се бориле на коњима': фиг. *амазонка* '1. храбра, ратоборна жена; мушкобањаста жена. 2. свадљива жена, горопадница. 3. смјела јахачица' (РСА; РСЈ; РСЈ 2010)

¹³⁰ Да не говоримо о томе да се термином *псеудоетноними* не само у русистици (в. одјељак 2.2) него и код нас (в. нпр. Маројевић 2012: 172), макар спорадично, већ означавају расни, религијски, житељски и сл. називи којим се етнонимско значење само приписује (уп. некадашње *Муслиман* и садашње *Бошњак*).

- (2) *Лилипутанци* 'сићушни становници Лилипута, измишљене земље из Свифтове књиге „Гуливерова путовања“ : фиг. *лилипутанац* 'онај који је веома мали, кепец' (РМС)
- (3) *Марсовци* 'замишљени становници Марса' (РМС) : фиг. *марсовац* '1. полицајац на мотоциклу, об. саобраћајни' (РЖА), '2. особа необичног изгледа или понашања, чудак; неупућена, несналажљива особа. 3. непозван гост' (РЖИ; РЖГ; РЖС); *марсовка* 'досадна женска особа' (РЖС)
- (4) *ванземаљци* 'становници неког свијета ван Земље, они који су с других планета' (РНРК; РНРОС) : фиг. *ванземаљац* '1. особа необичног изгледа или понашања, чудак; неупућена, несналажљива особа. 2. непозван гост' (РЖИ; РЖГ)
- (5) *личити на ванземаљца, изгледати као ванземаљац* 'изгледати необично, чудно, несвакидашње у негативном смислу': „Шер је толико 'преправљана' да личи на ванземаљку“ (РНРК)
- (6) *Земљани/Земаљци* (Пипер и др. 2022: 75) 'становници планете Земље' (РНРК; РНРОС), одн. 'становници Земље „prema stanovnicima s drugih planeta ili iz drugih galaktika u književnosti, filmovima i stripovima' (ХЈП)¹³¹
- (7) *свемирци* 'замишљени становници свемира, ванземаљци' (РМС)
- (8) *мали зелени* (об. мн.) 'ванземаљци': „Лично бих био најсрећнији човек када бих могао да се сретнем са неким малим зеленим, па да се бар поздравимо“ (РНРК)

Термин *псеудоним*, с друге стране, не би био прикладан као што није прикладан ни термин *псеудоантропоним*. Оба бисмо нужно асоцирали са именицом *псеудоним*, која је у стандардном језику уопште, а и у ОСТСО посебно, већ стандардизована у сљедећем значењу: 'лажно име којим се аутори (об. умјетници) служе у намјери да прикрију прави идентитет (об. дјелујући другачије него што је навикла њихова јавност)', нпр. *Бен Акиба* 'Бранислав Нушић'. Поред термина *псеудоним* у ОСТСО налазимо још два – у својству хиперонима термин *фиктоним*, а у својству кохипонима термин *криптоним*. Фиктоним је, дакле, било које име измишљено ради прикривања правог идентитета, док би криптоним био фиктоним намијењен стварима, радним организацијама итд., као *Барбароса* 'план о инвазији нацистичке Немачке и њених савезника на СССР; реализација тог плана, одн. сама акција'. За термин *фиктоним* већ је констатовано да је беспотребан (Шћепановић 1997б: 217), а ми додајемо да је, осим тога, и неодговарајући, будући да ни у случају лица (на која се односи термин *псеудоним*) ни у случају ствари (на које се односи на термин *криптоним*) није кључно то што је дато име измишљено, него то што дато име служи *прикривању* (отуда *криптоним*) у ситуацијама које налажу *лажни* идентитет (отуда *псеудоним*).

Наглашавајући да његов „речнички нема ни најмање стандардолешке претензије“, те да је једина сврха такве публикације „да покаже у којем се значењу поједини ономастички термини најчешће користе у српској и словенској лингвистици“ Ђ. Оташевић (СОТ: 5, 21) за имена људи у књижевним дјелима наводи термине *књижевни антропоним* и *поетски антропоним*. Одредба *књижевни*, међутим, није подесна јер у лингвистици генерално означава не само оно што припада књижевности него и оно што припада стандардном језику. Колико такво значењско двојство може сметати, показује већ рјечник Подољске (1988). У њему се, наиме, термин *поэтический антропоним* у оба наврата, и у одговарајућој секцији чланка *антропоним* (32), и у одговарајућој секцији чланка *поэтическое имя* (109), наводи са истом дефиницијом – као „антропоним у умјетничком дјелу, који поред номинативне

¹³¹ Боља је дефиниција с ХЈП-а јер је именица *Земљани* ван опреке са именицом *ванземаљци*, познатом само фикцијским саставима, просто бесмислена и беспотребна. Необична је, дакле, њена употреба, како тврди и РСА, у примјерима типа „Планета Венера је одувек привлачила пажњу Земљана“, „Ако Земљани наставе да загађују атмосферу, температура ће порасти за 4,5 степена“ (РНРК). У стандардном изражавању ту би обично било само *људи* или, синегдотски, *човјек*.

функције носи и стилистичку“, те „обично служи карактеризацији јунака“ – док термин *литературный антропоним* у истој публикацији ауторка једном дефинише синонимно (68), а други пут као „облик антропонима доведен у склад с нормама књижевног језика“ (32). Ни одредба *поетски*, мора се рећи, није најсрећније изабрана – мање зато што се тако означава и однос према поезији (у ужем смислу) и однос према књижевности (уопште), а више зато што „поетска“ имена, у односу на „обична“, не одликује то што се налазе у књижевности, него то што се односе на фиктивне ентитете, тј. ентитете који, као плод маште, не постоје у (реалној, објективној) стварности. А таква имена налазимо не само у књижевном канону него и у осталим умјетностима, какве су филм и стрип, и у масовној култури уопште, па ни евентуалне замјене *литерарни* или *белетристички* не би дошле у обзир.

Будући да је термин *фиктоним* слободан стога што је у значењу које му је придао ОСТСО, како смо показали, и неодговарајући и беспотребан, предлажемо да се имена народа који постоје само у свијету фикцијских састава убудуће означавају термином *фиктоетноними*. У том би се случају префиксоид *фикто-* односио, као што је и потребно и одговарајуће, на префиксоид *етно-* прије него на суфиксоид *-оним*. Уосталом, и књижевност се (са осталим наративним умјетностима, попут сценских, стрипа и филма) према „некњижевности“ (одн. новинарству, науци, публицистици и есејистици) издваја у првом реду управо фикционалношћу:

Priroda književnosti najjasnije se ispoljava ako je posmatramo sa stanovišta referencijalnosti. Svi tradicionalni žanrovi lirike, epike i drame upućuju nas na svet izmišljenog, svet uobrazilje [...] Jedan lik u romanu razlikuje se od istorijske ličnosti ili ličnosti iz stvarnog života. On je sačinjen jedino od rečenica kojima se opisuje ili koje mu pisac stavlja u usta [...] Vreme i prostor u romanu nisu isto što i u stvarnom životu. Čak i jedan očito realistički roman, sami „isečak iz života“ nekog naturalista, sačinjen je prema izvesnim umetničkim konvencijama (Velek–Voren [1942] 2004: 44).

Житељски називи и демоетноними. Од најранијих покушаја међународне стандардизације ономастичког терминосистема као специфичност наше верзије тог система нарочито се истиче термин *етник* ’житељски назив’. Још ОСТСО, наиме, за називе становника (села, града, области, државе) у служби збирне ознаке препоручује најчешће, од језика до језика, описни термин: *жителско име* (мак. и буг.), *stanovniško ime* (слнч.), *obyvatelské jméno* (чеш.), *obyvatel'ské meno* (слч.), *nazwa mieszkańca* (пољ.), *назва жыхароў* (блр.). На мјестима за руски и украјински језик наводе се термини *катойконим*, одн. *катойконім* и описни синоними *название жителя по месту*, одн. *назва мешканця*. Једино се на мјесту за „хрватскосрпски“ даје само термин *етник/етник*.

Није нам познато одакле он потиче. Иако у првој фусноти једног чланка П. Скок (1954а: 33) тврди слџедеће: „Za toponomastiku još nije izrađena i općenito usvojena terminologija. Zbog toga dajem ovdje svoju terminologiju. [...] Imena stanovnika naseljenih mjesta, krajeva, zemalja i t. d. zovem *etnikum*, a pridjeve od tih imena *ketikum*“ – именицама *етник(ум)* и *кететик(ум)* управо се он користио и раније (в. нпр. Skok 1951). Чини се, макар из данашње перспективе, да ипак није ријеч о Скоковим кованицама, него о позајмици, вјероватно из романске, одн. италијанске лингвистике, на коју је Скок и те како био упућен и у којој се први термин употребљава и данас (у облику *etnico*), док је други (у облику *ctetico*) одатле у међувремену потиснут (в. нпр. Marcato 2009: 191, али и Vescaria 2004, гдје други термин није ни обрађен).

Први је термин, додуше у адаптацији са задржаним стгрч. наставком, функционисао у русистици, али је у том значењу, по свему судећи, с временом напуштен.¹³² У рјечнику Подолске замијењен је термином *катойконим* (према стгрч. префиксу *ката-*, са значењем прелаза), док је облик *етникон* задржан, али у смислу имена заједничког етносу и његовој

¹³² Уп. нпр. исказ из чланка насловљеног лемом *етнонимика* у *Великој совјетској енциклопедији* (БСЭ): „К этнонимам близки названия местожителей (этниконы), образующиеся от топонимов (*Москва – москвич, Новгород – новгородец*)“, са одговарајућим исказом из *Велике руске енциклопедије* (БРЭ): „К этнонимам близки... названия жителей разл. поселений [напр., *москвичи* (от *Москва*), *лондонцы* (от *Лондон*)]“.

територији. У чланку који је насловљен одговарајућом лемом наглашава се да термин *етникон* данас употребљавају само историчари који се баве „давном прошлошћу“ (Подольская 1988: 153), будући да су имена која га опримјерују (рецимо *русь* : *Русь*) ионако углавном својствена управо писаним споменицима.

Аналогни облик, *етникон*, спорадично је употребљаван и међу нашим историчарима, али у двама другачијим значењима: у смислу етнонима, одн. имена народа (в. нпр. Стојанчевић 1973: 12; Петровић 1994), и у смислу етноса, одн. народа као таквог (в. нпр. Милин 2003: 50). На питање одакле потичу такве употребе такође не можемо да одговоримо, али сматрамо да би од помоћи и те како могла бити тврдња Т. Андерсона (2009: 6) да у германистици умјесто термина *Ethnonym* (пошто имена народа строго гледано и нису имена) треба употребљавати термин *Ethnikon*, који се такође сусреће, али рјеђе.

У ICOS-овом попису (в. одјељак 4.2) нема ни облика *етник* ни облика *етникон*. У значењу којим се овдје бавимо налази се само описни термин *жителиско име*, одн. „*inhabitant name – proper name of an inhabitant of a certain region, country, town, village etc., e.g. Leipziger 'inhabitant of Leipzig'*“. Енциклопедија бугарске ономастике термин *етник*, с друге стране, обрађује у трима чланцима. У првом га дефинише као сваки антропоним којим се указује на етничку припадност носиоца, а у другом као саставницу двочланог или трочланог личног имена којом се опет указује на етничку припадност носиоца. Треће значење, идентично значењу у публикацијама на српском (и хрватском) језику – „жителско име, субетноним: *скопјанин, бугарин*“ – у бугарској ономастичкој терминологији по тврдњи самих аутора потиче из „скопске“ (одн. македонске), а у крајњем из српске (и хрватске). Имплицитно се наши истраживачи критикују што том значењу (неосновано) приписују грчки предложак: „в србската терминологија е посочено, че е от гръцки език, но не е дадена изходната форма“. Пароним *етникон* дефинисан је као и у рјечнику Подолске, при чему је наведен и примјер – *буртас* 'народ [туркијске групе који је учествовао у бугарској етногенези]', *Буртас* 'држава', *Буртас* 'државна престоница'.

Држећи се наше и англофонске литературе (в. нпр. Roberts 2017), Ђ. Оташевић (СОТ: 53) у смислу жителиског назива наводи два термина: *етник* и *демоним*. Из русофонске литературе преузима и *катојконим* (СОТ: 64), али као термин ужег смисла, који збирно означава само називе за житеље одређених мјеста (према именима тих мјеста), за разлику од термина *етник* и *демоним*, који збирно означавају и називе за житеље одређених области, држава и континената (према именима тих цјелина). Термину *етноним* опонира – у значењу „назив за појединца или групу људи према њиховој припадности одређеном политичко-територијалном ентитету (држави, покрајини): *Швајцарац, Црногорка*“ (СОТ: 99) – термин *политоним*. Само годину дана прије изласка наведеног Оташевићевог рјечника исти је термин у најутицајнијем руском именованом часопису, *Вопросы ономастики*, међутим употријебљен за другу ономастичку класу – имена политичких странака, покрета и савеза, парламентарних група, фракција и коалиција... (Шимкевич 2019).

Будући да су и код нас термину *етник*, како показују претходни пасуси, варирали и значење и облик, те да је и у најчешћем, овдје потребном значењу он опстао само код нас, аутор ових редака није спреман да га употребљава. Склонији је ICOS-овом избору *жителиски назив*, који је и у русистици данас врло прихваћен, ако не и прихваћенији (в. нпр. Грищенко 2013в: 155–156). Зато ће се именице типа *Херцеговац* у овом раду наводити као *жителиски називи (изведени од хоронима)*, а рјеђе као *хороетноними*.

Имена нација које се поимају као политичке, грађанске заједнице, одн. заједнице држављана – попут именица *Тајванци* (: *Кинези*), *Аустријанци* (: *Нијемци*), *Молдавци* (: *Румуни*), *Црногорци* (: *Срби*) – неће се пак наводити као политоними, будући да тај термин није ни уобичајен ни једнозначан, него као *демоетноними*. Иако је префиксоид *демо-* при томе изабран да укаже на чињеницу да су именоване заједнице само дјелимично, на овај или онај начин, прешле пут од типа нације као демоса до типа нације као етноса (в. одјељак 3.1), термину који предлагемо неће сметати ни асоцијације које он изазива код корисника англофонске литературе и Оташевићевог рјечника, навикнутих на термин *демоним* у смислу

житељског назива. Сваки је „демоетноним“, наиме, испрва био али и (макар у неком броју употреба) остао житељски назив. Према томе, префиксоид *демо-* једни ће, попут нас, схватати као ознаку по предмету именовања, а други као ознаку по поријеклу. Предложени термин *демоетноними*, у који је он уклопљен, обоји ће ипак схватати, што је и најважније, као збирну ознаку истих назива: *Црногорци*, одн. *Црногорац*, *Швајцарци*, одн. *Швајцарац*...

СЕМАНТИЧКИ И ПРАГМАТИЧКИ АСПЕКТИ

Неријетко се може прочитати да су етноними (у ужем смислу) и житељски називи „znatno мање значењски празна етикета од топонима и антропонима“, одн. „znatno богатији значењем и на разини денотације и на разини конотације“ (Bjelanović 2007a: 31), али подробнијег појашњења таквог става готово да нема ни у најисцрпнијој литератури. Стога ћемо сам став искористити као радну хипотезу, док ћемо аргументе у његову корист, кроз поједине одјелке овог поглавља, обезбједити сами. Значењем етнонимâ „на разини денотације“ бавићемо се првенствено у одјелцима о њиховим ономасиолошким и семасиолошким структурама (5.1, 5.2, одн. 5.5), а значењем етнонимâ на „разини конотације“ првенствено у одјелцима о њиховим фигуративним употребама (5.5.1) и творбеним дериватима, те фразеологизмима, устаљеним поређењима, сентенцама и апофтегмама што их садрже (5.7).

За почетак се може рећи да у српском језику макар један етноним засигурно није без икакве семантике. Изразита разведеност творбене парадигме, фразеологије и асоцијативног потенцијала етнонима *Срби* (в. Ристић–Лазич–Коњик 2016) јасно показује да је семантика дотичне именице, баш напротив, врло богата. Ни семантика многих других сличних именица, нпр. демоетнонима *Швајцарци*, међутим није сиромашна. Отуда су у специјалном, колекционарском броју београдског магазина *Nedeljnik* (15. 7. 2021. (496): 34), приређеном поводом двадесете гренд слем титуле Н. Ђоковића, разлике између личности и игре нашег тениског шампиона те личности и игре његовог најпознатијег ривала, Р. Федерера, и могле да се опишу овако:

Srbin je upravo to. Srbin. Srčan, otvoren i zagrižen. Vreo kao šljivovica kada sklizne niz grlo. Postojan poput seljaka koji iznova gradi, seje i žanje i posle poplave i posle suše. Nemiran, poput bujice.

Švajcarac je upravo to. Švajcarac. Precizan, odmeren i povučen. Hladan kao vrh Alpa. Nepokvarljiv kao savršen satni mehanizam. Uravnotežen, poput ukusa najboljih sireva.

У нашој етнонимији прва је именица, ипак, положена централно, а друга недалеко од центра, због чега се за остале етнониме, посебно оне који се налазе на периферији истог фонда, не би могло констатовати исто. Не би се, ипак, могло констатовати ни да су „семантички празни“.¹³³ Истина је, нпр., да ознаке *Фламандци* и *Валонци* у српском језику, за разлику од француског и низоземског, не конотирају малтене ништа, али је такође истина да (осим архисеме 'национална/регионална заједница људи', коју садржи значење свих етнонима) денотирају макар двије компоненте: *упореднолингвистичку* ('германског/романског поријекла') и *географску* ('чија већина живи на западу Европе, у Краљевини Белгији'). На основу управо тих компонената наведене се ознаке, наиме, укључују у односе хипонимије – као ознаке које су значењски подређене општијима, одн. хиперонимима *Белгијанци* (и *Европљани*), те *Германи/Романи* (и *Индоевропљани*), па и као ознаке који се међусобно односе као кохипоними¹³⁴.

¹³³ Уп.: „Она [имена етника] су, по правилу, семантички празна, али могу добити и неке значењске елементе, заправо, оне које једна друштвена средина приписује појединим народима, обично онима с којима долази у додир; нпр. *Конгоанац* и *Азербејџанац* за нас су готово семантички празне речи (оне именују етнике о чијим особинама говорници нашега језика не знају ништа, или не знају скоро ништа), али *Црногорац* и *Сремац* већ нису семантички празне речи (у њиховом су семантичком садржају особине за које верујемо да их карактеришу)“ (Гортан-Премк [1997] 2004: 22).

¹³⁴ Уп. следећу дефиницију: *Valonci* 'stanovništvo francuskoga govornog jezika – za razliku od Flamanaca – u J Belgiji (3,3 mil. pripadnika) te S Francuskoj' (ХЈП).

За етнониме се, према томе, слободно може утврдити оно што је Р. Коутс (2017: 17–18) утврдио за глотониме – да су *таксоними*, утолико што су појединим језицима (у случају глотонимâ), одн. народима (у случају етнонимâ) одређена обиљежја заједничка, док их остала обиљежја (у нашој свијести) разлучују¹³⁵, баш као и биљке и животиње, чији се називи управо и наводе као неспорни примјери таксонима. Унутар антропонимије и топонимије такви, хипонимски односи не постоје. Њихова је архисема, наиме, веома уопштена, па се код антропонимâ своди на значење 'мушка/женска особа', евентуално 'те и те националности'.

Број денотативних компонената етнонимâ у које су упућени поједини говорни представници сваког језика, па и српског, варира – и то да напоменемо – зависно од њиховог образовања, али се исто може констатовати за фитониме и зоониме: „Хијерархијска организација појмова у нашем мишљењу често нам омогућава да неке појмове познајемо само на основу места које заузимају у систему. Тако, рецимо, многи знају да је *ровац* врста инсекта и ништа више од тога, или да је *манго* врста јужног воћа и ништа више од тога“ (Драгићевић [2007] 2010а: 294). Аналогно томе, и лице које не располаже информацијом да су Фламанци и Валонци индоевропски народи германског, одн. романског поријекла, па ни информацијом да је махом ријеч о Белгијанцима, наслућује да су у питању неке западноевропске заједнице, што му је сасвим довољно да припаднике тих заједница замисли, више или мање оправдано, као доста *цивилизоване*, *имућније* и *напредније* од Срба (в. нпр. Богдановић 2015). Према томе, код већине говорних представника српског језика и периферне зоне етнонимије посједују како минималну денотацију тако и минималну конотацију.

Док се не укаже на остала семантичка обиљежја етнонимâ, и ова – вјерујемо – омогућавају да се односи попут антонимије, синонимије и полисемије у етнонимији разматрају макар условно – као „антонимија“, „синонимија“, „полисемија“ итд. Зато употребу одговарајућих термина при описивању и објашњавању примјера у наставку треба примати искључиво као радну, као рјешење којем се прибјегло привремено, док се у предстојећим одјелцима не тестирају хипотезе повезане са осталим аспектима етнонимског значења.¹³⁶

5.1. ПРИМЈЕРИ АНТОНИМИЈЕ (И СТЕПЕНОВАЊА)

Да етноними нису без конотације, потврђују нам и творбени деривати код којих префикс *не-* етнониму у основи не одриче денотативно значење, чиме би створио његов антоним (нпр. *несрбин* 'онај који није Србин'), него конотативно значење, чиме се ствара карактерна ознака:

несрбин 'онај који се не понаша као прави Србин, лош, рђав Србин': „Српска влада одмах га је забележила у своју неку црну књигу као војног бегунца, издајника, плаћеника и несрбина' (РСА)

Будући да се денотативно значење етнонима *Срби* у датом случају не одриче, човјек о којем је ријеч и даље јесте Србин, али без особина које су својствене националним аутостереотипу. Отуда би примјеренија била дефиниција 'Србин који се не понаша како

¹³⁵ Разлучују, али без супротстављања (које одликује антониме). Код језика су то генетска, ареална и типолошка обиљежја, која се тичу лексике, граматике и фонологије.

¹³⁶ Ко је читао Ј. Бартмињског ([2002] 2011: 346–349) могао би нам приговорити због сувишне предострожности, будући да цитирани аутор – реконструишући пољски стереотип Руса – регуларно, без икаквих ограда, помиње „основни назив“ (*Rosjanin*) и његове синониме (*касар* и *Moskal*, који су додуше обиљежени као „традиционални“, те *Иван* и *Вова*, који су такође обиљежени, али као „шљиви, помало подругљиви“), потом хиперониме (*Словен*, као вриједносно неутрални, и *Азијат*, као маркирани), те кохипониме (*Бјелорус* и *Украјинац* у категорији источнословенских народа; *Украјинац*, *Пољак*, *Србин*, *Бугарин* итд. у категорији словенских народа; *Украјинац*, *Пољак*, *Нијемац*, *Француз* итд. у категорији европских народа; *Татарин*, *Узбек*, *Казах*, *Монгол* итд. у категорији азијских народа).

доликује Србима, као што се очекује од Срба' (уп. дефиниције из истог, Академијиног рјечника: *немајка* 'мајка без материнских осећања, зла, рђава мајка'; *небрат* 'онај који се не понаша како се очекује од брата, како доликује брату, зао, рђав брат').

Такве су јединице језичке структуре, ипак, ријетке утолико што се изводе једино од етнонимâ који су у одговарајућем лексичком и(ли) ономастичком фонду положени централно. Најчешће су етнонимски деривати с префиксом *не-*, у ствари, просто антоними (или „антоними“), чији је број потенцијално ограничен само бројем етнонима. Ријеч је, дакле, о тзв. категорији *аутоматске продуктивности* (Пешикан 1970: 153–154). Отуда у српској описној лексикографији њени примјери, као потенцијално баластни, нису ни обрађивани све до рјечника нових ријечи. Њихово је писање, с друге стране, на данашњи начин нормирано још 1960, у ПМСХ (*несловен* и *неславен*, *несловенски* и *неславенски*; *нехрват*, *нехрватски*; нема *несрбин*, *несрпски*), а први пут третирано још у правопису Д. Боранића (1921: 192): „*ne sa vlastitim imenima u poknjiškim složenicama piše se velikim slovom*; па рг. *Neslaveni* према *Slaveni*, *Nehrvat* према *Hrvat*“. Такве је лексике, наравно, било и у употреби, па макар и „покњишкој“, о чему нам, рекосмо, не свједочи грађа РМС, него понајвише грађа за 15. том РСА (*недотупав–нокавац*), објављен 1996, одн. након објаве Клајновог рјечника нових ријечи (РНРК) и пошто је грађа за Оташевићеве рјечнике нових ријечи (РНРОГ; РНРОС; РНРОМ) знатним дијелом већ била ексцерптирана.

Цитати које биљеже рјечници нових ријечи и те како су корисни утолико што показују у каквим се све контекстима и котекстима поменути деривати могу наћи унутар корпуса савремених текстова. Такви се деривати, наиме, најприје употребљавају ако је субјекту етнички идентитет одговарајући имену у основи деривата, док објекат или околност радње означене предикатом представљају лица свих осталих идентитета (§§ 1–2). Ситуације у којим је идентитет субјекта другачији од идентитета што је у тој ситуацији много чешћи, одн. обичан, па се и очекује, јесу други повод употребе поменутих деривати (§§ 3–5), док трећи представљају ситуације у којим је субјекат без дијела идентитета који му је својствен, нпр. зато што му се тај идентитет отима (§ 6) или зато што га је с временом дјелимично изгубио (§§ 7–8) или зато што га се дјелимично одрекао (§ 9).

(1) *нејеврејин*: „Осуђивао је с бесним јеврејским снобовлуком распуштеност и безумност нејеврејина“ (РНРОМ)

(2) *нецрногорац*: „То своје црногорство није наметљиво истицао међу нецрногорцима“ (РНРОМ)

(3) *нејеврејка*: „Као да би хтела да искупи грехе свог сина и унучади, обешћашћених крвљу снахе нејеврејке“ (РНРОМ)

(4) *несрбин*: „Лукави и прорачунати Корошец био је чак једини несрбин предсједник владе у Краљевини Југославији“ (РНРОМ); *неиталијан*: „Карол Војтила је 264. папа и први неиталијан од 1523. године“ (РНРК)

(5) *неалбанац*: „О прогону и исељавању неалбанаца са Косова овај уважени лист до сада није написао ни једне једине речи“ (РНРК); *несловенац*: „У Љубљани је било састанака на које су позивани пензионисани официри, нарочито несловенци“ (РНРК); *нехрват*: „На тој земљи добро су дошли у заједнички суживот сви нехрвати који су лојални грађани“ (РНРК); *несрбин*: „Док се оно неговало братство и јединство, бити несрбин у Београду није значило ништа посебно“ (РНРОМ); *нерус*: „Са тела света резано је све што су чувашке очи тог неруса виделе као труло, зло, или назадно“ (РНРОМ)

(6) *несрбин*: „Тако су становници ове старе српске државе, административном наредбом, доведени пред свршен чин да се, први пут у својој историји, декларишу – несрбима“ (РНРОМ)

(7) *нејеврејски*: „Како нама, а камоли свету, објаснити судбину нас словенских Јевреја, расутих у дијаспору готово само због нејеврејске особине, неслоге“ (РНРОМ)

(8) *непољаштво*: „Али је смрт победила Гомбровича, његово непољаштво, победила је њега, окорелог грађанина света. Гомбрович је умро у Ници, али са мирисом пољске земље у души, са Пољском у срцу“ (РНРОМ)

(9) *неевропски*: „А што 1848. није, као на Континенту, у Француској или Аустрији, заједно са индустријском револуцијом дошло и до праве, заслуга је неевропске структуре британског друштва“ (РНРОМ)

Што се тиче котекста, као карактеристичне можемо одредити оне у којим је етнонимски дериват с префиксом *не-*, именички или придјевски, координиран са својим антонимом (§ 10), те они у којим је такав дериват, обавезно придјевски, субординиран именицама *становништво* и *живаљ* (§§ 11–12). Чести су, али не и карактеристични искази у којим се на малој удаљености налазе „антоними“ што припадају различитим врстама ријечи (§§ 13–17).

(10) *неруски*: „Већина руских и неруских интелектуалаца има очекивана, модерна мишљења“ (РНРОМ)

(11) *нечеченски*: „Тамо су отпочела масовна пљачкања и малтретирања нечеченског становништва“ (РНРОМ)

(12) *неалбански*: „Кланови Ниманија, Бакалија, Хоџа... нанијели су велико зло неалбанском живљу на овој територији“ (РНРК)

(13) *нејеврејин – јеврејски*: „Осуђивао је с бесним јеврејским снобовлуком распуштеност и безумност нејеврејина“ (РНРОМ)

(14) *несрбин – српски*: „Тако су становници ове старе српске државе, административном наредбом, доведени пред свршен чин да се, први пут у својој историји, декларишу – несрбима“ (РНРОМ)

(15) *нејеврејски – Јевреји*: „Како нама, а камоли свету, објаснити судбину нас словенских Јевреја, расутих у дијаспору готово само због нејеврејске особине, неслоге“ (РНРОМ)

(16) *нецрногорац – црногорство*: „То своје црногорство није наметљиво истицао међу нецрногорцима“ (РНРОМ)

(17) *непољаштво – пољски*: „Али је смрт победила Гомбровича, његово непољаштво, победила је њега, окорелог грађанина света. Гомбрович је умро у Ници, али са мирисом пољске земље у души, са Пољском у срцу“ (РНРОМ)

Ако је однос етнонимâ и негираних етнонима антонимски, као што ми тврдимо, онда та антонимија није *комплементарна*, него *скаларна* (в. нпр. Драгићевић 2010а: 280), будући да су у појмовном погледу између наведених, поларних категорија налази најмање једна прелазна – категорија етнонимских деривата с префиксом *полу-*. По правописима се тај префикс са етнонимима пише полусложенички: *полу-Француз*, што је поступак у којем се „огледа тежња да се не замагљује значење друге саставнице“ (ПСЈ 1993: 91; уп. ПСЈ 2010: 415). У пракси пак преовлађује, што тврдимо под условом да су цитати који слиједе пријети вјерно, спојено писање (без цртице), што је по нашем суду поступак у којем се огледа тежња уједначавања с писањем негираних етнонима: *неамериканац*. У ХПМ (146) је, рецимо, „*полу-Ruskinja (uz poluruskinja)*“, али и „*не-Hrvat (uz nehrvat)*“, уз образложење да се значење „*припадника народа или становника насељена мјеста, континента и сл.*“ губи „*s prefiksom ili prefiksoïdom*“. Образложење је, чини се, неоприкладно, чак и ако само рјешење није, јер ако се наведено значење губи, чему онда велико почетно слово.

Карактеристични контексти етнонимских деривата с префиксом *полу-* такође могу бити синтактичке конструкције независног и зависног односа, али су оне овај пут нешто разноврсније. Речени деривати могу се, наиме, координирати било међусобно, јукстапозицијом, која се у писаном језику обиљежава зарезом (§ 18) или, још боље, цртицом (§ 19), било са мотивним дериватима (или мотивним дериватима с префиксом *не-*) а помоћу везника *и* (§ 20). У субординативни однос речени деривати улазе или као надређени изразима *по оцу* и *по мајци* ако су именице (§ 21), или, ако су придјеви, као подређени именицама *поријекло* и *језик* (§§ 22–23) или било којој другој именици која се иначе одређује придјевом изведеним од самог етнонима (§ 24).

(18) *полуиндијанка* и *полуиркиња*: „Индијанка, зар не?” – ’Полуиндијанка, полуиркиња’“ (РПРОМ)

(19) *полурус* и *полуукрајинац*: Оно што је Раиси и Михаилу [Горбачову] било заједничко јесте да су обоје били полуруси-полуукрајинци [...], да су обоје потицали из обичних, радничких породица, да су се научили раду од детињства и прихватили учење као продужетак тог рада. <rts.rs>, 10. 8. 2021.

(20) *полуоријенталан*: „Стручњаци духанске индустрије произвели су нову цигарету изванредних својстава. Духан је најбоља мјешавина – од вирџинијских, оријенталних и полуоријенталних духана“ (РПРОМ)

(21) *полунемац*: „Иако полунемац, по мајци, за време рата није ступио ни на чију страну“ (РПРОМ)

(22) *полуиндијански*: „Досад се за 42-годишњу Шер знало као за гласовиту америчку филмску звијезду и пјевачицу (полуиндијанског поријекла)“ (РПРОМ)

(23) *полунемачки*: „Почиње на исквареном српском језику, полунемачком, швапско-банатском, да прича о томе како се они селе привремено“ (РПРОМ)

(24) *полујапански*: „Излази млад, тамнопут, витак, у црном одијелу полујапанског кроја“ (РПРОМ)

Да је антонимија етнонимâ и негираних етнонима скаларна, закључак је на који нас наводи још нешто – чињеница да комплементарни антоними, за разлику од скаларних, не могу да се степенују (в. нпр. Драгићевић 2010а: 282–283), док етноними могу да се степенују,¹³⁷ и то у оба смјера („узлазна“ и „силазна“ компарација), додуше само аналитички, помоћу придјева *већи* и *мањи* или прилога *више* и *мање*, како у погледу поријекла означеног лица тако и, нарочито, у погледу његовог опредјељења. Такви су примјери садржани и у ријечима које слиједе, а које су у једном од одсудних тренутака најрецентније историје упутили наши највиши црквени великодостојници:

Шта год у овом тренутку мислили морамо схватити и прихватити чињеницу да је Црна Гора држава свих нас. У њој нема већих или мањих Црногораца – него, ваљда, по свему и у свему, само и једино – равноправних грађана. <mitropolija.com>, 27. 8. 2021.

¹³⁷ Прототипски је компарација флективни механизам који одликује описне придјеве и прилоге за начин. У неким језицима, међутим, могу да се степенују и друге врсте ријечи. Наставак за суперлатив *-issim-* Италијани, рецимо, додају и именичким основама, означавајући највиши степен квалитета својственог одговарајућем појму (*canzonissima* је, нпр., најбоља, најуспјешнија пјесма, об. на такмичењу за неку награду), док Баски наставак за компаратив *-(a)go* додају чак и предлозима: *gugana* ’према (нама)’, *guganago* ’више према (нама)’. Примјери из класичних индоевропских језика нису овако прикладни због вишезначности: лат. *matertera* ’1. више мајка. 2. тетка’, скр. *vīrá-tara* ’1. више човјек. 2. јунак’; стгрч. *kún-teros* ’1. више пас. 2. бестидан’. С друге стране, у неколико језика ни код описних придјева компарација није синтетичка, него аналитичка. Према томе, гријеше они који компаратив и суперлатив, држећи се само стања у нашем језику, замишљају искључиво као флективне придјевско-прилошке категорије (Cuzzolin–Lehmann 2004: 1214, 1217; Cuzzolin 2011: 563).

Ми у Цркву не долазимо да бисмо били већи или више Срби, а дубоко сам уверен да не иде нико у Цркву да би био већи Хрват, Мађар, Немац или Италијан. Ако иде – промашио је, и ако идемо – промашили смо. <spc.rs>, 13. 9. 2021.

5.2. ПРИМЈЕРИ СИНОНИМИЈЕ

Етнонимију, и више него лексику, синонимија (у српском језику) карактерише маргинално. Постоје, истина, разне перифразе типа *изабрани народ* 'Јевреји, Израелци, Израил', *трећи свет* 'земље, одн. друштва у развоју (првобитно насупрот капиталистичким и социјалистичким земљама, одн. друштвима)', али су оне више или мање експресивне, а осим тога не спадају у лексичку, него фразеолошку грађу. Постоји, опет, за разне народе и мноштво назива својствених неформалним варијететима, тј. народском регистру, разговорном стилу и омладинском жаргону или сленгу, али су ти називи изразито експресивни,¹³⁸ па се (макар у ужем смислу) не могу одређивати као синонимни.

Као синоними (или „синоними“) у етнонимији се отуда могу одређивати једино парови ендогених и егзогених имена, каква су *Роми* : *Цигани*, *Аромунци* : *Цинџари*, *Инуити* : *Ескимци*, *Сами* : *Лапонци*. Код таквих парова на употреби ендонима инсистирају, више или мање упорно, народи на које се он односи (в. нпр. АНС 2006: 296), али такво инсистирање до наше говорне заједнице, природно, може допријети – доказаће се у наредним пасусима – само под двама условима: под условом да дати народ живи у нашем сусједству и под условом да је довољно масован. У том се случају егзоним избјегава из разлога учтивости, постајући с временом све експресивнији, прецизније пејоративнији.

Баш је тако било код пара *Роми* : *Цигани*. Употреба ендонима почела је (како у међународној комуникацији тако и код нас) с Првим свјетским конгресом Рома, одржаним у Лондону 1971. г., када је основана и њихова међународна организација. Према подацима из МПЕ у исто раздобље спада и покретање југословенских ромских удружења (прво је основано 1968), часописа (од 1973. у Београду излази *Krlo e Romengo / Глас Рома*) и културних смотри (од 1974. на тај се начин окупљају србијански Роми). До тада су се углавном употребљавале адаптације средњогрчког, византијског егзонима (њем. *Zigeuner*, фр. *Tsiganes/Tziganes*) или именâ којим се (испрва) изражавало погрешно увјерење у њихово египатско поријекло,¹³⁹ попут енглеског *Gypsies* или нашег *Јеђунци* (ЕРХСЈ, I: 487), а дјелимично и *Мађунци*: „Како су manastirski kuhari i pekari bili Cigani, očito je da se je srednjogrčki manastirski termin lat. podrijetla [од којег је *мађунац* 'манастирски пекар или кувар'] unakrstio sa *aegyptius* > *jeđupak*“ (ЕРХСЈ, II: 350).

Надалеко позната по поштовању мањинских етноса и њихове равноправности, Југославија је замјену егзонима ендонимом у случају ромске заједнице смјеста уважила, макар званично. Због тога већ публикације с резултатима пописа становништва из 1971, објављене 1974,¹⁴⁰ податке о Ромима предочавају у колонама под двојним именом *Роми-Цигани*. У ЛНС 1984 као лему налазимо *Роми (Цигани)*, а у чланку само разне падеже првонаведеног етнонима; другонаведеног етнонима, штавише, нема чак ни као контролне леме. Тако је и у већини књига изашлих у међувремену, па у најскоријем уџбенику географије за осми разред основне школе у издању београдског Завода (Бубало-Живковић–Гатарих 2021: 100) налазимо, нормално, само ендоним *Роми*.

Може се, дакле, рећи да је замјена о којој је ријеч успјела, те да за ле(ксе)му *Циганин* данас важи само оно што је речено у рјечнику уз ПСЈ 2010: „трад. име нем. порекла, напуштено и замењено етн[онимом] *Ром*“. Ни отпор „неких Рома“ одбацивању етнонима *Цигани* (Шипка М. 2012: 134), ни присуство те јединице у научном и књижевноумјетничком канону, на које се указује у *Нормативној граматици српског језика* (Пипер и др. 2022: 63),

¹³⁸ Више о томе – у поглављу 6.3.

¹³⁹ „У новије време ово схватање је заступљено у скупини која се код нас етнички изјашњава као Египћани“ (ЛНС 2001: 62). За више података о томе в. одјељак 5.5.7.

¹⁴⁰ *Popis stanovništva i stanova 1971, I: Vitalna, etnička i migraciona obeležja: Rezultati po republikama i pokrajinama SFRJ*, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1974.

мада неспорни, не пружају довољно оправдања за савремену употребу. Исто важи за шалтиве народне приповијетке и „многе песме, нарочито кафанске“, у којим је „Циганин“ приказан „без икаквог омаловажавања“, као човјек „који се лако сналази у различитим ситуацијама“, као човјек што се „због његове наивне домишљатости“ не осуђује „чак ни кад чини прекршај“ (Раденковић 2022: 352). Оно што је фолклорно, народско (по нашем мишљењу, а и објективно) не може у исти мах бити и стандардно, иако врло често јесте. При томе не оспоравамо врло вјероватну могућност да иза замјене о којој је ријеч у прво вријеме нису стајале часне намјере:

Може се претпоставити да је цела прича о потреби промене етнонима *Цигани* у *Роми* потекла од Немаца, и то када се почело, више година након Другог светског рада, говорити о геноциду над Циганима. [...] Када су Јевреји успели да због геноцида над њима изнуде од Немаца не само појединачну већ и колективну одштету, почело се говорити да одштету треба дати и Циганима, јер и они су претрпели геноцид. Због негативне конотације речи *Циганер* [устаљене у колективној свијести усљед нацистичке кампање, али задржане и после рата], нађена је солуција да се промовише њихов самозив *Роми* или *Синти*. Али иза тога је стајало и једно лукавство – стваран је привид да су у логорима страдали некакви Цигани а не садашњи Роми и Синти. [...] И, наравно, Цигани, Роми, Синти никада нису добили колективну одштету за геноцид“ (Раденковић 2022: 352).¹⁴¹

Другачије је у случају Аромуна-Цинцара. Услјед малобројности они се, мада наши сусједи, ван говора о прошлости помињу веома ријетко. У наведеном уџбенику географије, нпр., нису поменути ниједном. Због тога се при реферисању на њих немаркираним именом може сматрати једино оно које се уобичајило раније, а то је егзоним. Ендоним је пак маркиран као књишки. Сусреће се, другим ријечима, једино у етнографским публикацијама, одн. њиховим преводима, који су га и инаугурисали (Вајганд [1895] 1995; [1894] 1997). Отуда је сасвим разумљива и врло мудра одлука Љ. Н. Петровић да преводити једну узорну француску монографију о Аромунима (Trifon [2005] 2010: 8) искључиво употребљава „izvorni naziv, kojim se sami pripadnici ovog naroda oduvek nazivaju: Armānji“, али да у наслов (изворно *Les Aroumains: Un peuple qui s'en va*) ипак унесе име по којем су они код нас много познатији (*Cincari: Narod koji nestaje*).

Слично је у случају удаљених двоимених народа. При реферисању на њих немаркирано је име, опет, раније уобичајени егзоним, док је употреба ендонима – мада све чешћа – везана за научне публикације и уџбенике. Тако је у нашим лексиконима народа свијета лема *Еским*, док се самоназив *Инуит* [!], са исходним значењем *људи*, наводи у парентези. Слично томе, у наслову чланака о Лапонцима као истовредни стоје старије име *Лопари*¹⁴² и самоназив *Сами* (ЛНС 1984), одн. *Саами* (ЛНС 2001). С друге стране, најскорији уџбеник географије за седми разред основне школе у издању београдског Завода (Тадит 2022: 62, 157) – сасвим у складу с тзв. новом осјетљивошћу (в. нпр. Kalogjera 2001: 266) – наглашава да су „Инуити одбацили име *Еским*, како су их Европљани дуго називали“, док етнички опис становништва „на крајњем северу“ Европе завршава опаском да угрофинској породици народâ припадају и „Сами (тзв. Лапонци)“.

Мада се четири наведена пара међусобно разликују, додуше тако да се међу њима истичу два типа, за сва четири важи исто – да су посриједи неправи синоними, одн. парови код којих је један члан маркиран било као разговорни било као књишки. У историографском регистру, међутим, такве маркираности нема, уп. нпр. имена *Венецијанци* и *Млечани*.

У само једном (нама познатом) случају дилеме избора између уобичајеног али (са становишта нове осјетљивости) неприкладног егзонима и прикладног (са становишта нове осјетљивости) али неуобичајеног ендонима разријешене су *десинонимизацијом* – тако што је

¹⁴¹ Сагласни смо и с поруком коју исти аутор на крају упућује многобројним ромским заступницима: „немојте само бранити њихово име, већ браните људе, учините да њима буде боље“ (Раденковић 2022: 353).

¹⁴² Име је руског поријекла; изворно гласи *лопари*, и потиче од струс. *лопъ*, а застарјело је и у самом руском језику (БРЭ).

ендоним опередијељен за дотичну заједницу, а егзоним за групу народа којој та заједница припада као најмасовнија и најпознатија. То се, додуше, десило у руском језику, али се одразило и на норму нашег језичког стандарда. У питању је име уралског народа настањеног у појединим дијеловима Руске Федерације од Бијелог мора до коријена Тајмирског полуострва – у Ненечком округу Архангелске Области, Јамалоненечком округу Тјуменске Области и Долганоненечком рејону Краснојарског Краја. У царско доба тај је народ називан *Самоједима*, док је самоназив *Ненци* усвојен током првих деценија совјетског режима, када су на исти начин преименоване и остале заједнице које као мањинске живе међу Русима.

Иако је најпознатијем ондашњем проучаваоцу њиховог језика, Г. Н. Прокофјеву (1937: 7), било познато да егзоним *Самоједи* није у етимолошкој вези с руским лексемама *сам* и *есть*, него у етимолошкој вези са именом којим своју земљу назива дио Лапонаца, одн. Сама: *Sāte-æpnā*, ген. *Sāte-ædnām(a)* (ЕРРЈ, III: 554), управо је он, у настојању да суспрегне непожељне асоцијације (попут 'људоджери'), у међународну научну терминологију увео руски дијалекатски облик *самодијски*, одн. *Самодијци* (Прокофьев 1939). Њиме је назвао групу народа у коју, поред ненечког, спадају и знатно мањи: Енци, Нганасани и Селкупи (ЛНС 2001; ЕХЛЗ).

У многим језицима, па и у нашем задржан је, међутим, стари облик *самоједски*, одн. *Самоједи*. Тако је, нпр., у ЛНС 1984 и КЕЈ: *Ненци* су народ, а *Самоједи* група народа од којих је највећи ненечки. У неким су публикацијама – попут ЛНС 2001, МПЕ и ЕХЛЗ – та имена, ипак, синонимна, при чему МПЕ преферира егзоним, док ендоним преферирају ЛНС 2001 и ЕХЛЗ. Језици су, с друге стране, свуда само *самоједски*, осим у ЛНС 2001, гдје су *самодијски*.

5.3. СТУДИЈА СЛУЧАЈА: АЛБАНИ, АРБАНАСИ И(ЛИ) ШИПТАРИ

Најделикатнији примјер синонимије у етнонимији српског језика свакако представљају називи за припаднике албанског народа. Поред имена *Арнаути*, које је са становишта норме савременог стандарда евидентно застарјели турцизам,¹⁴³ код нас су са истом референцијом у оптицају још три имена, наведена у наслову, о којим је вјероватно немогуће дати тако одлучне прагматичке и стилистичке оцјене. Чак ни тврдња да је посљедње наведено име – према алб. *shqiptar* < *shqipëtar*, са дијалекатским, сјеверногегијским упрошћавањем *shq* > *sh* – једини албански самоназив није сасвим тачна. Оно, наиме, није велике старине, него се раширило тек са исламизацијом,¹⁴⁴ потекавши од израза *flas shqip* 'говорим јасно, разумљиво, одн. албански' (Ismajli 1987: 592, 594),¹⁴⁵ дакле у условима хетерогене диглосије. Његово је ширење, међутим, било – може се рећи – релативно брзо и екстензивно, будући да се до почетка XIX вијека и националног препорода „старо етничко име *arbëresh/arbëresh* сачувало само код хришћанске мањине на католичком северу и православном југу, као и код калабријских унијата – Арбреша“ (Станишић 1995: 38). До данас се то, „старо етничко име“, ипак, задржало – како неријетко бива – код других народа, па и нашег, и то у двјема транскрипцијама: старијој, традиционалној – *Арбанаси*, и млађој, интернационалној – *Албанци*.

¹⁴³ Од средњогрчког Αρβανίτης/Αρναβίτης у турском је добијено *Arna(v)ut* (Петровић 2012), које укључује замјену /i/ > /u/, „nastalu usled delovanja vokalske harmonije“, својствене том језику (Ismajli 1987: 591).

¹⁴⁴ Исламизација Албанаца масовно се збила у XVII и XVIII в. (в. нпр. Бартл 2001: 50–52). Етимолошки суд другачији од наведеног даје П. Коматина (2021: 24–25, 29–30). У ослонцу на мишљења М. Шуфлаја и Б. Демираја он, наиме, тврди да се у етнонимској служби назив *Shqipëtar* сусреће већ у изворима из друге половине XIV в., па и да је од данас познатих имена албанског народа најстарије управо то. Оно чија је српска адаптација *Арбанаси* овај је етнос, наводно, могао добити тек пошто се дио његових припадника доселио у околину Кроје (стрп. *Рабњњ*, с метатезом ликвида), дакле у раздобљу између средине X в. и првих византијских помена о њему, насталих у вези с догађајима из 1079. и 1081. г.

¹⁴⁵ У науци се (углавном) одбацује „теорија о poreklu [албанског] nacionalnog imena od totema“ (Ismajli 1987: 592), настала на основу хомонимије (?) коју прилог *shqip* 'јасно, разумљиво' < лат. *excipio*, *-ere* 'извући, извадити; ухватити; примити; схватити, разумјети', одн. његово поименичење *shqipe*, налази у именици *shqipe* 'орао' < лат. *accipiter* 'птица грабљивица; јастреб; кобац; соко' (Orel 1998).

И док су називи за припаднике свих осталих народа стабилизовани, и облички и у свим семантичко-прагматичким аспектима, ако не у тзв. епохи кристализације српског књижевног језика, а оно макар до послје Другог свјетског рата (в. одјељак 7.6), динамика избора између назива за припаднике албанског народа у нашој средини још изазива спорове, током којих се неријетко чују веома негативне критике, па и дисквалификације. За одјељке које слиједе изабрали смо – што због њихове утицајности, што због озбиљности аргументације којом се служе – овом опису одговарајуће ријечи упућене из једног србијанског државног органа, као и ријечи чији је аутор један врло угледни београдски драматург и публициста. Прије него што те ријечи прокоментаришемо, предочићемо податке који им овако или онако опонирају, да бисмо на крају одјељка дали закључне оцјене о употреби наведених етнонима и покушајима да се та употреба некако стандардизује.

Мишљења повјеренице за равноправност. У другој декади октобра 2014. г. у дневном листу *И.* и на медијском порталу *Т.* објављени су чланци у чијим се насловима Албанци називају Шиптарима: *Косово је срце Србије: Овако су Шиптари ујединили Гробаре и Делије!*; *Ексклузивни видео: Ево како су Шиптари прошверцовали заставу Велике Албаније у Београд!*; *Еди Рама, Шиптар без срама.* Повод су биле вијести о утакмици фудбалских репрезентација Србије и Албаније одиграној у Београду,¹⁴⁶ те вијести о посјети албанског премијера Е. Рама србијанском колеги А. Вучићу.¹⁴⁷ Пошто јој је организација цивилног друштва *Р.* поднијела притужбу, о наведеним се насловима – објавивши мишљење с препоруком, донијето 24. јуна и 10. јула 2015. г. – изјаснила и Б. Јанковић, тада на дужности повјереника за заштиту равноправности у Србији.¹⁴⁸

Цитирајући став да се оваквим насловима „подстиче нетрпељивост према албанској националној заједници“, те да се „у посебно неповољан положај стављају особе албанске националности које су држављани Републике Србије“, повјереница се у објављеном мишљењу најприје осврће на притужбу, а потом наглашава да је изјашњењем на њу одговорио само Д. Ј. В., уредник дневног листа *И.* Преноси и његов став, одн. контраагумент, да „термин *Шиптар* не може имати погрдно значење“ будући да га „за означавање сопствене етничке групе“ употребљавају „и сами припадници албанског народа“.

Позивајући се на двије колумне – *Naše crnje* В. Арсенијевића (*Peščanik*, 20. 9. 2007) и *Albanac ili Šiptar* Ј. Ћирилова (*Blic*, 29. 4. 2009) – и једну стручну публикацију – *Srpski nacionalizam u dvadesetom veku* О. Бадинг (*Milošević vs. Jugoslavija*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2004) – повјереница у наставку тврди да се „у Србији већ готово пола века називање албанског народа Шиптарима сматра погрдним“, те да су поменути медији „коришћењем термина *Шиптар* повредили достојанство припадника албанске националне мањине који живе у Србији“ и „у великој мери допринели њиховом осећају страха и непријатности“. Загледана у шире импликације, повјереница посебно констатује да „овакав начин извештавања о несумњиво непријатним догађајима, [...] у Србији продубљује јаз између припадника албанске националне мањине и већинског становништва, изазивајући код већинског становништва одбојност према Албанцима и Албанкама, а код припадника албанске националне мањине осећај несигурности“.

¹⁴⁶ Поменута фудбалска утакмица прекинута је пред крај првог полувремена, пошто се изнад терена појавио дрон за који је овјешена застава Велике Албаније с портретима И. Ћемалија и И. Бољетинца. Када је један србијански репрезентативац ухватио заставу, на њега су у покушају да му је отму насрнула двојица албанских репрезентативаца, а на терен је утрчало неколико навијача, па се судија одлучио за прекид меча.

¹⁴⁷ На заједничкој конференцији за штампу након сусрета са А. Вучићем Е. Рама је изјавио да се на независност Косова и Метохије у Београду и Тирани гледа различито, али да је она свакако „реалност, једина и неупитна, како регионална тако и европска“, и да се стога „мора поштовати“, а да ћемо „што пре Србија то прихвати, као регион брже ићи напред“

¹⁴⁸ *Мишљење повереника за заштиту равноправности Републике Србије бр. 07-00-88/2015-02*, <<http://ravnopravnost.gov.rs/rs/prituzba-organizacije-civilnog-drustva-p-protiv-dnevnog-lista-i-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-javnog-informisanja/>>. *Мишљење повереника за заштиту равноправности Републике Србије бр. 07-00-90/2015-02*, <<http://ravnopravnost.gov.rs/rs/prituzba-ocd-protiv-medijskog-portala-t-zbog-diskriminacije-na-osnovu-nacionalne-pripadnosti-u-oblasti-informisanja/>>.

Из овакве аргументације произлази повјеренично мишљење да су поменути медији прекршили одредбе Закона о забрани дискриминације, па је њиховим уредништвима препоручено да убудуће не објављују прилоге којим се „вређа достојанство припадника и припадница албанске националне мањине“. Полазећи од становишта да медији могу бити „значајно средство у ширењу толеранције и подстицању права на једнакост“, повјереница поменути медијима препоручује да својим прилозима убудуће „доприносе измени образаца и праксе који условљавају стереотипе и дискриминацију у односу на припаднике мањинских етничких заједница“.

Запажања П. Имамија. Са истим ставом према прагматици самоназива *Шиптари*, али уз много грубље оцјене, П. Имами (2017b) марљиво пописује све познатије Србе који су тај етноним иједном употребили након 1968. г. Неке при томе помиње колективно, као струку (§ 1), а неке и поименце (§ 2). Понашање оних који свој избор и образложу карактерише као правдање, док образложење да је посриједи самоназив редовно, а без аргумената одређује као „licemerno“ (138) и „cinično“ (141).

(1) U време Slobodana Miloševića naziv *Šiptar* je u štampi i u nastupima političara bio u funkciji mobilizacije srpskog javnog mnjenja za navodnu borbu protiv „kontrarevolucije na Kosovu“, „iredente“, „separatista“, „terorista“ itd., ali je u stvari promovisao jedan uskogrudni nacionalizam, s parancističkim predznacima (Imami 2017b: 139).

(2) Sintagma *šiptarski teroristi* godinama se mogla čuti u Miloševićевој propagandnoj mašineriji, pa je neprijatno bilo iznenađenje kada je na protestnom mitingu 2. oktobra 2000. u Beogradu predsednik Demokratske stranke, Zoran Đinđić, optužio Miloševića da su za njega glasali „šiptarski teroristi“ (*Danas*, 3. 10. 2000). Nije se razjasnilo da li mu se to slučajno „omaklo“ ili je time računao da pridobije one kojima je taj termin bio „blizak“ (Imami 2017b: 140).

Поред политичара и новинара, вербално напада и лингвисте (§ 3) и историчаре (§ 4), оптужујући их, више или мање прикривено, и за манипулације (§ 3) и за рад у служби (националистичке?) политике (§ 4). При томе критикује не само употребу савременог самоназива *Шиптари* (§ 3) него и употребу имена *Арбанаси*, богато посвједоченог у српској традицији (§ 4).

(3) U zaključcima Odbora za standardizaciju srpskog jezika usvojenim 17. decembra 1999. navodi se da bi se u daljem radu Odbor „mogao pozabaviti standardizacijom jednoga od istonarnodnih etnonima (*Šiptar, Arbanas, Albanac, Arnaut*)“ i odmah dodaje: „ali se već sada može reći da preporuku ne bi smeo dobiti onaj koji je bio nametnut 1967–1968“.¹⁴⁹ Ovo je politički vrlo indikativna preporuka, jer je 1967–1968. odlučeno da se u Jugoslaviji Albanci nazivaju tim imenom, a ne *Šiptari*. Tada je prevladao politički razum a ne lingvistička manipulacija, da Albance treba nazivati istim imenom u Albaniji i u Jugoslaviji, kao što se istim imenom nazivaju drugi narodi (Mađari, Bugari, Nemci itd. u Srbiji i u Mađarskoj, Bugarskoj, Nemačkoj) (Imami 2017b: 139).

(4) Padalo je u oči da su pri tretiranju prošlosti Albanaca, u istorijskim člancima i knjigama, kao po nekoj direktivi, krajem 80-ih godina srpski naučnici ponovo počeli da koriste *Arbanas* i *arbanaški* (Imami 2017b: 139).

Утисак да су шовинистичку политику спрам Албанаца Срби кроз малтене цио ХХ в. потврђивали и избором етнонима, исти аутор ствара начином на који говори о турцизму *Арнаути*. Промјену до које је у његовој употреби дошло са уједињењем описује, наиме, овако:

¹⁴⁹ Мисли се на *Картотеку језичких недоумица*, која се више не штампа као једна од одлука Одбора за стандардизацију српског језика. Она заиста садржи цитиране ријечи, али само у верзији објављеној на веб-сајту <rastko.rs>. У посебној публикацији, која укључује једино *Картотеку* (Брборић Б. и др. 1999), одговарајући је пасус понешто краћи, па се у њему не расправља о статусу наведених етнонима, него само о статусу „с њима саображених ктетика“.

U Kraljevini Jugoslaviji imenica *Arbanas* i pridev *arbanaski* upotrebljavani su u ozbiljnoj, naučnoj literaturi, dok se u štampi i u politici najčešće koristio naziv *Arnautin*. [...] Naziv *Arnaut* je, inače, samim Albancima bio vrlo mrzak (Imami 2017b: 124, 132).

Иако се не тврди да су Срби наведени назив употребљавали у инат, то је једино што читалац може да закључи. Онај ко је усредсрејеђен, при томе ће се, међутим, свакако запитати зашто су Срби за наводну провокацију етнонимом чекали све до уједињења. Да би нам објаснио размјере „провокације“ о којој је ријеч, аутор штавише цитира једно свједочанство из прве руке, које слици Албанаца као мирољубивог а угњетаваног народа – чини се – никако не погодује:

Арнаути се међу собом зову *Шинтари* и име *Арнаутин* им је погрдно. Ранијих се година дешавало да Арнаутин и убије онога ко га назове Арнаутином; такви су се случајеви дешавали нарочито у косовским крајевима (Хаџи-Васиљевић 1913: 142).

Пракса XIX и XX в. Одговарајућим примјерима у наставку илуструјемо српски језички узус Вуковог и вуковског доба, као и покушаје да се на тај узус утиче нормом. Почињемо *Српским рјечником*, који у првом издању (СР 1818) доноси само назив *Арнаутин* (додуше уз прилог *арбанаски*), а у другом (СР 1852) и назив *Арбанас* и назив *Арнаутин*. Иако корисника Вук при томе с другог назива упућује на први, творбену парадигму другог назива опет представља као много богатију (уп. с читавим низом – *арнаутски*, *Арнаутлук*, *Арнаутинов*, *Арнаутка*, *Арнауце*, *Арнауцад*, *арнаутити (се)*, *арнаућење*, *арнаутовац* – тек један прилог: *арбанаски*,¹⁵⁰ а условно и именицу *Арбанија*). Биће, дакле, да је назив *Арнаутин* био народски, говорни, а *Арбанас* назив својствен споменичком наслеђу. Колебајући се у стандардизацији између романтичарског, фолклорног мјерила и мјерила књишке традиције, Вук се код овог појма напосљетку, изгледа, определијелио другачије него што се обично опредјељивао – за друго.

Да је етноним *Арнаути* у оно доба међу народом био познатији, потврђује нам и ова објаснидбена парентеза у чланку *Србија за времена Цара Стефана Душана: Нџговъ законикъ из Подунавке* (12. 8. 1844, 33: 3): „Осимъ овы поданика находимо такођеръ селяке подъ именовъ покорены народа, као што су: Власи, Арбанаси (Арнаути) и Саси“. Вуковци су пак, као и Вук у зрелијој фази, форсирали етноним *Арнаути*. У *Речнику српскога и немачкога језика*, П Ђ. Поповић Даничар (1881), нпр., са *Арнаут*, у поглављу *Имена земљописна*, упућује на *Арбанас*. У једном коментару Сарајлијиних стихова „Једну чету љути Арнаута, / Запљенившу стоку и сеоце“ аутор наводи и остала имена дотичног народа, при чему имплицитно дисквалификујући као турску варијанту *Арнаути*, првенство даје варијанти *Арбанаси* (§ 5). Данас нам је у овом погледу, ипак, највреднији исказ једног од највиђенијих људи оног времена који експлицитно набраја разлоге у корист варијанте *Арбанаси* (§ 6).

(5) *Арбанаси*, а по турски *Арнаути*, себе сами зову *Шкити*. [...] У густој маси живе само у данашњој турској провинцији Албанији, због које их зову и *Албанези* (Милутиновић Д. 1896: 129).

(6) На завршетку да још споменем име које ова књига даје народу о ком се бави. Она свуда каже *Арнаути*, а то је и по народу нашем врло раширено име. Како су читаоци могли запазити, ја у реферату пишем свуда *Арбанаси*, а и то је врло раширено у народа. Које би од ова два имена требало одабрати? *Арнаутин* смо примили од турака Османлија, а у нашој књижевности нема му трага пре XVII века; сад му је дакле треће столеће. Али реч *Арбанасин* или *Арбанас* живи у српској књизи још пет векова више, а у народним устима, без сумње, и више од тога. Тако су сами Срби, у непосредном додиру с њима, називали Арбанасе, јамачно

¹⁵⁰ Придјев *арбанаски* није обрађен иако секундарну референцију имена *Арбанија* Вук тумачи следећим објашњењем и њему одговарајућом илустрацијом: „’народ арбанаски’ (Махмут-паша Бушатлија, који је погинуо на Црној гори 1796, у једноме писму Петру владици заклиње се: ’тако ми моје љуте Арбаније!’)“; гдје је *арбанаски*, наравно, придјев.

од најстаријих времена свога заједничког живота на Балканском Полуострву. После су Срби тако редовно писали почињући од Немање и светога Саве, па од писара цара Стевана, све до гуслара чије је песме Карацић бележио. С тога реч *Арбанасин*, као народнија и старија, има више права на књижевну употребу него она друга (Јовановић 1897: 328).

Било је и примјера значењског разједначавања. Код М. Милојевића – у путопису објављеном уз подршку Српског ученог друштва 1871–1877, након путовања дилџом „дела Праве-Старе Србије“ (како стоји у наслову), тј. Косовом и Метохијом првенствено, али и дијеловима области рашке и топличке – *Арнаути* су само исламизовани Арбанаси, док се Арбанаси католици називају *Латинима* (Вемић 2005: 21, 31).

У исто вријеме жива је варијанта италијанске провенијенције, *Албанези*, коју су употребљавали још Доситеј (Ђорђевић 1937) и Његош (РЊЈ). Тако 1883. Д. Ј. Илић пјева: „Бре јунаци Албанези, уште моје срце гори! На десница палаш дајте Скендер-бегу да се бори“ (*Отаџбина*, 45–48: 557), док коју годину касније дечански архимандрит Сава свједочи да пут од Призрена до Скадра, иако „толико тежак и од разбојника веома несигуран, опет никад није празан, већ је свагда пун трговаца и кириџија, које, разуме се, спроводе, ради сигурности, сами, добро плаћени домородци – Албанези“ (Дечанац 1888: 51).

Колики је удио којем називу за припаднике албанског народа заиста био у ондашњој употреби, показују нам донекле подаци које смо на дан 6. 2. 2022. прикупили у корпусу *Претраживе дигитализоване историјске новине*, који је обухвативши „преко 500.000 страница на српском језику“, одн. „на десетине наслова“ из раздобља „од почетка 19. века до данас“ саставила Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду. До Албанске декларације о независности (28. 11. 1912), одн. оснотка државе Албаније, у том је корпусу етноним *Арнаути* употријебљен 728 пута, а етноним *Арбанаси* 461 пут, што нас упућује на закључак да је колебање између романтичарског, фолклорног мјерила и мјерила књишке традиције потрајало и пола вијека послје Вука. Далеко иза били су етноними које *Српски рјечник* и не региструје – *Албанези* (63) и *Албанци* (27).¹⁵¹

Према подацима које смо у истом корпусу прикупили такође на дан 6. 2. 2022. међуратно раздобље (од званичног уједињења, 1. 12. 1918, до удруженог злочиначког напада на Југославију, 6. 4. 1941) у случају назива за припаднике албанског народа доноси пуну превласт народњачког начела: *Арнаути* 585, *Арбанаси* 152, *Албанци* 149, *Албанези* 4. Под именом *Арнаути* дотични се народ води и у службеној статистици Краљевине СХС и Краљевине Југославије.¹⁵² И у науци се, штавише, то име шири,¹⁵³ мада поједини врло угледни и утицајни научници – попут С. Станојевића, у чијој су енциклопедији (ЕСХС) леме *Арнаути* и *Албанци* само контролне – и даље преферирају варијанту *Арбанаси*.

Што се тиче савременог самоназива *Шиптари*, мора се рећи да је у грађи *Претраживих дигитализованих историјских новина* до пред крај Другог свјетског рата он употријебљен само једном, у чланку *Божјић на Мируши* (код Ораховца) из *Правде* (5. 1. 1927, 23/5: 4), и то међу (симулирано) изворним, супстандардним ријечима којим себе охрабрује „стари гребнички домаћин – чика Јевта“: „Шућур Богу, наша је држава. Краљ нека је здраво: умириће се Шиптари ки најбоље“. У стандардизованом говору, одн. говору приповједача стоји, с друге стране, тада уобичајено „сојни Арнаутин“. Прве праве појавнице етнонима *Шиптари* налазимо тек у бројевима *Младог борца* објављеним уочи званичног ослобођења, рецимо у чланку *Са Косова* (11. 4. 1945, 22: 2):

¹⁵¹ Истине ради нагласићемо, опет, да новине само донекле показују какав је заиста био ондашњи узус, те да је једино извесно да је стање било толико непревело да се у истој периодичној публикацији, попут *Малог журнала*, у само два дана, 4. и 5. маја 1909. г., у извештајима из Пећи и Ђакова (одн. Ђаковице) о угушеној побуни против султана Мехмеда V, могло прочитати и *Арнаути*, и *Арбанаси*, и *Албанези*.

¹⁵² В. нпр. попис становништва 1921, одн. његове „дефинитивне“ резултате, објављене 1932: *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. god.*, Београд: Општа државна статистика Краљевине Југославије, 1932.

¹⁵³ Уп. нпр. наслов нашег албанолошког часописа покренутог 1923. (*Архив за арбанаску старину, језик и етнологију*) с насловима првих у њему објављених радова, рецимо Елезовићевог („Једна арнаутска варијанта о боју на Косову“) и Чајкановићевог („Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову“).

Српски империјалисти, спроводећи своју освајачку великосрпску политику, нарочито су били безобзирни на Космету. Шиптарски живаљ није имао ни најелементарније слободе: није смео употребљавати свој језик, није био господар своје земље, коју су му великосрби узимали кад су хтели. О неком националном и културном животу није било ни речи. Овакав свој реакционарни рад сакривали су реакционари иза паролe о ширењу српства. Због тога су Шиптари Србе посматрали само као жандарме. Национални јаз који су стварали српски реакционари, фашисти су вешто продубили. Они су успели да једном делу Шиптара претставе све Србе као српске жандарме, који су газили све што је шиптарско. С друге стране, сва недела шиптарске фашистичке реакције, Недић и Дража претстављали су као дело целог шиптарског живља.

Игноришући дотадашњи узус, државни органи социјалистичке Југославије до 1968. г. употребљавају искључиво ендоним *Шиптари*, а након наведене године искључиво егзоним *Албанци*. О томе данас свједоче не само издања која представљају коначне резултате пописа становништва из 1948, 1953, 1961. и 1971.¹⁵⁴ него и устави и статути из 1963. и 1969.¹⁵⁵ у којим се помињу дотична заједница и њен језик:

У свим школама у којима се настава изводи на шиптарском односно турском језику српскохрватски је обавезан наставни предмет и обезбеђује се његово учење и савлађивање као говорног језика (*Статут АПКум 1963*).

Шиптари, Мађари, Словаци, Бугари, Румуни, Турци, Русини и припадници осталих народности – националних мањина, који живе у републици Србији, у свему су равноправни и имају исте дужности, одређене уставом и законом, као и остали грађани републике Србије (члан 82, *Устав СР Србије 1963*).

Шиптари који као народност – национална мањина – живе у Социјалистичкој Републици Црној Гори у свему су равноправни и имају исте дужности одређене уставом и законом као и остали грађани Републике (члан 64, *Устав СРЦГ 1963*).

Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово је демократска друштвенополитичка заједница заснована на власти радног народа и самоуправљању и заједници равноправних народа и народности: Албанаца, Срба, Турака, Црногораца и других (члан 1, став 1, *Уставни закон САПК 1969*).

Нису, наравно, све наше установе овако, до крајности, поштовале преврате у избору назива за припаднике албанског народа. То нам понајбоље показује Мала Просветина енциклопедија, која чланке о Албанија и Албанцима током четири своја издања јесте ажурирала, али не у складу са службеним обрасцима.

¹1959, I том: s. v. *Албанија*, масним курентом, „*Албанци, Арбанаси* (српскохрв.), *Шиптари* (сами се називају *Shqipëtarë*), *Арнаути* (тур.)“, језик: *албански (арбанаски)*, књижевност: *албанска (арбанаска)*

¹1959, II том: као лема, масним верзалом, „*Шиптари*, албански назив за Арбанасе“, „живе у Албанији и, као национална мањина, у Југославији“, у наставку је текст сажет у односу на онај из првог тома

¹⁵⁴ *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, IX: Stanovništvo FNRJ po narodnosti*, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1955. / *Popis stanovništva 1953, I: Vitalna i etička obeležja: Konačni rezultati za FNRJ i narodne republike*, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1959. / *Popis stanovništva 1961, I: Vitalna, etička i migraciona obeležja: Rezultati za socijalističke republike i demografske rejone*, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1970. / *Popis stanovništva i stanova 1971, I: Vitalna, etička i migraciona obeležja: Rezultati po republikama i pokrajinama SFRJ*, Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1974.

¹⁵⁵ *Устав Социјалистичке Републике Србије*, Beograd: Савремена администрација, 1963. / „Устав Социјалистичке Републике Црне Горе“. *Службени лист СР Црне Горе*, 19/14: 173–203. / *Уставни закон Социјалистичке Аутономне Покрајине Косова*, Приштина: Службени лист САПК, 1969. Претрагу смо сузили на године између два пописа, дакле на период током којег је дошло до замјене *Шиптари* > *Албанци*.

²1968, I том: као лема, масним верзалом, *Албанци*, а као лемини синоними, масним курентом, „*Арбанаси* (српскохрв.), *Шиптари* (сами се називају Shqipëtarë), *Арнаути* (тур.)“; s. v. *Албанија*, језик: *албански (арбанаски)*, књижевност: *албанска (шиптарска)*

²1969, II том: као лема, масним верзалом, „*Шиптари*, албански назив за Арбанасе“; „живе у Албанији и Југославији“, у наставку је текст сажет у односу на онај из првог тома

³1978, I том: s. v. *Албанија*, народ: *Албанци, Шиптари* (алб. Shqipëtarë), језик: *албански*, књижевност: *албанска*

³1978, III том: „*Шиптари* в. *Албанци*“

⁴1986, I том: s. v. *Албанија*, народ: *Албанци, Шиптари* (алб. Shqipëtarë), језик: *албански*, књижевност: *албанска*

⁴1986, III том: „*Шиптари* в. *Албанија: Народ*“

У прва два издања МПЕ савремени самоназив *Шиптари* није добијао третман какав је имао службено, али је обрађиван. У трећем и четвртом издању његов је чланак, с друге стране, празан, док се у чланку с лемом *Албанци* наводи као равноправан или макар алтернативан. Етноним *Арбанаси* у трећем и четвртом издању МПЕ на критичним мјестима није ни поменут, док је у прва два издања, баш напротив, навођен као аутентично српск(охрватск)и. Употребљава се он, ипак, другдје, нпр. у чланку о Черкезима, гдје се наглашава да припадника тог народа „има и данас у околини Вучитрна и Приштине“, али да се и ту они „постепено изједначавају са Арбанасима“ (МПЕ, III: 909).

Шта занемарује повјереница. Они који негативно, каткад и грубо оцјењују употребу етнонима *Шиптари* потцјењују значај контекста у којем је тај етноним прво уведен, мада стандарду потпуно необичан, а потом и замијењен етнонимом *Албанци*. Говорни представници нашег језика, наиме, одлично знају да је контекст обију промјена у именовану албанског народа био чисто политички, чак и ако не знају праве мотиве, на које је указао, рецимо, Д. Богдановић ([1985] 2006: 325):

Погрешно је мишљење, иначе доста распрострањено, да се тиме хтело некакво издвајање албанских маса у Југославији од оних у Албанији [...]. Увођењем имена *Шиптари* за време НОБ-а и после рата управо се хтело истаћи јединство албанског народа Косова и Метохије [*sic!* – треба *Албаније*]. У пракси, међутим, супротно првобитним намерама, израз је регионализован те је послужио управо за разликовање припадника албанске народности у Југославији од Албанаца у Албанији и осталих по свету. Отуда брисање назива *Шиптари* од 1968. и завођење јединственог националног имена *Албанци*.

Па и ако прихватимо могућност да говорни представници нашег језика, ипак, не знају да је контекст обију послеријатних промјена у именовану албанског народа био чисто политички и у нескладу са интересима српског народа, остаје као пресудно питање знају ли онда шта се све на Косову и Метохији десило током друге промјене, а нарочито након ње. Јер ако то знају, а не може бити да не знају, нипошто им се не може приговарати што у макар неким контекстима о Албанцима говоре експресивно.

На шта тачно мислимо, објаснићемо у наредна три пасуса, почевши од Четвртог пленума ЦК СКЈ (на Брионима 1966), последице којег на Космету „долази до праве бујице националистичких расположења“ (Богдановић [1985] 2006: 388). Од тада се у јужној српској покрајини и јавно истичу заставе НР Албаније, „инсистира се на националном кључу, који се примењује не само ригорозно него и неосновано, чак и на штету економских интереса покрајине“, образовању на српскохрватском језику постављају се несавладиве препреке, скрнав се споменици српске историје и културе, појачава се терор који одраније трпе Срби са Црногорцима... И не само то, у таквој, „погромашкој атмосфери“ први се пут „захтев за новом републиком претвара у захтев да се у тој републици уједине сви Албанци

Југославије“, чије би и дјелимично испуњење неизбјежно покренуло „веома сложен проблем положаја у федерацији и интегритета не само Србије него и Македоније и Црне Горе“ (Богдановић [1985] 2006: 388–389).¹⁵⁶

У исто вријеме почиње повезивање са емигрантским групама у Турској, САД и западноевропским земљама. Обилежавању 500-годишњице смрти албанског националног јунака Скендербега и откривању пригодног споменика у Бриселу новембра 1968. г. присуствују и југословенски држављани. На свечаности у Палерму делегатима с Космета остали учесници, међу којима је било и бивших балиста и фашистичких министара, обећавају стипендије за школовање у иностранству и помоћ за штампање научних и других публикација (Николић–Цветковић 2014: 293–294). Крајем истог мјесеца, 27. новембра 1968. г., дан уочи Дана заставе, празника НР Албаније, и два дана уочи Дана републике, празника СФРЈ, ионако неповољна безбједносна ситуација у Приштини, Подујеву, Гњилану, Урошевцу и Пећи ескалира организованим протестима, током којих је – између осталог и паролама *Живио Адем Демаћи!* (тада на робији) и *Смрт српским угњетачима!* – предњачила омладина, посебно студенти Филозофског факултета у Приштини. Учесници су растјерани у зору мирном интервенцијом полиције и ЈНА, али су истог дана демонстрације избиле у Тетову, гдје су сузбијене много репресивнијим мјерама (Николић–Цветковић 2014: 297–299).

У годинама које су услиједиле стање ће се на Космету знатно погоршати, па ће поједини¹⁵⁷ Албанци на имањима Срба с Црногорцима почети да „жању жито, косе ливаде, отимају стоку, односе крстине пожњевеног жита“, да штавише туку оштећеног „поготову ако се опире“. Осјећај тоталне правне несигурности, не само имовинске него и личне, рашириваће се из дана у дан и „претњама, уценама, паљевином“, чак и „премлаћивањима, силовањем и убиствима“ (Богдановић [1985] 2006: 391). Због свега наведеног исељавање с Космета задобија обресе егзодуса. Индикативно је, нпр., да су се у анкети Одбора за становништво САНУ на питање везано за „datum zamisli o iseljenju“ међу одговорима косметских Срба с Црногорцима јављале разне године између 1958. и 1983. али „sa izrazito naglašenom koncentracijom 1966–1968“ (Petrović–Blagojević 1989: 255). При томе је више од три четвртине испитаних устврдило да разлози њиховог исељења, које се напосљетку и десило, нису били ни случајни ни економски, него управо социјални и безбједносни, попут друштвене климе, посвемашње дискриминације, ускраћене заштите и физичке угрожености.¹⁵⁸

Такав је, дакле, био контекст у којем је наметнут етноним *Албанци* и у којем је етноним *Шинтари*, последице само четврт вијека такође наметнуте употребе, преко ноћи избачен из стандарда – оставши, нормално, у разговорном саобраћају (будући да из језика

¹⁵⁶ Разумљиво је што се на исту годину, као прекретницу, П. Имами (2017а: 37–38) осврће дијаметрално другачијим погледом: „Posle Brionskog plenuma, na Kosovu je započeo kulturni i privredni preporod Albanaca, neometan od državne bezbednosti i paternalističkog odnosa ministarstava u Beogradu. Albanci su sve više postajali samosvesni politički subjekt u socijalističkoj Jugoslaviji. [...] Sve je više Albanaca raspoređivano na odgovorne funkcije u organima vlasti i na rukovodeće dužnosti u preduzećima. U javnom životu počela je primena ravnopravnosti jezika [...]. Posle 1968. među Srbima na Kosovu sve više je jačala frustracija zbog majorizacije u društvenom životu. Mnogi su teško podnosili da kadrovi albanskog većinskog stanovništva diktiraju političke odnose u Pokrajini. Osećali su teskobu i zbog jezičke barijere u ustanovama i preduzećima, gde je na sastancima i pri odlučivanju vrlo retko bilo simultanog ili konsekutivnog prevođenja“.

¹⁵⁷ Недужно није било ни покрајинско руководство албанске народности. Све се више опходило сецесионистички, чак иредентистички, посебно „у присвајању права“ да не само „директно општи са НР Албанијом“ него и да се „јавља као искључиви и обавезни посредник у контакту свих других фактора у републици и федерацији са овом суседном државом“ (Богдановић [1985] 2006: 392–393).

¹⁵⁸ И на ову тему П. Имами (2017а: 38, 41) мисли и говори дијаметрално другачије (и (полу)наводници су, морамо напоменути, његови): „Nasuprot srpskim političarima, pojedini članovi SANU, pojedini pisci i visoki sveštenici Srpske pravoslavne crkve, nisu se mirili sa statusom Pokrajine i položajem Srba u njoj. Sve su glasnije ispoljavali svoje nezadovoljstvo. Širilo se uverenje da vlasti na Kosovu godinama ništa ne preduzimaju u sprečavanju 'nasilja' Albanaca nad Srbima“; „Taj razlog [исељавања] Srbi i Crnogorci počeli su masovno da navode tek posle 1981, kada su srpski političari uz pomoć sredstava informisanja pokrenuli veliku kampanju o iseljavanju sa Kosova pod navodnim pritiskom albanskih nacionalista, separatista, iredentista itd.“.

ништа не нестаје тако нагло) и поставши експресиван, али по природи синонимије у етнонимији (в. претходни одјељак), а не вољом говорних представника нашег језика.

Будући да се свака лексема свјесно или несвјесно повезује с контекстом у којем је усвајана или усвојена, природно је да лексема наметнута уочи и током трагичних збивања код говорних представника датог језика, каква год иначе била по облику и поријеклу, изазива веома негативне асоцијације, а онда и одбојност, те да се у говору замјењује другом, прикладнијом управо таквим асоцијацијама и осјећањима. Отуда никога не би требало да изненади што неки никако не прихватају етноним *Албанци*, а ни то што неки намјерно употребљавају етноним *Шинтари*. Експресивном говору о Албанцима у макар неким контекстима знатно су, уосталом, допринијели и догађаји који су Космет обиљежили након овдје приказаног раздобља, а нарочито чињеница да та регија представља „главно, централно огњиште српске средњовековне цивилизације, на коме је она досегла своја највиша остварења“ (Пешикан 1991: 338).

Да ли тако експресиван треба да буде и јавни говор, питање је личног избора и схватања пристojности. Што се тиче мас-медија, за њих је стога од повјереничиног мишљења много значајније запажање које је поводом одлуке да су дневни лист *И*. и медијски портал *Т*. прекршили одредбе Кодекса новинара Србије изнио Савет за штампу. У образложењу те одлуке наводи се, према цитату саме повјеренице, да „сами Албанци, или бар део њих, реч *Шинтар* доживљавају као увреду, што би за медије морало бити довољно да избегавају употребу такве речи, чак и уколико она сама по себи нема пежоративну конотацију“.

Гдје све није у праву П. Имами. Примјерима српског језичког узуса XIX и прве половине XX в. показали смо да је колебање између етнонимâ *Арнаути* и *Арбанаси* све то вријеме било изражено, али као само једна од многих манифестација ширег колебања између народских, говорних облика и облика својствених књишкој традицији. Будући да је једино етноним *Арбанаси* посвједочен у свим знатнијим споменицима средњег вијека – од *Оснивачке повеље манастира Хиландара* (1198),¹⁵⁹ преко нпр. враћинских повеља које се приписују краљу Владиславу, краљици Јелени и краљу Милутину,¹⁶⁰ до доста знаменитијих: Дечанске и Светоарханђелске (Благојевић 2007: 14–20) – природно је било да се за њега, што имплицитно, употребом, што експлицитно, одговарајућом аргументацијом, поготово утолико што се није изобичајио, залажу и наша историографија и наша филологија. Оне су то, како смо показали, и чиниле у континуитету који је трајао и у социјалистичко доба,¹⁶¹ и који штавише траје у овом вијеку. Леку Дукађин(ц)а, који „слови као утемељивач арбанашког обичајног права (*Канон Леке Дукађина*)“, А. Лома (2002: 113) нпр. помиње као „арбанашког законошу“ и уопште користи етноним *Арбанаси* (в. *Index nominum*). Стога никако не можемо прихватити тврдњу да су „у историјским чланцима и књигама, као по некој директиви, крајем 80-их година српски научници поново почели да користе *Arbanas* и *arbanasčki*“ (Imami 2017b: 139).

Никако, такође, не можемо прихватити тврдњу, овај пут прикривену, да је у међуратној Југославији етноним *Арнаути* преовладао ради провокације Албанаца, који су то име у оно доба (једним дијелом?) сматрали увредљивим. Етноним *Арнаути* преовлађивао је, наиме, и прије тога, не само у говору најширих друштвених слојева, о чему свједоче још Вукови рјечници, него и у штампи, о чему довољно јасно свједочи претрага коју смо извршили у дигиталним библиотекама. Аутор чије тврдње покушавамо да оповргнемо и сам

¹⁵⁹ При набрајању области које је ослободио, Стефан Немања, наиме, помиње и Албанце: „а од Арбанаса – Пилот [жупу између околине Скадра и сутока Црног и Белог Дрима]“ (Коматина 2016: 261–262).

¹⁶⁰ За датацију наведених повеља, у којим се Албанци помињу при набрајању обавеза феудалних подложника, в. Бубало 2006.

¹⁶¹ Став да именице *Шинтар*, *Арбанас* и *Албанац* „не треба сматрати синонимима, нити их мешати“ М. Московљевић (1958: 156) аргументује овако: „Тек кад је 1912. створена независна држава, која се на свима страним језицима звала *Albanie*, и код нас је усвојен назив *Албанија*, а њене становнике зовемо *Албанцима*, што је сасвим у реду. Али је погрешно сам народ, који не живи само у Албанији, звати *Албанцима*, јер се тако ни они сами не зову, већ их треба звати само *Арбанасима*, како смо га вековима звали. Уколико се тиче арбанашке националне мањине у нашој земљи, њој је званично дато име *Шинтари*, како се сами зову“.

уосталом сугерише, али на другом мјесту, да је до промјене у означавању припадника албанског народа дошло постепено и спонтано:

U zbirci dokumenata koje je izdala SANU *Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914*, naziv *Arbanasi* je vrlo često korišćen u depešama iz 1903–1904, da bi kasnije, naročito posle 1908, sve više preovladavao naziv *Arnauti* (Imami 2017b: 124).

Да је заиста постојала нека шовинистичка стратегија чије би средство било, између осталог, ширење етностима неповољног по Албанце, ваљда би се она најдоследније испољила – и то истог часа, а не овако – у службеној преписци. До промјене на коју се указује у посљедњем цитату могло је доћи из више разлога, због прости смјене генерације или, још прије, због смјене напредњачког кадра радикалским – оријентисаног, вјероватно и у језику, у већој мјери народски. Са ставом према албанском народу та промјена, у сваком случају, није имала никакве везе, што потврђују и ова два навода – С. Новаковића из јануара 1899, у којем као посланик Србије у Цариграду расправља против Албанаца користећи се именом *Арбанаси* (§ 7), и Н. Пашића из јула 1904, у којем кроз интерну информацију заступа најбоље могуће односе са Албанцима користећи се именом *Арнаути* (§ 8).

(7) За аутономију о којој сањају писци и одбори арбанашки у Румунији и Италији, за аутономију Турској противну, овде се – наравно – много не мари, али [...] за Србију [она] би била смртни ударац. [...] Установљење аутономне Арбаније значило би фиксирање српских граница на садашњим границама Новопазарског санџака. Све наше тежње к југу, к старим српским земљама, једанпут већ оштећене селидбама на крају XVII и почетку XVIII века, биле би прободене глоговим колцем (Перуничих 1985: 329).

(8) Ради успеха српске националне мисли нужно је да се обрати већа брига на односе српско-арнаутске, да се ти односи дубље и беспристрасно проуче и оцене, и да се нађе начин и пут да се Арнаути привуку у службу српске националне идеје. [...] Нужно је да се образује једно нарочито просветно оделење за крајаве српско-арнаутске са задатком да прво ради на измирењу крвно завађених племена и фамилија, да им улије веру да само у споразуму и слози са Србима могу да очувају и своју земљу и свој језик (Раденић 1998: 531–532).

И у најафирмативнијим чланцима међуратне штампе Албанци се, уосталом, називају *Арнаутима*. Овдје се то потврђује двама чланцима из *Политике*: једним с почетка међуратног раздобља (§ 9) и једним с његова краја (§ 10). Други је својеврсна репортажа о Албанцима који су на привременом раду у југословенској престоници обављали углавном физичке послове (Imami 2016: 424), а у првом се извјештава о несвакидашњем доласку Ш. Воце на вјенчање краља А. Карађорђевића и румунске принцезе Марије (8. јуна 1922). Позван у име цијеле локалне заједнице, стога што је краљу помогао при повлачењу српске војске преко Албаније (Imami 2016: 421), тај се домаћин у воз из Косовске Митровице укрцао са стотину обредно окићених овнова. Након што је стигао на жељезничку станицу у Београду, запутио се уз Балканску улицу преко Теразија до главне капије Старог двора...

(9) Напред је ишао стасит, као стрела прав Арнаутин, у лепом и чистом народном оделу. За њим су мирно ступала два крупна и дебела овна позлаћених рогова, за којима су биле утврђене две стаклене јабуке златне боје. А иза ова два овна предводника ишло је читаво стадо овнова, од којих је сваки имао на челу привезано огледалце у жутоме раму. Овај Арнаутин што је ишао напред, водећи своје стадо тако спокојно као да га води преко ливаде тамо на Југу, то је Шери[ф] Воца, председник општине шаљске из среза вучитрнског у округу звечанском (*Политика*, 6. 6. 1922. (5069): 2).

(10) Имућнији људи и не слуте колико се сиромашни Београђани пате око дрва. Купује се у најразличитијим количинама: на четврт метра, цепаницу и кило, али најчешће на цакче. То цакче овековечило је Арнауте печалбаре. Човек би скоро могао да помисли: да нема дрва, ко зна шта би било са Арнаутима, али шта би тек било са сиромашним Београдом да нема

Арнауца. Обично се купује преко целог месеца, а плаћа првога. Ако се случајно пропусти неки месец, отплата се продужује до лета (*Политика*, 2. 4. 1939. (11079): 19).

Најдубље исти аутор гријеша када оспорава тврдње наших најугледнијих филолога (§ 11) и историчара (§ 12) да су етноними *Арбанаси*, *Арнаути* и, касније, *Шиптари* подесни за разликовање припадника албанског народа од Албанаца као житеља Албаније. Имамијев контрааргумент да такво разликовање у српском језику није уобичајено ни за једну другу етничку заједницу оповргавају многобројни, у овом раду предочени примјери паронимије, од којих се један непосредно тиче управо српског народа (в. одјељак 5.6.1).

(11) Srpski lingvista dr Miloš Moskovljević je u časopisu *Naš jezik* (1958, sv. 5–6) pisao da „reči *Arbanas*, *Albanac* i *Šiptar* ne treba smatrati sinonimima“ jer *Albanac* je stanovnik Albanije, *Šiptar* Jugoslavije, a pod nazivom *Arbanas* podrazumevaju se i jedni i drugi. Autor je možda želeo da verifikuje dotadašnju praksu upotrebe ovih termina, ali čitaocima nije objasnio zašto je takvo jezičko „rešenje“ namenjeno samo Albancima (Imami 2017b: 136).

(12) Profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu dr Radoš Ljušić, inače rodom iz Istoka, kod Peći, na primedbu aktiviste za ljudska prava Nataše Kandić da stalno koristi termin *Šiptar*, odgovorio je 26. marta 2004. na TV Politici da taj termin treba koristiti, jer su termin *Albanac* nametnuli albanski nacionalisti 1968. (Sic). Za ovog univerzitetskog profesora istorije nije dilema zašto se u Srbiji koriste dva termina u označavanju albanskog naroda: *Šiptar* za Albance na Kosovu, a *Albanac* za Albance u Albaniji. Nijedna druga narodnost nema u srpskom jeziku dva naziva (Imami 2017b: 141).

Каква је савремена норма, а каква би можда требало да буде. Од нормативних приручника српског језика само Шипкин правописни рјечник етноним *Арбанаси* маркира као застарио, а етноним *Шиптари* као погрдан, стандардизујући на тај начин једино етноним *Албанци* (§ 13). Посљедњу ознаку рјечници уз Матичине правописе, с друге стране, дефинише двојачко: примарно као житељски назив, а секундарно као (прави) етноним (§§ 14–15), што је прикладно и с обзиром на творбени статус дате ознаке и с обзиром на историју њене употребе. У етнонимском значењу Пешиканов правопис препоручује, уз одговарајућу аргументацију, употребу ознака *Арбанаси* и *Шиптари*, не указујући на њихове прагматичке и стилске разлике (§ 14). Редакција Пешикановог правописа такву препоруку избјегава, али указује на чињеницу да ознака *Шиптари* представља самоназив (§ 15).

(13) *Албанац* (заст. *Арбанас* и *Арнаути*), *Арбанас* заст. (уп. *Албанац*), *Арнаути* заст. (уп. *Албанац*), *Шиптар* погрд. Албанац (ПРИШ)

(14) *Албанци* 'жители Албаније'; у етн. значењу: *Арбанаси* и *Шиптари* (обоје за људе из Албаније и њихове сународнике другде; заст. *Арнаути*); у овом зн. узима се и *Албанци*, али су диференцирани називи функционално погоднији (ПСЈ 1993)

(15) *Албанци* 'жители Албаније', у савременом српском језику и етнонац. име; у етн. значењу: *Арбанаси* и самоназив – *Шиптари* (ПСЈ 2010)

Будући правописци по нашем мишљењу треба да се врате препоруци из Пешикановог правописа, као врло умјереној и добронамјерној, или да остану при одлуци редактора, ако процијене да наведена препорука ипак не би била схваћена онако како смо је оцијенили ми. У обама случајевима по нашем би мишљењу у неком облику требало додати опаску да је етноним *Арбанаси* код нас најдуже традиције, те да у научном стилу никад није застарио, док је етноним *Шиптари*, мада представља самоназив, мањкав не само због упадљивог одсуства из српског писаног наслеђа него и због експресивности, можда нежељене али свакако развијене.

5.4. ПРИМЈЕРИ ХОМОНИМИЈЕ

И више него у лексици хомонимија је у етнонимији рубна појава. Примјери случајне обличке подударности попут потпуних хомонима (или хомографа?), другим ријечима, једва постоје (§§ 1–2). И не само то – посриједи су ареално удаљени народи чији језици, приде, припадају различитим породицама, те су незамисливи говорни контексти у којим би се њихова имена употребила напореда. Отуда нема ни потребе да се она нормативистички *раздвоначавају*¹⁶², нпр. творбеним средствима (в. одјељак 5.6.3). Једини контекст у којем се наведена имена ипак јављају заједно јесу лексикографски етнонимикони, а ту је за разликовање ионако довољан поступак нумерисања лема, који се примјењује и иначе (§ 1).

(1) *Јао*¹ (*Bajao*) 'народ Банту групе који насељава Малави, Танзанију и Мозамбик' : *Јао*² (*Zao*) 'група народа који претежно живе на сјеверу Вијетнама и на југу Кине, у провинцијама Хунан, Гуангдунг и Гуангси' : *Јао*³ 'малобројно индијанско племе Кариби групе које насељава углавном Француску Гвајану' (ЛНС 2001)

(2) *Балти* 'народ кашмирског горја сродан Тибетанцима' (ЛНС 2001) : *Балти* 'група индоевропских народа који живе или су живјели на обали Балтичког мора источно од ушћа Висле (Литванци, Летонци, стари Пруси и др.)' (МПЕ; ЕХЛЗ)

Маргинални су, надаље, и примјери хомонимије етнонимâ и апелативне лексике. Њихов ионако мали значај, наиме, додатно умањује не само разлика у писању почетног слова¹⁶³ него и размимоилажења у стилској примјерености (§ 3), деклинацији¹⁶⁴ (§§ 3–4) или, макар, творбеној варијантности (§ 5).

(3) *Фриз* јд. *Фриз* 'западногермански народ који углавном живи на сјеверозападу Холандије, у покрајини Фризивији' (ХЛП) : *фриз* мн. *фризови/фризови* 'вајарски и(ли) сликарски украшена греда која одјељује зидове од крова или један зид од другог, обично у античкој архитектури' (РМС; ХЛП) или '(разг.) одјељак фрижидера намијењен замрзавању, фризер' (РНРК; РНРО) или '(жарг.) начин шишања и(ли) чешљања косе, фризура' (РЖА; РЖИ; РЖГ; РЖС)

(4) *Бербери* јд. *Бербер* 'стариначко, доарапско становништво сјеверне Африке' : *берберин* мн. *бербери* 'занатлија који се бави бријањем и шишањем' (РСЈ)

(5) *Аријевац* (*Аријац*, *Аријанац*) 'а. припадник индоевропске породице народа. б. у старијој, расистичкој терминологији (Њемачке) припадник тзв. нордијске расе'¹⁶⁵ : *аријевац* (*аријанац*) 'присталица аријанства, јереси александријског свештеника Арија (IV в.)' (РМС; РСЈ)

Управо усљед творбене варијантности примјери хомонимије (или хомографије?) у етнонимији, ипак, могу да се јаве и на мјестима гдје их иначе нема. Тако поред уобичајеног *Фриз* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ) и *Фризивији* (ЕХЛЗ; Станишић 2006: 121), повремено сусрећемо и *Фрижани* (Станишић 2006: 113), а поред уобичајеног *Фригији* (ПМСХ; МПЕ; ЕХЛЗ; Станишић 2006: 74–80; Палавестра 1997: 279) и *Фриги* (Палавестра 1997: 278, 279) – за антички народ који је западним дијелом средишње Анатолије господарио између пада Хетитског царства (око 1200. г. прије н. е.) и најезде Кимер(и)јаца (око 700. г. прије н. е.) – опет *Фрижани* (Палавестра 1997: 278). С обзиром на чињеницу да је језик првог народа у свим наведеним публикацијама *фризивијски*, а другог *фригијски*, а не **фрижански*, јасно је да облик *Фрижани* није ни системан ни потребан. Тим поводом ауторе ваља

¹⁶² Термин није ауторов. Употребио га је угледајући се на Твртка Прћића (2010), који исти термин додуше употребљава у другачијем, прагматичком контексту.

¹⁶³ У питању су примјери *хомофоније*.

¹⁶⁴ У питању су примјери *хомоморфије*.

¹⁶⁵ У дефиницији првог значења ваљало би нагласити да се оно посебно односи на индоиранску групу народа, гдје је овај назив и изворни (Станишић 2006: 30–31 33, 39–40), а у дефиницији другог да се оно смисаоно супротставља семитизму, посебно јеврејству, због чега је овај назив и постао расни, одн. расистички.

посавјетовати да, због утицаја који имају на језички узус, етнониме и њима одговарајуће односне придјеве чији се облик још није усталио бирају или кују према творбеним начелима језичког стандарда, али увијек водећи рачуна да при томе не зађу у творбену парадигму којег другог етнонима. Чак и кад постоји могућност разједначавања акцентом, као што постоји у наведеном пару – уп. нпр. *Фрѝзѝјка* (ХЈП) и *Фрѝгѝјка* (ПМСХ) – аутори на њу не би смјели рачунати будући да се такви народи ријетко помињу и да је баш стога изговорна стандардизација њиховог имена у језику овако сложене акцентуације једноставно нереална.

5.5. СЕМАСИОЛОШКЕ СТРУКТУРЕ: ПРВИ ИЗВОР ПОДАТАКА О ОНОМАСИОЛОШКИМ ПОРТРЕТИМА НАЦИЈА И РЕГИОНАЛНИХ ГРУПА

5.5.1. Примјери метафоре

Немали број етнонима у нашем је језику развио метафоричка значења, одн. семантеме којим се на основу више или мање засноване сличности с припадницима дотичног народа у ствари називају припадници других народа, укључујући наш. У појединим случајевима таква су се значења, поставши и чешћа и познатија од исходишног, штавише осамосталила, толико да их наши описни рјечници и не представљају као дио семасиолошке структуре етнонимâ, него тек накнадно, у парентези, објашњавају као метафорички развијена од имена одговарајућег народа (§§ 1–2).

(1) *самаританац* = *самарићанин* 'милосрдан човјек; добровољни болничар (по имену становника старе Самарије у Палестини)' (РМС)

(2) *вандал* 'човјек склон насилничком понашању, дивљачком уништавању културно-историјских вриједности, споменика и сл. (према германском племену Вандалима)' (РСЈ)

У питању су, упадљиво је, етноними који су маркирани као историзми. Код оних који су маркирани другачије, рецимо као архаизми и(ли) регионализми (§§ 3–4), или нису ни маркирани (§ 5), а такви су свакако у већини, метафоричко значење наши лексикографи досљедно представљају као дио етнонимске семасиолошке структуре. Зато се у наставку овог одјељка етнонимско значење као исходишно подразумијева те га нећемо ни наводити. Што се тиче саме метафоричке семантеме, у писању се, дакако, подразумијева мало почетно слово, које је у нашим референтним рјечницима остало непримијењено у само једном случају, вјероватно усљед ненамјерне омашке (§ 5).

(3) *Жудио* заст. '1. Жидов, Јеврејин. 2. (*жудио*) грабљивац, гулокожа' (РМС)

(4) *Жудио* покр. заст. '1. Јеврејин, Жидов. 2. (*жудио*) тврдица, шкртац' (РСА)

(5) *Турчин* фиг. 'окрутан, свиреп човјек' (РМС; РСЈ)

И из до сада наведених примјера ишчитавамо да су предрасуде на основу којих је дошло до метафоричког преноса разноврсне. Ријеч је наиме о колективним, тачније интересубјективним доживљајима о односу именованог народа и по њему названих особа према људима (§§ 1, 3, 5) или стварима (§§ 2, 4), при чему се тај однос (у нашој заједници, али и уопште) углавном вреднује као негативан (§§ 2–5). Неке се такве предрасуде, надаље, тичу само једног, додуше упечатљивог искуства с дотичним народом (§§ 1–2), а неке многобројних искустава с представницима дотичног народа, понављаних по природи историјског положаја (§ 5) или учесталог занимања (§§ 3–4).¹⁶⁶

И у осталим примјерима метафоричког развоја етнонимâ предрасуде су негативне, али се тичу и других аспеката менталитета, етнологије, па и биологије народâ, одн. људи који им наликују мада им не припадају. Рјеђе је посриједи наслијеђени изглед (§ 6) или начин

¹⁶⁶ Више о томе – у одјељку 5.8.

пребивања (§ 7), чешће цивилизацијски ниво (§§ 8–9), а најчешће морал и понашање које је условљено моралом, одн. његовим одсуством (§§ 10–15). У основи таквих предрасуда опет су – поред чињеница (§§ 6–7) – многобројна искуства с представницима појединих народа, понављана по природи географског положаја (§§ 10–11), учесталог занимања (§§ 11–13) или материјалне (не)моћи (§§ 14–15). У два примјера упадљив је, ипак, оријентализам (§§ 8–9), присутан у још, вјероватно, два (§§ 10–11).¹⁶⁷

(6) *аратин* нар. 'припадник црне расе, црнац' (РСЈ)

(7) *циганин* фиг. 'човјек који нема сталног боравишта него се непрестано сели, чергаш; бескућник, скитница' (РСЈ)

(8) *азијат* фиг. пеј. 'суров, некултуран човјек, варварин, дивљак' (РСЈ)

(9) *балканац* пеј. 'сиров, прост, нецивилизован, примитиван човјек' (РСЈ)

(10) *византинац* 'лукав, подмукао, дволичан човјек; сплеткар' (РСА)

(11) *левантинац* фиг. 'лукав, префриган човјек, варалица (нарочито у трговини)' (РСР)

(12) *цинцар(ин)* 'а. трговац склон ситничавом погађању, закидању на мјери и сл. б. тврдица, циција, шкртац' (РСЈ)

(13) *цинцарка* 'грамзива и шкрта женска особа, тврдица' (РСЈ)

(14) *циганин* пеј. 'човјек који своје поступке подешава према приликама, користољубив, непоштен, рђав човјек' (РСЈ)

(15) *циганка* пеј. 'а. женска особа која мољакањем и лажима настоји извући неку корист. б. свадљива женска особа, свађалица. в. неуредна жена, алкавица' (РСЈ)

Пажљивији је читалац већ примијетио, али ваља напоменути да употреба квалификатора *фиг.* и *пеј.* у наведеним примјерима није консеквентна. Дужни смо стога рећи да су оба квалификатора индикована у свим примјерима осим прва два, који представљају неекспресивне, стандардне називе, при чему је први и афирмативан.

5.5.2. Примјери метонимије (и синегдохе)

Помака механизмом метонимије у етнонимији је мање него помака механизмом метафоре. Има, додуше, примјера код којих метонимијским помаком настаје етнонимско значење. Законита је, рецимо, метонимија ЗЕМЉА ЗА ЉУДЕ КОЈИ ЈЕ ПРЕДСТАВЉАЈУ у исказима типа *Цио Јапан поштује цара* 'Сваки Јапанац поштује цара, одн. Сви Јапанци поштују цара', гдје је хороним *Јапан* употријебљен у етнонимском значењу, дакле метонимијски. Понекад се хороними, такође, употребљавају да означе и војску дотичне земље, и њене спортске репрезентације на међународним првенствима, и њене музичке групе које су изабране да се такмиче за пјесму Евровизије... Захваљујући контексту, саговорник увијек, без обзира на ниво језичке компетенције, схвата да је ријеч о представницима одређене врсте (музичким, спортским итд.), па се овакве значењске екстензије декодирају брзо и лако. Услјед тога рјечници их и не обрађују (Deignan 2015). Другим ријечима, наведени примјери нису предмет семантике, па ни лексикологије и лексикографије, него прагматике и стилистике.

Исто би се могло рећи за примјере *граматичке синегдохе* (Ковачевић [1999] 2015: 51–52), одн. једнинских облика етнонимâ у служби ознаке апсолутног колектива, дакле на мјесту гдје је у ствари обичан множински облик: *Србин је поносан на своју историју*, у значењу *Срби су поносни на своју историју*, тј. *Сви Срби су поносни на своју историју*). Мада и такви примјери представљају регуларну појаву (*Јеврејин је одан својој отаџбини* итд.), ни они нису

¹⁶⁷ Више о томе такође у одјељку 5.8.

манифестација лексичког система, него употребе његових јединица и контекста којим је таква употреба примјерена.¹⁶⁸

Једини примјери праве лексичке метонимије чије је циљно значење етнонимско били би они чије је исходишно значење стране свијета. Именице *исток* и *запад* у основном смислу, наиме, означавају стране свијета на којим сунце излази, одн. залази (PMS), док у једном од изведених значења, које је у писању обиљежено великим почетним словом, исте именице упућују на одговарајуће „земље и народе“.¹⁶⁹ Можда не боље, али свакако прецизније него референтни рјечници српског језика тај смисао, реферишући на Н. С. Трубецког,¹⁷⁰ дефинише Р. Маројевић (2020): *Исток* '1. оријентална, исламска цивилизација (шире и азијска). 2. источноевропска, византијско-словенска цивилизација'; *Запад* '1. окцидентална, хришћанска цивилизација. 2. западноевропска, романско-германска цивилизација'. Како се такав смисао мијења с ко(н)текстом, понајбоље нам опет показује наведени аутор, и то помоћу примјера из Његошевог дјела:

пред великом силом Османовом
Исток паде а Запад се тресе (ШМ 1562–1563)

Што уради Исток са Западом,
какве силе сатрије вријеме:
плијенише народи Римјане,
утопи се Грчка у баснама –
какве мишце Осман испрелама
з'јевајући да свијет прогута! (ШМ 195–201)

У другом стиху првог цитата именица *Исток* употријебљена је у смислу *источноевропска, византијско-словенска цивилизација*, „што комплементарно утиче на сужење значења именице *Запад*“ (Маројевић 2020: 521). У првом стиху другог цитата именица *Исток* употријебљена је у смислу *оријентална, исламска цивилизација*, „што комплементарно утиче на проширење значења именице *Запад*“ (Маројевић 2020: 522). Ако у истом исказу није употријебљена и именица *Исток*, значење именице *Запад* ишчитавамо ван котекста – у контексту (Маројевић 2017: 391):

Сви надмени комплименти
на Западу што се воде
ријечи су сухопарне
и синови празне моде (*Сви надмени комплименти*, из *Биљежнице*, 1–2)

Вратимо се послије овог екскурса примјерима код којих у метонимијском преносу етнонимска значења учествују као исходишна. Упадљиво је, најприје, да су сви такви примјери у неком погледу атипични. Прва два (§§ 1–2) стога што су народска, а нарочито стога што се код њих метонимија мијеша с метафором. Србе на сјеверу и западу њихови су сународници, наиме, називали Швабама и Лацманима полазећи не само од чињенице да ови живе с Нијемцима или Италијанима, крај њих и међу њима, него и од чињенице да су ови с

¹⁶⁸ Уп. примјере из ПМСХ *Србинова борба* и *Хрватова домовина*. Придјиви употријебљени у њима могу се тумачити двојачко: као ознаке односа према једном припаднику именованог народа, али и као ознаке односа према цијелом именованом народу, одн. свим његовим припадницима. У првом случају придјев је изведен од заједничке именице, одн. назива *Србин/Хrvat* (у смислу 'одређени припадник српског/хрватског народа'), а у другом од властите именице, одн. имена *Срби/Хрвати* употријебљеног у јединском облику, тј. синегдотски (у смислу 'читав српски/хрватски народ'). Наравно, исто важи за житељске називе, уп. опет примјер из ПМСХ *Босанчева издржљивост*.

¹⁶⁹ Слична је опрека између Сјевера и Југа Сједињених Америчких Држава, посебно у исказима поводом грађанског рата 1861–1865.

¹⁷⁰ Нама се чини да наведене дефиниције своје поријекло, ако не ближе, а оно макар даље, вуку од најзнаменитијег заступника руске славонофилске школе, Н. Ј. Данилевског ([1871] 2011).

временом примили понеко западњачко обиљежје у култури, начину животу, посебно одијевања, не поставши Нијемци или Италијани, али поставши слични њима.

(1) *Шваба* = *Швабо* нар. (често презр.) '1. припадник њемачког народа, Нијемац; Аустријанац (из доба Аустроугарске монархије). 2. Србин пречанин' (РМС; РСЈ)

(2) *Лацман*, *Лацманин* нар. (об. презр.) 'а. Италијан, Нијемац, уопште припадник којег од западноевропских народа. б. (*лацман*, *лацманин*) представник, носилац онога што се сматра за туђинско, западњачко (култура, начин живота, одијевања, каткад и вјера)' (РСА; РСЈ)

Низ имена која упућују на племена (Старе) Црне Горе, Брда, Приморја и (источне) Херцеговине упућује и на територије насељене одговарајућим племенима, чиме остварује и етнотимско и хоронимско значење.¹⁷¹ Регионално је посриједи,¹⁷² може се рећи, својеврсни „етнотимски закон“, да парафразирамо ријечи П. Скока (1951: 13), који је као садржину једног „*toponomastičkog zakona*“ дефинисао врло познату чињеницу да у нашем језику „*naziv naselja ili pokrajine može glasiti jednako kao ime rijeke*“.¹⁷³

У *Речнику Његошева језика* (РЊЈ) оба су таква значења, и етнотимско и хоронимско, обично представљена, додуше на разне начине, али најчешће тако што претходи значење предјела (уп. §§ 3–6 и §7). Ово важи не само у случајевима гдје нисмо сигурни које је значење старије (§ 3) него и у случајевима гдје смо сигурни да је старије, па и истакнутије етнотимско значење (§§ 4–5), чак и у случајевима гдје је та информација исказана у самој дефиницији (§ 6). Каткад је, треба рећи, семасиолошка структура доста развијенија, утолико што укључује и хидронимско, па и еклезионимско значење (§ 8).

(3) *Кучи* 'предео и племе у Црној Гори у граничној области према Албанији'¹⁷⁴

(4) *Бјелопавлићи* 'предео и племе у Црној Гори, у долини и странама средњег тока реке Зете'

(5) *Ћеклићи* 'предео катунског племена истог имена северозападно од Цетиња'¹⁷⁵

(6) *Ускоци* 'предео у Црној Гори источно од Дробњака према Горњој Морачи, који је био претежно насељен добеглицима из турских области, по којима је и добио ово име; становништво тога предела'

(7) *Комани* 'племе и предео у Катунској нахији'

(8) *Морача* '1. река у Црној Гори која истиче испод планине Јаворја, тече са севера на југ и улива се у Скадарско језеро. 2. предео у горњем току Мораче (1) и становништво у томе пределу настањено. 3. познати средњовековни манастир у Морачи (2), задужбина Вукана Немањића'

¹⁷¹ Појаве хомоформности између етнотимије, најшире схваћено црногорске, и антропонимије, одн. презимена, Р. Маројевић подводи под хомонимију. Деликатност при томе нужног разликовања показује примјером етнотима/презимена *Његуши*: „У прозном тексту [Шћепана Малог]: *а посланици су по имену... и Лазар Богдановић, Његуши* – облик *Његуши* је етнотим, а не презиме. То се не види по *Речнику Његошева језика*; у њему се као антропоним наводи *Богдановић Лазар (Лазо) Његуши*. Лазар је кнез и из Његуша је, али титула и етнотим нису компоненте антропонима. Постоји, наравно, и презиме *Његуши*, али то није презиме лица из Шћепана Малог. Лексикографи су погријешили због погрешне интерпункције у издањима прије нашег основног: текстолошки смо проблем ријешили ми запетом испред етнотима“ (Маројевић 2020: 518).

¹⁷² А и историјски. РЈА (III: 397, 441), нпр., именицу *Грци* у хоронимском значењу региструје код нас много прије (1293–1302) него поименичени придјев *Грчка* (у XVIII в.). У неким словенским језицима етнотими се пак и данас употребљавају хоронимски: пољ. *Niemcy* 'Њемачка', *Włochy* 'Италија', *Węgry* 'Мађарска'; чеш. *Čechy* 'Чешка' (Coseriu [1955] 2011: 219).

¹⁷³ Уп. нпр. хидронимско и хоронимско значење имена *Ресава* и *Јадар*.

¹⁷⁴ Овдје је највјероватније, ипак, старије хоронимско значење. Биће, наиме, да је име *Кучи* влашког поријекла (уп. рум. *cuci* 'брда'), те да је у мотивацијском погледу еквивалентно албанском имену *Malësia* (колект. им. од *mal* 'планина гора'), као и српском, прецизније источноцрногорском имену *Брда*, које би могло бити и калк наведеног албанског (Станишић 1995: 27, 29–30).

¹⁷⁵ В. Ердџановић 1926: 490–492.

Ако пак постоји алтернативни монореференцијални облик за означавање племена, у дефиницији имена које би могло бити заједничко за предео и племе по правилу се наводи само значење предјела (§§ 9–11). У једном примјеру гдје монореференцијални облик не постоји аутори, међутим, нису навели значење племена, мада цитати предочени иза дефиниције допуштају и њега (§ 12). У једној обради, с друге стране, недостаје хидронимско значење (§ 11), које додуше није исходишно, као у случају већине других ријека, па и Мораче (Лома 2013: 154, 169–170).

(9) *Ровца* 'предео (и племе) између Мораче на северу и планинских масива Стоца, Маганика и Каменика на западу и југу' (РЊЈ) : *Ровчани* (в. нпр. Барјактаровић 1984)

(10) *Грбаљ* 'предео између Котора и Будве у Црногорском приморју' : *Грбљани* (в. нпр. Пантић–Вучинић 2005)

(11) *Пива* 'област у северној Црној Гори окружена планинама Дурмитором, Војником, Голијом и Маглићем' : *Пивљани* (в. нпр. Томић 1949)

(12) *Цуце* 'предео највећег катунског племена' (уп. исказе „Ја сам послао сердара цетињскога с дружином у Цуце, да свеколике врате“ и „Но било како било, мал ће се никшићки из Цуца врнути и ја и ти пријатељи за свагда остати“)

И ондје гдје постоји, обличка се разлика између етнонима и хоронима истире значењским помацима у оба смјера. Тако по рјечима С. Караџића и В. Шибалића (1997: 130), можда невјешто исказаним али чињенично тачним, „назив *Дробњаџи* не мора да означава искључиво племенско становништво, него понекад означава и племенску територију, рјеђе саму, чешће заједно са становништвом“, као што се и „назив *Дробњак* понекад узима и у значењу цјелокупног дробњачког становништва“.

5.5.3. Примјери понављања творбеног обрасца

Сваки житељски назив изведен од хоронима, а овдје су и такви називи третирани као етноними, одликује опште значење *човјек из...*, одн. *жена из...* (§ 1). У одговарајућим контекстима то се опште значење, међутим, остварује кроз два посебна: 'становник те и те регије', што би било житељско значење у ужем смислу, и 'онај који је поријеклом из те и те регије', што би било значење поријекла, које смо овдје по узору на руске ауторе назвали катојконимским (§ 2).¹⁷⁶ Намеће се по себи питање како су се та два значења развила. Мада се на основу претходних реченица стиче утисак да мислимо да су она развијена специјализацијом житељског значења у ширем смислу, наше је мишљење у ствари другачије – да су развијена механизмом који је Д. Гортан-Премк ([1997] 2004) назвала *понављањем творбеног модела*, одн. обрасца. По нашем мишљењу, дакле, наведена значења нису у зајамној семантичкој вези, него у посредној творбеној вези, оствареној преко хоронима од којег су оба изведена. Што се тиче значења које смо испрва назвали општијим, оно у суштини није такво јер се референти на које се односи тврдња *живи ту и ту* и референти на које се односи тврдња *његови су преци живјели ту и ту, док он не живи* међусобно искључују. Нема, према томе, денотата а онда ни значења које би могло да обухвати обоје референте, а дефиниције које РМС и остали описни рјечници дају с таквим циљем представљају само лексикографски манир мотивисан уштедом простора, а омогућен полифункционалношћу предога *из*.

¹⁷⁶ Тврдњом да „житељска имена“ јесу „називи људи изведени од географских имена да означе припадност по месту живљења, завичајности, пореклу“ (ПСЈ 1993: 49) М. Пешикан, чини се, умјесто значења које смо навели као друго разликује два још ужа – значење сопственог поријекла, одн. припадности по мјесту рођења и одрастања, те значење поријекла по оцу, дједу итд., одн. припадности по породичној постојбини. Мада је и те како основано, такво разликовање наши референтни рјечници у своје дефиниције нису увели, па га ни ми нећемо примјењивати.

(1) *Американка* '1. женска особа из Америке' (PMS)

(2) *Американац* '1. становник континента између Атлантског и Тихог океана, Америке (1); онај који је поријеклом из Америке (1). 2. становник Сједињених Америчких Држава, Америке (2); онај који је поријеклом из Америке (2)' (PSA; PCSJ)

Чак и ако нисмо у праву, полисемија проузрочена понављањем творбеног обрасца у етнонимији постоји, што показује управо претходни житељски назив, одн. однос његових значења под бројем 1 и његових значења под бројем 2. Могло би се, наравно, рећи да су значења везана за Сједињене Америчке Државе, као најистакнутију нацију америчког континента, добијена специјализацијом значења везаних за цио амерички континент, али такво објашњење просто не би било убједљиво. У истој је мјери сигурно да су понављањем творбеног обрасца настала значења која слиједе (§§ 3–4), а која су сва разговорна, мада нису сва тако и обиљежена. При томе је посљедње приде, чини се, подругљиво.

(3) *Американац* '3. разг. наш иселеник који се вратио с рада у Америци' (PSA; PCSJ)

(4) *Американка* '2. жена која се вратила из Америке послје извјесног боравка у њој; жена чији се муж вратио из Америке или још борави у њој' (PMS)

Истом механизму, надаље, своје постојање дугују и значења етнонима *Словенка*: '1. женска особа Словен. 2. припадница словеначког народа' (PCJ). Треба, ипак, рећи да Е. Фекете (2008: 95) с правом тврди да се од именице *Словен*, као ознаке „расе“, облик женског рода „готово и не гради“.¹⁷⁷ Ми пак додајемо да дотична ознака може бити етничка, али једино у контекстима који се тичу старих Словена. Међутим, о старим се Словенима ионако никад не говори као о појединцима, били они мушки или женски, а за сада се у функцији генеричког израза – будући да феминистички дискурс још није захватио историографију – не очекују колокације типа *стари Словени* и *старе Словенке*. Ако некоме једног дана и падне на памет да такву колокацију употреби, неће се – вјерујемо – десити да се његови саговорници збуне и помисле како је ријеч о припадницима словеначког народа.

За овај одјељак гранични су нивои код којих је једна семантема, као „етноид“ (Babić 2002: 239), изведена од географског термина, док су све остале – као „етници“ – изведене од вишечланих имена које исти географски термин укључују у служби управног члана: *крајишник* ← *крајина* (одн. *крајиште*) : *Крајишник* ← *Крајина* (нпр. *Војна*), *приморац* ← *приморје* : *Приморац* ← *Приморје* (нпр. *црногорско*), *брђанин* ← *брда* : *Брђанин* (ист.) ← *Брда* ('предјели удружени са (Старом) Црном Гором'). Ни гранични за овај одјељак, с друге стране, нису парови, одн. нивои код којих се насупрот једној семантеми написаној великим почетним словом налази једна „права“ заједничка именица или више њих; уп. нпр. *Малтежанин* 'човјек с Малте' и *малтежанин* 'припадник Малтешког реда витезова' (ПМСХ; PCSJ 1993; PCSJ 2010), *Шпанац* 'човјек из Шпаније' и *шпанац* 'учесник Шпанског грађанског рата (1936–1939)' (PCSJ 1993; PCSJ 2010). О таквим се паровима, одн. нивовима исцрпно може обавијестити у Маринковић–Јовановић 2012.

5.5.4. Примјери творбеног повратка основи

Дериватолошким чиниоцима условљен је још један тип етнонимске полисемије, регуларан само у ђачком жаргону, гдје називи за припаднике појединих народа служе као називи за наставнике одговарајућих језика. У нашој описној лексикографији таква је полисемија први пут регистрована Андрићевим рјечником жаргона (§ 1), а онда је вјероватно одатле пренијета у Једнотомник (§ 2), мада је није било ни у Шестотомнику ни у Академијином рјечнику. При томе су се разлике у обради испољиле и с обзиром на

¹⁷⁷ У *Нормативној граматици српског језика*, с друге стране, налазимо парове *Герман* – *Германка*, *Роман* – *Романка* (Пипер и др. 2022: 256).

(орто)графију и с обзиром на обухват одговарајуће лексике; у Андрићевом рјечнику велико почетно слово основног значења није замијењено малим (§ 1), а у Једнотомнику је примјера знатно више (§ 2). Доминација жена у саставу филолошког кадра кроз оба рјечника долази до изражаја, али само донекле.

(1) *Енглеz* ђ. 'наставник енглеског језика', *Енглескиња* ђ. 'наставница енглеског језика'; *Српкиња* ђач. 'наставница српског језика' (РЖА, 1976)

(2) *рускиња* ђач. 'наставница, професорка руског језика'; *српкиња* ђач. 'наставница, професорка српског језика и књижевности'; *енглеz* ђач. 'наставник, професор енглеског језика', *енглескиња* ђач. 'наставница, професорка енглеског језика'; *немац* ђач. 'наставник, професор немачког језика', *немица* ђач. 'наставница, професорка немачког језика'; *француз* ђач. 'наставник, професор француског језика', *францускиња* ђач. 'наставница, професорка француског језика' (РСЈ)

Како су оваква значења настала? По нашем мишљењу ни она нису настала семантичким помацима основног значења, него регресивним извођењем од глтонима, претходно изведеног од етнонима: *Руси* → *руски (језик)* 'који припада Русима, који је својствен Русима' → *рус* 'који је овладао руским језиком, који предаје руски језик'.¹⁷⁸ Друга је могућност да је просто дошло до метафоричког преноса: 'који познавањем руског језика подсјећа на Русе', али је такво објашњење непримјенљиво на назив *српкиња* – референти на које он упућује у исти мах представљају српски народ. Другим ријечима, тим је женама српски језик матерњи, па се не би могло рећи да његовим познавањем оне само подсјећају на Српкиње. Могло би се, ипак, рећи да је наведени назив настао по аналогiji са осталим, али би такво тумачење, опет, било неубједљиво.

У сваком случају, непобитна је чињеница да полисемија проузрочена механизмом творбеног повратка основи, како смо га овдје назвали, заиста постоји. Њиме су настале житељске семантеме *Влах* 'човјек из Влашке' и *Тић* 'човјек из Тићарије', секундарне у односу на семантеме које означавају припаднике (двају?) романофоних народа Балканског полуострва. Најприје су, другим ријечима, од етнонима *Власи* и *Тићи* изведени одговарајући хороними, а онда су од тих хоронима, регресивном творбом, настали житељски називи хомоформни првобитним етнонимима (Ивановић М. 2023а).

Нисмо, међутим, сигурни – мада мислимо да је тако – да је на исти начин настала семантема *Шајкаш* 'човјек из Шајкашке'. У недоумицу нас, наине, доводе Матичини рјечници. Исправке које су поводом одговарајуће леме аутори млађег, једнотомног учинили на дефиницијама старијег, шестотомног (уп. §§ 3 и 4), угледајући се вјероватно на Московљевићев рјечник (§ 5), сугеришу да је том чланку указана дужна пажња, те да се значење *возач шајке* не може сматрати основним. Нама се пак чини да је оно не само старије, као што сугерише рјечник загребачке Академије (§ 6), него и истакнутије већ самим тим што, за разлику од остала два, није маркирано као историзам. Као прво га, уосталом, обрађују и И. Клајн и М. Шипка (§ 7), али и они по нашем мишљењу неоправдано замјењују мјеста житељског назива ('човјек из Шајкашке') и назива везаног за војну историју ('стражар на шајци, припадник Шајкашког батаљона').

(3) *шајкаш* '1. ист. припадник нарочитих аустријских батаљона флотиле на Тиси и Дунаву који су крајем XVIII века учествовали у борбама са Турцима. 2. лађар, возач шајке' (РСЈ)

(4) *Шајкаш* '1. ист. а. становник Шајкашке, области у јужној Бачкој. б. (шајкаш) човек из шајкашког батаљона, на негдашњој граници банатској. 2. лађар, возач шајке' (РМС)

(5) *шајкаш* 'аустријски војник с краја 18. в. који је припадао нарочитом, шајкашком батаљону флотиле на Тиси' (МР)

¹⁷⁸ Уп.: „Нормалан је однос *Немац* – *немачки*, али код сложеница са *велик* у ствари имамо обрнут однос: *велика Немачка* – *великонемачки* – *великонемац*“ (Пешикан 1970: 173).

(6) *šajkaš* '1. lađar. 2. čovjek iz šajkaškoga batalijuna, u negdašnoj granici banatskoj' (PJA)

(7) *шajкаш* '1. возач шajке, лађар. 2. (Шajкаш) ист. а. становник Шajкашке, области у јужној Бачкој. б. стражар на шajци, граничар који је Турцима бранио прелаз преко Дунава (од XV до XIX века)'

шajкашки 'који се односи на шajкаше (Шajкаше)' • *Шajкашки батаљон* ист. 'војна јединица у области између Дунава и Тисе, која је после Београдског мира 1739. чувала границу између Аустрије и Турске, под управом команданта у Петроварадину' (РСР)

Ако нам је слијед мисли исправан, онда је од основне семантеме *шajкаш* 'возач шajке' специјализацијом добијен назив *шajкаш* 'стражар на шajци, припадник Шajкашког батаљона', који је у међувремену постао историзмом. По припадницима Шajкашког батаљона југоисточни дио Бачке, између Дунава и Тисе, назван је *Шajкашком*, а онда је регресивном творбом од тог хоронима добијен житељски назив *Шajкаш* (уп. Вуковић–Недељков 1983: 11–14). Посљедња је семантема најмаркиранија стога што се пише великим почетним словом, па је на крај полисемантичког низа у описним рјечницима треба стављати већ самим тим, а не само стога што је најмлађа.

5.5.5. Примјери помака на основу инференцијалне семе: Етноними у служби професионалних, професионалних и уопште социјалних назива

Сваки етноним од којег је изведен хороним потенцијално одликује и одговарајуће житељско значење, а у случају држава и демоетнонимско, одн. значење држављанина (§ 1). Такве се семантичке могућности, ипак, не реализују у случају нама сусједних или на други начин блиских држава, чије грађане (довољно добро) познајемо по етничкој припадности, одн. матерњем језику, вјероисповијести итд. Већина се стога не би, чак ни поводом личности попут Б. Шулека,¹⁷⁹ сагласила са овом тврдњом Љ. Стојановића: „*прирођени* је на пр. Хрват који је то постао животом, а *рођени* који је то по рођењу“, изнијетом у једном наставку *Лезичких пабирака* (НЈ, 5/1 (1936): 26),¹⁸⁰ док би тврдња да у Србе спадају и Албанци и Мађари који као мањина живе у Србији на многим странама изазвала, у најмању руку, негодовања. Уобичајена је, с друге стране, таква употреба, у значењу грађанина, назива који су и примарно житељски, а тек секундарно, па и тако дискутабилно, народносни (§ 2).

(1) *Нијемац* 'припадник германског народа чија већина живи у Њемачкој; онај који је из Њемачке; држављанин Њемачке' (РСЈ)

(2) *Црногорац* '1. а. становник Црне Горе. б. онај који је поријеклом из Црне Горе. 2. припадник јужнословенског народа српског етничког поријекла чија већина живи у Црној Гори' (РСЈ)

Откуда ова разлика? У првом примјеру етнонимско је значење основно, док је житељско и демоетнонимско изведено, и то преко хоронима, механизмом регресивне творбе.

¹⁷⁹ У питању је хрватски полихистор словачког поријекла (1816–1895). Одрастао је у Словачкој, гдје је и дипломирао на студијама права и теологије. Онда се доселио у Славонски Брод, па у Загреб, гдје ће касније уређивати најуглашеније новине и часописе оног доба, писати рјечнике, уџбенике и лингвистичке расправе, преводити мађарске војне приручнике... У загребачку норму он је тако увео мноштво стручних термина – ботаничких, шумарских, физичких, хемијских, музичких, војних – што скованих, што позајмљених из чешког и словачког – од којих се стотине и данас употребљавају. Дјеловао је као илирац (од 1841) и био члан ЈАЗУ (од 1866), чије је секретарске послове обављао више од двадесет година (ЕХЛЗ).

¹⁸⁰ Једну сличну изјаву, али с другачијим намјерама, дала је с дужности предсједника и К. Грабар-Китаровић: „По мени је Хрват и онај ко је православне вјероисповијести, који је Србин по националности. Он је ипак Хрват у смислу хрватског држављанина“. Таквом њеном ставу оштро су се супротставили из Београда, нарочито у редовима избјеглих Крајишника (С. Штрбац, М. Линта). Реаговало се и у Загребу, па се тадашњи министар А. Баук јавно, на фејсбуку запитао: „Ако су Срби из Хрватске Хрвати, што су Хрвати из Србије“ (<https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/3/region/1801705/bura-zbog-izjave-hrvatske-predsednice.html>, 12. 12. 2022).

У другом примјеру до промјене у семасиолошкој структури, мислимо, и није дошло изнутра, него споља – промјеном појма народа, одн. редефинисањем архисеме. И то не би требало бити спорно. Спорно је само питање како се у обама примјерима житељско значење трансформише у значење држављанина. По нашем мишљењу, помаком на основу *инференцијалног обиљежја*,¹⁸¹ које се у рјечничке дефиниције, поводом многих лема, најчешће уводи заградом и(ли) прилогом *обично*:

’становник (обично и држављанин, грађанин) те и те земље, одн. државе’ > ’(пуноправни) грађанин те и те државе’

Ако неко ово сматра сувишним теоретисањем, увођењем још једног херметичног термина, и то на мјесту где лијепо одговара појам *латисемије* или *широкозначности* (Гортан-Премк [1997] 2004), морамо га опоменути да се без таквог термина, или макар појма о њему, никако не могу објаснити примјери који слиједе. А ријеч је о примјерима етнонимâ који су постали ознакама занимања учесталих у датој етничкој заједници: *влах* ’човјек од старих насеља римских по оближњим крајевима, с тога кад кад и дубровчанин,¹⁸² а по главној радњи онијех првијех и сваки који ради око стоке’ (РСС: 131).

Од доба последњих Немањића ознаку *влах*, наиме, сасвим извјесно, умјесто националног карактерише сталешки смисао (ЛССВ). Сви пастири без сталног боравишта, дакле полуномадски или трансхумантни сточари, без обзира на народност, били су *власи*. Изгубивши у међувремену одредбено обиљежје (ТРАНСХУМАНТНИ), са преосталом се семантиком – у значењу сточара – тај назив гдјегдје употребљавао и почетком XX в.:

И данас у планинским селима ужичког округа, чуће се у смислу *чобанин* почешће пута реч *Влаше*. Кад сам једне године путовао по повленским суватима, [...] сељак Ужичанин, путовођа, чешће је пута ословљавао чобанчад речима: „Еј море Влаше, куда се може изаћи на тај и тај вис или косу“. Чобанчад су се одазивала и нису се ни најмање срдила. И по Посавини око Обреновца, код Грабовчана и других сељака, који држе велики број оваца, најмљени чобанин најчешће се назива *Влах*, ма да овчар ни појма нема о Власима (Павловић 1907: 998).

На ужим ареалима у истом су се значењу у средњем вијеку и касније употребљавале и ознаке *арбанас(ин)* (Мајков [1857] 1876: 62; Новаковић 1891: 22), *арнаут(ин)* (Цвијић [1922] 1987а: 205) и *бугар(ин)* (Шмаус 1939). А најкасније почетком турског доба, а вјероватно већ у деспотовини сваки је рудар¹⁸³ постао *сас(ин)* (Pavlović M. 1960: 103; ЛССВ). Биле су то, наиме, примарне и секундарне дјелатности којим се Срби, махом ратари, углавном нису бавили. С најездом Турака у употребу је ушао још један етноним помјереног значења (§ 3), а током њихове и, касније, у неким дијеловима етничког простора, аустријске управе развио се низ сличних ознака за носиоце секундарних и терцијарних дјелатности, којима се Срби такође углавном нису бавили (§§ 4–5).

¹⁸¹ Термин *инференцијално обиљежје* у студије историје језика увео је Л. Липка (1985). У истом раду поводом енгл. именице *holiday* он, штавише, описује и објашњава управо помаке којим се овдје бавимо, само их не назива. Отуда се појам *помака на основу инференцијалног обиљежја* не може сматрати нашим, мада је тај назив заиста први пут употребиљен код нас, у раду о когнитивносемантичком етимологисању лексема без историје писане употребе, посебно именице *џора* (Ivanović 2021).

¹⁸² На шта је заправо овдје мислио Ћ. Даничић, постаће јасно у одјељку 5.5.8.

¹⁸³ Дуго се на основу најстаријег свједочанства о Брскову, сачуваног у актима Дубровачког архива (1254), сматрало да су се Саси из Ердеља овамо доселили у мирнодопским условима, на позив краља Уроша I. Након што је у актима Которског архив нађен још старији помен (1243), закључено је да су ипак добјежали 1241/42, пред монголском најездом (Синдик 2008; Узелац 2015: 54–55). Поред наведеног рударског средишта у околини Мојковца, они су касније населили и Рудник (први пут поменути 1293), Трепчу и Јањево (1303), Ново Брдо (1319), Сребреницу (1352)... битно унаприједивши дотадашње рударење обојених метала (у првом реду племенитих, какво је златоносно или „гламско“ сребро), али и правне тековине, те занатство српских земаља (ЛССВ: *Саси, рударство, глама*). У споменицима нашег средњег вијека заступљени су многи њихови термини – рударски, али и други, попут професионалних назива *шпилман* ’глумац’ и *шнајдар* ’кројач’ (Ивић 1998: 76). Саске трагове налазимо и у данашњој топонимији, поменимо само имена рудничких извора воде *Шуштеревац*, од *шуштер* ’обућар’, и *Вишеревац*, од *вишер* ’рибар’ (Јома 2014б: 569).

(3) *татар(ин)* 'гласник, курир на брзом коњу који је у Турској царевини преносио пошту и поруке' (РМС)

(4) У неким нашим крајевима за ковача се каже *циганин*, без обзира на народност, јер су ковачи били Цигани. У 18. веку по северним српским крајевима били су се раширили многи трговци Цинцари који су се издавали за Грке, и у тим областима назив *грк* значио је, па значи и сада, трговца.¹⁸⁴ У северној Србији реч *цинцарин* била је синоним за механџију, јер су једно време механџије били готово све сами Цинцари (Филиповић 1963: 52).

(5) *Гога* (алб. Goga, Румун) заст. и покр. '1. Цинцарин. 2. (гога) неимар; зидар,¹⁸⁵ обично са стране; печалбар уопште' (РСА)

У међувремену су све ове ознаке застарјеле осим назива *влах*, који је додуше обичан само у историографији. Све се пишу малим почетним словом још од Вука: „у Бачкој по селима зове се *грк* сваки човјек који држи дућан“ (СР 1852), захваљујући чему их – у односу на исходишна, етнонимска значења – распознајемо при читању (нормативно написаних текстова), док их при слушању распознајемо каткад помоћу котекста (§ б), тј. ријечи координираних (§§ 7–8) или субординираних (§§ 9–10), а ако котекст не помаже, помоћу контекста (§ 11), како нам је Р. Маројевић опет понајбоље показао помоћу примјера из Његошевог дјела (§§ 8–11).

(6) Гле, у овоме селу Чивутин *грк!* (СР 1852, s. v. *Грк*)

(7) Појам катуна у средњем веку готово [је] редовно повезан с именом Влаха и влаха (Филиповић 1963: 45)

(8) Татаре сам гледа, и Харापе (ШМ 2258)

(9) доводе два татарина турска (ШМ 623)

(10) татарин сам везира Азама (ШМ 658)

(11) ноћас татар стиже из Стамбола (ШМ 516)

Помацима на основу инференцијалне семе од етнонимâ су добијена и неколика професионална назива. Механизмом 'припадник те и те заједнице (а обично и те и те вјероисповијести)' > 'припадник те и те вјероисповијести' поједине су именице, другим ријечима, поред службе именовања народа или регионалне групе, на се примиле и службу означавања одговарајуће вјерске припадности. У тој служби оне су, додуше, остале везане за народски регистар и одређене, шире или уже ареале. Посриједи су, наиме, називи које православци каткад употребљавају за католике (§§ 12–13), католици за православце (§ 14), муслимани за православце и католике (§ 14), те православци и католици за муслимане (§ 15). У само једном случају, и то вјере коју нације нашег језика нису примале, назив је стандардан, али не и уобичајен (§ 16). Без обзира на нормативни статус, сви се пишу малим почетним словом, осим назива *Турчин*, вјероватно зато што су људи на које се он односи исту ознаку испрва, током османске владавине, употребљавали као етнички самоназив, наравно без негативне експресије.¹⁸⁶

(12) *Шокац* '1. припадник етничке групе динарског поријекла, католичке вјере и штокавско-икавског дијалекта српскохрватског језика која је настањена у Славонији, Барањи, Бачкој и

¹⁸⁴ Отуда и *гркиња* заст. покр. 'трговкиња; трговчева жена' (РМС).

¹⁸⁵ „У Србији, ослобођеној од Турака, назив *Гога* био је синоним за зидара, дунђерина уопште, без обзира на етнимон“ (Стојанчевић 1973: 12).

¹⁸⁶ Најпознатије је оно Вуково свједочење из *Ковчежића*: „Остали [Срби] овога имена [српског] не ће да приме, него они закона Турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна Турски“ (Караџић 1849: 2).

сјеверној Босни, а која се доселила из западне Босне у току XVI–XVIII в. 2. (шокац) подругљив назив који православци дају католицима икавцима и католицима уопште’ (РСЈ)

(13) *Латин* = *Латинин* ’1. а. ист. становник античког Лацијума и уопште припадник племена која су основала римску државу; Римљанин уопште. б. нар. Млечанин, Италијан, Роман уопште. 2. (латин, латинин) нар. католик уопште, без обзира на народност’ (РСЈ; РСА)

(14) *Влах* ’1. а. становник румунске покрајине Влашке, онај који је поријеклом из Влашке. б. човјек румунске народности уопште.¹⁸⁷ 2. (влах) погрдан назив за припадника друге вјере: а. православца, обично Србин (за католике и муслимане у Хрватској и БиХ); б. хришћанин (за муслимане у БиХ)’ (РСЈ)

(15) *Турчин* ’припадник народа турско-татарског поријекла који чине основно становништво Турске’ (РМС; РСЈ), али и (пеј.) ’исламизовани, потурчени Србин или Хрват, наш муслиман, мухамеданац, данас Бошњак’ (Шипка М. 2012: 131–132)

(16) *Јевреј* ’а. припадник семитског народа који живи у Израелу и у другим земљама, Жидов. б. (јевреј) припадник мојсијевске вјероисповијести’ (РСА)

Дјелимично је подударан списак социјалних назива етнонимског поријекла. Посриједи су именице које у основном смислу такође упућују на народе и регионалне групе, док у изведеном – такође везаном за народски регистар и одређене, шире или уже ареале – означавају, махом пејоративно, житеље градова спрам сељана (§ 17), одн. становништво руралн(иј)их зона у односу на становништво урбан(иј)их (§§ 18–19). У посљедњем случају (§ 20) поријекло назива није етнонимско, али је именица ипак поменута стога што је у исти мах развила социјално значење, као разликовно, и житељско, као неразликовно али инференцијално, чиме је – са осталим примјерима – такође показала како се у нашем (а вјероватно и сваком другом) језичком систему социјална обиљежја преплићу са етничким, одн. регионалним.

(17) *лацман(ин)* нар. пеј. ’варошанин, грађанин; господин’ (РМС)¹⁸⁸

(18) *влах* нар. ’а. сељак као човјек нижег социјалног положаја према грађанину (у залеђу приморских градова у Далмацији); б. сваки сељак на копну (за становнике далматинских отока, острва)’ (РМС)

(19) *шокац* покр. подр. ’земљорадник, сељак; прост човјек’ (РМС)

(20) *геца* = *гецо* (тур. геђе, лудак, бена) ’(у експресивнијем говору, често погрдно) сељак (обично из Србије, посебно Шумадије); прост човјек’ (РСА)

Истим се механизмом, али доста рјеђе, народносна имена значењски помјерају у правцу ознаке дијалекатске припадности, одн. степена одомаћености на датој територији. У двама случајевима етнонимом су, тако, међу стариначким становништвом чије је нарјечје чакавско (§ 21), одн. кајкавско или староштокавско (§ 22), названи сви (ново)штокавски досељеници, без обзира на вјероисповијест.

(21) *влах* рег. (у Истри) ’дошљак из сјеверне Далмације, са штокавским значајкама у говору (за разлику од старосједјелаца, Безјака или Бејзака)’ (ХЈП; ЕХЛЗ)

(22) *влах* нар. ’католик који говори као Срби, тј. (ново)штокавски (за подравске старинце)’ (РСА)

¹⁸⁷ Овакав је распоред значења нелогичан не само из историјсколингвистичког аспекта него и из синхронијског, деривациономорфолошког (в. претходни одјељак), али смо га испоштовали вјерни извору и његовој мисији.

¹⁸⁸ За дефиницију исходишног, етнонимског значења ове именице в. одјељак 5.5.2.

5.5.6. Примјери аутохипонимије (и аутомеронимије)

Каткад се исти етноним употребљава у двама етнонимским значењима – значењу народа и значењу групе или породице народâ. Зависно од тога који облик етнонимâ сматрамо канонским, једнински или множински,¹⁸⁹ овај однос можемо дефинисати као хомоформност ужег и ширег назива, одн. *аутохипонимију*, али и као хомоформност имена дијела и имена цјелине, одн. *аутомеронимију* или синегдоху (у једном од својих значења).¹⁹⁰ Без обзира на то који му је назив боље дати, овом је односу значај за етнонимију – како ће се видјети – повелик, штавише толики да нам може послужити као аргумент у корист става да су етноними ближи фитонимима и зоонимима (код којих је аутохипонимија веома честа) него (правим) именима.

Реторомани – Монголи. Описаћемо и објаснити најприје примјер имена *Реторомани*, које у зависности од контекста упућује и на један народ и на цијелу групу народа. Искључиво у ширем смислу оно се тумачи у нашим лексиконима народа свијета (ЛНС 1984; ЛНС 2001), док се у нашим општим енциклопедијама – имплицитно у Просветиној (§ 1), а у експлицитно у оној коју је издао Лексикографски завод „Мирослав Крлежа“ (§ 2) – исто име тумачи у оба смисла.

(1) *Retoromani*, zajednički naziv za različite etnolingvističke skupine u jugoistočnoj Švicarskoj i sjeveroistočnoj Italiji koje govore retoromanskim idiomima/jezicima. U Retoromane se ubrajaju Retoromani u užem smislu (Rumanči, Romanši) u švicarskom kantonu Graubünden, Ladini na području Dolomita u talijanskim pokrajinama Trentino – Alto Adige i Veneto, te Furlani u talijanskoj pokrajini Friuli – Venezia Giulia (ЕХЛЗ)

(2) *Реторомани*, [...] деле се у 3 групе: *Реторомани* у источној Швајцарској, углавном у кантону Граубинден [...]; Ладини у северној Италији, одн. јужном Тиролу [...]; Фурлани у сливу Таљаментâ, североисточна Италија [...] (МПЕ, III: 186–187)

Зашто је важно дати оба смисла – шири, као чешћи, али и ужи, као рјеђи? Зато што се језик Реторомана у ужем смислу, напротив, чешће назива просто ретороманским. В. нпр. Станишић 2006: 96, гдје се реторомански и ладино помињу наредом, као хипоними (а не у односу хиперонима и хипонима), потом МПЕ, III: 956, гдје стоји: „Швајцарци говоре немачки (65% ст., у 19 кантона), француски (18% ст., у 6 кантона), италијански (10%, у катону Тићино) и реторомански (0,8%, највише у Граубиндену, где се иначе говори немачки“, те ЛНС 2001: 174, гдје стоји: „*Романши*, народ из скупине Реторомана у Швајцарској, настањен у кантону Граубинден. Језик: реторомански (романшки)“.

Исти се глотоним, наравно, може употријебити и у ширем смислу, као што је у истој, Просветиној енциклопедији учињено на другом мјесту, у чланку о Ретороманима, гдје се напомиње да је „романш“ 1938. г. „признат као четврти службени језик Швајцарске поред немачког, француског и италијанског“, а да су се ладински и фурлански – као „дијалекти“ – „одржали зато што се говоре у затвореним планинским крајевима“, гдје су „били изоловани од јачег утицаја немачког или италијанског“ (МПЕ, III: 187). Најприкладније је, ипак, експлицитно дати оба значења, као што је учињено у енциклопедији Лексикографског завода „Мирослав Крлежа“:

retoromanski jezik, zajednički je naziv za skupinu romanskih idioma [...] koji se govore na tri odvojena područja između najgornjega toka Rajne s njezinim izvorima i Tršćanskoga zaljeva: 1. retoromanski u užem smislu ili grižunski retoromanski, u švicarskom kantonu Graubünden (Grižun) [...], 2. tirolski retoromanski ili ladinski, u Dolomitskim Alpama [...], 3. furlanski, u najvećem dijelu talijanske pokrajine Friuli – Venezia Giulia (ЕХЛЗ)

¹⁸⁹ В. одјељак 7.1.

¹⁹⁰ Термине обиљежене курзивом употребљава А. Круз (2011: 115–116).

Слична варијација у значењу, а онда и обради енциклопедиста карактерише етнониме *Монголи* и *Халха Монголи*. За ЕХЛЗ Монголи су, рецимо, „skupina srodnih naroda“ који се дијеле на источне (Халха, Бурјати и др.) и западне (Ојрати, Калмици и др.). На том су правцу и тврдње да је у самој Монголији највише Халха Монгола (више од четири петине укупног становништва), чији је језик и службени, а да Бурјати и Калмици представљају титуларне народе руских република Бурјатије (између Бајкалског језера и Јаблоновских планина) и Калмикије (између Каспијског мора и доњег тока Волге). Језичком је узусу, ипак, ближа обрада у ЛНС 2001, гдје су Монголи „у ширем смислу група народа“, а „у ужем“ само Халха Монголи, и гдје се наглашава да се остале заједнице и у самој Монголији „исказују као посебни народи“, мада „под великим утицајем Халха Монгола“. И по МПЕ Монголи су експлицитно „група народа“, међу којим су најмасовнији „Халха-Монголи“ (s. v. *Монголија: Народ*), а да се исто име у многим контекстима односи на управо ту заједницу показује се имплицитно, утолико што леме *Халха-Монголи* у трећем тому МПЕ нема, док се леме *Бурјати* и *Калмици* налазе свака на своме мјесту – у првом, одн. другом тому исте публикације.

Иранци. У једном примјеру однос аутохипонимије-аутомеронимије усложњава уплитање демоетнонимског значења. Етноним *Иранци*, наиме, упућује и на групу народа и на један народ те групе и на све житеље земље, одн. државе у којој је титуларни управо тај народ.

На такву се вишезначност у нашим лексиконима народа свијета указује само дјелимично. П. Влаховић, наиме, предочава, доста јасно, друго и треће значење „*Iranci, stanovnici Irana* [...] У најновије време етноним *Iranci* употребљава се заправо за Персијанце, основно становништво Ирана“ (ЛНС 1984: 155). М. Недељковић, с друге стране, наведено име употребљава у првом и другом значењу, али тако да неупућени читалац не схвата о каквом је смисаоном односу ријеч. Са леме *Иранци*, наиме, упућује на лему *Персијанци*, а у самом чланку каже сљедеће: „У последњем веку је веома снажан процес иранизације свег становништва Ирана, поготову иранојезичног“ (ЛНС 2001: 164). У ријечи *иранизација* основом *иран-* аутор, другим ријечима, контекстуално означава Персијанце, а у ријечи *иранојезичног* све народе иранске групе, посебно оне који нису Персијанци.

У Просветиној енциклопедији Иранце у најужем смислу називају, што је сасвим у реду, искључиво Персијанцима. Тврде, нпр., да становништво Исламске Републике Ирана чине „Персијанци (Фарси)“, Курди и „остали народи иранске групе“, „Азербејџанци (Азери)“ и „други турски народи“, Арапи итд. (МПЕ, I: 908). Аналогно томе, констатују да „ирански језици припадају једној од главних грана индоевропског језичког стабла“, те да је „персијски главни језик у Ирану“ (МПЕ, I: 911). С друге стране, у енциклопедији Лексикографског завода „Мирослав Крлежа“ врло јасно предочавају сва три значења:

1. *Perzijanci*, narod u Iranu, gdje čini 51% stanovništva (1995) [...]. Govore (novo)perzijskim jezikom (*farsi*), jezikom iranske skupine.
2. Skupni naziv za sve narode i etničke skupine koji čine suvremenu iransku naciju (*Perzijanci, Azerbajdžanci, Mazanderanci, Kurdi, Arapi, Luri, Beludži* i dr.), državljani Irana
3. Skupina naroda u jugozapadnoj i srednjoj Aziji koji govore iranskim jezicima i čine ogranak indoiranske grane indoeuropske jezične porodice: *Beludži, Kurdi, Luri, Oseti, Paštunci, Perzijanci, Tadžici* i dr. (ЕХЛЗ)

Ваља напоменути да је персијски ендоним *Иранци*, а да су им егзоним *Персијанци* у ствари дали стари Грци, и то по регији Персис, на југозападу савременог Ирана.¹⁹¹ Хороним

¹⁹¹ Из управо те регије Кир II, након ослобођења од међанске власти (550. прије Хр.), покреће грандиозни освајачки поход ахеменидске династије, који ће Дарија I, оснивача престоног Персеполиса, довести све до Инда на истоку и Кавказа на сјеверу, али и до старе Грчке, гдје ће поразима код Маратона (490. прије Хр.) и Саламине (480. прије Хр.) почети и опадање, довршено освајањима Александра Великог (330. прије Хр.).

Персија у међународној је употреби напуштен пошто је шах Р. Пахлави 1935. г. замолио стране народе да за његову земљу убудуће употребљавају домаће име *Иран* (Keddie–Richard 2006: 2; уп. Станишић 2006: 40). Када је схватио да је тако у свијести странаца знатно ослабио представу о континуитету иранске нације, шах се – тврде данас – покајао (Talattof 2015: 223).

Черкези. Још је сложенији примјер трију заједница сјеверозападнoг Кавказа – *Адигејаца*, настањених претежно у Републици Адигеји (РФ), *Кабардинаца*, настањених претежно у Кабардинобалкарској Републици (РФ), и *Черкеза*, настањених претежно у Карачајевочеркеској Републици (РФ). У домовини све три, наиме, његују заједнички самоназив: *адыгэ*, који с првим етнонимом улази у однос лажних пријатеља преводиоца, док се у расијању – у Турској, Сирији, Јордану, Њемачкој, па и код нас – најчешће називају *Черкезима*, дакле именом које је опет заједничко, али у облику који је истовјетан облику трећег етнонима.

Мада је ријеч о народу који није безначајан ни овдје – Черкези су, наиме, једна од наших, макар бивших,¹⁹² „скривених“ мањина (Сикимић и др. 2004) – ауторе овдашњих лексикографских публикација овакво укрштање аутохипонимије-аутомеронимије и међујезичке хомонимије, одн. паронимије очигледно збуњује, па у ЛНС 1984, под лемом *Адигејци* (*Адиге*), читамо: „Kod nas poznati kao Čerkezi“, а под лемом *Черкези*: „Sebe nazivaju Adige, a Čerkezima ih nazivaju samo drugi narodi. Припадају адигејској ет[н]ијској заједници, у чији састав улазе и сродни им Кабардинци и Адигејци“. У првом се чланку етноними *Адигејци* и *Черкези*, дакле, употребљавају у ширем смислу, и то као синоними, док се у другом чланку етноним *Адигејци* употребљава у оба смисла – како ширем тако и ужем, а етноним *Черкези* управо онако како је код нас неубичајено – само у ужем смислу.

Да све три заједнице употребљавају исти самоназив, сматрајући себе (макар већински) јединственим народом, не може се дознати ни из осталих лексикографских публикација издатих код нас, па у њима опаске „sami se nazivaju Adige“, „самоназвање [им је] *Адиге*“ и „на свом језику називају се *Адиге*“ налазимо на по само једном мјесту (ЕХЛЗ, s. v. *Adigejci*; ЛНС 2001, s. v. *Кабардинци*; МПЕ, s. v. *Черкези*). Да их многи, нарочито руски аутори поимају понешто другачије – као сродне али различите заједнице, такође не дознајемо из наших лексикографских публикација, па се на кохипонимију етнонимâ *Адигејци*, *Кабардинци* и *Черкези* пажња корисникâ ЕХЛЗ скреће само у чланку о Кабардинцима: „Jedan su od starosjedilačkih naroda Kavkaza, blisko srodni Adigejcima i Čerkezima“. У ЛНС 2001 и на осталим мјестима ЕХЛЗ та је кохипонимија на увид стављена само имплицитно – подацима о језику,¹⁹³ доступним једино ако се погледају сва три етнонимска, одн. глотонимска чланка. Будући да ће сва три чланка корисник, наравно, погледати само ако већ зна или наслућује чињеницу која је посриједи, због такве обраде већина корисника вјероватно стиче утисак да између наведених заједница нема битнијих веза.

И док их као сродне али ипак различите дефинишу у многим руским издањима, укључујући и најчитанија, референсна, попут БРЭ: *адыги* – „група народо̀в (*адыгейцы*, *кабардинцы*, *черкесы*, *шапсуги*) в России“, ваља напоменути да поједини, врло угледни руски аутори држе да је ријеч о истом народу. Такав је став понајбоље изражен у одговору који је

¹⁹² Послије егзодуса проузроченог руским освајањима Кавказа (1864), дакле као „мухацире“, код нас су их населиле Османлије. Очи српско-турских ратова (1876–1878) њихових је кућа у прокупачком срезу било чак двјеста, о чему данас свједоче само покоје име типа *Черкеска махала* (‘прокупачка четврт коју су у међувремену настанили Роми’). На Косову их је пак било знатно више, по процјени око 1500 породица, али су се постепено расељавали, да би током посљедњег, грађанског рата (1998/99) напустили и своје најпознатије село – Доње Становце, код Прилужја, нашавши уз подршку владе РФ нови-стари дом у Републици Адигеји (Sikimić 2004: 260–262).

¹⁹³ *Адигејци*: „језик адигејски, припада абхаско-адигејској групи кавкаске породице“, *Кабардинци* и *Черкези*: „језик кабардинско-черкески, припада абхаско-адигејској групи кавкаске породице“ (ЛНС 2001); *адигејски*, *кабардински*, *черкески*: „припада сјеверозападној, абхаско-адигејској породици кавкаских језика“ (ЕХЛЗ). Однос тих језика Р. Матасовић (2006: 4) описује, говорећи о Черкезима, овако: „Njihov je književni izraz blizak standardnom kabardinskom, premda ima neke osobitosti koje ga povezuju s adigejskim“.

Међународном удружењу Черкеза, на упит о етнолошком статусу поменутих заједница, као управник Одјелења за Кавказ Института за етнологију и антропологију РАН, упутио С. А. Арутјунов (2010). У његовом се одговору, наиме, наводи да „современные исследования показывают, что этническое самосознание и основной пласт традиционной культуры у шапсугов, адыгейцев, черкесов и кабардинцев являются общими“ и да „это свидетельствует о том, что названные группы можно считать субэтносами одного – черкесского (адыгского) народа“ (истакао М. И.).¹⁹⁴

Турци – Семити – Германи. Каткад се обличка истовјетност ужег и ширег значења у етнонимији тиче само основе. Име *Турци*, нпр., упућује на само један народ, док се њему одговарајући односни придјев, *турски*, тиче и једног народа и групе народâ у којој је овај најистакнутији. Уп., рецимо, тврдњу да „турски језик (у ужем смислу)“ спада у алтајску породицу, „где спадају и сви остали турски (’турско-татарски’) језици (у ширем смислу)“ (МПЕ, III: 651).

Поједини аутори, као В. Станишић (§ 3), поменуте језике ипак називају *туркијским*, али се такав „макроглотоним“ још није уобичајио, ни у науци уопште, ни у самој струци (§ 4). Не би, међутим, било исправно помислити да нам онда један такав придјев и не треба. Читаоца који је то већ помислио упозоравамо да је припадника одговарајуће групе народâ свакако неубичајено назвати *Турчином*, те да ће се кад-тад јавити контексти који изискују другачији, паронимски назив, од којег се онда без потешкоћа, спонтано, изводи и другачији односни придјев. Један такав контекст Станишића је, вјероватно, и приморао да скује назив *Туркијац* (§ 5), послије којег се придјев *туркијски* просто наметнуо.

(3) Ова најбројнија група алтајских језика, обједињених заједничким самоназивом *Турк*, нема одговарајући међународни назив: у многим европским језицима не прави се разлика између назива целе групе од турског језика из Мале Азије. Како би се направила потребна разлика, каква нпр. постоји у руском: *тюркские языки* ’турски језици’ – *турский язык* ’малоазијски турски језик’, овде је за ознаку групе направљен условни назив *туркијски*, који, као и назив *турски*, представља прерађени облик основног назива *Турк* (прим. прев. у Трубецкој [1995] 2004: 102).

(4) Придев *турски* у овом раду користимо у његовом ширем значењу, као етничку и лингвистичку ознаку за групацију турских народа и језика. Ово значење треба разликовати од ужег, и много фреквентнијег у савременом српском језику, које подразумева етничку и лингвистичку одредницу становника Републике Турске, као наследнице Османског царства, и језик којим они говоре. У неким језицима постоје различити придеви којима се означавају шири и ужи појам, нпр. енгл. *Turkic* према *Turkish*. Међутим, у домаћој научној литератури није заживела употреба варијаната *турански* и *туркијски* за шири појам (Петровић 2019: 232).

(5) Типичан Туркијац не воли да се упушта у танчине и замршене детаље. Он више воли да се бави основним, јасно схватљивим представама и да ове представе групише у јасне и просте схеме. [...] Туркијац воли симетрију и постојану равнотежу; али воли да све то буде већ дато, а не задато, да све то по инерцији одређује његове мисли, поступке и начин живота; њему је увек напорно да разоткрива и ствара оне изворне и основне схеме на којима треба да се граде његов живот и поглед на свет, јер је то разоткривање увек скопчано с оштрим осећањем одсуства стабилности и јасности. Зато су Туркијци увек тако радо узимали готове туђе схеме, прихватили иноземна веровања (Трубецкој [1995] 2004: 109–111).¹⁹⁵

¹⁹⁴ У образложењу се набрајају и узроци њихова расапа: „Исторические коллизии XIX–XX вв., связанные с бедствиями Кавказской войны, насильственным выселением значительной части черкесов в Османскую империю, административные преобразования, осуществленные царским правительством, а затем органами советской власти РСФСР и СССР, привели к образованию в Российской Федерации четырех территориально разделенных массивов черкесского народа, за которыми закрепились различные этнографические обозначения – шапсуги, адыгейцы, черкесы, кабардинцы“ (Арутјунов 2010).

¹⁹⁵ На „специфичне црте туркијске психологије“ Н. Трубецки ([1995] 2004: 108–109) указује након осврта на „структуру туркијских језика и туркијске поезије“, а прије свега на тзв. вокалску хармонију.

Другачије је у случају макроетнонима *Семити*, изведеног од имена најстаријег Нојевог сина Сима, којег старозавјетно предање, уз млађу браћу Хама и Јафета, помиње као праоца многих породица, са „језицима својим, у земљама својим и у народима својим“ (*Постање*, 10/21–31). То име, наиме, упућује на Арапе, Јевреје, дио становништва Етиопије и Еритреје (Амхар(ц)е, Тиграјце и Тигрејце)¹⁹⁶, као и на народе старог века, чија су имена данас само историзми: Акађане са Асирцима и Вавилонцима, Феничане с Картагињанима, Арамејце и др. Језике тих народа, као грану афроазијске породице, такође називамо *семитским* (МПЕ; ЕХЛЗ). Међутим, у појединим европеизмима иста основа означава само јеврејски народ (§§ 6–11). У овој се творбеној парадигми, дакле, значење основе при извођењу сужава, а не проширује, као у пару *Турци* : *турски језици*. Аналогно томе, у појединим европеизмима основа *Германи* означава само Нијемце (§ 12), или углавном Нијемце (§ 13).

(6) *антисемит(а)* ’непријатељ Јевреја и свега што је јеврејско; присталица антисемитизма’ (РСЈ; РСР)

(7) *антисемитизам* ’непријатељски став, нетрпеливост, мржња према Јеврејима; идеологија по којој су Јевреји опасни за друге народе и културе’ (РСЈ; РСР)

(8) *антисемитски* ’који се односи на антисемите и антисемитизам; који је својствен антисемитима’ (РСЈ)

(9) *филосемит(а)* ’онај који је наклоњен Јеврејима’ (РСР; уп. нпр. Поповић 1997: 114)

(10) *филосемитизам* ’наклоност, љубав према Јеврејима; нарочито занимање за њихов језик, културу и историју’

(11) *филосемитски* ’који се односи на филосемите и филосемитизам; који је својствен филосемитима’

(12) *германофон* ’особа којој је њемачки језик матерњи, изворни говорник њемачког језика’ (РСР)

(13) *германистика* ’а. наука која проучава језике, књижевност, културу и историју германских народа (обично њемачког). б. одсјек студија германских језика и књижевности’ (РСЈ)

5.5.7. Примјери историјског дисконтинуитета у референцији

На основу континуитета територије и(ли) државне управе у неколика се примјера етноним одржао мада је у културном идентитету живља обухваћеног том територијом и(ли) државном управом дошло до фундаменталних промјена, какве се обично не налазе у историји једне нације. С обзиром на чињеницу да је веза између имена и његовог носиоца по правилу врло чврста, тј. да се сликовито речено остварује у односу 1 : 1, старију и млађу заједницу у описаном случају лексикографи тешко могу да дефинишу као једну те исту извлачећи из укупности њихових идентитета ријетке нити заједничких обиљежја. У појединим примјерима такве би, веома уопштене дефиниције, штавише, представљале својеврсни фалсификат, али су баш ти примјери најзанимљивији стога што је млађа

¹⁹⁶ Ни ови етноними нису стандардизовани. У ЛНС 2001 налазимо етнониме *Тиграји* и *Тигре*. У МПЕ је језик првог народа *тиграј* (s. v. *семитски језици*), одн. *тигриња* (s. v. *Етиопија: Језик*), а другог опет *тигре*. Иако је s. v. *Етиопија: Народ* речено да „северни део земље“ насељавају *Тигреанци*, нисмо успјели установити о којој је заједници ријеч будући да је Етиопија тада укључивала и Еритреју. У ЕХЛЗ као етнониме налазимо *Тигриња/Тигрињци/Тиграј* и *Тигре*, а као глотониме *тигриња/тигрињски* и *тигре/тигрејски*. Полазећи од оваквог шаренила, дјелимичне подударности двају етнонима и, повремено, потпуне подударности другог етнонима и њему одговарајућег глотонома, закључили смо да је вјероватно понајбоље имена ова два народа (пре)обликовати као паронимске изведенице (*Тиграјци* и *Тигрејци*) од којих би се називи језика могли извести аутоматски (*тиграјски* и *тигрејски*).

заједница име старије свеједно изабрала, нпр. да би избјегла проблеме које слути, као енглеска, одн. англосаксонска, чак и да би остварила одређене, по свему судећи лукративне циљеве. Инсистирање једне такве заједнице на сопственом избору имена *Eginhani* у нашој говорној заједници, изгледа, није прихваћено, па је њен самоназив ван административног и журналистичког стила српског стандардног језика остао само то. Чак ни у том случају, међутим, не можемо говорити о етнотимској хомонимији. Сви предстојећи примјери, према томе, представљају етнотимску полисемију (или „полисемију“), само је код неких веза појединих значења мање лабава, а код неких лабавија. Како год било, у контекстима се та значења међусобно не замјењују јер је једно свакако обиљежено као историзам.

Пруси. Понајбољи примјер овакве полисемије било би име *Пруси*. Њега су, наиме, првобитно носила балтска племена између Њемена и Висле, о чему свједоче још Баварски географ (IX в.) и арапски путописац Ибрахим ибн Јакуб (X в.). Пошто су, међутим, у другој половини XIII в. без успјеха организовала устанак против Тевтонског витешког реда, та су племена великим дијелом истријебљена, да би остатак био покрштен и поњемчен постепено, током наредна четири стољећа (Станишић 2006: 121). Отуда у новом вијеку име *Пруска* упућује на њемачку земљу, одн. посјед бранденбуршких кнежева. У доба краља Фридриха I (1701–1713) исто се име, штавише, протегло на све бранденбуршке посједе, одн. цијелу државу, с Берлином као центром. Између 1815. и 1871. око те ће се Пруске окупити све остале њемачке држав(иц)е осим Аустрије, а и након њиховог уједињења у Њемачко Царство Берлин ће све вријеме бити водећи (Clark 2006).

Према томе, када се за Ота фон Бизмарка, „гвозденог канцелара” пруске, одн. њемачке владе (1862–1890), каже да је био и остао Прус, никако се не мисли на традицију оних Пруса о којим су писали Баварски географ и Ибрахим ибн Јакуб. За те би Прусе, прецизности ради, требало употребљавати назив *стари Пруси*, као што се и чини у једној новијој историји прибалтичких земаља (North 2015). И тада би, ипак, ваљало наглашавати да између тих Пруса и оних „правих”, „модерних”, на које прво помислимо кад видимо или чујемо дотично име, нема ни етничког ни језичког континуитета какав одликује нпр. Грке (са старим Грцима или Хеленима).

Саси и Саксонци. Други, мање типичан примјер полисемије у етнотимији јесте име *Саксонци*, које је испрва упућивало на германски племенски савез на самом сјеверу некадашње Западне Њемачке, између Лабе и Рајне. Дио тог становништва доселио се у V и VI в. са Англима и Јитима у Велику Британију, утемељивши потом краљевине Весекс, Сасекс и Есекс, те стопивши се још касније у енглески народ (Todd 2004: 202–210). Каткад се ти Саксонци код нас називају *Сасима*, именом по којем су ипак познатији¹⁹⁷ рудари довођени у средњовјековну Србију и Босну од средине XIII в. из разних¹⁹⁸ њемачких крајева.

Пошто су у другој половини IX в. у франачкој држави саксонски господари добили војводску титулу, та се титула стољећима преносила с једне династије на другу, све до 1423. г., кад је доспјела до грофова од Мајсена. Тако је домовина старих Саксонаца постала *Доњом Саксонијом*, док се ново војводство почело називати *Горњом Саксонијом*, а онда и *Саксонијом* (Arnold 1991: 251–252). Као „колијевка реформације”, управо је та Саксонија међу протестантским држав(иц)ама њемачког народа касније стекла првенство, али је услед

¹⁹⁷ У МПЕ се, нпр., у чланку о Англосаксонцима имена *Саксонци* и *Саси* употребљавају напоредо, али се у чланку о Сасима описују једино наши средњовјековни рудари. Слично је у ЛНС 1984: Саси су у свом чланку само наши средњовјековни рудари њемачког поријекла, а у чланку о Англима и старогермански племенски савез.

¹⁹⁸ На ту је чињеницу мислио и П. Ивић кад год би етнотим *Саси* обиљежио било наводницима било прагматичком маркером *тзв.*, сугеришући да је ријеч о неправој употреби, тј. употреби мимо основног значења. В. нпр. чланак у *Историји српске културе*: „У рударству, којим су се у оно време бавили насељени Немци, тзв. Саси, преовлађивали су немачки изрази” (1994: 44), те поглавље у *Прегледу историје српског језика*: „Вероватно негде у XV век пада и нестанак немачког дијалекта којим су у српским земљама говорили рудари ’Саси’, досељени из немачких рударских насеобина у Карпатима, на тлу тадашње Угарске” (1998: 75–76). У изворима на латинском и италијанском језику исти су људи помињани управо као *Нијемци*, одн. *Teotonici* (Ђирковић и др. 2002: 30).

погрешних избора стране у низу ратова, и у Тридесетогодишњем (1618–1648), и у пруско-аустријским (XVIII в.), и у Наполеоновим (1803–1815), најприје изгубила такав статус, а на крају, на Бечком конгресу, и преко три петине раније површине (Gagliardo 2013; Atkin et al. 2011).

Када је, дакле, своје збирке народних пјесама Вук објавио „у штампарији Брејткопфа и Ертла” (1823–1824), у Лајпцигу, као пословном средишту Краљевине Саксоније, та је држава била сведена на сам југ некадашње Источне Њемачке. Између њених житеља, (модерних) Саксонаца, и племена по којим је та држава названа није било више никаквог територијалног континуитета. Али је било континуитета управе, а дјелимично – с обзиром на учешће разних старих Германа у етногенези цијелог њемачког народа – и етничког континуитета. Зато је раздвоначавање одредбом *стари*, за првобитне Саксонце, у овом случају колико нужно толико и утемељено.

Англосаксонци. Колико је за сада познато, први је пут етноним *Англосаксонци* употребљен током позног VIII в. у континенталној Европи – у дјелу Павла дијака *Historia Langobardorum* – да означи разлику између острвских Саксонаца, тј. оних чији су се преци које стољеће раније доселили у Велику Британију, и континенталних, одн. „правих“ Саксонаца (Levison 1946: 92–93, Tinti 2021: 3). Данас се исти етноним, *Англосаксонци*, (како у енглеском тако и у свим језицима на које он утиче) употребљава другачије, и то у два смисла – да означи: 1. становништво ранофеудалне Енглеске до њеног пада (1066), дакле Англе и Саксонце који су се стопили са затеченим становништвом и осталим племенима досељеним у Велику Британију,¹⁹⁹ 2. укупност савремених нација којим је матерњи језик енглески, а најранија културна историја англосаксонска (дакле, Енглезе, остале Британце, Американце, Канађане, Аустралијанце, Новозеланђане).²⁰⁰

Друго се значење, додуше, чешће јавља посредно, преко одетнонимског придјева, нпр. *англосаксонски свијет*.²⁰¹ Према *Оксфордском енглеском рјечнику* (OEP) то се значење развило у XIX в. не би ли се избјегла употреба придјева *енглески*, који је додуше остао уобичајен у глотониму *енглески језик*. У споју са свим осталим именицама до изражаја би, мислило се, дошла његова сужена а тиме и непожељна тумачења. Тумачење у историјској

¹⁹⁹ Након повлачења римских легија југ и исток Велике Британије насељавају старогерманска племена, у првом реду Англи и Саксонци. Потискујући у планине Корнвола и Велса старосједјелачко становништво, чију су већину чинили дјелимично романизовани Келти, прецизније Брити, а дјелимично га и покоравајући – та племена оснивају низ краљевина чији се број, усљед сталне борбе за превласт, с временом мијењао, али тако да се понајвише истицало сљедећих седам: Истанглија, Нортамбрија, Мерсија, Кент, Есекес, Сасекс и Весекс (отуда термин *хептархија*). Као најмоћнија краљевина, нарочито у војевању с Викинзима, у IX в. намеће се Весекс, чији се господар Алфред Велики (871–899) први титулише као краљ Англосаксонаца. Може се, према томе, рећи да је током овдје оцртаног раздобља стапањем свих поменутих етноса, укључујући келтски супстрат и сјеверногермански суперстрат, настао један народ. Јединствена држава настала је нешто касније, па су за господара све Енглеске окруњени тек краљ Мерсије Етелстан 927. г. и краљ Мерсије и Нортамбрије Едгар 959 г. (в. нпр. Lapidge et al. 2014, s. vv. *Heptarchy; Wessex; Vikings; Anglo-Saxons, Kingdom of the; Alfred; Æthelstan; Edgar*). Процес етногенезе енглеске нације довршио се још касније – за вријеме владавине пофранцужених Нормана, упливом норманскофранцуског језика и норманскофранцуске културе – па се о Енглезима као заједници каква се обично замишља данас може говорити тек од друге половине XIV в., одн. доба посљедњих Плантагенета (Едварда III и Ричарда II) и пјесника Џ. Чосера.

²⁰⁰ Ту су, наравно, и остале, многобројне нације, али ове чине оно што се каткад назива *језгром Англосфере* (в. нпр. Mусock–Wellings 2017: 42).

²⁰¹ Видљиво је да су у првобитном, напуштеном значењу наведеног етнонима и њему одговарајућег придјева основе у односу хипотаксе. Основа *англ(о)-*, другим ријечима, одређује основу *саксонски* – субординирана јој је. Видљиво је такође да су у обама савременим значењима истог етнонима и њему одговарајућег придјева основе *англ-* и *саксон-* напоредне или координиране – у односу паратаксе. Друкчије речено, помоћу спојног вокала *-о-* и суфикса *-ци*, одн. *-ски* своје изведенице оне творе заједно (уп. Reynolds 1985: 398). Разликовање напуштеног и савремених значења наша ортографија, међутим, не обезбјеђује ни при читању. Спојено се, наиме, без цртице, пишу придјеви изведени од субординираних синтагми (*спољнополитички*), али и „смисаоно целовити“ придјеви изведени од координираних синтагми (*индоевропски*, *ћирилометодски*), док се слични придјеви пишу полусложенички, с цртицом, тек ако су у њима координирани појмови „раздељени“: *шумадијско-војвођански говори*, а нарочито ако су „сучељени“: *руско-српски рјечник* (ПСЈ 1993: 123).

перспективи, при којем се придјев *енглески* смисаоно супротставља придјеву *шкотски*, и тумачење у ондашњој перспективи, при којој се придјев *енглески* смисаоно супротстављао придјеву *амерички*. Да би се и симболички очувало јединство тзв. Англосфере, оба су тумачења предупријеђена тако што је из стилске резерве повучен, овај пут у друге сврхе, историзам *англосаксонски*.

Упадљив је, дакле, дисконтинуитет у референцији етнонима *Англосаксонци* када он упућује с једне стране на староенглеску, ранофеудалну заједницу, а с друге на укупност модерних нација које су се рашириле диљем Земљиног шара уградивши у своје наслеђе, поред англосаксонског као доминантног, и наслеђа многих других европских и неевропских народа. Приказом таквог дисконтинуитета референтни рјечници српског (и хрватског) језика, мора се рећи, не задовољавају. У Шестотомнику се тумачи само млађе значење (§ 1). У Академијином рјечнику налазимо и (дијакхронијски) старије, али без напомене да је ријеч о историзму. Што је још важније, оно је положено на прво мјесто, мада му у синхронијском рјечнику више одговара друго, а тачком и зарезом као знаком раздвајања кориснику се погрешно сугерише да су значења међусобно повезана тјешње него што су заиста (§ 2). Наведене мањкавости исправљене су у Једнотомнику, али је он омануо у дефиницији (дијакхронијски) старијег значења (§ 3).

(1) *Англосаксонци* 'народи којима је матерњи језик енглески' (РМС)

(2) *Англосаксонац* 'припадник англосаксонског народа, мешавине Англа, Саса и Лита досељених у Велику Британију; човек коме је матерњи језик енглески' (РСА)

(3) *Англосаксонац* '1. у мн: шири назив за Енглезе и припаднике оних народа чији преци потичу из Британије и чији је матерњи језик енглески. 2. у мн.: германска племена која су у V и VI веку продрла у Британију' (РСЈ)

Татари. Док се у савременом стандардном језику ван историографског регистра под Татарима подразумијева само туркофони народ исламске вјероисповијести који у данашњој РФ представља другу најмасовнију етничку заједницу, иза Руса, у историографском регистру истим се етнонимом каткад називају сви поданици Златне хорде, укључујући Монголе, који су Златну хорду и утемељили и на које, као једине, Златна хорда стога углавном и асоцира. Од лексикографских публикација на српском језику на ову чињеницу упозорава само прилагођени превод *Велике Ларусове енциклопедије* (ВЛЕ, V: 2786):

Rusi su Tatarima nazivali stanovništvo mongolskog ili turskog porekla koje je vladalo zemljom od XIII do XV–XVI veka (Zlatna horda) i, šire, sve etničke grupe istog porekla i muslimanske veroispovesti s kojima su dolazili u sukob. Danas se u Tataru svrstavaju tri velike grupe (Tatari Volge i Urala, među kojima su najznačajniji Tatari iz Kazanja; Tatari iz oblasti Astrahan; Tatari iz Sibira) [...]. Tatari s Krima smatraju se narodom za sebe.

Прецизније речено, Татарима су Монголе и њихове поданике називали још руски савременици, да би их под истим етнонимом упамтили не само потоњи руски љетописи него и билине (в. нпр. Вернадски [1948] 2013: 257, 258, 269). Под утицајем таквих текстова, који историчарима служе као извори првог и другог реда, употребу наведеног имена и данас дјелимично одржава говор о прошлости, како код Руса тако и код осталих народа, па и код нас. Како се онда десило да исто име понесе један туркофони народ, који је с Монголима сродан само у најдубљој, прајезичкој равни, условно названој алтајском?

Најкасније у IX в., када је почео да се употребљава, етноним *Татари* упућивао је на племена југоисточно од Бајкалског језера до данашњег пограничја Монголије и Кине (Исхаков 2005: 16). Иако је почетком XIII в. та племена покорио Џингис-кан, име им је „сачувало престиж, раширило се међу другим народима и постало синоним за монголске освајаче, али и за Златну хорду и њену војно-политичку елиту“ (Узелац 2015: 24). Не само у огромном Монголском царству него и у Златној хорди, коју су на степама од Оба до Дњепра

основали Џингис-канови унуци, Монголи су наине чинили мањину. Окружени великим бројем туркијских племена, у првом реду Кумана и Поволшких Бугара, у XIII и XIV в. они су асимиловани, при чему је као заједнички самоназив, одн. „натплеменска“ ознака (Golden 1992: 317), у извјесном смислу демоетноним, преовладало име *Tataru*. То је име, додуше, испрва носио само владајући, ратнички сталеж; на шире слојеве становништва оно се пренијело у XVI в., с падом посљедњих остатака Златне хорде, тзв. канатâ – казањског, астраханског, сибирског и кримског (Измајлов 2001: 245–247; Исхаков 2005: 30–31).

Овако сагледан, кроз историју употребе, етноним *Tataru* својом полисемијом подсеја и на етноним *Прусци*, који упућује на два не(блиско)сродна народа, и на етноним *Саксонци*, који се одржао захваљујући континуитету државне управе. У исти мах он се од оба разликује – од етнонима *Прусци* стога што је у датом случају континуитет територије много мањи, а од етнонима *Саксонци* стога што у датом случају нема задовољавајућег етничког, посебно језичког континуитета.

Египћани. Између старих Египћана и становништва савременог Египта нема вјерског континуитета, слично пару *Грци* : *стари Грци*, али ни језичког континуитета, којим наведени пар заиста може да се подичи. Па ипак, у нашим лексикографским публикацијама често налазимо овакве тврдње: „*Египћани*, основно становништво Египта, потомци древних Египћана стопљени од VII века са арапским досељеницима“ (ЛНС 2001: 62); „Prema popisu iz 2017. u Egiptu živi 94 798 827 st. [...]. Etnička struktura vrlo je homogena; prevladavaju Egipćani (99,6%; arabizirani potomci starih Egipćana)“ (ЕХЛЗ). У Просветиној енциклопедији није тако. Тврди се да већину египатских држављана чине Арапи, а да међу осталима преовлађују Бербери и Нубијци. Другачије би било и необично тврдити будући да су Египат „већ 640. освојили Арабљани“, те да је „за њихове власти 640–1517“ изразито „претежан део становништва примио ислам, а преко њега арапски језик и културу“ (МПЕ, I: 718). Да не помињемо чињеницу да је званичан назив савремене египатске државе *Арапска Република Египат*, па ни чињеницу да је кровна панарапска организација, Арапска лига, 1945. г. основана управо у Каиру (ЕХЛЗ).

Као што је познато, много више права на име *Египћани* полажу Копти, који су за разлику од старих Египћана хришћани монофизити, али и даље његују – додуше од краја XVI в. искључиво у богосложењу – језик који је потомак староегипатског. Они су штавише, као хришћанска мањина у Египту, и названи Коптима (према арамејском, одн. арапском изговору грчког αἰγυπτίος) управо стога што се муслиманска већина престала називати Египћанима (МПЕ, I: 719; ЕХЛЗ; ЕРХСЈ, I: 487).

И док између старих Египћана и савременог египатског живља постоји макар територијални континуитет, између старих Египћана и малобројне²⁰² популације савременог Балкана која инсистира на самоназиву *Египћани* нема ни тога. Посриједи је, наине, заједница чије поријекло још није сигурно установљено. На основу антрополошких обиљежја, првенствено пути, често је одређују као потомство Рома који су се током сеобе из постојбине неко вријеме задржали у Египту (Недељковић 2003: 319). С Космета и из Македоније – гдје су се изјашњавали као Роми, Турци, Торбеши, Македонци, а понајвише као Албанци, и гдје су махом, као матерњи језик, говорили албански и били муслимани (Недељковић 2003: 311, 314) – у Београд су почели да долазе послје Првог свјетског рата, да би кроз двије-три генерације прешли на српски језик, а дијелом и на српску вјеру. Макар у посљедње вријеме „већина њих чешће посеђује православне цркве него џамије“, док „у прослављање исламских празника“ многи „уносе извесне хришћанске елементе (паљење свеће нпр.)“, објашњавајући то својим пореклом, одн. увјерењем да су им „далеки преци били хришћани православци (можда Копти), а да су ислам прихватили због страха од Турака“ (Недељковић 2003: 315). Међу њиховим удружењима, с друге стране, преовлађују називи типа *Фараони*, а при одговарајућим окупљањима етносимболи „из арсенала древне египатске културе (слике Тутанкамона, Клеопатре и пирамида у Гизи)“ (Недељковић 2003: 318). Како показују оваква

²⁰² На посљедњем попису становништва у Србији било их је 1834 (Лађевић и др. 2014: 101).

њихова историјска судбина и овакво њихово савремено понашање, у етнонимској полисемији, између исто именованих заједница, понекад нису нужни ни етнички континуитет, ни континуитет државне управе, одн. територије. За избор идентитета који по историјској судбини и(ли) савременом понашању припада другим народима, довољан је изгледа и интерсубјективни осјећај, а можда и пуки лукративни интерес.

5.5.8. Студија случаја: Полисемија етнонима *Власи*

И на основу претходних одјељака могао се стећи утисак да је у етнонимији српског језика на плану полисемије најистакнутије име *Власи*. Такав је утисак и те како оправдан, па ћемо га у наставку само допунити тумачењем необрађених значења и оснажити додатним објашњењима обрађених. Сврха овог одјељка, у ствари, јесте да на једном али најважнијем примјеру покаже да је полисемија савремених етнонимâ знатним дијелом одраз дијахронијских семантичких промјена, што се не може занемаривати ни у истраживањима која су, попут овог, постављена синхронички.

У најстарија времена, укључујући доисторијска, име *Власи* упућује на све романофоне. Такво, дијахронијски гледано најопштије значење одликовало је како прасловенски, из којег је дотични етноним наслијеђен, тако и прагермански, из којег је он позајмљен у баш тој, прасловенској епохи. У питању је, другим ријечима, „прасл. германизам који је изворно означавао једно романизовано келтско племе, а одатле Романе уопште“ (Лома 2013: 45). У старосрпском језику до развијеног средњег вијека име *Власи* такође упућује на све романофоне, како на потомке римских колониста тако и на романизоване старосједиоце Балканског полуострва: Илире, Трачане и остале. Референција наведеног етнонима обухватала је, дакле, не само „(полу)номадске сточаре румунског језика, који су са својим стадима крстарили по планинама у унутрашњости Балкана“ (Лома 2014а: 118) него и „све становништво приморских градова – Латине“ (СЕ, II: 524). У повељама владарâ Србије и Босне из првих деценија XIII в. Власима се, наиме, називају и житељи још непосредног Дубровника (Пешикан 1982: 33–34).

У позније немањићко доба ознака *Влах*, одн. *влах* по ријечима А. Ломе (2002: 95–96) „постаје од етничког социјално одређење“, одн. назив сваког припадника сточарских заједница или *катуна*. До тога је по мишљењу наведеног аутора и многих његових претходника дошло из два разлога: не само зато што су Власи – првобитно романојезични полуномади – спонтано и постепено али „темељно пословењени“ него и зато што су Срби – махом сједелачки земљорадници или *меропси* – тежили мањем броју лакших феудалних обавеза и уопште „слободнијем начину живота“, неријетко га остварујући, „најчешће кроз мешане бракове“, који су им касније забрањивани ради одржања потојећег феудалног поретка. Додатна мотивација за сталешке преласке меропашкој је већини било и то што су Власи/власи посебно уживали право наоружавања, увелико се бавећи „и разбојништвом, као нека претеча доцније хајдучије“.

Након слома српске српске средњовјековне државности, објашњава исти аутор (Лома 2002: 95), „део преживелог племства прешао је у ислам, задржавши на тај начин свој друштвени положај, други део је избегао у суседне хришћанске земље, ступивши у пограничну војну службу и тако наставивши борбу против Турака и својих исламизованих сународника, а трећи део се повукао у тешко приступачне пределе, где се ’повлашио’ и похајдучио“. Управо је такве, „повлашене“ Србе, дакле оне који су примили влашки начин живота, а не влашки језик нити друге аспекте културе, најприје сусрео истојезични живаљ западних крајева, на основу чега се закључује: „Отуда *влах* као погрдан израз у устима како потурчене српске властеле, тако и становника приморских градова“ (Лома 2002: 96).

Посебно је у вези са Славонијом и Хрватском и досељавањем Срба, које се ту збило у XVI и XVII в., П. Скок (1922: 214) констатовао да је „*zaciјelo turska nomenklatura sakrivila, što se ovo čisto slavensko pučanstvo nazivlje Vlasima*“. Турски извори с краја XV и почетка XVI в. власима, наиме, најчешће називају српске сточаре који су посебан положај у фискалном

систему Османског царства стекли обављајући војну службу, али је таквог статуса било и другдје и из других разлога; радећи у грбальским соланама заслужили су га, нпр., власи Драчевице (СЕ, II: 525). Када су се такви власи настанили у (хрватско-славонској) Војној крајини, од аустријских су заповједника затражили тзв. влашке повластице, одн. пореске олакшице и самоуправу с кнезовима на челу. Зато су, нпр., привилегије које је бечки двор Србима додијелио 1630. г. у Вараждинском генералату насловљене са *Statuta Valachorum*. Потом су и католички великодостојници у службеној преписци православне називали власима, али обично истичући да је та ознака народска, те наводећи и етничку ознаку, каткад и ознаку територијалног поријекла. Тако И. Т. Мрнавић, бискуп босански и викар загребачког бискупа, 1633. г. у једном извјештају Риму пише да се у Загребачку бискупију доселило „*quaranta millia anime scismatiche di nazione Serviana, chiamati comunemente Vallacchi*“, док их А. И. Микулић, бискуп кнински, па загребачки (1686–1694), у једном акту назива, додајући то наведеним ознакама, и Рашанима (СЕ, II: 526).

У посљедњим деценијама XVIII и првим деценијама XIX в. у књижевном (славено)српском језику једино су Румуни називани Власима (§§ 1–2). Самоназив *Румуни* за тај се народ почео се употребљавати тек уочи 1859. г. (§§ 3–4), одн. уједињења кнежевина Влашке и Молдавије у персоналну унију, која је три године касније и озваничена преименовањем у Румунију. До тада је румунско право на романско, одн. римско име у нашој публицистици донекле оспоравано, и то помоћу историјских аргумената (§ 5). И пошто се од таквог оспоравања одустало, ипак је још неко вријеме име *Власи*, као много познатије, употребљавано напоредо са именом *Румуни*, или у објаснидбеној парентези (§ 6), или координирано раставним везником *или* (§ 7).

(1) Познато э да у Чакову сва деца србска знаду влашки (*Животъ и приключенія Димитрія Обрадовича*, 1783: 23)

(2) Како годъ што се не може доказати, да су се Власи у Влашкой, Молдави, Ерделю и Мађарској съ Латинскомъ Азбукомъ у писаню свогъ езъка послуживали, тако є исто неоснованно [...] (*Сербска пчела*, 1831: 115).

(3) Єднакостъ верозакона была є силна свеза, коя є Румуне са Русіомъ скопчавала (*Подунавка*, 1858, 23: 183).

(4) Румуни су, нарочито вишегъ реда, лепъ човечій родъ, па и саме девојке и жене даю најдражестниј угледъ, премда имъ боя ніе тако бела, као у ладниимъ климама (*Подунавка*, 1858, 24: 189).

(5) Име Римляни (Romani или Romeni) коє Власи себи придаю, ни мало не показує њіово происхожденіе; они су то или збогъ тогъ добили, што є езъкъ њіовъ съ Римскимъ сроданъ, или збогъ тога, што су сви Римски подданицы Римлянима се называли (*Сербска пчела*, 1831: 112).

(6) Разна племена, која у овој земљи [европском дијелу Турске] бораве овако су подељена бројно: Славена има 7,700.000, дакле 45·3%, Румуна (Влаха) 4,200.000, дакле 24·5% [...] (*Војин*, 1864, 1: 81–82).

(7) Аустриски народи: [...] Између мањи народа има Влаха иль Румуна највише, близу два милиона. Живе у источномъ Банату и у Ерделю (*Школски лист*, 1859, 30: 477).

У савременом српском стандарду Власима се називају неколике мањинске заједнице источне Србије потекле из данашње Румуније. Двије највеће при томе представљају Царани, који су се из Влашке и Молдавије доселили око Тимока и Црне реке, те Унгурјани, који су се из Ерделја доселили у Браничево, Млаву, Хомоље и Звижд (СЕ, II: 524). Њихова је сеоба из данашње Румуније почела послје Пожаревачког мира 1718. г., да би се „услед тешког положаја тамошњег сељаштва, угњетавања [од] бољара и свештенства, глади, болести и устанака“ наставила кроз цио XVIII и XIX в. (СЕ, II: 525). Мотивацији за сеобу посебно је

погодвало то што је 1833. г. србијански сељак постао господаром посједа који обрађује, па и то што је власт с кнезом Милошем на челу, у настојању да људством оснажи умногоме испражњену земљу, дошљаке генерално примала благонаклоно. Тако су до 1900. г. и пописа на којем је становништво разврставано према језику Власи у ондашњим границама Србије досегли готово двије трећине неспрског живља (СЕ, II: 526).

Сажимањем значењског развоја кроз који је именица *Власи/власи* прошла у историји српског језика и узимањем у обзир спознаја до којих смо дошли у претходним одјелцима, уз понеку термилошку измјену наметнуту другачијом, дијахронијском перспективом – добијамо, дакле, табелу 1.

Табела 1: Значењски развој именице *Власи/власи* у историји српског језика

када	гдје	значење	карактер ознаке	механизам семантичког помака којим је ознака настала	статус ознаке у савременом српском језику
рани средњи вијек	у прадомовини и, касније, у (готово) свим словенским земљама	романофони	етничка (име)	генерализација	напуштена
развијени средњи вијек (немањихко доба и доба обласних господара)	у српској држави и њеним сукцесорима	сточари	социјална, одн. професионална (назив)	на основу инференцијалне семе	обична у историографском регистру
рани нови вијек (доба османске, хабзбуршке и млетачке владавине)	у већини западних крајева, међу муслиманима и католицима	православци	социјална, одн. конфесионална (назив)	на основу инференцијалне семе	обиљежена као експресивна; више или мање обична у народском регистру на истом ареалу
	у Истри и Подравини (насупротив старинцима, који говоре чакавски, одн. кајкавски)	досељеници (штокавског нарјечја)	социјална, одн. дијалекатска (назив)		
	у далматинским градовима и на острвима	сељаци (из залеђа, одн. с копна)	социјална (назив)		
нови вијек до румунског ослобођења и уједињења	међу пречанима	Румуни	етничка (име)	специјализација	напуштена
нови вијек након стварања Румуније као јединствене државе румунског народа	у Србији	румунски досељеници (великим дијелом из Влашке) на истоку данашње Србије, одн. њихово потомство	етничка (име)	регресивна творба након извођења („повратак основи“)	стандардна

5.6. ПРИМЈЕРИ ПАРОНИМИЈЕ

Мада поједине публикације међу етнонимијским паронимима наводе и парове типа *Аустријанци* : *Аустралијанци*, *Немци* : *Ненци* (в. нпр. Балкански–Цанков 2016: 139), за нас то нису пароними јер осим архисеме НАЦИЈА, одн. НАРОД немају заједничких значењских компонената. Паронимски би, рецимо, био пар *Бразилац* (према имену државе) : *Бразилијанац* (према имену њеног главног града), наведен као такав у свим правописима савременог српског (и хрватског) језика (ПМСХ; РСЈ 1993; РСЈ 2010), али нас он не занима стога што није чисто етнонимијски. И да је примјер паронимије (у ужем смислу), пар *Морáвац* 'Србин из Поморавља' : *Мòравац* 'Чех из Моравске', истакнут у ПМСХ, морали бисмо пак одбацити као конструисан, не само стога што касније није поновљен ни у једном акцентованом нормативном приручнику него и стога што је у језику овако сложене акцентуације, чијем се усвајању кроз образовање нажалост не обезбјеђује довољна пажња, примјена такве норме готово незамислива.

Под етнонимијским паронимима овдје, дакле, подразумејамо парове истокорјених етнонима и њима одговарајућих односних придјева који се разликују првенствено творбеним средствима, а у употреби каткад бркају услед незнања, енциклопедијског и(ли) језичког. Такав би пар, нпр., био онај који ПМСХ наводи овако: „*јужнослòвѣнскѣ* и *јужнослàвѣнскѣ*“ (према *Јужни Словени, Славени*), друго је *југослòвѣнскѣ, југослàвѣнскѣ*“. Примјере који су типичнији, макар стога што би их говорни представници српског језика заиста могли побркати, у наставку ћемо приказати разврстане у неколика типа. Њихов неочекивано велик број при томе ће бити важан аргумент у корист наше тврдње да етноними нису (права) имена, јер је у ономастици паронимија без толиког, а можда и икаквог значаја. Код правих имена, наиме, сваки *алоним*, тј. свака обличка варијација, просто представља друго име, одн. име за себе, уз услов да није ријеч о одмилици за истог носиоца.²⁰³

5.6.1. Примјери условљени протезањем народа у простору

Иако би се опозиције *Фризи* : *Фрижани/Фризијци* и *Карели* : *Карелци/Карелијци*, које обрађујемо у одјељку 7.5, могле раздвожити тако да први члан буде у служби етнонима, а други у служби житељског назива (нпр. *Рус Карелац* 'Рус, дакле некарел, из Карелије'), за таквим нормативним поступком нема (довољно) потребе, будући да је ријеч о релативно малим и неутицајним народима и покрајинама, које ријетко помињемо.²⁰⁴ Међутим, у случају великих и утицајних држава и народа, које често помињемо, који су стога у нашем уму и језику – речено когнитивнопсихолошком терминологијом – врло *истакнути*, постоји потреба за раздвојачањем, па до њега и долази. Док је у *Školskom rječniku terminoloških višestrukosti*, II: *Istorija (povijest) i geografija* (ШРВ) и, нарочито, *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* (ШРХ) таквих парова знатно више, РСЈ нпр. указује на само два (§ 10–11).

(10) *Индијац* 'становник Индије', уп. *Индус*; *Индус* 'припадник народа индоевропског поријекла настањеног претежно у Индији', уп. *Индијац*

(11) *Арабљанин* 'онај који живи на полуострву Арабији', уп. *Арапин*; *Арапин* 'припадник семитских народа који насељавају полуострво Арабију, југозападну Азију и сјеверну Африку', уп. *Арабљанин*

²⁰³ Чувен је у том погледу примјер браће Радосалића из Конавала, који 1422. г. носе имена *Вукашин*, *Вукац*, *Вукосав* и *Вукиа* (Куртовић 2009: 85). Само због утицаја аутора и његових публикација, а ради заштите интегритета будућих истраживача, наглашавамо да при навођењу тих имена П. Шимуновић гријеши и у *Енциклопедији словенске ономастике* (2002а: 373) и у *Uvodu u hrvatsko imenoslovlje* (2009: 147): „*Vukašin, Vukas, Vukasov, Vukšac*“.

²⁰⁴ Чак је и у руском језику опозиција *карелы* : *карелџы* само потенцијално паронимска. Узуалнија је пак, баш као паронимска, опозиција *якуты* 'туркијски народ чија већина живи на руском Далеком истоку' : *якутяне* 'жители највеће руске републике, Јакутије, без обзира на народност' (Грищенко 2013в: 155–156; 2015в: 22).

Индијци су, дакле, све становништво Индије, сви њени житељи, а и сви њени држављани (мада ту подударност није потпуна), без обзира на поријекло, језик и вјеру, док се под Индусима подразумијева само индоаријско становништво, одн. „jedan od naroda који живе u Indiji“ (ШРВ: 143). Другим ријечима, именицу *Индијци* ваља употребљавати као житељски назив и демоетноним, а именицу *Индуси* као етноним. Отуда се и у МПЕ (I: 877, III: 821), нпр., наглашава да су међу *Индијцима* „свих језика и верских група” најмасовнији *Индуси*, који (обично) говоре хиндијем, пишу деванагаријем и исповиједају хиндуизам, те да „затим долазе” индијски муслимани и Дравиди.

Пар *Арабљани* : *Арапи* ваља тумачити исто, одн. код њега, према ријечима М. Пешикана (1958: 205), „постоји семантичка диференцијација: Арабљани живе само у Арабији, а Арапи и ван ње (уп. однос *Србин* : *Србијанац*)”. Зато се и у МПЕ (I: 104–105, 106–107), нпр., о Арапима раног средњег вијека – када су њихове земље биле „економски најразвијеније и културно најнапредније”, дакле прије него што су водећу улогу у муслиманском свијету преузели Турци Селџуци, а затим Турци Османлије – говори као о Арабљанима. Центар ширења тада им је била управо Арабија.²⁰⁵

Сличне су и такође врло актуелне опозиције *Казахстанци* : *Казаси*, *Киргистанци* : *Киргизи*, *Узбекистанци* : *Узбеци*, *Туркменистанци* : *Турмени*, *Таџикистанци* : *Таџици* (ШРХ). У свим тим, средњоазијским државама – бившим совјетским републикама чија су имена изведена од другог члана наведених парова (дакле етнонимâ), да би онда послужила за извођење првог члана наведених парова (дакле житељских назива и демоетнонимâ) – настањен је, наиме, и знатан број људи који, као казахстански Руси, не припадају тзв. *титуларном народу*. Отуда је разликовање на које је овдје указано и те како индиковано, макар у пару *Казахстанци* : *Казаси*.²⁰⁶

Од свих таквих опозиција актуелнија је ипак *Авганистанци* : *Авгани/Авганци*, одн. *Афганистанци* : *Афгани/Афганци* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; ШРХ). Док РНРС и ЛНС 1984 након леме *Авганистанци/Афганистанци* као њену варијанту наводе и *Афгани*, одн. *Афганци*, ЛНС 2001 тај пар обрађује боље – као парониме. Име *Авганци* даје само релативној већини авганистанског живља,²⁰⁷ тј. заједници која код нас носи и име *Паштуни*, према интернационалном изговору, или *Пуштуни*, према домаћем, матичном, или *Патани*, према индијском (ЕХЛЗ). Што се тиче глотонима *авганистански/афганистански језик* (РНРС), њега не треба ни разматрати; тај је језик етнички, а тек онда национални, те се мора називати *афгански/авгански* или *пашто/паштунски* (в. нпр. Станишић 2006: 43; АНС 2006: 135).²⁰⁸ Ни

²⁰⁵ У ШРВ (16) се то објашњава овако: „Naziv *Arabljanin* upotrebljava se za stanovnike Arabijskog poluostrva [...], kao i za vrijeme njihove ekspanzije od 6. do 8. stoljeća n. e. Arabija je matična zemlja Arapa, pa su za to vrijeme ova dva naziva sinonimi. U fazi navedene ekspanzije *Arabljana/Arapa*, na prostoru od Atlantika do Persijskog zaliva, stvorena je, asimilacijom drugih naroda, jedna arapska narodna zajednica, čija su osnova jedan jezik, religija i kultura. Naziv *Arap/Arabin* kao zajedničko ime označava danas pripadnika bilo kog regiona u tom prostoru (Sirijca, Alžirca i sl.)“. Ауторима наведеног одломка може се замјерити непрецизност у употреби терминâ *име* и *назив*, па и генерална непрецизност у изражавању. Нпр., у првој би реченици разумљивије, па и тачније било: „а посебно за вријеме њихове експанзије“, у последњој пак: „означава данас припадника ове народне заједнице (настањеног) у било ком региону оцртаног простора“.

²⁰⁶ Искази „Talibani otežavaju povratak etničkih Kazahstanaca iz Avganistana u Kazahstan“ и „Kazahstanske vlasti tvrde da je u Avganistanu ostalo oko 200 etničkih Kazahstanaca“, које смо 29. 12. 2021. исписали из *Vijesti*, свакако нису – да не употријебимо грубље ријечи – ни економични ни нормативни.

²⁰⁷ Тако је и у ШРВ (102): „U nekim izvorima upotrebljavaju se nazivi *Afganistanci/Avganistanci* kao oznaka za nacionalnu pripadnost, što nije opravdano“. Њима, наиме, „treba označavati državljansku pripadnost stanovnika Afganistana, zemlje u kojoj uz *Afgane* žive i pripadnici drugih nacionalnosti“.

²⁰⁸ Са становишта лингвистичке нормативистике, али и социолингвистике, занимљив је догађај који се баш поводом „авганистанског“ језика збио 20. 8. 2021. У освит тог дана тиражни црногорски дневник *Vijesti*, чија је оријентација током четврт вијека постојања лавирала између непросрпске и антисрпске, објавио је ексклузивну репортажу о пакистанском новинару који се у Авганистану обрео баш уочи изненадног климакса безбједносне кризе. Читаоцима је тај новинар представљен овако: „Malik, koji razumije avganistanski jezik, došao je da izvještava o tome kako protiče povlačenje američkih trupa, ali je situacija eskalirala i desila se talibanska ofanziva“. Већ до поднева реаговао је твитераш *@ajatolah_dhs*. Обративши се главном уреднику, на твитеру је констатовоао: „Srdane, nije to Crna Gora. U Avganistanu se jezik ne zove po državi, postoje *pašto* i *dari* kao dva

етноним *Афгани* у стандарду, рекло би се, није одржив, јер се тако назива, додуше написана малим поченим словом, и авганистанска валута (ЕХЛЗ). У МПЕ је, међутим, *Афгани*, одн. *афгани* и име народа и назив валуте.

Мање је пак основана опозиција *Азербејџанци/Азербајџанци* : *Азери* (ШРХ). Раздвозначавање тих именица може се, наиме, и аргументовати и контрааргументовати. Разлог „за“ била би чињеница да је народ о којем је ријеч масовнији у Ирану него у самом Азербејџану, док би разлог „против“ била чињеница да се иранска покрајина у којој је тај народ концентрисан назива исто – *Азербејџан/Азербајџан* (ЕХЛЗ). Отуда и у ЛНС 2001 и у МПЕ налазимо једино *Азербејџанци*, док у ЕХЛЗ, уз *Азербајџанци*, налазимо и *Азери*, али само као алтернативу (језик је искључиво *азербајџански*).²⁰⁹

На паронимске парове којим одговарају хороними на *-стан* веома наликује један пар који као паронимски није обрађен ни у ШРВ ни у ШРХ, мада су у другом рјечнику његови чланови наведени наспрам леме *Бенгал*, одн. *Бангладеш*. Ријеч је о житељским називима *Бенгалац* и *Бангладешанин*. Није, наиме, примијећено да се се значењски опсежи тих дјелимично сазвучних именица умногоме преклапају. Бенгалци су, тако, индоаријски народ углавном настањен око доњих токова Ганга и Брамапутре, те њихове заједничке делте, одн. у Бангладешу, гдје су исламске вјероисповијести, те у индијским савезним државама Западном Бенгалу, Асаму и Трипури, гдје исповиједају хиндуизам (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ). Будући да је основи *-стан*, персијског и праиндоевропског поријекла (уп. енгл. *state*), индоаријска основа *-деш* блискозначна (уп. имена индијских савезних држава *Мадија Прадеш* и *Утар Прадеш* исх. 'средишња, одн. сјеверна покрајина'), име *Бангладеш* изворно значи *земља Бенгалаца*, одн. *бенгалска земља* (Срљенко i др. 2020), па је *Бангладешанин* у матичном, бенгалском језику другостепени дериват, баш као и *Србијанац* у српском.

Будући да и име *Малезија* изворно значи *земља Малајаца*, одн. *малајска земља* (Срљенко i др. 2020), паронимски је и пар *Малежани* 'све становништво Малезије, без обзира на народност' : *Малајци* 'аустронежански народ који као већински настањује Малезију и Брунеј, а као мањински Индонезију, Сингапур и Тајланд' (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ). У ШРХ се, међутим, други члан тог пара и не помиње, док се први наводи, али у облику *Малезијци*, одн. *Малезијац*. СРЈА, с друге стране, наводи само облик *Малајци*, одн. *Малајац*, али у значењу житељског назива, тада прикладног с обзиром на име земље – *Малаја*, одн. државе – *Малајска Федерација*, која се 1963. г. ујединила са Сараваком и Сабахом промијенивши име у *Малезијска Федерација*, одн. *Малезија* (МПЕ; ЕХЛЗ).²¹⁰

Мишљење Р. Драгићевић ([2007] 2010а: 312) да се „једно важно својство паронима, које аутори не исказују експлицитно“ огледа у податку да „оба члана пара обавезно почињу истом фонемом“ поткрепљују два наша примјера: 1. *Боцванци* 'становништво Боцване' (ШРХ) : *Цвана* 'народ Банту групе чија већина живи у Јужноафричкој Републици, гдје чини мањину становништва, а поред тога у Боцвани, гдје чини већину' (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ); 2. *Бурунђани* 'становништво Бурундија' (ШРХ) : *Рунди* 'дио народâ Хуту и Тутси који говори банту језиком кирунди, а живи у Бурундију' (ЛНС 2001; ЕХЛЗ)²¹¹. Оба хоронима, и *Боцвана*

zvanična jezika...“. Убрзо је грешка исправљена, али не тако што је језик назван како се зове иначе, дакле по народу, па отада на порталу *Vijesti* стоји: „Malik, koji razumije lokalni jezik, došao je...“.

²⁰⁹ Изворнија је варијанта *Азербајџан* (а онда и *Азербајџанац*), обичнија варијанта *Азербејџан* (а онда и *Азербејџанац*), настала утицајем руског или њемачког језика, гдје влада исто двојство (Gluhak 1992: 117–118; Brozović 1994: 148).

²¹⁰ Један пар истог значењског односа није паронимски утолико што у њему етимолошка веза још није доказана без обзира на дјелимичну сазвучност: *Мадагаскарци* 'све становништво Мадагаскара (укључујући потомке досељених Француза, Индијца, Кинеза и др.); сви држављани републике која је на том острву основана 1958. г.' – *Малгаши* 'група (18?) племена насталих мијешањем досељеника с Борнеа (у првом миленијуму прије н. е.?) и из источне Африке (на размеђу првог и другог миленијума н. е.?) која представља старосједиоце и већину становника Мадагаскара' (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ).

²¹¹ *Руанда* је пак 'дио народâ Хуту и Тутси који говори банту језиком кињаруанда, а живи у истоименој држави – Руанди' (ЛНС 2001; ЕХЛЗ). Говорни представници језика кирунди и кињаруанда (в. и МПЕ, s. v. *Бурунди* и *Руанда*) могу да се разумију, али дјелимично.

и *Бурунди*, настала су наиме од имена титуларног колектива: 'земља (*bo-*) народа Цвана', одн. 'земља (*bi-*) говорне заједнице Рунди' (CrIjenko i dr. 2020), те су аналогна хоронимима типа *Казахстан*, али деривацијом житељских назива, одн. демоетнонима не доводе до (типичне) паронимије, као односа који карактерише пар *Казахстанци* : *Казаси*.

5.6.2. Примјери условљени протезањем народа у времену

У низу примјера, додуше мање познатих и мање обрађиваних, други члан паронимског пара означава савремено становништво одређене територије, док први члан упућује на народ који је исту територију насељавао раније, нпр. у раноантичко доба (§§ 1–6). По правилу је дата територија и названа по првој, старијој заједници, чије је име творбено гледано просто, док је назив друге, млађе заједнице изведен од имена дате територије, те представља другостепени дериват. Ријеч је, дакле, о паронимским паровима који су настали као и претходни; најприје је по народу названа физиографска и(ли) административна цјелина, а онда су од имена те цјелине изведени житељски називи.

(1) *Ибери* или *Иберци* 'група доиндоевропских, можда хамитских племена која су прије келтских и, касније, римских освајања настањивала југ и исток Пиринејског полуострва, по њима названог и Иберијом' (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Иберијци* 'савремено, углавном романско становништво истог полуострва (Кастиљанци, Каталонци, Галисијци, Португалци, Баски и др.)'

(2) *Лигури* 'група доиндоевропских племена непознатог поријекла која су прије келтских и, касније, римских освајања настањивала широко подручје од Пиринеја преко Алпа до долине Арна (у данашњој Тоскани)' (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Лигуријци* 'савремено становништво Лигурије, много ужег, приморског подручја на сјеверозападу данашње Италије' (ШРХ)

(3) *Далмати* или *Делмати* 'илирско племе које је уочи и током римских освајања насељавало средњу Далмацију, између Крке и Цетине' (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Далматинци* 'савремено становништво Далмације, највеће приморске регије данашње Хрватске'

(4) *Итали* или *Италици* 'група индоевропских племена која су од краја II миленијума ст. ере живјела на Апенинском полуострву, све док нису примила римску културу и латински језик' (ЛНС 1984; ЕХЛЗ) : *Италијани* 'савремено становништво истог полуострва, одн. Италије; романски народ чија већина живи у тој земљи'

(5) *Брити* или *Бритонци* 'група келтских племена која су у старом вијеку настањивала југ Велике Британије' (МПЕ; ЕХЛЗ) : *Британци* 'савремено становништво цијеле Велике Британије и Сјеверне Ирске'

(6) *Нормани* 'сјеверногермански народ раног средњег вијека који је поред Нормандије у знатнијем броју настањивао и југ Велике Британије и Италије' (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Норманђани* 'савремено становништво Нормандије, покрајине на сјеверозападу данашње Француске' (СРЈА)²¹²

У једном случају слични пароними чине трочлани низ (§ 7). Иако ни у правописима ни у рјечницима српског језика тај низ није потврђен,²¹³ чланове му налазимо у редовној употреби – како у научној литератури (§§ 8–9), тако и ван ње (§ 10).

(7) *Бургунди* 'источногерманско племе које се почетком V в. настанило у средњем Порајњу, а средином истог стољећа крај Роне, гдје је основало краљевину, касније освојену од Франака' : *Бургунђани* 'становници држава које су у разним раздобљима од распада Франачког царства

²¹² На овај паронимски пар ПМСХ указује посредством облика женског рода – *Норманка* : *Норманђанка*.

²¹³ У ПМСХ налазимо само *Бургунђанин*, али без објашњења, вјероватно у значењу које ми дајемо као треће, уз облик *Бургоњац*. У МПЕ се пак за савремену регију преферира облик *Бургоња*, док се канал који повезује сликове Сене и Роне назива само *Бургоњски*.

(крајем IX в.) до 1678. г. носиле име Бургундије, постојећи као краљевине, војводства и грофовије на граници њемачког и француског културног круга²¹⁴ : *Бургоњци* 'становници Бургоње, савремене регије на истоку Француске (на територији некадашњог Бургундског војводства), са средиштем у Дижону'

(8) Франци и Бургунгди [...] настанили су се у некадашњој римској провинцији Галији, Баварци у централној Европи (Деретић 2012: 286).

(9) Patriotsko oduševljenje koje je [Јованка Орлеанка] pobudila kod narodnih masa nije naišlo na razumevanje među plemstvom. U borbi kod Kompenja zarobili su je Burgundani i predali u ruke Engleza (Vićentijević 2005: 206).

(10) Burgonjci su pažljivi domaćini, u nekim aspektima mentaliteta slični Šumadincima. <belegbg.wordpress.com>, 16. 2. 2017.

У једном случају оба су паронима, и онај који означава савремено становништво и онај који упућује на старо племе настањено у истој регији, првостепени деривати одговарајућег хоронима. Ријеч је о пару који се тиче нашег поднебља, одн. долине Неретве и раносредњовјековне кнежевине (према Порфиригеновом спису српске) која се од исте долине пружала до долине Цетине обухватајући и сусједна острва (Мљет, Корчулу, Хвар и Брач). Први је парњак *Неретвани*, а други *Неретљани* (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ). За њихов однос, наиме, важи баш оно што је већ речено за однос њима одговарајућих придјева – *неретвански* и *неретљански*:

Не треба из језика гонити ниједан од њих као неправилан и погрешан, већ се могу употребљавати оба, али, по моме мишљењу, са извесном диференцијацијом у значењима. Придев *неретљански* употребиће се онда када се говори о нечему што припада или што је својствено становницима некадашње области Неретве, старом племену Неретљанима (*неретљанско* гусарење, стара *неретљанска* жупа, *неретљанска* насеља и сл.); придев *неретвански* пак онда када је реч о Неретви као реци, као географском појму. Дакле, *Неретвански* канал (како то стоји у једној од најновијих карти Босне и Херцеговине), *неретвански* мостови, *неретванска* пржина (пример из грађе о дијалекту источне Херцеговине), *неретванске* голети, *неретванска* клисура итд. (Шљивић-Шимшић 1957: 194).²¹⁵

У једном случају могло би бити и обратно, да је назив савременог становништва морфолошки једноставнији од имена старих племена настањених у истој регији. У ЕХЛЗ, нпр., у чланку о Пољској, одн. њеном становништву читамо да се на попису 2011. г. „Šlezima izjasnilo 375 635 st., a još 471 085 st. istodobno i Šlezima i Poljacima“. У истом чланку, у дијелу који приказује пољску историју, помињу се, међу осталим западнословенским племенима, и *Шлезани* (§ 11). Наведени се етноним у истој енциклопедији употребљава и у чланку о Шлеској, али као ознака другог, источногерманског племена, по којем је дотична регија наводно и названа (§ 12).

(11) Na ispražnjeno su se područje tijekom V. st. naselila slavenska plemena [...]. Na područje oko rijeke Warte naselili su se Poljani, oko srednje Visle Mazuri, oko gornje Visle (Mala Poljska) Vislani, a oko Odre Šlezani. Prvi pokušaj sjedinjenja poljskih kneževina započeli su Vislani u IX. st. Premda su isprva imali uspjeha, njihovo napredovanje prekinuo je velikomoravski knez Svatopluk,

²¹⁴ Укључујући старогерманске краљевине и регију данашње Француске Републике, Н. Дејвис (2011) наводи чак петнаест различитих политичких ентитета који се (више или мање често) називају истим именом – *Бургундија*.

²¹⁵ Аргументације ради ауторка у наставку додаје следеће: „Сличну нијансу у значењима нашла сам у књизи Владимира Поровића *Босна и Херцеговина* (Поучник СКЗ, 1925 г.), где аутор доследно употребљава именицу *Неретљани(н)* у историском, а придев *неретвански* у географском смислу. Он је, као Херцеговац са Неретве, свакако имао истанчано језичко осећање, посебно у овом питању“ (Шљивић-Шимшић 1957: 195). За употребу творбено маркираног члана пара оvdје ваља додати једну рецентнију потврду – Живковић 2012.

koji je između 874. i 885. osvojio Malu Poljsku. Taj pad iskoristili su Poljani pod vodstvom kneževa iz dinastije Pjastovića. Pohod na susjedne kneževine Pjastovići su započeli iz Gniezna za vladavine kneza Mieszka I. (približno od 960. do 992). On je sjedinio Poljane, Šlezane, Mazure, Kujavjane, Vislane, Pomorjane i druge plemenske saveze (kneževine) u jednu državu, koja je prema dominantnomu plemenu Poljanâ dobila suvremeno ime.

(12) *Šleska* ili *Šlezija* – povijesno područje u istočnom dijelu srednje Europe, u porječju gornje i srednje Odre; uglavnom pripada Poljskoj, a malim dijelom Njemačkoj i Češkoj. [...] Ime je najvjerojatnije dobila prema vandalskoj etničkoj skupini Silinzima ili Šlezanima, koji su živjeli na tom području do dolaska Slavena u V. st.

ПМСХ нормира једино варијанту *Шлезанин*, вјероватно само за савремене житеље Шлеске. У СРЈА уз њу налазимо и облик женског рода – *Шлезанка*. Каснији правописи нормирају само име регије о којој је ријеч – *Шлеска* или *Шлезија*, а евентуално и, за највећи, дакле пољски дио – *Шљонск* (ПСЈ 1993), одн. *Шлонск* (ПСЈ 2010). Набрајајући племена која су се у процесу пољске државне и етничке консолидације (од X до XII в.) окупила око Пољана, насељених у каснијој Великопољској, ЛНС 1984 употребљава варијанту *Шлежани*, док ЛНС 2001 етничку, одн. регионалну групу (Пољака) насељену у југозападном дијелу данашње Пољске назива *Шлезијци*.

Код нас се, према томе, нису усталиле ознаке заједница које насељавају или су насељавале Шлеску. Упадљиве су, ипак, три тежње: 1. да се оне изведу од варијанте *Шлезија* (*Шлезијци*), доведу као равноправне и у парадигму варијанте *Шлезија* и у парадигму варијанте *Шлеска* (*Шлезани*, *Шлежани*), 3. сведу на основу обију варијаната (*Шлези*). Посљедње се име, да поновимо, употребљава само у ЕХЛЗ, и то као ознака савремених становника Шлеске. У нормативном погледу оно не би било дискутабилно да упућује и на заједнице које су Шлеску настањивале у старом и раном средњем вијеку. Пошто на дотичне заједнице име *Шлези* не упућује ни у истој публикацији, треба испитати праксу у њемачком, пољском, чешком, али и руском језику.

Јединице тих језика анализирао је, наиме, и М. Пешикан (1980). На основу грађе коју је при томе изнио закључује се да је гласовни склоп одговарајуће коријенске мофеме (*Шлез-*) код нас прилагођен њемачком предлошку: *Schlesien*, одн. *Schlesier* (за регију, одн. њене житеље). Суфикси одговарајућих хоронима поклапају се са суфиксима у инословенским језицима: варијанти *Шлеска* кореспондирају чешко *Slezsko* и пољско *Śląsk* (обоје од **Sbłężsk-*) а варијанти *Шлезија* руско *Силезия* (од срлат. *Silesia* преко фр. *Silésie*). Суфикси одговарајућих житељских назива, одн. етнонимâ *Шлезани* и *Шлежани* поклапају са суфиксом у чешком језику (*Slezané*), док би пољском и руском предлошку (*Ślązacy*, одн. *силезци*) одговарало **Шлесци*. Мада би се баш том, непосвједоченом варијантом (**Шлесци*) заобишле недоумице повезане с јотовањем, она – чини се – није препоручљива због незадовољавајуће препознатљивости једносложне основе, измијењене једначењем сугласника по звучности. Остаје, дакле, варијанта коју налазимо у ПМСХ и СРЈА – *Шлезани*. Изостанак јотовања,²¹⁶ које би препознатљивост једносложне основе угрозило колико и једначење сугласника по звучности, објаснио би се дисимилативним утицајем почетног, безвучног шуштваца на звучни (који би настао јотовањем).

Источногерманско племе које је у истој регији живјело у старом вијеку требало би по нашем суду називати Силинзима, а западнословенско племе које га је смијенило у раном средњем вијеку – Слензанима. До данас, наиме, није поуздано утврђено од којег етнонима потиче хороним *Шлеска*. Претпоставка од које полази и М. Пешикан (1980: 276), да је основни „германски етноним *Silingi* (код Птоlemeја *Silingai*)“, заправо је германистичка (в. нпр. РСГ [1911–1919] 2006: 170), и као такву је пренио и М. Фасмер (ЕРРЈ, III: 621). Полонисти су, с друге стране, били сложни у процјени да се хороним *Шлеска* (а онда и одговарајући етноним), као и локални ороним *Ślęża* и локални хидроним *Ślęża*, излегао из

²¹⁶ Д. Боранић (1921: 88, 248) нормира јотовање, и то с правом (уп. *Париз* : *Парижанин*), али код њега није *Шлеска* него *Слеска*. Отуда и *слески*, *Слежанин*.

творбеног гнијезда псл. коријена **slæg-*, којим су означавани појмови повезани с влагом (в. нпр. РССл: 566–567). Данас је, међутим, најприхватљивија претпоставка да су сви ти топоними „староевропски“, а можда и доиндоевропски, те да су по њима *накнадно* називана индоевропска племена која су једно за другим насељавала дотичну регију (в. нпр. Babik 2001: 274–276).

Нашу тврдњу да имена старих племена не треба на силу уводити у творбену парадигму хоронима *Шлеска* потврђује пракса других језика. У њима се поменути племена називају другачије од савремених становника Шлеске. На словенско племе, нпр., у пољском упућује име *Ślężanie*,²¹⁷ а у руском *слензани* (БРЭ). При томе је руско име вјеродостојније утолико што се управља према најстаријој потврди у спису Баварског географа (с краја прве половине IX в.): *Sleenzane* (Коматина 2020: 126–127). Пољско је име пак преудешавано према етимологији које се држала ондашња наука, а тој је етимологији, по свему судећи, намјерно прилагођавана и реконструкција облика који је Баварском географу послужио као предложак; иако је тај источнофраначки писац на осталим мјестима у истом спису словенско /ž/ транскрибовао са /s/, његово *Sleenzane* пољски су филолози препознали као *Syślężane* (Łuczynski 2017: 81–82).

5.6.3. Примјери нормативистичког раздвозначавања

На основу садржине претходна два одјељка могло би се закључити да је паронимија у етнониимији објективно најзначајнија у случају држава чије је становништво етнички изразито мјешовито, као у Индији, Авганистану и Казахстану, те у случају народа који, као Азери, Бенглаци, Малајци (и Срби), живе у више држава. Међутим, раздвозначавању творбеним средствима, тачније варијацијом суфикса, каткад прибјегавамо и независно од односа *народ* : *држава*, одн. *етнос* : *демос*. Два су таква неспорна пара. У првом су чланови извјесно истокорјени (§ 1), па је посриједи право паронимско раздвозначавање, а у другом је истокорјеност дискутабилна (§ 2), па се раздвозначавање (макар за сада) не може назвати паронимским. Помишља се, наиме, да име *Аварци* потиче од имена *Авари*, те да је други народ учествовао у етногенези првог, али доказа који би такве претпоставке поткријепили још нема довољно (Магомедов 2005). У трећем пару чланови су пак извјесно неистокорјени (§ 3), па је раздвозначавање, мада само подсјећа на паронимско, обавезно.

(1) *Асиријци* 'народ претежно хришћанске вјере и новоарамејског језика чија је већина до ратова у Ираку и Сирији живјела у те двије земље сматрајући себе потомством древних Асираца' (ЛНС 2001; Hanish 2015) : *Асирици* 'народ Асирије, веома моћне државе старог вијека чије је средиште било у средњем току Тигра, а главни језици акадски, као књижевни, и арамејски, као народни' (МПЕ; ЕХЛЗ)

(2) *Аварци* 'највећи међу неколико кавкаских народа који живе у руској републици Дагестану' (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Авари* 'номадски народ алтајског поријекла који је у раном средњем вијеку господарио цијелом Панонском низијом, ратујући у племенском савезу са Словенима против више народа, укључујући Византинце, све док њихов каганат није уништио Карло Велики' (МПЕ; ЕХЛЗ)

(3) *Хазарејци* (ЛНС 2001) / *Хазаријци* (ЕХЛЗ) / *Хазарци* (Ивановић М. 2021) 'иранојезични народ шијитске вјере и мјешовитог поријекла чија је већина настањена на планинама средишњег Авганистана, у тзв. Хазарацату' (Vemsani 2015) : *Хазари* 'туркојезични народ који је од средине VII до средине X в. на степама између Дњепра и Урала држао моћан вишевјерски каганат бавећи се, између осталог, међународном трговином' (МПЕ; ЕХЛЗ)

²¹⁷ У најскоријем прегледу пољске историје и културе на нашем језику (Rajčić 2003: 17, 173) то је име само прилагођено, те гласи *Шленжани*.

Неуспјелим примјером накнадног раздвозначавања сматрамо етноним *Аустралчани*, који је за стариначко становништво Аустралије, дакле тзв. Аборицине²¹⁸ – наспрам житељског назива и демоетнонима *Аустралијанци*, одн. *Аустралци* – предложио С. Бабић (1982: 28).²¹⁹ Не поричући, наравно, потребу да се етноним *Аборицини* замијени подеснијим, ако ни због чега другог, а оно због непожељних асоцијација,²²⁰ такво раздвозначавање оцијенили смо као неуспјело јер је њиме млађој заједници²²¹ додијељена морфолошки једноставнија ознака – *Аустрал-ц-и* : *Аустрал-ч-ан-и*. Чак и ако бисмо формант *-чанин* одредили као јединствен, опет би испало да су наведене ознаке творбено равноправне, тако да ниједна није старија. Таква је ситуација, додуше – како смо доказали у претходном одјелку – заиста посвједочена у пару *Неретљани* : *Неретвани*, па и у неким варијантама пара који се тиче Шлеске, али ти парови нипошто нису аналогни будући да се код њих један члан односи на заједницу која више не постоји.

5.6.4. О једном примјеру спонтаног раздвозначавања: *Европљанин* и *европејац*

Управљајући се сопственом грађом, наши референтни рјечници насловне именице обрађују као творбене варијанте. РМС их штавише изједначава, не само у погледу значења него и у погледу употребе, управо знаком једнакости: *Европљанин* = *Европејац*. РСА и РСЈ их, с друге стране, употребно разједначавају, тако што са *Европејац* упућују на *Европљанин*, прва публикација празним чланком: *Европејац* в. *Европљанин* (РСА), а друга начином дефинисања: *Европејац* 'Европљанин; онај који се понаша као Европљанин' (РСЈ). У лексикографски најуспјелијим дефиницијама значење о којем је ријеч тумачи се овако:

'а. становник Европе, онај који је пореклом из Европе. б. човек који се образовао, васпитао у европском духу' (РСЈ, s. v. *Европљанин*)

'а. човек из Европе. б. онај који је стекао европску културу, који је достигао европски ниво у нечему' (РМС, s. v. *Европејац*)

Наведене су творбене варијанте, дакле, функционисале двојако: као житељски називи и ознаке цивилизацијског типа и(ли) нивоа. У другој функцији могле су се дакако и компарирати, додуше аналитички, како показује и један цитат наведен и у РМС и у РСА: „Војислав Илић је између свију наших песника деветнаестог века највише Европљанин“.

Како и бива, ове су се творбене варијанте, конкуришући једна другој, с временом значењски разједначиле, у процесу који се назива *десинонимизацијом*.²²² Будући да суфикс *-ej(a)ц*, који је „створен додавањем домаћег *-(a)ц* на *-ej-*, латинског или грчког порекла“, по правилу уводи обиљежје сљедбеника и припадника: *питагорејац*, *епикурејац*, *плебејац*,

²¹⁸ Посриједи је име које су британски колонисти аустралијским старосједиоцима дали надахнути класичним наслеђем, присјећајући се митских римљанских предака, одн. прастановника средишње Италије: „U vreme kada je Eneja došao s Trojancima u Lacijum, njima [Аборигинима, према *ab origine* 'од почетка, од памтивјјека'] је vladao kralj Latin. Aborigini i Trojanci su se udružili i tako je nastao latinski narod, nazvan po imenu kralja Latina“ (ЛНС 1984).

²¹⁹ „Најприје ми је на ум пало да се разлика између старих и нових аустралијских становника označi različitim sufiksima, sredstvom koje se često u jeziku upotrebljava za potrebe sličnih distinkcija. Starosjediocima, koje je zbog njihove civilizacije, kulture, jezika i dr. potrebno često izdvajati, mogli [бисмо] nazvati *Australčanima*. Imamo mi sličnu razliku: *Bošnjak – Bosanac*.“

²²⁰ Непожељне асоцијације потичу од начина живота (првобитних) Аборигина: „Smatrani su za sinove drveća; lutajući hranili [су] se divljim plodovima“ (ЛНС 1984), па и од чињенице да су (аустралијске) Аборицине британски колонисти дуго тлачили, а на Тасманији готово истријебили у тзв. Црном рату (ЛНС 2001).

²²¹ Рекосмо „млађој заједници“ свјесни да назив *Аустрал(и)јанца* формално означава све становнике Аустралије. Свјесни смо, међутим, и чињенице да се под тим називом ипак обично подразумева само англофоно становништво бијеле расе и западњачке културе.

²²² У питању је универзална језичка тенденција усљед које синоними (а у ширем смислу и творбене варијанте) ниже конкурентности излазе из употребе или сужавају значење, премошћујући празнине лексичког фонда (в. нпр. Тафра 2017: 479–481).

црвеноармејац, б(ј)елогардејац (Клајн 2003: 60), те да је управо *Европејац* једини житељски назив који се њиме одликује, у основном значењу обију наведених варијаната (’човјек из Европе’, одн. ’становник Европе; онај који је поријеклом из Европе’) постепено је преовладао системнији облик – *Европљанин*. Другом, несистемном облику преостало је изведено значење. Отуда је према *Нормативној граматички српског језика* (Пипер и др. 2022: 254) *Европејац* „исправно“, али „са значењем особе које се понаша на начин карактеристичан за Европу“. Нејасно је, међутим, зашто такав значењски помак није пропраћен и смјеном великог почетног слова малим, какву нпр. налазимо у једном цитату из РСА, сроченом у духу правога (интернализованог) оријентализма²²³: „Млади људи су се у међувремену дебалканизирали и постали европејци“²²⁴.

С развојем процеса покренутих из западневропског правца ознака *европејац* постаје и политичка, одн. идеолошка: „Danas *европејас* рођиње значити ’присташа европскога уједињења’ (Вабић 2002: 91). С баш таквом семантиком, назива за особе привржене идеалу федеративне Европе, наведени је облик штавише системан, јер се ослања на горенаведене изведенице с творбеним значењем *сљедбеник, припадник*.

И он се може компарирати, али опет само аналитички. Двоструко је нестандардан, према томе, назив свечане плакете *Најевропљанин године*, коју београдске организације цивилног друштва *Прва европска кућа* и *Европски покрет у Србији* додјељују од 2000. г. Како стоји на сајту прве организације,²²⁵ ријеч је наиме о признању за највише заслуге у „promociји европских идеја и вредности“, те „realizацији европских стандарда и критеријума“, дакле „stvarанју европског амбијента“ на тлу Србије. Награђују се дакле *европејци*, а не *Европљани*. Осим тога, морфема *нај-* у стандарду није граматикализована мимо функције означавања највишег степена остварења особине (у основи придјева), одн. начина (у основи прилога). Другим ријечима, само се народски она може употребљавати и у споју с глаголима: *највољети/највољети* (у примјерима из дјела појединих, код нас најзнаменитијих књижевника), а разговорно и у споју са именицама: *највлада, најдобровољац, нај-пас, најрибља чорба, нај тоалета, нај гол* (у примјерима из штампе, и то овако, разнолико написаним), чак и самостално: „Да све буде нај, допринела је добра организација“; „Међу 2000 јела издвојена су она нај, нај“ (СТИЈОВИЋ 2015а; 2015б).²²⁶

Сагласни смо, надаље, са Р. Стијовић (2015б: 105) у ставу да су облик *Најевропљанин* и њему слични не само нестандардни него и неинформативни: „за *најновине*, нпр., не може се знати да ли су најчитаније, најтиражније, најквалитетније или нешто друго“. То, уосталом, показује и њена тврдња како „нема сумње да је творац термина *Најевропљанин* појам *Европљанин* употребио метафорично, да опише цивилизовану, културну, образовану особу“ (СТИЈОВИЋ 2015а: 90). Ми смо исти назив, наиме, протумачили другачије, као неуспјели покушај синтетичке компарације политичке и(ли) идеолошке ознаке, која се само декларативно представља као културна, одн. цивилизацијска.

5.7. ОСТАЛИ ИЗВОРИ ПОДАТАКА О ОНОМАСИОЛОШКИМ ПОРТРЕТИМА НАЦИЈА И РЕГИОНАЛНИХ ГРУПА

5.7.1. Етнонимски деривати: Именице и глаголи

Дужни да творбена средства и творбене обрасце најприје систематски попишу и опишу, структуралисти су творбу ријечи као истраживачку област досљедно обрађивали у саставу граматике. Отуда су Клајнове *Творбе ријечи*, нпр., објављене, како је и напоменуто на њиховим корицама, као „прилози граматички српског језика“. Тежиште исте области

²²³ В. одјељак 5.7.2.

²²⁴ У истом цитату у РМС почетно је слово пак велико.

²²⁵ <<http://www.najevropljani.rs/prva-evropska-kuca-u-beogradu/>>, 24. 10. 2022.

²²⁶ По суду Р. Маројевића (2010: 85–87) *нај* је, синтактички гледано, у споју са именицама „атрибутивни придјев нулте деклинације, а самостално „предикативни придјев нулте деклинације“, одн. – ако се као хомоформна јединица антепонира ради појачавања (*нај-нај*) – рјечца.

знатније је помјерено према лексиколошком тек пошто су обављени поменути, методолошки ургентнији послови, и то индивидуалним настојањима:

До истраживања проф. Гортан Премк, творби речи приступало се у српској лингвистици искључиво формално, граматички, а она је творбу речи везала за лексикологију, па је данас незамисливо истраживати семантички потенцијал лексеме независно од њеног творбеног потенцијала (Драгићевић 2017б: 51).²²⁷

На тај се начин у лексиколошким оквирима заправо развила нова (под)дисциплина – *творбена или деривациона семантика* – која се бави значењским односом мотивисане и мотивне лексеме, утицајем основе и афикса на значење творбеног деривата, семантичким потенцијалом твореница и организацијом творбених парадигми (Драгићевић 2017а: 272). За које се теме у једној таквој (под)дисциплини опредјељују савремени лексиколози, питање је на које Р. Драгићевић (2009: 90), опипљивије него кроз претходне исказе, одговара овако:

Интересује нас значење мотивне лексеме и њен творбени потенцијал. Колико је деривата настало? Какав је однос између семантике мотивне лексеме и њене творбене дисперзије, тј. од чега зависи број деривата једне лексеме? Да ли се у значење деривата преноси целокупан семантички садржај мотивне лексеме или само њен део? Ако се преноси део, који се део преноси и због чега?

Вјерни организацији текста какву смо поставили на почетку рада, у овом ћемо одјељку обрађивати само строго семантичке теме, оцртане кроз посљедња два питања, док преосталу, првонаведену тему, остављамо за поглаваље о граматичким аспектима. Овдје нас, дакле, првенствено занима какво је значење етнонимских деривата и шта нам такво значење сугерише о семантици, а и прагматици самих етнонима.

Огроман број етнонимских деривата у том је погледу ипак, мора се признати одмах, истраживачки бескористан. Међу модификацијским дериватима такви су у првом реду деминутиви и аугментативи, који се од контекста до контекста, дакле у прагматичком смислу, најчешће јављају као хипокористици и пејоративи. У њих се, наиме, преноси цјелокупно значење самих етнонима. Занимљиве при томе могу бити, разумије се, поједине чињенице, каква је чињеница да се етнонимски деминутиви каткад, тј. у контекстима гдје упућују на одрасло чељаде, употребљавају и као пејоративи (§ 1),²²⁸ као и чињеница да су неки аугментативни суфикси донетнути етнонимској основи (макар наизглед) идиосинкрстични (§ 2).

(1) *Туре* (супл. мн. *Турад*) 'а. млад Турчин. б. пеј. Турчин уопште' (РМС)

²²⁷ Не мањка ни аргумената за тврдњу да је посриједи засебна грана језикословних истраживања: „Još se uvijek ona smješta i unutar morfologije, i unutar leksikologije ili negdje između tih disciplina, ali... u posljednje vrijeme sve više poprima oblike samostalne discipline“ (Tafra 2014: 77).

²²⁸ Ријеч је о појавама које су код нас помињане не само поводом етнонимâ (Јовановић 2016: 124–125) него и поводом назива за носиоце звања и занимања: *докторчић*, *директорчић* (Пипер и др. 2022: 265). У рецентнијој литератури таквим се појавама бави тзв. *евалуативна морфологија* (Körtvélyessy 2014; Spencer 2015) или *морфопрагматика* (Nagórko 2015; Merlini-Barbaresi 2015), која (међу осталим ставовима) постулира и став да емотивност/афективност/експресивност код деминутива и аугментатива није *конститутивни* него *регулативни* чинилац (в. нпр. Dressler–Merlini-Barbaresi 1994: 575). Посредством обојих именица могу се, другим ријечима, изражавати дијаметрално различита расположења, па се хипокористични учинак може постићи и аугментативом, а пејоративни и деминутивом. Уопште се ради о томе да прагматички учинак добијамо динамички, одн. контекстуално – унутар самог говорног чина/догађаја, за разлику од конотације, која је дио језичке структуре, одн. системског значења, и стога релативно стабилна, статична. За конотацијом отуда треба трагати на плану језика (фр. *langue*), а за прагматичким учинцима на плану говора (фр. *parole*). Тако именице *куца*, *цуко* итд., својствене тзв. старатељском или „маминском“ језичком варијетету, фиксирају разна позитивна обиљежја ситуација у чијем је средишту дијете, међу којима су, наравно, и наглашено пријатна осјећања, док је у комуникацији одраслих, поред такве употребе, могућа и иронична, при којој се истим именицама упућује на каквог изразито великог и можда опасног пса (Merlini-Barbaresi 2015: 1130).

(2) *Туркесина*,²²⁹ *Туркесиња*, *Туркешања* аугм. и пеј. од *Турко*, *Турак*, *Турчин* (РМС)

Истраживачки бескорисни могу бити и поједини мутацијски деривати, у првом реду они који означавају (носиоце) позитивних и негативних осјећања према народу са именом у основи (§ 3). Такви деривати, наиме, само изузетно могу развити и уже значење, и то као секундарно, приде регистарски маркирано (§ 4). Иначе се и у такве деривате преноси цјелокупно значење етнонима. Мутацијским дериватима који означавају сљедбенике туђинске политике, па и културе (§§ 5–10), с друге стране, варирају и творбени обрасци и значење, али не зато што су се у њих преносили разни дијелови конотације мотивних етнонима, него зато што се њихова денотација специјализовала након творбе (или позајмице), употребом у одређеним контекстима, одн. поводом одређених историјских периода и њихових збивања.²³⁰

(3) *словенофоб* (*славенофоб*) 'онај који мрзи Словене и све што је словенско' (РСЈ)

(4) *славенофил* = *словенофил* (*славјанофил*) 'а. пријатељ Словена и поштовалац свега што је словенско. б. присталица славенофилства (б)' (РМС)

славенофилство = *словенофилство* (*славјанофилство*) 'а. пријатељско осјећање према Словенима. б. ист. националистички покрет у Русији око средине 19. в. чији су представници истицали идеју властитог, самониклог развика Русије, одвојено од европског Запада, и идеализовали патријархалне елементе словенске културе' (РМС)

(5) *арнаутаи* 'онај који се поарнаутио; присталица Арнаута' (РМС)

(6) *бугараш* 'човјек небугарске народности који се осјећа Бугарином; присталица Бугара, приврженик великобугарских аспирација' (РМС; РСА)

(7) (*и*)*талијанаи* ист. 'присталица италијанске власти над нашим приморјем (Далмацијом, Истром и острвима); присталица Италије и њене политике' (РМС; РСА)

(8) *мађарон* ист. пеј. 'припадник једне од трију хрватских политичких странака које су у различитим раздобљима од 1841. до 1906. године настојале да своје циљеве постигну потчињавањем Угарској; уопште сљедбеник промађарске политике' (РСА; ХЛП)

(9) *енглез(ан)ер* ир. 'присталица енглеске политике' (РСА)

(10) *немачкар* ијек. *њемачкар* ист. пеј. 'Србин из Аустроугарске досељен у Србију, об. као чиновник (до седамдесетих година XIX в.)' (РМС; РСА)

У неким случајевима један те исти монофункционални суфикс у вези са етнонимима даје и деривате чије је лексичко значење истовјетно творбеном (и стога неинтересантно савременим истраживачима) и деривате чије је значење уже, одн. конкретније (и стога занимљивије за анализу националних хетеростереотипа). Помоћу мутацијског суфикса -

²²⁹ Упоредиво је само *т(ј)елесина* (гдје је *-ес-* у ствари пренијето из проширене множине), а РМС и дериватољска литература наводе и *људесина* (Бабић 2002: 271) и *попесина* (Клајн 2003: 104).

²³⁰ Ово уосталом важи, али само дјелимично, и за глаголе типа *посрбити* (*се*), које ћемо касније поменути посебно. У контексту њихово значење, наиме, може бити знатно уже, па гдје нпр. тврдимо да се Власи у средњовјековној Србији „посрбљују“, и то „вероватно спонтано, због бројне преваге и присељавања [Срба], јер у изворима нема никаквих података о евентуалним асимилационим притисцима“ (Пешикан 1986: 95), ту у ствари говоримо „samo o jezičkoj slavizaciji, a ne i o potpunoj asimilaciji. Sigurno je da su Vlasi imali svoju vlastitu društvenu organizaciju, pojedine svoje institucije iz oblasti običajnog prava, svoju vlastitu materijalnu kulturu (o duhovnoj nema nikakvih vesti) – što ih je i dalje svrstavalo u posebnu socioetnografsku kategoriju“ (Petrović 1986: 155). Обратно је, рецимо, код глагола *потурчити* (*се*), који у нашим условима означава прихватање свега турског (вјере, обичаја, одијевања, исхране, имена итд.) осим језика: „они закона Турскога мисле да су *прави Турци*, и тако се зову, премда ни од стотине један не зна турски“ (Карацић 1849: 2). Оба глагола, међутим, у говору о другим народима могу имати и шире значење, истовјетно творбеном, па је лексикографска обрада управом таквим, типским дефиницијама, уобичајена у нашим рјечницима, сасвим исправна.

u(tu) од етнонима се, тако, обично изводе глаголи којим се означава преобраћење у туђу народност и(ли) вјеру (§ 11). У неким се примјерима, међутим, у извођење уплиће метафора, због чега се у добијени, више или мање експресивни глагол преноси само дио конотације етнонима, нпр. онај који проистиче из најчешћег занимања (§§ 12–13), начина пребивања или положаја на љествици друштвеног благостања (§ 14). Ријеч је, изгледа, о именима народа који су као мањински (и презрени) живјели у нашем сусједству (§§ 13–14) или сусједству других, веома утицајних народа (§ 12). Будући да се у ред таквих заједница није прелазило ни присилно ни добровољно, није било потребе за глаголима којим се означава одговарајуће преобраћење, па није било ни могућности да се развије непожељна вишезначност.

(11) *арнаутити (се)* 'преобраћати (се) у Албанца (или албанско)', *бугарити (се)* 'преобраћати (се) у Бугарина (или бугарско)', *влаштити (се)* 'преобраћати (се) у Влаха (или влашко)', *грчитити (се)* 'преобраћати (се) у Грка (или грчко)', *маџарити/мађарити (се)* 'преобраћати (се) у Мађара (или мађарско)', *немчитити* ијек. *нијемчитити* 'преобраћати (се) у Нијемца (или њемачко)', *турчитити* 'чинити кога Турчином; преводити у муслиманску вјеру', *турчитити се* 'постајати Турчин; прелазити у муслиманску вјеру', *шокчитити* 'чинити кога шокцем (Шокцем); католичити', *шокчитити се* 'постајати шокац (Шокац); католичити се' (РМС)²³¹

(12) *црнчитити* разг. 'радити тежак, напоран посао, диринчитити' (РСЈ)

(13) *цинцарити* '1. радити или поступати цинцарски, натезати се око цијене, погађати се, цјенкати се. 2. шкртарити, тврдичити' (РСЈ)

(14) *циганити, циганисати, циганчитити* '1. живјети као Цигани, проводити чергашки живот. 2. тражити, просити мољакајући, досађујући (као што чине неки Цигани). 3. тврдичити, цицијашити (као неки Цигани)' (РСЈ)

Читав низ суфикса ипак је полуфункционалан, па у вези са етнонимима већ отуда даје деривате различитог значења. Такви су за почетак, именички суфикси *-ија* и *-лук*. Први даје не само хорониме, као мутацијске деривате, него и колективне именице, као модификацијске деривате (§ 15), а други, који је турског поријекла (Радић П. 2001: 63) – зависно од контекста – и колективне именице, као модификацијске деривате, и хорониме, као мутацијске деривате (§ 16), и апстрактне именице, као транспозицијске деривате (§ 17). Оба наведена суфикса, међутим, као такође експресивне, ако не и експресивније, дају апстрактне именице којим се као опредмећене означавају само поједине особине именованог народа, најистакнутије у нашој колективној слици о њему (§§ 18–19), као и нешто конкретније именице којим се означавају поједини поступци одговарајући тим особинама (§§ 20–21).²³²

²³¹ Парњаци свршеног вида изводе се помоћу префикса *по-*: *понемчитити/понијемчитити (се)*, а онда се од њих, у процесу тзв. секундарне имперфективизације (Пипер и др. 2022: 189, 290), изводе несвршени глаголи типа *понемчавати/поњемчавати (се)* = *понемчивати/поњемчивати (се)*, који у односу на првобитне, чије варијанте представљају, употребно могу бити и доста фреквентнији. Данас се поред свих ових ових глагола, а све чешће и умјесто њих, користе синонимни али двовидски интернационализми, тј. глаголи на *-изовати/изирати (се)*, са одговарајућим девербативним именицама, на *-(из)ација* (Babić 2002: 220; Клајн 2003: 251): *германизовати/германизирати се*, одн. *германизација*. У исту творбену парадигма спада и ознака вршиоца радње, на *-атор*, која је двоструко мотивисана: *германизатор* је, нпр., и према *германиз-ова/ира-ти* и према *германизација* (Ћорић 2008: 49), као и придјев *германизаторски* 'који се односи на германизаторе и германизацију', ~ политика (РМС). Суфикси *-ификовати* и *-ифицирати* на етнонимске основе долазе, изгледа, у само једном случају, код глагола *русиф-иков/ицир-ати* '1. да(ва)ти руски карактер нечему што није руско. 2. (ра)ширити руски језик и руску културу на друге земље и народе' и *русиф-иков/ицир-ати се* 'попримити, одн. попримати (нека) руска обилежја (нпр. обичаје)', са именицом *русификација* (РМС; РСР).

²³² У функцији суфикса апстрактних именица *-лук* иначе „dolazi obično na основе koje znače što negativno“ (Babić 2002: 363). Уп. *шеретлук, мангулук, угурсузлук*, па и *простаклук, кукавичлук, тврдичлук* (Клајн 2003: 153). Што се тиче односа апстрактних и конкретних именица изведених овим суфиксом и свим наредним, Н. Ивановић (2005: 90, 93–94, 98) напомиње да изведене именице „које се формално могу идентификовати као апстрактне“ често подлијежу „метонимијским конкретизацијама“, које се крећу „од

(15) *Бугарија* 'Бугари', *Маџарија/Мађарија* 'Мађари' (PMS)²³³

(16) *Арнаутилук* нар. '1. земља или крај насељен Арнаутима. 2. зб. Арнаути' (PMS; PCA; PCJ); *Латинлук* зб. нар. 'а. Латини, латински, романски свијет, латински, романски живаљ. б. (*латинлук*) католици, католичанство' (PMS; PCA; PCJ); *Лацманлук* зб. нар. 'Лацмани (Италијани, Нијемци, уопште представници западњачке културе, каткад и вјере), лацмански свијет, лацмански живаљ' (PCA)

(17) *бошњаклук* погрд. 'скуп битних бошњачких особина' (PCA)²³⁴

(18) *Цинцарија* '1. Цинцарлук. 2. (цинцарија) људи који раде или поступају као Цинцари, ситничари, ћифте' (PMS)

(19) *Цинцарлук* '1. а. цинцарски народ. б. крај насељен Цинцарима. 2. (цинцарлук) цинцарска грамзивост и цицијаштво, тврдичлук' (PCJ)

(20) *Циганија* '1. зб. пеј. а. Цигани, Роми. б. (циганија) фиг. некултурни, примитивни људи. 2. (циганија) фиг. непоштен, неморалан поступак или посао' (PCJ)

(21) *циганлук* '1. зб. цигански свијет, чергаши. 2. крај у коме живе Цигани, циганска махала, циганмала. 3. циганија (2)' (PCJ)

У наведеним функцијама ова су два суфикса народска, па се може рећи да су у систему нашег књижевног и стандардног језика много боље утемељена три, такође полифункционална именичка суфикса: *-ство*, *-штина* и *-изам*. Са етнонимским основама први међу њима даје троје деривате – једне модификацијске, којима се означава цио народ (игдје и икад), одн. дати народ као апсолутни колектив (в. одјељак 7.3), и двоје транспозицијске: једне којим се означава „дух“ датог народа, дакле укупност само њему својствених обиљежја (у првом реду језичких, културних, каткад и вјерских), па и поступака, одн. начина понашања, те једне којим се означава припадност датом народу, па и свијест о таквој припадности, одн. осјећање такве припадности (зависно од тога каква је дата нација, културална или политичка, па и од тога како нацију као такву схватају говорно лице и саговорник).²³⁵ Наши референтни рјечници, међутим – вјероватно усљед мањкавости расположиве грађе и(ли) уредничких упута, које ионако, ма колике да су, никад не могу бити свеобухватне – ријетко описују сва три наведена појма (§§ 22–23). Обично описују, и то варирајући им и начин разграничења и редослијед, само два, нпр. први и други (§ 24), или други и трећи (§ 25), али је и то боље од појединих дефиниција из Шестотомника и првих томова Академијиног рјечника, које садрже опис само једног појма (§ 26).

(22) *српство* 'а. оно што карактерише Србе; српска национална мисао, идеја. б. (Српство) српски народ, сви Срби' (PCJ)

значања особина и ставова према значењу учињеног поступка“. При томе је конкретно значење „контекстуално условљено, и јавља се напоредо са апстрактним“. За одређивање степена конкретизације одговарајућих лема у контексту „најчешће се користи критеријум бројивости“, заснован на чињеници да употријебљене у конкретним значењима оне могу бити у облику множине, а „у апстрактним не могу“.

²³³ Уп. експресивније облике *Турадија* 'Турци', *Шокадија* 'Шокци', *Грчадија* 'Грци', *Немчадија* ијек. *Њемчадија* 'Нијемци', од којих је у PMS само један обиљежен квалификатором *обично подр.*, те веома експресивне облике *Чивутарија* 'Јевреји', *Швабурија* 'Нијемци', *Арнауштија* 'Албанци', који су у PMS сви обиљежени квалификатором *погрд.*, одн. *пеј.* За више података о њиховој прагматици в. Цвијовић 2019.

²³⁴ Питање је за себе да ли се на основу грађе нашег великог рјечника – у којој се ова именица одређује придјевима *себични* и *феудални*, те објашњава као „бездана пожуда“ за чашћу и чешћу и „одвратна национална безбојност“, а стога и превртљивост – могла понудити опасна дефиниција кудикамо конкретније формулације. У том бисмо случају ову именицу из § 17 преbacили у § 19.

²³⁵ Суфикс *-ство*, како нас поучава И. Клајн (2003: 186), и иначе означава људске колективе (*људство*, *становништво*, *радништво*, *чиновништво*), стања (*дјевојаштво*, *удовиштво*, *избјеглиштво*, *држављанство*), те разне особине а у вези с њима и одговарајуће поступке (*човјештво*, *јунаштво*, *витештво*, *дивљаштво*).

(23) *јелинство* '1. свијест о припадности јелинском народу. 2. јелинска, грчка култура. 3. (Јелинство) Јелини, Грци, грчки народ' (РСА)

(24) *британство* '1. зб. Британци. 2. скуп особина које карактеришу Британце' (РМС); *жидовство* 'а. својства и поступци Жидова. б. (Жидовство) зб. Жидови' (РМС); *турство* '1. турски народ, Турци. 2. (турство) турски дух и особине' (РМС)

(25) *(и)талијанство* 'припадност италијанској националности; особине својствене Италијанима' (РМС); *мађарство* 'оно што карактерише Мађаре као нацију, мађарски национални дух; мађарски национализам' (РСА); *албанство* 'албански дух, карактер; осјећање припадности албанском народу' (РСЈ)

(26) *арбанаиство* 'особине којима се одликују Арбанаси' (РСА); *мађарство* 'припадност мађарском народу' (РМС)

Иако је обрада оваквих именица у нашој лексикографији, према томе, напредовала, не само укључивањем раније запостављених дефиниција него и прецизирањем постојећих (нпр. *све оно што карактерише* умјесто *оно што карактерише* или *збир, скуп карактеристичних особина* умјесто *особине* или чак *особина*), дешавали су се и кораци уназад, попут замјене дуже одговарајуће формулације краћом али неодговарајућом, нпр. *Словени*, што је ознака обичне множине, умјесто *сви Словени*, што је ознака апсолутног колектива (§ 27). Једна се мањкавост у обради оваквих именица пак усталила, о чему свједоче и примјери из скорије објављених томова Академијиног рјечника (§ 28). Ријеч је о чињеници да се модификацијски дериват, различит већ стога што се пише великим почетном словом, од транспозицијских деривата не одваја у други рјечнички чланак. И док се у Једнотомнику такав лексикографски поступак не само може него и мора оправдати настојањем да се уштеди увијек драгоцјени простор, у Академијином рјечнику он се не може оправдати јер је простор потенцијално неограничен, а и зато што је у његовим првим томовима (§ 29), као и у посљедњем тому Шестотомника (§ 30), било примјера добре обраде.²³⁶

(27) *славенство* = *словенство* 'а. особина славенских народа. б. (Славенство) сви Славени' (РМС) : *словенство* 'а. скуп карактеристичних особина Словена. б. осјећај припадности Словенима. в. (Словенство) Словени' (РСЈ)

(28) *немство* ијек. *нијемство* '1. скуп особина које карактеришу њемачки народ, Нијемце. 2. (Немство) њемачки народ, Нијемци' (РСА); *османство* '1. оно што је карактеристично за Османлије, османлијски дух, схватање и сл. 2. (Османство) османлијски народ, Османлије' (РСА)

(29) *Бугарство* 'бугарски народ, Бугари' : *бугарство* 'оно што карактерише Бугарина, Бугаре; бугарска национална мисао' (РСА)

(30) *Хрватство* зб. 'хрватски народ, Хрвати' : *хрватство* 'осјећање припадности хрватском народу, хрватски дух и особине' (РМС)

И одетнонимске именице на *-ство*, попут осталих којим се посебно бавимо у овом одјелу, могу развити ужа значења. Умјесто укупности обиљежја датог народа оне, другим

²³⁶ Мислимо, наимае, да овдје није ријеч о понављању једног те истог творбеног обрасца, него о најмање двама творбеним обрасцима: једном који даје модификацијски дериват и најмање једном који даје транспозицијске деривате. Таквој деривацији одговарају два лексикографска чланка, још више индикована, макар у великим рјечницима – као што смо већ рекли – разликом у писању почетног слова. У оваквом ставу ослонац нам је С. Бабић (2002: 305), који је поводом парова типа *чанство* 'скуп чланова' и *чанство* 'припадност члана', *говорништво* 'способност говорника' и *говорништво* 'струка која се бави том способношћу' поставио питање о каквој је појави ријеч – о једној изведеници с двама значења или о двјема изведеницама које су свака свог значења. По његовој оцјени у првом је пару апстрактно само друго значење, због чега се ту може говорити о двјема изведеницама, док су у другом пару оба значења апстрактна, због чега се ту може говорити о једној изведеници.

ријечима, могу означавати једно обиљежје, нпр. вјере, али само у случају Јевреја (§ 31), а обично цивилизацијског нивоа (§ 32) или тежње ка већем јединству, у случају етнички сложених цјелина (§ 33), одн. тежње ка разједињењу, у случају колектива који се по неком обиљежју, па макар и најситнијем, разликују од осталих колектива у оквиру више, нпр. етничке цјелине (§ 34). У вези с наведеним значењима исте именице метонимијским путем развијају и значење одговарајућих политичких покрета и њихових програма, али уношење такве семантике, изгледа, није својствено суфиксу *-ство*, макар не онолико колико је својствено суфиксу *-изам* (§§ 35–36).

(31) *јеврејство* 'а. оно што карактерише Јеврејина, Јевреје (култура, начин живота, схватања и др., а нарочито вјера). б. (Јеврејство) Јевреји, Жидови' (РСА)

(32) *азијатство* 'особина, својство Азијата; грубост, суровост, варварство; културна заосталост' (РМС; РСА); *балканство* 'начин живота балканских народа; поступци својствени Балканцима (по схватању Запада обично нецивилизовани); недовољна културна развијеност' (РМС; РСЈ)

(33) *југословенство* '1. мисао, схватање о блискости Југословена (раније уопште Јужних Словена), свијест о припадности тој етничкој групи; тежња ка обједињавању Југословена (одн. Јужних Словена). 2. (Југословенство) припадници југословенских (одн. јужнословенских) народа схваћени као цјелина' (РСА); одскора је првом значењу слично и значење именице *европејство*

(34) *бошњаиство* 'скуп битних особина Бошњака, нарочито њихов уски, локални национализам и сепаратизам' (РСА); одскора је сличног значења и именица *црногорство*

(35) *црнаиство* 'покрет који се залаже за еманципацију црнаца и њихову равноправност с бијелцима' (РМС)

(36) *илирство* 'илиризам' (РМС), одн. в. илиризам (РСА; РСЈ)

Као што умјесто укупности обиљежја датог народа, одн. његовог националног „духа“, одетнонимске именице на *-ство* могу означавати и једно обиљежје, тако и умјесто свих начина понашања својствених датом народу оне могу означавати и поједине начине понашање (§§ 37–38). Чини се, међутим, да не могу означавати и један поступак, аналогно рецимо именици *варварство* (§ 39). Такву употребу, наиме, не потврђују ни дефиниције ни илустративни материјал наших референтних рјечника. Грађа необјављених томова Академијиног рјечника могла би, наравно, демантовати једну овакву тврдњу, а ако то учини, учиниће управо – ми очекујемо – поводом лема *циганство* и *цинцарство* (§§ 37–38).

(37) *циганство* '1. својство, особина Цигана. 2. фиг. лупештво, лоповлук' (РМС)

(38) *цинцарство* '1. цинцарски народ. 2. особине Цинцара, поступци својствени Цинцарима; ћифтинство, малограђанштина' (РМС; РСЈ)

(39) *варварство* 'поступак и чин варвар(ин)а; суровост, дивљаштво' (ХЈП)²³⁷

Полифункционалан је и именички суфикс *-итина*, чије етнонимске деривате наши референтни рјечници ријетко наводе без квалификатора, у глотонимском значењу (§§ 40 и

²³⁷ Мимо осталих овдје наведених дефиниција именица на *-ство*, ова се битно разликује тиме што апстрактније значење наводи иза конкретнијег. Начелно је такав лексикографски поступак исправан, али не и код именица које су примарно апстрактне, попут именице *добро* '1. оно што је добро, повољно за човјека, што доприноси његовом благостању, добре стране свијета, повољне животне прилике... 4. добар, племенит поступак, добро дјело (учињена услуга, указана помоћ и сл.)' (РСЈ; РСА). Ту, наиме, може резултирати и чланцима који се никако не могу сматрати узорним, попут нпр. оних што баш поводом именице *добро* почињу овако: '1. а. непокретно имање, посјед' (РМС).

43),²³⁸ значењу утицаја одговарајућег језика или одговарајућих језика на било који други (§§ 41 и 43), или значењу особина и(ли) поступака својствених народу или народима чије је име у основи (§§ 42 и 43).

(40) *словенитина* 'старословенски језик (изворни или у некој каснијој модификацији)' (РМС)

(41) *славенитина* 'рускоцрквени и уопште славенски елементи у српском језику' (РМС)

(42) *италијанитина* 'особина Италијана' (РМС); *пољитина* 'особина, својство Пољака' (РМС)

(43) *французитина* 'а. француски језик; француски елементи у неком другом језику; б. француско понашање, француски стил понашања' (РСЈ)

Обично их наши референтни рјечници обиљежавају у прагматичком погледу као пејоративне (§§ 44–46),²³⁹ а у стилистичком – чешће ако су посриједи рјечници мањег обима или старији томови великог рјечника – као употребно рјеђе упућујући с њихових лема на леме истокорјених деривата на *-ство* и *-изам* (§ 44). Ако их пак не обрађују тако, празним чланцима, распоред значења у њима варира, управљајући се у сваком случају логичким критеријумом (§§ 45–46). Тако се у Једнотомнику, као рјечнику за најширу употребу, полази од глотонимског значења, вјероватно стога што је само оно карактеристично, одн. несвојствено истокорјеним дериватима на *-ство* и *-изам* (§ 45), док се у Академијином рјечнику полази од застарјелог значења колективне именице (које у Једнотомнику није ни обрађено), вјероватно стога што је оно једино на које су сводива сва остала (§ 46).

(44) *германитина* (обично пеј.) в. германство (2) ['оно што је карактеристично за Германе; германски утицај'] (РСЈ)

(45) *мађаритина* (претежно пеј.) '1. мађарски језик. 2. а. утицај мађарског језика. б. мађарски утицај уопште. 3. в. мађарство ['све оно што карактерише Мађаре као нацију']' (РСЈ)

(46) *немитина* ијек. *њемитина* и *нијемитина* (често пеј.) '1. (Немштина) зб. њемачки народ, Нијемци. 2. оно што је својствено Нијемцима, њемачки дух, њемачка култура. 3. њемачки језик; елементи њемачког језика, германизми' (РСА)

Опет су нам најзначајнији примјери код којих се у семантику деривата не преноси цјелокупно значење мотивне лексеме. Такве су првом реду одетнонимске именице на *-итина* што означавају само поједине поступке и(ли) особине својствене народу или народима чије је име у основи, обично оне поступке и(ли) особине који су као хетеростереотипи најистакнутији, а заправо – испоставља се – најусаглашенији са *оријентализмом* (в. следећи одјељак). Како се крећемо на запад у слици свијета наметнутој са те стране (а не објективно, на планети која је ипак лоптаста), народи су, наиме, све цивилизованији (уп. §§ 47 и 48 међусобно, а онда оба са § 49), па и марљивији, разборитији, искренији (уп. §§ 50 и 51).

(47) *азијаитина* пеј. в. азијатство ['особина, својство азијата; грубост, суровост, варварство; културна заосталост'] (РМС; РСА)

(48) *балканиитина* (обично пеј.) в. балканизам (1) ['начин живота балканских народа; поступци својствени балканцима (по схватању Запада обично нецивилизовани); недовољна културна развијеност'] (РМС; РСЈ)

²³⁸ Мада то наши референтни рјечници не наглашавају, значење језика више није обично ни у загребачкој варијанти (Babić 2002: 270), док у новосадско-београдској то ионако није било никад (Клајн 2003: 210).

²³⁹ Уопште је мало именица са суфиксом *-итина* „које су потпуно неафективне, као *скупитина* и *потрепитина*“ (Клајн 2003: 210). Тачније, таквим је именицама „већина значења негативна“ (Babić 2002: 271).

(49) *европејштина* 'европеизам (обично у негативном смислу)', *европеизам* 'оно што је карактеристично за европску, претежно западноевропску културу, цивилизацију; тежња за усвајањем такве културе, цивилизације' (РСА)

(50) *американиштина* пеј. в. американизам ['збир особина које одликују Американца (активност, практичност и др.); амерички начин живота и размишљања'] (РСА; РМС)

(51) *кинештина* '1. оно што је карактеристично за Кинезе. 2. лукавост' (РСА)

Лексичко значење ових деривата каткад одступа од творбеног из других разлога, стога што се пејоративност, испрва везана само за контекст, с временом усађивала међу денотативне компоненте дајући нови, вриједносно негатив(иј)и смисао.²⁴⁰ Тако је понеки назив за „националну мисао“ датичног народа постепено постао назив за његово „шовинистичко осјећање“ (§ 52), назив за језик дотичног народа назив за лоше говорење тог језика (§ 53), а назив за утицај дотичног народа на неки други, обично наш, назив за „претјерану приврженост“ том утицају (§ 54).

(52) *бугарштина* пеј. в. бугарство ['оно што карактерише Бугарина; бугарска национална мисао'] (РСА); *бугарштина* књиж. 'бугарска шовинистичка осјећања' (РМС)

(53) *енглештина* '1. енглески језик (об. слабо научен, лоше употријебљен). 2. оно што је карактеристично за Енглезе и Енглеску, енглески поглед на свијет, енглески начин размишљања и сл.' (РСЈ)

(54) *аустријанштина* пеј. 'скуп особина које су карактерисале некадашњу Аустрију и њену политику; претјерана приврженост свему што је аустријско, одушевљење за све што је аустријско' (РСА)

У општем лексичком фонду суфиксом *-изам* од етнонимâ се изводе такође апстрактне именице које означавају укупност начина размишљања („поглед на свијет“) и понашања својствених народу чије је име у основи – његов национални „карактер“ или „дух“ – али, овај пут, без пејоративне нијансе (§§ 55–57). У конкретнијем значењу исте се именице односе на поједине начине понашање, а онда и поступке одговарајуће таквом карактеру (§§ 58–59).

(55) *семитизам* 'оно што је карактеристично за Семите и њихову цивилизацију; тежња за усвајањем такве цивилизације' (РМС)

(56) *европеизам* '1. европски карактер, дух, оно што је карактеристично за европску цивилизацију; тежња за усвајањем такве цивилизације. 2. лингв. ријеч или израз уобичајени у већини европских језика' (РМС; РСЈ; РСА)

(57) *балканизам* '1. начин живота балканских народа; поступци својствени Балканцима (по схватању Запада обично нецивилизован); недовољна културна развијеност. 2. лингв. ријеч или језичка особина карактеристична за више балканских језика (нпр. постпозитивни члан)' (РМС; РСЈ; РСА)

(58) *византинизам* (*бизантинизам*) '1. византијска култура; византијски утицај. 2. фиг. лукавство, препреденост; подмукло, лицемјерно поступање, нарочито у политичким односима' (РСА; РМС)

(59) *вандализам* 'безобзирно уништавање (нарочито културних вриједности) и склоност ка томе' (РСА)

²⁴⁰ У питању су значења која је водећи младограматичарски теоретичар Х. Паул ([1880] 1891: 65–66) разликовао као *оказионално* и *узуално* (тј. као укупност садржаја које у датој употреби говорно лице асоцира с датом лексемом у очекивању да ће исте асоцијације побудити код саговорника, одн. као укупност садржаја који се датој лексеми придружују у свијести сваког говорног представника датог језика). У савременој лингвистици (в. нпр. Geeraerts 2010: 230) та се опрека одређује прецизније – као разлика између *контекстуалног* и *деконтекстуализованог* или *кодираног* значења.

У научним регистрима: теолошком, историографском и лингвистичком, истим је именицама значење уже, одн. специјализовано. Ако су мотивисане именом народа у чијем је идентитету суштински најважнија вјерска компонента, у теолошком регистру оне, тако, означавају религијске системе (§§ 60–61). У историографском регистру по истом се обрасцу изводе називи за идеологије и периоде развоја политичких покрета или културних праваца надахнутих тековинама, одн. жељеном надмоћу народа чије је име у основи (§§ 62–64), а у лингвистичком – називи за структурне јединице по којим је препознатљив варијетет или језик дате заједнице (§ 65), одн. структурне јединице, обично лексеме, које су из тог варијетета или језика преузете у други (§ 66).

(60) *хиндуизам* рлг. 'религија Индуса...' (РСЈ)

(61) *јудаизам* 'јеврејско вјерско учење, јеврејска вјера; јеврејска схватања, јеврејски обичаји' (РСА)

(62) *хеленизам* '1. ист. период развоја грчко-оријенталне културе послје Александра Великог до почетка нове ере. 2. оно што карактерише Хелене' (РМС; РСЈ)

(63) *илиризам* ист. 'а. покрет народног препорода у Хрватској од тридесетих до педесетих година прошлог [XIX] века, који се залагао за јединство Јужних Словена (под именом Илира), илирски покрет. б. идеје тог покрета; приврженост тим идејама' (РСА)

(64) *османизам* 'доктрина турских грађанских кругова с краја XIX в., према којој османску нацију чине и нетурски народи у Царству, које треба асимилovati' (РСА)

(65) *славонизам* 'особина славонскога говора' (РМС)

(66) *русизам* (*русицизам*) 'ријеч и уопште језичка јединица преузета из руског језика или настала под утицајем руског језика' (РМС; РСЈ); тако и *гр(е)цизам*, *латинизам*, *романизам*, (*и*)*талијанизам*, *хиспанизам*, *луз(итан)изам*, *полонизам*, *бохемизам*, *словакизам*, *хунгаризам*, *турцизам*, *германизам*, *англицизам*, *галицизам* итд.

Наведени су примјери у ствари углавном уцијело позајмљени, из класичног наслијеђа али преко савремених свјетских језика,²⁴¹ па се само условно могу сматрати твореницама, утолико што – чак и ако им је основа везана и потпуно неподударна основи наших етнонима, као у примјерима *бохемизам*, *луз(итан)изам*, *галицизам* – ступају у односе који одговарају дефиницији творбених. Другим ријечима, и за њих важи оно што је Б. Ћорић (2008: 95) констатовао поводом лексема *алтруистичан* и *алтруистички*: „Дијахроно гледано, већина придева овог типа представља адаптацију страних придева [...]. Синхроно гледано, међутим, такви придеви често улазе у творбену везу са одговарајућим именицама, међу којима су и именице на *-изам* и *-ист(а)*, градећи тако својеврсну творбену парадигму“. Не тврди се, дакле, да је придјев *алтруистички* буквално изведен од именица *алтруизам* и *алтруист(а)*, него да се налази у јасној обличкој и значењској вези с њима, те да се, штавише, објашњава дефиницијом која је потпуно подударна творбеним парафразама: 'који се односи на алтруизам и алтруисте'. Управо је зато творбена парадигма чији је коријен *алтру-* названа *својеврсном*, а не, рецимо, *правом*. А таква је и творбена парадигма чији је коријен *бохем-*, којој као деривати равноправни деривату *бохемизам* припадају и деривати *бохемист(а)* и *бохемистика*. Ако говорни представник нашег језика познаје само један од њих, успјешно ће

²⁴¹ Код већине наших интернационализама (који се каткад – скромније, одн. не у тој мјери европоцентрично – називају и европеизмима) класични језици нису били директни даваоци. Улогу посредника махом су одиграли тада културно надмоћнији језици: руски, њемачки, француски, италијански, енглески, чешки, мађарски... Отуда вјероватно, усљед вишеструког, а можда и кружног позајмљивања, дублетизам наших именица на *-ист(а)*. Краћи облик, без *-а*, наиме, одговара стању у руском, њемачком, француском и енглеском, а дужи, са *-а*, стању у италијанском, чешком и мађарском (Ћорић 2008: 68).

не само декодирати него и (под условом да познаје одговарајуће обрасце) самостално градити остала два, што потврђује да је парадигма о којој је ријеч управо творбена.

Многе су интернационалне основе, наравно, потпуно подударне са основама наших етнима: *рус-*, *латин-*, *роман-* итд. (Ђорић 2008: 71). Ако се пак разликују, примјере с домаћим основама, попут облика *хрватизам*, нормативисти третирају као *хибридне формације* или *хбриде* (Клајн 2003: 233), претпостављајући им конкурентне облике, са интернационалном основом. Нпр., док Станојчић и Поповић (2022: 200) помињу и *грецизам* и, у загради, *грцизам*, ПСЈ 2010 доноси само први облик.

Табела 2: Обиљежја која поједини суфикси уносе у прагматичко значење и стилистику одетнонимских именица

	<i>-ство</i>	<i>-ија</i>	<i>-штина</i>	<i>-лук</i>	<i>-изам</i>
у функцији суфикса колективне именице	необиљ.	обиљ. као народски и, обично, пејоративно	не	обиљ. као народски и, обично, пејоративно	не
у функцији суфикса апстрактне именице са општим значењем	необиљ.	обиљ. као народски и, обично, пејоративно	обиљ. као књишки и пејоративно	обиљ. као народски и, обично, пејоративно	обиљ. као књишки
у функцији суфикса апстрактне именице са посебним значењем – одређеног поступка, начина понашања и сл. (с појединим основама, об. оним чија је конотација уска и постојана)	необиљ.	обиљ. разг. и пејоративно	обиљ. као књишки и пејоративно	обиљ. разг. и пејоративно	обиљ. као књишки
у функцији хоронимског суфикса	не	необиљ.	не	обиљ. као народски и, обично, пејоративно	не
у функцији глотонимског суфикса	не	не	обиљ. као књишки (и заст.)	не	не
у функцији суфикса за назив језичког утицаја уопште	не	не	обиљ. као књишки и пејоративно	не	обиљ. као књишки
у функцији суфикса за назив позајмљене језичке јединице	не	не	не	не	необиљ. као термин (об. са интернационалним основама)

О конкуренцији суфикса *-ство*, *-штина*, *-изам* и *-лук* већ је писано и у дериватолошким синтезама, додуше уопште, а не у вези са етнимима. С. Бабић (2002: 309–310) тако закључује да у односу на суфикс *-ство* суфикси *-штина* и *-изам* дају понешто ужу, одређенију семантику, при чему је суфикс *-изам* углавном ограничен на интернационалне основе, док суфикс *-штина* најчешће уноси негативну конотацију. Најрјеђе су изведенице на *-лук*, а њихово је конотација уз то изразито негативна. Овим Бабићевим запажањима, наравно

умјесним, треба додати, макар у вези са етнонимима, још два – да су суфикси *-штина* и *-изам* књишки,²⁴² док је суфикс *-дук* народски. Будући да се најрадије комбинује са интернационалним основама и да је без конотације, за терминологију је најподеснији суфикс *-изам*, док суфикс *-штина* у том погледу, као све пејоративнији, постаје сасвим неподесан. Могуће је да баш због тога и губи функцију глотонимског суфикса, у процесу довршеном код етнонимских изведеница, а поодмаклом код терминâ типа *штокавштина* и *екавштина*, које као термине у повлачењу помиње и С. Бабић (2002: 270). Сажето се све ове информације могу приказати и онако како смо их ми приказали у табели 2.

5.7.2. Етнонимски деривати: Описни придјев и прилози за начин

Поред примарног, односног значења, придјеве на *-ски* неријетко одликује и секундарно, описно значење. На ту појаву деривационе семантике М. Стевановић ([1964] 1991: 546–547) указује поводом одојконимских придјева, али ријечима које су толико живописне да их свако иоле упућен може прсликати и на одетнонимске придјеве:

У примерима типа *пàрискā мōда* и *мòсковскī мрāзеви*, ако и јесу мода и мразеви типични за место с именом у основи, они ипак, и управо баш зато, не означавају припадање само тим местима него моду и мразеве нарочитог типа. Могу уопште никако и не бити мода и мразеви у назначеним местима, него ти појмови онога типа какви су у местима од чијих имена су изведени речени придеви на *-скī*.

У одетнонимске квалификаторе, осим односних и описних придјева, штавише, спадају и начински прилози, који се такође завршавају на *-ски*, али без ненаглашене дужине и дефлекције. Мање је битно какав је тачно творбени статус таквих прилога – да ли су настали претварањем придјева, одн. њиховом *адвербијализацијом*, као што се тврди у *Нормативној граматици српскога језика* (Пипер и др. 2022: 289, 311–312), или су непосредно изведени од именица, као што се тврди у хрватским граматицама (Barić et al. 2005: 388;²⁴³ Silić–Pranjković 2007: 179). Битно је да таква категорија евидентно постоји.

На постојање свих категорија одетнонимских квалификатора у нашим се рјечницима мањег обима, међутим, или не указује или не указује довољно јасно. У чланцима односних придјева Матичин шестотомник често не наводи описно значење, док начинских прилога у њему нема чак ни као леме, иако каткад о употреби таквих лексема непосредно свједоче цитати изабрани у илустративне сврхе (§ 1). У неким се случајевима пак дешавало да се описно значење које је у у том рјечнику наведено иза односног обрише при изради Матичиног једнотомника (§ 2).

(1) *влāшкī* 'који се односи на Влахе': „Влах иште влашки, Арнаут арнаутски, већ сваки својим језиком, а брат келнер свима лепо српски одговара“ (РМС) : *влāшкī* 'који се односи на Влахе, који припада Власима', *влāшки* 'на влашки начин' (РСЈ)

(2) *јèврèјскī* 'који припада Јеврејима, који је својствен Јеврејима' (РМС) : *јèврèјскī* 'који се односи на Јевреје, који припада Јеврејима' (РСЈ)

Па ипак, начелно се у Матичином једнотомнику, вјероватно захваљујући угледању на велики Академијин рјечник (РСА), лексичка категорија о којој је ријеч обрађује знатно детаљније и исправније (§§ 3–4). Честе су, додуше, и манифестације несналажења – или је

²⁴² За именице на *-изам* Б. Ћорић (2008: 78, 99), нпр., каже да „припадају класи интелектуалне, књишке, учене лексике“, да су њихово „извориште разне научне и стручне области“, те да их „у народном језику и није могло бити јер су то речи које припадају ерудицијској сфери“. Као и за именице на *-ист(a)*, „може се“ у ствари „казати да је употреба ових речи међу корисницима језика управо сразмерна степену и ширини њиховог образовања“.

²⁴³ „Prilozi na *-(s)ki* tvore se od imenica: *student* – *stùdentski*, s palataliziranom osnovom *junak* – *jùnāčki*, a od pridjeva na *-(s)kī* razlikuju se odsutnošću dužine na *i*, npr. *živi stùdentski* : *stùdentskī život* odnosno *ponio se jùnāčki* : *jùnāčkī postupak*“.

описно значење одвојено од односног, али само зарезом (§ 3), што је, показаће се у редовима који слиједи, недовољно – или је описно значење подведено под односно, напореда с нпр. присвојним (§ 4), које у једнотомним рјечницима (будући да оно, за разлику од описног, јесте односно, макар у ширем смислу) ради уштеде увијек драгоцјеног простора не треба ни наводити, чак ни као појашњење.

(3) *амѐричкѝ* 'који се односи на Америку, својствен Америци' (~ народ, ~ стил живота); *амѐрички* 'а. на амерички начин; б. са америчким изговором енглеског језика' (~ живети; говорити ~) (РСЈ)

(4) *ѐнглѐскѝ* 'који се односи на Енглеze и Енглеску (који припада Енглеzима и Енглеској, који је пореклом из Енглеске, својствен Енглеzима и сл.)' (~ језик, ~ држављанин, ~ пасмина, ~ изговор); *ѐнглѐски* 'на енглески начин, као Енглеzi; енглеским језиком' (~ обучен; говорити ~) (РСЈ)

Зашто је односне и описне одетнонимске придјеве при рјечничкој обради недовољно раздвојити зарезом? Зато што се разлике између њих не дају свести на разлике у употреби. Оне су, наиме, и граматичког и семантичког карактера. Описни се, за почетак, могу степеновати, о чему је доста писано. На питање једног читаоца да ли је нестандартна клауза „јер тиме неће постати српскије“ П. Ивић у одричном одговору уредништва *Нашег језика* (4/9–10 (1953): 360), рецимо, додаје сљедеће образложење:

Од оваквих се придева, додуше, обично не гради компаративи, али то је зато што они обично значе припадање, однос или сл., тако да само значење не допушта поређење. У овом случају, међутим, *српски* је схваћено као особина, квалитет, тако да нешто може бити српско у мањој или већој мери, одн. нешто може бити српско, а друго још српскије.

Мање је битно питање како се компаратив описних одетнонимских придјева изражава – синтетички (*српскији*) или аналитички (*више српски*), одн. на начин за који се залагао, рецимо, Т. Маретић ([1899] 1963: 220): „Što Vuk u drž. izd. 2. 140 ima: 'to ne samo što se govori nego je mnogo srpskije', tu mislim da bi običnije bilo više srpski, kao što on u pripr. 42 ima: 'lovci su više divlji negoli pastiri““. Уосталом, насупрот оваквој, узлазној компарацији, „силазна је могућа једино са аналитичким компаративом (*мање српски*)“ (Сурдучки 1983: 26).²⁴⁴

За ово поглавље релевантније су, ипак, семантичке разлике односних и описних одетнонимских придјева. У значењу других, поред свакако присутне денотације именица од којих су изведени, налазимо наиме и одговарајућу конотацију. Уп. нпр. различите употребе придјева *шијачки* (§§ 5–6): у првој гајде нису особите, шијачке врсте, него једноставно гајде у посједу Шијака, а у другој тврдоглавост јесте особите врсте, управо онакве каква, макар по вјеровању осталих регионалних група нашег народа, карактерише Шијаке.²⁴⁵

(5) *шијачкѝ* 'који се односи на Шијаке, који припада Шијацима...': „Све се чују издалека шијачке гајде“ (РМС)

(6) *шијачкѝ* '... који је својствен Шијацима': „Имађаше часова шијачке тврдоглавости“ (РМС)

Које ће се конотативне семе описног придјева, одн. етнонима у његовој основи, актуелизовати у којој колокацији, зависи од појма који тај придјев одређује, па се у вези с тврдим ухом, одн. неосјетљивошћу за танане језичке разлике (умјесто сема које се тичу карактера, које су се истицале у вези с тврдом главом, одн. несклоношћу да се уваже туђи разлози и савјети), у придјеву *ерски* истичу семе које се тичу способности (§ 7).

²⁴⁴ За остале примјере аналитичке компарације в. Гудков 1981.

²⁴⁵ Мада то овдје није суштински важно, можда треба поменути готово извјесну могућност да су у наведеним примјерима Шијаци различити. У првом цитату, из Сремчевог романа о поп Ђири и поп Спири, ријеч је о досељеницима с југозапада, вјероватно ијекавцима, а у другом, из Матошевог некролога Ј. Штросмајеру, о славонским икавцима.

(7) *êrskī* '... који је својствен Ерама': „*Келкен* му није име. Тако га је прозвао неки од ужичких реалаца, чијем је тврдом ерском уву одвише звучило француско *quelqu'un*“ (РМС; РСА)

За начинске прилоге мотивисане етнонимима важи, разумије се, исто – и њихова је семантика условљена не само значењем мотивног етнонима него и значењем управног глагола, уз који стоје. Уп., нпр., конотативне семе које се код начинских прилога *ерски* и *лалински* актуелизују у колокацији с глаголом *шалити се* (§§ 8–9). У првом се случају шали објешењачки, враголасто, тако да се укључују препреденост и лукавство, због чега долази и до подвала,²⁴⁶ а у другом су шале, управо супротно, безазлене, наивне. Оваква се супротност, својеврсна контекстуална антономија, не би могла реализовати да су у семантици наведених начинских прилога присутне само денотативне семе, присутне као једине у семантици односних придјева *ерски* и *лалински*.

(8) *êrски* 'на ерски начин, шаливо, шеретски' (РСЈ), уп. *êrskī* '... који је својствен Ерама': „Наша источна и равничарска раса није много ни осећала ни разумевала ту брђанску и ерску духовитост“ (РМС; РСА)

(9) *лалѝнски* (*лалински*) 'на лалински начин, као Лале': говорити ~, ~ се шалити (РСЈ), уп. *лалѝнскѝ* (*лалинскѝ*) '... који је као код Лала': ~ нагласак, ~ простодушност (РСЈ; РМС)

Наравно, не тичу се у оваквој грађи све конотативне семе нарави народа и регионалних група, мада су оне најзанимљивије већини лингвиста и нелингвиста. И не само то – нису све засноване на предрасудама. У стварности су, рецимо, врло утемељене конотативне семе које се код начинског прилога *лалински* актуелизују у колокацији с глаголом *говорити* (§ 9). Значење (*са*) *лалинским нагласком*, које би нелингвистичка већина вјероватно означила прилогом *отежући*, а образложила акустичким утиском о банатским и уопште војвођанским говорима, потврђено је и дијалектолошким истраживањима. Поменути су говорима, наиме, заиста својствени упадљиво отворенији (у односу на штокавски просјек) изговор кратких самогласника средње висине (/ѝ/ и /ѝ/), нарочито оних који су наглашени, и још више – знатно спорији говорни темпо, те дужи (одн. „полудуги“) изговор кратких акцената, посебно узлазног (Ивић и др. 1994: 49–53, 154, 161–171). Међутим, и таква се, чињенично заснована конотација обавезно одражава на ону другу. Људи који говоре спорије (у односу неки стандард) на многим се меридијанима у својој језичкој заједници и сами поимају као спори, троми, равнодушни... (§ 10). Ријеч је, мисли се у савременој лингвистичкој антропологији, о *иконизацији* – семиотичком процесу у којем се говорне особености неке групе пресликавају на карактер њених чланова (Irvine–Gal 2000; Woolard 2021).

(10) *лалѝнски* и *лалински* 'на лалински начин, као Лале': „И пребаци, потпуно лалински, свој јесењи мантил“ (РСА)

Од опреке *шеретски* : *наивно* (~ духовитост / шалити се ~) у значењу одетнонимских придјева и прилога много је значајнија опрека између културног и некултурног, тачније цивилизованијег и онога што је на нижем цивилизацијском нивоу, зачета још у колијевакама јудеохришћанске цивилизације – старој Грчкој и старом Израелу. Атињани су, нпр., свисока гледали не само на негрке, одн. „варваре“, него и на Беоћане, најближе западне сусједи, с Тебом као најважнијим градским средиштем. Иако су нека од међународно најпознатијих имена хеленске књижевности и културе – као Хесиод, Пиндар и Плутарх – била беоћанска, на Атичком полуострву а онда и у цијелој старој Грчкој становништво дотичне, претежно

²⁴⁶ Уп. и овај етнографски запис: „О Ерама [као досељеницима, Шијаци, као стариначко становништво равница] кажу: 'Ere nisu dobri ljudi, lukavi su, vole prevariti. [...] Hvale se kad koga prevare'“ (Kajmaković 1974: 118).

сточарске области веома влажне климе сматрало се сировим, неотесаним, због чега се чак говорило да су главе Беоћана „тврде [одн. тешке] као њихов ваздух, а глупе као њихова стада“ (Justice et al. 2011). За експресивно означавање недостатка укуса, одн. слуха за пјесништво и музику у исто се вријеме уобичајно фразеологизам *беоћанске уши*. Колокације са истим придјевом примиле су се у модерно доба и у нашој књижевности (§ 11).

(11) *беоћанскѝ* ’који се односи на Беоћане; груб, сиров, некултуран’: „Милади Шрам није се морала борити само с беоћанском нашом критиком“ (А. Г. Матош; РМС)

Отјелотворење грубости у старом су Израелу, с друге стране, били несемитски Филистејци²⁴⁷. И они су живјели у првом сусједству Јевреја, додуше југозападном, на медитеранској обали, гдје су се доселили око 1200. г. прије н. е., као тзв. народи с мора, да од њиховог имена касније настане хороним *Палестина* (МПЕ; ЕХЛЗ). Послије једног насилног сукоба између градске управе и универзитета у Јени (1687), који је неки ондашњи свештеник у проповиједи упоредио с библијским приказом борби Филистејаца и Јевреја, у њемачком академском жаргону, а онда и у многим књижевним језицима, укључујући енглески и наш, лексеме *фѝлистар*, *фѝлистарск-ѝ/и* и *фѝлистарство*, према њем. *Philister* ’Филистејац’ (РСР), постају ознаке за схватања и поступке малограђана (§ 12), одн. ускогрудих и лицемјерних особа склоних материјалистичким назорима, а равнодушних према духовним вриједностима (Justice et al. 2011).²⁴⁸

(12) „А дугова се филистарски бојао“ (А. Г. Матош; РМС)

(13) „Ђ. Јакшић је увек побуњен против филишћанских схватања, тиранских конвенција и чаршинског морала“ (Ј. Скерлић; РМС)

(14) „Ништа тако не ставља човека у нижи ред као кад је филишћанин, то јест онај који нема духовних потреба“ (Б. Поповић; РМС)

Упадљиво је да употребу ових одетнонимских лексема, позајмљених из античког и, сходно томе, интернационалног насљеђа, РМС потврђује примјерима из дјела једног класично образованог књижевника, какав је Матош (§§ 11–12). Ј. Скерлић и Б. Поповић, још образованији, такође употребљавају придјев ’филистејски; малограђански’, додуше у застарјелом облику *филишћански*, као и именицу од које је изведен, али их они, за разлику од Матоша – очигледно свјесни да се ради о књишким лексемама, непознатим макар дијелу читалаштва, и облички а камоли у цијелости њихових конотативних значења – обојица објашњавају: први фигуром кумулације (§ 13), а други објаснидбеном суреченицом (§ 14).

До данас се опозиција између цивилизованијег и онога што је на нижем цивилизацијском нивоу понавља у значењу многих одетнонимских придјева и прилога, у првом реду оних који су у творбеној вези са именицама *Европа* и *Европљанин*, *Азија* и *Азијац*, одн. *Азијат* (§§ 15–19). Тако се према грађи наших референтних рјечника први низ, одн. творбена парадигма хоронима *Европа*, најчешће находи са именицама *култура* и *цивилизација* (§ 15), те глаголским придјевима *образован* и *васпитан* (§ 17), дакле у колокацији с лексемама које су (макар из модернистичке перспективе) позитивно конотиране. Други низ, одн. творбена парадигма хоронима *Азија*, у истој се грађи находи са лексемама које су, управо супротно, негативно конотиране, и то из сваке, а нарочито

²⁴⁷ Овај облик, и то као једини, налазимо и код В. Станишића (2006: 73–74), и у ПМСХ, и у ЕХЛЗ..., а као носећи и у МПЕ. Вриједни су помена – ако ничега другог – и облик *Филистеји* (као *Јевреји*), који употребљава Ђ. Даничић (в. нпр. *Судије*, 16/9) а стандардизује РЈА, и облик *Филистинци* (као *Левантинци*), којим се користи од М. Марулића (РЈА) до наших дана (в. нпр. вијест коју су Танјуг а за њим и многи мас-медији објавили 8. 7. 2019. поводом тајне о филистејском поријеклу, тј. њеног открића генетским испитивањем људских скелета ископаних на мјесту древног Ашкелона). Од анализираних извора само МПЕ даје и *Филистри*.

²⁴⁸ Уп. тумачење у РЈА: „*filistar* [...] овако ђаци у Немачкој зову оне који нису ђаци, па значи и уопће ђовјека који мисли само о простјем, свагдањем послима, а нема мисли ни о ђем идеалном“.

модернистичке перспективе, јер – попут придјева *полудивљи* и именица *навала* и *тмина* – сугеришу суровост и заосталост (§ 18).

(15) *еврѡпскѡ* 'који припада Европи, карактеристичан за Европу и сл.': ~ култура, ~ цивилизација (РСЈ)

(16) *еврѡпскѡ* 'који се односи на Европу, који је уобичајен у Европи; културан': „Својим звањем и европским навикама они су народу уливали поверење и респект“ (РМС)

(17) *еврѡпски* 'на европски начин, у европском духу, стилу, културно': „Вратио се као млад, европски образован професор“, „Моја мајка била је васпитана европски“, „Доспјела је да буде, уз велике жртве родитеља, одгојена европски“ (РМС; РСА)

(18) *азијатскѡ* '1. који се односи на Азију и Азијате, који припада Азијатима; који је као у Азијата. 2. заостао, некултуран, варварски': „Нашом пропашћу постали смо чуварима Европе од навале азијатске“, „Вративши се у Босну, земљу још полудивљу и азијатску, није се никако могла обикнути на њу“, „Паланка увек пази бодро да се не погази освештани азијатски морал, који има максимум да коња и жену треба држати за улар“, „Ново доба народу ће уцијепити здрава начела, да не остане навијек у азијатској тмини“ (РМС; РСА)

(19) *азијатски* 'као Азијат, као што чине Азијати': „С њим су поступали азијатски“ (РСА)

У тумачењу постколонијалне критике посриједи је *оријентализам* – идеолошки дискурс који (ре)продукује стереотипе о културној надмоћи народа Европе и уопште Запада или „Окцидента“. У таквом дискурсу „Оријенталци“ се, наиме, без обзира на народ којем припадају, представљају као „iracionalni, pokvareni, detinjasti, 'drugačiji““, док се западњаци свему томе опонирају као „racionalni, puni vrlina, zreli, 'normalni““ (Said [1978] 2008: 57). Стереотипи о ирационалности незападних народа, понајвише њиховој препуштености страстима, огледају се и у значењу одетнонимских лексема који одређују именицу *порок* и глаголе *задимити*, *разгаламити се*, *провеселити се* и др. (§§ 20–22). Заузврат се рационалност „Окцидента“ на Истоку и његовој граници, гдје спадамо и ми, стереотипно тумачи као укрупњеност и хладноћа, о чему свједоче одетнонимске лексеме у служби одредаба одговарајућих глагола и именица (§§ 23–24).

(20) *османлијскѡ* 'који је у вези са Османлијама': „Био је неподмитљив, здрав, и без османлијских порока“ (РСА)

(21) *турски* 'а. као Турци, попут Турака. б. живо, бучно': „Сви су турски задимили“, „И ове смо се вечери, штоно кажу, турски провеселили“ (РМС)

(22) *црначки* 'а. као у црнаца, као црнац...': „Трагични акценат бих ја хтео да издвојим из ове црначки разгаламљене музике“ (РМС)²⁴⁹

(23) *немачки* 'као Немац, попут Немаца': „Нови технички директор, инжењер Гајгер, избријане лобање, чист, плав, немачки укрупњен“ (РСА)

(24) *енглескѡ* '... карактеристичан за Енглеze': „Бијаше то висок, просијед човјек енглеске хладноће“ (РСА)

Заједнице на граници Истока и Запада, нарочито Левантинце, поимају, изгледа са обје стране, као спретне, али у негативном смислу, па се „прометљивост“, као особина онога који се вјешто користи околностима, у једном тексту В. Петровића описује као *левантинска* (§ 25). Византинцима се, штавише, замјерају притворност и подмуклост, о чему, додуше углавном у употреби писаца из Хрватске, свједочи конотација кодирана при извођењу од имена *Византија* (§§ 26–27).

²⁴⁹ Више него Оријент Афроамериканци у односу на бјелачку већину представљају тзв. *унутрашњи Оријент* (в. Petrović 2015).

(25) *левантѝнскѝ* 'својствен Левантинцима': „Зато је и устао против левантинске промућурности и прометљивости“ (РСА)

(26) *византѝјскѝ* '... који је као у Византинаца; лукав, подмукао': „Нама је јасно да се у Србији води византијска политика, у којој је допуштена и грдња и сплетка“ (*Радничке новине*, 1905; РСА)

(27) *византѝјски* 'на византијски начин; лукаво, подмукло': „То је византијски препредено и побожно удешено овде, на Балкану“ (Б. Машић; РСА), уп. *грчки* 'на грчки начин, као Грци': „Три је године прележала, а то су господа Данијеливијеви преда мном лукаво, грчки тајили“ (М. Крлежа; РСА)

И прави одетнонимски придјев и прилози, а не само творенице мотивисане именима регионалних група, каква је *лалински* (*говорити* ~), могу располагати значењем које је чињенично утемељено мада проистиче из конотације. Ријеч је, наиме, о конотативним семама које се заснивају на најчешћем занимању и начину пребивања појединих народа. Тако су Цинцари, као заједница чији су се чланови махом бавили ситном трговином, по природи ствари извикани као шкрци и особе неуморне у цјенкању (§ 28–29), док се Роми, мимо других, заиста нису стално насељавали, због чега се скитнички живот каткад, очекивано, назива циганским (§ 30). Слично томе, Афроамериканци се најприје поимају као физички радници (§ 31). Објективно огромне разлике између наше и уопште европске културе, с једне стране, и кинеске, с друге, а нарочито непознавање кинеске, представљају основу за сему *неразумљив* (§ 32).

(28) *џѝнџарскѝ* 'који се односи на Цинцаре': „И са тим језиком упоредите онај тупи и простачки говор наше варошке цинцарске ћифтарије“, ~ тврдицлук (РМС; РСЈ)

(29) *џѝнџарски* 'на цинцарски начин, ситничарски, ћифтински': ~ се погађати (РСЈ)

(30) *џѝганскѝ* 'а. ... који је својствен Циганима. б. чергашки, скитнички': ~ живот (РМС; РСЈ)

(31) *џрначки* '... 2. тешко, напорно': ~ радити, ~ запињати (РСЈ)

(32) *кинѝскѝ* 'а. ... карактеристичан за Кинезе. б. неразумљив, сложен': „Цитирање некадашњих Пашићевих речи изазвало је на збору грохотан смеј и узвике о данашњој Пашићевој кинеској политици“ (РСА)

Напоменимо напосљетку да се значење оваквих придјева може установити и помоћу значења њихових антонима, дакле посредно. Тако колокације придјева *јеврејски* сугеришу да је посриједи заједница трезвених али строгих људи (§ 33), као што и колокације придјева *нееврејски* сугеришу да су Јевреји искрени, приступачни и сложни (§ 34).

(33) „Осуђивао је с бесним јеврејским сноволуком распуштеност и безумност нејеврејина“ (РНРОМ)

(34) „У ваздуху се осећала нејеврејска затвореност“; „Како нама, а камоли свету, објаснити судбину нас словенских Јевреја, расутих у дијаспору готово само због нејеврејске особине, неслоге“ (РНРОМ)

5.7.3. „Различне у обичај узете ријечи“ и друга паремиолошко-фразеолошка грађа

Пошто се канонска паремиолошко-фразеолошка грађа српског језика данас најчешће објављује под насловом *Српске народне пословице*, а нарочито стога што се и у овом раду она наводи под скраћеницом *СНП*²⁵⁰, оvdје најприје ваља подсјетити на чињеницу да је у

²⁵⁰ Тај акронимом у нашој филологији, па и у РСА обично упућује на *Српске народне пјесме*, док се *Српске народне пословице* означавају скраћеницом *СНПосл*. Из разлога економичности, а и зато што *Српске народне пјесме* не цитирамо, ми ћемо такву праксу ипак нарушити.

наслову оба изворна издања – и цетињског (1836) и бечког (1849) – на разноврсност грађе коју је сабрао Вук јасно указао дописавши „и друге различне(,) као оне у обичај узете ријечи“. Поред пословица, он је ту наине уврстио и: узречице, поздраве, заклетве, клетве, благослове, магијске формуле, а посебно тзв. пословичка поређења (Детелић 1985), која ми називамо устаљеним. Чак се и међу пословицама – под којима се уобичајено подразумевају сви традицијом прихваћени, сажето и обично фигуративно и(ли) мнемотехнички обликовани искази – могу разликовати најмање двије врсте: *гноме* или *сентенце* (одн. тврдње о законитостима свијета и живота, обично са индикативним глаголским облицима) и *апофтегме* или *максиме* (одн. савјети и упозорења што треба да оплемене човјеково понашање, обично са императивним глаголским облицима) (PKT; Solar 2012: 448).²⁵¹

Ријеч је, дакле, о једном веома хетерогеном материјалу. С обзиром на наше потребе то међутим није важно, будући да је једина сврха овог одјељка да допуни и разјасни стереотипе нашег народа о Другојме који се могу ишчитати и из семантике јединица с нижег, лексичког нивоа српског језичког система. Отуда прво, прије даље анализе, треба издвојити устаљене исказе са етнимима и њиховим дериватима чија примарна функција није била да нешто саопште о датом етносу, него да нешто саопште о људима уопште (§§ 1–2), или женама посебно (§ 3), па и о Богу (§ 4) итд., одн. да какво понашање препоруче, у датом случају за сваког туђега човјека, као и за нашег (§ 5). Такве устаљене исказе, наине, издвајамо зато што су за ово истраживање наизглед бескорисни, а у ствари могу да послуже као извор одређених података, попут чињенице да су се Власи, одн. власи махом бавили узгојем стоке (§ 1) и прерадом млијека (§ 4), па и чињенице да су од осталих, у првом реду иновјерних, они били презрени (§ 1), баш као што су и ти иновјерни били презрени од њих (§ 5).

- (1) *У богата Влаха и говеда су паметна* (јер му се ласка; у Далмацији; СНП 5730).
- (2) *Куд сви Турци туд и ћелави Мујо* (СНП 2739). *Није свако Туре за везира* (СНП 3698).
- (3) *Гори је женски језик но турска сабља* (СНП 730).
- (4) *Бог срећу дијели, а Влахиња сурутку* (СНП 284; уп. *Бог срећу дијели, а ашчија* [кувар; гостионичар] *чорбу* (СНП 283)).²⁵²
- (5) *Како оцу тако и Шокицу* (ваља право чинити; СНП 2075).

Из наредних устаљених исказа на исти начин ишчитавамо да су Роми у великом броју привређивали као ковачи (§ 6), а Јевреји као трговци и лихвари (§ 7). Слични су примјери помоћу којих дознајемо податке о кућној свакодневици појединих етноса – о положају њихове жене као супруге, снахе и мајке (§ 8), или о њиховим навикама у исхрани (§ 9) и одијевању (§ 10).

- (6) *Циганска ћеца од варница се не плаше* (СНП 6060; уп. СНП Д2 4, гдје су именице *Циганин* и *ковач* смјењују као да су синонимне).
- (7) *Кад Чивутин осиромаши, он премече тефтере* (те гледа ко му је што дужан; СНП 1999).

²⁵¹ Уп.: „Тамо су, једна поред друге, места добиле и аутентичне пословице, које представљају сублимисано народно искуство, саливено у концизну и живописну метафору, и обичне, баналне, свакодневне изреке, које су на свачијим устима свакога часа; и пословице општечовечанске или општенародне, као и оне које смисли, у једном часу и у одређеној прилици, нека невелика скупина и које остају везане за свој уску крај и његове представнике у једном конкретном и кратком историјском тренутку; [...] и народни говорни обрти, и његови поздрави, и благослови, и клетве“ (Пантић 1965: 612).

²⁵² Овај примјер, рецимо, изриче став да срећа коју Свевишњи удјељује већини људи вриједи колико и оно што остане након прераде млијека. За запажања о осталим оваквим пословицама, „кроз које провејава иронија“, али и о другима у којим се помиње Бог, в. Драгићевић 2013.

(8) *Крањско звоно, и Арбанаска жена, и градско магаре, то су највећи мученици на овоме свијету* (Крањско овдје значи управо *Кршћанско*, јер Кршћани звоне више него Хришћани; у Хрватској; СНП 2683).

(9) *Турци веле: „Тарана [тјестенина у облику зрнастих мрвица] је храна“, а каури: „Купус и сланина“* (СНП 5695). *Једе г...а, као Грк хајвар*²⁵³ (кад ко говори што лудо или неповољно; СНП Д2 41). *Офукао [смазао] као Влах питу* (СНП 4158). *Расушио се као Буњевац без млијека* (СНП 4637).

(10) *Натеже као Шваба с гаћама* (Ваља да што нема гатњика, него их спучава око себе?; СНП 3252). *Немац се не боји да ће гаће изгубити* (Ваља да зато што их нема?; СНП 3481; Или зато што, за разлику од ондашњег Србина, испод гаћа, одн. *панталона*, носи још један комад одјеће, одн. *гаће* у данашњем смислу?).

Неки устаљени искази са етнонимима и њиховим дериватима тематизују односе моћи – политичке, економске, културне, демографске (§ 11–13). Као задуго поробљен народ, Срби у таквим примјерима по правилу представљају слабији пол (§ 11), док фигура јачег варира регионално, зависно од историјских околности. „Преко“ ту фигуру представљају „Швабе“ (§ 12), у западним предјелима „Латини“, одн. Млеци и уопште Италијани, у источним Турци, а на прелазним територијама, каква је била Црна Гора – обоји (§ 12). Што се тиче стилске форме, присутни су контраст (§§ 11–12) и псеудоконтраст (§ 13). У посљедњем се примјеру, рецимо, управо псеудоконтрастом изриче оцјена да су разноимени хришћани, одн. католици (*шокци*) и православци (*власи*), заправо (да парафразирамо мото Европске Уније)²⁵⁴ разједињени у истости.

(11) *Србин коси, Шваба носи, / Србин бере, Шваба ждере* (СНП 5058).

(12) *Млеци цвијет а Цариград свијет* (СНП 3049). *Турци поље, а Латини море, / А Хришћани [православци, в. § 8] дрвље и камење* (притиснули; у Црној Гори; СНП 5698).

(13) *Шокци убокци, Власи сиромаси* (дакле ниједни немају ништа; СНП 6207; уп. примјере гдје назив *влах* вјероватно означава све хришћане: *Од гола Влаха гола пара* (СНП 3943) и *Не уједини, Боже, Влаха!* (кажу да се тако Турци моле Богу; СНП 3576)).

Нису претходни примјери једини у којим се осјећа регионална варијација. У Дубровнику и Далмацији, вјероватно усљед италијанског утицаја, еталон пијанства, нпр., бијаху Нијемци (§ 14). Другдје се у нашим пословицама и устаљеним поређењима на сличне теме помињу Ром (§ 15) и Турчин (§ 16), али вјероватно из других разлога, да би се у исти мах указало на још нешто – код Рома на општију неспособност да се одупру тјелесним нагонима, а код Турака и на несолидност исламске вјере и њој одговарајућих норми (уп. § 20). Имплицитно се у сваком случају саопштава да Срби пију онолико колико треба и онако како треба. Исто, додуше из њихове перспективе, важи поводом исхране, нарочито у гостима, гдје су припадници других народа, посебно оних моћнијих, па и имућнијих, неодмјерени, а вјероватно и захтјевни (§ 17).

(14) *Пије као Тудешак* (СНП 4225).²⁵⁵

²⁵³ Овдје именица *хајвар* не означава намаз од испечене, па уситњене и пропржене паприке, него оно што бисмо данас назвала кавијаром: „*ајвар, vide хајвар*“ (СР 1852); „*[хајвар (ајвар)* ’посољена икра’]*“ (СР 1898).

²⁵⁴ У питању је, званично, исказ *Сједињени у различитости!* <https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/motto_en>, 22. 12. 2022.

²⁵⁵ Распрострањеност наведеног устаљеног поређења реконструисана је на основу ЕРХСЈ, гдје П. Скок и(ли) приређивачи његовог рукописа назив *Тудешак* одређују час као дубровачки (s. v. *Slaven, Tivat, Tudešak, tuđ*) час као далматински (s. v. *nijem*). У друго издање *Српског рјечника* (СР 1852) Вук је у одредничком дијелу одговарајућег чланка унио општији квалификатор *по југоз. кр.*, поновљен у РЈА, док је ауторски колектив РМС,

(15) *Посрће као тијан Циганин* (СНП 2171).

(16) *Ако ћеш да се осветиш Турчину, моли Бога да почне пити ракију; ако ћеш да се осветиш Србину, моли Бога да оде у хајдуке* (јер Турчин кад почне пити он пије док не пропадне сасвим; а Србин како оде у хајдуке већ је кућу своју раскућио, а и глава му је готово на коцу; СНП 116).

(17) *Хрватски мост, Шокачки пост и Њемачки гост* (то су три рђаве ствари; СНП 6043). *Нема зиме без вјетра, ни зла госта без Турчина* (СНП 3444).

Умјерени у јелу и пићу, Срби су такође – макар са сопственог становишта испољеног у устаљеним исказима – умјерено религиозни. Јевреји, с друге стране, претјерују (§ 18), а донекле и Турци, у смислу настојања да своју вјеру наметну другима (§ 19). У смислу поштовања ограничења која се односе на одређене намирнице, њихова се вјера нас, међутим, доима као слаба, неискрена (§ 20). Тако ни католици, не само домаћи него и западноевропски, по оцјени већине ондашњих Срба нису били привржени заједничком, хришћанском наслеђу (§§ 21–22). Форсирајући у свим наведеним примјерима манифестни план религије, наши су преци заправо посредно показали да колективно занемарују оно што би ваљда требало бити најважније – само вјерско учење.

(18) *Скупили се као Чифути у авру* (авра је чифутска богомоља; СНП 4983).

(19) *Нуди као Турчин вјером* (Турци кажу да им се пише грјехота хришћанина не понудити да се потурчи; СНП 3871).

(20) *Навадио се као Турчин на крметину* (СНП 3137; уп. § 16).

(21) *Од воље му (је или стоји) као Шоку пост* (СНП 3939). *Излизало се као Шокачки пост* (СНП Д1 75). *Хрватски мост, Шокачки пост и Њемачки гост* (то су три рђаве ствари; СНП 6043).

(22) *То ти се зна као Лацману Божић* (Ваља да што се мисли да он не пости, па и не зна кад му је Божић; СНП 5631).

Гномски портрети већине етноса код нас су изразито плjosнати. Једва да има примјера којим је наш народ сугерисао, рецимо, туђи поглед на свијет, као што је за Јевреје сугерисао да се (за разлику од Срба) наводно не осврћу на прошлост (§ 23). За највише етноса везала се, прецизније речено, заправо само једна карактерна црта – превртљивост. Другоме из наше народске перспективе, наиме, не треба вјеровати ни када се заклиње (§ 24). Ово особито важи ако је дотични етнос вишег цивилизацијског нивоа. У односу на Србе такви су кроз историју били Грци (§ 25), те Млечи и уопште Италијани, као и католици Далматинци и Дубровчани, који су били у сфери италијанског утицаја (§ 26), а у новије, довуковско и Вуково вријеме – Нијемци (§ 27). Са становишта наших предака Грк се, нпр., увијек помало претвара, па је чак и у одсудној ситуацији склон ономе што се по узору на словеначки језик, а и наш глагол *пренемагати се*, може назвати *преневиједањем*²⁵⁶ (§ 25).

(23) *За оно што је било не да Чивутин ни динара* (СНП 1374).

(24) *У Турчина и у змије љуте, / У њих никад тврде вјере нема* (у Црној Гори; СНП 5956). *У Турчина вјера на кољену* (Не можеш му се ослонити на вјеру и на ријеч. Може бити да се

очекивано, дао најопштији квалификатор *покр.*, у складу са уређивачком политиком, према којој се регионалне варијације не квалификују географски, него само одређују као такве у односу на стандард.

²⁵⁶ Слвнч. *prenevédati se*, кпјж. *sprenevédati se* 'делати се пероућенег, необвећенег' (ССКЈ). За наш гл. *пренемагати се* у РСМ је дата дефиниција 'претварати се'. Међутим, у РСЈ је такво, недовољно прецизно тумачење допуњено са 'нећати се због наводне немоћи'. Облик који смо конструисали прилагођавањем првог, а у служби кохипонима другог значео би, према томе, 'нећати се због наводног незнања, одн. необавијештености и сл.' (уп. значење фразеолошке јединице *правити се невјешт*).

мисли: док сједи, кад ти вјеру задаје, дотле му и вјера стоји на кољену; а како устане онда и вјера с кољена спадне и нестане је?; СНП 5955).

(25) *Нуде се као Грци у ариште* [затвор] (Приповиједа се како су Грке поћерали у ариште, па су на вратима све нудили један другога да први (као части ради) уђе унутра, док их није пандур батином ућерао; СНП 3870).

(26) *Латини су старе варалице* (СНП 2834). *Мудар као Латинин* (СНП 3106; уп. *Мудар ка' и лисица* (СНП 3105)).

(27) *Боље (ти) је да те ћера Турчин са сабљом него Швабо с пером* (у Хрватској; СНП 419). *Олес ајнс, као Шваба тралала!* (Приповиједа се како су ђаво и Швабо погодили да један другога носи, докле онај који се носи не испјева једну пјесму. Тако најприје узјаше ђаво на Шваба и започевши најдужу пјесму коју је знао, стане пјевати, а кад је сврши, онда Швабо узјаше на ђавола, али мјесто како праве пјесме заинтачи пјевати *тралала*, и тако Швабо преварио ђавола, те га је морао носити читав дан, а пјесми ни краја ни конца; СНП 4063; уп. *Као Шваба тралала!* (кад ко увијек једно те једно тјера, дивани ил' пјева; СНП Д2 63)).

Иако је, као што се види, по увјерењу макар једног дијела нашег народа Нијемац толико лукав да би могао да превари и самог ђавола (§ 27),²⁵⁷ еталон непоузданости, чак и подмуклости, код нас су ипак били Власи (§§ 28–29), којима се наводно није могло вјеровати чак ни за истом трпезом (§§ 30–31). Кога тај назив означава у којем устаљеном исказу, мање је битно, будући да Вук наглашава да су се за речену непоузданост сумњичиле све заједнице које у нашем језику могу да носе одговарајући назив (§ 28). Али је јасно да су у примјеру гдје је Турчин „за невољу“ кум *Власи* 'православци' или 'хришћани уопште' (§ 29), а да су у примјеру гдје је употребљен облик *здила* то или 'православци' или 'сељани ма које вјероисповијести настањени у залеђу (у односу на приморце) или на копну (у односу на острвљане)' (§ 31).

(28) *Ни у тикви суда, ни у Влаху друга* (Ово говоре не само Срби за праве Влахе, него и Турци за Србе, а и Срби римскога закона за своју браћу грчкога закона; СНП 3829).

(29) *О Турчине, за невољу куме! – А ти, Влаше, силом побратиме!* (СНП 4156).

(30) *С једним Влахом једи и ниј за асталом, а другога вежи у врећу под асталом: што ти гођ мисли онај под асталом, то ти мисли и онај за асталом* (СНП 4952).

(31) *С Влахом до по здиле* [здјеле], *а од по њом у главу* (СНП 4877).

Будући да су у колективној свијести оне двоструко маркиране, и као странци и као жене, није неочекивано што је наш народ, судећи према одговарајућим гномским портретима, посебно неповјерљив био према странкињама. Влахиња се, нпр., у нашој народској интерпретацији пренемаже да не би морала да ради (§ 32), док Туркиња није вјерна ни успомени на преминулог или бившег мужа (§ 33). У односу на остале у претварању се, ипак, истичу наше жене које су примиле ислам. Такве су, наиме, cadre да се праве да не препознају ни рођеног оца, од којег су штавише утекле само дан раније (§ 34).

(32) *Боли Влахињу пета, да не чешља вуне* (СНП 321).

(33) *Ако були Турчин нестане, други јој настане* (јер се може одмах удати макар који пут било, или макар била пуштеница; СНП 8). *Ако Турчник погине, були други не гине* (СНП 114).

(34) *Пошто, Влаше, кикош?* (Некаква се потурчила у суботу па то казала у неђељу своме оцу кад га је виђела ђе носи кокош да прода. *Кикош* није ћела казати, јер би то било по српски а она је ћела да говори као Туркиња, а тако му је и *Влаше* рекла као да га и не познаје; СНП 4420).

²⁵⁷ Уп. *ђавола/врага би на леду потковао* 'веома је вјешт, сналажљив, довитљив' (РМС; РСА).

И док су у нашој слици свијета реконструисаној на основу устаљених исказа представници осталих народа приказани дводимензионално, готово као да су папирнати, портрете Рома и Турчина одликује изразита рељефност. За та два портрета заједничка је, осим тога, упадљива доминација тамних тонова. Тако су Роми првенствено оцртани као нецивилизовани, одн. као људи који непрестано скитају (§ 35), који су прљави и уопште немарни (§ 36), склони псовкама и уопште ружном понашању (§ 37), чак и лажима, па и крађи (§ 38).

(35) *Подај ти Циганину торбу, а не казуј му пута* (Чоеку који је за какав посао, реци само да га учини, а не казуј му како ће га учинити – он то сам зна; СНП 4284).

(36) *Какве су му руке као да је из Циганке ђецу вадио* (СНП 2043). *Као да су га Цигани јахали* (рече се за рђава коња; СНП 2147).

(37) *Цигани се псују* (а људи поштени не; СНП 6059). *Не дирај у Циганку, да те не осрамоти* (СНП Д2 99). *Дарни у Циганку, да те наружи* (СНП 870).

(38) *Сваки Циганин свог коња хвали* (СНП 4781). *Забунио се као Циганин у луку* (Кад су га, као што се приповиједа, нашли ће краде лук, пак га запитали што то чини, а он одговорио да не чупа лук да краде, него се ухватио за њ да га вјетар не обори на земљу, па се лук сам ишчупао. А кад га господар од лука запита: „а шта ти је то у торби“, из које су вирила пера од покраденога лука, он видећи да се већ нема куда одговори: „то зло и јест што је у торби“; СНП 1323).

Да је Србима особито стало до складних односа између појединих нараштаја, посредно се ишчитава из устаљених исказа у којим се Роми – као рђави други, одн. други којег карактеришу нискост, безобразлук и бешчашће (§ 39) – лоше опходе не само према сопственој дјечи (§ 40) него и према онима који су их успјели одгајити упркос најгорем сиромаштву и њиме проузрокованој патњи (§ 41).

(39) *Ако сам и црн, нијесам Циганин* (СНП 90).

(40) *Циганин избио сина, да му тикву не сломи* (СНП 6057). *Удри Циганче докле није тикву разбило, а кад разбије по нехари* [неувиђавности] (Приповиједа се како је некакав Циганин опремао дијете на воду, па га најприје избио, да не разбије тикве; СНП 5792).

(41) *Запануло Циганину царство, па објесио свог оца* (СНП 1380).

Усљед свега наведеног најнижи друштвени слој код Срба представљају управо Роми (§ 42). Па ипак, а можда баш због тога, у неке устаљене изразе наш је колектив спрам ромског уткао и извјестан степен саосјећања, изазван првенствено њиховом немаштином и сљедственим безнађем (§ 43). У неким таквим исказима (негативну) критику сјенчи процјена да поступци својствени Ромима са собом доносе и одређене предности (§ 44). Највише им се признање, ипак, одаје стога што су префињеног укуса (§ 45; можда и § 42?) и што се држе заједно, без обзира на одсуство племенских веза, какве одликују становништво језгрених српских земаља и његову културу, патријархалну и доминантно епску (§ 46).

(42) *Код попа пио, код Цигана вечерао* (Гледај: Од попа до ковача (Ријетко или раздалеко, нпр. што сашивено); СНП 2266). *Тако ме циганска сабља не посјекла!* (СНП 5211).

(43) *У Циганке тражити кисела млијека* (Тражити што онђе ће није прилике, да се може наћи; јер Циганка и сама проси млијеко; СНП 5968). *Уздише као Циганче за даћом* (СНП 5806). *Циганска торбица пријекорна вечера а поредни* [оскудни] *ручак* (СНП 6062). *Тако ме циганска торбица не хранила!* (СНП 5212).

(44) *У Циганке црн образ, ал' је пуна торба* (СНП 5967). *Цигански се ваља погађати, а господарски плаћати* (СНП 6063).

(45) *Ђе Цигани тију онђе је добро вино* (у Војводству; СНП 1258).

(46) *Циганска крв никада се платити не може* (СНП 6061). *Не може се никад исплатити колико циганска крв* (Како у Црној Гори тако и по свима њеним околинама, когођ убије кога ваља да га његову братству или племену плати или главом или новцима. Али кад ко убије кога од Цигана, који нигђе немају својијех братстава ни племена, њега не само тражи да освети оно племе или нахија ђе је сједио, него и сви Цигани макар откуд били, па још кадгођ који узмогу, не марећи ако би глава другим Циганима већ и плаћена била. Тако се приповиједа, да је у Жабљаку некакав Турчин пет-шест пута плаћао једну циганску крв да би се избавио од Цигана који су долазили из различнијех крајева и ударали му на кућу, да га убију и свога брата да освете; СНП 3494).

Међу устаљеним исказима који помињу Роме неки су данас непрозирни или се из њих може ишчитати у најмању руку двојака конотација (§§ 47–49). За употребу примјера 47 РСЈ, рецимо, даје сљедећу, непобитно тачну семантичко-прагматичку примједбу: „каже се за препредену, превејану особу која уме да извуче, постигне нешто у своју корист“, али је нејасно каква мотивација стоји иза таквог значења. Вјероватно је, али не и сасвим убједљиво – стога што је у нескладу²⁵⁸ с конотацијом ишчитаном из осталих јединица – тумачење К. Авагјан (2017: 120) да је овај фразеологизам „мотивисан стереотипном представом о привржености ромске мајке и превеликој љубави Рома према деци“.²⁵⁹ Рекло би се, с друге стране, да је успјело њено тумачење примјера 48, засновано на чињеници да су Роми били чувени и „као трговци коњима“ и „као коњокрадице“, због чега су те домаће животиње било продавали, било замјењивали за други примјерак исте врсте, или какво друго добро, сваки пут тако да се „код њих не задржавају дуго“ (Авагјан 2017: 99). И за примјер 49, поводом којег би се на први поглед помислило да конотира циганску лијеност и притворност, стога што међу неотесаним комадима дрвета несавјесни надничари могу мало радити, мало дријемати (уп. *клада* фиг. 'лијен човјек', *спавати као* ~ 'дубоким сном'), биће да је у праву када тврди да су заправо посриједи иронија и стеротип о Ромима као крадљивцима (Авагјан 2017: 77). Именица *кладе* (син. *кврге*) означавала је, наиме, и дрвену нараву за спутавање ногу и руку, намијењену обично кажњавању (РСА), а ироничних исказа међу устаљеним ионако не недостаје (уп. *Бијели се ка* ' и *циганска мајка* (СНП 178)).

(47) *Измамио би у Циганке дијете* (СНП 1629).

(48) *Мијења као Циганин коње* (СНП 3010).

(49) *Згодно као Циганину у кладама* (СНП 1440).

У језичкој слици реконструисаној помоћу устаљених исказа довуковског и Вуковог доба Турци су приказани донекле противрјечно. Врло су спретни (§ 50), нпр., али и неиздржљиви, неотпорни (§ 51). Његују лијепе манире, али су у исти мах склони израбљивању (§ 52), које као нечовјечну навику не напуштају ни у годинама Устанка (§ 53).

(50) *Турци зеца на колима хватају* (мајсторијом посао раде; СНП 5696).

(51) *Натркује као зима на гола Турчина* (СНП 3257).²⁶⁰

²⁵⁸ Будући да је „категорија 'истине' често релативна“, у начелу је, наравно, могуће да „пословичне формулације, тематски сродне, буду суштински противречне“ (Самарџија 2008: 20). Уп. нпр. *Тешко свуда своје без својега!* (СНП 5770) и *Ако злотвора немаш, мајка ти га је родила* (СНП 16), те *Учини добро, не кај се; учини зло, надај се* (СНП 5973) и *Не чини добро, да те чудо не нађе* (СНП 3586).

²⁵⁹ Ни из српских народних пословица записаних много касније, нпр. на КиМ, не дознајемо ништа ново. *Украиће од Циганке дете* (Бован 1989: 320) носи исти смисао, док *Свако Циганче воли своју матер* (Цветановић 1976: 86) одговара примјерима у параграфу 2.

²⁶⁰ Уп., у погледу отпорности, нпр. *Од тога би и Циганка побацила* 'каже се кад се некоме нуди јак, зачињен напиток или јело' (РСЈ).

(52) *Турски аферими и калуђерски благослови* (нпр. изјели су ме; Турчину макар како добро Хришћанин учинио, он му само каже: „аферим, море!“; а калуђер опет: „да си благословен!“; СНП Д2 176). *Нешто поп с књигом, нешто Турчин силом, еле сиромашу не оста ништа* (под именом попа овдје се мисле и калуђери, а највише владике, које народ на различите начине кашто и глобе; у Босни) (СНП Д2 107).

(53) *Турци мисле да је раја шала; / Ал' је раја градовима глава* (СНП 5697).

Извјесно због вишевијековног насиља, које је као колективно искуство уткано и у наш књижевни канон представљен свијету (в. нпр. Егерић 1981), од Турака се, ипак, највише зазирало стога што су немилосрдни и уопште опаки (§ 54), што одбацују правду и њена мјерила (§ 55), што су свеприсутни и увијек готови на казну (§ 56), чак и најгору, каква је, између осталих, индивидуално ропство (§ 57). Због такве, укупно зле ћуди, која се код нас и данас, штавише, третира еталонски (§ 58), пред Турчином је по народском увјерењу најпааметније било не обавезивати се ни на шта (§ 59).

(54) *И Бог ће нам опростити, / а Турци нам неће разумјети* (СНП 1535). *Ако у селу, Турци, ако у пољу, вуци* (СНП 118).

(55) *Ко те пре [тужи]? – Турчин. – А ко ти суди? – Турчин* (СНП 2622). *Турчина преш, а Турчин ти суди* (СНП 5700).

(56) *Ни у гори о Турчини (зло) не говори* (СНП 3826). *Кад хоћеш о Турчину да проговориш, маши се за капу* (да ти није за њом или под њом; СНП 1998). *Да није Турчин под капом?* (Гледај: И зид уши има; СНП 854).

(57) *Тако ме Турци не продавали сваки дан на пазар!* (СНП 5208).

(58) *Гори је од Турчина* (СНП 731).

(59) *Ђетету подај, а не обреци [обећај] никад, као ни Турчину* (СНП 1250).

Ако је расуђивање према гномском корпусу објективно, може се рећи да су током минулих вијекова у народским очима особито презрени били потурчењаци (§ 60) – наши људи који су поред ислама, као турске вјере, примили и турске обичаје (§ 61), чак и турско име, али не и одговарајући језик. И управо се тај њихов, условно речено недостатак, у српском поимању нације фундаменталан, код нас посебно извргавао руглу (§ 62). Сматрало се, осим тога, да се потурчењаци, изгледа због мањкавости новог идентитета, стално морају доказивати, и више него што је неопходно, и то на начин који је Турцима најсвојственији – тлачењем и свакојаким другим насиљем (§ 63).²⁶¹ Да их не би задесила судбина да постану такви, Срби су ислам генерално игнорисали (§ 64), али и одбацивали, нпр. заклетвама и(ли) благословима (§ 65).

(60) *Кад ли се прије потручи, кад ли чалму стече?* (Приповиједа се како је некакав Турчин подсмјеха ради полагао скинуо улар с Херове кобиле, коју је Херо за собом водио, и метнуо га себи на главу, па је он мјесто кобиле ишао за њим. Кад Турчин у један пут стане и затегне улар, Херо се обазре, и виђевши мјесто кобиле Турчина рече: „Кад ли се прије потручи, кад ли чалму стече!“; СНП 1933).

²⁶¹ Мисли се, одн. мислило се на „највеће пакости“ које неки од „Мухамеданаца чине“ хришћанима што су им „сродни и по народности и [по] племену“ (Ристић 1864: 42–43), али „и на њихов верски фанатизам“, одн. чињеницу да су и „више но прави Турци наваљивали на [те] хришћане да и они приме ислам“ (Хаџи-Васиљевић 1924: 36, 65). Такво њихово понашање тумачило се овако: „Отпавши од вере и српске народне свести, мухамеданци су тежили да се покажу достојни нове вере и нових положаја и стављали су се у све већу супротност према својим сународницима, који су остали у старој вери. Последње су чинили због оног стида, који се јако јавља код свих ренегата и изазива тежњу да се тобож удаље од свога корена и да затру везе и осећања, која су их за њега везивала“ (Цвијић [1910] 1987б: 202). Донекле је слично објашњење у већинском нарративу савремених Срба (в. нпр. Mandić 2021: 179).

(61) *Што зна балија што је здрава Марија?* (у Дубровнику; СНП 6250).

(62) *Око тога има много запрдица као око Турскога селама* (Два Бошњака Турскога закона идући путем угледају правога Турчина ће им иде на сусрет, па се стану договарати или ће му назват *Селам алећ!* или *Помози Бог!* Један рекне: „Да му назовемо *Селам алећ!*“, а други му одговори: „Око селама има много запрдица (може Турчин почети што више Турски питати, па га они неће разумјети), него да му назовемо *Помози Бог!*“. И тако учине; СНП Д1 153).

(63) *Нема крвника над потурчењака* (СНП 3448). *Нема Турчина без потурчењака* (јер су потурчењаци за Хришћане свагда гори од правих Турака; СНП 3478). *Алија и балија два брата* (Какав је један онаки је и други; СНП 126).

(64) *Пролази као мимо турско гробље* (Неће ни да погледа на – ; СНП 4527).

(65) *Тако не клањао ће Турци клањају!* (СНП 5404). *Тако Турску вјеру не вјеровао!* (СНП 5469).

Што се тиче гномског аутопортрета, о њему се посредно доста сазнало већ при анализи наших пословица у којим се помињу други народи. Сазнало се, нпр., да су наши преци према странцу били изразито сумњичави, без обзира на то какав је био његов цивилизацијски ниво – виши или нижи у односу на српски. Директним путем, помоћу пословица у којим Срби помињу себе, могу се пак сазнати и додатни елементи гномског аутопортрета: да нам је храброст и у сопственим очима била равна лудости (§ 66), да нам је непокорност била малтене фанатична (§ 67), да смо се и генерално одавали страстима (§ 68), најприје ићу и пићу, те да у том погледу нимало нисмо штедјели без обзира на повод (§ 69).

(66) *Псује као Влах с коца* (Јер чоек који је набијен на колац, не бојећи си никаква већег зла, псује Турцима шта му на уста дође; СНП 4557). *Не зна пијан Влах што је гладан Турчин* (Приповиједа се како је гладан Турчин дошао негђе пред српску кућу и схјаваша с коња повикао домаћину, који је пријан пред кућом ђељао држалицу за будак: „Држи море коња, па вичи Влахињу нека мијеси погачу и куха цицвару и пече кокош“. Па онда отиде у кућу. Пошто у кући мало посједи и види да нити ко долази ни се шта готови, изиђе опет напоље, и видећи да му коњ стоји ђе га је и оставио, а Србин једнако ђеља држалицу, он не знајући да је Србин пијан, сврне лулу, па њега камишем преко леђа, а Србин њега држалицом иза врата једном па и другом, и да не дотрче жена те га отму, мало га не убије) (СНП 3382).

(67) *Ако ћеш да се осветиш Турчину, моли Бога да почне пити ракију; ако ћеш да се осветиш Србину, моли Бога да оде у хајдуке* (Јер Турчин кад почне пити он пије док не пропадне сасвим; а Србин како оде у хајдуке већ је кућу своју раскућио, а и глава му је готово на коцу; СНП 116).

(68) *Као Српски сватови* (нпр. безобразни, вичу; СНП 2177).

(69) *Весели се, торбо пртењаро! Иде теби Рацка задушница* (кажу да говоре просјаци; Сријему и у Бачкој; СНП 536).

Релативно су оскудни гномски портрети регионалних група, па из њих сазнајемо само понешто – да су од осталих огранака српског народа Херцеговци доживљавани као опрезни (§ 70), али и сналажљиви и(ли) духовити (§ 71), а Бачвани битно другачије него данас (§ 72).

(70) *Херо сто пута преко једне воде пријеђе, па је опет тојагом обидује* [испробава], *да се не удави* (СНП 6020).

(71) *Досјетљив као Шијак* (у Војводству; СНП 1063).

(72) *Мирна Бачка* (кад ваља што да се учини, па онда да не буде ником криво, дода се напријед *па*, ако ли је то учињено онда се дода *сад*; СНП 3026).²⁶²

²⁶² Уп. садржину одјељка 5.9.2.

У неким нашим пословицама етноними и њихови деривати нису употријебљени, али представљају саставни дио ондашњег контекста, који се сада успјешно реконструира захваљујући Вуковим појашњењима. У таквим се јединицама углавном само понављају стереотипи о појединим етносима уочени у претходним примјерима. Албанац је, другим ријечима, и ту цивилизацијски заостао (§ 73), Грк препреден (§ 74), Ром лијен и безобразан (§ 75), а Турчин осيون (§ 76).

(73) *Удари ли ме, удари! Вратих ли ти, вратих!* (Казао Арнаутин коњу кад га је коњ ударио ногом у кољено, а он коња из пиштоља у чело; СНП 5760). *Чувај оца домороца и мајку доводкињу и што ти је од њих* (Приповиједају по Србији да говоре Арнаути, и значи да остало – осим оца и мајке и браће и сестара – као да и није род; СНП Д1 235)

(74) *Нек носи бисаге, кључ је у мене* (Казао Грк кад су му хајдуци однијели бисаге; СНП 3411)

(75) *Ораће је шетаће: сиј, виј, па у кош; али је мучно чувалдузе* [велике игле за шивење врећа и самара] *теглити* (Казао Циганин сељаку; СНП 4108). *Удри, Боже, ко је крив* (Слуга Циганин рекао кад је грмљело загњуруивши главу у пласт, а кад га газда удари вилама преко леђа, он мислећи да га Бог удари, повиче: „Ао Боже, ни с тобом се није вриједно шалити“; СНП 5780)

(76) *Зато сам крив јере сам жив* (Особито говоре људи који живе под владом турском; СНП 1409)

Стереотипи о појединим етносима уочени у претходним примјерима, осим тога, демантују једну филолошку тврдњу која до сада није преиспитивана. У питању је заправо процјена М. Пантића (1965: 641) да су неке кратке форме наше усмене књижевности публиковане у цетињском издању (§ 77) „жртвоване“ при селекцији материјала за коначно, бечко стога што су „могле бити неугодне људима одређених крајева и места“. Истина је, међутим, да је због искуства са првим издањем *Српског рјечника* (1818) Вук у даљој приређивачкој дјелатности избјегавао вулгарности, те да о томе свједоче и неке „у обичај узете ријечи“ што садрже етнониме а нису објављиване све до тзв. првог државног издања (1900), у које су пренијете из Вукове заоставштине (§§ 78–79).

(77) *Једе за два Тота* [Словака].

(78) *Очепио Чивутина* (кад ко стане на говно; СНП Д2 127).

(79) *Док би Циганин говно изио* (СНП Д2 27).

Описани стереотипи о појединим етносима углавном се понављају у млађој грађи референтних фразеолошких рјечника српског (и хрватског) језика – Матешићевог (ФРМ) и Оташевићевог (ФРО). Неки су устаљени искази, штавише, само незнатно варирани (§§ 80–81). Али и мимо таквих, међу оним који су заиста нови, потврђује се, нпр., представа о нашим људима као народу који је често морао да се брани, буни и да уопште ратује (§ 82), и који је из тог разлога, као и других, према туђем човјеку био изразито неповјерљив (§§ 83–84), сматрајући да је у реду да при томе и сам буде неискрен (§ 85).

(80) *куд сви Турци ту(д) и мали Мујо / голи Хасан* ’мањина, одн. појединац треба да поступа како и већина, одн. друштво (па шта буде)’ (ФРМ; ФРО)

(81) *проћи/пролазити као поред/покрај/крај чивутског/чифутског гробља* ’проћи/пролазити без поздрава, не обраћајући никакве пажње’ (ФРМ)

(82) *и/па мирна Босна/Крајина* ’и све је у реду, и све ће бити у реду’ (ФРМ)

(83) *циганска душа* ’непоуздана, некарактерна особа’ (ФРМ; ФРО)

(84) *лагати као Турчин* ’лагати претјерано, очигледно, дрско, бесрамно’ (ФРМ)

(85) *да се Власи не (до)сјете* 'прикрити право стање или праве намјере, сачувати тајну' (ФРМ; ФРО)

У истој грађи репродукују се у односу на старију, Вукову, и стереотипи о друштвеном положају и образовању појединих етноса (§§ 86–87), као и о њиховим навикама у исхрани (§ 88), (зло)употреби психоактивних супстанци (§ 89) и социјалном понашању (§§ 90–91). Сличне су и разлике у моралном кодексу православља и католицизма, одн. ислама, с тиме што се овај пут, из перспективе католика и(ли) муслимана, исмијава православна конзервативност (§ 92).

(86) *црни Циганин* 'крајње сиромашан човјек, социјално најнижи, најгори, биједник' (ФРМ; ФРО)

(87) *свирати цигански* 'свирати самоуко, по слуху' (ФРО)

(88) *измијесити/смотати кога као Влах питу* 'измлатити, пребити кога' (ФРМ; ФРО)

(89) *пушити као Турчин* 'пушити стално, прекомјерно' (ФРМ; ФРО)

(90) *бунити се као Грк у (х)ансу* 'бучно негодовати, протестовати, жалити се на учињену неправду, нанијете невоље' (ФРО)

(91) *није турска сила* 'није хитно, не треба журити; није неопходно, може и без тога' (ФРМ; ФРО)

(92) *држати се / стајати као влашка млада* 'држати се стидљиво, збуњено, укочено, неприродно'; *чудити се као влашка млада* 'много се чудити, ишчуђавати се' (ФРМ; ФРО)

Има, с друге стране, и устаљених исказа који се од оних из Вукове збирке битно разликују у погледу стереотипа на којим се утемељени. Тако се поред физички блиских, одн. сусједних и савремених етноса, у слици свијета реконструисаној помоћу млађе фразеолошке грађе нашег језика јављају и давни или прадавни народи (§§ 93–94), те савремени народи европског сјеверозапада или Далеког истока (§ 95), блиски само у модерном и глобализованом свијету, какав је човјечанству свануо с штампаном књигом и осталим, касније развијеним медијима. Истим путем развијене су и нове опреке, попут оне која се на портрету Новог свијета пројављује између наоко лагодне свакодневице евроамеричке већине, којој припадају чак и наши исељеници (§ 96), и туробног живота афроамеричке заједнице, која је вијековима трпјела ропски положај, ни до данас не досегавши социјални просјек (§ 97). У такође имплицитним опрекама, а унутар оквира нашег народа, истакле су се и неке регионалне заједнице, како старе (§ 98) тако и, условно речено, нове (§ 99).

(93) *последњи Мохиканац* 'последњи представник какве групе, покрета и сл.' (ФРМ; ФРО)

(94) *вавилонски/бабилонски језик* 'стил, начин говора неразумљив већини представника истог језика' (ФРМ; уп. *говорити српски* 'говорити јасно, разумљиво' (ФРО)); *бити / налазити/наћи се у Вавилону/Бабилону* 'бити у мјесту гдје се употребљава много говора (неразумљивих говорном лицу)' (ФРМ; ФРО)

(95) *правити се Енглеz/Кинез* 'чинити се необавијештен, неупућен, невјешт; чинити се равнодушан, незаинтересован, не реаговати' (ФРМ; ФРО)

(96) *ујак из Америке* 'изненадна појава нечега што доноси богатство, благостање' (ФРМ)

(97) *радити као црнац* 'радити много и напорно' (ФРМ; ФРО); *црначки посао* 'тежак и(ли) слабо плаћен посао' (ФРМ)

(98) *држати се / стајати као банатска млада* 'држати се стидљиво, збуњено, укочено, неприродно' (ФРО)

(99) *човјек јужњачке крви* 'особа жестоке, вреле крви, темпераментна особа' (ФРМ; ФРО)

Поред искључиво значењских новина, ту су и новине које су и обличке. Најважнија би била фразеосхема²⁶³ у којој се сви стереотипи о датој етничкој заједници (§§ 100–101) или каквој другој групи (§ 102) сажимају између сталне именице *посла* и одговарајућег, дакле варијабилног придјева.

(100) *циганска посла* 'прљави, нечасни поступци, махинације' (ФРМ)

(101) *наша посла* 'неозбиљни, неодговорни поступци' (ФРМ)

(102) *бапска/женска посла* 'нешто о чему не вриједи говорити, празне приче, којештарије' (ФРМ)

У још новијем материјалу, какав је, рецимо, С. Марјановић (2017) прикупио у сврхе контрастирања материјалу из француског језика, тенденција фактографског заснивања стереотипа о појединим етносима постаје још очигледнијом. У тој грађи, сачињеној од устаљених поређења, налази се – истина – и један нови примјер сумњичавости, настао вјероватно у ратним околностима, битно измијењеним у односу на пређашње, макар номинално братске (§ 103), али су сви остали примјери упадљиво засновани на енциклопедијском знању о демографским карактеристикама, култури, економији и политици физички блиских народа (§§ 104–105), те народа више или мање утицајних на европској и свјетској позорници (§§ 106–108).

(103) *лагати као Србин* (у Хрватској)

(104) *стар као Грчка; дужан као Грчка, пропасти као Грчка*²⁶⁴

(105) *развијен као албанска привреда; растурити/разбити као бугарску скупштину*

(106) *тачан као швајцарски сат*

(107) *бити/имати кога као Кинеза/Рус*

(108) *пити као Рус, пијан као Рус*²⁶⁵

Слично се запажа у материјалу К. Авагјан (2017), прикупљеном ради контрастирања материјалу из руског језика, не само из корпуса него и директно, од информатора, а и знатно обухватније – тако да, поред устаљених поређења, укључи и сентенце, чак и учестале колокације. И из њеног материјала, наиме, уз традиционалне, фоклорне стереотипе о другим народима (§ 109) и појединим регионалним заједницама нашег народа (§ 110), али и цијелом нашем народу (§ 111), ишчитавамо и понеки млађи стереотип, у мотивацијском погледу умногоме сличан (§ 112), али је јасна доминација чињенично заснованих стереотипа, одн. стереотипа који извору из енциклопедијског знања о економском и културном нивоу појединих страних народа (§§ 113–114) или њиховом држању према нама током трагичне деценије на крају XX в. (§ 115).

(109) *убацивати се као Циганче у контејнер* 'укључивати се у дружење, разговор, игру и сл. без одобравања осталих учесника'

(110) *глуп као Босанац; лењ као Црногорац, радити као Црногорац*

²⁶³ В. одјељак 5.9.

²⁶⁴ За податке о (могућем) поријеклу в. Мршевић-Радовић 2004.

²⁶⁵ Сами Руси, међутим, ако ваља судити према језику, одн. његовој фразеологији, уживање у алкохолним пићима везују за Другога: *пѐт как поляк, пѐт как 100 китајцев, напитокся как финн в Питере*, док начин на који они пију, рекло би се, сматрају исправним: *пѐт по-руски, а врет по-немецки* (Авагјан 2017: 115–116).

(111) *српски понос, српски инат*

(112) *словенска/руска душа* 'истакнута осјећајност, срчаност, наводно својствена словенским народима, посебно Русима'; *енглески хумор* 'окрутно, беспштедно изражавање смијешних доживљаја свијета и живота, али и сопствене личности, наводно својствено Енглезима'; *турска гимнастика* 'лешкарење' (вјероватно иронична алузија на термин *шведска гимнастика* 'систем тјелесних вјежби који је разрадио шведски педагог П. Х. Линг')

(113) *словеначки/немачки/јапански квалитет* 'висок квалитет, поузданост (о индустријским производима)', ант. *кинески квалитет*

(114) *ухватити се као Рус за књигу*

(115) *тешко оном кога Рус брани, а Грк храни*

5.8. СТВАРНОСНА ОСНОВА СТЕРЕОТИПА УГРАЂЕНИХ У ПОЈЕДИНЕ ОНОМАСИОЛОШКЕ ПОРТРЕТЕ

У покушају да одговоримо на питање како настају предрасуде о појединим народима и колико су такве предрасуде утемељене у стварности у овом ћемо одјељку предочити неколико примјера националних аутостереотипа и хетеростереотипа. Изабрали смо оне који су најистраженији и најилустративнији, при чему смо водили рачуна о томе да закључци до којих доћемо буду примјенљиви и у случајевима других, у овом одјељку непоменутих народа. Тако ћемо закључци о реалној основи међународних стереотипа о Јеврејима, ако буду добро образложени и стога убједљиви, моћи да се примијене и на реалну основу српских и уопште јужнословенских стереотипа о Цинцарима, који су у друштвеној и економској историји Балканског полуострва имали улогу одговарајућу улози Јевреја у друштвеној и економској историји Европе.

Прије него што прећемо на конкретне примјере, дужни смо напоменути да су аутостереотипи и хетеростереотипи често у опозицији, те да нормалним изгледом и понашањем поједини народи по правилу сматрају управо свој изглед и управо своје понашање. Тако Пигмеји, просјечно високи свега 145 cm (и то рачунајући само мушкарце), за припаднике околних, средњоафричких, банту народа (нпр. народа Тутси), мисле да су незграпни и неспретни „попут слонова“ (АНС 2006: 57, 95). У сврхе трајне аргументације таквог става према Другој многе се заједнице користе и одговарајућим митовима. Према ромском антропологијском миту, нпр., Бог је првобитне људе саздао од глине, али тако што је фигуре од којих су настале бијела и црна раса пекао прекратко, одн. предуго. Роми су, наравно, савршене пути јер су настали од фигуре која је с ватре склоњена у прави час (АНС 2006: 53). Масаи, народ јужне Кеније и сјеверне Танзаније чији се припадници истичу висином и ратничким умијећем, често краде стада околних племена не би ли доказао јунаштво и надокнадио губитке изазване сушом, болестима или туђом крађом. Такву дјелатност, умногоме сличну (старо)црногорском четовању, они међутим оправдавају сопственим космогонијским митом, према којем је Бог говеда дао једино Масаима. Отмицом стоке они стога, по сопственом увјерењу, само врше поврат имовине коју су им други отуђили без икаквог права (АНС 2006: 87, 92).

Поред аутостереотипа и хетеростереотипа међусобно, у опозицији могу бити и само аутостереотипи који се тичу истог народа у различитим фазама његовог развоја, али и у различитим ситуацијама његовог савременог постојања. Понајбољи примјер такве опозиције јесу стереотипи које савремени Грци његују о Хеленима и Византинцима, а онда и о себи као достојним потомцима обојих. Та се опозиција без задршке репродукује и у књигама о менталитету, историји и култури Грка, а ми ћемо ради илустрације навести само одломак из бестселера *Hellas: A Portrait of Greece*, који је написао један познати амерички истраживачки новинар, својевремено ангажован од уредништава *Њујорк тајмса* и *Волстрит џорнала*:

Prosečni Grk vidi u sebi dva naroda [...] Čak sebe i naziva različitim imenima kako bi razdvojio ove dve suprotne osobenosti. Kada se oseća plemenito, hrabro ili stvaralački, naziva sebe Helenom. A kada se oseća nastrano, svojeglavo ili sebično, Romejom [...] Romejska strana današnjeg Grka usredsređuje se na stvarno i na moguće, vrednuje postignuća u okvirima novca i moći, oslanja se na nagon u donošenju odluka, ne uzda se u zakon i pokušava da ga mimoide, ceni obrazovanje kao sredstvo za napredovanje i razmatra svaku nagodbu koja bi omogućila ostvarenje ličnih ciljeva. Helenska se strana usredsređuje na ideal, ne vrednuje postignuća materijalnim vrednostima, oslanja se na logiku, poštuje zakon i zbog načela ga neće mimoići, ceni obrazovanje radi njega samog i užasava se ustupaka bilo koje vrste. Jedino osećanje koje dele romejska i helenska priroda Grka, u potpuno istoj meri, jeste ljubav prema zemlji (Gejdz [1987] 2017: 36–37).

Јевреји. У стварности су вјероватно најутемељенији хетеростереотипи што произлазе из дјелатности својствених датој заједници. Ако се многи њени припадници баве нпр. трговином и финансијама, заједница ће се нужно сматрати шкртом и похлепном. Тако је било и с Јеврејима, а и с Цинцарима (в. нпр. Поповић 1937). У дубље разлоге за избор занимања обичан свијет при томе не улази, а у случају Јевреја они су научној јавности и те како познати. Као што је познат и утицај који су на стереотипизацију Јевреја остварила канонска књижевна дјела, у првом реду Библија.

Ваљда откако је, према новозавјетном предању, Исус из Јерусалимског храма истјерао трговце и људе „што мијењаху новце“, испретуравши им столове и прекоривши их што су од „дома молитве“ начинили „пећину разбојничку“ (*J. по Марку*, 11/15–17), у хришћанској слици свијета Јевреји су, наиме, отјелотворење материјализма. У средњовјековној западној Европи, укључујући земље Пиринејског полуострва – из којих се под присилом и доселила већина наших Јевреја – најчешће јеврејске дјелатности, а то су биле трговина и финансије, таквом су ставу давале за право. Пољопривреда и занатство, као дјелатности које је аскетски и антикомерцијално усмјерени католицизам малтене проповиједао представљајући их производним и стога часним, за Јевреје су, међутим, биле забрањене – или званично, законом, као што им је било забрањено власништво над земљишним посједом, или неформално, разним прикривено дискриминаторним мјерама, које су прописивали поједини еснафи. И не само то; осим што су, немајући да уложе гдје друго, били принуђени да сав уштеђени новац позајмљују уз камату, Јевреји су због постотка који су при томе узимали хришћански владари (често много већег од десетине!)²⁶⁶ дужницима морали да наплаћују несразмјерно високе новчане износе. Зато су их комшије католици, основано али без разумијевања и саосјећања, доживљавали као лихваре и мародере, или, народски казано – као грамзивце, дерикоже и крвопије (Perry–Schweitzer 2002: 120–134).

Иако је извјесно да је Јевреја у српском средњем вијеку било не само на приморју, рецимо у Котору, него и унутрашњости, о чему свједочи нпр. Трескавачка повеља краља Стефана Душана, може се рећи да су јеврејске заједнице у знатнијем броју код нас настале тек у првој половини XVI в. Тада је Порта, увјерена да ће јеврејско искуство, знање и умијеће допринијети привредном развоју Царства, Сефардима прогнаним с Пиринејског полуострва²⁶⁷ допустила да се слободно настањују широм Балканског. Исто је, наравно, било

²⁶⁶ Ријеч је о постотку који су хришћански владари узимали од Јевреја да би им издали и сваке године обновили лиценцу за кредитирање, те да би их заштитили при путовању од града до града. Данашњим сленгом речено, радило се о рекетирању, а Јевреји су очигледно тако третирани и пошто су избјегли у Турско царство, нпр. од стране босанских везира. Уп. исказе С. Атијаса, једног од Сефарда у Андрићевој *Травничкој хроници* (433, 436–437): „Овако усамљени и малобројни, савијамо се и склањамо пред сваким, злопатимо се и довијамо, што се каже: на леду ватру ложимо, радимо, стичемо, штедимо, и то не само за себе и своју децу него за све оне који су јачи и дрскији од нас и ударају нам на живот, на образ, и на кесу. [...] Ми смо претурили десетине и десетине везира. Они се мењају и одлазе, долазе нови и сваки почиње изнова. А ми остајемо – памтимо, бележимо све што смо поднели, како смо се бранили и спасавали и – предајемо од оца на сина та скупо плаћена искуства. Ето, зато наша чекмецета имају два дна. До једнога допре везирова рука и испразни све, али испод тога остане увек нешто за нас и нашу децу, да се спасе душа, да се помогне свој и пријатељ у невољи“.

²⁶⁷ Вјековни терор над шпанским Јеврејима кулминирао је 1492 г., последије декрета краљевског пара Изабеле Кастиљанске и Фердинанда Арагонског, када су за само неколика мјесеца протјерана сва лица која су

дозвољено Ашкеназима²⁶⁸ који су у више наврата протјерани из Аустрије и Угарске (Sindik 2009). Отада ће се код нас мијењати не само распрострањеност и положај Јевреја уопште него и удио Сефарда, који ће коначно преовладати уочи Првог српског устанка, али се једно никако неће мијењати – и наши ће се „мојсијевци“ све до холокауста бавити углавном трговином и финансијама.

Илустрације ради навешће само неколике чињенице: док је у укупном југословенском становништву уочи Другог свјетског рата тек сваки 25. радник био ангажован у сектору трговине, финансија и саобраћаја, међу Јеврејима су трговци чинили више од трећине. Десетак година раније у Метропол банци и Индустријској банци сви су чланови управних и надзорних одбора осим двојице потицали из јеврејске заједнице, док су у Београдској трговачкој штедионици, Генералној банци за трговину и индустрију и Колонијалној банци на истом положају били само Јевреји. Слично је било и у послу осигурања – три петине цјелокупног промета држала су само два италијанска друштва, оба с менаџментом јеврејског поријекла (Поповић 1997: 104, 113, 115).

Левантинци – Византинци. Такође су доста чести, мада у мањој мјери реално утемељени, хетеростереотипи што произлазе из географског положаја који нека заједница заузима између осталих. Ако се она нпр. налази на граници двију цивилизација, њени се припадници по природи ствари међу обојим сусједима сматрају непоузданим, превртљивим и лукавим. Понајбољи су примјер Левантинци, људи европског, углавном италијанског и француског поријекла који су од крсташких ратова до XIX в. живјели по градовима левантских, источномедитеранских земаља (посебно Израела, Јордана, Либана, Сирије и Кипра) бавећи се онајчешће, опет, трговином (ЛНС 1984).

Умјетнички најуспјелије исказе којим се (ре)продукују међународни стереотипи о Левантинцима у нашој је књижевности, мислимо, дао И. Андрић. Пренијећемо само два. У првом свезнајући приповједач говори с гледишта француског конзула Давила поводом Давне, тумача и љекара у служби травничких везира, који је, мада „старином из Пијемонта а родом из Савоје, и по природи Француз“, неко вријеме радио у Цариграду, па у Египту:

Левантинац је човек без илузија и скрупула, без образа, то јест са више образина, присиљен да глуми час снисходљивост, час храброст, час потиштеност, час одушевљење. Јер, све су то за њега само неопходна средства у животној борби, која је на Леванту тежа и сложенија него у ма коме другом крају света (*Травничка хроника*: 20–21, 36).

У другом Колоња, љекар Аустријског конзулата, син Млечанина и Далматинке, који је, мада с Кефалоније, студирао у Италији, а „век провео на Леванту“, говори Дефосеу, тумачу и тајнику Француског конзулата:

То је судбина левантинског човека, јер он је *poussiere humaine*, људска прашина, што мучно промиче између Истока и Запада, не припадајући ниједном а бијена од оба. [...] То су људи са границе, духовне и физичке, са црне и крваве линије која је услед неког тешког и апсурдног неспоразума потегнута између људи, божјих створења, између којих не треба и не сме да буде граница. [...] То су људи који знају много језика, али ниједан није њихов, који познају две вере, али ни у једној нису тврди. Добри зналци Истока и Запада и њихових обичаја и веровања, али подједнако презрени и сумњиви једној и другој страни (*Травничка хроника*: 235, 271).

одбила да се покрсте. Процијењује се да је међу Јеврејима таквих било можда и цијелих 150–200 хиљада. Већина је избјегла у Португал, али је само пет година касније због сличних, у међувремену и ту донијетих прописа морала да напусти читаво Пиринејско полуострво (Roth 2002).

²⁶⁸ *Ашкенази* (према хебрејском називу за Њемачку) су у средњем вијеку били само Јевреји насељени у Порајњу, али се центар њихове заједнице у XVI и XVII ст. премјестио у ондашњу Пољску и Литванију (с данашњом Бјелорусијом и Украјином). За разлику од *Сефарда* (према хебрејском називу за Шпанију), одн. Јевреја Пиринејског полуострва и њихових потомака, чији је језик великим дијелом био *јеврејскошпански* (шп. *judeo-español*) или *ладино* – Ашкенази су говорили *јидиш* (Efron et al. 2019: 217).

Нарочито на Западу, и Византинци су сматрани и приказивани лицемјерним и подмуклим, и то не од XII ст., које се обично сматра негативном прекретницом у односима романско-германске Европе према Цариграду (в. нпр. Carrier 2002), него и од раније, што показују ломбардски и нормански летописи раног средњег вијека, посебно изјава бенедиктинског хроничара Г. Малатере да су Грци *semper genus perfidissimum* 'занавијек најпритворнији народ' (Berto 2014: 21, 31). Овакав је хетеростереотип вјероватно настао не само отуда што је Византија била на граници свјетова него и отуда што је у развојном смислу била далеко испред обају – као „legitima naslednica antičkog Rima“, она ће вијековима остати „најактивнија kulturno-ekonomska sila Европе“ (*Сентиментална повест*: 77).

Да особине о којим је ријеч нипошто нису византијска специфичност, у свом историјском есеју-фелтону Б. Пекић изјављује и имплицитно, нпр. тврдњом да су и краљ Јован без Земље и нормански барони, по склапању знамените *Велике повеље слободе* (1215), практиковали „neveru, još jedan od tadašnjih navodno vizantinskih običaja“ (*н. дј.*: 115), и експлицитно, нпр. тврдњом да „vizantinizam u značenju verolomstva nije balkansko otkriće, već opšte mesto istorije“ (*н. дј.*: 50). Оба начина комбинују се, уз додатно оправдање самом природом (са становишта Запада) најистакнутије византијске дјелатности, у тврдњи да је оснивач династије Тјудора, краљ Хенри VII (1485–1509), „iznad svega“ био промућуран „ako ta reč uključuje i onu među 'vizantijske pokvarenosti' bez koje se velika politika ne vodi“ (*н. дј.*: 143–144).

Вандалци. Да би о одређеном народу настале предрасуде, није нужно да се искуства с припадницима тог народа понављају као што су се нужно понављала искуства с Јеврејима, Левантинцима и Византинцима. Понекад је потребан само један догађај. Тај догађај, међутим, мора бити врло упечатљив. Уз понеку случајност и то ће бити довољно да се настале предрасуде укоријене занавијек. Вандалци су тако престоницу најмоћније цивилизације античког свијета похарали само једном-двапут, и то не као једини, да би ипак једини били упамћени као вандалци. Пишући у приповиједачком презенту, с циљем да предмет свог есеја-фелтона стави у интернационални контекст, на то је указао и Б. Пекић: „Vandali ga [Рим] ponovo pljačkaju, ostavljajući nam pogrdan termin, koji nisu ostavili čak ni Rimljani iako su Kartaginu temeljnije uništili“ (*Сентиментална повест*: 60).

А испрва су, у тада дубоко религиозној Европи, Вандалци првенствено доживљавани у координатама трагичне судбине. Дотични се народ, наиме, из релативне анонимности за кратко вријеме узмио до неслућених висина, да би онда, такође брзо, нестао с видокруга човјечанства. Сходно хришћанском моралу, Прокопије из Цезареје, један од хроничара реконкисте цара Јустинијана, током које је и дошло до вандалског слома (534 г.), нпр. оцјењује да су такву судбину Вандалци заслужили, као и њихове претече Картагињани, тиме што нису одољели дражима медитеранског свијета – изобилном ићу и пићу, финој одјећи и раскошном накиту, посјетама театру и хиподрому, те честим гозбама које укључују и полно уживање. Нешто касније, почетком VII в., Исидор из Севиље судбину Вандала контрастира судбини Гота. Док су први биједно пропали одбивши да се одрекну аријанске јереси, други су се одлукама Никејског сабора повиновали (587. г.), захваљајући чему су се, према тумачењу аутора, вјерног католицизму, напосљетку прославили изградивши Толедско краљевство. У оба случаја Вандалци су писцима, дакле, послужили као илустрација, у сврхе моралног поучавања претпостављених читалаца, изложених сличним искушењима (Merrills–Miles 2010: 4–6).

Уочи доба револуција, у другачијем свјетоназорском оквиру, исти је народ доживљаван другачије, чак врло повољно. Шведска и данска краљевска лоза, као и војводе од Мекленбурга, поносиле су се својим варварским, наводно вандалским поријеклом, док су на америчком Средњем западу многи градови, укључујући један који је кратко био престоница Илиноиса, понијели име *Vandalia*. А онда се десила Француска револуција. Да означи појаву скрнављења и уништавања вјерских и умјетничких драгоцености, веома раширену у то доба, А. Грегоар, бискуп блоаски, сковао је 1794. г. именицу *вандализам*. Четири године касније та је именица унијета у велики рјечник Француске академије

(*Dictionnaire de l'Académie française*), а у међувремену су је усвојили новинари широм европског континента. Тако се до почетка XIX вијека уобичајила у свим већим језицима Западног свијета (Merrills–Miles 2010: 9–10).

Иако су заиста допринијели паду Рима, у првом реду похаром 455 г., при којој су однијели не само благо Јерусалимског храма, пола миленијума раније отето од Јевреја, него и позлаћене бронзане плоче с таванице Јупитеровог храма на Капитолу (Merrills–Miles 2010: 116–117), Вандали су у сјећању човјечанства стотинама годинама, управо до А. Грегоара, били само један од многих варварских народа одговорних за слом античке културе. Нпр., у писму папи Лаву X Рафаело 1517. г. прекоријева градитеље савременог Рима, упоређујући их с Готима и Вандалима, стога што у сврхе уљепшавања својих здања без зазора разграђују древно наслеђе. И 1734. г. Ц. Дезагилије Декарта и све остале Њутнове супарнике, да би их омаловажио, с подсмјехом назива војском Гота и Вандала у свијету филозофије (Merrills–Miles 2010: 10).

Зашто је онда А. Грегоар за еталон рушилачке склоности издвојио баш Вандале, учинивши да њихово име постане исходиштем одговарајућих метафора? Вјероватно зато што етноним *Готи* онда, као и данас, културну јавност подсећа и на штошта повољно. Према званичној историји Италијана и иберијских нација у њиховој су етногенези учествовали и Готи, док Вандали за собом нису оставили ниједну етничку заједницу која би се сматрала њиховим потомством. По Готима су, уосталом, названи и један стил архитектуре и ликовних умјетности (*готика*) и један књижевни жанр (*готски роман*) и један словни рез (*гопица*)... Позитивне асоцијације које су ти називи изазивали, а изазивају и даље, помутили би, дакле, утисак који је хтио изазвати бискуп блоаски (Merrills–Miles 2010: 10–11).

Самарићани. Да је за настанак предрасуда о неком народу довољан и само један врло упечатљив догађај, доказали смо претходним примјером. Сљедећим доказујемо да у том догађају може учествовати и само једно лице. Захваљујући причи о само једном, али врло упечатљивом „Самарјанину“, сви се милосрдни људи, наиме, називају самарићанима. У питању је јунак парболе коју је по назовавјетном предању Исус испричао да би једном вјерском вођи одговорио на питање „ко је мој ближњи“, постављено поводом става да љубав према „ближњему својему“ треба да буде одмах иза љубави према Богу (*J. no Матеју*, 22/37–40; *J. no Марку*, 12/29–31):

Човјек неки силажаше из Јерусалима у Јерихон, и западе међу разбојнике, и ови га свукоше и ране му зададоше, па одоше, а њега полумртва оставише. Случајно пак силажаше оним путем неки свештеник, и видјевши га, прође. А тако и левит, кад је био на оном мјесту, приступивши, погледа га и прође. А Самарјанин неки, путујући, дође до њега, а кад га видје сажали му се. И приступивши зави му ране, и зали уљем и вином; и посадивши га на своје кљусе, доведе га у гостионицу, и постара се око њега. И сутрадан полазећи извади два динара те даде гостионичару, и рече му: Побрини се за њега, а што више потрошиш ја ћу ти платити кад се вратим. Шта мислиш, дакле, који је од оне тројице био ближњи ономе што бјеше запао међу разбојнике? (*J. no Луци*, 10/30–36).

Иако су парболе поучне, обично алегоријске приче махом усмјерене „искуству које имају људи било које културе“, због чега њиховим читаоцима или слушаоцима „није потребно посебно упознавање са Палестином првога века да би разумели шта ове приче имплицирају“ (Дрејн [1986] 2004: 167), у овом је случају, ипак, врло важан и изворни друштвени контекст.

Самарија је, наиме, стара израелска покрајина (западно од ријеке Јордана и сјеверно од Јудеје као државног тежишта) коју су Асирци покорили око 721. г. пр. Хр., прогнавши велик дио Јевреја и населивши колонисте из града Куте. Након тога, 587. г. пр. Хр., јудејске Јевреје у њихово друго ропство одводи вавилонски краљ Нувоходоносор II. Пошто се ти Јевреји пола вијека касније, захваљујући едикту персијског краља Кира II, ослободе и врате у своју постојбину, затечено становништво Самарије прогласиће нејеврејима („Кутитима“), а због разлика које су се у међувремену развиле како у култу Јахвеа тако и у тексту Старог

завјета – и сектом. Самарићани ће се отад, управо супротно, држати става да су једино они прави и правовјерни Јевреји, а да су Јудејци застранили живећи у Вавилону, одн. подлежавши страним утицајима (Efron et al. 2019: 22, 36, 80, 116, 549). Овако настали јаз постепено је, штавише, „*prerastao u grijeziri i mržnji*“ (ЕХЛЗ). Према томе, у цитираној параболи „особа која се показала као истински ближњи није била неки религиозни Јеврејин, већ припадник презиране и омражене друштвене групе Самарјана“ (Дрејн [1986] 2004: 163–164).

Опита запажања. Сва четири наведена примјера доказују оно што се често тврди и у литератури разних усмјерења – да предрасуде никад нису „чиста измишљотина“, да се увијек заснивају на језгру некаквих, па макар и литерарних чињеница (као у случају Самарићана и дјелимично Јевреја), које се онда, с временом, наравно могу подешавати, често и доградњом, не само према односима колектива носиоца стереотипа и колектива који је предмет стереотипа него и сходно логички утемељеним, когнитивним процесима. По правилу то стварносно језгро настаје на основу искустава с припадницима дотичног народа, нужно понављаних кроз историју нпр. због њиховог географског положаја (као у случају Левантинаца и дјелимично Византинаца) или учесталог занимања (као у случају Јевреја и дјелимично Византинаца), али је и једно искуство сасвим довољно под условом да је дубоко проживљено – било као неочекивано (у случају Самарићана), било као потресно (као у случају Вандала).

5.9. ПСЕУДОКОМПАРАЦИЈСКИ ПОРТРЕТИ КАО ИЗВОР ПОДАТАКА О ЕТНОНИМСКИМ СТЕРЕОТИПИМА

У претходним одјелјцима увјерили смо се да у лингвистичку грађу која одражава конотативне компоненте етнонимске семантике, а онда и стереотипе о поједним народима и регионалним групама, можемо сврстати: секундарна значења и фигуративне употребе етнонимâ, етнонимске деривате у класи именица, глагола, описних придјева и прилога за начин, те фразеологизме, устаљена поређења, сентенце и апофтегме што садрже етнониме. У наставку ћемо доказати да се као извор информација о стереотипима развијеним спрам колективног Другога могу искористити и објаснидбене клаузе јукстапониране лажним поређењима типа *X као X*, гдје је *X* етноним, обично у канонском, множинском облику, и гдје везник *као* може бити и у ма којем од супстандардних облика, добијених (зависно од дијела говорног простора српског језика) или регресивном или прогресивном асимилацијом: *ко*, *к'о*, одн. *ка*, *ка'*.

Такво смо поређење назвали лажним из два разлога: 1. стога што су јединица која се пореди и јединица којом се пореди (привидно) истовјетне; 2. стога што обиљежје које је предмет поређења (тзв. поредбено треће, лат. *tertium comparationis*) није исказано, него се или подразумејева (ако дотично неправо поређење функционише као метатекстуални коментар претходног исказа) или, што је најчешће, експлицира накнадно, у јукстапонираној објаснидбеној клаузи.

Будући да термин *лажно поређење* није подесан за извођење односног придјева, увешћемо и варијанту *псеудокомпарација*, сковану од интернационалних творбених средстава. Такав термин додуше већ постоји, у књижевној стилистици, али се није уобичајио. Када се употребљава, дефинише се као фигура код које се „нека ствар, особа или осјећање упоређују са истом ствари, особом, одн. осјећањем“ (Mallin 1984: 15), а углавном опримјерује стиховима *Божанствене комедије*, посебно *Пакла* (в. нпр. Arthos 2017: 159), гдје се естетички објашњава „неисказивошћу чудесног Дантеовог искуства“ (Mallin 1984: 26):

Gromovit tutanj teški san mi prebi / u glavi tako da se naglo prenuh, / ko čovjek koji silom dođe k sebi (4/1–3).

Ne smjedoh saći sa staze i stati / uza nj al' idah naklonjena čela, / ko kad se netko s poštovanjem prati (15/43–45).

Moј vođ najednom „Pazi, pazi!“ reče / s mog mjesta k sebi vukući me bliže. / Okrenuh se ko čovjek koga peče / da vidi od čega moro bi da bježi (21/23–26).²⁶⁹

Из једног аспекта гледано, изрази типа *X као X* спадају у *фразеосхеме* (Шмелев 1973), *фразеошаблоне* (Fleischer 1982) или *схематичне идиоме* (Croft–Cruse 2004), одн. конструкције чија фразеологизованост потиче од „саме структуре и њеног сталног дијела, а не од лексичких јединица које се ту уводе испуњавајући 'празна мјеста'“ (Баранов–Добровольский 2014: 87). Мада се према степену идиоматичности, одн. семантичке „сливености“ или „сраслости“, могу сврстати једино у „дјелимично“ или „слабо“ идиоматичне, све такве конструкције, ипак, одликује карактеристичан прагматички учинак „непотпуне“ реплике (Мечковская 2019: 154).

Из другог аспекта гледано, изрази типа *X као X* спадају у *таутолошке конструкције*,²⁷⁰ које је помоћу примјера из разних језика, али посебно енглеског, у лингвистици прва детаљно описала и објаснила А. Вјежбицка (1987). Тада је утврђено, а касније и много пута потврђено да таутолошке конструкције, као и нужност да се оне – као наоко бесмислене – „осмисле“, представљају језичку универзалију, док су синтактички обрасци према којим се оне обликују, као и начини на које се „осмишљавају“, многобројни и неријетко *лингвоспецифични* (Булыгина–Шмелев 1997: 505). У нашем језику, нпр., А. Менац ([1980] 2007: 43–52) само међу именицама²⁷¹ идентификује сљедеће обрасце: *X је X* (*Човек је човек*), *X није X* (*Ако не држи ријеч, човек није човек*), *X као X* (*Дијете као дијете*), *X над X-овима* (*лудак над лудацима*), *X за X-ом* (*дан за даном*), *X до X-а* (*кућа до куће*), из *X-а у X* (*из дана у дан*), од *X-а до X-а* (*од куће до куће*), са *X-а на X* (*с крова на кров*), од *X-а X-у* (*од пријатеља пријатељу*).

Што се тиче значења таутолошких фразеосхеме типа *X (ни)је X* и *X као X*, разјашњено је да га поред значења саме структурне схеме одређује једино конотација употријебљених лексема. Свака таква таутолошка конструкција, наиме, представља имплицитну тврдњу да су одређена, и то баш конотативна обиљежја заједничка за све представнике дате категорије у свим њиховим ситуацијама; сва остала обиљежја, по којима се представници дате категорије могу разликовати, и међусобно и од ситуације до ситуације, ирелевантна су (Булыгина–Шмелев 1997: 508–509).

Филозофији су ове чињенице одавно познате. Налазимо их, нпр., и у учењу нашег филозофа и књижевног критичара Љ. Недића, које је – мада поникло на ставовима К. Бранковића и М. Кујунџића, а посебно на теорији В. Вунта – задржало и те како оригиналан ауторски печат (Ивановић Н. 2021: 102, 107). У биљешкама намијењеним предавањима из логике која је крајем осме деценије XIX в. држао на Великој школи у Београду Недић, наиме, упозорава на сљедеће:

Често се каже: „Човек је човек“. Ми нећемо тим да кажемо да је човек једно биће које је идентично са самим собом [...], него хоћемо да кажемо да је човек слабо биће, може да погрешити и т. д. [...] У овом случају под речју *човек* ми разумемо [...] једну од *особина што придајемо* човеку (према Марић 2000: 183, одн. Ивановић Н. 2021: 105; курзив је наш).

Ни лингвистици ово, наравно, није било непознато, о чему свједоче и наши референтни рјечници, који полазећи од цитата типа „Људи као људи, о догађајима и поступцима расуђавају и суде по сопственим осећањима“ тврде да везник *као* „при понављању исте речи у поређењу подвлачи, истиче особину која је већ позната, обична,

²⁶⁹ Стихови су наведени према препјеву М. Комбола.

²⁷⁰ У неким контекстима, нпр. књижевностилистичком, па и реторичком или прагмалингвистичком, термину *таутологија* значење је другачије (в. нпр. Ковачевић 2015, па и Ивановић М. 2019, одн. Ивановић М. 2020).

²⁷¹ Глаголске таутолошке фразеосхеме по њој су *Говорио не говорио...*, *Ко био да био...*, придјевске: *цијел цијелцат*, придјевско-прилошке: *све бољи и бољи*, одн. *све боље и боље...* А идентификују се и неки мјешовити типови. Иако нисмо сигурни да све наведене схеме уопште представљају таутолошке фразеосхеме, сигурни смо да она којом се ми бавимо то јесте.

природна, сама собом разумљива“ (РСА). Савремена су лингвистичка тумачења, ипак, софистициранија, па тако поводом прагматичког учинка таутолошких фразеосхема читамо да оне представљају „формулу мирења са стварношћу“ (Николина 1984: 45), одн. прихватања обично негативних манифестација дате категорије као неизбјежних.²⁷² У генеративном кључу оне се пак објашњавају као трансформациони исход дубинске структуре у којој се дата предметност, као представник своје категорије, савија с централним представником исте категорије, одн. својим прототипом: *град као град* ’град о којем је ријеч изгледа као обичан град’ (Меликян 2013: 248). Другачије је, тврди се, у случају гдје „празно мјесто“ испуњава властита именица. Ту се указује на обиљежја дотичног референта непромјенљива с протоком времена: *Рим као Рим* (Величко 2016: 25).

Конструкције са етнонимом типа *Срби ко Срби* могу се, рекло би се, тумачити на оба начина, па би парафразиране као трансформациони исход дубинске структуре која садржи, рецимо, апозицијску поредбену клаузу за једнакост – изгледале овако:

Срби сада, као што су сваки пут у прошлости и као што ће сваки пут у будућности, [јукстапонирана објаснидбена клауза].

*Срби о којим је ријеч, као што би и сви остали Срби, [јукстапонирана објаснидбена клауза].*²⁷³

Објашњена првом, а поготово другом парафразом, конструкција *Срби ко Срби* у ствари садржи двије, само облички истовјетне именице – прву, која је у референцијалној служби, стога што упућује на конкретну предметност, и другу, која је у денотативној служби, стога што означава цијелу класу предметности (уп. Урысон 2020: 110).

Напоменимо и то да је корпуснолингвистичким путем, помоћу Националног корпуса руског језика (НКРЯ), П. Кота-Рамузино (2019) одредила „семантички профил“ Х-а. Утврдила је да су у руском језику посриједи најчешће називи људских бића и колектива (*дети кад дети, мужик как мужик, народ как народ*), потом дијелова тијела (*лицо как лицо*), те јединица времена и простора (*неделя как неделя, дом как дом*), а најрјеђе називи апстрактних јединица (*работа как работа*). Одредила је и функције одговарајућих конструкција, утврдивши да се оне јављају или као метатекстуални коментар претходног исказа, и то без накнадног објашњења (*Сочувствия не искал. Жизнь как жизнь*), или као тема, за којом се, у сљедећем исказу, наводе обиљежја на основу којих је извршено поређење по једнакости (*Вечер как вечер. Время отдушины*). Приметила је и да је у неким случајевима интерпункцијом извршена својеврсна деидиоматизација конструкције: *люди, как люди; люди – как люди* (Котта-Рамузино 2019: 50).

И наш материјал сугерише исто. Прецизније речено, таутолошке фразеосхеме са везником *као* и етнонимом у српском језику такође могу бити метатекстуални коментар претходног исказа, али се најчешће јављају „као тема“, дакле праћене објаснидбеним клаузама,²⁷⁴ којим се само оспољава (површински) оно што је смисаоно већ ионако присутно (дубински), оно што се, другим ријечима, подразумејева. Учили смо и примјере

²⁷² Како нас упозорава Ј. Д. Апријан (1995: 165–167), биномативни исказ *Война есть война*, прагматички говорећи, не нарушава Грајсово *начело информативности* управо захваљујући конотативним компонентама крвопролића, разарања, похаре, незакоња, зла итд., које се у значењу употријебљене именице „подразумијевају“. Отуда је цитирана реченица *псеудотаутолошка*, тачније примјерена свакој ситуацији у којој говорно лице саговорнику објашњава стање о којем је ријеч, покушавајући да укаже на основни разлог из којег оно одступа од моралних норми и човјечности уопште. Другачије је у случају биномативног исказа *Мир есть мир*, гдје је асоцијативни потенцијал употријебљене именице незнатан. Тај исказ саговорнику, наима, није информативан или то не мора бити онолико колико је можда говорном лицу.

²⁷³ И иначе се поредбене конструкције с везником *као* објашњавају парафразама, одн. тврђом да „представљају сажете облике поредбених клауза с везником *као што*, нпр. *Вредан је као мрав* ’Вредан је као што је вредан мрав’“ (Пипер и др. 2022: 402).

²⁷⁴ А. Менац ([1980] 2007: 44) тврди слично, констатујући да за разлику од типа *X је X*, који „најчешће *tvori završenu rečenicu*“, овај „obično dobiva puno tumačenje u nastavku rečenice“.

деидиоматизације зарезом (§ 1) и примјере деидиоматизације цртом (§ 2), која се јавља и између саме конструкције и јукстапониране објаснидбене клаузе умјесто уобичајеног зареза (§ 3). Уочили смо, такође, и неке чињенице које наведена ауторка није уочила – да се у вези с таутолошким конструкцијама јављају и необавезни показатељи прагматичког карактера: *наравно, дакако* (§ 4), те необавезни показатељи семантичког карактера: *као и ув(и)јек, као и обично, по обичају* (§§ 5–7).

(1) Srbi, ko Srbi, bez vođe i strategija kroz vekove. Žalosno, mi smo neorganizovan narod. <rts.rs>, 10. 4. 2016.

(2) Crnogorci – ko Crnogorci, najveće uvlake, poltroni i licimUri. Uvlačili se Titu (dali ime gradovima *Titov Vrbas* i *Titograd*, pa kada se Stari ohladio to izbrisali), Rusima (skovali parolu *hoćemo Ruse*, pa kada ih je Tito nakrpio objasnili kako su oni vikali *hoćemo gusle*), Slobi i Srbima (pa posle napisali svoj pravopis). <021.rs>, 17. 9. 2010.

(3) Rusi ko Rusi – uvežbani i nakićeni, totalno profi [поводом Међународног сусрета деце *Радост Европе*]. <vreme.com>, 10. 10. 2002.

(4) Hrvati ko Hrvati, naravno, prvo su godinama kukali kako nas veliki bendovi godinama zaobilaze, sad kad nas posjećuju u našem dvorištu – skupi su! <epodravina.hr>, 24. 6. 2010.

(5) Amerikanci ko Amerikanci, kao i uvek, gledaju samo sebe. Briga njih i da Rusi potamane sve njihove iz naše „opozicije“. Neće reagovati. <kurir.rs>, 16. 4. 2018.

(6) Kinezi ko Kinezi... Čudni i inovativni, kao i obično. <samoopusteno.blogspot.com>, септембар 2011.

(7) Japanci ko Japanci, tačni i precizni po običaju, a nama nek bog pomogne. <kurir.rs>, 21. 10. 2014.

За разлику од П. Кота-Рамузино, ми нисмо користили национални корпус увјерени да овакве конструкције, као доминантно разговорне (Менас [1980] 2007: 44), своје мјесто у писаном језику махом налазе на форумима, блогovima и друштвеним мрежама, као и у колумнама и читалачким коментарима на страницама медијских портала. Зато смо их током маја и јуна 2021. г. ексцерптирали помоћу мрежног претраживача *Google* (<https://www.google.com>), не ограничавајући „временски распон ни интернетски домен, нити дефинисани језик интернетских страница“ (Марјановић 2022: 286).²⁷⁵ За ексцерпцију смо при томе бирали у првом реду имена нација или регионалних група српског језика, те имена страних нација које су истакнуте у нашем политичком, економском и културном животу. Тако смо добили укупно 14 аутопортрета и хетеропортрета.

Будући да предстојећим одјељцима представљамо нову²⁷⁶ методу истраживања стереотипа, назовимо је *тумачењем* или *реконструкцијом псеудокомпарацијских портрета*, дужни смо напоменути да она – за разлику од тумачења ономасиолошких портрета, а стога што се не бави језиком (као системом), него говором – није метода лексикологије (у ужем смислу). Ријеч је, наиме, о лингвокултуролошкој и уопште лингвистичкој методи. Лингвистима је она отуда ближа од нпр. анкетаирања (које прије припада социјалној

²⁷⁵ Цитирани аутор скреће пажњу на чињеницу да корпуси који се састављају као национални ни иначе нису довољни за фразеолошка истраживања. За праву слику о употреби појединих фразема биле би, наиме, потребне стотине милиона појавница. Зато се у посљедње вријеме све више примјењује приступ *Web as corpus* (енгл. 'интернет као корпус'), заснован између осталог на ставу да су интернетски извори ионако понајбољи управо зато што се „одликују нецензурираним и размерно спонтаним језиком“ (Марјановић 2022: 285).

²⁷⁶ Мада нова, метода је у основи веома слична оној коју је М. Стефановић (2012: 96–97, 99), нпр., примијенила у реконструкцији стереотипа жене у руском језику употријебивши, као грађу, исказе из Националног корпуса руског језика (*НКРЯ*) који садрже *маркере стереотипности*, одн. конструкције *вс-женщин-*, *типичн-женщин-*, *настоящ-женщин-* и *как-женщин-*.

психологији, одн. социјалним психолозима) јер грађу за тумачење прибавља из говора, и то аутентичног говора, насталог мимо експерименталне или било какве друге контроле.

5.9.1. Срби ко Срби

Ако је тумачење псеудокомпарацијског портрета релевантно, као што ми тврдимо, на основу одговарајућих исказа може се констатовати да Срби себе колективно поимају као домишљате и сналажљиве (§ 1), што би, ако је истина, свакако било похвално. Похвална би, надаље, требало да буде и наша непокорност, коју – макар према сопственим наводима – испољавамо не само тако што смјело одбацујемо јарам страних сила (§ 2) него и тако што и својим представницима, као људима које смо сами изабрали, пружамо отпор ако они пожелеле да нас покоре (§ 3).

(1) Srbi ko Srbi, sami se snađu gde god da ih baciš i u kakvu god poziciju. <*biznis.telegraf.rs*>, 6. 4. 2020. / Srbi kao Srbi su provalili da mogu da se koriste svi resursi [хотела] Chandrisa: bazeni, otvoreni bioskop, igraonice za decu... Neki su išli na stoni tenis i đakuzi, mi nismo baš sve isprobavali... Srpska snalažljivost je neprevaziđena. Na kraju su ispali smešni oni koji su platili smeštaj u tom hotelu jer je papreno skup. <*putnica.com*>, 4. 10. 2013.

(2) Srbi kao Srbi, radije bi da su svi izginuli nego da su se „ponižavali“ kao što je to činio knez Miloš. <*telegraf.rs*>, 7. 1. 2018. / Срби ко Срби, треба их тући као магарце да би нешто схватили... Када престану постављати неумјесна питања и почну слијепо, ако већ не разумију ствари, вјеровати Америма, они ће напакон увидјети да прогрес за њих значи одвајање од Русије, улазак у НАТО и понижавајућа, све дубља неоколонијална зависност. <*nspm.rs*>, 24. 7. 2014.

(3) Један стручњак нам је на телевизији објаснио да је то најсмешнији вирус на свету, уз смех и подршку шефа државе. А онда су се сви уозбиљили, па је дотични шеф постајао све строжи, захтевајући апсолутну дисциплину. Но, Срби ко Срби, осладила им се слобода још од 1804, па никако да их доведеш у ред. <*politika.rs*>, 7. 4. 2020.

Неки од нас, међутим, сматрају да се на наведене начине просто остварује давнашња српска навика да се Другомер пркоси (§ 4), а неки – да је српски народ уопште осион, те да истрајно одбија било какав поредак, чак и онај који је установљен законом (§ 5). Малобројни међу нама, опет, мисле да и нисмо непокорни, него баш напротив поданичке нарави, коју нарочито показујемо управо под домаћом влашћу (§ 6).

(4) Srbi ko Srbi, teraju inat! <*aforizmi.org*>, јул–август 2015.

(5) Srbi ko Srbi, svi misle da je tu gde se oni parkiraju njihovo privatno vlasništvo. <*ispovesti.com*>, 13. 9. 2018. / Srbi kao Srbi, uvek ćemo naći neku rupu u sistemu. <*centarzamame.rs*>, 14. 6. 2016.

(6) Srbi kao Srbi! Ljube skute, kao što su naši preci u svilenim gaćama i sa fesovima na glavi puzili pred Turcima, ali sve dotle dok nije došao Karadorđe! <*pecat.co.rs*>, 5. 9. 2011.

Као најважније мане свог народа наши људи, ипак, махом помињу неслогу и раздор (§ 7). Истим поводом набрајају могуће узроке, попут суревњивости и изражене склоности негативној критици (§ 8), па и могуће последице, попут одсуства стратегија и њима одговарајуће хијерерхије (§ 9). У вези са самим поменутих манама истичу њихову постојаност, како у времену (§ 10) тако и простору (§ 11), па и с обзиром на различита ненационална својства (§ 12). О њима, штавише, говоре као о нечему неизбјежном, судбинском и, с обзиром на крајњи исход, трагичном (§ 13). Малобројни међу нама, с друге стране, помену и покоје дијаметрално другачије искуство (§ 14).

(7) Srbi ko Srbi... uvek nađu temu za podelu. <*twitter.com*>, 14. 11. 2020.

(8) Srbi k'o Srbi, samo se takmičimo ko je veći velikomučenik i ko radi za manje pare i u težim uslovima, umesto da se razumemo i podržavamo [поводом радничке подршке штрајку у Пошти]. <facebook.com>, 18. 11. 2017. / Srbi ko Srbi, umesto da podrže ono što je ispravno, oni od sujete i besa samo kude i kritikuju. <juznevesti.com>, 20. 9. 2013. / Srbi ko Srbi su, naravno, odmah našli zamerke. <novaekonomija.rs>, 21. 9. 2016.

(9) Srbi ko Srbi, sve što valja oteraju [о способним појединцима]. <ozonpress.net>, 20. 12. 2019. / Srbi, ko Srbi, bez vođe i strategija kroz vekove. Žalosno, mi smo neorganizovan narod. <rts.rs>, 10. 4. 2016.

(10) Srbi kao Srbi, naravno, ne mogu da budu složni čak ni kada vide uragan u kući pored svoje. Tako je i Đurađ Branković nagovorio Turke da udare na Lazareviće, zabrinut zbog njihovog sve većeg uticaja. <telegraf.rs>, 26. 10. 2016. / Srbi kao Srbi, posvađali su, dakako, ono načina kojim će se suprotstaviti Turcima. Prvo je izbila svađa između Đorđa Ćurčije i Jakova Nenadovića... <telegraf.rs>, 28. 4. 2018.

(11) „Срби као Срби, никада нису јединствени и не вјерујем да ће послушати ово што стално причам“, истакао је Дачић [као шеф србијанске дипломатије, поводом замисли да се српске странке у Црној Гори укључе у власт ДПС-а, с Милом Ђукановићем на челу]. <in4s.net>, 26. 10. 2018. / Srbi kao Srbi, nigde, pa ni u zapadnim krajevima ne mogu da se usaglase oko bazičnih pitanja. <nin.co.rs>, 15. 3. 2001. / Srbi ko Srbi, ne bi bili što jesu kad bi se složili. Da su prihvatili [План 34], imali bi državu u državi, i to je istina, a sve drugo samo neznanje. <rtvbn.com>, 28. 8. 2020.

(12) Srbi k'o Srbi, pa makar i bili pederi i lezbejke, najviše vole da se podele u više ekipa. Pored gej parade, sada postoji i parada trans-osoba, i sada se tu vode kao neki pregovori da li će kao da se ujedine. <tegla.rs>, 18. 9. 2015.

(13) Srbi ko Srbi, u koliziji sa sobom sve vrijeme, ne mogu da prepoznaju svoju nesreću. Tragično! <trebinjelive.info>, 20. 3. 2019.

(14) Срби као Срби, солидарни кад је најтеже. Уливали су једни другима снагу. Делили су оно мало хране и воде што су имали, а када је то нестало, најснажнији су одлазили пешке осам километара до прве бензинске пумпе како би купили нешто за јело [о искуствима туриста из Србије који су неко вријеме остали завијани на путевима у Мађарској]. <novosti.rs>, 16. 3. 2013.

Иако су им реминисценције на догађаје даље, а посебно ближе историје изразито честе, наши људи тврде да колективно сјећање не његујемо (§ 15) и да стога другим, посебно сусједним народима допуштамо да нас искоришћавају и поред тога што су нам нанијели много несреће (§ 16). Нарочито се, према тим исказима, злоупотребљава наша склоност чулним задовољствима, нпр. уживању на морским плажама и у забавној музици (§ 17).

(15) Srbi ko Srbi. Kada su ratne strahote minule, zaboraviše mnogo toga. Zanemariše i zalaganje nesrećnog Švajcarca [A. Pajca], zaboraviše njegovu žrtvu i na kraju ga i ubiše „teškim rečima“. <ekapija.com>, 20. 7. 2007.

(16) U tome hramu [православној цркви у Глини, гдје је 1941. извршен стравичан покољ над Србима Крајишницима] је први пут изведена *Lijepa naša domovino*, danas himna RH. Izvedena je auli hrama u interpretaciji hora koji se zvao *Sindelić*. Autori su jedan Srbin i, recimo, jedan Hrvat. Hrvati ili, bolje rečeno, „Hrvati“ o tome ne smeju ni da pisnu, a Srbi kao Srbi, ili o tome ništa ne znaju ili ih nije briga. <politika.rs>, 28. 8. 2018. / To su bile krucijalne godine [oko 1918]. Da nije došlo do stvaranja SHS, Crna Gora bi potpuno stala na našu stranu. Al' mi, Srbi ko Srbi, daj parče zemlje ustaši, našem najvećem neprijatelju, pa napravi raskol u cijeloj državi. <facebook.com>, 11. 10. 2018.

(17) Srbi ko Srbi, brzo zaboravljaju i kreću na koncert svi složno [поводом вијести да се Х. Палдум сумњичи за злостављање Срба заробљених у сарајевским логорима током грађанског

рата у БиХ]. <kurir.rs>, 19. 3. 2013. / Srbi ko Srbi, mazohisti, i dalje idu u CG [поводом вијести да су из једног ресторана у Његушима отјеране гошће које су хтјеле да наруче српску цицвару]. <novosti.rs>, 31. 7. 2012.

И уопште је у нашој слици о себи хедонизам веома заступљен. Уживамо у хумору (§ 18) и веселју (§ 19), а у јелу и пићу смо, наводно, толико неумјерени да им се препуштамо и кад би то могло да нас доведе у опасност (§ 20). Тако се понашамо и кад треба да донесемо одлуку о љетовању, на које, тобоже, хоћемо да одемо у свим условима и по сваку цијену (§ 21).

(18) Srbi k'o Srbi, nisu izdržali a da u svom maniru ne prokomentarišu sve ovo [одлуку да се отписана ракија током пандемије преради у етанол који би се покљонио болницама у сврхе дезинфекције]. <blic.rs>, 25. 8. 2020. / Srbi k'o Srbi, kad ne bismo imali brutalan odgovor na sve što nas iritira ne bismo bili kraljevi humora. <telegraf.rs>, 20. 6. 2018. / Srbi, ko Srbi. Već smislili vic o tome. <opancar.com>, 7. 3. 2015.

(19) Srbi k'o Srbi, samo traže razlog za slavlje. <ikragujevac.com>, 27. 4. 2018. / Srbi kao Srbi, proslavili su [седми трофеј Н. Ђоковића на Отвореном првенству Аустралије] како dolikuje – uz pesmu i ovacije! <krstarica.com>, 27. 1. 2019.

(20) Srbi ko Srbi, obavezno zabiju koju više, jer kakvo je to srpsko slavlje ako se ne popije i ne pojede, pa u ponoć [13. јануара, у доба социјализма] počnu da se grle i ljube. Nešto i romore jedni drugima, daleko od ušiju konobara i šefa sale. <uzicanstveno.rs>, 8. 7. 2019.

(21) Mnogo pričamo o letovanju ove godine, u kojoj nam korona podmeće nogu na svakom koraku. A mi, Srbi ko Srbi, i dalje kontamo po glavi da na more odemo, ili da crknemo. <gradskiportal018.rs>, 24. 7. 2020.

На пољу финансија себе и укупно доживљавамо као лакомислене и брзоплете, чак будаласте (§ 22), а исте црте наводно испољавамо у трговини – не само свакодневной (§ 23) него и оној која изискује замашаније издатке (§ 24). Чак би се могло рећи да се овдје националним особинама сматрају немар према себи, па и околини (§ 25), а онда, у јавном раду, и јавашлук (§ 26). Ако нам у таквој, малтене крајњој ирационалности нешто крене по злу, по правилу се оправдавамо тако што окривљујемо друге (§ 27).

(22) Srbi ko Srbi, ne gledamo šta potpisujemo [о овлашћењима за Кредитни биро]. <bebac.com>, 5. 6. 2013.

(23) Срби, ко Срби! Сваки дан, било ујутру било увече, отимају се о метална колица и ко луди купују, најчешће ситнице које им никад неће требати или ће им бити потребне једнократно, и које за исте, а можда и мање паре могу набавити у самоуслуги поред стана. <politika.rs>, 2. 8. 2007. / Šajkača je austrijska vojna kapa koju su prodali nama kada su je izbacili iz upotrebe, a Srbi, kao Srbi, kupuju sve što je džabalesku. <vukajlija.com>, 2011.

(24) Srbi k'o Srbi – hoće da im bude što veći [automobil], al', ako može, da troši vazduh. <elitemadzone.org>, 24. 12. 2006. / Svakako da Srbi, kao Srbi, gube kompas u kupovini polovnih automobila. Kupuju vozila koja se najviše kvare, sa najgorim TDI motorima. Kupuju kola da bi lečili komplekse, zbog komšiluka, sebe. Posle kukaju i sve što zarade daju na popravku. <testoviautomobila.rs>, 21. 3. 2020.

(25) Srbi k'o Srbi, lako zaborave na probleme, koronu, odstojanje... Čim smo se suviše približili, i to jedni drugima a ne Grcima, opomenuli su da stanemo na graničnike obeležene na podu. <nova.rs>, 2. 7. 2020. / Srbi kao Srbi, ne veruju posebno u onu „bolje sprečiti nego lečiti“. Bar dok se ne opeku. Prema tome, malo je onih koji su stava da je bolje kupovati kondome 2 godine nego platiti abortus. <blogdan.rs>, 1. 2. 2015.

(26) Srbi ko Srbi, samo filozofiraju oko temperature i gluposti, a niko da se zapita zašto je taj bunar bio neobebežen i neograđen [поводом вијести да је неки наш човјек, упавши у бунар, преживио

52h na -20°C , што је објавио и Би-Би-Си]. <politika.rs>, 10. 1. 2017. / Srbi k'o Srbi, ovde se izjašnjavamo, a da se ovo desilo u nekoj drugoj zemlji, haos bi nastao ili bi bar smenili ovakve ljude sa položaja na kome su. Nataša Kandić nikako ne ide u rečenicu gde se pominje humanitarno pravo! [поводом вијести да је Фонд за хуманитарно право осудио хуманитарну акцију Н. Ђоковића]. <pecat.co.rs>, 12. 7. 2013.

(27) Srbi ko Srbi, i ne vole baš da se zamaraју preteranim razmišljanjem, a posle ćemo krivca lako da pronađemo u drugome. <mozzartsport.com>, 16. 12. 2014.

Као сопствену ману често, на крају, наглашавамо и лаковјерност, и то не било какву, него баш екстремну – ослоњену на крајности свјетоназорâ који су или оптимистички или песимистички (§ 28). При томе је због уздања у Бога (§ 29), а у сагласју са осталим особинама, ипак, много чешћи екстремни оптимизам, који потхрањује прекомјерно повјерење не само у ријеч својих (§ 30) него и у ријеч туђих, укључујући оне који су према нама вазда настројени непријатељски (§ 31). Малобројни међу нама, управо супротно, мисле да смо сувише сумњичави (§ 32), и да се због тога опиремо чак и развоју, који цијелом друштву, наводно извјесно, доноси само напредак (§ 33).

(28) Srbi kao Srbi, poznajući sami sebe, odmah poverujemo u sve što je najgore [поводом лажних вијести на интернету]. <espreso.co.rs>, 4. 9. 2018.

(29) Valjda će ova nova vlast zadržati Kosovo, verujem dok mogu – jedino je što kaže Gordana Lazović. Srbi k'o Srbi, veruju dok mogu. A posle – šta Bog da... <glas-javnosti.rs>, 15. 11. 2001. / Srbi k'o Srbi, vazda zagledani u nebo i zemlju, mislili: „proći će, k'o i svi jadi što su bili pa nestali“, ali bauk se osnaži i poče da uništava sve valjano. <konkretno.co.rs>, 12. 7. 2014. / Srbi ko Srbi. Kratke pameti i puni nebeskih emocija. Valjda se nadaju boljem životu kada umru. <b92.net>, 15. 11. 2019.

(30) Srbi kao Srbi će ga prihvatiti, njima nije teško podmetnuti bilo šta. Obećaj im bolje i lepše sutra i svi do jednog će trčati za tobom kao stado ovaca. <charolija.wordpress.com>, 12. 12. 2010.

(31) Srbi kao Srbi, više vole da vjeruju svojim neprijateljima, koji Srbe sa osmijehom tapšu po ramenu radeći ispod žita sve što mogu da Srbe što prije istrijebe, nego srpskim rodoljubima. <novinar.de>, 29. 11. 2011.

(32) Srbi k'o Srbi, nisu poverovali u verodostojnost vakcinskog performansa. Rekli su da su mu umesto vaccine ubrizgani vitamini! <koreni.rs>, 15. 5. 2020.

(33) Srbi kao Srbi, teško prihvataју promene pa čak i kad su nabolje. <forum.bjbikers.com>, 16. 11. 2008. / Srbi k'o Srbi – isti su cirkus pravili i pre 120 godina kad je u baru Venecija dolazila železnica. <danas.rs>

Нације које се српским језиком користе као својим Србе такође поимају као непокорне, али вреднујући ту особеност дијаметрално другачије – као негативну, одн. несврсисходну, контрапродуктивну и уопште ирационалну (§ 34). Више нам а и горе, ипак, приговарају због „присвајања“ територија које би се ионако морале сматрати нашим (§ 35), па и због наводних особина које су с тиме посебно повезане, као честољубље (§ 36), нецивилизованост (§ 37) и склоност беспотребном рату и покољу (§ 38).

(34) Srbi ko Srbi, uvek vole da isteruju neku svetsku pravdu... Evo, primer je sada ovaj Gadafi. Digli se Srbi da brane „prijatelja“, koji verovatno i ne zna gde je Srbija. <sandzakpress.net>, 24. 3. 2011. / Srbi ko Srbi, opet plivaju uzvodno. <hrsvijet.net>, 18. 11. 2016.

(35) „Mislim da će se sporazum postići, ne verujem da će ovo potrajati. Srbi ko Srbi, uvek žele da dobiju nešto; metar – metar, to im je dovoljno jer im je takva životna filozofija“, kazao je Izet Zhuja, građanin Prištine. <slobodnaevropa.org>, 18. 4. 2013. / Srbi k'o Srbi, prisvojili su sav hrvatski teritorij na lijevoj obali Dunava, izmišljajući u bizantinskom stilu razloge zbog čega nam to ne mogu vratiti. <hdpz.hr>, јануар 2009.

(36) Srbi ka Srbi, ako nije po njihovu, sve je naopako. <vecernji.hr>, 17. 2. 2013. / Srbi ka Srbi, cilj im je da dominiraju, makar i selom [или „силом“?]. <trebinjelive.info>, 1. 3. 2019.

(37) Srbi ka Srbi – divlji i nedokazivi! Čast iznimkama, i to nemilo rijetkim. <blog.dnevnik.hr>, 25. 9. 2010.

(38) Srbi ko Srbi, ne mogu bez rata, pa udri po Kosovu. Trebalo je da ih NATO još više tresne. <rtcg.me> / Srbi ko Srbi, il' ima poštolj, il' ima žlicu, ali nereda i krvi mora biti pored njih! <24sata.hr> / Srbi ko Srbi... biće mir u svijetu kada svi postanu Srbi. <cdm.me>, 29. 9. 2020.

Из угла оних који се не изјашњавају као Срби српска се похлепа не ограничава на „присвајање“ територија. „Присвајају“ се и људи и њихове душе (§ 39). Они који пак својом вољом пристају да буду „присвојени“ у ствари не расуђују нормално, него представљају жртве сопствене глупости и сопствених заблуда (§ 40), али и српске науке, која је – будући, тобоже, у служби политике – врло склона измишљању и домаштавању, нарочито на пољу истраживања прошлости (§ 41) и језика (§ 42).

(39) Srbi k'o Srbi, samo negiraju. „Crnogorci nisu Crnogorci, Bošnjaci nisu Bošnjaci, Hrvati nisu Hrvati... sve su to Srbi“. Pa se onda čudite zašto vas susjedi ne vole i zašto neće sa vama. Prestanite da negirate druge i drugačije i odnosi će krenuti da se popravljaju. <b92.net>, 29. 9. 2019.

(40) Srbi kao Srbi, misle da su specijalni. A oni koji su umislili da su Srbi, oni su stvarno specijalni. Najviše su se distancirali od mozga. <cdm.me>, 17. 9. 2019.

(41) Srbi ka Srbi, vazda lažu i fabrikuju istoriju, od kokošara i posrbice napraviše srpskoga junaka. <facebook.com> / Srbi ka Srbi, od toga napravili priču, a nitko nema potvrde da su to zemni ostaci cara Dušana. <forum.krstarica.com>, 14. 8. 2019.

(42) Srbi ka Srbi, za par godina će nam tumačiti kako je *veletržnica* srpska rič. <forum.hr>, 23. 8. 2010.

И уопште су Срби толико вјероломни (§ 43), превртљиви (§ 44) и начелно лоши да не полажу право ни на понашање какво им заправо и доликује (§ 45). Што се нас пак тиче, овако тамни тонови нису разлог за забринутост – слика коју су о Србима развиле истојезичне комшије из нашег угла није ништа друго до исход пуке зависти, ионако својствене малима и безначајнима (§ 46).

(43) Srbi ka Srbi, pogazit dogovor im je ka i poč pišat. <slobodni.net>, 18. 6. 2010.

(44) Srbi ka Srbi, danas četnici, sutra partizani, pa ukруг! Uvijek imaju rezervne kape, a sada je moderno biti četnik. Koliko je „potomaka“ четника, čudi me kako partizani oslobodiše Srbiju. <antenam.net>

(45) Srbi ko Srbi, ne mogu da ne srbuju. <hercegbosna.org>, 13. 1. 2017.

(46) Zavjesa je pala, ostali su sami sa sobom [други југословенски народи]... da se guše u sopstvenoj mržnji i kompleksima. A Srbi ko Srbi ostali najveći, najmoćniji i najvažniji narod na Balkanu. <in4s.net>, 4. 12. 2019.

5.9.2. Лале ко Лале

У претраженом корпусу исказâ типа *Војвођани ко Војвођани, Банаћани ко Банаћани* нема, али су наведене заједнице ипак представљене под народским именом *Лале*. Њихови се припадници у одговарајућем псеудокомпарацијском портрету приказују као доброћудни људи (§ 1), који воле да се шале (§ 2), а још више да се обилно хране, у првом реду масним јелима, а за десерт маковњачом (§§ 3–5). Необично су безбрижни (§§ 5–7), подоста троми (§ 8), а можда у складу с тиме и помало конзервативни (§ 9).

- (1) Lale ko Lale, dobri ljudi. <bmwclubserbia.com>, 6. 5. 2012.
- (2) Lale, ko Lale. Nije im dosta rivalstva sa Bačvanima, pa teraju kera i sa svojima. <danubius.forumsr.com>, 25. 11. 2013.
- (3) Lale ko Lale, dobra slanina i štrudla s makom. <bmwclubserbia.com>, 6. 5. 2012.
- (4) Lale, ko Lale, izvadiše pečeno pile, nasekoše slanine i šunke, čitav kolut hleba i povrh toga još makovnjaču, a Vranjanci samo malu kačicu sa sirom i papričicom. <vukovisadunava.com>, децембар 2013.
- (5) Lale, ko Lale. Boli ih uvo za sve... Samo nemoj da im diraš šunku i kulen, a baš ih briga s kim im je sosa otišla u kukuruz. <aleksinac.net>, 30. 8. 2015.
- (6) Lale ko Lale, ni za šta ne mare. <forum.krstarica.com>, 2. 4. 2020.
- (7) Da li je moguće da Zrenjanincima naplaćuju vodu? Pa da, još pre 20 godina voda u Zrenjaninu nije bila za piće, i Kurte i Murte obećavale, a Lale ko Lale, „ta biće, bez sikiracije“. <021.rs>, 22. 12. 2016.
- (8) Lale ko Lale, malko spori. <bmwclubserbia.com>, 6. 5. 2012. / U Novom Sadu počeo prvi (pravi) sneg, temperatura 2 stepena, a Lale ko Lale... mile 30 km/h. <fiat-lancia.org.rs>, 26. 11. 2013.
- (9) Gle male Sose kako teraju modu, a Lale, ko Lale, tradicija [o дјечи на фотографији насталој око 1930. у једној панчевачкој школи]. <facebook.com>, 29. 8. 2015.

5.9.3. Црногорци ко Црногорци

И да ништа друго не наводи на закључак да су Црногорци били (и остали) регионални огранак српског народа, то би се могло помислити већ на основу њихових исказа о себи, који као најмаркантнију колективну особину наводе баш неслогу (§§ 1–2). Разлоге за тако изражену склоност раздору сами Црногорци налазе, између осталог, у сувише честим индивидуалним особинама – у наглашеној жељи за првенством (§§ 2–3), па и у тврдоглавости (§§ 2–5). Као своје битније мане, додуше знатно рјеђе, помињу и поводљивост (§ 5), слугерањство (§ 6), лијеност и(ли) кукавичлук (§ 6), али и хвалисавост (§ 7).

- (1) Crnogorci ko Crnogorci, podijeliše se. <facebook.com>
- (2) Crnogorci ka Crnogorci, svako sad ćera svoje do kraja, sve bučnije. Daće Bog i Sv. Petar Cetinjski da se izmirimo jer smo svi braća. <kzhead.info>
- (3) Crnogorci ko Crnogorci, ovako zadrți, ništa ne shvatamo i mislimo da smo veći i od Tebe samoga, o svemoguću Bože. <forum.cdm.me>, 11. 11. 2008.
- (4) Crnogorci ko Crnogorci, rasli smo među onaj krš pa nam malo krutosti nekako dođe u nasljeđe i ne treba zamjeriti. <serbiancafe.com>, 20. 5. 2009.
- (5) Crnogorci ka Crnogorci, inat, kapric, tvrdoglavost, povodljivost. <kzhead.info>
- (6) Crnogorci ko Crnogorci, oni su vlasti uvijek bili najodaniji, i uvijek čekaju da neko drugi promijeni stvari. <erepublik.com>
- (7) Crnogorci kao Crnogorci, hvalili smo se i ovim i onim, a najljepšu pohvalu sam čuo od jedne naše snahe, iz Preka. Rekla je da su naši čuveni po tome što među Stojanovićima nije bilo ni jednog razvoda braka! (Ako je i bilo, molim vas, nemojte mi reći, ne kvarite mi priču). <nestolepo.com>, 9. 10. 2013.

Остали говорни представници српског језика Црногорце у карактерном смилу поимају на исти начин, али с другачијим распоредом појединих особина. У њиховом

доживљају Црногорци су, наине, у првом реду лијени и генерално немарни, што се нарочито испољава у туризму, као основној дјелатности (§ 8), али и другдје, нпр. у спорту (§ 9). Замјерају им се, надаље, и друге ствари које и они замјерају себи – што су ограничени (§ 10), што се стално надмећу (§ 11), а онда и хвалишу (§ 12), док им се особито оштро осуђује поданички менталитет (§ 13).

(8) A što se tiče ljetovanja, Crnogorci ko Crnogorci, idealno bi bilo kad im pare ostavili na granici da im ne pravimo gužvu dolje. <banjalukaforum.com>, 26. 3. 2010. / Crnogorci k'o Crnogorci. Diče se sa 12 km lokalnog puta (dvije trake), 5 tuševa na 117 plaža, vodom na kašičicu (samo parnim danima)... <b92.net>, 15. 7. 2009.

(9) Crnogorci ko Crnogorci... ne da im se trčati, pa svaka ekipa stoji kod svog gola da ne prime gol [поводом вијести да је цијело 17. коло Друге црногорске лиге завршено без погодака]. <index.hr> / Sređivanje terena prije utakmice nije lak posao, a Crnogorci kao Crnogorci, pronašli su način da si olakšaju. Naime, dvojica radnika zadužena za postavljanje zastavica tako su, da se previše ne izmore, sjeli u fiću klupske boje i jednostavno se vozili od kornera do kornera i zabadali zastavice. <dnevno.hr>, 21. 11. 2017.

(10) Crnogorci ko Crnogorci, vide samo svoj nos i dalje ne mogu, to je preveliki napor za njih. <novosti.rs>, 13. 6. 2019.

(11) Crnogorci ko Crnogorci, moraju da budu glavni. <vukajlija.com>, 2008–2009. / Crnogorci, ko Crnogorci, u takvim prilikama nikada ne odustaju i prihvatiše tu ponudu [да уз опкладу обарају руке, у Студентском граду с момцима из прекодринских крајева]. <blog.b92.net>, 6. 6. 2012.

(12) Crnogorci kao Crnogorci, preuveličavaju isto kao lovci i ribari. <telegraf.rs>

(13) Crnogorci – ko Crnogorci, najveće uvlake, poltroni i licimUri. Uvlačili se Titu (dali ime gradovima *Titov Vrbas* i *Titograd*, pa kada se Stari ohladio to izbrisali), Rusima (skovali parolu *hoćemo Ruse* pa kada ih je Tito nakrpio objasnili kako su oni vikali *hoćemo gusle*), Slobi i Srbima (pa posle napisali svoj pravopis). <021.rs>, 17. 9. 2010.

5.9.4. Хрвати ко Хрвати

Хрватски псеудокомпарацијски аутопортрет умногоне одговара српском. И Хрвати себе, наине, описују као шаливчине (§§ 1–2) склоне уживању у јелу, пићу и забавној музици (§§ 2–3). Једина се разлика, наводно, састоји у томе што еуфорија којој се Хрвати брзо предају брзо и спласне, за разлику од српске (§ 4).

(1) Hrvati k'o Hrvati, svi smo na rubu kolektivnog sloma, ali smisao za humor nismo izgubili. <net.hr>, 31. 3. 2020. / Hrvati k'o Hrvati: Vinča snimio bečarac na temu koronavirusa! <radio-banovina.hr>, 4. 2. 2020.

(2) Hrvati ko Hrvati, uvijek spremni za zajebanciju. <reddit.com>, 2. 9. 2020.

(3) Hrvati k'o Hrvati, kad su došli na trku, raspakirali se, zaroštiljali. Krenula glazba, hrana, piće, vrhunaska atmosfera... Gledamo mi, sve neki uštogljeni stranci oko nas. <sibenskiportal.hr>, 25. 11. 2018.

(4) Hrvati kao Hrvati. Lako upadnemo u euforiju, a još lakše potonemo. Takvi smo, takvi ćemo uvijek biti i nikad se nećemo promijeniti. <index.hr>, 26. 3. 2019. / Hrvati kao Hrvati, u jednom koraku ide se iz euforije u depresiju. <gol.dnevnik.hr>, 3. 11. 2010.

Двама су народима опет заједничке, макар у сопственим очима, лаковјерност (§ 5) и уопште политичка незрелост (§ 6). Обоји, надаље, сматрају да им недостаје национална стратегија (§ 7), а да је немају јер су неодговорни, не само у политици него и уопште (§ 8). Такав је немар, биће, нарочито изражен према надареној омладини, као популацији која од остарјеле Европе захтијева све буднију пажњу читавог друштва (§ 9).

(5) Hrvati k'o Hrvati, lako ih je zavesti. <forum.hr>, 21. 3. 2007. / Sve je to bila prazna priča [o kampanji koja je pratila tranziciju iz socijalizma u kapitalizam], ali smo mi, Hrvati kao Hrvati, vjerovali da nam se donosi spasonosna alkemijska formula kojom ćemo, bez bilo kakvog sustavnog pristupa, doći do obećanog/željenog zlata. <rifin.com>, 8. 2. 2013.

(6) Hrvati ko Hrvati, glup narod pa se lipi za takve ko muhe zunzare za govno, umjesto da glasanjem maknu sa vlasti tu lopovsku gamad! <index.hr> / Hrvati kao Hrvati, ne vole prebjege, ali ne znaju kako bi glasali, pa glasaju za stranke, ne za pojedince. <express.24sata.hr>, 7. 1. 2019. / Hrvati kao Hrvati, i u tom biranju [на парламентарним изборима] се понашају као nitko u demokratski uređenom svijetu. Za mnoge građane Lijepe naše i dalje postoji samo jedna stranka i samo jedan svjetonazor, pa makar većina onih kojima daju svoj glas jesu isti oni, ili njihov eho, iz perioda najcrnjeg jednoulja, kojeg su se tako žarko željeli riješiti. <buz.hr>

(7) Hrvati kao Hrvati, još uvijek nisu definirali što zapravo hoće i žele [у Федерацији БиХ] i upravo je to naš politički i nacionalni problem. <hrhb.info>, 6. 2. 2012.

(8) Hrvati k'o Hrvati, radije samo udovoljavaju formi. S maskom preko nosa teško je disati, lice se znoji, neke hvata i vrtoglavica, pa masku navuku propisno na lice samo dok ulaze i prođu zaštitara, ukoliko ga trgovina ima. Takvo nošenje maski uopće nema smisla, no to malo koga brine. <glasistre.hr>, 6. 7. 2020. / Hrvati ko Hrvati. Uvijek pametni dan kasnije, nikad dan prije. <telesport.telegram.hr>, 30. 6. 2020.

(9) Šibenčanin Maksim Mrvica naprečac je osvojio Aziju, a Europa i ostatak svijeta ne kasne previše za Azijcima. Iako se u Hrvatskoj znalo za njega, kao mladog nadarenog pijanistu, koji bi jednog dana mogao postati virtuoz, mi, Hrvati ko Hrvati, nismo previše marili kad bi stizale vijesti o Maksimovom uspjehu, ali njegova ustrajalost u nakani da se dokaže kao pijanist ipak je urodila plodom. <muzika.hr>, 5. 6. 2004.

Мада се стално жале, често без основа (§§ 10–11), Хрвати наводно не предузимају готово ништа да стање ствари промијене набоље, нарочито ако је за њега крива власт, којој се покоравају углавном без ријечи (§§ 11–12). Слично важи за дијелове државне управе који се не смјењују са смјеном власти. И поред тога што се коријен многих друштвених проблема често налази управо ту, дотле се у борби за напредније, цивилно друштво међу Хрватима, макар из њиховог угла, ријетко допире (§ 13). Баш напротив, бирократија константно јача (§ 14), док процедуре које се из њеног правца намећу свим осталом грађанима постају све сложеније и приметније (§ 15).

(10) Hrvati ko Hrvati, naravno, prvo su godinama kukali kako nas veliki bendovi godinama zaobilaze, sad kad nas posjećuju u našem dvorištu – skupi su! <epodravina.hr>, 24. 6. 2010.

(11) Hrvati k'o Hrvati, uvijek će imat nešto za kukat i prigovarati... osim kada ih krađe vlastita vlada, onda svi pognu glave i šute. <blog.dnevnik.hr>, 22. 1. 2009.

(12) Hrvati, ko Hrvati, šute li šute i čekaju manu s neba! <narod.hr>, 4. 9. 2016. / Hrvati k'o Hrvati. Zabijaju glavu u pijesak, okreću glavu od stvarnosti i čekaju da netko dođe i oslobodi ih zla u kojemu su se opet našli. <hkv.hr>, 9. 10. 2019.

(13) U subotu je bio organiziran prosvjed za ukidanje nacionalnog stožera civilne zaštite. Zašto itko prosvjeduje protiv njih? Pa nisu se Capak i ostali sami imenovali u taj stožer! Ali Hrvati kao Hrvati, nikad protiv korijena. <superportal.hr>

(14) Točno je da je ovo valjda jedina stvar u Hrvatskoj gdje se ide na ruku građanina umjesto birokracije do bola. A Hrvati ka Hrvati, umjesto da to dočekaju sa palcem prema gore, odmah krenu preseravanja i scenariji „what if“. <forum.hr>

(15) Hrvati k'o Hrvati, moraju sve zakomplicirati, birokratizirati itd. <netokracija.com>, 9. 1. 2012.

Кад је ријеч о односу према комшијским нацијама, Хрвати такође мисле да сувише праштају (§ 16), допуштајући, штавише, да се таква њихова племенитост злоупотребљава (§ 17). Када је ријеч о односима унутар заједнице, и они, опет, сматрају да су склони зависти (§ 18) и критизерству (§ 19), а онда и раздору (§ 20), који у крајњем доводи и до незадовољавајуће будности према споља (§ 21).

(16) Hrvati, kao Hrvati, pružaju i drugi obraz da ih se neprestance šamara, i tako već stoljećima. Jer „interes“ je Hrvatske ulazak Srbije u EU! Po tisuću puta *SIC!* <narod.hr>, 23. 9. 2016.

(17) Hrvati ko Hrvati naivni, prvo izašli na referendum i dali svoj glas za jedinstvenu BiH, Hrvatska pomagala u hrani, dopremi oružja, obučavanju vojnika, omogućila smještaj izbjeglicama iz BiH (Bošnjaci-Muslimani), a potonji mudro šutili i koristili situaciju. I onda, kad su ojačali, krenuli u pokušaj eliminacije jednog naroda [босанских Хравата]. <?>

(18) Hrvati ko Hrvati, uvijek ima onih koji su ljubomorni, nastoje uništiti onoga ko nešto ima. <atelim.com>, 25. 6. 2016.

(19) Hrvati ko Hrvati, svagdje će naći prigodu za kritiku, osudu i teoriju urote i zavjere. <sbplus.hr>, 20. 11. 2017.

(20) Hrvati ko Hrvati, uvijek i svugdje posvađani. <narod.hr> / Hrvati k'o Hrvati, prije podne se svađaju, poslije podne ljube, pa navečer opet malo svađaju, da ne bi bilo dosadno. <book.hr>, 13. 1. 2021.

(21) Hrvati kao Hrvati, uvijek su prezaposleni međusobnim svađama i potkopavanjima pa ne vide dok im drugi ispred nosa rade o glavi. <hrvatskarijec.rs>, 12. 9. 2008. / Hrvati kao Hrvati, niti što shvaćaju niti su svjesni opasnosti. Srbende su u nevjerovatnoj ofanzivi na svim frontovima. Volio bih da griješim, ali nisam pogriješio ni devedesete pa neću ni ovaj put. Taj narod se nikada neće opametiti ni stati u svojim nakanama, a to je stvaranje Velike Srbije. Nažalost znamo iz iskustva na kakve su zločine spremni. <priznajem.hr>

У слици свијета истојезичних нација Хрвати важе за народ који је нарочито суревњив, па и нетрпелив у односу на Србе (§§ 22–23). Можда баш из тог разлога, како примјећују у Црној Гори, Хрватска предано гаси успомену на заједничку државу, оличену првенствено у социјалистичкој Југославији (§ 24), што пак не чини успомени на злочиначки усташки покрет (§ 25).

(22) Hrvati ko Hrvati. Uvek kontra od nas. <alo.rs>, 14. 12. 2016. / Hrvati k'o Hrvati – nikada neće da priznaju da su Srbi nešto bolje od njih uradili. <facebook.com> / Hrvati k'o Hrvati, uvek smo im krivi što su 0 naspram nas. <?> / Hrvati ko Hrvati, dave se u kompleksima [поводом вијести да су у Кордуну једног старца српске народности претукли до смрти, да би му онда на главу ставили партизанску капу]. <kurir.rs>, 18. 4. 2012.

(23) Hrvati ko Hrvati, nikad zadovoljni. Toliko hysterije, netrpeljivosti i šovinizma prema Srbima... To je totalno ludilo, koje raspiruju njihovi mediji. Da nije Srba i Srbije, ne znam kojom bi se uopšte temom bavili. <informer.rs>, 20. 3. 2021. / Хрвати као Хрвати: За Србе нема мјеста у Загребу. <in4s.net>, 6. 11. 2018.

(24) Hrvati ko Hrvati, bijesni i žedni krvi, zaboravljaju da je i sam Tito bio, osim Jugoslovena, i Hrvat [поводом негативних реакција на заставу СФРЈ коју су словеначки туристи поставили на врх Велебита]. <cdm.me>, 3. 5. 2019.

(25) Hrvati ko Hrvati, ustaštva se nikad ne odriču. <vijesti.me>, 3. 8. 2019. / Hrvati ka Hrvati, pa oni bi najradije Jasenovac nazvali „Trg ustaških nestašluka“. <cdm.me>, 9. 3. 2018.

Штавише, у историографском послу и уопште колективном сјећању Хрвати, наводно, стално посежу за фабрикатима и фалсификатима (§§ 26–27), можда баш зато што су – опет из угла околних народа, првенствено Срба – без својих „примјера чојства и јунаштва“ (§§ 27–

28). И не само то, и генерално се хрватски идентитет од људи истог језика а другачијег опредјељења доживљава као несолидан (§ 29), виши степен цивилизованости као натегнут (§ 30), а језичка норма – ваљда једнодушно међу иначе завађеним комшијама – као извјештачена (§ 31).

(26) Hrvati kao Hrvati, od njih su prisvajanja, falsifikati i sl. besmislice u svemu očekivane. <b92.net>, 17. 8. 2016. / Iako makar četvrtina Hrvata ima srpske korene jer je pokatoličavanje Srba bilo jedan od zadataka i Pavelića i Tuđmana, na kraju će ispisati neku njihovu istoriju, kao što je i ova sadašnja, koja samo kod njih ima „nepobitne činjenice“. Ali, Hrvati kao Hrvati, ni obraza ni srama. <telegraf.rs>, 19. 1. 2016.

(27) Hrvati kao Hrvati, u nedostatku svojih istorijskih junaka napraviće kult od ratnog zločinca [поводом вијести да се послје читања пресуде у судници Хашког трибунала убио генерал С. Праљак]. <b92.net>

(28) Hrvati kao Hrvati, oni su pičke od naroda. <rtvbn.com> / Hrvati kao Hrvati: jaki samo na rečima. <facebook.com> / Hrvati k'o Hrvati, oduvijek bili jaki samo na civilima, nad starcima i djecom... Ha-ha, čuj: „vojna akcija“. Pa jedino što su radili jeste to što su išli po Krajini, od sela do sela, i ubijali starce i starice koji su ostali kod svojih kuća, palili im imovinu. Čak su klali i ljude koji su ostali po bolnicama. <b92.net>, 1. 8. 2014. / Hrvati ko Hrvati, večiti sateliti. <subotica.com>, 18. 8. 2015.

(29) Šta više reći? Hrvati ko Hrvati, znamo im istoriju, znamo ko su, znamo šta su... Neka im je prosto. <forum.krstarica.com>, 13. 7. 2010. / Hrvati kao Hrvati, od samog nastanka žive u zabludi. <telegraf.rs>

(30) Hrvati ko Hrvati, glume kulturu i civilizaciju, a nema gorih. Eno u Kiseljaku bacali na džamiju neko smeće, sutradan se „kaju“ uplakani, normalno jer su ih uhvatili. <intermagazin.rs> / Hrvati kao Hrvati, oduvek neki snobovi, mora da im je to ostalo od Austro-Ugara. <vukajlija.com>, 2012–2013.

(31) Hrvati kao Hrvati, opet koriste riječi koje niko osim njih samih ne razumije, te zbog toga ne možemo komentarisati jer ne znamo tačno šta je ovdje u pitanju, osim da je riječ o reformi obrazovanja. Kakvoj, i šta je tu ustvari problem, nismo u stanju reći. <karakter.ba>

5.9.5. Руси ко Руси

Русе замишљамо као максимално предане спорту и култури (§ 1). Иако их (у поређењу с најбогатијим народима) одликује стална релативна оскудица (§ 2), захваљујући изузетној довитљивости (§ 3), па и унеколико фанатичном карактеру (§ 4), они стрпљиво и успјешно граде империју огромних размјера (§ 5). При томе су у односу на иначе развијенији Запад заиста суверени на сваком пољу, укључујући технолошко (§ 6).

(1) Rusi ko Rusi – ništa nisu prepustili slučaju. Medved je sedam meseci pre šampionata već spreman da zada početni udarac [поводом гласина да ће на Свјетском фудбалском првенству 2018. прву утакмицу почети сама маскота]. <republika.rs>, 6. 12. 2017. / Rusi ko Rusi – uvežbani i nakićeni, totalno profi [поводом Међународног сусрета деце *Padocm Espone*]. <vreme.com>, 10. 10. 2002. / Rusi ko Rusi, imaju pjesmu za svaku pogodu. <maketarstvo.net>, 22. 10. 2009.

(2) Rusi ko Rusi, nisu imali dovoljno hangara, pa su napravili avion bez ikakve nepotrebne elektronike, koji je čak i ružan... „Ali zato, brale“, kaže ovaj pilot, „kad ti ustanemo ujutro, ono zima, sve smrzlo, po pisti led, zaledio i kokpit, a ja se popnem na mog dvaes keca, samo udarim cokulom da razbijem led, uđem i upalim, a ono se sve radi ko podmazano!“ <forum.uzice.net>, 2. 4. 2007.

(3) Rusi ko Rusi, našli gješenje [поводом вијести да ће руска репрезентација, пошто јој је учешће под државним знамењима забрањено, на Свјетском рукометном првенству 2021. наступити под називом „екипа Руске рукометне федерације“]. <facebook.com>, 27. 12. 2020.

(4) Rusi ko Rusi, uvijek ekstremni u svemu što rade. <smijesniklip.blogspot.com>, 14. 1. 2016. / Rusi ko Rusi – kad rešavaju problem, ne misle na posledice, već gledaju samo rešenje. <arcs.org.rs>, 2. 6. 2009.

(5) Rusi ko Rusi, voljni da sačekaju, ali kad dočekaju – ne odlaze [о куповини нафтних компанија у југоисточној Европи]. <serbia-energy.eu>, 23. 2. 2014. / Rusi, ko Rusi! Uvek moćni i nepredvidivi sa razmišljanjima u imperijalnim kategorijama i veličinama. <informer.rs>, 4. 11. 2016.

(6) Rusi ko Rusi, imaju neki svoj poseban sistem, nažalost, jer je *PayPal* odlična stvar. <sk.rs>, 9. 9. 2018.

Иако их одликују неисцрпни ресурси, ненадмашна ефикасност (§ 7) и ријетка приврженост војној традицији (§ 8), због којих су и несавладиви (§ 9), Руси су у нашој слици свијета начелно безопасни (§ 10), утолико што поштују суверенитет осталих држава, макар оних који се не налазе у њиховој сфери утицаја (§ 11), не мијешајући се ни у туђе размирице (§ 12). Уколико је потребно, разрачунавају се у првом реду мирнодопским средствима (§ 13).

(7) Rusi ko Rusi, za dva dana evakuisali su taj grad, svih 35 hiljada stanovnika, avionima, helikopterima, saonicama... <forum.b92.net>, 11. 7. 2004.

(8) Rusi kao Rusi. Vole vojsku, armiju, sve što ima veze sa tim, pa su se raspitali i za tenk pored Marakane i proslavu ulaska u Ligu šampiona sa igračima na oklopnom vozilu. <mozzartsport.com>, 5. 2. 2020. / Rusi ko Rusi, odabrali privremenu himnu – odlučili se za pjesmu o oružju koje je proslavilo Staljina [о родољубивој пјесми *Кађуша*, поводом вијести да је Спортски арбитражни суд руским репрезентацијама забранио да на међународним такмичењима учествују под знамењима своје државе]. <dnevno.hr>, 14. 1. 2021.

(9) Rusi ko Rusi, taman kad misliš da si ih se otarasio, dođe još deset novih bataljona. <bg.blogger.com>

(10) Rusi ko Rusi, laju al' ne grizu. <kurir.rs>, 27. 5. 2014.

(11) Rusi ko Rusi, nisu se nešto daleko bacali van granica svog utjecaja. <serbian-metal.org>

(12) Imaju doduše Iranци nešto raketica, ali sve je to јадно bez jake i odlučne podrške Rusije. A Rusi ko Rusi, gledaju svoja posla. <logicno.com>

(13) Rusi, ka Rusi, zajejavaju i ucjenjuju [поводом препирки о транзиту природног гаса кроз Украјину до средње и западне Европе]. <blog.dnevnik.hr>, 9. 1. 2001.

Без обзира на овакву, ипак ограничену мирољубивост, његују савезништва из ранијих ратова, а особито им је из нашег угла важно савезништво са Србима (§ 14). Међутим, нама се таква подршка, мада непобитна (§ 15), увијек доима као недовољна (§ 16), можда зато што је изостала код највећих, готово одсудних изазова (§ 17).

(14) Rusi ko Rusi, em znaju ko se na kojoj strani borio, em ne žele da dozvole da braću Srbe neko manipulacijama isključi iz antihitlerovske koalicije. <danas.rs>, 22. 6. 2010.

(15) Rusi ko Rusi, poslali su braći u Srbiji doktore i tehničare, što mi treba da cenimo više nego da su nam poslali maske i respiratore, jer su ti ljudi došli kod nas rizikujući život. <iskra.co>

(16) Rusi ko Rusi, baš ih briga za nas. Morao sam ih pratiti u svim ratovima [у компјутерској игри], а кад ја кренем на Турску или Аустрију, они упадну, заузму што им треба, а мени шипак. <sk.rs>, 5. 11. 2010.

(17) Rusi ko Rusi, prodane duše. Setite se bombardovanja, kako su obećavali: „ne sme niko da vas takne“. Kad ono, prc Milojka, Ameri nas razvališe! Rusi se ogrebali za koji dolar i, naravno, pojeo vuk magaraca! <alo.rs>, 16. 4. 2015.

Наши их сусједи вреднују претежно негативно – као склоне конспирацијама (§ 18), непоуздане (§ 19), надмене (§ 20) и уопште безобразне и безобзирне (§ 21). Макар дио такве антипатије извјесно изазива сличност са Србима, наводно само она која се тиче иредентистичких амбиција (§ 22). Ни ми их, међутим, не идеализујемо напомињући да су и те како склони опијању (§ 23) и лармању (§ 24), а у случају имућнијих породица и усиљеном опонашању елитног друштвеног слоја (§ 25).

(18) Vakcine sa adenovirusnim vektorom se do sada nisu sjajno pokazale, a Rusi k'o Rusi, umrli bi pre nego što bi javno objavili konkretne podatke o bilo čemu. <forum.bug.hr>

(19) Rusi ko Rusi, oni su poznati po prevrtljivosti. <cazin.net>

(20) Rusi ko Rusi, puni sebe. <nogometne-vijesti.hr>

(21) Rusi ko Rusi – bez stida i srama! <eurosong.hr> / Rusi ko Rusi, kad su videli da im je plan [наводни, о државном удару у Подгорици у изборној ноћи 2016] пропао, napravili su otklon od DF-a i ostavili Pipuna i Mandu ga gule zatvor. <cdm.me>, 22. 5. 2019.

(22) Rusi ko Rusi, ne daju „svoje“. Otuda i sličnost sa nekim narodima! <sandzakpress.net>, 29. 8. 2015.

(23) Rusi ko Rusi, njima je valjda najveće uživanje da sednu ispred supermarketa i da cevče votku ili pivo. <raskorak.wordpress.com>, 19. 6. 2012.

(24) Rusi ko Rusi – jako su glasni, bučni, i pun ih je i hotel i ceo Egipat. <putovanja.info>, 6. 8. 2014.

(25) Ovakve izjave bogatih Rusa me ne iznenađuju. Rusi ko Rusi, oni su uvek znali da preteraju sa snobizmom. <forumcars.rs>

5.9.6. Американци ко Американци

Американце поимамо првенствено као људе окренуте новцу (§ 1) и привреди (§ 2), нарочито вичне маркетингу (§ 3). У нашим очима они су, штавише, толико прагматични (§ 4), одн. профитно усмјерени (§ 5), да се на одговарајући, тржишни начин, дакле без имало заноса, односе не само према спорту (§ 6), па и дјелима која би могла бити умјетничка, попут музичких и филмских (§ 7), него и према вјерским празницима (§ 8).

(1) Ameri kao Ameri. Novac im je bog. <kamenjar.com>, 28. 12. 2018.

(2) Amerikanci, k'o Amerikanci, od svega prave biznis. <zvezdanindnevnik.blogspot.com>, 20. 8. 2017. / Ameri ko Ameri su preduzetnici do jaja. <e-cigserbia.com>, 2. 5. 2014.

(3) Amerikanci ko Amerikanci, isperu trendseterima mozak i prodaju im papreno nešto što im nit treba, nit vrijedi ni blizu toj cijeni. <vijesti.me>, 5. 3. 2019. / Ameri k'o Ameri, genijalci za marketing. <ana.rs>, 2. 2. 2015.

(4) Amerikanci kao Amerikanci, krajnje pragmatični, uvideli su da nema 'leba (čitaj „zarade“) od limuzina. Čini se da povratka nema, jer poslednji Taurusi i Fusionsi silaze s proizvodnih linija. <vrelegume.rs>, 12. 10. 2020. / Amerikanci k'o Amerikanci, jednostavno su poručili: „ako nećete vi, ima tko hoće!“. Nisu gubili vrijeme i svoje milijune su odlučili ostaviti u susjednoj nam Sloveniji [поводом вијести да трећи наставак *Хронике из Нарније* није снимљен на Хвару зато што продуценте филма ниједан хрватски званичник није примио како слједује]. <jutarnji.hr>, 12. 7. 2010.

(5) ... pa su Ameri (k'o Ameri) tu izvlačili korist! <jna-sfrj.forumbo.net>, 30. 11. 2012.

(6) Amerikanci kao Amerikanci, rekli bi mnogi. Oni smatraju da uspješan posao sa i oko sporta podrazumijeva i uspjeh u sportskom smislu. Tako se počinju tražiti moćniji sponzori, privatni investitori, oni koji žele uložiti u sport i pri tome zaraditi na njemu. <issuu.com>, 22. 3. 2015.

(7) Ameri k'o Ameri, uvidjeli su da je to „zlatna koka“ [o jednom muzičkom pravcu], da se tu može izmisti brdo love. <muzika.hr>, 5. 9. 2008. / Čisto da stvore neki naboj gdje ga i nema [o jednom filmu], da bude što gledanije, tj. isplativije. Ameri k'o Ameri. <banjalukaforum.com>, 14. 5. 2020. / Ameri k'o Ameri... Bitan je budžet i koliko je zaradio na opening week, oni po tome ocjenjuju filmove. <prnjavor.info>, 1. 7. 2011.

(8) Amerikanci kao Amerikanci, nanjušili su priliku da iskoriste praznik za dobru zaradu, pa osim tematskih čestitki iz raznih oblasti, ponekad i skandalozno opscenih, kreće poplava poklona – nakita, raskošnih buketa, parfema i bombonjera. I tako, iz Amerike, komercijalizacija Dana Svetog Valentina zahvata ceo svet. <herbasvet.com>

Знатан дио свог економског, а и сваког другог успјеха Американци по нашем увјерењу, изгледа, дугују томе што су врло су темељни како у планирању (§ 9) и реализацији (§ 10), тако и у праћењу свакојаких процеса (§ 11). У везу с посљедњим дакако треба доводити и оно што ми доживљавамо као америчку опсједнутост статистичким подацима (§ 12).

(9) Amerikanci k'o Amerikanci, dobro su pripremili strategiju i razmotrili sve mogućnosti kako posao sa Crystal Palaceom ne bi bio promašena investicija. <baninfo.com>, 13. 1. 2017.

(10) Amerikanci k'o Amerikanci, nisu stvari radili polovično, te su nova piva bivala sve zahmeljenija. <3bir.rs>, 18. 11. 2016.

(11) Ameri su radili neka istraživanja na tu temu (Ameri ko Ameri, svašta istražuju), i došli su do zanimljivog zaključka da seksualna tenzija pri dopisivanju raste upravo zbog nepoznanica i dvosmislenih rečenica. Znači, ako sve kažeš odjednom, ćorak, a ako se malo „vrda“, zanimanje raste zbog znatiželje i što je najvažnije – mašte! <iskrica.portal.hr>, 11. 7. 2006.

(12) Ameri k'o Ameri... statistika, statistika, statistika, prosek, procenat, statistika. Ceo život – država, zabava, posao, žena, deca, doručak, ručak, večera, seks – im je u statistici. <zurnal.rs>, 13. 9. 2014. / Amerikanci kao Amerikanci, opsednuti statistikom, konstatovali su da je kapiten [košarkaške] reprezentacije Srbije proletos beležio 5,5 skokova po utakmici. <mondo.ba>, 23. 10. 2009.

С нашег становишта највећа им је мана што су пуни себе (§ 13), самоувјерени толико да, између осталог, мисле да им припадају права која не припадају другима (§ 14). На позорници свјетских збивања они се отуда понашају као да су главни (§ 15), а каткад и као да су једини (§ 16). Своју моћ, по нашој процјени, стално показују и намећу или тако што покоравају остале народе (§ 17), користећи се свим средствима укључујући насилна (§ 18), или, ако то није могуће, тако што се уплићу у њихове сукобе подржавајући фаворита (§ 19).

(13) Ameri kao Ameri – odgovor je morao biti pobjeda [у космичком надметању које је покренуо Совјетски Савез, винувши у свемир Лажку, па Ј. А. Гагарина]. <jabucnjak.hr>, 2. 3. 2018. / Ameri k'o Ameri, ne žele da ih neki tamo Indijci ili Rusi prešišaju u onome u čemu su prije svega nekoliko desetljeća bili najbolji, pa planiraju vrlo ambicioznu i potencijalno iznimno plodonosnu misiju na udaljeni Jupiterov mjesec Europu. <idesh.dnevnik.hr>

(14) Ameri k'o Ameri! Misle da su bogomdani, i da niko sem njih ne može da radi u svom interesu. Drugima ostaje samo da se klanjaju. <b92.net> / Ameri kao Ameri. Daju si prava i kad nemaju. <kamenjar.com>, 28. 12. 2018.

(15) Amerikanci kao Amerikanci, čine sve što je u njihovoj moći da udalje Rusiju od sebe, odnosno traže pokoravanje Rusije njihovoj volji. <sbperiskop.net>, 6. 2. 2015.

(16) Ameri kao Ameri, odmah im ugrožena sigurnost, ne samo njihova nego i svjetska. To me podsjeća na opasnost od terorizma za cijeli svijet poslije rušenja [њујоршких кула] Blizanasa. <blog.dnevnik.hr>, 30. 11. 2010.

(17) Ameri, ko Ameri. Čim netko ojača, eto njih sa svojim „dešavanjima naroda“ i drugim makinacijama. <tangosix.rs>, 24. 4. 2018. / Ameri kao Ameri, ruše vlast [у Сирији]. <vesti.rs>, 3. 10. 2015.

(18) Amerikanci ko Amerikanci! Prete, ponižavaju, uskraćuju slobodu! Robovlasnički mentalitet! <in4s.net>, 3. 1. 2021. / Ameri ko Ameri. Ako pored vode ima nafte, ta planeta ima da nagraíše ko Irak [поводом вијести да је НАСА открила још једну планету на којој је могућ живот]. <rts.rs>, 3. 8. 2019.

(19) Ameri ko Ameri, prave konflikte da bi svojim vladali a druge pljačkali. <informer.rs>, 8. 4. 2021. / Амери к’о Амери: *Washington Examiner* тражи да Украјина и САД разоре Кримски мост [који је изградио њихов заједнички непријатељ – Русија]. <fakti.org>, 19. 5. 2018. / Ameri ko Ameri, što neko геће, могу они s Rusima da se natežu do poslednjeg Ukraјinca, Turčina... nek neko nastavi niz. <forum.klix.ba>, 27. 11. 2015.

Нације и друштвене групе које називају савезницима и партнерима Американци, међутим, не третирају на одговарајући начин – на основама равноправности (§ 20); у таквом односу они су из нашег угла себични (§ 21) и уопште непоуздани (§§ 22–23), о чему нарочито свједоче примјери из прошлости (§§ 21–22). Чак би се могло рећи да су и генерално, макар у извјесном смислу, они изолационисти (§ 24), те да се одувијек одупиру упливима који долазе из правца Европе (§ 25), нарочито с циљем међународне стандардизације (§ 26).

(20) Ameri kao Ameri, nisu nešto u fazonu da pitaju druge parlamente [савезничких држава] за мишljenje. <fejsbucenje.com>, 8. 1. 2020. / Amerikanci ko Amerikanci, kao i uvek, gledaju samo sebe. Briga njih i da Rusi potamane sve njihove iz naše „opozicije“. Neće reagovati. <kurir.rs>, 16. 4. 2018.

(21) Amerikanci ko Amerikanci, bitni su im njihovi ljudi (u ovom slučaju piloti), a jebe im se za sve ostalo [о судбини четника, с Д. Михаиловићем на челу, након спасавања савезничких војника 1944]. <forum.klix.ba>, 13. 5. 2005.

(22) Ameri ko Ameri, da unište Hitlera i nacionalsocijaliste, udružili su se upravo s tim komunistima, protiv kojih su kasnije pola stoljeća vodili „hladni rat“ i, kad je bio slučaj „Kuba“, zamalo doveli do nuklearne katastrofe. <hrhb.info>, 26. 9. 2014.

(23) Amerikanci ko Amerikanci, glade te dok im trebaš i spremaju ti ražanj, na kome te isporuče upakovane i servirane na nečiju trpezu! <tacno.net>, 15. 10. 2019.

(24) Ameri kao Ameri, lože se na „Made in USA“. <musicarenje.org>, 31. 1. 2006.

(25) Amerikanci k’o Amerikanci, vazda oprezni na sve što dolazi s ovu stranu okeana. <nedeljnik.rs>, 18. 5. 2018. / Amerikanci, kao Amerikanci, sumnjičavi su prema Evropljanima, pogotovo u njihovom sportu [америчком фудбалу], ubedljivo najpopularnijem u SAD. <mozzartsport.com>, 19. 12. 2020.

(26) Ameri kao Ameri, imaju i neki svoj digitalni standard, koji je drugačiji od GSM-a [међународног стандарда мобилне телефоније], i teško прихваћају све [што је настало] ван америчког континента. <hr.alt.cellular.gsm.narkive.com>, 2003–2004. / Ameri kao Ameri, žele u svemu da su posebni pa se drže ovog glupog sistema East – West [о двјема „конференцијама“ водеће кошаркашке лиге – NBA]. <forum.sportsport.ba>, 5. 2. 2015.

Слика о њима код нас је особито негативна на плану исхране, образовања и уопште културе. За наше стандарде они се, наиме, хране прекомјерно (§ 27), и то јелима лоших састојака (§ 28). Осим тога, ограничених су интелектуалних способности (§ 29) и с

мноштвом шупљина у општој информисаности, нарочито на пољу историје и географије (§ 30). Због обију наведених мана веома су, по нашем увјерењу, подложни разним, посебно медијским манипулацијама (§ 31).

(27) Amerikanci kao Amerikanci. Jedan obrok ima minimalno dvije tisuće kalorija. <novolist.hr>, 16. 5. 2011.

(28) Ameri k'o Ameri, jedu sve i svašta, nikada nisu bili izbirljivi. <oldsezam.net>, 4. 9. 1992. / Amerikanci ko Amerikanci, ljubitelji junk fooda. Prenijeli su hamburgere i pomfrit i u bolnice. <punkufer.dnevnik.hr>, 21. 3. 2015.

(29) Ameri ko Ameri, glupi ama baš ko telad nekakva. <vutra.org> / Ameri ko Ameri, debili svoje klase. <bhtuning.com>, 12. 2. 2010. / Ameri kao Ameri, u to su i povjerovali! [о првоаприлској реклами којом су најављени хамбургери за љеваке, у којим су сви састојци, наводно ради једноставније употребе, окренути за 180°]. <?>

(30) Amerikanci, ko Amerikanci, po običaju nemaju pojma. <politika.rs>, 19. 2. 2019. / Amerikanci kao Amerikanci, ne razlikuju Hrvate i Srbe, za njih je to sve isto. <rtvbn.com>, 13. 1. 2014. / Ameri k'o Ameri, opet imaju problem sa geografijom. Američki *Bleacher report* napravio je video prilog sa anketom o našem reprezentativcu. Navijači Sparsa su se u toj anketi propisno obrukali. „On je iz Sovjetskog Saveza“, bio je odgovor jednog anketiranog. Drugi su priznali da ne znaju odakle dolazi Boban Marjanović: „Znam samo da dolazi iz neke baš daleke zemlje“. <vesti-online.com>

(31) Ameri ko Ameri, slobodni ko ptice, a zarobljenici McDonalda i Coca-Cole. <forum.hr-oruzje.org>, 14. 10. 2011. / Potplaćeni političari i generali malo zaplaše pučanstvo i parlament groznim Rusima, koji eto samo što nisu krenuli preko Aljaske da osvoje Kanadu. A Ameri k'o Ameri. <mycity-military.com>, 3. 2. 2006. / Amerikanci k'o Amerikanci, odmah u panici, zaključavaju djecu u kuće, organiziraju molitvene susrete, traže od vlasti da zabrani slične organizacije, ma ako treba da ih se i fizički uništi [о реакцији америчке јавности на медијско извјештавање о сатанистичком покрету]. <fathipster.net>, 28. 12. 2019.

Можда баш зато што у огромном броју живе на великим пространима, штавише омеђеним двама океанима, Атлантским и Тихим, Американци су из наше визуре склони мегаломанији (§ 32) и уопште разним претјеривањима (§ 33). Ово се нарочито односи на медијско извјештавање (§ 34), које је у америчком погледу на свијет и иначе централно (§ 35), а широм свијета, па и код нас, познато по „сензационализму“, „драми“ и „спектаклу“ (§ 34).

(32) Ameri kao Ameri – kod njih sve mora biti veće nego drugdje. Kao što Kanjar [други корисник] реће, они куће завршавају у halama па их премјесте на коначну локацију. <forum.hr>, 23. 1. 2010. / Amerikanci kao Amerikanci, sve moraju imati najveće na svijetu pa ni promet, prometala i prometnice nisu iznimka. Prometnice su široke, parkirna mjesta ogromna, pa su zato i njihovi automobili predimenzionirani. <facebook.com>, 6. 11. 2017.

(33) Ameri k'o Ameri – preteruju u svemu. <dizajnzona.com>, 6. 7. 2015. / Ameri k'o Ameri, ni u čemu nemaju meru i uvek preteruju. <informer.rs>, 15. 9. 2018.

(34) Amerikanci ko Amerikanci, njima je sve spektakl. <forum.cdm.me>, 22. 9. 2019. / Amerikanci kao Amerikanci, mediji im ne znaju disati bez senzacionalizma. <forum.klix.ba>, 8. 2. 2011. / Ameri k'o Ameri su svemu tome dali još bombastičniju notu. <kratko.rs>, 6. 10. 2017. / Ameri k'o Ameri, napraviće dramu od svega zbog gledanosti. <b92.net>, 22. 4. 2021. / Ameri kao Ameri, koji od svega prave show, nisu toga pošteđeli ni njegovu sahranu [пјевача М. Џексона]. <beogradskiadresar.com>, 30. 3. 2010.

(35) Najavljena je 26. sezona *Ultimate Fightera*, u kojoj borci i borkinje žive zajedno u Las Vegasu, treniraju i bore se jedni protiv drugih po sistemu eliminacije. Amerikanci kao Amerikanci, sve to, naravno, prate preko kamera koje su 24 sata u domu borkinja i boraca. <24sata.hr>, 1. 9. 2017.

5.9.7. Englezi ko Englezi; Британци ко Британци

У псеудокомпарацијским исказима наших људи Englezi су представљени као народ који веома држи до сопственог наслеђа (§ 1). Колективно их, штавише, доживљавамо као толико затворене и особене (§ 2) да сматрамо да они и настоје да се у свему издвајају (§ 3), да све ствари постављају и сваки посао обављају сасвим другачије, из наше перспективе „наопако“ и „уврнуто“ (§ 4).

(1) Polufinalni meč na Wimbledonu između Rafaela Nadala i Novaka Đokovića prekinut je pri vodstvu našeg asa od 2:1, zbog komunalnih zakona koji ne dozvoljavaju sportske manifestacije nakon 23 časa. Englezi kao Englezi, ispoštovali su svoju tradiciju i tako maltene primorali dva asa da veliki boj nastave danas. <*mozzartsport.rs*>, 14. 7. 2018.

(2) Englezi, k'o Englezi! Daleki, zatvoreni, svoji! <*fordclubserbia.org*>, 24. 6. 2009.

(3) Nogometno navijačko ludilo je krenulo. Svatko pokušava biti originalan, no rijetkima to uspije. Englezi kao Englezi, i ovog puta su otišli korak dalje i zavili u boje engleske zastave sve što su uspjeli. <*tportal.hr*>, 11. 6. 2010. / Englezi kao Englezi – moraju da se razlikuju od svih. Pa su rešili da VAR tehnologiju koriste minimalno kako ne bi usporavali igru. I onda smo došli do toga da je Premijer liga zvanično priznala da su na sve tri sinočnje utakmice napravljene greške koje su se ticale penala. <*mozzartsport.rs*>

(4) Englezi ko Englezi, što pravilno kad može naopako. <*balkankinology.net*>, 17. 2. 2012. / Englezi ko Englezi, okrenuli sve naopako. Obrati pažnju da su zamijenjena mjesta holendera [на цилиндру аутомобилског мотора]. <*oldtajmeri.rs*>, 23. 12. 2010. / Englezi k'o Englezi, ne bi bili to što jesu da im i staze [за аутомобилске трке] nisu takve, uvrnute. <*nacionalnaklasa.com*>, 5. 3. 2007. / Englezi ko Englezi, uvek sve kontra rade. Tako i njihovi veprovi imaju kontra navoj. <*ana.rs*>, 9. 7. 2012. / Englezi, ko Englezi, mimo i kontra sveta, plus su stavljali na karoseriju, a minus je išao preko kleme akumulatora. I naravno taj minus je uši zavrtao uvek i nikada nisi bio načisto da li će ostoja da upali. <*vox92.net*>, 28. 5. 2019.

Енглеска се дистанцираност код нас тумачи и као емоционална и као социјална, па их у одговарајућим исказима често приказујемо не само као круте и хладне (§§ 5–6) него и као веома уображене (§§ 6–7), како у спорту (§ 8), тако и иначе (§ 9). У дијелу грађе њихова се уображеност чак изједначава са склоношћу да се Други омаловажи, опет како у спорту (§ 10) тако и иначе (§ 11). Ни у томе Englezi, ипак, не прелазе одређену границу, постављену – по нашем увјерењу – односом са Американцима (§ 12).

(5) Englezi ko Englezi – sterilni i hladni. <*abago.com*>

(6) Englezi ka Englezi, hladni, prepotentni. <*hnhajduk.com*>, 22. 2. 2007.

(7) Englezi, kao Englezi, puni sebe. <*elegant.hr*> / Englezi ko Englezi. U proseku nadmeni. <*forum.krstarica.com*>, 14. 2. 2013.

(8) Englezi kao Englezi, masu priče, prepotentni, a protiv Tunisa jedva. <*cdm.me*>, 19. 6. 2018. / Englezi kao Englezi, svako svjetsko prvenstvo slijepo su vjerovali da niko nije bolji od njih, da napokon imaju ekipu za vrh i svaki put slijedio je isti kraj. Bolno trijeznjenje i traženje krivaca za neuspjeh. Drukčije nije bilo ni ovaj put. <*nezavisne.com*>, 6. 6. 2010.

(9) Englezi, kao Englezi – njima sve njihovo sjajno [повом вијести о вимблдонским јагодама са шлагом као најјукснијим на свијету]. <*rts.rs*>, 26. 6. 2012. / Englezi k'o Englezi, nedavno su objavili listu najboljih kompozitora svih vremena i na prvom mestu naravno se našao, verovali ili ne, Paul McCartney. Što je mnogo, mnogo je. Ispred jednog Mocarta, Čajkovskog, Štrausa... <*rts.rs*>, 5. 10. 2009.

(10) Englezi k'o Englezi, nisam ni očekivao da će kao svi normalni ljudi na planeti imati respekta prema nekom. Uvijek ste bolji, a uvijek gubite... ništa novo [поводом колумне А. Ширера,

објављене пред полуфинале Свјетског фудбалског првенства у Русији, у којој је хрватске репрезентативце назвао зомбијима]. <b92.net>, 9. 7. 2018. / Englezi k'o Englezi, uoči utakmice bili su puni samopouzdanja i po mnogima su podcijenili Vatrene [репрезентацију Хрватске], по Perišić i Mandžukić svojim su pogocima odveli Hrvatsku u finale. <rtl.hr>, 1. 12. 2018.

(11) Englezi kao Englezi, svi su ostali odrpanci. <b92.net>, 10. 7. 2017.

(12) Englezi, kao Englezi, sebični i gordi, kakvi jesu, odlučili su da ne budu ničiji do svoji i američki. <dan.co.me>, 30. 6. 2016.

У спектру енглеских мана особито се, у нашем доживљају свијета, истичу и дволичност (§ 13) и склоност манипулацијама (§ 14), уопште непоштење и безобразлук (§§ 15–16). Поново се већина одговарајућих исказа тиче спорта (§§ 14–15), али тако да нису запостављене ни друге сфере људске дјелатности, попут спољне политике (§ 16).

(13) Englezi ko Englezi, licemjeri. <bug.hr>, 4. 5. 2018.

(14) Englezi kao Englezi, od muve prave slona [поводом негативних реакција на то што је један њемачки фудбалер с колегом рамијенио дресове већ послје првог полувремена утакмице]. <telegraf.rs>, 18. 3. 2015. / Englezi kao Englezi, vidili savršenu priliku da malo maknu odgovornost sa sebe, da se ne piše samo o njima kao rasistima, pa sad udaraju iz svih oružja [поводом расистичких повика навијача Србије на фудбалској утакмици са Енглеском одиграној у Крушевцу]. <slobodni.net>, 18. 10. 2012. / Englezi kao Englezi se po dobrom i već ustaljenom običaju žale i kukaju. Te njihovi igrači se preplašili navijača Crvene zvezde, te smetali im povici sa tribina, te smetalo im što su naši navijači ispaljivali baklje u pravcu njihovih navijača, a ne pominju zašto su naši navijači to radili. Ne želimo naravno da opravdamo ovakve poteze Delija, ali shvatamo da su bili isprovocirani od strane pijanih Engleza koji su širili ruke i simulirali let aviona i bombardovanje, što je u svima nama izazvalo buru emocija. <redstarbelgrade.rs>, 4. 4. 2016.

(15) Englezi ko Englezi, bahati, bezobrazni... i moglo se očekivati da će biti incidenata nakon utakmice. <sportnet.rtl.hr>, 31. 3. 2021.

(16) Englezi k'o Englezi. Nikada oni nisu ni planirali da časno i pošteno napuste EU. Sve ovo je samo predstava da zamaskiraju neki marifetluk i da dodatno izvaćare EU. <021.rs>, 30. 1. 2019.

Зацијело на основу озлоглашене дипломатије Енглези се из нашег угла и генерално виде као себични (§ 17), наметљиви (§ 18), пакосни (§ 19)... Овако негативној слици нације свакако доприносе и енглески мас-медији, који се код нас доживљавају као лажљиви (§ 20) и склони крађи интелектуалне својине (§ 21).

(17) Englezi ko Englezi, gledaju samo svoj interes i ako ga ne mogu ostvariti milom, ostvaruju ga silom! <novosti.rs>, 18. 3. 2016. / Englezi ko Englezi, oni bi da ratuju drugi za njih. <logicno.com>, 29. 3. 2018.

(18) Da je Vis bio engleska baza i kolonija, danas ne bi bio dio hrvatske države. Englezi ko Englezi, ako i nisu tamo, vole da imaju prst ispod svačijeg pupka, i sigurno da bi tamo uspostavili nešto kao „Republica Lissa“, sa strogim talijanskim akcentom. <forum.hr>, 4. 6. 2010.

(19) Englezi ko Englezi, biće i dalje [послије Брежита] дежурни смрадони који ће на сваком кораку Европи потурати ногу. <paluba.info>, 24. 6. 2016.

(20) Po odnosu cena : kvalitet jugo je bio odličan auto! Englezi ko Englezi, mogu da pričaju šta hoće, istina je uvek na drugoj strani. Kao dokaz: mnogi jugići se voze i posle 30 godina, a 10 puta skuplji zapadni kvalitet se u međuvremenu raspro [Коментар вијести о Би-Би-Сијевом чланку „Југо: Посљедњи свјетски стварно ужасан ауто“]. <rts.rs>, 28. 11. 2015.

(21) Jedan od najpoznatijih ostrvskih portala, *The Sun*, preneo je naš tekst. Ipak, Englezi ko Englezi, nisu ispoštovali novinarski kodeks, te u tekstu nisu napisali odakle su preuzeli Banetovu izjavu. <republika.rs>, 5. 8. 2020.

Osim ponekog novog детаља, попут отмености (§ 22), али и алкавости (§ 23), у нашем псеудокомпарацијском портрету Британаца препознајемо особине истовјетне особинама које смо препознали у нашем псеудокомпарацијском портрету Енглеца, што још једном свједочи о томе да се код нас двије наведене заједнице – шира и ужа али доминантна, и демографски, и политички, и економски, и културно – често поистовјећују. Тако се у одговарајућим исказима и за Британце говори да веома држе до сопственог наслеђа (§ 24), издвајајући се умногоме у односу на остатак Европе (§ 25), те да су врло уображени (§ 26) и склони омаловажавању (§ 27).

(22) Britanci k'o Britanci – otmenost i glamur im je način života. <[wannabemagazine.com](#)>

(23) Fotografija koja kruži društvenim mrežama pokazuje čoveka koji je londonski metro rešio da pretvori u svoje kupatilo. Jedan od komentara glasio je: „Britanci kao Britanci“. <[virealni.online](#)>

(24) Britanci kao Britanci. Moram priznati da mi općenito se sviđa njihov cool stav. Bilo što da je, uvijek se pozivaju na „British tradition“. <[blog.dnevnik.hr](#)>, 21. 8. 2014.

(25) Britanci, ko Britanci... uvijek moraju biti po svemu posebni. <[hamradio.hr](#)>, 17. 5. 2012. / Britanci k'o Britanci, i ovdje su stvari okrenuli naopačke pa za život u zatvoru traže čitavo bogatstvo [поводом вијести да се адаптирана полицијска станица продаје као луксузна кућа]. <[tportal.hr](#)>, 11. 6. 2017.

(26) Britanci ko Britanci, samodopadni. <[f1.pulsmedia.hr](#)>, 2. 12. 2019. / Britanci ko Britanci, ceo svet se vrti oko njih i njihovog nacionalnog ponosa. <[parapsihopatologija.com](#)>, 19. 4. 2021. / Britanci kao Britanci, bili su arogantni, i očekivali su prodor Japanaca s mora [током борби у Другом свјетском рату]. Predvođeni odličnim strategom generalom Yamashitom, Japanci su se iskrcali u Malaji i Tajlandu te s lakoćom pobijedili britanske, australske i indijske postrojbe, nenavikle na borbe u prašumi. Singapur je na kraju napadnut sa sjeverne strane, odakle britanski stratezi nisu očekivali neprijatelja. <[putovanja.nomago.hr](#)>, 23. 1. 2017.

(27) Čuj, otišli ilegalno iz karantina, pa traže povraćaj para za aranžman?! Može, gospodo, ako se prethodno javite sudiji za prekršaje! Britanci kao Britanci, misle da smo mi na nivou njihovih afričkih kolonija [поводом вијести да су британски туристи масовно напустили Швајцарску пошто је ова земља, због новог соја пандемијског вируса, увела карантин за све путнике из Велике Британије]. <[b92.net](#)>, 28. 12. 2020.

Зао глас на који су широм свијета изашли острвска дипломатија и острвски мас-медији уопштио се, такође, не само на све Енглеце него и на све Британце, па се поводом британске спољне политике и британског начина извјештавања у псеудокомпарацијским исказима наших људи сви Британци, заправо, оцјењују као себични (§ 28), наметљиви (§§ 29–31), пакосни (§§ 31–32), превртљиви (§ 33), лажљиви (§ 34)...

(28) Njemačka se usudila dignuti i tražiti preraspodjelu svjetskog kolača, a Britanci kao Britanci, nikada im nije bilo dosta [поводом почетка Другог свјетског рата]. <[narod.hr](#)>, 27. 3. 2020.

(29) Njemačka je kolosalna industrijska velesila, Francuska je jedina uz SAD u stanju izvršiti napad na drugom kontinentu, a Britanci kao Britanci, uvijek imaš dojam da kolo vode. <[forum.hr](#)>, 14. 4. 2014. / Britanci kao Britanci bi htjeli da sviraju prvu violinu u EU. Međutim, to ne ide jer su na neki način patuljak-država i ne baš jaka ekonomija. Tu su mnogo jači Nijemci pa i Francuzi, koji ih mogu progutat bilo kad ako bi zatrebalo. <[bosanski-forum.com](#)>, 17. 5. 2016.

(30) Britanci ko Britanci, guraju nos svuda. <[mondo.rs](#)>, 22. 7. 2019. / Britanci k'o Britanci – u sve se mešaju. Nema rata u kome oni ne bi, bar potajno, hteli da uzmu učešća. <[rts.rs](#)>, 19. 11. 2014.

(31) Britanci ko Britanci, mutivode. Uvek su u svetu bili izvor problema, a nikada rešenja. <[telegraf.rs](#)>

(32) Britanci su uništili najjaču europsku valutu, njemačku marku, a svoju funtu nisu dali. Ionako im je to bio jedini pravi cilj... Britanci ko Britanci. <vecernji.hr>, 26. 7. 2011.

(33) Britanci ko Britanci, sa njima nikad nisi načisto. <klubputnika.org>, 18. 2. 2009.

(34) Britanci ko Britanci, napravili su izveštaj iz svog ugla, usput pokušavši da sa šaljivim naslovom, koliko god je to moguće, dočaraju šta se zaista desilo u Beogradu: „Neredi u Engleskoj su naspram beogradskih kao kada plištane mede odu na piknik“. <alo.rs>, 4. 11. 2013.

5.9.8. Н(и)јемци ко Н(и)јемци

У нашој слици свијета Нијемци су првенствено одговорни, како према себи и људима у непосредном окружењу (§ 1), тако и према сопственој и заједничкој имовини (§§ 2–3). Ово се, надаље, одражава у разним њиховим особинама, рецимо у томе што су врло брижни (§§ 3–4), тачни (§§ 5–6), темељни (§§ 6–7), марљиви (§ 8) и поуздани (§ 9), посебно у разним врстама евиденције (§ 10).

(1) Njemci k'o Njemci, jako vode računa o zdravlju svojih državljana, i istražuju sve što se pojavi na tržištu. <facebook.com> / Nemci k'o Nemci, ne samo da ništa ne prepuštaju slučaju, već nastoje da upotrebe i najnovije tehnologije kako bi u budućnosti još spremniji dočekali slične izazove [попут пандемије]. <mondo.rs>, 8. 6. 2020.

(2) Nemci k'o Nemci, brinu se o svom vlasništvu i čuvaju ga. <twitter.com>

(3) Nijemci k'o Nijemci, svoje ciklo staze paze i savjesno prilagođavaju starčadi, omladini i obiteljima. <trusty.hr>, 22. 10. 2015.

(4) Nemci k'o Nemci, na svakoj raskrsnici u gradu postavili putokaze sa znakom BMW, tako da smo bez ikakve nedoumice stigli do mesta održavanja skupa, iako je to na drugom kraju grada u odnosu na ovaj odakle smo mi došli. <forum.bjbikers.com>, 12. 7. 2010.

(5) Dok je kod nas neki običaj „jao, neću sad da dođem prvi i stojim/sedim tamo sam, doći ću pola sata – sat kasnije“, Švabe ko Švabe, ako kažeš „od pet pa nadalje“, ima svi da ti se nacrtaju pred vratima u 17:00:03. <parapsihopatologija.com> / Njemci ko Njemci – savršeno tačni i precizni, ako je CT u 10, onda je u 10, a ne u 10 i 5 minuta, i ne kao kod nas da ga čekamo s djetetom gladnim i žednim do 15, pa da nam kažu da je odgođeno za sutra, pa onda sutra sve ispočetka. <terapija.net>, 24. 6. 2009.

(6) Nemci, k'o Nemci, uvek tačni i pedantni. <b92.net>, 18. 3. 2014.

(7) Nijemci kao Nijemci, ne „boluju“ od improvizacije. <mondo.ba>, 13. 7. 2011. / Nijemci k'o Nijemci, štreberski su, nevjerovatno precizno, skinuli svaki ton Pink Floyd [o jednom њемачком трибјут бенду]. Čuli su se čak i oni čudni zvukovi na uvodu pojedinih pjesama. Odstupanja od originala za Echoes, jedan od nekoliko bendova na svijetu koji ima službenu licencu za izvođenje repertoara Floyd, nije dolazilo u obzir. <trix.com.hr>, 28. 8. 2016. / Nijemci k'o Nijemci, pedantni čak i na blatnjavom gradilištu nekoga sarajevskog oktobra ili novembra [1947, kada su kao ратни заробљеници градили жељезничку станицу]. <radiosarajevo.ba>, 2. 3. 2015.

(8) Švabe kao Švabe, marljiv narod. <serbiancafe.com> / Nijemci k'o Nijemci: vječito rade i grade. <penbih.ba>, 2. 12. 2015. / Nijemci kao Nijemci – s aerodroma ravno na trening. <index.hr>, 3. 6. 2008.

(9) Nijemci k'o Nijemci. Vazda pouzdani. <gol.dnevnik.hr>, 14. 2. 2012. / Nemci ko Nemci – granitna pouzdanost. <sk.rs>, 1. 11. 2007.

(10) Nijemci ko Nijemci, sve fino pribilježili. Iznose, račune, kurire... <weblibrary.apeiron-uni.eu> / Nemci ko Nemci, bila etiketa (kao deklaracija) na auspuhu, sa datumom, potpisom i brojem radnika, a bogami i radnim nalogom. <cbc.rs>, 30. 5. 2007. / Nijemci kao Nijemci, dokumentirali su sve. <paperzz.com> / Nemci kao Nemci, sve su imali dokumentovano. <nova.rs>, 24. 3. 2021.

Иако су све те особине похвалне, у одговарајућим исказима наших људи оне се ипак сјенче, и то двојачко: или тако што се везују за друге, при томе негативне особине, какве су у првом реду крутост (§§ 11–12) и калкулантство (§§ 12–13), или тако што се истиче да их Нијемци испољавају чак и у активностима које су за сваку осуду (§ 14).

(11) Švabe ko Švabe, rad, red, disciplina, ljudi vrlo hladni. <elitesecurity.org>, 9. 3. 2009. / Švabe kao Švabe, precizni, hladni i pouzdani. <oldschoolhr.com.hr>, 19. 6. 2016.

(12) Švabe ko Švabe, hladne, sračunate i precizne. <poljoinfo.com>, 25. 10. 2019.

(13) Švabe, kao Švabe, racionalan, predvidljiv i proračunat narod. <index.hr>, 28. 10. 2017.

(14) Nemci k'o Nemci su to [регистрацију Јевреја за одлазак на принудни рад] hladno i pedantno dokumentovali [фотографијом]. <mycity-military.com>, 3. 12. 2006. / Budući da je [Герника] bila stara baskijska prestonica, Francisco Franco je zaključio da bi jedno simbolično bombardovanje bilo od pedagoškog značaja, posebno ako se grad sruši a ljudi izginu, onda je pedagogija delotvornija. Pozvao je u pomoć nemačku avijaciju, a Nemci k'o Nemci, temeljni. <travelblog.rs>, 7. 5. 2019.

У нашем псеудокомпаративном портрету Нијемаца особито се наглашава да је ријеч о народу сложном (§ 15) и готово натприродно истрајном (§§ 16–18). Мада се сви одговарајући искази тичу спорта, изгледа нам да заправо одражавају генерализацију њемачког понашања у Другом свјетском рату. Мислимо, наине, да су с Нијемцима, осим исељеника, наши људи у контакту који није ни довољно дуг ни довољно дубок да би се могло знати какви су они у одсудним ситуацијама – да ли падну у раздор, клону и одустану, или напротив, као што се тврди, одржавају јединство (§ 15), не разматрајући предају (§§ 16–18).

(15) Švabe k'o Švabe. Kolektivni duh [фудбалске] ekipe na vrhuncu. <forum.sportsport.ba>, 16. 6. 2014. / Nijemci k'o Nijemci, pokazali su najviši stupanj džematske [колективне] svijesti. Timsku igru bez zanosa pojedinca, zajedničku igru koja je dovela do tog rezultata, a na koncu i do osvajanja [фудбалског] šampionata. <sandzakpress.net>, 15. 7. 2014.

(16) Nemci k'o Nemci... Srbija u 90. minutu izgubila pobeđu. <pressonline.rs>, 22. 7. 2014. / Nemci k'o Nemci, nisu klonuli, hteli su časno da se oproste od elitnog takmičenja [Лиге шампиона]. <muskimagazin.rs> / Nijemci k'o Nijemci, nisu odustajali pa su tako jednim „blickrigom“ došli do prednosti. <leutar.net>, 24. 4. 2021. / Nijemci k'o Nijemci, neće se sigurno predavati i zasigurno sve njihove protivnike čeka borba za pobjedu do posljednje sekunde svake [кошаркашке] utakmice. <crosarka.com>, 1. 9. 2013. / Nijemci kao Nijemci – ne predaju se do zadnjeg časa pa je Weber u 89. minuti izjednačio na 2:2. <jna-sfrj.forumbo.net>, 4. 12. 2018. / Nijemci k'o Nijemci. Igraju do posljednjeg minuta. Istina, nema baš mnogo Nijemaca u ekipi Bamberga, ali to je taj mentalitet. I oni koji nisu Nijemci, uzeli su taj pelcer. <mondo.me>, 10. 11. 2012.

(17) Nijemci k'o Nijemci. Nije ih previše uzdrmao primljeni pogodak. Nastavili su sa svojom igrom, uspostavili dominaciju, ali i ekspresno stigli do pogotka za novo vodstvo. <sportnet.hr>, 22. 6. 2012.

(18) Nijemci k'o Nijemci – najbolji kada to treba biti. <vkkрка.hr>, 28. 7. 2014.

Из нашег угла Нијемци су, такође, сувишно, чак фанатично послушни, како у односу према ауторитетима (§ 19), тако и у односу према прописима разних врста (§§ 20–21). Не супротстављају им се, другим ријечима, никако, а осим тога наводно су несклони ужицима које практикују балкански народи (§ 22), осим једног – ужитка у алкохолним пићима, прецизније пиву (§ 23).

(19) Švabe ko Švabe, slušaju sve što im se kaže na TV, kao moja tata Vučića. Uglavnom, ovde i bez policijskog časa nema ljudi posle podne i uveče na ulicama. <forum.garaza.rs>, 20. 3. 2020. / Nijemci k'o Nijemci. Od malih nogu im je usađena ta disciplina. Nažalost, nacisti su tu vrlinu njemačkog naroda zloupotrijebili za rat. <forum.klix.ba>, 11. 10. 2012. / Nemci ko Nemci, briga njih koga streljaju, naređenje – izvršenje. <jugmedia.rs>, 11. 12. 2018. / Nijemci k'o Nijemci, striktno

poštuju internetski nalog policije da niko ne mrda iz kuća [због терористичког напада који је већ минуо]. <radiosarajevo.ba>, 27. 7. 2016.

(20) Švabe kao Švabe, vide crveno i disciplinovano stanu. <ndragan.com>, 16. 4. 2020. / Nijemci k'o Nijemci – poslušno odvajaju i dobro zarađuju. U trenutku kad hrvatski građani tek kreću s primarnim selektiranjem otpada, u zemljama EU-a, poput Njemačke, već su po tom pitanju stekli zavidnu praksu. <slobodnadalmacija.hr>, 24. 7. 2014.

(21) Nijemci ko Nijemci provode sve ono što su zakonima propisali. <edoc.sabor.hr>, 11. 12. 2019. / Nemci kao Nemci, jednostavno poseku ceo drvored star mnogo decenija i propis je ispoštovan. <gradsubotica.co.rs>, 25. 4. 2021. / Nemci ko Nemci, zdrava logika tu ne pomaže, drže se svog zakona i idiotske stavke! <trofej.info>, 5. 3. 2014. / Nijemci k'o Nijemci, drže se pravila i pravilnika k'o pijani plot. <sport.avaz.ba>, 12. 2. 2020.

(22) Prvo su zatvorili škole i vrtiće, pa dućane i sve ostalo, pa si se prvo smio šetat po gradu u manjim grupama i ići u posjete. Pa su i posjete zabranili i sad se smije na ulici biti samo udvoje. Grad je polahko umuknuo... Njemci ko Njemci, to su uzeli ko nužno zlo, ne protive se toliko. Ne znaju ni tako ni tako šta je kahva, sijelo i čeif, pa im ni sad u doba korone valjda ne fali. <roda.hr>

(23) Nijemci ko Nijemci, poslije koncerta hoće piti. <kontekst.io> / Nijemci kao Nijemci, ljubitelji piva. <jutarnji.hr>, 16. 10. 2015.

Kao mane im se s naše strane посебно спочитавају тврдичлук и склоност израбљивању (§ 24), па и то што немају осјећаја за лијепо, ни у умјетности (§ 25), ни у индустријској прозводњи (§§ 26–27), што је особина према којој се каткад сравњују с романским народима (§ 27).

(24) Njemci ko Njemci, htjeli bi da igrači igraju za badava... kao i radnici isto tako, iskorištavaju radnu snagu gdje god stignu. <dnevnik.hr> / Njemci kao Njemci, škrti do bola. Radije uvoze kvalificiranu radnu snagu iz Hrvatske i popravljaju si natalitet, a samim tim i održivost, nego da iste ljude zaposle u njihovoj domovini. <vecernji.hr>, 4. 12. 2004.

(25) Nijemci k'o Nijemci. Uvijek su bili skloni kiču. <rts.rs>, 24. 11. 2012. / Nemci k'o Nemci, znali su da odu u sladunjavost kojoj ravne nema; jedan od najpoznatijih šlagera zvao se *Lili Marlene*. <vasudeva.forumburundi.com>, 15. 1. 2015.

(26) Nijemci k'o Nijemci znaju sastaviti dobar motor ali s dizajnom se rijetko sastave; u svakom desetom pokušaju, i to ako [успију]. <zgkult.eu>, 22. 3. 2019. / Nemci kao Nemci, kada je u pitanju dizajn, počnu pricu, sve sklope, ali to što naprave nekako nije šmekerski. <forum.hr>, 2. 2. 2009.

(27) Švabe kao Švabe, nemaju smisla za detalje. Nikako nijansu farbe da potrefe (pogledajte bilo koja italijanska kola bez obzira na kvalitet), a o dizajnu felni da ne pričam. Prvo što čoveku upadne u oči na priloženoj fotki je dizajn felni... deluju kao glodalica za bušenje tunela. <b92.net>, 18. 1. 2020.

Поводом питања да ли су Нијемци, будући прагматични, незаинтересовани за историју (§ 28), или су напротив злопамтила, која не заборављају а камоли опраштају срамне поразе претрпљене на овом дијелу европског континента (§ 29), псеудокомпарацијски искази наших људи нису сагласни. Јасно је, ипак, да се дотични народ овдје умногоме доживљава као расистички (§ 30), асимилаторски (§ 31) и експанзионистички (§§ 32–33), штавише као народ који никад није искрено напустио нацистичку идеологију, напустивши у ствари само њена средства (§§ 33–34).

(28) Njemci – kao Njemci, neopterećeni istorijom. <vijesti.me>, 30. 6. 2014.

(29) Švabe ko Švabe, nikada nam neće oprostiti izgubljene ratove. <informer.rs> / Švabe ko Švabe, uvek protiv Srba. <telegraf.rs>

(30) Nijemci, ko Nijemci, i danas gledaju na nas kao nižu rasu. <vecernji.hr>, 19. 10. 2012.

(31) Švabe kao Švabe, tako su prisvojili i naše Bosance koji su tamo otišli, dali im kuće, poslove, a sve će to za koju godinu nositi njemačka imena, prezimena, tako i povećavaju broj svoje populacije. <forum.sportsport.ba>, 20. 6. 2012.

(32) Nemci ko Nemci, vole tuđe, vole rat. <novosti.rs>, 3. 4. 2021. / Njemci ka Njemci... osvajaju Evropu ovako ili onako. <cdm.me>, 12. 1. 2018.

(33) Švabe, ko Švabe, odlučile da pošto-poto produže svoju mekanu ili tihu okupaciju bez svastike, kao što im je od davnina i u rodoslovu i u horoskopu upisano. <dan.co.me>, 30. 6. 2016.

(34) Njemci ko Njemci. Prikriveni fašisti bili i bit će. Strogi zakoni za veličanje fašizma su samo floskule. <index.hr> / Nikad nisu ni prestajali [да штјују Хитлера]... Švabe k'o Švabe. <forum.krstarica.com>, 25. 12. 2015. / Švabe ko Švabe, i u onom dobrom Švabi se krije makar jedan mali Adi. <bosanskehistorije.com>, 17. 10. 2017.

5.9.9. Французи ко Французи

У нашој слици свијета Французи су заводљиви и врло склони чулним задовољствима (§ 1), те свакојаким, нарочито споља упадљивим необичностима (§ 2). Нарочито им је из нашег угла особена кухиња (§ 3), за коју су они пак убијеђени да је најбоља на свијету (§ 4). Поред природних љепота, наведени су чиниоци свакако довели до тога да Француска постане туристичка велесила – и објективно, и интерсубјективно, одн. у доживљају наше језичке заједнице (§ 5).

(1) Francuzi kao Francuzi, šarmeri i hedonisti. <glasistrenovine.hr>, 31. 12. 2012. / Francuzi ko Francuzi, oni su veliki gurmani, uvijek pitaju gdje se dobro jede, koji su najbolji restorani. <slobodnadalmacija.hr>, 17. 8. 2014.

(2) Francuzi ko Francuzi, uvijek imaju nešto ekstravagantno [о дизајну аутомобила]. <bhtuning.com>

(3) Srdela se u zemljama Mediterana priprema na brojne načine: Francuzi, k'o Francuzi, vole je u finim umacima. <cosmo2503.blogspot.com>, 13. 7. 2009. / Francuzi k'o Francuzi, sve mora biti kremozno! Sve ali baš sve radi se na maslacu. <slobodnadalmacija.hr>, 24. 9. 2020.

(4) Francuzi kao Francuzi, tvrde da je njihov crni *truffe du Périgord* bolji i kvalitetniji [поводом питања из које се земље могу набавити тартуфи најфинијег мириса и укуса]. <podravka.hr> / U Francuskoj sam probao do sada najbolju medovinu. Kažem ja njima: „medovina je piće starih Slovena“. Ma jok! Francuzi ko Francuzi, misle da je njihovo najbolje. <klubputnika.org>, 14. 4. 2006. / Francuzi k'o Francuzi, uvijek se vole pohvaliti svojim vinima. <xxzmagazin.com>, 15. 2. 2017.

(5) Francuzi ko Francuzi, pičići vazda bili. Vladaju turističkim dijelom Mediterana: Nica, Kan... <forum.klix.ba>, 18. 10. 2020.

Француска се префињеност огледа и на многим другим пољима. Код њих се, наиме, макар из наше перспективе, веома држи до лијепих манира, чак и на мјестима гдје одговарајуће понашање, усљед околности, често није могуће (§ 6). Французи су, осим тога, по нашој процјени, изузетно успјешни у интелектуалном раду, посебно умјетничком стварању и тумачењу (§ 7), а с таквим, високоразвијеним духовним животом, ваљда донекле очекивано, корелира и буран политички живот (§ 8). У спорту пак нису тако креативни (§ 9).

(6) Francuzi k'o Francuzi, najgora su publika [на тениским мечевима]. Vaciš reket i oni ti zbog toga zvižde do kraja meča. Takvisu su bili uvek, očekuju od tenisera da budu savršeni. <b92.net>, 4. 6. 2017.

(7) Francuzi kao Francuzi, što se mene tiče, mogu da recituju *Ringe-ringe-raja*, ja ću da se oduševim, ali stvarno su mi super, a pogotovu u drugoj sezoni [игране серије *Les témoins*]. <prijevodi-titlovi.org>, 11. 1. 2021.

(8) Francuzi kao Francuzi, koncert nije mogao proći bez koje politički angažirane pjesme, pa su za kraj koncerta otpjevali sarkastičnu pjesmu o Sarkozyju. <soundguardian.com>, 27. 9. 2008. / Francuzi kao Francuzi, uvijek su za revoluciju. <solomontown.blogspot.com>, 10. 1. 2020.

(9) Francuzi ko Francuzi, imaju ligu u kojoj obično pada najmanje golova i u kojoj se gleda najnezanimljiviji fudbal u konkurenciji ostalih liga Petice. [најуспјешнијих европских фудбалских лига, међу које се, поред француске, убрајају и енглеска, шпанска, њемачка и италијанска]. <radnici.com>

И док их у унутрашњој политици доживљамо као врло куражне, према споља су Французи из нашег угла без имало храбрости (§§ 10–11). Ту њихову ману из неког разлога објашњавамо надменошћу и уображеношћу (§§ 11–12), коју испољавају чак и туристичком послу (§ 13), а посебно у комуникацији са странцима који не говоре њихов језик а говоре енглески (§ 14). Омраза спрам енглеског, као језика који је на положају глобалног средства општења смијенио њихов, не тиче се ипак најмоћније силе свијета, њене војске и њених привредника, наводно опет због пословичног француског кукавичлука, али и релативне економске слабости (§ 15).

(10) Francuzi k'o Francuzi, odustali su čim su „udarili u tvrdo“. <jutarnji.hr>, 28. 11. 2007.

(11) Francuzi kao Francuzi, prepotentni i razmaženi. Kad ih klepneš po ušima, plaću ko plaćipičke. [поводом националне реакције на исламистички масакр у уредништву сатиричног часописа *Шарли ебдо*]. <bosanski-forum>, 12. 9. 2016.

(12) Francuzi kao Francuzi, jebe im se za ostatak sveta. <vukovisadunava.com>, 24. 1. 2018.

(13) Francuzi ko Francuzi, neljubazni. Svi koji nemaju rezervaciju za boravak u domu plaćaju cenu od 70 evra + obavezna večera od 25. Sve bi bilo da lakše da su nam bar dozvolili da uđemo u restoran. <pkbalkan.org>

(14) Francuzi k'o Francuzi, ne žele komunicirati ne engleskom, a moj francuski otprilike k'o bugarski. <net-forum.forumcroatian.com>, 10. 1. 2015. / Francuzi k'o Francuzi, samo biflaju svoj jezik i nimalo se ne trude. <forum.hr>, 2. 7. 2015.

(15) Francuzi kao Francuzi! Niko na ovoj planeti ne pljuje po Amerikancima kao oni, krajnje podrugljivo, potcenjivački: „glupi su, primitivci, nemaju tradiciju, još manje kulturu itd., itd.“. Ali čim zaškripi, tu je „svemoćni tata“ koji će da ih brani, tu su američki meceni koji im, onako „nekulturni“, već decenijama svake godine daruju milione i milione za održavanje Versaja i drugih vrednih objekata. <b92.net>, 28. 9. 2006.

5.9.10. (И)талијани ко (И)талијани

У нашој слици свијета Италијане одликује изражен осјећај за естетику (§ 1), који се нарочито испољава у њиховој модној и аутомобилској индустрији (§ 2). Посриједи је народ који наводно много полаже на изглед (§ 3) и функционалност својих производа (§ 4), али не и на њихов квалитет (§§ 5–6). У маркетингу су одлични (§ 7), мада по природи помало театрални (§ 8).

(1) Talijani k'o Talijani, od svega naprave umetnost! <b92.net>, 8. 11. 2012.

(2) Italijani ko Italijani, uvek su spremni da žrtvuju lepotu za rezultat, osim kad su u pitanju automobili i moda doduše. <rtvbn.com>, 21. 1. 2019.

(3) Talijani ko Talijani, sve lipo upakuju. <portalsatova.com>, 1. 8. 2012. / Talijani ko Talijani, sve uredno i lijepo izložili. <coolinarika.com>, 6. 5. 2012. / Italijani k'o Italijani, sve naprave sa stilom i da izgleda preslatko. <forum.benchmark.rs>, 11. 7. 2017.

(4) Talijani kao Talijani, dovukli su predivnu jahtu i organizirali talijansku lučicu, koja je zahvaljujući plovilu izgledala fantastično. <slobodnadalmacija.hr>, 4. 10. 2016. / Talijani ka Talijani, funkcionalno i jako lipo mora biti. <forum.bjbikers.com>, 20. 4. 2016.

(5) Talijani ka Talijani – meni su ti oni ka i njihove butige, lipi izlozi, a unutra roba pinkicu lošije kvalitete. Onako, puno govoru a nikad ništa ne kažu. <forum.hr> / Italijani kao Italijani, mogli su da koriste malo kvalitetnije materijale, ali zna se šta je za njih najbitnije... dizajn pre svega. <campingclubserbia.com>, 24. 1. 2012.

(6) Italijani kao Italijani, sve skarabudženo. <forumcars.rs>

(7) Italijani kao Italijani. Majstori su da se uvuku pod kožu najvećih zvijezda i priznanjima ih uslovljavaju da ostanu na Apeninima. Jer, marketing je danas prioritet svih prioriteta. <aktuelno.me>, 6. 12. 2019. / Italijani kao Italijani, od svog siromašnog načina ishrane su napravili brend i treba im skinuti kapu za to. <njamfood.com>, 7. 4. 2019.

(8) Italijani k'o Italijani, vole i moraju od svega da prave predstavu. <vesnakojanijebesna.blogspot.com>, maj 2018.

Италијани из нашег угла, штавише, и сами лијепо изгледају (§ 9); добро су расположени и предусретљиви (§§ 10–11), али не и лијепо васпитани (§ 12). Њихово се патријархално васпитање, ипак, испољава у неким аспектима живота и рада, нпр. у привржености групама којим припадају, укључујући криминалне (§ 13).

(9) Italijani ko Italijani, sve lepo ušminkaju i svi su lepi i nasmejani [o jednoj kuhinjskoj te-ve emisiji]. <ana.rs>, 14. 5. 2008.

(10) Talijani kao Talijani, stalno su nasmijani i prijazni. <zgkult.eu>, 19. 4. 2019.

(11) Italijani k'o Italijani. Za sve možete da im se obratite i sve će vam učiniti, samo – lagano. <sportal.blic.rs>, 15. 5. 2017.

(12) Talijani ko Talijani. Općenito se ponašaju ko da su doma, a čuje ih se na kilometre kad pričaju. <b92.net>, 25. 5. 2014.

(13) Italijani k'o Italijani, patrijarhalno vaspitani, s vremena na vreme „vežu“ se za grupu i ne napuštaju je. <mozzartsport.com>, 8. 6. 2016.

Припаднике италијанског народа поимамо и као аутентичне хедонисте – врло страствене у љубави (§ 14), привржене лијепој пјесми (§ 15), укусној храни (§ 16), zgodним женама (§ 17), мору и сунцу (§ 18)... Генерално су они за нас лежерни (§§ 19–20) и стога неорганизовани (§ 21), а онда и непоуздани у пружању услуга (§ 22) и уопште послу (§ 23).

(14) Talijani, kao Talijani – kažu, dobri ljubavnici! <madeinmontenegro.com>, 15. 12. 2008. / Italijani ko Italijani: ljubav, prevara, seks, pa opet prevara, i tako ukrug [o jednom filmu италијанске производње]. <hi-files.hr>, 21. 3. 2007.

(15) Talijani kao Talijani – uglavnom rjevu [na pozorišnoj sceni ranomodernе Европе]. <pdfcoffee.com>

(16) Talijani kao Talijani. I prije 500 godina dobro su jeli! <blog.dnevnik.hr>, 19. 8. 2010.

(17) Glavni je bio njemački garnizon, a oni su bili u sijenci i vjerovatno samo hodali po kafanama i ganjali cure (Talijani ko Talijani). <vilsonovo.net>, 31. 1. 2019.

- (18) Italijani kao Italijani, i posle svega [кризе изазване пандемијом] razmišljaju o suncu i moru. <vesti.rs>, 16. 4. 2020.
- (19) Talijani k'o Talijani, life is good... dok ide, ide. <vecernji.hr>, 20. 3. 2020. / Talijani k'o Talijani, bili su malo ležerni, pa su borbe malo kasnile, ali naš svit, koji također previše ne pati od forme, brzo im je to oprostio. <slobodnadalmacija.hr>, 31. 8. 2008.
- (20) Italijani kao Italijani, nonšalantno su prihvatili sve ovo [тврдње о лакој и брзом ширењу вируса]. <b92.net> / Da su se Talijani od početka više pridržavali svega [епидемиолошких мјера], danas ne bi bili u takvoj izolaciji... ali Talijani ko Talijani. <vecernji.hr>, 10. 3. 2020.
- (21) Talijani k'o Talijani, totalno neorganizirani, umalo nastao stampedo. <dubrovackidnevnik.net.hr>, 8. 1. 2014.
- (22) Nisam u toku sa letovima, a Italijani ko Italijani, umeju da menjaju sve u zadnji čas. <karanfilic.com>, 11. 5. 2016.
- (23) Talijani kao Talijani, dobri kao ljudi, ali sa njima poslovat i nije neka sreća. Švabo je tu broj 1. <b92.net>, 10. 11. 2009.

Код нас се, такође, сматрају врло сналажљивима (§ 24), па и спремнима за употребу свакаквих средстава, укључујући недозвољена (§ 25). Ово нарочито важи за мушке борбе – од уличних туча (§ 26) до ратова (§ 27) – гдје им свакако недостаје храбрости (§ 28), као и у било којем другом надметању, првенствено спортском (§ 29).

- (24) Italijani ka Italijani... snaći će se nekako. <cdm.me>
- (25) Talijani k'o Talijani, uvijek znali prepisati, i ukrasti, i još malo doraditi tuđe ideje, i staviti ih pod svoje... Kažu da je njihova pizza, a prvu kamenu peć i u njoj „pizzu“ napravili Turci. <sahinomerspahic.wordpress.com>, 23. 1. 2014.
- (26) Talijani kao Talijani, jedne od najvećih p___ i što se tiče ulice i tučnjava. Rijetko kad će te napast na par metara, uletit šakama na tebe, prije su za bacit kamen ili baklju. <lfcro.com>
- (27) Talijani ko Talijani, uvijek na strani pobjednika. Kad dođe gusto, mijenjaj dres [поводом вијести да се Италија отвара за кинеске инвестиције]. <logicno.com>
- (28) Vjerujem da bi NDH sponzorirala partizane po Dalmaciji, koji bi destabilizirali talijansku vlast. Naravno, službeno bi bila protiv njih, pa bi tu uletila „stabilizirati“ stvari, a Talijani k'o Talijani – magla [на тему шта би било да је Њемачка побиједила у Другом свјетском рату]. <stormfront.org>
- (29) Italijani kao Italijani, uvijek bili kukavice, uvijek se radije predavali nego borili. <sportske.net>

5.9.11. Турци ко Турци; Грци ко Грци

Иако се у мањем броју псеудокомпарацијских исказа Турци приказују кроз савремено, туристичко искуство, као пружаоци врхунске услуге, одн. као предусретљиви домаћини, до крајности, готово, предани госту и његовом ужитку (§ 1) – у нашем портрету тог народа ипак преовлађују историјски рефлекси. Турке, наиме, углавном помињемо као варварски народ (§ 2), у првом реду заинтересован за освајање (§ 3), поробљавање (§ 4) и уопште насиље (§ 5), те као народ чији су највећи непријатељ, макар на Балканском полуострву, и даље Срби (§ 6).

- (1) Turci kao Turci, jesu malo neuredni, ali mnogo rade da to nadoknade gostoprimstvom, uslugom. Svi se trude udovoljiti svim gostima, ma odakle bili. <b92.net>, 15. 12. 2019. / Postoje i restorani koji ne služe alkohol, ali Turci ko Turci, neće da izgube mušteriju pa trknu do prodavnice i donesu. <putovanja.info>, 26. 8. 2020. / Turci kao Turci, od lepe prirodne pojave su uspjeli da organizuju atrakciju vrednu jednog dana vašeg letovanja. Uz kanjon se možete šetati uređenom stazom u dužini

od nekoliko kilometara, dok će se usput smenjivati brzaci, jezerca, prelepi planinski motivi... Dobićete specijalnu obuču, na sve su mislili... <findglocal.com>

(2) Turci ko Turci, varvarski, nazadan narod. <forum.cdm.me>, 1. 8. 2019.

(3) Turci ko Turci, samo rat i osvajanje [поводом вијести да Турска планира да се умијеша у грађански рат у Сирији]. <telegraf.rs>

(4) Turci ka Turci, i onda i danas porobljavaju sve ono što valja. <skalaradio.com>, 31. 8. 2018.

(5) Turci ko Turci! Oduvek zlotvori i zulumčari [поводом вијести да су навијачи Галатасараја звиждали током минута ћутања којим је одата пошта навијачу Црвене звезде убијеном такође од навијача Галатасараја]. <srbin.info>, 2013–2014. / Turci kao Turci, malo glupi a više krvoločni, gde bi mogli naći boljeg saveznika [од Ирана]. Jedino možda Kroatе i Bosniјake, ali која корист од њих када су они далеко и само zrno soli u bunaru svetskog zla. <pravda.rs>, 2019–2020.

(6) Turci ka' Turci, uvijek Srbinu neprijatelji! [поводом вијести да су у Истанбулу подигли споменик жртвама сребреничког покоља] <in4s.net>, 1. 5. 2017.

Слици Турака развијаној током стољећа робовања одговарају и наши искази у којим су припадници тог народа представљени као поткупљиви (§ 7), вјероломни (§§ 8–9), подмукли (§§ 9–10) и свирепи (§§ 11–12). Таква њихова, може се рећи општа, назадност нарочито се огледа у наводном односу према женама (§ 12), као и у процјени да се људи који припадају турском народу настоје кретати у групама (§ 13), те да су веома неуредни (§ 14).

(7) Put je bio dosta naporan, nekih 19 h suvog puta i još dodatna 3 sata koja smo čekali na granici sa Turskom, navodno zbog nekih papira koji su nam falili... Turci kao Turci, tražili su nam pare da bi nas pustili, papiri nisu uopšte falili. <nemanjaz.blog.rs>, 7. 12. 2007.

(8) Turci k'o Turci, okrenuće se za prvim sledećim koji im ponudi više, kao u najstarijem занату на свету [о врлудању турске владе између савезништва са САД и савезништва са РФ]. <facebook.com>

(9) Turci ko Turci, izdaju kad se najmanje nadaš. <gramho.com> / Turci ko Turci, godinama sam radio sa njima i Kurdi su u pravu; čim okreneš leđa stiže te nož. Много podmukao narod. <informer.rs>, 24. 11. 2015.

(10) Turci ko Turci, kad god mogu da udare ispod pojasa – udare. <forum.klix.ba>, 11. 9. 2010.

(11) Turci ko Turci. Kad se treba tući, može! Ali samo ako su pet puta jači. Bar. <mycity-military.com>

(12) Turci kao Turci, tako oni žene vole [поводом вијести да је један Турчин гурнуо низ литицу трудну супругу да би наплатио њено животно осигурање]. <facebook.com>

(13) Turci k'o Turci. Samo čoporativno. Takvi su svugdje. <24sata.hr>, 22. 4. 2019. / Turci ka Turci, tu bi da sprava njih desetina [о апартаманима у Будви]. <trebinjelive.info>, 2. 2. 2019.

(14) Turci ko Turci, mnogo prljav narod. <informer.rs>, 24. 11. 2015.

Другачије је у случају Грка. Рефлексе давне, хеленске историје у нашем доживљају тог народа, наиме, налазимо само у траговима (§ 15). И ако се у одговарајућем псеудокомпарацијском портрету грчка прошлост уопште одражава, углавном је ријеч о скорашњој прошлости, обиљеженој многобројним дужничким кризама (§ 16).

(15) Grci kao Grci, uvijek imaju filozofa pri ruci da daje savjete. <sunlife.hr>

(16) Grci ko Grci! Kad se posuđivalo sve je bilo super, a sad kad treba vraćat onda: „ništa mi ne znamo“. Ne da će vratiti sve, nego i više od toga, parabočili [инатили] се они или не! <vecernji.hr>, 2. 11. 2011. / Prilikom dobijanja 350 milijardi eura Grčka je potpisala sve uslove... Sad im ne

odgovaraju kad treba pare vraćat... Grci ka' Grci. <vijesti.me>, 18. 6. 2015. / Grci kao Grci, isplivače, a nama neka bog pomogne, jer nam neće pomoći ni Rusi ni Ameri ni Njemci a pogotovo susjedi a ni kompletna EU. Imamo puno više neprijatelja nego što mislimo a vi tepete [млатите] o Grčkoj. <sbperiskop.net>

Готово до краја преовладали су, другим ријечима, стереотипи о Грцима као балканском народу (§ 17), малим дијелом позитивни – какви су, у првом реду, безбрижност (§ 18), страственост (§ 19) и гостопримљивост (§ 20). Чак се и гостопримљивост, међутим, преиспитује примједбама да се и Грци, уосталом као сви остали народи, туризмом баве не би ли зарадили што више новца (§ 21).

(17) Grci ka Grci, slika i prilika klasičnog Balkanca. <skyscrapercity.com>, 1. 7. 2009.

(18) Grci ko Grci, slični nama, opušteni ljudi. <ana.rs>, 20. 7. 2015. / Grci kao Grci... sve im je ravno i niko se mnogo ne uzbuđuje. Pogotovo oni kraj mora. <mondo.rs>, 5. 7. 2017. / Turistička sezona uskoro počinje ali, Grci kao Grci, opušteno tumaraju kroz život kao da nemaju briga. <mycupoftea.rs>, 14. 4. 2017. / Grci ko Grci – don't worry, be happy. <motoriranje.blogspot.com>, 28. 5. 2015.

(19) Grci k'o Grci. Strastveni i vatreni. <mvp.rs>, 11. 4. 2021. / Grci k'o Grci. Teško njih natjerat na porenje [лудовање], zabavu i razbijanje tanjura. <vecernji.hr>, 11. 2. 2003.

(20) Grci k'o Grci – slični nama u mnogo čemu. Mentalitet, usluga, gostoprimstvo... <nadlanu.com>, 16. 6. 2017.

(21) Grci kao Grci, svi se trude da ti se dodvore kao turisti i izvuku ti što više keša. <forumcars.rs> / Grci kao Grci, nama se ništa više ne raduju nego ostalima, a i to što nam se raduju, iz interesa. Da se ne lažemo, nema tu lj od ljubavi, čist interes. Srbi vole grčko more, a oni vole turiste koji dolaze i troše. Nema tu mnogo filozofiranja. <putovanja.info>

Углавном су посриједи негативни стереотипи, о Грцима као народу који је неодговоран (§§ 22–23), лијен (§§ 23–24), склон корупцији и преварама разних врста (§§ 24–26), а при томе веома гласан у борби за своја права (§§ 26–27). Ту су, потом, и дивље понашање у саобраћају (§§ 28–29), те немар у обезбјеђивању основне инфраструктуре (§§ 29–30), као и још двије особине, које небалкански народи, у својим, због удаљености нужно површнијим портретима, вјероватно не би приписали ни нама ни Грцима – завидљивост, те склоност неоправдано негативној критици (§ 31).

(22) Grci ko Grci, štampali državne obveznice, pa je sve išlo po sistemu „lako ćemo“: „radićemo ko bojagi a u penziju ići rano, pa zar nismo mi posle svega potomci Aristotela, mi smo pametniji od svih ostalih“?! <politika.rs>, 2016–2017.

(23) Po podne naglo otopli pa se razgaljeni turisti sjate po ležaljkaма i upitno gledaju vlasnike kafića koji još uvek nisu uklonili morski otpad sa svog dela plaže. Grci ko Grci. Razgrnuli su malkice, napravili prolaz do vode. <necevaljda.com>, 3. 8. 2019.

(24) Grci k'o Grci, lijeni, korumpirani i zato danas ispaštaju. Da se mene pita, dao bi' im nogu. Isto tako Rumunjsku i Bugarsku, koje su zemlje trećeg svijeta a ušle su u EU. <hercegbosna.org>, 12. 2. 2012.

(25) Uostalom, Grci su, ako se ne varam, dobili oјre za zbrinjavanje migranata, samo što je otišlo tko zna gdje... Grci k'o Grci. <narod.hr> / Grci, kao Grci, tko njima još vjeruje. Tu se više ne zna ni ko pije ni ko plaća (ma, zna se, raja plaća a njih par piju i časte se). <vecernji.hr>, 28. 1. 2012. / Grci kao Grci, opet će da prevare EU kao što su ih prevarili kada su ušli. [поводом вијести да је грчка влада, да би добила нову траншу финансијске помоћи, усвојила петогодишњи план строге штедње]. <rts.rs>, 23. 6. 2011.

(26) Grci ko Grci, veliki bleferi i galamdžije. <cdm.me>, 10. 3. 2015.

(27) Grci kao Grci, tog dana im je štrajkovalo obezbeđenje na aerodromu! <forum.krstarica.com>, 5. 7. 2010.

(28) Držite kroz Atinu sve vreme levu traku auto-puta... Ovo kažem jer se na E75 kroz Atinu vozi 140 km na čas na kratkim odstojanjima... Grci k'o Grci. <putovanja.info>, 18. 6. 2011.

(29) Grci kao Grci, voze i bez svetala i pun gas kroz masu. Pravog trotoara nema svuda, već samo žuta traka predviđena za pešake, ali Grci tu parkiraju automobile, pa si prinuđen da ideš putem, a pride guraš dete u kolicima ili, još gore, pustiš ga da samo ide i držiš ga za ruku kako bi ga sklonio kad god čuješ da nailazi auto ili motor. <forum.garaza.rs>, 4. 9. 2012.

(30) Ja živim u jednom malom gradu i tu je stigla kanalizacija pre desetak godina. I ništa... Grci ko Grci, i do tad se živelo i od tad isto. <forum.krstarica.com>, 26. 1. 2013.

(31) Grci k'o Grci, na stvari gledaju slično kao svi na prostoru Balkana. Uspjesi se brzi zaboravljaju, a stalno se traži nešto više. Kritikuju i oni koji nisu kompetentni. <sportsport.ba>, 14. 6. 2008.

5.9.12. Јапанци ко Јапанци; Кинези ко Кинези

У нашој слици свијета Јапанци су велики иноватори, права инжењерска нација, која је у процесу технолошког унапређења човјековог живота и рада увијек корак испред осталих (§ 1). У исти мах њихове иновације ми доживљавамо, макар у прво вријеме, као необичне (§ 2). И уопште нам је код њих много тога чудно, нпр. у дизајну производа који на тржишту постоје одавно (§ 3), као да су у цјелини народ неког другог свијета (§ 4), који у овај „наш“, а заправо западни, нити може нити хоће да се уклопи (§ 5).

(1) Јапанци као Јапанци, svako malo iznenade nekim novim tehnološkim dostignućem. <vecernji.hr> / Јапанци ко Јапанци, selekcionisali pirinač otporan na sušu. <issuu.com>, 17. 9. 2013.

(2) Јапанци као Јапанци, ponovo pomiču granice neobičnih proizvoda – ovoga puta predstavljaju mobitel koji se u nekoliko poteza pretvara u punokrvnog robota. <red-gsm.net>, 26. 3. 2008. / Јапанци k'o Јапанци, svakakve čudne ideje im padaju na um. I ova je jedna od takvih. Ako ste vlasnik iPhone 5, ovo je idealan proizvod za vas – case za mobitel koji ga pretvara u aparat nalik Laici. <issuu.com>, 5. 6. 2013.

(3) Јапанци k'o Јапанци... Kad je već proklet skup [аутомобил њихове прозводње], nek onda i diskutabilno izgleda. <auto-blog.rs>, 17. 12. 2012.

(4) Јапанци ко Јапанци, posebni u svemu. <slobodni.net>, 18. 7. 2010. / Јапанци као Јапанци. Mislim da nema čudnijeg naroda na ovoj planeti. <antiheroj.wordpress.com>, 9. 5. 2017.

(5) Јапанци k'o Јапанци – ponašaju se sa zapadnom kulturom kao malo dijete s igračkom: tresnu je o tlo ne bi li se razbila i otvorila, pa onda iz nje uzmu onaj dio koji im se sviđa, imao on nekog smisla ili ne. <forum.burek.com>

Сматрамо их сувише уздржаним (§ 6), па и усиљено, чак прорачунато учтивим (§ 7), али веома цијенимо особито изражен, готово специфично њихов осјећај моралне одговорности (§ 8). Дивимо им се, надаље, што су тако тачни (§ 9), уредни и учинковити (§ 10). У дјелатностима које обављају све их те врлине, уз начелну посвећеност раду, како индивидуалном тако и колективном (§ 11), стално доводе до незабилежених резултата (§ 12).

(6) Јапанци ко Јапанци, trude se da ne pokazuju javno svoje emocije. Mora da je bilo jezivo dosadno fotkati tako bezizražajne face svaki dan. <dizajnzona.com>, 22. 7. 2006.

(7) Јапанци k'o Јапанци, sigurno bi platili uz osmijeh i naklon, samo da me se riješe i da šutim [o (не)основаним жалбама да је аутомобил њихове производње неисправан]. <prozaonline.com>, 31. 3. 2014.

(8) Japanci kao Japanci! Premijer je podneo ostavku zbog nuklearne havarije. Gde bi nam bio kraj da se na njih ugledamo. <rts.rs>, 25. 3. 2022. / Divili smo im se kada su nam nakon poplave prvi pritekli u pomoć sa 1,1 milion evra za korito Kolubare, a Japanci ko Japanci, poštujući moralna pravila i načela, podsećali su nas da je to zbog pomoći koju je Valjevo svojevremeno uputilo njima. <vamedia.info>, 19. 3. 2018. / Japanci kao Japanci, uvek ispunjavaju obećanja, za razliku od većine drugih. <autorepublika.com>, 31. 5. 2018.

(9) Japanci ko Japanci, tačni i precizni po običaju, a nama nek bog pomogne. <kurir.rs>, 21. 10. 2014.

(10) Zadnje putovanje – Tokio, Japan. Grad jako čist, sve sredeno. Japanci ko Japanci. <cdm.me> / Japanci ka Japanci, čim su došli, očistili su cilu Loru i odma se dali po gradu sređivat i pituravat dječje vrtiće i škole. <jna-sfrj.forumbo.net>, 20. 1. 2014. / Oni su, Japanci k'o Japanci, vrlo efikasni, pa zato kontrolišu solidan procenat svetskog tržišta. <vox92.net>, 23. 5. 2019.

(11) Japanci kao Japanci, vrijedni, disciplinirani i odgovorni. <forum.klix.ba>, 4. 12. 2015. / Japanci kao Japanci – nema labavo. Već od jutra koncentrirano i živahno. Dan počinje vježbom. Sve radne obaveze moraju se strogo provoditi, bez odstupanja [о посади једног брода]. Kažu pomorci da je Japancima na prvom mjestu posao, na drugom država i tek na trećem – obitelj. <magazin.hrt.hr>, 29. 12. 2019.

(12) Japanci (k'o Japanci) završavaju [у најкраћем року, од 4-5 мјесеци] studiju koja podrazumijeva reparaciju svega što se može reparirati, te zamjenu novim elementima i nadogradnju postojećih. Rezultat toga bi bilo postrojenje [за пречишћавање отпадних вода] kakvo niko do tada nije imao u Europi, i na čijem kraju, znači nakon završenog procesa, izlazna voda bi se mogla bukvalno piti. <forum.klix.ba>, 6. 3. 2008.

Стално загледани у постављене циљеве (§ 13), а и све оно што би у остварењу тих циљева могло да их омете (§ 14), Јапанци из нашег угла теже постизању не само незабиљежених резултата него и самог савршенства (§ 15). Иако смо свиме наведеним скоро очарани, макар на махове наглашавамо да су њиховој посвећености послу ипак својствени обриси једног нездравог односа – занесењаштва, па и залуђености (§ 16).

(13) Albumi koji su slijedili članovima [једне музичке групе] su omogućili daljne brušenje talenta, približavanje ostvarenju te misije, a naposljetku i odbacivanje iste, da bi se postigli viši ciljevi. Japanci k'o Japanci, 10-ak godina kasnije nastupaju na grandioznim koncertima u New Yorku, Londonu, Tokiju i Australiji, uz pratnju velikih svjetskih orkestara. <fuman.hr>, 29. 1. 2015.

(14) Japanci ko Japanci, ništa ne prepuštaju slučaju, tako da će naredne Letnje OI biti jedne od verovatno najboljih ikada održanih. U to nema sumnje. <mozzartsport.com>, 23. 7. 2019.

(15) Јапанци као Јапанци, све су организовали савршено [о Зимским олимпијским играма 1972]. <vidovdan.org>, 10. 2. 2018. / Japanci kao Japanci, sve spakirano besprijeckorno [о новим бубњарским сталцима]. <sasapetkovic.net>, 12. 9. 2019.

(16) Japanci k'o Japanci, i od šibice i švakaće gume bi napravili robota, a fanatičan pristup svemu što rade isplatio im se i ovaj put. <rtl.hr> / Japanci k'o Japanci, kad su mogli viski napraviti da je bolji od škotskog, nema nikakve sumnje da će ti fanatici (u najpozitivnijem mogućem smislu reči od WWII) napraviti i bezobrazno dobro pivo. <forum.b92.net>, 23. 10. 2016.

Док им појединци приписују особине које се иначе приписују Јапанцима – склоност стваралаштву, обично несвакидашњем (§ 17), а нарочито преданост послу (§ 18), али и фанатичност (§ 19) – Кинези се у нашем колективу најчешће доживљавају као сушта супротност прекоморском им сусједу. Њихова је роба, нпр., из нашег угла веома ниске цијене (§ 20) и изразите разноврсности, али и незадовољавајућег квалитета (§ 21) и уопште неусаглашена са савременим стандардима (§ 22).

(17) Kinezi ko Kinezi... Čudni i inovativni, kao i obično. <samoopusteno.blogspot.com>, септембар 2011.

(18) Kinezi – k'o Kinezi, ćute, rade i guraju napred. <b92.net>, 28. 3. 2014.

(19) Mnogi su se digli na noge zbog ovakvih odgojno-edukativnih metoda, ali Kinezi k'o Kinezi... uopće ih nije briga! [поводом вијести да у Кини родитељи викендом воде дјецу по лукеузним вилама да би их мотивисали за учење]. <idesh.dnevnik.hr>, 8. 6. 2015.

(20) Kinezi ko Kinezi, obore cenu da se samo puši, pa ko voli da plaća zvučno ime neka samo izvoli. <beke.co.nz>, 14. 5. 2018.

(21) Kinezi ko Kinezi, jeftine stvari – jeftin i kvalitet. <vymaps.com>, 20. 1. 2019. / Kinezi ko Kinezi, sve polovično i plastično. <danas.rs> / Kinezi ko Kinezi. Malo bolja ponuda, al' kvalitet – op-trt gevezn zajn. <maps.google.com>

(22) Kinezi k'o Kinezi, nude i gotove zube... „one size fits all“. <facebook.com>, 24. 5. 2013. / Kinezi k'o Kinezi... kod njih nema niš standardno. <forum.mojskuter.com>, 28. 2. 2013.

У настојању да остваре што успјешнију продају Кинези по нашем увјерењу не бирају средства. Посебно им се замјера што цијену одређују произвољно (§ 23), што робу представљају квалитетнијом него што је заиста (§ 24), што у серијској производњи једног те истог предмета не одржавају и квалитет (§ 25), што купце и начелно не поштују сматрајући их наивнима (§ 26), а највише што краду интелектуалну својину колега произвођача (§ 27).

(23) Kinezi kao Kinezi, naravno nisu stavili cijene na artikle pa ih određuju prema raspoloženju ili prilici koju vide pred sobom. <index.hr>, 8. 3. 2018.

(24) Mnogo je lepši na slici nego uživo! Kinezi ko Kinezi [о једном мултиметру њихове производње]. <elitesecurity.org>, 23. 5. 2016. / Kinezi ko Kinezi... Naveli jedno u specifikaciji pre kupovine, a kad su mi isporučili računar, ono tastatura ne svetli. Pitao da zamenim, odgovorili mi da moram da čekam par nedelja dok ga dopreme iz glavnog magacina. Znači... <linuxzasve.com>, 27. 7. 2015.

(25) Kinezi ko Kinezi, kupiš nešto od njih danas i vidiš da je stvarno dobro urađeno. Kupiš to isto za par meseci i skrpljeno samo da proradi. <elitesecurity.org>, 5. 4. 2014. / Kinezi kao Kinezi, danas ovakvi, sutra onakvi. Osmnonitnu [струну] kupiš jednom – super, drugi put po njoj ima nekakvih kvržica. <pecaros-os.com>, 3. 10. 2018. / Kinezi ko Kinezi, može da radi lepo, al' može i da zavitlava. <fordclubserbia.org>, 26. 6. 2017.

(26) Kinezi ko Kinezi, pošto su ukapirali da se prodaje *simonk* u imenu, počeli da pišu *simonk* na sve i svašta. <rcfly4um.org> / Kinezi ko Kinezi, misle da sve mogu prodati ako nabace zanimljive boje. <forum.malezjelznice.net>, 26. 4. 2020.

(27) Kinezi ko Kinezi – ukradu malo dizajna oštrice od jednog, kočnicu od drugog, nešto sitno dodaju svojega, tako da su ovaj put, po meni, dobili dobar proizvod. <survival.aforumfree.com>, 6. 5. 2016. / Kinezi ko Kinezi, čim vide nešto, odmah naprave kopiju, i to bezveznu. <vidovdan.org> / Kinezi ko Kinezi, iskopirali reklamu, samo su je malo modifikovali. <mondo.rs>, 28. 5. 2016. / Kinezi ko Kinezi, uvek copy-paste. <tangosix.rs>

Иако, опет насупрот Јапанцима, нису ни довољно култивисани (§ 28), изузетно су мудри (§ 29) и марљиви (§ 30), што их у споју с великом распрострањеношћу и још већим бројем (§ 31) чини све богатијим (§ 32), а онда и способнијим за огромна улагања у земљи и иностранству (§ 33). Захваљујући томе, њихов се имиџ знатно побољшава, па се и мане по којима су познати у нашим очима губе једна по једна (§ 34).

(28) Kinezi kao Kinezi, nemaju suptilnosti. <forum.krstarica.com>, 24. 7. 2020. / Kinezi ko Kinezi. Moderne tehnologije i razvoj kao takav svakako utiču na to da se sve više navikavaju na strance, ali,

i pored toga, uvek ima dobrog starog upiranja prstom, osmeha, slikanja. <presslider.rs>, 16. 10. 2020.

(29) Kinezi ka' Kinezi, svaka im je ka' Njegoševa. <ana.rs>

(30) Kinezi ko Kinezi, završili su dvije godine prije roka [o изградњи новог носача авиона]. <mycity-military.com>, 16. 6. 2011. / Kinezi kao Kinezi, rade čak i ispred roka. Ta deonica [ауто-пута „Милош Велики“] je trebalo da se radi skoro pet godina, a čini mi se da će probati da je završe u periodu od tri, što je prilično forsiranje. <forum.beobuild.rs>, 14. 5. 2017.

(31) Kinezi ko Kinezi, ima ih ko žutih mrava. Nisu oni za sad neka velika opasnost, ali ako se nastavi ovako, oni će predstavljati veliki problem u Srbiji (još nam to fali), pa i dalje, u Evropi. <ask.fm> / Kinezi ko Kinezi, ima ih svuda. <gradsubotica.co.rs>, 7. 10. 2011.

(32) Kinezi ko Kinezi, iz jednog dolara naprave deset. <forum.krstarica.com>, 15. 1. 2007. / Kinezi ko Kinezi, pitali su samo: „koliko miliona“. <b92.net> / Kinezi ko Kinezi, imaju para, pa se zaigrali i sa Titanikom [поводом вијести да се у једном забавном парку у Сечуану гради реплика брода чувеног по грандиозном потонућу]. <b92.net>, 18. 5. 2021.

(33) Kinezi ko Kinezi... samo nešto grade. <skyscrapercity.com>, 31. 1. 2017. / Kinezi kao Kinezi. Planiraju se investicije od skoro 300 miliona dolara u pogone i obnova proizvodnje sa kapacitetom od 30.000 automobila od 2014. <automotosvijet.com>, 6. 5. 2013.

(34) Kinezi ko Kinezi, kad malo popratiš, praviju sve kvalitetniju robu. <?> / Lenovo i ZTE nisu baš Kinezi kao Kinezi, kvalitetniji su oni dosta od onih *no name* mobilnih i tableta iz Kine, koji koštaju 100–150 KM. <banjalukaforum.com>, 12. 11. 2013. / Kinezi k'o Kinezi, ludački potencijal, ogroman izvoz i daleko od toga da ne znaju da naprave kvalitetan porozvod. Druga je stvar pitanje mentaliteta, mogućnosti i realnih potreba tržišta koje „napadaju“. <cbc.rs>, 14. 6. 2010.

5.9.13. Општа запажања

У односу на ономасиолошке портрете појединих нација – који су начелно плjosнати, утолико што се свде на једну негативну особину, евентуално неколике, по правилу међусобно повезане (као код Ромâ и Цинцарâ) – псеудокомпарацијски су начелно изразито рељефни. Садрже, прецизније речено, мноштво особина, дакако стереотипних, али и изразито разноликих – како позитивних тако и негативних. При томе између аутопортретâ и хетеропортретâ нема суштинске разлике – у првима се не концентришу позитивни стереотипи, као што се у другима не концентришу негативни. Чињеница је нпр. да Срби себе у исказима лажног поређења представљају као слободарски народ, али и као народ који је лаковјеран и брзоплет, склон сувишним међусобицама и кобним раздорима.²⁷⁷ Слично томе, Американцима се у аналогним исказима замјера што су празноглави, надмени и похлепни, али им се нарочито на економском пољу признају и многе врлине, у првом реду дар за маркетинг, те преданост планирању, реализацији и праћењу сваког релевантног процеса.

²⁷⁷ Више него подаци добијени помоћу анкетног упитника с понуђеним одговорима (Popadić–Biro 1999) са оваквим нашим налазима слажу се подаци добијени интерпретативном анализом преко три стотине дубинских интервјуа (Ђегић 2005: 9–10). Према тим подацима себе, наиме, такође поимамо позитивно: као простодушне, дружељубиве и гостопримљиве (126–127), као осјећајне, срчане и правичне (129–131), али и негативно: као завидљиве, свадљиве, а онда и несложне (113–121), као незреле, а онда и тврдоглаве (121–123). Неке наводно своје особине тумачимо двојако. Прилагодљивост је, нпр., позитивна у виду сналажљивости, а негативна у виду покорности спрам домаћих вођа (123–126). Доброта се веома често помиње као мана и доводи у везу с лаковјерношћу и олаким опраштањем (127–129). На неслогу као битну одлику нашег националног аутопортрета реконструисаног помоћу грађе која манифестује „општа места српске разговорне културе“ указује и Д. Шипка (2015: 12, 111): „У наративу издавања због недостатка унутаргрупне кохезије каже се: 'два Србина – три партије'. Причалац овде жали што се Срби ни о чему не могу договорити, помену се ту крвна завада Карађорђевића и Обреновића, свађа брата са братом, оца са сином итд. Ово опште место доживело је и литерарно издање у виду књиге Душана Ковачевића '20 српских подела' у издању 'Новости', где се и иначе често нађу јадиковке због несложног Српства“.

Може се, дакле, рећи да ономасиолошки портрети, које реконструишемо помоћу чињеница језичког система, одн. лексичких јединица преношених с генерације на генерацију, одражавају једно старије стање колективне свијести, настало у епохама током којих су контакти са осталим нацијама били оскудни и површни. У таквим условима Други се код нас поимао преваходно као лице непоуздана карактера – лицемјерно, превртљиво, подмукло и склоно преварама (уп. значење секундарне семанте *левантинац*, творбеног деривата *византинизам*, фразеологизма *циганска посла*, устаљеног поређења *лагати као Турчин*, сентенце *Латини су старе варалице*, апофтегме *С Влахом до по здиле, а од по њом у главу*). Истим се путем наш колектив, међутим, и сам окарактерисао, додуше посредно, као неповјерљив и сумњичав.

Пошто се свијет у међувремену глобализовао, контактима са осталим нацијама ни океани више нису препрека. Отуда су псеудокомпарацијски портрети, које реконструишемо помоћу грађе из савременог говора, не само изразито рељефни него и многобројни и разноврсни. Али се у односу на претходне епохе и од њих наслијеђене плjosнате портрете Другога нешто битно, ипак, није промијенило. Нације се колективно и даље замишљају као цјелина, с јединственим карактером, који је приде непромјенљив, што се у појединим исказима напомиње и експлицитно:

Hrvati kao Hrvati. Lako upadnemo u euforiju, a još lakše potonemo. Takvi smo, takvi ćemo uvijek biti i nikad se nećemo promijeniti. <*index.hr*>, 26. 3. 2019.

Како се одређена нација понашала у одсудним тренуцима, а то су понајприје свјетски ратови, понашаће се – наиме, макар тако вјерујемо – и у сваком другом тренутку. Зато се нпр. за Јапанце мисли да су у постављене циљеве генерално загледи до занесењаштва, а за Нијемце да у ма каквој борби предају и не разматрају. Једна сфера људских дјелатности при томе се пресликава на другу, па се и спортска збивања објашњавају помоћу искустава из ратних. Али пошто је савремено друштво доминантно конзумеристичко, као исходиште речених пројекција најчешће се, ипак, јавља индустрија: „какви су им производи, такви су и они“ – имплицитно се тврди веома често, посебно поводом Кинеза и њиховог економског чуда.

Да се појмови о појединим нацијама стављају у хипонимске односе, показују нам и псеудокомпарацијски портрети. Романи (тј. Италијани и Французи) се у одговарајућим исказима, наиме, истичу префињеношћу и заводљивошћу, али и кукавичлуком. Германи (тј. Нијемци и Енглези, одн. Британци) су пак затворени и хладни, те склони калкулацијама и израбљивању. Груписање нација, поред упореднолингвистичког, може бити и ареално (Балканци се у том погледу нарочито издвајају по страствености и гостопримљивости, али и нераду и јавашлуку). Може бити и вјерско и(ли) геополитичко, што у предрасудама које су Србима сусједне нације истог језика развиле и о Србима и о Русима демонстрирају заједнички елементи попут вјероломства и склоности посезању за туђим. Сва се груписања, међутим, у ограниченој мјери односе на нације које су се избориле за статус велесиле, па се Руси првенствено поимају у опреци према Американцима, а не као Словени или православци.

Са становишта обичног говорног представника српског језика нације су дакле *переније* (в. одјељак 3.1), одн. колективи трајне судбине која је задата њиховим карактером. Али само начелно. Грчкој се нацији, наиме, савремени портрет знатно разликује од фолклорног. Данас се припадници те нације, судећи према исказима лажног поређења, код нас првенствено доживљавају као Балканци, док су некад служили као еталон цивилизованости (Ристић 2006: 50). Национални *перенијализам* је у визури нашег човјека, према томе, *рекурентни* (в. опет одјељак 3.1).

СТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ

Бавећи се синонимијом (или „синонимијом“) етнонимâ, у одјељцима 5.2 и 5.3, констатовали смо да се различита имена истог народа, ако су у савременој општој употреби, разликују искључиво према експресивности. Једно је име у том погледу по правилу немаркирано, а друго обиљежено као више или мање пејоративно. При томе је ирелевантно питање које је име ендегено, а које егзогено. У пару *Роми : Цигани*, нпр., данас је немаркиран ендеотноним – *Роми*, а у пару *Албанци : Шиптари* егзоетноним – *Албанци*.

Ако различита имена истог народа нису у савременој општој употреби, избор одговарајућег одређују *стилски чиниоци*: примјереност ситуацији, регистру, жанру и теми. Информације о тој примјерености у рјечник се, као и случају (правих) лексичких јединица, најчешће уносе посредством *квалификатора употребе*, тј. припадајућих скраћеница, много рјеђе *употребним напоменама*, које улазе у састав самих описних тумачења (в. нпр. Burkhanov 2003: 105–106). Изостанак таквих спецификација у општим описним рјечницима кориснику по правилу сигнализира да се лема о којој је ријеч може употребљавати недискриминаторно, одн. независно од ситуационог контекста.

Узорну категоризацију стилистичких квалификатора налазимо у Hartmann–James 2001: 151, а онда и у Svensén 2009: 316. Поред *дијакхронијских* (који се приписују архаизмима и неологизмима), *дијатопијских* (који се приписују регионализмима и дијалекатској лексици), *дијастратичких* (који се приписују социолекатској лексици, тј. оној која је својствена сленгу и арготизмима), ту су и слједећи квалификатори: *дијанормативни* (који се приписују нестандартној лексици, нпр. варваризмима), *дијафазични* (који су приписују лексици што је стандардна али обиљежена као неформална, одн. разговорна, или формална, одн. књишка), *дијатекстуални* (који се приписују функционално, одн. жанровски обиљеженој лексици, нпр. поетизмима). Квалификаторе предметно обиљежене лексике, својствене појединим струкама и наукама, цитирани аутори називају *дијатехничким*, док квалификаторе експресивности, тј. апрецијативне и депрецијативне лексике, називају *дијаевалуативним*.

Овај смо одјељак написали надахнути наведеном категоризацијом, с том разликом што смо увидјели да ситуационе контексте у којим је употреба неке јединице *примјерена* назначују сви квалификатори осим посљедњих. Посљедњи, „дијаевалуативни“, пак назначују *учинак* неке јединице у контексту гдје се она обично употребљава, а тај смо учинак у овом раду назвали и обрадили како је и уобичајено – као *прагматички* (у одјељцима 5.2 и 5.3). Чињеница је да одговарајуће јединице прагматички учинак по правилу чини непримјереним за општу употребу, али то само имплицира да би њиховим лемама у општим рјечницима можда требало додјелјивати два квалификатора – један стилистички и један квалификатор контекстуалног, одн. прагматичког ефекта (или афективности, или експресивности), пошто су посриједи, ипак, двије лингвистичке категорије, међусобно повезане и умногоме испреплетене, али различите.

Није небитно што овако мисле и корисници лексикографских публикација. По истраживању Д. Шипке (2016: 1–2, 7–8), нпр., квалификаторе *шаљ[иво]*, *подр[угљиво]*, *презр[иво]* итд. корисници рјечника српског језика махом не доживљавају као „искључне“, одн. као спецификације којим се одговарајуће лексичке јединице *искључују* из тзв. *општег фонда* савременог језичког стандарда. Удио корисника који их, напротив, одређују тако износи 28–35%. Другачије је у случају квалификаторâ *ст[аро]књ[ижевно]*, *нар[одски]*, *шатр[овачки]* итд., које већина испитаника, 54–78%, сматра управо искључним, одн. таквим да је њима обиљежена лексика неприхватљива за употребу у, рецимо, вечерњем дневнику државне телевизије.

6.1. ДИЈАХРОНИЈСКИ И ДИЈАТЕХНИЧКИ ОБИЉЕЖЕНА ЕТНОНИМИЈА: АРХАИЗМИ И ИСТОРИЗМИ

Једноставно је класификовати етнониме *Авари* и *Арнаути*. Прво је име *историзам* јер упућује на народ који више не постоји, који је – како се то често каже помало овјештало – нестао са историјске позорнице. Посриједи је, дакле, име којем у објективној реалности, стручно говорећи, више не кореспондира ниједан референт.²⁷⁸ Другачије је с другим етнонимом. Он је (прави) *архаизам* стога што упућује на постојећи народ који се у савременом језику најчешће назива *Албанцима* или, експресивно, *Шиптарима*, евентуално, у науци, *Арбанасима*. Пошто смо (апсолутно) застарјеле етнониме изабраним истраживачким приступом искључили из грађе (в. одјељак 1.2.1), пошто смо експресивне етнониме у језичком стандарду већ проанализирали (в. одјељак 5.2 и 5.3) и пошто ћемо експресивне етнониме у народском регистру и неформалним регистрима књижевног језика тек проанализирати (в. одјељак 6.3),²⁷⁹ овдје ћемо размотрити само етнониме типа *Арбанаси*, који се – мада везани за одређене регистре језичког стандарда (в. одјељак 5.3) – и даље учестало употребљавају, због чега их никако не можемо сматрати (апсолутно) застарјелим.

6.1.1. Примјери чија је употреба условљена регистарски

На чињеницу да се „у нашим постојећим једнојезичким речницима често не прави јасна разлика између онога што више није у употреби и онога што је одлика само појединих језичких области или појединих стилова изражавања“ пажњу је прва скренула Р. Стијовић (2014: 410–411). Као одговарајуће примјере при томе је навела лексеме *блаженочивши* и *појац*, које су „у живој употреби цркве и верујућих људи“, а да их наша описна лексикографија, укључујући РСЈ, објављен у доба пуне толеранције вјероисповиједања, ипак означава квалификатором *арх.* Своје мишљење о наведеним лексемама иста ауторка поентира ријечима: „Њихово поље употребе је ограничено, оне не припадају општем фонду речи, али нису застареле“ (Стијовић 2014: 408).

Штета је што током свог истраживања Стијовићева, изгледа, није остварила увид у чланак којим А. Милановић (2006: 300), након констатације да архаизми у србистици до тада нису класификовани према „критеријуму обухвата језичког система“, предлаже слjedeћу подјелу: „Лексема која је застарела у српском језику у целини, тј. у апсолутно свим његовим идиомима, могла би се сматрати *апсолутним архаизмом*, док би лексеме које су архаичне само у појединим идиомима српског језика представљале *идиомске архаизме*“.²⁸⁰ Таква ће подјела, као адекватна и инспиративна, овдје бити уважена, појмовно у цијелости, а термилошки уз само једну корекцију: због вишезначности термина *идиом* одговарајући архаизми биће одређивани као *регистарски*.²⁸¹

Први такав етноним био би *Израиљ*, који у РСЈ није обрађен, док је у РМС обрађен, али двоструко неприкладно – маркиран квалификатором *арх.* и са оваквим редослиједом значења: „1. в. *Израелац* [’човек из Израела; Јеврејин, Жидов’]. 2. в. *Израел* [’земља на Блиском истоку у којој живе претежно Жидови, Јевреји; (фиг.) Жидови, Јевреји’]“. Рекосмо

²⁷⁸ У изведеним, метафтонимијским значењима неки њему слични етноними, међутим, могу упућивати, додуше као експресивни, надимачки, и на савремене групе, нпр. фудбалске репрезентације одговарајућих држава: *Инке* ’фудбалери Перуа’, *Викинзи* ’фудбалери ма које од нордијских земаља’ (Будинчић 2020: 652–654, 655).

²⁷⁹ Експресивне етнониме у неформалним урбаним варијететима, прије свих сленгу и разном аргоу, који се код нас збирно називају најчешће *жаргоном*, дакле дијастратички обиљежену етнонимију, анализирамо у другом раду (Ивановић М. 2023б).

²⁸⁰ Милановићеви (2006: 297, 300) су примјери именица *алас*, која је архична „само у службеном српском језику“, а „необележена“ не само у нестандардним варијететима, одн. дијалектима, него и у појединим функционалним стиливима стандарда: колоквијалном, литерарном и журналистичком, те именица *путешествије*, која се у београдској дневној штампи данас употребљава доста често, „увек са јаким иронијским сенчењем“, мада јој је „застарелост, чини се, недискутабилна“.

²⁸¹ Вишезначна је, наравно, и лексема *регистар*, али у лингвистици макар, као термин, она то није.

двоструко неприкладно зато што имену *Израиљ* семасиолошка структура, најприје, није оваква. Вјерније је приказује РСА, који као најистакнутије значење (а не секундарно, а камоли фигуративно) наводи етнонимско: 'јеврејски народ, Јевреји, Израелци'. Одатле се метонимијским преносом развија хоронимско значење: 'земља тог народа, јеврејска земља, Израел', а синегдохом, више поетском него лексичком, значење припадности, које се стога може сматрати фигуративним: 'припадник тог народа, Јеврејин, Израелац'.

У основном, етнонимском значењу име *Израиљ*, надаље, није застарјело, па га као такво не маркира ни РСА. Живо се, наиме, употребљава у старозавјетном тексту, а онда и у одговарајућој критици (в. нпр. Дрејн 2003), која је – то се не може порећи – написана стандардним језиком или макар језиком који тежи стандарду. Отуда етнониму *Израиљ* одговара термин „bibličко име“, који му је приписао још Т. Маретић (1963 [1899]: 149), одн., прецизније, *име везано за библијски регистар*. Прикладни су стога и квалификатори које му додјељују рјечници уз наше правописе: *трад. цркв.* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), одн. *цркв. правосл.* (ПМСХ).

Етнонимâ везаних за историографски регистар и, евентуално, одговарајуће жанрове књижевности (уп. Радовић-Тешић [1982] 2009: 36; Милановић 2007: 90) у грађи препознајемо знатно више, док је разлога за њихову употребу најмање два. Поред утицаја извора, очигледног и код примјера *Израиљ*, то би била и фундаментална промјена у неком обиљежју дотичног народа, због које његова „рекуренција“ (в. одјелак 3.1) из наше перспективе изгледа непотпуном. Идеалан је у том погледу примјер *Узри*, који у РСЈ није ни обрађен, док је у РМС обрађен празним чланком, са упутницом, као да је нестандардан, што никако није, будући да је стандардан али везан за историографски регистар, прецизније за приказ периода до тзв. кратког ХХ в. (Hobsbawm [1994] 1995), одн. 1918. г. В. нпр. исказ који, додуше поводом хоронима *Угарска*, даје ШРВ (50):

Pod nazivom *Madžarska* podrazumijeva se etnička teritorija Madžara ili država u granicama te etničke teritorije. *Ugarska* je kao država dugo obuhvatala u svoje granice i velike teritorije sa slovenskim i rumunskim stanovništvom: Hrvatsku i Slavoniju, Vojvodinu, Slovačku i Erdelj, te se ona javlja u stvari kao višenacionalna država.

У наведеном се исказу, по нашем суду, крије и разлог из којег историчари средњег вијека, раног новог вијека и Хобсбомовог дугог ХХ ст. (1789–1914), умјесто општеупотребног етнонима *Мађари*, који је и самоназив, учестало употребљавају интернационални егзоетним *Узри*²⁸². Вијековима је дотична нација, наиме, поготово из наше перспективе, била врло утицајна, са огромном државом, која је приде била, како се то данас говори, мултиетничка. Послије слома који је доживјела у Првом свјетском рату, посебно Тријанонским мировним уговором (4. јуна 1920), иста је нација изгубила не само пређашњу моћ него и двије трећине предратног посједа. Круна Св. Стефана лишена је раније функције, поставши само артефакт и симбол, а ван граница новостворене државе остала је чак трећина мађарског живља (ЕХЛЗ). Због свега наведеног ми Мађаре, макар подсвјесно, поимамо као народ који се на историјску позорницу, послије четири године Првог свјетског рата, „вратио“ битно другачији. Таквом повратку одговара и другачије име за све периоде који претходе поменутој прекретници.

Статус стандардног етнониму *Узри* поједини нормативни приручници признају већ самим тим што се њиме, одн. његовом парадигмом баве без икаквих примједба: „*Угарска* (дат. *-ој*), *угарски*, *Угрин* (мн. *Узри*, *Угара*)“ (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010). Други приручници, који су нормативни макар дијелом, као РСЈ, тај етноним изостављају можда усљед ненамјерне омашке, што је прихватљиво. Оно што је по нашем суду, међутим, неприхватљиво јесте свјесно избјегавање. У МПЕ, нпр., нема леме *Узри*. У чланку који је насловљен лемом *Мађарска* то се име не употребљава ни у одјелку о народу, ни о одјелку о језику (мада се на

²⁸² У неким свјетским језицима његове адаптације немају алтернативу, уп. енгл. *Hungarians* и рус. *венгры*.

истом мјесту налази термин *угрофинска породица*), док се у одјељку о историји безуспјешно игнорише. У првом се ступцу, наиме, наглашава да је по досељењу дотичног народа његова нова земља названа „Мађарска (*Magyarország* – Земља Мађара) или Угарска, по најбројнијем племену Угрима“ (МПЕ, II: 540); онда се досљедно употребљава етноним *Мађари*, али гдјегдје ипак промичу деривати њему конкурентног:

Ослањајући се на грађане и ситно племство Лудвик I успео је сломити моћ угарско-хрватских великаша, између осталих и Шубића, и ојачати власт [...]. Мађарско и хрватско племство брзо се помирило с јачањем краљеве власти да би у њој нашло ослонаца за угњетавање сељака-кметова (МПЕ, II: 540).

Не желећи да пружи националну слободу или бар аутономију осталим народима, бечки двор је 1867. почео преуређење на бази дуализма: Монархија је подељена у две државе, Аустрију и Мађарску [...]. Дуалистичко уређење (отад назив *Аустро-Угарска*) задовољило је шовинистичке тежње мађарског племства и највећег дела буржоазије (МПЕ, II: 541).

И док поводом пара *Мађари* : *Угри* обрада Матичиних рјечника није сасвим коректна, поводом егзонима *Грци* и ендонима *Хелени* она то јесте – у Шестотомнику у цијелости (§ 1), а у Једнотомнику ако се занемари неподесан избор леме и тако проузрочена неекономичност дефиниције (§ 2). При изради Матичиних правописа аутори су се, с друге стране, бавили само обличком примјереношћу наведених имена, имплицитно саопштавајући, можда без намјере, да их сматрају истозначним (§§ 3–4). Што се нас тиче, расподјела тих имена јесте регистарски условљена макар колико и претходних двају, ако не и више, првенствено због дубоко паганског карактера хеленске културе, насупрот дубоко православног карактеру културе савремених и, нарочито, средњовјековних Грка или Византинаца/Ромеја. Штета је стога што је сарајевски Институт за језик и књижевност и овај пар обрадио посредством хоронимâ, додуше са упутником, за разлику од претходног (§ 5).

(1) *Хелени* 'стари Грци', *Јелини* заст. 'Хелени, стари Грци' (РМС)

(2) *Хелен* 'у мн.: стари Грци, становници старе Грчке (у јд.: стари Грк)' (РСЈ)

(3) *Јелин* 'Хелен, Грк' (ПМСХ)

(4) *Јелини*, *јелински*, *Јелада*, облици употребљиви у стилист. сврхе, а у неутралној примени застарели; нормално је *Грци*, *грчки*, *Грчка*, а у специф. терминима *хелен-* (*хеленизам*, *хеленистички*, *хеленизација* и сл.) (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(5) *Heleni/Jelini* – *Grci*, *vidi* objašnjenje kod *Grčka*

Grčka – *Helada/Jelada*

Helada или *Jelada* су називи за територију коју су насељавали стари Грци. У почетку је тим називом обухватана мања територија, али је касније под тим називом подразумевана укупност територије на којој живе Грци (ШРВ).

МПЕ се, наравно, не бави језичком нормом, али својим узусом показује каква је, одн. каква може бити стилска вриједност имена *Хелени*. У свој азбучник наведена енциклопедија, наиме, уноси одговарајући одредницу, али је не обрађује, упућујући нас на чланак о Грчкој. Ту се, у историјском одјељку, имена *Хелени* и *Грци* употребљавају наизмјенично, додуше само преко изведеница, па у истом пасусу, једну за другом, налазимо реченице с придјевима *свехеленски* (§ 6) и *општегрчки* (§ 7).

(6) Образовање и васпитање је такође тесно повезано са култом, те се у ту сврху одржавају, сваке четврте године, и свехеленске Олимпијске игре, чији почетак традиција ставља у 776. год. пре н. е. (МПЕ, I: 566).

(7) Поред Олимпије са Зевсовим храмом у Елиди на Пелопонезу, општегрчко светилиште су и Делфи, с Аполоновим храмом и пророчиштем (МПЕ, I: 566).

Опозицијама *Грци* : *Хелени* и *Мађари* : *Угри* само је донекле слична опозиција *Кипчаџи* : *Половци/Кумани* (ЛНС 1984; МПЕ). Име *Кипчаџи* (или у ЕХЛЗ, погрешно,²⁸³ *Кипчаки*), наиме, у савременом језику упућује на одређену групу туркијских народа (претежено исламске вјероисповијести) – Казаха, Киргиза, Татара, Башкира, Каракалпака, Карачај(ев)аца, Балкара(ца), Кумика, Ногајаца, Кримских Татара и неких мањих (ЛНС 2001). Популацију њихових средњовјековних предака, али у виду једног, јединственог етноса, историчари називају *Половцима*, према староруском предлошку (в. нпр. ЛРСВ), одн. *Куманима*, према византијским, па и западноевропским и нашим предлошцима; уп. овдашње ојкониме *Куманица* и *Куманово* (Ивић 1998: 58). Будући да је узус историографâ знатним дијелом одређен узусом изворâ, у нашој је повијести – нпр. у одговору на питање „ко је [око 1290] спалио Жичу“ (Узелац 2009а), или у поглављу о најамничким војскама краљева Драгутина и Милутина (Узелац 2009б: 8–11; 2011: 15–17) – уобичајено име *Кумани*.

Опозицијама *Хелени* : *Грци* и *Угри* : *Мађари* умногоме пак одговара опозиција *Бури* : *Африканери*. Ријеч је о протестантским, претежно холандским досељеницима који од средине XVII в. живе на Рту добре наде, у холандској колонији Кап(ланд)у. Отуда и њихово прво име (према низоз. *boer* 'сељанин'). Због незадовољства британском империјалном влашћу, под коју су пали током Наполеонових ратова, Бури су се у другој трећини XIX в. из Капа знатним дијелом преселили у унутрашњост јужне Африке, гдје су потом образовали независне републике Натал, Трансвал и Орање. Након открића богатих налазишта злата и дијаманата Британци су почели да се занимају и за те републике, па је дошло до тзв. Бурских ратова (1880–1881, 1899–1902), током којих је „svjetska javnost sa simpatijama pratila otpor Bura“ (ЕХЛЗ). Британци су их напосљетку, ипак, савладали установивши у наведеним републикама британске колоније са унутрашњом самоуправом. Осам година касније те су колоније сјединили с Капландом, у доминион Јужноафричку Унију, чији конгрес 1913. г. „donosi niz segregacijskih zakona“; тако Бури, за промјену, „postaju nositelji politike aparthejda“ (ЕХЛЗ). Са сточарства, као до тада најважнијег вида привређивања, прелазе на урбане, углавном административне и менаџерске послове. Овако темељан преображај и у бурском начину животу и погледу странаца на њих пропраћен је и замјеном етнонима, па се исти народ у контексту Хобсбомовог кратког XX в. углавном назива *Африканерима*, а њихов језик, на основама низоземског, умјесто бурским, *африкансом*. Уп., ипак, ШРВ (102): „Afrikaneri – Buri“, ЛНС 2001 (18, 36): „Бури в. *Африканери*“ и „*Африканери*, друго име *Бури*“, те МПЕ: „Бури или Африканери“ (I: 999).

Иако се залажемо за његовање овако насталих опозиција, као и неки ранији аутори тврдимо да их не треба успостављати у случајевима гдје их, макар код нас, иначе нема:

У језицима где постоји, она [значањска дистинкција придјева *хебрејски* и *жидовски*] је добрим делом хронолошка: по томе би „Хебреји“ били антички народ, а „Жидови“ његови потомци до данас [...] . Таква дистинкција свакако није бескорисна, али чини се да није ни неопходна; мислим да њу, осим са каквом специјалном наменом, више не вреди вештачки успостављати. Укратко, Алберт Ајнштајн или Геца Кон су, са становишта говорника српског језика, Јевреји исто као Мојсије или Давид. Ако при том и осећамо извесну разлику, она нема одраза у језику којим говоримо: бар на речима, ми данас „Хебреје“ од „Жидова“ не раздвајамо (Недељковић 1999: 23).

6.1.2. Примјери чија је употреба условљена и регистарски и тематски

Да нам представа о одређеном народу при његовом именовању може бити и те како важна, показују примјери народâ који зависно од контекста носе, при томе не излазећи из

²⁸³ В. фусноту 350.

оквира стандардног језика, облички али и конотативно различита имена. Најпознатији такав примјер јесу Нордијци раног средњег вијека:

Normani – Varjazi – Vikinzi: То је име германских становника на простору Скандинавије. У насељаванју сјеверозападне Француске, у освајању Енглеске, у ратовима на Сицилији и у Јужној Италији – називају се *Normani*. Као освајачи источних простора Европе и трговци од Балтика до Црног мора – познати су под називом *Varjazi*. Као смјели морепловци и гусари – познати су под називом *Vikinzi* (ШРВ: 54).

Прецизније речено, у историографији раздобља од средине VIII до краја XII в. на сјеверногермански, тада још јединствени народ упућује се трима различитим именима. При обради тема које се тичу њихове колонизације земаља ван Скандинавије и Јиланда – дакле Нормандије, југа Велике Британије и италијанског југа („Краљевина двију Сицилија“) – за њих се употребљава име *Нормани* (Chibnall 2006). У контекстима који тематизују њихову сталну покретљивост називају се *Викинзима*, на Западу, одн. *Варјазима*, на Истоку (ЕХЛЗ). Осим тога, Викинге и Варјаге разликује и начини привређивања. Викинзи су се бавили гусарењем (Christiansen 2006: 1–4). Дуж франачког, англосаксонског и ирског приобаља на препад су, другим ријечима, пљачкали и пустошили обично незаштићене насеобине, у првом реду манастире (Sawyer 1997).²⁸⁴ Варјази су, с друге стране, били трговци крзнима, воском, медом, али и робовима (Noonan 1997), а у Византији, почевши од Василија II („Бугароубице“), и гарда царског двора, тзв. Варјашка стража (Blöndal–Benediktz 2007).²⁸⁵

Мада су потицали из различитих земаља – Нормани претежно из Данске, Викинзи из Норвешке, а Варјази из Шведске – одреда су говорили старонордијским језиком (који су сами називали *norrónt mál* ’сјеверњачки говор’ или *ðönsk tunga* ’дански језик’), његујући заједничко сјећање на минула времена (други се глотоним нпр. употребљава и у уводу Сноријевог, дакле исландског зборника сага о историјским и(ли) легендарним краљевима Шведске и Норвешке – *Heimskringla*), па и заједничку митологију – са, између осталог, Валхалом и валкирама, чему су у нашем, косовском предању дјелимично напоредни Царство небеско, Мајка Југовића и Косовка Дјевојка (Berg 2016; Пухвел 2010: 249–290; Лома 2002: 142).

Мада је, дакле, ријеч о истој етничкој заједници, њене етнографске варијације у времену и простору очигледно доживљавамо као дистинктивне. Хоће се рећи да је употреба именâ *Нормани*, *Викинзи* и *Варјази* у српском, као и у другим европским језицима, условљена не само утицајем разнородних, западних и источних извора него и нашим доживљајима дијелова дотичне заједнице. Да нема разлика између тих доживљаја и њима одговарајућих слика, ни различита се имена у европској, па и нашој историографији ни би одржала – свели бисмо их на једно.

²⁸⁴ Ипак је, разумије се, било и нешто настањивања. Викинзи су, штавише, први људи који су, у посљедњим деценијама IX вијека, населили Фарска острва и Исланд. У посљедњим годинама првог миленијума почињу да колонизују и Гренланд. Осим тога, истражују Сјеверну Америку, нпр. Њуфаундленд, али се ту не задржавају због непријатељског држања домородачког становништва (Sawyer 1997: 1, 11–12).

²⁸⁵ Не занемарујемо варјашку улогу у етногенези Руса, одн. чињеницу да источнословенски летописи, у првом реду *Повијест минулих љета* (с почетка XII в.), тврде како је темеље њихове најстарије државе ударила једна варјашка дружина – Рус (од западнофинског назива за Швеђане – *Ruotsi*), на чијем су челу били Рјурик, господар Новгорода (иза 862?), и (његов рођак?) Олег, господар Кијева (од 882). Тако насталу државу, Кијевску Рус(ију), покрстиће 988. г. Рјуриков потомак („Рјуриковић“) велики кнез Владимир. За вријеме сина му Јарослава Мудрог, првозаконодавца, развој ондашњег источнословенског друштва досеже зенит. Према археолошким налазима Варјази су на сјеверозапад данашње Русије, ипак, пристигли знатно раније, а у изградњи владајућег сталежа поред њих су великим дијелом учествовале и словенске вође. Прва су варјашка насеља, наима, настала већ средином VIII в. на обалама језера Ладого и Иљмена, додуше само као трговачке постаје дуж водних путева до Хазарског каганата и Багдада. С временом су таква насеља привукла Словене (и Балте и Финце), усталивши се и испољивши одлике правог средњовјековног града – мултиетничке заједнице трговаца, занатлија и др. (в. у ЛСРВ чланке *Балтийско-Волжский путь, Ладога, Городиште (Рюриково), Сказание о призвании варяжских князей, Русь, Рюрик, Олег, Рюриковичи*).

За разлику од наших лексикона и енциклопедија (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ), који ове леме обрађују више или мање прикладно, али под суперлемом *Нормани* – уп. нпр. обраду у ЕХЛЗ с формулацијама типа „део Нормана, Викинзи“ (МПЕ, II: 830), „балтички Нормани, Варјази“ (МПЕ, II: 831) – рјечници у обради ових лема умногоме заказују. У РСА је, нпр., обрађена само лема *Норман*. Дефиницију која се ту даје, „припадник германског народа који је у раном средњем веку живео у Скандинавији и на Јиланду“, задржава РСЈ, који само додаје квалификатор *обично у мн.* На ХЈП-у је, с друге стране, обрађена само лема *Варјази*. Дефиниција „ime za Normane (Vikinge) na ruskom prostoru“ испоставља се, сходно горњим историјским подацима, као крајње неприкладна, али јасно демонстрира чињеницу да би у описним једнојезичницима ове три леме требало обрађивати помоћу испоредница.

Слично је с лемама *Арани* и *Сарацени*, будући да је „za Arape koji su iz Južne Italije napadali dalmatinske gradove i otoke (9. stoljeće) udomaćen naziv Saraceni“ (ШРВ: 16). Поводом њих подвући ћемо само неколике фактографске финесе. Сарацени су, тачније, потекли са сјевера Африке, док су јужну Италију држали само као посјед, с којег су их у XI в. истиснули Нормани. Узнемиравали су становништво многих медитеранских градова, укључујући градове у јужној Француској, да би 849. г., упловивши у Тибар, угрозили и сам Рим, што је папу Лава IV нагнало да зидинама опаше дио града касније назван Ватиканом (МПЕ; ЕХЛЗ).

Сумирањем овог одјелка може се примијетити да се у етнониими, као и међу јединицама (осталих) тематских група лексике, ни архаизми ни историзми не налазе у свакодневной употреби, али из различитих разлога – први зато што се њима упућује на ишчезле народе, а други зато што се умјесто њих, за исте народе, данас чешће користе друге ознаке. Привржени Цаунеровој опреци (в. одјелак 3.3), парафразираћемо Д. Шипку (2006: 81) и констатовати да се обиљежност етнонимâ архаизама, заправо, „ostvaruje na formalnom [...]”²⁸⁶ плану“, док „uzrok markiranosti“ етнонимâ историзама „није formalni [...]”²⁸⁷, već opomasiološki“. Тако гледано, негдје се између налазе етнониими чија је употреба условљена регистарски (и тематски). Њихова је обиљеженост како ономасиолошка – али само дјелимично, будући да означавају исти, само другачије схваћени народ – тако и формална – али опет само дјелимично, будући да јесу стандардни али не и општеупотребни.

6.2. (ДЕМО)ЕТНОНИМИ И ЊИХОВИ ДЕРИВАТИ ОБИЉЕЖЕНИ ДИЈАТОПИЈСКИ

Прочитавши овај наслов, сваки је читалац претходно упознат с чињеницом да се не бавимо дијалекатском етнониимијом вјероватно помислио да ћемо овдје анализирати и коментарисати варијанте својствене загребачкој стандардизацији: *Арменци : Јермени, Румуњи : Румуни, Швицарци : Швајцарци, Шпањолци : Шпанци; арменски : јерменски* итд. Ми, међутим, генерално мислимо да макар у докторској дисертацији не треба обрађивати питања на која је проливено превише мастила, осим ако се гласови који су указали на нешто суштински важно нису довољно чули. Зато ћемо се у овом одјелку бавити једним етнонимом у ширем смислу, прецизније демоетнонимом, о којем јесте много писано, али без уважавања аспекта, а онда и става који је по нашем мишљењу најзначајнији. У питању је ознака *Србијанац*, која је, првобитно као књишка,²⁸⁸ настала вјероватно током Првог српског устанка, свакако не прије почетка XVIII в.,²⁸⁹ да се ни до данас не рашири у централној

²⁸⁶ На изостављеном мјесту стоји: „i semasiološkom“, али то не важи за имена.

²⁸⁷ На изостављеном мјесту стоји: „ni semasiološki“, али то не важи за имена.

²⁸⁸ У поднаслову и предговору *Мале протонародње славеносерпске пјеснарице* (1814) Вук се представља као *Србијанац*, али исту ознаку не уноси у СР 1818.

²⁸⁹ Доњу границу употребе реконструирамо помоћу почетка народске употребе имена *Србија*. Име *Србија* усталило се, наиме, и то баш међу Србима који су насељавали јужну Угарску, тек на размеђу XVII и XVIII в. (Савић 2019: 108–109). Суфикс *-ан(а)ц* могао је доћи, као што тврди Ј. Смодлака (1946: 133), према појединим житељским називима од ојконимâ (*Пеђанац, Пирођанац, Врађанац, Скопљанац*), гдје је добијен укрштањем домаћег *-(j)анин* и *-(а)ц*, али је могао доћи и према појединим житељским називима од хоронимâ, гдје је *-ан-* романског поријекла (Пешикан 1958: 201). Првенствено мислимо на италијански самоназив контаминиран нашим суфиксом *-(а)ц*: *Италијанац* (в. РЈА, али и Доситејево *Писмо Харалампију* (1783)), и тој

Србији с Београдом, остајући везана за Војводину, гдје је и настала,²⁹⁰ те остала подручја на говорном простору српског језика.

Утврдимо најприје на шта се тачно она односи. Док код Вука можда нисмо сигурни, будући да одговарајућу лему он тумачи дефиницијом „čovjek iz Srbije“ (СР 1852, према преводу из РИБ), Д. Боранић (1921: 81) експлицитно тврди да назив *Србијанац* означава „čovjeka iz Srbije kojega mu drago plemena“.²⁹¹ Другачије је у рјечнику Ристића и Кангрге (1928): „Serbe aus Serbien (орр. Србин пречанин, Србин Босанац)“, и, касније, у РМС: „Србин из Србије (у ужем смислу)“, те код неких нормативиста: „Ни за становнике Србије не постоји уопштен назив (Србијанци су Срби из Србије)“ (Терзић 1994а). Биће, ипак, да од првих до других дефиниција није било значењског помака, као што се да помислити, него да је право значење негдје између њих утолико што су аутори првих пренебрегли инференцијалну сему, док су је аутори других без основа подигли на ранг диференцијалне. Ако је тако, у праву су били поједини аутори када су устврдили да је Србијанац „становник, житељ Србије или онај који је пореклом из Србије (што најчешће значи *Србин из Србије*)“ (Николић 1998: 14), одн. да је „тежиште“ тог назива „на територијалној компоненти, док се национална подразумева, али не обавезно“ (Фекете 1978: 206).

Што се тиче нормативног суда о употреби, мора се рећи да је током посљедње двије-три деценије било веома мало оних који би непристрасно констатовали да се дати назив „употребљава углавном ван ужег дела Србије, те да ће „мало који Србијанац себе тако назвати“ (СТИЈОВИЋ 2015б: 140). Полазећи од (ново)говора у хрватским медијима, наши су нормативисти махом, наиме, изрицали ставове који су се према таквој употреби развили у самој Србији:

Ако овај читалац [из Котора, запитан зашто је из медија у Србији „нестала именица *Србијанац*, односно придјев *србијански*“] слуша емисије страних станица „на српском и хрватском језику“, сигурно је задовољан. У њима нема Срба и ништа није српско (осим језика), постоје само Србијанци, који имају србијанску пријестолницу, србијанског премијера, србијанско господарство, србијанску телевизију, србијанско-црногорске спорове... За одвашње уши то звучи у најмању руку чудно (Клајн 2001: 35).

Пошто у нашем језичком осећању и навикама нема назива *Србијанац* и придева *србијански*, ми их доживљавамо као нешто страно, туђе, чак и национално увредљиво. Чини нам се као да неко хоће тиме да нас одвоји од осталих Срба или чак да нам узме наше национално име и да га замени географским, територијалним (Николић 1998: 14).

Очигледно је при томе занемариван доживљај Срба ван Србије, којима се – обратно у односу на посљедњи цитат – чини да неки људи, називајући српским оно што се тиче само Србије, хоће да им заједничко, етничко име замијене географским, територијалним, дакле црногорским, босанским, па и хрватским, и тако их одвоје не само од сународника из Србије него и од свих осталих сународника. Зато се од Срба с Косова и Метохије могао чути и овакав став: „Са антисрбијанством се треба растати као једним од видова антисрпства“ (Милосављевић 1998: 80).

Став који се такође могао чути, да пар *Србин* : *Србијанац*, одн. *српски* : *србијански* „није баш био неопходан, пошто за све друге народе на Земљиној кугли постоји само по

варијанти аналогне творенице, попут *Аустријанац* (РЈА: „prošloga vijeka“ [у односу на 1880–1882, као године издања првог тома]).

²⁹⁰ Могуће је да су се у исто вријеме другдје јављала и друга рјешења, али она – срећом, мора се рећи – нису заживјела: „Облик *Србљи* код Василија Петровића није народног порекла (из црногорског говора), него књижевног, и у тој употреби значи Србе изван Црне Горе, Србе осим Црногораца, или као што сам Василије Петровић одваја: 'црногорски и други славеносербски народи'. Он, дакле, признаје националну заједницу славеносербску, али у тој заједници прави разлику између политичких индивидуалности Црногораца, Србаља, Херцеговаца (и других које не наводи)“ (Матић 1958: 52–53).

²⁹¹ Аналогно, називом *Хрваћанин*, који се налази и у ПМСХ, исти аутор означава „čovjeka iz Hrvatske kojega mu drago plemena“ (Boranić 1921: 86).

један етник и један придев“ (Клајн 2001), сами собом јасно побијају примјери наведени у одјелку 5.6.1.²⁹² Теже се, међутим, побија тврдња да се „вредносни суд о неком језичком елементу не може утврђивати само на основу његове сагласности са утврђеном граматичком нормом и постојећим језичким моделима, већ да се у обзир мора узети и социолошко-психолошка [психосоцијална?] компонента, како оних који говоре тако и оних (о) којима се говори“ (Николић 1998: 14–15). Па ипак, мислимо да би с обзиром на збивања која су Балканско полуострво, а посебно Црну Гору задесила током деценија што су минуле откако су цитиране ријечи и написане, примјереније било „онима који говоре“ дати предност у односу на „оне (о) којима се говори“.²⁹³

Што се тиче придјева *српски*, евидентно је да се он „у везама ријечи као што су *српски језик*, *српска култура*, *српска историја*, *српски народни обичаји*, *српске народне пјесме* и сл.“ употребљава „нормално, без икаквих неспоразума, јер је јасно да је у вези са етнонимом *Срби*“ (Шипка М. 2001: 112). У самој Србији негодовања међутим настају, али овај пут не међу Србима, него међу онима који то нису, уколико се исти придјев употребљава као колокат именица *влада*, *премијер*, *министри*, *устав*, *војска*, *полиција*, *границе*. Негодовања при томе не нестају због нејасноћа, како имплицира претодни цитат – јер „реч *српски* у одређеним контекстима значи само ’који се односи на Србију’“, а „такав контекст подразумева и употреба уз реч *држављанство*“ (ООС 67; НЈ, 49/1: 152) – него због, наводно, конотације: „Проблем је што се оно прво (етничко, национално) значење придјева *српски*, које је и знатно чешће и обичније, а и старије, намеће само по себи, чак и упркос контексту“ (Шипка М. 2001: 113). Због тога је у многим друштвеним круговима предност давана конструкцији с генитивом, иначе ненормативној, стога што она „не може изазвати никакве неодумице, па ни реаговања из праксе“ (Шипка М. 2001: 120). Тиме изазвани нормативни судови били су пак много оштрији од оних изазваних житељским називом *Србијанац*, али – рекло би се – ваљано аргументовани:

Власти у Србији, или они што имају њихову подршку, годинама систематски бришу придев *српски* где год им се учини да могао асоцирати на значење припадности Србима, и тиме свесно врше насиље над српским језиком, излазећи у сусрет онима што им придев *српски* смета у свим контекстима и значењима“ (ООС 67; НЈ, 49/1: 154).

Најбољи показатељ су управо називи у којима се, да би се избегла нежељена реч *српски*, употребљава граматички недопуштен облик присвојног генитива. Тако имамо „Радио-телевизију *Србије*“, „Пошту *Србије*“, „Путеве *Србије*“, „Железнице *Србије*“ итд. (ООС 67; НЈ, 49/1: 153).

Ако је придјев *србијански* у овом случају неприхватљив, макар за случајеве обрађене на почетку одјелка, остајемо на становишту да именицу *Србијанац* и придјев *србијански* треба прихватити као лексеме чија је употреба регионално ограничена, што је у РСЈ и учињено парентезом „убичајено у језику оних који не живе у Србији“. Гдје немају сврху и

²⁹² Не споримо да су неки такви примјери застарјели и(ли) регионално маркирани, баш као назив *Хрваћанин*, одн. *Хрвачанин*, којим градишћански Хрвати називају (Дабић 2000: 201) или су називали (Vranješ-Šoljan 1992: 80) Хрвате из Хрватске. А не споримо, наравно, ни да су лакуне у неким случајевима увијек постојале, те да у српском језику никад није било, рецимо, демоетнонима *Русијанци*: „Руском биному *русские* и *россияне* недостаје у нашем језику као еквивалент други члан. Новинарски облик *Росијани* је покушај да се то празно место у систему српског језика попуни. Пошто је овај руски назив изведен од имена *Россия*, могло би се очекивати да еквивалент буде изведен од нашег облика *Русија*, те да код нас, евентуално, гласи *Русијани* или некако друкчије. Тешко је, међутим, веровати да ће наша језичка пракса усвојити русизам *Русијани* или србизирани облик *Русијани*. Па, како онда звати грађане Русије? Пошто наш језик досад није успео да нађе творбено решење за ту номинацију, преостаје једино досадашњи синтагматски начин: *грађани Русије*, *становници Русије*“ (Терзић 1994а).

²⁹³ Јер када Срби ван Србије, посебно из Црне Горе, употребљавају назив *Србијанац* – умјесто етнонима *Србин*, који им се за становнике Србије одозго наметао све до 2020. г. – заправо више мисле на њима особито важно лично, непоколебљиво српско одређење, а мање на границу која их евидентно раздваја од грађана Србије.

гдје се не употребљавају, као у самој централној Србији с Београдом, те лексеме не треба да се употребљавају ни убудуће. Али гдје имају сврху, одражену у контрастним називима које смо горе навели према Ристићу и Канргги, и гдје се употребљавају већ најмање два вијека, треба да се употребљавају и убудуће. Уз мало толеранције не би било ни негативних реакција сународника на које се те лексеме односе. Ријеч је, ипак, о језичким јединицама које су настале из потребе, у околностима народног живота у више држава, које су се нажалост поновиле, због чега се поновила и потреба за њима. А да је тај народни живот јединствен без обзира на државне оквире, некад шире некад уже, те да га стандардизација једног житељског назива као регионално маркираног не може нарушити, показује уосталом и овај одјељак, за који се других, сличних примјера није могло наћи.

6.3. ДИЈАФАЗИЧНО И ДИЈАТЕКСТУАЛНО ОБИЉЕЖЕНА ЕТНОНИМИЈА: ПРИМЈЕРИ ИЗ НАРОДСКОГ РЕГИСТРА И НЕФОРМАЛНИХ РЕГИСТАРА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Различитост али и испреплетеност стилистичких и прагматичких аспеката код појединих јединица језичке структуре, што је тема којом смо отворили ово поглавље, у етнонимији се врло убједљиво опримјерује народносним именима која су својствена народском регистру и неформалним регистрима књижевног језика. Сви су ти етноними, наиме, дијафазично и(ли) дијатекстуално маркирани, али се по експресивности знатно разликују. Већина је у свим контекстима негативне експресије, неки су неријетко, у зависности од контекста, и позитивне експресије, а неки у одређеним контекстима нису експресивни. При томе су и природа и степен експресивности умногоне условљени етимолошком прозирношћу. Што је мотивација етнонима мање замагљена, другим ријечима, то је он начелно експресивнији, по правилу негативно, прије свега због природе предрасуда о Другој, што потврђују и примјери из дијастратички обиљежене, одн. „жаргонске“ етнонимије (Ивановић М. 2023б).

Примјери који се употребљавају у народском регистру, или су ту употребљавани доскора – да кренемо од њих – могу бити, а често и јесу, етимолошки прозирни, одн. мотивисани. Ако су такви, онда су и више или мање пејоративни, јер мотивним лексемама указују на стварне или са одређеним разлогом измишљене, али у сваком случају (из перспективе нашег народа) необичне појединости одијевања (§ 1), исхране (§ 2), пребивања (§ 3) и рада (§ 4) именованих народа, одн. њихових припадника.

(1) *б(ј)елокапа, б(ј)елокапац, б(ј)елокапић* 'Албанац' (РСА); *б(ј)елогаћа, б(ј)елогаћан, б(ј)елогуњац* 'Албанац; Бошњак' (РСА); *црногуњац, црновунац* 'Влах, одн. Моровлах или Каравлах' (ЕСХС; s. v. *Власи*)

(2) *жабар*,²⁹⁴ *жабојед, жабождер, мачкар, мачкојед, мачкодер, макаронац, макаронаш, макаронија* 'Италијан' (РСА); *лабинар* 'Ром' (од *лабина* 'лешина, стрвина')

(3) *гурбет, гурбетин, гурбеташ* 'Ром' (исх. 'скитница'); *чергар, чергаиш, чергашинац* 'Ром' (од *черга* 'дуги шатор на два стуба')

(4) *џамбас* 'Ром' (исх. 'трговац коњима'); *свирач, ковач, клинчар, коритар, вретенар* 'Ром' (Ђорђевић [1932] 1984: 296)

Али и ако нису мотивисани, него добијени, рецимо, генерализацијом житељских назива који су у етимолошкој вези са именом истакнутог града (§ 5) или именом (у нашем искуству) истакнуте области (§ 6), они су у многим контекстима експресивни, али не нужно

²⁹⁴ Пажњу ваља скренути на чињеницу да се у Италији становници више насеља – нпр. Прата, Пизе и Кјанија (у Тоскани), Соцага и Торнака (у Новари), те Розарна (у Калабрији) – називају жабарима, одн. жабоједима не само зато што (наводно) једу жабе него и зато што, тачније првенствено зато што живе на земљишту које је знатним дијелом мочварно (в. нпр. Marcato 2009: 205–206).

пејоративни.²⁹⁵ Засигурно су без пејоративности, с друге стране, народске ознаке регионалних група нашег народа, нпр. Војвођана, које се отуда у референтним рјечницима оправдано квалификују као шаљиве, чак и хипокористичне (§§ 7–8).

(5) *Москов* нар. 'Рус' (РМС)

(6) *Швабо* в. *Шваба* 'а. становник Швапске. б. нар. (често пеј.) припадник немачког народа, Немац; Аустријанац (из доба Аустроугарске монархије)²⁹⁶, (РСЈ)

(7) *шојка*² 'шаљив назив за Војвођанина' (РМС)²⁹⁷

(8) *лала*² 'а. покр. назив од милоште за старијег мушкарца у кући. б. (Лала) шаљив назив за Војвођанина' (РМС); *лала*² '1. назив одмила за старијег мушкарца у кући или момка. 2. (Лала) шаљиви и хипокористични назив за Војвођанина, најчешће Банађанина' (РСЈ)²⁹⁸

Низ сличних назива позајмљен је књишким путем, у литерарни и журналистички стил књижевног језика.²⁹⁹ Један од њих, *црвенокожац*, представља калк, па је и етимолошки прозиран. Мада мотивацијски указује на (из перспективе нашег народа) необичну расу, није обиљежен квалификатором *пеј.*, макар у рјечнику у којем је пронађен пошто није пронађен у великој тројци српске описне лексикографије (§ 9). Један је пак настао генерализацијом житељског назива, да му онда оба Матичина рјечника додијеле квалификатор *подр[угљиво]*, премда је такав само често, као и назив *Шваба* (§ 10). Два су пак настала генерализацијом личних имена и оба су оправдано обиљежена као пејоративна, будући да је у првом случају исходишно име негативно прецедентно (§ 11), док су у другом околности употребе махом биле ратне (§ 12). Нејасно је само зашто је у другом случају почетно слово мало.³⁰⁰

(9) *crvenokožac* 'čovjek crvene rase; Indijanaц' (ХП)

²⁹⁵ За наш етноним *Шваба/Швабо*, нпр., важи управо оно што важи за руски етноним *хохол* 'Украјинац': „Нельзя, по-нашему мнению, считать, что слово *хохол* обладает исключительно пренебрежительной коннотацией; в нём сконцентрирована целая гамма оценочных значений: от собственно уничижительного и ироничного до ласково-добрососедского“ (Грищенко 2006: 707).

²⁹⁶ Уп. нпр.: „Švabe su izgubile bitku na Kolubari i Rudniku, pa su morali Nemci da im priteknu upomoć“ (*Оностранство*, I: 138)

²⁹⁷ Исправно је поступио Шестотомников ауторски колектив када је ово значење, као хомонимно, одвојио од зоонимског – 'сојка, креја, лат. *Garrulus (glandarius)*' (Милорадов и др. 2016) – јер је његова етимологија, колико је нама познато, непозната. Читаоца који ипак намјерава да је разријешу упозоравамо да се зооним, изворно прасловенски (Snoj 2015), одликује и варијантом *шајка* (уп. стих народне пјесме „Шајку тицу увијаше“), хомонимном турцизму *шајка*, од којег је изведен етноним *Шајкаши* (в. одјелак 5.5.4).

²⁹⁸ Житељско значење РСА одваја од родбинског, као да је хомонимно: *Лала*² 'шаљиви назив за Војвођанина'. Ако је ипак ријеч о вишезначности, као што сугеришу РМС и РСЈ, онда и назив *Лала* треба сврстати међу шиболетнониме (Ивановић М. 2023а), као што га је Г. Љубоја (2001: 46), не познајући термин који смо увели у србистику, али познајући одговарајући појам, ту сврстала овако: „Премда није захвално бавити се домишљањима у стварима за које не располажемо чврстим доказима, ипак нам изгледа вероватније да у основи овог надимка не леже неки историјски или етнолошки разлози, већ пре фолклористички, евентуално лингвистички. Јер, језичке необичности углавном прве падају у очи: на њих се спонтано усредсређује пажња оних чији слух није навикнут на мелодију и звук туђег говора. Извесне речи које се понављају често, интонација или необичне комбинације гласова могу се употребити као знак за распознавање и обележавање, нарочито ако је у питању близак језички варијетет“. Истине ради, напоменућемо да се назив *лала* у разним значењима (дјевера, свекра, старијег брата, оца, дједа, стрица, старије мушке особе уопште) налази не само у војвођанским, посебно банатским говорима, гдје је заиста најбоље потврђен (РГВ), него и ван тог ареала, рецимо у „сливовима трију Тимока“ (Динић 2008).

²⁹⁹ Захваљујући *Претраживим дигитализованим историјским новинама* (в. одјелак 5.3) данас је могуће утврдити да се етноним *Јенки*, нпр., у нашој штампи јавља најкасније у осмој деценији XIX в.: „Нисмо ми у Америци, где мали јенки у дванаестој години ступа у трговину, пати свиње, продаје, купује, иде по пазарима, и тако се радним животом измиче из покорности“ (*Застава*, 9/21, 17. 2. 1874: 2).

³⁰⁰ Вјероватно услед уплива графичке норме руског језика, у којем иста именица постоји у истом значењу (в. фусноту 302).

(10) *Јенки* подр. 'Американац' (РМС), одн. 'типични, прави Американац' (РСЈ)³⁰¹

(11) *Јуда* '1. јеврејско име. 2. фиг. (у писању и *јуда*) издајница (према Јуди Искарриоту, који је по Библији за тридесет сребрњака издао Христа). 3. пеј. Јеврејин, Жидов' (РМС; РСА; РСЈ)

(12) *фриц* 'погрдни назив за Немца, немачког војника и др. (према хипокористику од честог немачког имена *Фридрих*)' (РМС; РСЈ) : *fric* pov. žarg. 'pogrdni naziv za Nijemaca, čest za vrijeme 2. svjetskog rata'³⁰² (ХЈП)

Иако наведене именице њихова маркираност искључује из стандарднојезичке употребе, не искључује их аутоматски и из етнонимијског језгра српског језика уопште. У том језгру оне, напротив, могу бити, али само ако нису нужно пејоративне, као што није именица *Шваба*. Управо је та именица, наиме, укључена у српско етнонимијско језгро, о чему свједоче и њена вишезначност и њена релативно богата деривација (уп. Драгићевић 2017а: 277). Механизмом метафтонимије она је према Матичиним рјечницима, поред горенаведених значења, развила и (данас застарјело) значење *Србин пречанин* (в. одјељак 5.5.2), док су њени централни транспозицијски деривати, односни и описни придјев *швапски*, те прилог за начин *швапски*, механизмом генерализације развили и (данас застарјело) значење *европски* (~ хлаче; ~ одјевен), одн. *католички* (~ Божић). Поред многобројних модификацијских деривата – какви су облици женског и средњег рода *Швабица* и *Швапче*, деминутиви и хипокористици *Швапче*, *Швапчић* и *Швабичица*, аугментативи и пејоративи *Швабичина*, *Швабичетина* и *Швабурина*, пејоратив *Швабов* и пејоративна колективна именица *Швабурија* – она је дала и низ мутацијских деривата, попут назива *швабофил*, *швабоман*, *швабофоб* и *швабождер*, те (данас застарјелих) хоронима *Швапска* 'Аустрија; Њемачка', глотонима *швапштина* 'њемачки језик' и одговарајућих глагола *швапчити* и *швапчарити* 'говорити њемачки (об. у нењемачкој средини)'.

³⁰¹ Изворно је овај назив заправо означавао само становништво Нове Енглеске (данас савезних држава Мејн, Њу Хемпшир, Вермонт, Масачусетс, Роуд Ајланд и Конне(к)тикат), а онда и цијелог сјевера САД (ОЕР, s. v. *Yankee*).

³⁰² У корпусу *Претраживих дигитализованих историјских новина* (в. одјељак 5.3) све су појавнице из раздобља 1943–1948, при чему упадљиво преовлађује мало слово. Веома ријетки примјери касније употребе тематски су опет везани за наведено раздобље, нпр. у чланку који је на стр. 6 *Борба* објавила 20. октобра 1997. поводом 53. годишњице ослобођења Београда у Другом свјетском рату: „Остало је упамћено како је древно руско национално пиће – вотка [...] још у данима и месецима совјетског пробоја блокаде Лењинграда (1943) борцима Црвене армије давало невиђену снагу, док су се 'фрицеви' буквално ледили на сибирској хладноћи дуж Неве“.

ГРАМАТИЧКИ АСПЕКТИ

7.1. ПИТАЊЕ КАНОНСКОГ ОБЛИКА: ЈЕДНИНСКИ ИЛИ МНОЖИНСКИ

Упадљиво је да рјечници руског језика, за разлику од већине рјечника српског (и хрватског) језика, имена етноса (дакле народа у ужем смислу) не обрађују у ном. јд., као већину осталих именица, него у ном. мн. (§ 1). Разлози за такву обраду могу, наравно, бити и *чистолексикографски*; дио се, наиме, тешко може дефинисати док се не дефинише цјелина (Atkins–Rundell 2008: 136). Иако однос између имена етноса и назива његовог припадника, додуше, није меронимијски, а вјероватно ни *квазимеронимијски* (в. Дилпарић 2012: 293, 299), евидентне су потешкоће да се појам припадника етноса опише прије појма самог етноса. Такве се потешкоће нарочито огледају у покушајима да се преко ном. јд. дефинишу имена античких народа, па и језичких породица (§ 2), која се у том падежу начелно и не употребљавају.

(1) *сербы* (ед. *серб*) 'нация, основное население Сербии, входящей в состав Югославии, а также лица, относящиеся к этой нации' (МАС)

(2) *Роман* (обично у мн. *Романи*) '1. у мн.: општи назив за народе Римског царства (у јд.: припадник неког од тих народа). 2. у мн.: општи назив за народе који говоре романским језицима... (у јд.: припадник неког од тих народа)' (РСЈ)

Биће, ипак, да су разлози дубљи од чистолексикографских, те да ном. мн. у падежној парадигми правих етнонима и иначе треба сматрати исходним, из разлога који су семантички, историјскограматички и когнитивнопсихолошки. У наставку ћемо све те разлоге представити помоћу одговарајућих тврдњи и примјера, али ћемо заиста комплетан одговор на питање из наслова дати, јер је тако нужно, у одјељку 7.3, након што одговоримо и на питање да ли су именице о којим је ријеч властите.

За почетак треба напоменути да је према постулатима али и емпиријским налазима међујезичких истраживања у тзв. природној морфологији (в. одјељак 3.5) универзално, у свим језицима, облички мање маркирано оно што је мање маркирано и значењски – *Хрват* : *Хрват-и*, *Хрват* : *Хрват-ица*. Стога етноними код којих је ном. мн., насупротив стању у падежној парадигми већине осталих именица м. рода, краћи од ном. јд. – *Срби* : *Србин* – наводе на закључак да је семантички гледано множина макар неких етнонима старија од једнине. Код таквих етнонима, наиме, само једнински падежи садрже тематски наставак *-ин*. Будући на тај начин облички маркирани, они су – за разлику од множинских падежа – маркирани и значењски, рецимо као ознаке дијела, одн. појединца *издвојеног* из скупа, одн. цјелине којој он припада.

Према нормативној литератури (Клајн 2003: 91; Пипер и др. 2022.: 63, 75–76, 255) тај је наставак у стандарду, додуше, обавезан код само неколико етнонима (§ 3), док код такође неколико није обавезан ни у стандарду (§ 4). У осталим варијететима, попут народског регистра, који су задржали и неке иначе застарјеле чланове (§ 5), тај је наставак свакако необавезан. Отуда у СР 1852, поред *Србин*, и *Срб*.

(3) *Србин*, *Бугарин*, *Циганин*, *Турчин*, *Татарин*, *Арапин*; ист. *Угрин*

(4) *Цинцар(ин)*, *Јермен(ин)*, *Јевреј(ин)*; ист. *Авар(ин)*, *Сас(ин)*³⁰³

(5) арх. *Арнаут(ин)*, *Латин(ин)*, *Чивут(ин)*

³⁰³ На овај смо списак, и то према РЈА, лично додали само етноним *Сас(ин)*.

Према истој литератури (Клајн 2002: 92; Пипер и др. 2022.: 63, 255) наведена је морфема – усљед источнословенског, посебно руског уплива – код етнонимâ *Русини*³⁰⁴ и *Грузини* окамењена као дио основе. Није, међутим, примијећено да се још два етнонима, *Осети(ни)* ’ирански народ чија већина живи у руској републици Сјеверној Осетији и грузијској републици Јужној Осетији³⁰⁵ и *Мордвини/Мордови* ’угрофински народ чија већина живи у руској републици Мордовији³⁰⁶ – код којих је утицај руског језика неупитан – колебају између управо такве парадигме (са окамењеним *-ин*), и још једне – парадигме с једнинским *-ин* (*Осетин : Осетини*, али и *Осетин : Осети*), одн. парадигме без икаквог *-ин*, у којој је канонски и сваки други облик преудешен према хорониму (*Мордовија : Мордови*, као *Русија : Руси*).

Класа коју образују именице наведене у §§ 3–5 није ни отворена ни велика, него баш напротив – затворена и мала, с доста „обличког колебања“ и застарјелих чланова (Пешикан 1958: 199; уп. Дабић 2000: 202), баш онаква какве су и иначе затворене именичке класе (в. нпр. Babić 2006). Нису, међутим, у датом случају посриједи било које именице, него управо самоназив, што је и најважније, те имена народâ који су кроз средњи и рани нови вијек начелно били веома истакнути у животу Срба, а онда и у слици свијета њиховог језика (било као политички чинилац, било као економски и културни – на „трговима“ и, касније, у „чаршијама“)³⁰⁷. У питању су, дакле, именице које чине старо језгро наше етнонимије, етноними чији је значај неупоредиво већи од њиховог броја. Таквих је именица у ранијим периодима развоја српског језика, штавише, било још, па у РЈА, поред *Хрват*, налазимо и *Хрватин*. Било их је, уосталом, и у осталим словенским и индоевропским језицима, не само међу етнонимима него и међу другим именицама које означавају колективе, због чега се у историјској граматици и развио појам *сингулатива* као једине која је – за разлику од *сингулара* – секундарна у односу на множину, а не примарна, како се очекује спрам велике већине именица (в. одјелјак 3.5).

Да је канонски облик етнонимâ множински, показује нам и то што при адаптацији ендонимâ неиндоевропских народа као предлогак, у макар три случаја, не служи ном. јд., него ном. мн. Име *Инуит*, нпр., изворно значи *људи*, а не *човјек* (МПЕ). Да се придржавало изворног језика, фонолошким би се прилагођавањем добио ном. јд. *Инук* (ЕХЛЗ), а ипак не говоримо **Инуци*. И у таквим случајевима предлогак, наравно, може бити и (готово) увијек јесте посредован неким свјетским језиком. Тако је наше *Астеци* настало од шпанског *Aztecas*, чији је предлогак из наватла и није ном. јд. *Aztecatl*, него ном. мн. *Aztecah* (Hassig

³⁰⁴ Русини су, изворно, Источни Словени Галиције, Буковине и, посебно, Закарпаћа или Прикарпаћа – регије са Ужгородом као средиштем, која је у међуратно доба, као *Поткарпатска Рус*, била једна од четири чехословачке „земље“, да би након Другог свјетског рата, као „област“, ушла у састав Украјинске ССР. Вијековима су Русини претежно унијати (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ). У доба хабзбуршке владавине, почевши од 1746, у таласима су плански насељавани у Бачку и Срем (Јанкулов 2003: 54–55). Ту се њихов идентитет његује и данас, док „Украјина, у којој живи највећи број Русина, још увијек не признаје постојање русинске пасије“ (ЕХЛЗ).

³⁰⁵ *Осети*, *осетински језик* (ЕХЛЗ); *Осетини*, *осетински језик* (ЛНС 1984; ЛНС 2001); *Осети* (*Осетини*), *осетски* (*осетински*) *језик* (МПЕ, s. v. *Савез Совјетских Социјалистичких Република: Становништво*, одн. *Иран: Језик*). В. Станишић (2006: 43) употребљава глотоним *осетски језик*, али одговарајуће административне цјелине у Русији и Грузији назива *Северо-Осетинска*, одн. *Југо-Осетинска*.

³⁰⁶ У ЛНС 2001 и ЕХЛЗ је *Мордвини*. У МПЕ је *Мордвини* (*Мордови*) у чланку о СССР-у, одн. његовом становништву, а *Мордови* (*Мордини*) у чланку о угрофинским народима. Чланак о њима самим насловљен је лемом *Мордови* (*Мордини*), али је /в/ ту изостало вјероватно усљед нехотичне омашке.

³⁰⁷ Заслуге (дјелимично погрчених) Цинцарâ, Јерменâ и Јеврејâ у заснивању наше грађанске привреде довуковског доба најубједљивије илуструје запис који дугујемо Д. Поповићу (1937: 111): „По једној доста духовитој компарацији, ређају се по својим трговачким способностима Јерменин, затим ђаво, па Грк или Цинцарин, па Јеврејин. [Саопшт. Мл. Марковића, проф.]“. У једном књижевноумјетничком приказу деценија уочи Првог српског устанка находимо и друге горепоменуће народе: „Ондашњи Београд био је подељен на разне мале – турску, хришћанску, јеврејску и циганску. [...] Улицама се просто није могло проћи од силне мешавине света из свију крајева простране Турске Царевине. Ту су се могли чути сви оријенталски језици: турски, арапски, персијски, јерменски, јеврејски, грчки, цинцарски, арнаутски, а врло ретко српски“ (*Преци и потомци*: 40, 42). Овакво шаренило београдске чаршије потврђују и историјски подаци (в. нпр. Хан и др. 1984).

1995: xviii). Сличан је и примјер *Туарези* према интернационалном *Туарег* (исх. мн.), јд. *Тарги* (ЕХЛЗ), па и, додуше само понекад, *Хани* (МПЕ) према кинеском самоназиву *Хан* (исх. мн.).

Да је канонски облик етнонимâ множински, показује нам и то што код појединих једнински облици нису ни посвједочени. А при томе не мислимо на индеклинабилне етнониме, попут имена *Аину*, за малобројно стариначко становништво Сахалина, Курилских острва и Хокаида,³⁰⁸ него на етнониме попут имена *Англи*, које РСА, рецимо, по изузетку наводи управо тако – у множини, дефинишући га као „германско племе од којег су, стапањем са Сасима и Јитима, постали Англосаксонци“. Ријеч је, наиме, о старом, позноантичком племену, о чијим припадницима никад и не говоримо као о појединцима. Конструисању непосвједоченог лематског облика аутори РСА, с друге стране, вјероватно нису хтјели, а ни могли прибјећи – будући да ограничења фонолошке расподеле у нашем језику на крају ријечи не допуштају сугласничку групу /n/–/z/–/l/ – а да у његову парадигму не уведу непостојано /a/ или алтернацију /л/ : /o/, за шта би засигурно били критиковани због језичкоисторијског кривотворења своје врсте. И док етноним *Англи* макар не изазива проблеме у грађењу множинских падежа,³⁰⁹ неки други етноними непосвједочени у једнини – као ознаке старих и(ли) малобројних народа, нпр. *Инка*, *Маја*, *Ненци* – с друге стране, изазивају објективне проблеме и у флексији и у деривацији, па ћемо се њима, као случајевима који заслужују и студију, посебно позабавити у сљедећем одјељку.

За множински облик као исходни у парадигми правих етнонимâ, на крају, одлучује и *когнитивнопсихолошки* разлог. Јер онако како ном. мн. таквих именица лексикографима посредује у рјечничком тумачењу ном. јд., тако и појам о именованом народу посредује у поимању његових припадника (Чельцова 1977: 113). Не може се, другим ријечима, припадник неког народа као дио представити себи у мислима прије него што се представи тај народ као цјелина.

Замишљајући народ као цјелину, човјек га штавише замишља са само њему својственим особинама, које се из нараштаја у нараштај преносе као *Volksgeist* (њем. 'дух народа'), како је говорио Ј. Г. Хердер, одн. *битие* (*Сербско*), како је под Хердеровим утицајем испрва говорио Вук (Клеут [1987] 2012). Такву националну суштину, лексикализовану апстрактним именицама *српство*, *словенство* и сл., појединци који чине дати народ или језичку породицу – са становишта (наивне) свијести – оваплоћују један по један, будући *предодређени*³¹⁰ својом припадношћу. Отуда се сваки странац код нас, као и другдје, колективно сматра изниклим из своје нације и њеног карактера, што се у семантици етнонимâ одражава конотацијом (в. одјељке 5.5.1, 5.7 и 5.8), а у граматици примарношћу ном. мн. Другачије је у случају хороетнонимâ типа *Црногорац*. Појединце које означавају такве именице не доводе у везу са скупом свих појединица истог поријекла, него у везу са земљом коју они заједно настањују, те је канонски облик хороетнонимâ, као и свих осталих житељских назива, па и већине именица, ном. јд.

7.2. СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА: *ИНКЕ*, *МАЈЕ* И *НЕНЦИ*

Имена двију етничких заједница (племена, одн. народа) доколумбовске Америке (Еквадора, Перуа, Боливије и Чилеа, одн. Мексика, Гватемале, Хондураса и Белизеа) чије су државе и цивилизације највећим дијелом уништили шпански конкистадори у другој четвртини XVI в. у свим овдје анализираним лексиконима (ЛНС 1984; ЛНС 2001) и

³⁰⁸ Необично је и, очигледно, просто преузето из руског језика *Аини* из ЛНС 2001. УМПЕ и ЕХЛЗ је *Аину*, док у ЛНС 1984 налазимо и потврде његове непромјенљивости: „Stanište Ainu napravljeno je od grubo otesanih balvana međusobno povezanih u četvorougonaou građevinu“; „Kult medveda veoma je razvijen kod Ainu“.

³⁰⁹ За творбом од њега и нема потребе. Назив *англијски* за дијалекте староенглеског више је територијални него етнички (в. нпр. Hogg 2005), те је у складном творбеном односу са именом једне од англосаксонских краљевина – *Истанглије*.

³¹⁰ В. Олпортов цитат у одјељку 2.1.

енциклопедијама (МПЕ; ЕХЛЗ) наведена су, као леме, у облику *Инка* и *Маја*. Такав се канонски облик, међутим – будући да одговара само именицама средњег рода (у једнини **Инко* и **Мајо*) – не уклапа у наше деклинацијске обрасце. И док се његова несистемност не осјећа у исказима чијим се предикатом уводи ген. мн. (§§ 1–2), јер је он на *-ā* и у деклинацији именица ср. рода и у деклинацији именица ж. и м. рода на *-a*, и те како се осјећа у исказима чијим се предикатом уводи ном. или ак. мн. У таквом се окружењу, наиме, и у наведеним публикацијама употребљавају облици *Инке* и *Маје* (§§ 3–6), који одговарају именицама ж. и м. рода на *-a*. У једном примјеру, међутим, налазимо индеклинабилни облик (§ 7).

(1) Gradovi Inka imaju simetričan tlocrt poput šahovske ploče, svaki je gradski blok opkoljen zidom i ima jedna gradska vrata (ЕХЛЗ).

(2) И скулптура показује даровитост Маја; ритмичка лепота рељефних фигура на надгробним споменицима подсећа понекад на класичну грчку уметност (МПЕ, II: 546).

(3) Porez se skupljao u plodinama jer Inke nisu poznavali novac (ЕХЛЗ).

(4) Inke su imale uzlovno pismo *quipu*. Sastojalo se od glavnog užeta na koje su privezivali drugu užad različite dužine i različitih boja, s uzlovima različita oblika, postavljenima na različite udaljenosti (ЕХЛЗ).

(5) Maye su u to doba [класичног периода у развоју њихове цивилизације] poznavali umjetno natapanje, a među ostalim poljoprivrednim kulturama uzgajali su pamuk, grah i kukuruz (ЕХЛЗ).

(6) Iznad svih ostalih kultura ističu se Maye svojim ideografskim pismom (ЕХЛЗ).

(7) Ova plemena [чији је језик, као и језик Инка, био кечуа] stvorila su savez na čelu sa Inka, koji je tokom XV veka pokorio niz susednih plemena i prerastaо u snažnu državnu organizaciju (ЛНС 1984).

Слиједећи овакав узус, РСА лему *Маја* обрађује и као непромјенљиви³¹¹ множински облик (без рода) и као једнински облик м. рода. Нормативније оријентисан, РМС лему *Инка*, с друге стране, слиједећи једино језички систем, обрађује само као једнински облик м. рода, док РСА, код исте леме, ознаци *м.* исправно додаје ознаку *ж.* Према томе, у посљедњем наведеном примјеру свакако би требало да стоји *Инкама*.

Посвједочених једнинских облика нема етноним *Ненци* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ), који упућује на самоједски уралски народ насељен у појединим дијеловима Руске Федерације од Бијелог мора до коријена Тајмирског полуострва – у Ненечком округу Архангелске Области, Јамалоненечком округу Тјуменске Области и Долганоненечком рејону Краснојарског Краја. Овај пут о припадницима као појединцима никад и не говоримо утолико што је посриједи малобројан народ.

Конструисање ном. јд. опет наводи на непостојано */a/*: **Ненац*. Одговарајући односни придјев гласио би **нначки* (због алтернације */κ/* : */ц/* : */ч/*, уп. *Нијемци* : *Нијемац* : *њемачки*), али би се на тај начин само замаглила творбена веза између етнонима и глотонима који ионако нису нашироко познати. Поједине посвједочене творенице, као *ненецки језик* (ЛНС 2001), а поготово *Ненечки округ* (МПЕ), наводе на својеврсну странпутицу – непостојано */e/*: **Ненец*, које код нас постоји, али само на маргинама стандарднојезичке норме (*Чаковец* : *Чаковца* : *чаковечки*; *Белостенец* : *Белостенеца* : *Белостенчев*)³¹². Управо су због тога аутори ЕХЛЗ прибјегли варијанти *Ненци*, увевши „постојано */e/*“ (уп. *Брабец* : *Брабеца*)³¹³, али у том погледу нису били досљедни: *ненецки језик*, али *Ненечки округ*.

³¹¹ Уп.: „За разлику од, ипак, ретких индеклинабилних апелатива, непроменљива имена [...] – под условом да су страна или творена по страном моделу [...] – нису никаква реткост“ (Николић 1995/96: 28).

³¹² За остале примјере в. Шипка М. 2009.

³¹³ За остале изузетке од претходног правила в., такође, Шипка М. 2009.

У ненечком предлошку *nenets* 'човјек; супруг' (ЕРРЈ, III: 63–64) /e/ је постојани дио парадигме, па је канонски облик без тог /e/ код нас сигурно настао под утицајем руског језика (уп. ном. јд. *ненец* и ном. мн. *ненцы*)³¹⁴, гдје је по аналогiji с домаћим изведеницама у парадигму уведено непостојано /e/. Стога нам изгледа да се више због односног придјева, а мање због ном. јд. одговарајуће именице мора бирати између трију рјешења, од којих ниједно није без мане: или једноставно прихватити руске предлошке (*Ненци : Ненец : ненецки*), или увести алтернацију /(*к*)/ : /*ц*/ : /*ч*/, а задржати непостојано /e/ (*Ненци : Ненец : ненецки*), или непостојано /e/ просто учинити постојаним, као што су дјелимично учинили аутори ЕХЛЗ (*Ненеци : Ненец : ненецки*). Лично нам је најприхватљивије друго рјешење.

7.3. ПИТАЊЕ ПРОПРИЈАЛНОСТИ: ЗАЈЕДНИЧКЕ ИЛИ ВЛАСТИТЕ ИМИНИЦЕ

Требало би да је на питање постављено у наслову могуће одговорити посредством питања како се етними обрађују у граматикама и да ли се обрађују у ономастичким синтезама. Преглед одговарајућих публикација, међутим, не пружа јединствен одговор. У већини ономастичких синтеза на свјетским језицима, у првом реду на енглеском (Nuessel 1992) и руском (Мадиева–Супрун 2016), нема поглавља и одјељака о етнимима. Велики међународни ономастички приручник *Namenforschung – Name Studies – Les noms propres* (Zgusta et al. 1996: 1330–1369) „имена земаља и народа“, с друге стране, представља кроз чак шест чланака, али је и толики број мали у односу на број чланака о топонимима и антропонимима (у ужем смислу). Слично важи за прегледе који су током посљедњих година објављивани на тему ономастикона само једног језика. Док пољски (Rzetelska-Feleszko 2005: 181–188) и италијански (Marcato 2009: 191–206), рецимо, обухватају и етнологију, мада знатно мање него антропологију и топонимију (у ужем смислу), о чему довољно рјечито свједочи наслов италијанског: *Nomi di persona, nomi di luogo* – фински преглед (Ainiala et al. 2016) такву грађу и не помиње.³¹⁵

Шаренило влада и у нашим граматикама, па према налазима В. Ломпар (2016: 56, 57) све оне „од Вука до данас“, дефинишући властите именице, као предмет именовања наводе првенствено лица или особе, док народе у том погледу експлицитно помињу само три: Бабукић 1854, Стевовић 1960, те Брабец–Храсте–Живковић 1970.³¹⁶ Тако и М. Стевановић (1991: 181) и Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2022: 80) међу властите именице убрајају само имена људи и животиња, те имена географских јединица (земаља, градова, ријека, планина итд.) и небеских тијела.

С друге стране, било је аутора – додуше не тако утицајних, али и те како читаних – који су етнологију експлицитно помињали као заједничке именице. У другој књизи трилогије *Српскохрватски у мом џепу*, посвећеној „нашем правопису“, М. Лалевић (1979: 290), нпр., каже: „С великим се почетним словом пишу и сва заједничка или општа имена (тзв. заједничке именице) која означавају сродна лица било по народности било по покрајини из које потичу“. У трећој књизи, посвећеној „нашим колебањима“, исти је аутор (1980: 648–649) још директнији:

И у школи има доста колебања. Неке ствари нису довољно наглашене, објашњене, па се греша. Понајчешће је то са заједничким именицама *Србин, Хрват, Словенац, Македонац, Црногорац, Босанац, Далматинац* и сл. Зачудићете се: не греша се просто у тим речима, тим

³¹⁴ В. нпр. ОАР.

³¹⁵ За питање које смо покренули *Retrospektivna onomastička bibliografija* (Putanec–Šimunović 1987) није од користи, будући да се из њеног, мора се рећи, недоследног приступа не може ишчитати никакав став према ономастичком статусу не само етнологијама него и фитонима и зоонима. У њеном „казалу“, наима, нема лема *етноним(и)* и *народ(и)*, док се налази лема *племена*. Нема ни лема *зооним(и)*, али се налази лема *фитоними*, која се додуше тиче само фитонима у топонимији. Такође нема ни лема *етни-к/ци* и *жителиски назив(и)*, али се налази лема *ктетици*.

³¹⁶ Занимљиво је што управо те три граматике у исти мах не наглашавају да се именице које припадају властитим не јављају у оба граматичка броја.

заједничким именицама, него у схватањима да су то *властите именице*. Јер, то су називи заједнички свим Србима, Хрватима итд. Али их пишемо ипак с почетним великим словом.

Средње становиште, да се етноними налазе на граници између властитих и заједничких именица, код нас је исказано најмање једном, ријечима које и послије пола вијека звуче врло свјеже, стога што подсећају на когнитивистичке тврдње о прототипској организацији категорија, у овом случају ономастичких и лексичких. М. Пешикан (1970: 104, 105, 106), тако, тврди да се од свих властитих именица у лексички систем „најмање уклапају топоними (географска имена) и имена астрономских објеката“, да се апелативима „највише приближавају називи становника неког географског објекта или припадника појединих народа, племена и сл.“, а да су лична имена, каква су *Владимир* или *Владо/Владе/Влада*, негдје између њих, утолико што стално „добивају све нове и нове конкретне примене“.

Сличан је био став изнијет у првом издању *Рјечника руске ономастичке терминологије* (Подольская 1978: 90, 167). Ту се етноними, наине, карактеришу као *номены*, одн. „посебан слој специјалне лексике“, којим се означавају врсте, тј. „неодређена мноштва истовјетних јединица“,³¹⁷ као предмети истраживања одговарајућих научних дисциплина (географских, биолошких, антрополошких итд.): *карстовое озеро* 'крашко језеро', *медведь бурый* 'мрки медвјед'. У другом издању исте књиге (Подольская 1988: 153) етноними су, међутим, сврставане у заједничке именице. Примјеђено је, додуше, да термин којим се они означавају структурно одговара називима ономастичких класа, али је у истом даху наглашено да се ономастика њима заправо бави само због тијесне везе са антропонимима и топонимима.³¹⁸

Без упућивања на одговарајуће тврдње Пешикана и Подолске слично је у посљедње вријеме изјавила Г. Штасни (2012: 311, 316), ријечима да етноними „манифестују дуалистичку природу“, тј. да се у њима „укрштају особине и апелатива и властитих именица“. У истом раду онда се у извјесном смислу поколебала (§ 1), ступивши – рекло би се – на становиште – иначе врло раширено (в. Harvalík 2007: 49; ООТ), па и код аутора који би се могли уврстити међу протомајсторе југословенске ономастике (§ 2) – да су етноними у једнини заједничке, а у множини властите именице.

(1) Као именице у множини (*Срби*, на пример), они саопштавају информацију о посебности овог народа (територијалној, културној, историјској и сл.), а обликом у једнини, *Србин* или *Српкиња*, саопштава се информација о припадности именованог референта одређеној групи односно категорији (Штасни 2012: 311).

(2) Etonimi koji se rabe u singularu ne identificiraju osobu kao jedinku (što je osobina imena), nego je označuju kao pripadnika dotičnoga mnoštva, jednog od mnogih npr. *Slavonaca*, тј. etnonimi u obliku јединине добивају особине назива“ (Šimunović 2002b: 531).

За одговор на питање шта су онда етноними – заједничке или властите именице – ирелевантно је, наравно, што се они означавају термином који садржи суфиксоид *-оним* (према стгрч. ὄνομα 'име'), јер исти суфиксоид садрже термини *фитоним* и *зооним*, под којим се подразумевају називи биљних и животињских врста, именице које се унисоно сматрају заједничким.³¹⁹ Ирелевантно ће бити и што се имена народа код нас пишу великим почетним словом, будући да у неким језицима и њиховим граfiјама правило није такво – уп.

³¹⁷ Не буквално истовјетних, него истовјетних из угла рода и осталих врста, па и у смислу обиљежја заједничких унутар саме категорије.

³¹⁸ Посљедња опаска из наше перспективе није убједљива. Цијела нам исправка у ствари не изгледа аутентично, па је доживљавамо као нешто што је ауторка написала на туђу сугестију, рецимо редакторке, која је држала да су „по својим лингвистичким карактеристикама“ етноними заједничке именице (Суперанская 1973: 209).

³¹⁹ Неријетко се, штавише, тврди да је термин *етноним* један од лингвистичких термина „конструисаних немарно“, „по аналогiji (при томе не сасвим убједљивој) и без неопходне провјере чињеница“ (Суперанская и др. 1986: 222).

нпр. рус. *сербы* 'Срби' – што довољно говори о арбитранности, одн. семантичкој неусловљености обију конвенција.

„Правописни аргумент“ у расправи о статусу етнонима В. А. Никонов (1970: 6) назива, штавише, забавним, достојним исмијавања, одн. „смјехотворним“. Без обзира на то, у даљу ћемо расправу, али не Никонову у инат, кренути од једног „правописног аргумента“, тачније аргумента који је поменут још у вријеме када су постављане теоријске основе руске ортографије. У питању су ријечи којим је Ј. К. Грот аргументовао сопствени предлог о двојакном писању етнонима, и великим и малим почетним словом, зависно од појма који је посриједи – НАРОД (у својој укупности) или ПРИПАДНИЦИ НАРОДА (у неком броју).

Если название страны, местности, города, деревни считается собств. именемъ, то какъ не признавать такимъ же и имя народа или жителей, по крайней мѣрѣ когда мы разумѣемъ население во всей его совокупности, напр. въ предложеніяхъ: *Французы* воевали съ *Нѣмцами*; *Шведы* и *Норвежцы* населяютъ Скандинавскій полуостровъ. Иное дѣло, когда название націи служитъ только опредѣленіемъ другого имени или прилагается къ отдѣльнымъ лицамъ, напр. *анличанинъ* Диккенсъ; Вальтеръ-Скоттъ былъ родамъ *шотландецъ*; я встрѣтилъ двухъ *голландцевъ*. Конечно, могутъ возразить, что такое различіе произведетъ сбивчивость въ правописаніи названій народовъ или населеній. Хотя это опасеніе, по нашему мнѣнію, и напрасно, потому что предлагаемое различіе всякому, даже и ребенку, понятно, однакожь, если ужъ избирать одно постоянное правописаніе для народныхъ названій, то слѣдуетъ предпочесть большую букву. Писать: «*русскіе, поляки, чехи, сербы* и проч. составляютъ славянское племя», по нашему мнѣнію, еще страннѣе, чѣмъ напр.: «Вукъ Караджичъ былъ *Сербъ*», или: «сюда пріѣхали трое *Русскихъ*» (Грот 1873: 125–126).

Предомисливши се, вјероватно с циљем поједностављења норме, касније је од наведеног предлога и сам одустао, прописавши другачију графију, каква је у руском стандарду актуелна и данас: „Имена племенъ, народовъ, населеній [...] пишутся въ обоихъ числахъ съ малой буквы: *славянинъ, славяне, чехи, поляки, нѣмцы, москвичи, европейцы* [...]“ (Грот 1885: 84). Из наведене аргументације нешто је, ипак, преживјело. У руским описним рјечницима етноними се до дана данашњег дефинишу у обама поменутиим значењима:

сербы мн. 'народ, основное население Сербии; представители этого народа'; *серб* см. *сербы* (ТСК)

сербы мн. '1. южнославянская народность, живущая на Балканском полуострове. 2. представители этой народности'; *серб* см. *сербы* 2 (ТСЕ)

Облик *Срби*, према томе, по Гротовом мишљењу и мишљењу потоњих лексикографских колектива, испољава два значења – значење *апсолутног колектива*, које је једнозначно лексикализовано дериватом *Српство* 'сви Срби (икад и игдје)', те *право множинско* значење 'припадници Српства (у одређеном или неодређеном броју)'.³²⁰ У првом је значењу дата именица властита. Поред рода (овај пут мушког), иманентан јој је и број (овај пут множина), па јединског облика нема (*plurale tantum*).³²¹ У другом је значењу иста именица заједничка.³²² Иманентан јој је само род, док се по броју она деклинира, образујући двије падежне парадигме – јединску, чији је први падеж *Србин*, и множинску, чији је први

³²⁰ У енглеском језику, нпр., прво се значење одговарајућег облика у употреби разликује од другог утолико што изискује одређени члан: *the Serbs* (в. нпр. Anderson 2007: 197–198, 231).

³²¹ Међу *pluralia tantum* често се убрајају и „нека географска имена“, нпр. *Млеци, Пљевља, Беране, (Сремски) Карловци* (Ломпар 2016: 86–88), а у једној нашој граматички таква се њихова припадност и образлаже – семантички, одн. етимолошки: *Вреоци* 'једно насељено место на земљишту са много *врелаца*, извора воде' (Станојчић–Поповић 2022: 82).

³²² Припадност једне именице разним врстама, зависно од значења, није ни необична ни ријетка. Именица *земља*, нпр., може бити и градивна, и заједничка, и властита, утолико што према РСЈ испољава најмање пет значења: 'планета на којој живимо' / 'тло, као површина те планете' / 'трошан, растресит материјал који се налази на тој површини' / 'посјед на којем се тај материјал обрађује' / 'држава, национална територија'.

падеж *Срби*, само формално идентичан падежу којим се именује цио српски народ.³²³ Мада је у оцртаном значењу заједничка, именицу *Срби* опет пишемо великим почетним словом, али само по конвенцији, као што само по конвенцији тако пишемо и лична имена употријебљена фигуративно: *Обилићи* 'смјели и одлучни појединци' (ПСЈ 2010: 56).

У биноминалним синтагмама типа *земља Србија*, које заједничку именицу садрже у својству „номенклатурног термина“, а чију нормалну употребу поједини аутори сматрају једним од кључних мјерила пропријалности (в. одјељак 3.2) – етноними се, додуше, не јављају ни у значењу апсолутног колектива (**народ Срби*), али су врло обичне одговарајуће преоблике (*српски народ*), које без додатних прагматичких или стилских обиљежја – мада строго гледано плеонастичне (уп. Ковачевић 2015: 196) – упућују управо на нацију као цјелину ('сви Срби (икад и игдје)'). Такве су синтагме сличне бинималним синтагмама имена и „номенклатурног термина“ утолико што, макар изворно, служе значењском разједначавању. Разлика је само у природи тог разједначавања. Код бинималних синтагми имена и „номенклатурног термина“ разједначавање заправо представља *дехомонимизацију*, нпр. *ријека Ресава : област Ресава* (Šivic-Dular 1998: 287–288, 290), а код етнонимијских пандана – *деполисемизацију*, одн. процес којим се настала синтагма једнозначно супротставља семантици *Срби* 'припадници српског народа (у одређеном или неодређеном броју)'³²⁴.

Став да су етноними, зависно од контекста, час заједничке час властите именице био је – мислимо – имплицитно исказан и у неким нашим приручницима најшире употребе. Формулацију „имена народа и појединих њихових припадника“ (ПМСХ: 16) М. Пешикан, рецимо, замјењује јаснијом, недвосмисленом: „имена народа (као и називи њихових припадника)“ (ПСЈ 1993: 49). И аутори РСР *етноним* дефинишу прво као „име народа“, а онда као „назив припадника народа“. Али и да није овако, и да – другачије речено – учитавамо, стоји чињеница да у мишљењу о канонском облику етнонимâ и њиховој припадности именицама подијељеним по значењу нисмо ни усамљени ни први. Истовјетно је мишљење, наиме, врло јасно исказао још знаменити Е. Кошерију ([1955] 2011: 220–221):

Jesu li Мῆδοι i Πέρσαι мношине од Мῆδος i Πέρσης (dakle Medijac + Medijac + Medijac...) ili su *imena* koja se *individualno* примјенјују на оба *naroda* u њиховој cjelokupности? S povijesnog stajališta čini se da nema sumnje: *Gruppenamen* u множини (имена народа i племена) u грчком су *starija* nego одговарајуће једнине. Једнине попут Мῆδος i Πέρσης развиле су се из примарних мноштина, a не обрратно [...] i нису властите именце, nego опће (означавају 'једног појединца који припада народу који се u својој укупности назива...'). *Kao опће именце* one могу са своје стране развити мношину (pet Medijaca), формално идиџичну примарној, али ипак не њој једнаку.³²⁵

Остаје још само питање којој онда именској класи припадају етноними у значењу апсолутног колектива. Најчешћи је одговор да припадају *групним или скупним антропонимима* (ОСТСО). Тако се у књигама М. Самарције из којих су о матерњем језику училе генерације хрватских гимназијалаца (в. Самарција 1995, као прво издање, те Самарција

³²³ Уп.: „Etonim je ime naroda, etnosa. A narod se u svojoj ukupnosti, kao nešto pojedinačno što se razlikuje od ostalih naroda, sastoji od svih svojih pripadnika, bez obzira na njihov uzrast, spol, rod i broj. [...] Tako je za hrvatski narod etnonim, ime, samo riječ *Hrvati*, koja je u množini bez jednine, a nisu etnonimi, nego опће именце, riječi *Hrvat* i *Hrvati* koje se odnose na jednoga i na mnogo predstavnika muškoga spola, niti su etnonimi riječi *Hrvatica* i *Hrvatice* koje se odnose na jednu i na mnogo predstavnica toga istog naroda“ (Peti 1997: 106).

³²⁴ У исте сврхе могао би послужити модификацијски дериват *Српство*, али је он – мислимо – благо стилски обиљежен. Ко мисли другачије треба да размисли би ли за знамениту десетотомну *Историју српског народа* (1981–1993), у издању Српске књижевне задруге, био прикладан наслов *Историја Српства*.

³²⁵ Још су занимљивије, али за општу теорију пропријалности, ове његове ријечи: „Ime [je] uvijek *jednodimenzionalno*: односи се *ili* на *skup*, али не *i* на *skup i* на *predmete* од којих се [skup] састоји. [...] A може 'razviti' формално идиџични апелатив: ако је име *једног predmeta*, за означавање 'klase' оних *predmeta* који се појединачно називају 'istim' именом (Marije), а ако је име *skupa*, за *individualno* означавање svakoga његова člana (Turčin)“ (Coseriu [1955] 2011: 222).

2009, као посљедње) као антропоними – поред личних имена, презимена и надимака – укратко приказују и имена народа и етничких група. Као трећа антропонимска класа – „остали типови“ антропонимâ – с надимцима, псеудонимима, монашким именима, именима находâ... етноними се детаљно обрађују у првом тому *Енциклопедије словенске ономастике* (в. нпр. Грковић 2002: 524–525; Šimunović 2002b: 530–531), а слично је и у *Оксфордском именованом приручнику*.

Ми смо пак на становишту да су етноними у значењу апсолутног колектива много сличнији – да се послужимо Пешикановом сликом о организацији ономастичког фонда – топонимима, одн. хоронимима, као „највластитијим“ именицама, него антропонимима, као именицама које (немајући смисла у лексиколошком значењу) јесу властите, али на начин који их (због понављања од лица до лица) ставља ван језгра те категорије. Једини антропоними на које етноними заиста наликују, по нашем суду, јесу прецедентна³²⁶ лична имена с презименом (и надимком).

7.4. ТВОРБЕНИ ОДНОСИ ЕТНОНИМА, ХОРОНИМА И ЖИТЕЉСКИХ НАЗИВА

Снажно занимање за питање како гласе, одн. на који се начин граде називи држављана (које смо у овом раду назвали *демоетнонимима*) и житељски називи одговарајући именима појединих земаља обиљежило је нашу лингвистику с краја педесетих и почетка шездесетих година. Разлози за такво занимање били су, како бива и обично, не само језички него и ванјезички. Посриједи је, прво, раздобље лексичке стандардизације, која је природно покренута након израде заједничког (одн., касније ће се испоставити, „заједничког“) правописа. А и у самој науци о језику постепено су јачала структуралистичка струјања, што се данас нарочито огледа разликом у приступу која се у часописима за језичку културу – загребачком *Jezik* и београдском *Наш језик* – испољила између П. Скока (1954b) и М. Пешикана (1958). Други ће на извјестан начин и у извјесној мјери реплицирати првome управо стога што „не расправља о законитостима које одређују кад ће се употребити један а кад други наставак“ за грађење житељских назива (Пешикан 1958: 196).

Деколонизација земаља широм свијета, посебно у Азији и Африци,³²⁷ довела је, осим тога, до наглог пораста у броју (званичних) хоронима, што је у нашој држави, мимо свих осталих европских, због чланства у Покрету несврстаних (испочетка „неангажованих“) регистровано и екстензивно и интензивно. Тако су уочи Прве, Београдске конференције шефова држава или влада чланица поменутог покрета, одржане између 1. и 6. септембра 1961. г., неки наши лингвисти – аутори језичких савјета одговарајуће чланке почињали овако:

Већ нам долазе гости. Толики број таквих гостију никад није видео Београд. И никад се они досад нису у толиком броју искупили ни на каквом послу као што ће то бити сад, ускоро, у Београду. – Стога [...] укажимо на уобичајене или најприближније, можда и најбоље називе наших гостију по народности. – Од Алжир имамо *Алжирац*, *Алжирца*, много *Алжираца*, Судан – *Суданац*, *Суданца* [...] (Лалевић [1961] 1980: 686–687)³²⁸.

³²⁶ В. одјељак 3.2.

³²⁷ Прекретеницом у том процесу многи сматрају 3. фебруар 1960, када је британски премијер Х. Макмилан у Кејптауну изјавио да афричким континентом „дува вјетар промјене“. За случај да неко није декодирао његову метафору у наставку је разјаснио ствари: „Допадало нам се оно или не, то буђење националне свијести представља политичку чињеницу и сви га морамо прихватати као чињеницу“ (в. нпр. Butler–Stockwell 2013: 1). Наговијестивши на тај начин да су и у империјалној метрополи увидјели да је деколонизација узела маха и да јој се стога више не могу и неће супротстављати, свјесно је и вјероватно намјерно покренуо велики талас осамостаљења, па је само те године (до краја 1960) независност прогласило чак 17 афричких држава (Butler–Stockwell 2013: 8).

³²⁸ Чланак је под насловом *Тунишанин, не Тунижанин* првобитно објављен у *Политикиној* рубрици *Ситнице језикословне*, у којој је М. Лалевић и иначе „третирао разноврсна питања из области правилности и неправилности нашег језика“ (Станић 1983: 349–350). Колику је пажњу јавности (или само новинара?) на се

Интересовање о којем је ријеч потрајало је до наших дана, али само донекле. Чланство Југославије у Покрету несврстаних суспендовано је 1992, а овдашњи су се мас-медији током слjedeће деценије углавном окренули Западу, па сада само повремено сазнамо да је правилно или правилније, нпр., *Габонац*, *Чаданац*, *Уганђанин*, *Мозамбичанин* (Стијовић 2015б: 95) или *Хондурашанин* (Пипер и др. 2022: 75), уз упозорење да „називи становника углавном мањих и далеких држава или области [...] нису устаљени“, те да се „за њих у књижевном језику обично користе описни изрази, нпр. *становници Сри Ланке*, *жители Придењостровља* и сл., што важи и за називе који би звучали необично“ (Пипер и др. 2022: 256). Неке су дилеме, с друге стране, аутоматски одстрањене из чисто фактичких разлога – нестао је предмет именовања. Пошто се Тангањика, 1964. г., са Занзибаром ујединила у Танзанију, беспредметно је и данас и убудуће, нпр., питање како треба – *Тангањичанин* или *Тангањиканац* (НЈ, 10/3–6 (1960): 180–181).

У опису творбе врло познатих и у употреби веома честих демоетнонима у исто је вријеме, мора се рећи, дошло до извјесне регресије. Као да се заборавило да расподјела суфикса за житељске називе зависи од више „разнородних околности“ – не само од тога „каког је облика основа (тј. каквог је гласовног склопа и колико има слогова)“ него и од тога „да ли је у питању старије или млађе образовање“, као и од тога „шта је примарно а шта изведено, топоним или назив становника (овде има случајева кад су обе речи изведене)“ (Пешикан 1958: 197). Услед занемаривања нарочито посљедње „околности“ код појединих се аутора, наиме, брајају односи између мотивног и мотивисаног, док се могућност узајамне мотивације једноставно пренебрегава. Неволје које тако настају при опису рјешавају се у ходу, помоћу појма *редуковане основе* (§ 1). Мада се на ово, каткад доста жустро, скретала пажња наше научне јавности (§ 2), стање ствари – чини се – није довољно поправљено.

(1) Што се тиче страних имена, у њима је *-ија* прави деривациони суфикс само у ретким случајевима, као што су *Океанија*, *Византија* (од *Визант*), *Португалија* (од *Португал*, према руском или немачком). У већини имена, као *Британија*, *Албанија*, *Холандија*, *Етиопија*, *Русија*, *Монголија* и сл., суфикс можемо издвојити на основу тога што се његовим одбацивањем добија основа на коју могу доћи различити етнички суфикси: *Британ-иц*, *Холанђанин* [стоји тако, умјесто *Холанд-(ј)анин*], *Рус-Ø* итд. (Клајн 2003: 235).

(2) Имена земаља *Русија*, *Монголија* изведена су од етнонима (у значењу ’земља Руса’, ’земља Монгола’), а не обратно, па се у етнонимима не издаваја нулти суфикс. Имена земаља *Британија*, *Албанија*, *Холандија*, *Етиопија* и њихови етноними морају се посматрати као речи са заједничком основом и узајамном мотивацијом (јер није само *Британац* ’становник Британије’ него је и *Британија* ’земља Британаца’). С обзиром на то да изведенице *Византија* и *Португалија* само потврђују значење својих творбених база *Визант* и *Португал*, њихов творбени формант, издвојен као резултат редеривације, мора се посматрати као суфикс секундарне супстантивизације (Маројевић 2007: 526).

Зато ћемо се у наставку својим описом вратити на основе које је поставио М. Пешикан. Илустроваћемо их, ипак, већим бројем примјера и јасније, користећи се рецентнијим дериватолошким појмовима (какав је, поред поменуте узајамне мотивације, и појам *везаних основа*), те подјелом на типове и њиховим ознакама помоћу бројки и слова. Све могуће односе између етнонимâ, хоронимâ и демоетнонимâ разврстаћемо, наиме, у пет типова: 1А, 1В, 1С, 2А, 2В и 3. При томе ћемо се, разумије се, руководити одређеним чињеницама и начелима. Завршетак *-ишник* у *Крајишник* – који И. Клајн (2003: 15) убраја међу *јединачне суфиксе*, одн. „суфиксе који се јављају само у по једној речи“ – нпр. нећемо третирали као суфикс, не улазећи у питање да ли је термин *јединачни* неподесан, као што тврди Р. Маројевић (2007: 519). Немогуће је, наиме, игнорисати чињеницу да су именица

тада скренуо први сусрет „неангажованих“, показује и то што се на првој страници истог броја (27. 8. 1961, 17200) јавља да су „учи конференције у Београду председник Тито и [камбоџански] Народом Сиханук отпутовали из Пуле“.

крајишник, одн. *Крајишник* и придјев *крајишки* „stvoreni od druge osnove“, према именици *крајиште*, која „није ушла у општу употребу“, мада је именици *крајина* била истозначна, „kako se vidi iz obilnih potvrda u Akademijском гјечнику“ (Skok 1951: 17, 19).³²⁹

Неки се односи, штавише, без обзира на уложен труд, једноставно не могу описати као творбени, као што је С. Бабић (2002: 92), рецимо, покушао код житељског назива *Бретонац* (: *Бретања*) увевши у нашу деривациону морфологију суфикс *-онац*. Такве би примјере, који – истина – нису чести, али ни сувише ријетки: *Малесија* : *Малисор* (РСА; ПСЈ 2010), *Фландрија* : *Фламанац*, *Самарија* : *Самарићанин*³³⁰ – понајбоље било подвести под појаве *творбене суплетивности* (уп. Marcato 2009: 194). У контекстима који то изискују објашњавали би се како је и нужно – дијахронијски. Тако за назив *Далматинац* „нема сумње да је од каснолатинског *dalmatinus* (као што показује и сугласничка алтернација у односу на мотивно име)“,³³¹ док се за називе *Шумадинац* и *Бачванин* с високим степеном поузданости претпоставља да су аналошки (Клајн 2003: 59, 93).³³²

Признајући да се поједини суфикси у (шире схваћеној) етнонимији јављају изузетно, док су другдје чести: *Кордунаш* (Бабић 2002: 135; Клајн 2003: 69), *Бошњак* (Бабић 2002: 120; Клајн 2003: 35), те да су неки, макар данас, изразито ријетки и ван (шире схваћене) етнонимије: *Бокељ* (Бабић 2002: 359; Клајн 2003: 76), остајемо у недоумици да ли је завршетак *-ез* суфикс, као што тврде и С. Бабић (2002: 360) и И. Клајн (2003: 227). Етноним *Кинези* и житељски називи *Пијемонтез*, *Калабрез* и заст. *Бокез* нас се доимају просто као уцијело позајмљени из италијанског, попут етнонима *Енглези*. Тако заправо и јесте, па је питање у ствари само једно: да ли ономе ко познаје однос *Кина* : *Кинез* тај пар при првом, рецимо, аудитивном сусрету са секвенцом /к/-/а/-/л/-/а/-/б/-/р/-/е/-/з/ омогућава аутоматско декодирање, одн. асоцирање с такође познатим хоронимом *Калабрија*? Наш је одговор одричан. Ако смо у праву, нема обрасца, те однос није творбени. Да ни (обични) говорни представници нашег језика завршетак *-ез* не осјећају као суфикс, говори уосталом и то што умјесто изворнијег *Малтез* (према итал. *maltese*) редовно употребљавамо – формално гледано редундантно – *Малтежанин*, са суфиксом *-(j)анин*, дOMETнутим „из очите тежње за јаком категоријалном ознаком“ (Бабић 2002: 243). Из истог се разлога вјероватно, чак и у рјечницима нормативног усмјерења, региструју варијанте *Пијемонтежанин* (СРЈА) и *Калабрежанин* (ШРХ).

У нашем опису **творбени односи типа 1** јесу они код којих хороним према одговарајућем етнониму представља „очигледно секундарно образовање“ (Пешикан 1958: 197). По правилу се такви односи јављају „тамо где је из наше перспективе етнички моменат био значајнији од географског“ (Пешикан 1958: 199), гдје је другим ријечима прави, стари народ, дакле етнос, створио државу или област, због чега је ова и названа по њему. У примјерима **типа 1А** хороним је поименичење одетнонимског придјева: *Хрватска*, *Бугарска*,

³²⁹ На другом мјесту, додуше, и И. Клајн (2003: 303) констатује да је *крајишки* „од ретког апелатива *крајиште*, одакле [је] и *Крајишник*“.

³³⁰ У старијој литератури, очекивано, налазимо и покушаје сузбијања: „U prvom izdanju ovoga rečnika uz reči *Samariter*, *Samariterin* stoji, nažalost, *Samarićanin*, *Samarićanka*, a nema naših jezički ispravnih reči *Samarjanin*, *Samarjanka*. A ispravna reč je bila u nas u upotrebi. U jevanđelju po Luki 10, 33 [...] V. S. Karadžić preveo ispravno: 'A Samarjanin nekakav...'. Dakle, književno srpskohrvatskim jezikom čovek iz Samarije je *Samarjanin*, a žena iz Samarije je *Samarjanka*“ (Ristić-Kangrga 1963, „Predgovor“: [III]).

³³¹ „Tako je naziv [*Далмацџа*] od bizantinskih vremena sve do konca mletačke i austrijske uprave živio samo kao administrativni“. У „наш народни говор“ ушао је „у ученом виду“, „једнако као и називи неких отока, *Šolta* и *Korčula*“, нпр., „који истиснуше наше старе називе *Sulet* и *Krkar*. Није стога чудо што су и наше изведенце од *Dalmacija* страног, талијанског подријетла. Тако етник *Dalmatinac*, ген. *-inca*, према *f Dalmatinka*, и ктетик *dalmatinski* садрже тал. суфикс *-ino* = лат. *-inus*. Наш народни облик од *dalmat-/delmat-* морао би, кад би био ушао у наш језик истодобно са *Scardano* > *Skradin* и *Albana* > *Labin*, садржавати ликвидну метатезу или, као *Duvno*, самоглас *u* за сонантно *l* < *el*“ (ЕРХСЈ, I: 377).

³³² Највише се наравно зна о примјеру *Југославија* : *Југословен*, код којег се име државе, мада „начињено“ од морфема својствених и нашем језичком систему, прво уобичајило код Француза, у облику *Youngoslavie*, и Нијемаца, у облику *Jugoslawien* (Белић 1952).

Угарска, Мађарска, Француска, Енглеска, Немачка/Њемачка, Грчка, Словачка, Чешка, Влашка, док се у примјерима **типа 1В** хороним, као интернационална творба или наша творба која подражава интернационалну, завршава суфиксом *-ија* (према стгрч. *-ía* и(ли) лат. *-ia*): *Србија, Русија, Јерменија, Румунија, Монголија*. Слични су примјери **типа 1С**, код којих се хороним завршава суфиксоидом *-(и)стан* (према перс. *-(e/i)stân* 'мјесто, земља, држава'): *Татарстан, Казахстан, Киргистан, Узбекистан, Туркменистан, Таџикистан*.

Осим *Немица/Њемица* облици женског рода обавезно су секундарни у односу на облике мушког. При томе се суфикс *-ица* „чува само лексички“ (Пешикан 1958: 203): *Хрватица, Мађарица*. Основама „на сонант, па и на друге сугласнике сем на веларе и фрикативне дентале“ по правилу се домеће *-ка* (Пешикан 1958: 203): *Бугарка, Угарка, Татарка, Јерменка, Румунка, Туркменка, Монголка*. На основе завршене веларом додаје се суфикс *-иња*: *Гркиња, Словакиња, Узбекиња, Таџикиња, Чехиња, Влахиња, Казахиња*, док се суфикс *-киња* додаје на основе завршене фрикативним денталом и „онде где би суфикс *-ка* могао изазвати нејасност“ (Пешикан 1958: 202): *Францускиња, Енглескиња, Киргискиња, Рускиња*, те *Српкиња* (заст. *Српка*).³³³

Творбени односи типа 2 јесу они код којих хороним и одговарајући етноним, одн. житељски назив представљају „напоредна образовања од исте основе“ (Пешикан 1958: 198). Та је основа – за разлику од основе код типа 1 – *везана*, што значи да се у језичком систему не јавља самостално, као етноним, оформљена наставком за обликом. Чак и ако у језичком систему постоје облички идентичне слободне основе, њихово је значење или измијењено, као у пару *Словенија : Словенци*,³³⁴ или више или мање истрвено, као у паровима *Пољска : Пољаци, Војводина : Војвођанин, Херцеговина : Херцеговац*. Синхронијском би опису, наиме, неприкладне биле, мада су историјски тачне (в. Ивић А. 1905), творбене парафразе типа 'земља Херцегова (Стефана Вукчића Косаче, као оснивача)' и 'становник Херцегове земље, поданик Херцегов, одн. његове лозе'.³³⁵ Што се тиче расподјеле суфикса, основе које се се завршавају на сонант по правилу добијају *-(а)ц*, осим у *Пољак*, а остале *-(ј)анин* (Пешикан 1958: 200).

2А: *Ирска (: Ирци), Швајцарска, Баварска, Данска, Финска*

2В: *Славонија (: Славонац), Македонија, Албанија, Шпанија, Каталонија, Литванија, Летонија, Естонија, Скандинавија, Молдавија, па и Месопотамија, Асирија, Етрурија*

2А: *Шведска (: Швеђани), Норвешка, па и Млетачка*

2В: *Етиопија (: Етиопљанин), Холандија, Индонезија, па и Дакија, Тракија, Феникија*

³³³ Све су ово, наравно, само савремени односи. Тако се име *Србија*, као „учено и књижевно по грчком и латинском језику“ (Новаковић 1891: 3), у нашем средњовјековном наслеђу „јавља само изузетно у списима неслужбеног карактера па и то врло ретко“ (Динић 1966: 29), нпр. у *Служби за празник преноса моштију Св. Саве из Трнова у Милешево* (Трифунувић 2011: 6–7). Међу Србима који су насељавали јужну Угарску оно се усталило на размеђу XVII и XVIII вијека, у вријеме аустријско-турских ратова, а у данашњој ужој Србији тек за прве владавине кнеза Милоша (Савић 2019: 108–109). Немањићи су се, помињући своју државу, све до цара Душана обично користили називима *Српска земља* и *Српске земље*, док је поименичење *Српска*, које одговара творбеном типу 1А, први пут посвједочено у *Карловачком родослову*, насталом вјероватно након Велике сеобе (Савић 2019: 111–114). Датив *Србљем*, који у исти мах означава и народ ('Србима') и државу ('Србијом'), први је пут употребљен као дио владарске титуле у једној Душановој повељи из 1347. г., да би се, тако устаљен, пренио и у босанску владарску канцеларију, гдје ће доминирати у титулатури свих краљева, почевши од Твртка I Котроманића (Стојановић 2020: 34–37, 45–52, 67).

³³⁴ Изворно основа *Словен*- упућује, наравно, на Словене уопште, али је „по ивицама словенског света [...] долазило до конкретизације и смисаоног сужавања“. Отуда „*Словинци* на северу Пољске, *Словаци*, *Словенци*, *Славонци* и сл.“ (Пешикан 1982: 35).

³³⁵ Још Д. Боранић (1921: 81) тврди да *Херцеговац* није изведено од *Херцеговина*, него „od negdašnjega *Hercegoва* (t. j. *zemlja*)“.

Видљиво је, већ по првим члановима посљедња четири низа, да код овог типа наспрам хоронимâ налазимо и праве етнониме (*Ирци*, *Швеђани*), дакле имена која у основном значењу упућују на нације као културалне заједнице, и житељске називе, дакле ознаке регионалних група (*Славонац*), и називе типа *Етиопљанин*, који су у основном значењу житељски, а у изведеном називи држављана или *демоетноними*.³³⁶ По таквој разноликости овај се тип, као прелазни, разликује и од првог и од трећег.

Што се тиче облика женског рода, јасно је да и они, у односу на хорониме и њихове творбене парњаке, представљају „напоредна образовања“, тј. деривате истог степена. При томе према *-ац* у мушком роду „скоро редовно“ (Пешикан 1958: 203) стоји *-ка* у женском. Само код једносложних основа налазимо *-киња* „услед тежње да се избегне нејасност, која код наставка *-ка*, с обзиром на широко семантичко поље, није искључена“ (Пешикан 1958: 203): *Иркиња*, *Данкиња*, *Финкиња*,³³⁷ па и *Шпанкиња*.³³⁸ Према *-(j)анин* увијек стоји *-(j)анка*.

Ако је на мјесту тврдња да су „са везаним основама и речи *Туре*, *Турчин*, *Туркиња*, *турски*“ јер „у њима синхрона творбена анализа издваја именичке суфиксе *-е(т)*, *-чин*, *-киња* и придевски суфикс *-ск-*“ (Маројевић 2007: 509), онда у овај творбени тип спада и хороним *Турска*. Мислимо, међутим, да би економичније, да се не би уводили нови суфикси (јер суфикса *-чин* нема чак ни код С. Бабића!), било претпоставити коријенску морфему *Турк-* и аломорфе *Турак-* (с непостојаним */а/*), *Турч-* (гдје се одражава прва палатализација), *Турџ-* (гдје се одражава друга палатализација) и *тур-* (гдје се одражава упрошћавање сугласничких група). Онда би се за *Турџи* могло рећи да је мотивна именица, баш као што је и *Хрвати*. Уп.: „*Turč-in – Turc-i* (у овој именици *k* из основе у једнини прелази у *č* испред суфикса *-in*, а у множини у *c* у свим падежима осим у генитиву – *Turak-a* и у акузативу – *Turk-e*“ (Mrazović–Vukadinović 2009: 265).

Творбени односи типа 3 јесу они код којих се хороним „осећа као примарна а име становника као изведена реч“ (Пешикан 1958: 198). Житељски назив или демоетноним је, другим ријечима, творбено млађи, те представља мотивисану именицу, док је хороним творбено старији, те представља мотивну именицу.

За разлику од творбених односа прва два типа, овај укључује суфикс *-ан(а)ц*, и то као врло продуктиван, „нарочито за новија образовања од имена земаља и покрајина“ (Пешикан 1958: 201) – *Американац*, *Африканац*, *Корзиканац*, *Мароканац*, *Мексиканац*, *Костариканац*, *Порториканац*, *Кубанац*, *Папуанац*, *Јаванац*, *Никарагванац*, па и *Тројанац*, *Спартанац*, *Тебанац* – укључујући имена на *-ија*: *Србијанац*, *Аустријанац*, *Белгијанац*, *Персијанац*, *Аустралијанац*, *Сицилијанац*, као и „имена [чија је основа?] на вокал“ (Пешикан 1958: 202): *Перуанац*, *Чилеанац*, *Зимбабвеанац*, па и *Конгоанац*, *Тогоанац*, гдје је ген. *Конга*, одн. *Тога* (Клајн 2003: 58; Пипер и др. 2022: 74).

Мада „нема довољно подлоге у домаћим образовањима“ (Пешикан 1958: 202), у овом типу творбених односа наведени се суфикс веома истакао „својим морфолошким предностима“ – и у односу на суфикс *-(j)анин*, неподесан стога што неријетко покреће гласовне алтернације јотовања, услед којих се „osnova do te mjere deformira da identifikacija sadržaja samo signalima izvedenice postaje nemoguća“ – и у односу на суфикс *-(а)ц*, неподесан не само зато што „ne tvori izvedenice“ од „osnova na nesonantni suglasnik“ и „[неких!] jednosložnih osnova“ него и због „vrlo velikog broja funkcija u drugim semantičkim poljima“ (Vjelanović 2007b: 63, 66–67, 69).

Мислимо да се речени суфикс истакао још једним моментом. Будући да је „*-ан*“³³ по Скоковом суду „sufiks latinskog i talijanskog podrijetla (< lat. *-anus*, tal. *-ano*)“ који се „као

³³⁶ Етнички је Етиопија изразито мјешовита. Тако је службени језик амхарски, док Амхар(ц)и чине мање од трећине становништва. Релативну већину заправо чини кушитски народ Гала или Оромо, али је и његов удио само мало већи од трећине (ЕХЛЗ).

³³⁷ Уп. *црнац* : *црниња*, умјесто *црка*, што значи нешто друго.

³³⁸ Руководећи се узусом насталим под упливом загребачке стандардизације, *Нормативна граматика српског језика* према *Шпанац* наводи и *Шпањолка* (Пипер и др. 2022: 255). У правописима (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010) није тако – њихово је искључиво мјерило било системност (више о томе у Стијовић 2015б: 95).

okamina“ налази у „tuđicama“ и „dijelom kontaminira s našim sufiksima: *Talijan* < furl. *Talian*, *Amerikanac* < tal. *Americano* + *-ac*“ (ЕРХСЈ, I: 39), врло је могуће да се завршетак *-ан(а)ц*, наставши у нашој адаптацији етнонимије романофонских земаља (*Сицилијанац*, *Корзиканац*, *Мароканац*, *Мексиканац*, *Костариканац*, *Порториканац*, *Кубанац*, *Никарагванац*, *Перуанац*, *Чилеанац*, *Конгоанац*, *Тогоанац*), одатле раширио услед реанализе секвенце /а/-/н/ – која је саставни дио основе немалог броја кохипонимских твореница (*Босанац*, *Албанац*, *Британац*, *Шпанац*, *Тосканац*, *Балканац*, *Медитеранац*, *Иранац*, *Либанац*, *Јапанац*) – подржан наравно чиниоцима које смо у претходном пасусу навели према Ж. Бјелановићу.³³⁹

И код творбених односа овог типа великом се и, штавише, већем броју основа, ипак, домећу суфикси својствени првим типовима. Основама које се завршавају на сонант опет се домеће *-(а)ц*: *Косовац*,³⁴⁰ *Јудејац*, *Уругвајац*, *Алжирац*, *Бразилац*, *Израелац*, *Анатолац*, *Ердељац*, *Сремац*, *Вијетнамац*, *Босанац*, *Балканац*, *Медитеранац*, *Тосканац*, *Аргентинац*, *Украјинац*, *Палестинац*, *Иранац*, *Јапанац*, а свима осталим *-(ј)анин*: *Банаћанин*, *Крићанин*, *Египћанин*, *Канаћанин*, *Исланћанин*, *Велишанин*, *Алзашанин*, *Пелопонежанин*, *Личанин*, *Ирачанин*, *Европљанин*, *Истранин*, *Кипранин*. *Мачванин* је при томе без јотовања, као и *Неретванин*, према којем – (углавном) као пароним – стоји и *Неретљанин*, „настало упрошћавањем сугласничке групе у **Неретвљанин*“ (Клајн 2003: 94; в. и Бабић 2002: 245).

Суфикс *-(ј)анин* каткад, додуше, налазимо и иза сонанта: *Кримљанин*, *Гањанин/Ганац*.³⁴¹ Боранићеву (1921: 83) тврдњу да се он, штавише, јавља иза сваке једносложне основе на сонант, Пешикан (1958: 201) с правом побија, али не скрећући пажњу на примјере типа *Микењанин* (ПМСХ), *Картагињанин* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), па и *Вавилонац/Вавилоњанин* (ПМСХ; уп. ПСЈ 2010). Рекло би се да су посриједи, ипак, имена старих народа (и њихових држава). Отуда вјероватно у нашој адаптацији старогрчке етнонимије и двојства типа *Јонци* (ЛНС 1984; МПЕ) / *Јоњани* (ЛНС 1984; МПЕ; ЕХЛЗ), *Дорци* (ШРВ; ЛНС 1984; МПЕ) / *Дорани* (ШРВ; МПЕ; ЕХЛЗ).

У односу на све остале примјере овог типа изузеци су *Провансалац* и *Левантинац*, гдје елементи *-ин-* и *-ал-* представљају „окаmine“ туђих придјевских суфикса латинског поријекла (в. Клајн 2003: 223, 241). Код свих су примјера овог типа, с друге стране, облици женског рода секундарни у односу на хороним без обзира на то како се односе према облицима мушког рода – као „напоредна образовања“, што је најчешћи случај (*-ан(а)ц* : *-анка*, *-ал(а)ц* : *-алка*, *-ин(а)ц* : *-инка*, *-(а)ц* : *-ка*, изузев *Сремица*), или као изведенице, одн. другостепени деривати (*-(ј)анин* : *-(ј)анка*).

Што се тиче нормативистичког третмана појединих суфикса, он се унутар овог типа творбених односа с временом мијењао. Раније је метом прогона био суфикс *-ан(а)ц*. Закупљени више дијахронијским него синхронијским аспектом језичке структуре, одн. више „porijeklom morfema“ него „nego njegovom ulogom unutar sustava jezičnih elemenata“, већина нормативиста је „pravilnijima“ дуго сматрала „tvorbe sufiksom *-anin* i *-ac*“, стандардизујући „izvedenice tipa *Austrijanac* tek kad drugih tvorbi nije bilo ili ih nije moglo biti“

³³⁹ У житељским називима од ојконимâ (*Пећанац*, *Пироћанац*, *Врањанац*, *Скопљанац*) суфикс *-ан(а)ц* је другачијег поријекла, добијен укрштањем домаћег *-(ј)анин* и *-(а)ц* (Smolaka 1946: 132–133; Пешикан 1958: 201).

³⁴⁰ „Да користимо облик *Косовац*, односно *Косовка* за жену“, налажу нам по суду Р. Стијовић (2015б: 93) оба мјерила „по којима се равнамо [...] када су имена у питању“: и „лингвистички критеријум“, и „језичко осећања носилаца“. Под лингвистичким критеријумом Стијовићева заправо подразумева системност, одн. чињеницу да се „у српском језику имена становника најчешће граде помоћу суфикса *-ац* (поред *-јанин* и *-анац*)“, док о језичком осећању носилаца суди на основу чињенице да „Срби из косовског дела Косова и Метохије одувек себе овако називају“.

³⁴¹ „Поред *Гањанин* – *Гањанка* исправно је и *Ганац* – *Ганкиња*“ (Пипер и др. 2022: 254). По суду Стијовићеве на страни пара *Ганац* : *Ганкиња* стоје и начело аутентичности и начело економичности. Ти су облици, наине, краћи, а осим тога фонолошки чувају творбену основу, тј. њену препознатљивост, будући да на морфемском шаву не долази до гласовне алтернације /н/ : /њ/. Међутим, начело системности стоји на страни пара *Гањанин* : *Гањанка*, утолико што се на једносложне основе завршене сонантом по правилу додаје суфикс *-(ј)анин*. Пресудиће начело реализма: „Остаје да се види који ће од ова два, правилно сачињена облика језичка пракса потврдити као једини или доминантан“ (Стијовић 2015б: 93).

(Вјелановић 2007b: 63, 64). Отуда код Боранића (1921) као једине облике налазимо *Белгијац* (81; у ПМСХ само *Белгијанац*), *Перувац* (82; у ПМСХ само *Перуанац*), *Кубљанин* (87; у ПМСХ само *Кубанац*), *Тројанин* (83; у ПМСХ само *Тројанац* и поет. *Тројац*). Умјеренији су му аутори пак допуштали значење „прирођености“, опет оспоравајући демоетнонимско. Тако С. Ристић, реплицирајући ставу изнијетом у *Вранићу језика хрватскога* Н. Андрића (1911) и *Одбрани савременог српскохрватског књижевног језика*, П. С. Ничоте (1958) да су „prema glasovnim zakonima pravilni“ једино називи *Америчанин* и *Афричанин*, 1963. г. пише:

Ja nisam mišljenja da reč *Amerikanac* ne ulazi u književni jezik. Za moje jezičko osećanje, koje se oslanja na književni jezik Beograda, *Amerikanac* ima značenje čoveka rođena van Amerike koji je u Americi živeo i delao, i stekao osobine američkoga čoveka. Književno je reći i napisati: „Nikola Tesla, Smiljanjanin, tj. iz sela Smiljana u Jugoslaviji, *Amerikanac*“ i „Mihailo Pupin, Idvoranin, tj. iz sela Idvora u Jugoslaviji, *Amerikanac*“. Nikola Tesla i Mihailo Pupin su Amerikanci, a nisu Američani; dakle, u *Amerikanac* oseća se prizvuk značenja nadimka. To isto važi i za *Australijanac*. Ovo je nadimak, a etnik je *Australjanin* („Predgovor“: [III]–[IV]).

Да се и овдје ради о нормативистичком настојању, а не о настојању да се испоштује узус, одн. – како каже аутор – језичко осјећање које се ослања на београдски изражајни обичај, данас нам показује следећа тврдња, одн. чињеница да је у прво издање истог рјечника унијет само облик *Американац*:

U novo izdanje ovoga rečnika unesene su jezički ispravne reči, imenice i pridevi, izvedene od imena zemalja i mesta, a zadržane su i one reči koje su ušle u upotrebu [...]. U prvom izdanju iza nemačkih reči *Amerikaner*, *Amerikanerin* nema naših reči *Američanin*, *Američanka*, a novom izdanju one stoje ispred *Amerikanac*, *Amerikanka* („Predgovor“: [III]).

Иако се и у наше вријеме сусрећу примјери форсирања друга два суфикса, таква је пракса напуштена – уп. нпр. нормативни статус етнонима *Горанци*, за становништво Горе (на крајњем југу Косова и Метохије), са статусом старе регионалне ознаке *Горани*, која се данас јавља искључиво у научним регистрима (Рељић 2011: 166) – што понајбоље потврђују поједини управо супротни примјери, форсирања суфикса *-ан(а)ц*. Тако Р. Стијовић (2015б: 94) запажа да ПСЈ 2010, вјероватно ради уклањања сувишног дублетизма, налаже облике *Корејац* и *Јамајканац*. мада су такође регуларни, а у пракси чак и чешћи, облици *Корејанац* и *Јамајчанин*.

У етнонимјској „инфраструктури“ (Георгијевић 1981: 123) и савремена нормативистика, међутим, има своје *enfant terrible*. Ријеч је о завршетку *-иј(а)ц*, који се у творбеним односима типа 3 неминовно ствара према хоронимима на *-ија* ако се умјесто суфикса *-ан(а)ц* изабере суфикс *-(а)ц*: *Метохија* – *Метохијац*. Иако у оба случаја секвенца */ul-/jl/* постаје, како би рекао Д. Боранић (1921: 74), „nerastavni dio imena“, она се без секвенце */a/-/n/* као претходеће из неког разлога још не толерише, мада је раније било обратно: *Аустријац* умјесто *Аустријанац*, *Белгијац* умјесто *Белгијанац* (Воранић 1921: 80, 81), па и *Фландријац* (80; у ПМСХ само *Фламанац*), *Калабријац* (80; у ПМСХ само *Калабрез*), *Хаитијац* (82; умјесто *Хаићанин*, в. нпр. ШРХ).

Полазећи опет од старости и поријекла дате јединице умјесто од њене улоге у језичком систему, поједини аутори завршетку *-иј(а)ц* замјерају што се раширио тек у посљедње вријеме, можда „под утицајем руских речи на *-иец* и понеких апелатива као *нордијац*, *олимпијац*, *партијац*“ (Клајн 2003: 52). Иако признају да у неким житељским називима и демоетнонимима „новијег постања имамо само облик на *-иј(а)ц*, нпр. *Сиријац*, *Либијац*, *Либеријац*“, ³⁴² због претходно наведеног мисле да би „тамо где постоји избор [...] нормативни лингвисти морали да дају предност традиционалним суфиксима. То значи да је

³⁴² Мисли се, баш како је и речено, на „новија постања“, чак и кад се она односе на старе народе и државе: *Лидијац*, *лидијски* (ПМСХ), *Лувијци* и *Лицијци* (ЕХЛЗ), *лидијски*, *ликијски*, одн. *лицијски*, *лувијски* (Станишић 2006; ЕХЛЗ).

боље *Сомалац* и *Танзанац* него *Сомалијац* и *Танзанијац*, *Боливијанац* и *Колумбијанац* него *Боливијац* и *Колумбијац*, а поготову није оправдано *Баскијац* уместо *Баск*“ (Клајн 2003: 53). У *Нормативну грамматику српског језика* сличне су тврдње, штавише, пренијете у заостреном виду: „Исправно је *Баск*, не *Баскијац* [...]. *Баскијац* је становник регије“; „Погрешно је *Грузијац* – *Грузијка*, треба *Грузин* – *Грузинка* (поред *Грузијанац* – *Грузијанка*)“ (Пипер и др. 2022: 72, 255).

Без жеље да противрјечимо, упозорићемо на неколике чињенице. Прво, у (шире схваћеној) етнонимији секвенцу /u/-/j/ сусрећемо све чешће чак и ако је у самом хорониму нема, стога што је у творбени парадигму прешла из косих падежа: *Малијац*, *Малавијац*, па и *Бурундијац*/*Бурунђанин*, *Џибутијац*/*Џибућанин* (ЈД, 13 (2019): 45); *Балијци* 'стариначко становништво острва Балија, сродно Јаванцима' (ЛНС 2001; ЕХЛЗ), *Фиџијци* 'стариначко, меланезанско становништво острва Фиџи' (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ).³⁴³ Друго, гдјегдје је односни придјев свакако на *-ијски*. *Баски* су, нпр., у заиста свим нашим лексиконима и енциклопедијама описани управо као *Баски* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ), али је такође свуда језик *баскијски*, као што је, додуше само у МПЕ, и одговарајућа аутономна заједница *Баскијска Земља* (у значењу *земља Баска*, према шп. *País Vasco*). Двама нашим правописима овакво размимоилажење није било проблематично: *Баски* : *баскијски* (ПМСХ; ПСЈ 2010); преосталом, по нашем личном суду и најбољем, очигледно јесте, па односни придјев није ни обрадио: *Баски* (ПСЈ 1993). Треће, ако је *Сомалац* и *Танзанац* према *Сомалија* и *Танзанија*, онда је *Нигерац* и према *Нигер* и према *Нигерија*, што су имена двију различитих, додуше сусједних држава названих по истој ријечи (Срђенко и др. 2020).

Толико о обличким аспектима. Пређимо сада на значењске, који су нам много важнији. Прво, не треба имена незнатних и(ли) удаљених народа и држава на силу стављати, чак угуравати у творбене односе типа 1А, 1В, 2А и 2В, што су по правилу они који карактеришу имена народа и држава истакнутих у нашој слици свијета. Сомалци за нас, нпр., никако не могу бити оно што су Словенци. Друго, у питању су имена етнички углавном изразито мјешовитих држава, које и немају титуларног народа. Сомалци, додуше, јесу такав народ – иако живе у више држава, претежно су настањени у Сомалији, гдје чине преко 90% становништва – али „Танзанци“ као етнос једноставно не постоје будући да ниједна од преко стотину етничких заједница не чини ни десетину цјелокупног становништва (ЛНС 2001; ЕХЛЗ). Када дакле говоримо о „Танзаницима“, мислимо на демос, а имена демоса и одговарајући хороними прије него у творбени однос типа 2 улазе у творбени однос типа 3. Треће, у питању су имена држава које ријетко помињемо, стога што су с малим утицајем у међународној политици, стога што с нашим државама немају веће економске и културне размјене, стога што најчешће не представљају одредиште наших иселјеника... Оправдана је отуда тежња да се секвенца /u/-/j/ сачува и у основи демоетнонима како би се хороним од којег је овај изведен препознао кудикамо брже и лакше.

7.5. ПРИМЈЕРИ ТВОРБЕНЕ ВАРИЈАНТНОСТИ

У неким случајевима творбени односи између етнонима, одн. демоетнонима и хоронима лавирају између двају типова због варијације у хорониму. Тако однос *Пруска* (и *Прусција*) : *Пруси* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), зависно од облика хоронима, може бити и типа 1А и типа 1В, док однос *Португал* (и *Португалија*) : *Португалци*, одн. *Португалац* (ПСЈ 2010; уп. ПРШ), као и однос *Византија* (и *Визант*) : *Византинац* (ПСЈ 1993), опет зависно од облика хоронима, може бити и типа 2В и типа 3. За овај су рад, ипак, важнији примјери творбене варијантности у самој етнонимији, па ћемо се у наставку посебно осврнути на њих.

Ако је ријеч о правим народима, одн. нацијама као етносима, творбени односи између етнонима и хоронима могу лавирати између сва три типа. Тако је у оба наша лексикона

³⁴³ Истину за вољу, у ЛНС 1984 су други описани као *Фиџијанци*, а први као *Балинези*. У ЕХЛЗ, додуше само као алтернативу, налазимо и *Балинежани*, по аналогији са *Индонезани* (што им је ознака држављанства) и *Аустронежани* (што им је упореднолингвистичка ознака). Језик је и ту, ипак, једино *балијски*.

народâ свијета (ЛНС 1984; ЛНС 2001) и у МПЕ лема *Фризи*, ЕХЛЗ такође даје облик *Фризи*, а као алтернативни и *Фризијци*, док се В. Станишић (2006) колеба између варијаната *Фрижани* и *Фризијци*. Првом се, нпр., користи кад набраја племена поменута у Тацитовој *Германији* (113), а другом кад илуструје ареалнолингвистичке везе Ингвеона или Ингевона (Фриза, Англа и Саса) с Прусима и Словенима (121). Језик је код свију, ипак, *фризијски*, чему у творбеном погледу одговара само *Фризијци*.

Слична, такође неразријешена варијантност карактерише и имена *Карели* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ) : *Карелци* (ЕХЛЗ) : *Карелијци* (ЕХЛЗ) 'угрофински народ који као стариначки али мањински насељава руску републику Карелију (а као регионална заједница и финске покрајине Сјеверну и Јужну Карелију)' и *Сомали* (МПЕ, s. v. *Хамити* и *Етиопија*) : *Сомалци* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ, s. v. *Сомалија*, *Џибути* и *Кенија*; ЕХЛЗ; ПСЈ 2010) : *Сомалијци* (ЕХЛЗ) 'кушитски народ који је апсолутно већински у Сомалији, релативно већински у Џибутију, а мањински у Етиопији и Кенији' – али су језици овај пут свакако *карелски* и *сомалски*. Чешћа су ипак колебања између првих двају типова – етнонима са суфиксом, конкретно суфиксом *-ац*, и творбено простог етнонима, без икаквог суфикса. Поред пара *Авгани* : *Авганци*, на који је указано у одјељку 5.6.1, ту спадају и парови:

Манџури (ЛНС 1984; ПМСХ; па и ПСЈ 1993; ПСЈ 2010, али међу заградама) : *Манџурци* (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010) 'тунгуски народ који као стариначки али мањински насељава сјевероисточну Кину, некадашњу Манџурију'

Башкири (ЛНС 2001; МПЕ) : *Башкирци* (ЕХЛЗ) 'туркијски народ чија већина живи у руској републици Башкортостану'

Балкари (МПЕ) : *Балкарци* (ЛНС 2001; ЕХЛЗ) 'туркијски народ чија већина живи у Кабардинобалкарској Републици РФ'

Амхара (ЛНС 1984; ЛНС 2001; ЕХЛЗ) : *Амхари* (МПЕ) : *Амхарци* (ЕХЛЗ) 'најмасовнији етиопски народ семитског поријекла'.

Такво је било и двојство имена *Чечени/Чеченци* (МПЕ) – за кавакаски народ који као титуларни живи у руској републици Чеченији, а у знатно мањем броју и у руским републикама Дагестану и Ингушетији – али је оно (углавном) разријешено, вјероватно захваљујући учесталом новинарском извјештавању, током грађанских ратова који су на наведеним територијама избијали након распада СССР-а, све до 2000. г. (ЕХЛЗ).

Ако није ријеч о народу, него о регионалној заједници (§§ 1–4) или нацији као демосу (§§ 5–6), према хоронимима налазимо житељске називе и демоетнониме, па је лавирање творбених односа могуће само између другог и трећег типа (§§ 1–2), а унутар трећег типа између различитих суфикса, прецизније суфикса *-ан(а)ц* и суфикса који су својствени и првом и другом типу (§§ 3–6). За све заједнице осим етноса први је тип творбених односа, дакле, затворен, док етноси чије се име са одговарајућим хоронимом у нашем језику колеба између другог и трећег типа творбених односа, наравно, постоје (§ 7).

(1) *Ломбарђанин* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; СРЈА) : *Ломбардијац* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; ШРХ)

(2) *Андалужанин* (ПМСХ; ПСЈ 2010; ЛНС 2001) : *Андалузијац* (ШРХ)

(3) *Падованац* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; ШРХ) : *Падовљанин* (СРЈА)

(4) *Кастилјанац* (ПСЈ 2010; ЛНС 2001) : *Кастилјац* (ШРХ)

(5) *Венецуеланац* (СРЈА) : *Венецуелац* (ЛНС 2001), одн. *Венезуелац* (ШРХ)

(6) *Боливијанац* (СРЈА) : *Боливијац* (ШРХ; ЛНС 2001), али само *Колумбијац* (ПСЈ 2010; СРЈА; ШРХ; ЛНС 2001)

(7) *Тибетанци* (МПЕ; ЕХЛЗ) : *Тибетани* (МПЕ; ЛНС 2001) 'стариначко стновништво Тибета и сусједних планинских предјела, познато по исповиједању ламаизма, одн. тибет(ан)ске варијанте будизма'

7.6. ПРИМЈЕРИ АДАПТАЦИЈСКЕ ВАРИЈАНТНОСТИ

Иако се „крystalизација“ језика српске писмености углавном извршила до међуратног доба (Ивић 1998), у етнонимији је немали број обличних двојстава разријешен релативно скоро. *Италијани* ће се, нпр., за данашњи стандарднојезички статус у српској средини изборити тек након Другог свјетског рата, у вријеме италијанско-југословенског спора око Трста и његове околне (Предић 1952: 267).³⁴⁴ У отприлике исто вријеме застарјела је варијанта *Маџари*.³⁴⁵ Иако су покрајине Алзас и Лорена Француској враћене још Версајским миром (1919), чак и ПМСХ као нормативне билежи једино варијанте *Елзашанин* и *Лотаринџанин*, настале према њемачким предлошцима.³⁴⁶ Тројства *Литванци/Литавци/Литвини* (ПМСХ) и *Летонци/Латвијци/Латиши* (ШРВ) разрјешавана су постепено,³⁴⁷ да се напoкон разријеше у корист првог члана оба низа тек у вријеме распада СССР-а, одн. током тзв. параде суверености (1988–1991). Отуда већ у РСЈ 1993, баш као и у ЛНС 2001, као нормативно стоји само *Литванци* и *Летонци*.³⁴⁸ У загребачкој стандардизацији преовладало је, с друге стране, *Литавци* и *Латвијци/Летонци* (Сrljenko i dr. 2020)³⁴⁹.

Неки етноними пак ни до данас нису стандардизовани, што се може се рећи чак и ако се занемаре варијанте својствене загребачкој стандардизацији – *Арменци* : *Јермени*, *Румуњи* : *Румуни*, *Швицарци* : *Швајцарци*, *Шпањолци* : *Шпанци*. Јасно је, нпр., да се у именовању аутономне заједнице на сјеверозападу Шпаније изобичајио (прилагођени) самоназив *Галези*

³⁴⁴ До тада су се живо употребљавале и народска варијанта *Талијан* (коју нормирају Белићеви правописи) и књишка варијанта *Италијанац*, о чему данас вјерно свједочи говорна пракса у *Гласу Црногорца* који је током окупације 1941–1943, отприлике недјељно, издавао Италијански цивилни комесаријат. У само једном броју тог цетињског листа (од 25. маја 1941) забиљежено је, нпр., двапут *Италијан*, једном *Италијанац*, девет пута *италијански* и шест пута *талијански*. У загребачкој стандардизацији такве варијантности нема нити је било: *Италија*, али *Талијани* (Сrljenko i dr. 2020). Ријеч је о „бифуркацији“ етнонима и хоронима, актуелној откако је „у 19. vijeku, kad su se talijanske državnice ujedinile nakon borbi, što ih je vodio pokret zvan *Risorgimento*, novostvorena država dobila službeni naziv, *Italija*“ (Skok 1953: 60).

³⁴⁵ У старој серији *Новог језика* (5/5–6 (1937): 185) налаже се *Маџарска*, док се у новој (готово) с резигнацијом констатује да „сад већина пише *мађарски* место прастарог народног *маџарски*“ (Московљевић 1958: 157).

³⁴⁶ Данас је, према француским предлошцима наравно, стандардно *Алзашанин* и *Лоренац* (в. нпр. Ђачић-Кумрес–Кумрес 2005: 181 и Гудурић 2017: 93), како је наш најцјењенији нормативиста савјетовао још прије пола вијека (Пешикан 1958: 200). И други су, додуше, чинили исто, али не тако бираним ријечима: „Danas više ne opstoji njemačka pokrajina *Elsass*, nema je na zemljovidu SR Njemačke. Onoga trenutka kad je ova pokrajina bila vraćena Francuskoj, ponovno je dobila domaće, francusko ime *Alsace*. To je kulturno-politička stvarnost koju bi svi narodi morali poštivati“ (Kalmeta 1979: 23).

³⁴⁷ У стању превирања затичемо и МПЕ: *Литванци*, s. v. *Литванска (Литавска) ССР: Народ*, и *Летонци*, s. v. *Летонска (Латвијска) ССР: Народ*, али и *Литванци (Литавци)*, одн. *Летонци (Латвијци)*, s. v. *Савез Совјетских Социјалистичких Република: Становништво*.

³⁴⁸ Б. Терзић (1994б) имена *Литванија* и *Литва*, одн. *Летонија* и *Латвија*, додуше, наводи са знаком једнакости. Утисак да их сматра равноправним био би међутим варљив, будући да је намјера аутора заправо била да реплицира једном *Политикином* чланку, у којем стоји да „Клинтон путује у Ригу“ како би се ту, „у литванској престоници“, сусрео с предсједницима „Естоније, Литве и Литваније“. Нагласак је, дакле, био на објашњењу да су *Латвија* и *Летонија*, одн. *Литва* и *Литванија* двије варијанте имена једне земље, те да је Рига летонска а Вилњус литванска престоница.

³⁴⁹ „U slavenskim se jezicima uglavnom upotrebljava lik *Litva* (npr. poljski *Litwa*, slovački *Litva*), dok se u drugim jezicima rabi lik *Litvanija* (npr. engleski *Lithuania*, francuski *Lituanie*, njemački *Litauen*, mađarski *Litvánia*)“. / „Pojedinačno ili zajedno, likovi *Latvija* i *Letonija* podjednako se često pojavljuju u izvorima, pri čemu se u onima do sredine 20. st. spominje isključivo lik *Letonija* ili *Lotiška* (preostala kao *Lotyšsko* u češkom). U službenoj je uporabi MVEP-a [хрв. министарства иностраних и европских послова] noviji lik *Latvija* jer odgovara izvornomu imenu, no i dalje je u uporabi tradicionalno hrvatsko *Letonija*“.

(МПЕ), као и шпанским изговором посредоване варијанте *Гаљеги*³⁵⁰ и *гаљешки* (нпр. ~ *језик*), које као једине налазимо у ЛНС 1984, а као алтернативне у ЕХЛЗ. Али није јасно који пар треба сматрати стандардним, да ли облике *Галисијци* и *галисијски*, које спорадично налазимо у МПЕ (s. v. *Шпанија: Становништво*), а као једине у ЛНС 2001 и најрецентнијим публикацијама београдске Катедре за иберијске студије (Кузмановић-Јовановић 2020), да ли облике *Галицијци* и *галицијски*, који се регуларно изводе од имена *Галиција*, кодификованог Матичиним правописом (ПСЈ 2010: 249),³⁵¹ без обзира на хомонимију са именом бивше хабзбуршке круновине коју су 1945. г. Украјинска ССР и Пољска преполовиле на источни дио, са средиштем у Лавову, и западни дио, са средиштем у Кракову.

Мање је деликатан избор између парова *Фурлани*, *фурлански језик* и *Фриули*, *фриулски језик*. Као ознаке ретороманског становништва сјевероисточне Италије и његовог дијалекта конкурентнији су, наиме, чланови првог пара, превасходно зато што су традиционални, али и зато што чланове другог пара компромитује како нестандартно писање (требало би *Фријули*; уп. *Сијукси*; ПСЈ 2010: 33),³⁵² тако и хомографија етнонима и хоронима.³⁵³ И у нашој грађи боље је посвједочено *Фурлани*. Та је варијанта једина у ПСЈ 2010 и ЕХЛЗ, алтернативна је у ЛНС 1984, а нема је једино у ЛНС 2001. МПЕ јој, мада се колеба, даје доста јасно преимућство: „Фурлани (Фриули)“ (s. v. *Романи*), „Фурлани, одн. Фриули“ (s. v. *Фурланија – Јулијска Крајина*), „Фриули или Фурлани“ (s. v. *Реторомани*), „фурлански или фриулски“ (s. v. *реторомански језик*), „фурлански“ (s. v. *романски језици*).

Много је деликатнији, с друге стране, избор између разних варијаната једног хоронима германског поријекла са одговарајућим етнонимом и глотонимом:

Фарска острва, *Фарци*, *фарски језик* (МПЕ)

Фарска острва, *фарски језик* (Станишић 2006: 111)

Фарерска острва, *Фарерци*, *фарерски језик* (ЛНС 1984; ЛНС 2001)

Ферјарска острва, *ферјарски језик* (ПСЈ 2010)

Феројски (Ферски) отоци, *Феројци*, *феројски (ферски) језик* (ЕХЛЗ)

Изворно име *Fǫroyar* (дан. *Færøerne*) етимолошки вјероватно значи *Овчија острва* (Стрљенко i др. 2020); уп. стнорд. *ey* 'острво', ном. и ак. мн. *eyjar* (Kroonen 2013: 41–42). Отуда су погрешне све адаптације које преносе и апелативни дио – било преко националног, данског језика (*Фарерска*),³⁵⁴ било непосредно, из матичног, регионалног језика, према

³⁵⁰ И да се није изобичајило, морао би бити одбачен као несистеман, јер се друга палатализација у ном. мн. именица м. рода рефлектује готово досљедно (можда управо због тога МПЕ, биљежећи и облик *Гаљегоси*, задржава наставак шпанског предлошка?). Уп. *Туарези* : *Туареза* и, посебно, *Печенеги* : *Печенега* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; ЕХЛЗ), одн. *Печењези* : *Печењега* (ЛНС 1984; МПЕ), за народ туркијских номада који су у X и XI в. господарили степама од Дона до Дунава, одакле су честим упадима угрожавали Византију, Русе, Мађаре, Бугаре... да би се у XII и XIII в., истрошени непрекидним борбама с Византијом, постепено стопили с Куманима, Гагаузима, Бугарима, Мађарима...

³⁵¹ Иако се шпанско /c/ испред /e/ и /i/ у српски језик систематски преноси безвучним пискавцем (*Сервантес*, *Валенсија*), као „традиционални изузетак“ прописује се облик *Галиција*.

³⁵² Наше школство, с друге стране, компромитује чињеница да се варијанта *Фриули* уопште запатила. Ово тврдимо не само због нестандартног писања него и због тога што је Љубишина приповијетка *Кањош Мацедонових*, чији је антихерој (један) Фурлан, у српској књижевности канонска, те би на наше образованије слојеве – ако се унутарпредметне и међупредметне корелације (нпр. српског језика, књижевности, историје и географије) у настави уопште примјењују – морала утицати прије него италијански узус.

³⁵³ Као посебно неподесна та се појава испољава у исказима типа „територија на којој живе Фријули укључена је у аутономну покрајину Фријули – Јулијска Венеција, која је образована 1963. г.“ (МПЕ, III: 187). Напомињемо да је у овом исказу *j* написано између *и* и *у* мада га на другим мјестима исте публикације нема, као што демонстрирају и горњи цитати.

³⁵⁴ Не искључујемо, разумије се, ни могућност да је ту посредовао још један језик, рецимо руски, чији је утицај видан и у ЛНС 1984 и, нарочито, у ЛНС 2001.

његовом изговору (*Ферјарска*) или писму (*Феројска*) – додајући онда наш превод *острва*.³⁵⁵ У етониму пак (а онда и у глотониму) оригинални апелативни дио, наравно, може остати, па би према данском требало да буде *Фарска острва*, *Фар(ер)ци* и *фар(ер)ски језик*, а према матичном *Ферска острва*, *Фер(јар/ој)ци* и *фер(јар/ој)ски језик*. У случају да није ријеч о имену физиографске, него административне цјелине, одн. аутономне територије Краљевине Данске, обје саставнице – и то да напоменемо – треба писати великим почетним словом: *Фарска Острва*.

Усљед различитих путева позајмљивања актуелно је и двојство *лецебуришки/луксембуришки језик* 'западногермански варијетет који се као стандардни употребљава у Луксембургу, а као дијалекат у малим дијеловима Белгије, Француске и Њемачке' (ЕХЛЗ; Лигорио 2022: 4). Прва варијанта одражава изворни назив; друга је добијена француским и(ли) њемачким посредовањем; уп. одговарајуће хорониме: *Lëtzebuerg*, *Luxembourg*, *Luxemburg* (Срљенко i др. 2020). За разлику од претходних парова, варијацијом је овдје захваћен само глотоним, па се у својству не само житељске него и етничке ознаке (матичног народа, насталог стапањем Гала, Римљана и, нарочито, Франака) користи једино *Луксембуржани* (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ).

Поред наведених примјера – код којих је очигледна варијација у основи, изазвана вишеструком позајмицом (из двају неблискородних језика, какви су њемачки и француски у Алзасу, или из једног националног и једног регионалног, какви су шпански и галисијски у Галисији, италијански и фурлански у Фуланији, те дански и фарски на Фарским острвима) – чести су и примјери код којих до варијације долази и у завршетку. Посриједи су у првом реду имена којим се упућује на индоиранске народе титуларне у Пенџабу³⁵⁶ (регији подијељеној између Индије и Пакистана) и Белуџистану (регији подијељеној између Пакистана и Ирана), а онда и називи којим се означавају њихови језици:

Панџаби (МПЕ; ЕХЛЗ) : *Пенџаџи* (ЛНС 1984; ЛНС 2001)

панџаби (ЛНС 2001; МПЕ, s. v. *Панџаб/Пенџаб*) : *панџапски* (МПЕ, s. v. *Пакистан*; ЕХЛЗ) : *пенџаби* (ЛНС 2001; МПЕ, s. v. *Индија*; Станишић 2006: 36) : *пенџапски* (ЕХЛЗ)

Балочи, *Балуџи* (ЕХЛЗ) : *Белуџи* (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ) : *Белуџистанџи* (ЛНС 1984)

балочки, *балучки* (ЕХЛЗ) : *балучи* (ЛНС 2001) : *белучки* (Станишић 2006: 42; ЕХЛЗ) : *белуџски* (ЛНС 2001)³⁵⁷ : *белуџистански* (МПЕ)

У систем се боље уклапају глотоними *пенџапски/панџапски* и *белучки/балучки*. Творбено неадаптиране називе попут *пенџаби/панџаби* компромитују, наиме, двије чињенице: непрепознатљивост (код говорних представника нашег језика који их први пут виде или чују, навикнути на формулу *-ски језик*) и могуће поклапање појединих њихових и етнотонимских падежа (какви су управо канонски – ном. мн. код етнотонима и ном. јд. код глотонима). Код етнотонима је обратно, у систем се боље уклапају прости облици – попут *Белуџи/Балуџи* – дакле, облици без суфиксоида *-станџи*, који је својствен (источњачким) демоетнотонимима, па и суфикса *-џи*, који је својствен житељским називима. Варијанте *Пенџаџи* и *Панџаџи*, ипак, фаворизује чињеница да се, за разлику од облика без суфикса, ни у једном падежу не поклапају с хоронимом *Пенџаб/Панџаб*. Тешко је објаснити, а још теже оправдати што се у неким публикацијама иста ознака на различитим мјестима употребљава у различитом облику (као назив пенџапског језика у МПЕ), а слично важи за

³⁵⁵ Ако се уобичаје, таква имена постају *таутолошка*, одн. имена чије су поједине саставнице поријеклом из различитих језика, а истог или веома сличног значења; нпр. њем. *Kolmburg*, од германског **berga-* 'планина' и словенског **hьlmtь* 'брдо, брдашце' (ОСТСО).

³⁵⁶ У *Српском језичком приручнику* (Ивић и др. 2011) налазимо: „боље *Панџаб*“, вјероватно стога што је ближе изворном и(ли) посредничком изговору, а у ПСЈ 2010: „*Пенџаб* (устаљено)“.

³⁵⁷ Облик наводимо према изворнику мада је такво писање нестандардно, уп. *кембрички* < *Кембриџи*- + *-ски* (ПСЈ 2010: 36).

непоклапање основа у етнониму и глотониму (упадљиво је, нпр., да је називу пенцапског језика у ЛНС 2001 и ЕХЛЗ основа облички варијабилна, за разлику од основе имена одговарајућег народа, мада обје основе потичу од истог хоронима).

Слично је колебање у ознакама које се односе на матично становништво Сардиније и његов дијалекат, познат по конзервативности и јединственом положају између западнороманских и источнороманских језика – *Sardu* (АНС 2006; МПЕ), *сардски језик* (ЕХЛЗ) : *Сардинци*, *сардински језик* (ЛНС 2001)³⁵⁸. У ознакама које се односе на матично становништво Монака и његов језик, који се доима као „мешавина француског и италијанског“ (МПЕ, II: 707),³⁵⁹ колебање је такође слично, али доста израженије – *Монаканци* (СРЈА) : *Моначани*, *монагаски језик* (ЛНС 2001) : *Монегаски*, *монегаски језик* (МПЕ) : *Монегажани* (ШРХ; ЕХЛЗ; Crljenko i dr. 2020), *монегашки језик* (ЕХЛЗ; Crljenko i dr. 2020), *моначки језик* (Crljenko i dr. 2020).

Ни у језицима који су у датом случају утицали на наш основе хоронима и глотонима, додуше, нису ушлађене – уп. фр. *Monaco* и *monégasque* или итал. *Monaco* и *monegasco* са изворним *Mînegi* : *tinegàsci* (Crljenko i dr. 2020) – па је варијантност о којој је ријеч била неизбјежна. Кујући име народа наши су аутори, другим ријечима, били принуђени да бирају између творбеног односа са именом земље, већ увријеженим под француским и (ли) италијанским упливом (*Монаканци*, *Моначани*), и творбеног односа са изворн(и)јим именом језика (*Монегаски*, *Монегажани*). Мада признајемо да је у таквој ситуацији немогуће доћи до правих рјешења, која нико не би оспоравао, не можемо да прихватимо ниједно несистемно рјешење, попут облика *Монегаски*, без сугласничке алтернације /к/ : /ц/, /г/ : /з/, која у ном., дат., инстр. и лок. мн. именица м. рода представља стандарднојезичко правило³⁶⁰ с тек покојим изузетком типа *Сики*, *Баски*, *Пелазги* (ПСЈ 2010: 46). На исти је начин неприхватљиво свако рјешење које, попут облика *монагаски језик*, неприродно и непотребно укршта увријежене облике, као *Монако*, и изворн(и)је облике, као *монегаски језик*.

Из нашег излагања с референцама видљиво је да многих примјера међу наведеним нема у нормативним приручницима, у првом реду у рјечницима уз правописе, којим се користи најшири круг људи. Јасно је, наравно, да је у такве приручнике немогуће унијети све хорониме, етнониме и њима одговарајуће односне придјеве. Проблем је, међутим, што у њима и даље „сусрећемо нижеразредне топониме [са одговарајућим етницима и ктетицима]“, при чему „изостају они преко потребни“, „који су правописно спорни (или могу бити спорни)“. Отуда међу сталне обавезе наше нормативистике спада и осавремењивање приручника, да се не би сувише често дешавало да као корисници у њима „не пронађемо оно што желимо проверити“, док узгред видимо „оне речи и њихове облике који су (опште)познати, и нису спорни, било правописно, било граматички“ (Брборић В. 2009: 327, 336–337).³⁶¹

7.7. ВИШЕЧЛАНИ ХОРОНИМИ КАО МОТИВНИ У ОДНОСУ НА ЖИТЕЉСКЕ НАЗИВЕ И ДЕМОЕТНОНИМЕ

Од вишечланих имена физиографских и (ли) административних цјелина житељски се називи, као и у нашој ојконимији (в. Бабић 2002: 241–242), најчешће граде од само једног члана. Нису ријетке, међутим, ни творенице у којим се са извођењем комбинује слагање:

³⁵⁸ И у ПМСХ је *Сардинац*, али је питање шта тај назив означава, вјероватно просто житеља Сардиније, а не припадника одговарајуће регионалне заједнице.

³⁵⁹ Тачније речено, у питању је варијетет једног од галоиталских дијалеката (ЕХЛЗ) – тзв. лигуријског. Најпрестижнији варијетет тог дијалекта кроз историју, и то да напоменемо, није био моначански, него ђеновљански.

³⁶⁰ В. фусноту 350.

³⁶¹ Иако је цитирани чланак написан прије изласка ПСЈ 2010, у њему изнијете тврдње умногоме важе и дан-данас (уп. Брборић В. 2013: 75, 82–83).

*Црногорац, Новозеланђанин, Огњеноземци*³⁶² 'укупност индијанских племена насељених на острвима крајњег југа Јужне Америке' (ЛНС 1984; ЛНС 2001), одн. срastaње: *Санмаринац* (ЛНС 2001; Сrлјенко i dr. 2020), *Сриланчанин/Шриланчанин* (Стијовић 2015б: 95; уп. Пипер и др. 2022: 255).

Ако се при извођењу житељског назива бира међу синтактички равноправним члановима хоронима, онда то обично буде први, који је семантички ионако истакнут стога што упућује на већу цјелину: *Антигванац* (← *Антигва* и *Барбуда*; ЛНС 2001), *Тринидађанин* (← *Тринидад* и *Тобаго*; ЛНС 2001), *Босанац* (према *Босна*, али, додуше разг., и према ~ и *Херцеговина*), *Косовац* (према *Косово*, али, додуше разг., и према ~ и *Метохија*).

Ако су јединице вишечланог хоронима синтактички неравноправне, за грађење одговарајућег житељског назива бира се она која је синтактички надређена: *Емирађанин* (← *Уједињени Арапски Емирати*; Сrлјенко i dr. 2020), *Британац* (← *Велика Британија* и *Сјеверна Ирска*), или, ако је семантички истакнута стога што је „разликовнија“, синтактички подређена: *Саудијац* (← *Саудијска Арабија*; Сrлјенко i dr. 2020), *Американац* (према *Сједињене Америчке Државе*, као и, само потенцијално, према *Америка*), *Сејшелац* (← *Сејшелска Острва*; ЛНС 2001), *Кајманац* (← *Кајманска Острва*; ЛНС 2001), *Фолкланђанин/Малвинац* (← *Фолкландска/Малвинска Острва*; ЛНС 2001).

Ако је изведеница при томе прагматички више или мање неприхватљива, житељски назив неки не изводе од нашег превода страног имена, него од једноставно прилагођеног предлошка: *Вирџинац* (према *Америчка Д(ј)евичанска Острва* и *Британска Д(ј)евичанска Острва*, одн. енгл. *US/British Virgin Islands*; ЛНС 2001). Отуда би према хорониму *Зеленортска Острва* житељски назив могао бити и *Кабонерђанин*, умјесто *Зеленорђанин* (Сrлјенко i dr. 2020) или чак *Зеленортац* (ЛНС 2001: 295), а према хорониму *Обала Слоноваче*, одн. *Бјелокосна Обала* – умјесто *Бјелокошђанин* (Сrлјенко i dr. 2020) – *Котдивоарац*.

У случају избора између синтактички неравноправних чланова вишечланог хоронима, није ирелевантно какве је природе подређени члан. Уколико је посриједи односни придјев, важи оно што је речено малочас, па према имену *Горски Котар* стоји назив *Горанин* (ШРХ). Али уколико је посриједи описни придјев, оно што је речено малочас не може важити, јер такав придјев описује појам означен синтактички надређеним чланом, али не и људска бића што се стављају у однос с предметом на који упућује цијело име, па према *Равни Котари* стоји *Котарац* (ШРХ; СРЈА) или *Котаранин* (СРЈА).

Посебан су проблем житељски називи и демоетноними изведени од баш оваквих двочланих имена, код којих је управном члану одредбени додат да би се обезбиједила једнозначност.³⁶³ При творби од њих, заправо, најчешће долази до неутрализације, која је, опет, својствена и домаћој грађи: *Новљанин* ← *Херцег Нови* / *Босански Нови* / *Нови Винодолски* / *Новска* (в. Babić 2002: 242–243). Отуда наспрам имена хомоетничких држава које су раздвојене из политичких разлога, нпр. 38. паралелом, одн. датумском границом махом стоје јединствени житељски називи: *Корејац/Корејанац* (како према *С(ј)еверна Кореја*, тако и према *Јужна Кореја*), *Самоанац* (како према *Западна Самоа*, тако и према *Источна Самоа*; ЛНС 2001). По потреби се такве појаве избјегавају описним називима: *грађани*

³⁶² Уп. *нашоземац* 'наш човјек, нашинац' (РСА) и *туђоземац* 'туђинац, странац' (РМС).

³⁶³ ОСТСО таква имена подводи под термин *антонимијско име* 'име које је у значењској опреци према другом, сродном имену'. Примјери који су наведени за друге језике одговарају нашим паровима *Горњи* : *Доњи* (рецимо *Милановац*), одн. дуж далматинске обале, у вези са острвима, *Зморашињи* 'који је према сјеверозападу, одакле дува зморац' : *Јужњи* 'који је према југоистоку, одакле дува југо' (рецимо *Зморашињи* и *Јужњи Опух* у Корнатима или *Зморашиња* и *Јужња Сестрица* код Сеструња; Skračić 2004). За српски (и хрватски) језик, међутим, нису наведени такви парови, него пар *Славонски Брод* : *Босански Брод*, гдје нема никакве антонимије. Бољи би стога био термин *контрастно име*, али је он већ заузет, по нашем мишљењу неоправдано, дефиницијом 'име чија је етимолошко значење у опреци према (тренутним) обиљежјима предмета именована', нпр. рус. *Сосновое* 'букв. *Борово*; мјесто гдје нема борово' (ОСТСО).

С(ј)еверне Кореје, евентуално комбинованим творбама типа *С(ј)евернокорејац* (ПМСХ,³⁶⁴ РСЈ 2010; Crljenko i dr. 2020).

Све што је речено важи углавном и за односне придјеве, с том разликом што је посриједи слој лексике који је и иначе пропуснији према резултатима комбиноване творбе (Вабић 2002: 415–416): *босанскохерцеговачки*, *косовскометохијски*; *с(ј)евернокорејски*, *западносамоански*.

7.8. ЕТНОНИМИ (И ХОРОНИМИ) У СВОЈСТВУ МОТИВНИХ ИМЕНИЦА

Полемишући о њиховом статусу на прелазу између заједничких и властитих именица, Г. Штасни (2012: 312–313) тврди да је деривациони потенцијал етнонимâ и житељских назива „веома ограничен“, да су као њихове творенице могући само „придеви релационог и посесивног значења и именице субјективне оцене“ (*бугарски*, *-а*, *-о*; *Бугаринов*; *Бугарчић*, *Бугарчица*, *Бугарчина*), те да се деривација ту и „завршава“. У ранијем тексту истог чланка она, додуше, помиње и облике, одн. изведенице женског и средњег рода (*Бугарка*, *Бугарче*), те збирну именицу (*Бугарчад*), док „конвертовани прилог (*бугарски*), адјективну именицу (*бугарство*), деривате сложеничког типа (*бугарофоб*; *бугарофил*, *бугароман*) и од њих изведене придеве“, сврстава у парадигму топонимâ, одн. хоронимâ, што би у датом случају била *Бугарска*.

Мада је овакво виђење начелно у реду, умногоме га, ипак, ваља исправити и допунити. Па пођимо од краја. Тачно је да неки од наведених деривата припадају парадигми хоронима, али је такође тачно да је таква њихова припадност секундарна. Примарно, наиме, и они припадају парадигми етнонима. Примарно у дијахронијском, али и појмовном, когнитивном погледу. Та се разлика у синхронијским рјечницима не мора одражавати, па се лема *бугарски*, нпр., без огрешења о било које лингвистичко мјерило може објаснити и дефиницијом „који се односи на Бугаре и Бугарску“ (РМС) и дефиницијом „који се односи на Бугарску и Бугаре“ (РСА; РСЈ). У дијахронијским рјечницима ту би разлику, с друге стране, требало макар сугерисати, што је у РЈА код сличних примјера и учињено: „*hrvatski* ’који припада Hrvatima (а i Hrvatskoj)’“, „*srpski* ’који припада Srbu ili Srbima (а i Srbiji)’“.

Треба, надаље, кориговати тврдњу да је деривациони потенцијал етнонимâ и житељских назива „веома ограничен“. Не зато што је у начелу нетачна, него зато што се етноними и житељски називи у датом погледу веома разликују. Не може се то (убједљиво) увидјети анализом творбене парадигме именице *Бугари(н)*, па ћемо анализирати творбене парадигме централнијих, одн. најцентралнијих јединица етнонимије српског језика: правога етнонима *Срби*, правога отхоронимскога житељскога назива *Херцеговац* и отхоронимскога житељскога назива *Црногорац*, који се само секундарно може употребљавати и као етноним, одн. демоетноним. РСА ће нам, наравно, пошто се објаве одговарајући томови, открити још који дериват, као што нам је открио рецимо деривате *одсрбин* ’онај који се одметнуо, одродио од Срба, одн. српства’ и *одсрбити* ’одвојити, одродити од Срба, одн. српства’,³⁶⁵ али су у Матичиним рјечницима свакако обрађени сви чешћи,³⁶⁶ па ће и та грађа бити

³⁶⁴ Нисмо у ПМСХ, ипак, нашли *Источнон(иј)емац*.

³⁶⁵ Као лему очекујемо, нпр., именицу *расрбљавање*, која се употребљава не само у неким мање познатим насловима (Јовановић 2005; Степић 2005) него и у *Енциклопедији српског народа*, као збирни назив за процесе „од турчења и арбанашења до хрваћења, румунизације, мађаризације итд.“, који су с временом, на разним мјестима, „умањили бројност срп. становн.“, да би ескалирали „у др. делу 20. в., када су полит. одлукама прокламоване нове нације (Црногорци, Македонци, Муслимани/Бошњаци, Југословени)“ (Ћирковић и др. 2008: 1035–1036). Очекујемо, надаље, и лему *србијанство*: „Кад је једне године хтио да прогласи Црну Гору великом књажевином, а себе великим књазом, ја сам му рекао да би свијет приписао то само његовој сујети, а да мала и сиромашна Црна Гора није за велико књажеводство. Но, он је моје држање приписао, погрешно, моме ’србијанству’“ (*С краљем Николом*: 82). На овај списак свакако треба уврстити и (псеудо)архаизам (в. Милановић 2018) *српствујуши*, ~ родољуби (*Оностранство*, II: 304).

³⁶⁶ Сви чешћи осим присвојних придјева: *Србинов*, *Херцеговчев*, *Црногорчев*; *Српкињин*, *Херцеговкин*, *Црногоркин*. У азбучник Матичиних рјечника они нису увршћени као тзв. категорија аутоматске продуктивности, одн. стога што би заједно начинили „приличан баласт“ (Пешикан 1970: 153). У

довољна да илуструјемо и потврдимо став да су (познатији и употребно чешћи) етноними у односу на житељске називе (па и већину именица?) начелно много плоднији.

У творбеној парадигми етнонима *Срби* (заст. *Србљи*) тако, за почетак, налазимо повелик број модификацијских деривата – моциони парњак *Српкиња* (заст. *Српка*), хипокористик *Србо*, деминутиве-хипокористике *Српче* и *Српчић*, па и *Српкињица*, аугментативе-пејоративе *Србенда* и *Србекања*, колективну именицу *Српство* (експр. *Србадија*). Слиједе такође доста бројни транспозицијски деривати – апстрактна именица *српство* (неуб. *српскост*) ’укупност особина својствених Србима, српски дух; осјећај припадности српском народу, свијест о тој припадности’, односни придјев *српски* (заст. *србински*, *србаљски*) ’који се односи на Србе; који се односи на Србију’ (~ језик; ~ влада), прилог за начин (*по*) *српски* ’на начин Срба, као Срби’ (носити се ~, дочекати ~), са сложеницама *српскохрватски*, *српскословенски*, *славеносрпски* (које означавају разне фазе, одн. епохе и периоде у развоју српског књижевног и стандардног језика).

Још је бројнија мутацијска парадигма – с хоронимом *Србија* и његовим изведеницама, одн. вишестепеним дериватима *Србијанац*, *србијански*, *Србијанче*, *Србијанка*, па и *србијанка* ’врста народног кола’, те глаголима *србовати* ’снажно испољавати српство; истицати оно што је српско’, *србакати* експр. и неуб. ’говорити српски’, *србити/посрбљавати/посрбљивати* несврш. ’чинити да ко постане Србин, да што постане српско’, *посрбити* сврш. ’учинити да ко постане Србин, да што постане српско’, *србизирати* сврш. и несврш. ’(по)србити’, са одговарајућим повратним глаголима и глаголским именицама (*србизирати се*, *србизација*, *србизирање* итд.). У мутацијске деривате спадају и филолошки термини *србизам* ’српско језичко обиљежје (ријеч, израз и сл., об. у којем другом језику)’,³⁶⁷ *србистика* ’наука о српском језику, књижевности и уопште култури’, *србист(а)* ’стручњак за србистику’,³⁶⁸ *србистички* ’који се односи на србистику и србисте’, *србуља* ’рукописна или првоштампана књига на српској редакцији старословенског језика’, *србљак* ’црквена књига која садржи службе српским свецима, а об. и њихова кратка житија’. Напосљетку, у мутацијске деривате спадају и сви они који су настали слагањем или комбинованом творбом: *србофил* ’онај који воли Србе и све што је српско’, *србофилство/србофилија* ’љубав према Србима и свему српском’, *србомрзац* или *србофоб* (експр. *србождер*) ’онај који мрзи Србе и све што је српско’, *србофобија* (експр. *србождерство*) ’нетрпељивост, непријатељско расположење према Србима и свему

Шестотомнику, ипак, налазимо понеки ничим немотивисани изузетак: *Американчев* ’који припада Американцу’; *Сремичин* ’који припада Сремици’ – док у Једнотомнику не налазимо ни њих.

³⁶⁷ Код неких филолошких термина на *-(и)лизам* (нпр. *бохемизам*, *луз(итан)изам*, *галицизам*) основа је интернационална и везана, дакле ни именичка ни придјевска. Остале именице истог завршетка дериватолошки се пак могу тумачити и у српском језику, и то двојако: као непосредно мотивисане етнонимом или као мотивисане придјевом изведеним од етнонима. Мада би у другом случају творбене парафразе биле ближе не само рјечничким дефиницијама него и уобичајеном начину изражавања, из угла морфолошке, одн. морфемске анализе вјеродостојније су творбене парафразе типа *турцизам* ’ријеч и уопште језичка јединица позајмљена из говора Турака’ (Babić 2002: 275). Исте творбене деривате Б. Ћорић (2008: 102, 109) најприје тумачи као деадјективе, али након анализе неколика облика ипак закључује да их је економичније тумачити као десупстантиве, будући да тако избегавамо не само (зло)употребу појма *окрњена основа* (нпр. *русизам* ← *руски*) него и објашњавање морфонолошких алтернација (/б/ : /н/ у *србизам* ← *српски*; /х/ : /ул/ у *чехизам* ← *чешки*).

³⁶⁸ У односу на именице на *-ист(а)*, именице на *-истика* јесу облички обиљежене (јер садрже више фонема), али нису и значењски обиљежене (јер садрже једну сему мање). При одређивању мотивационог смјера Б. Ћорић (2008: 75) протезира семантичко мјерило: „Ради унификације у идентификацији основинске речи и творбене парафразе, требало би пронаћи најједноставније решење којим би била обухваћена већина примера, а то је, по нашем мишљењу, оно које се може представити формулом ’лице које се бави *-истицом*’“. По нашем суду обе се именице налазе у корелативној спрези (може бити и да је *-истика* ’наука којом се бави *-исти*’), па је понајбоље да се обје изводе директно од етнонима, као што из других разлога – стога што наспрам неких именице на *-истика* (нпр. *архивистика*, *новелистика*) нема именице на *-ист(а)* – чини и И. Клајн (2003: 240). У вези са именицама на *-ист(а)* ваља напоменути да су им у датом значењу аналогне „додуше нешто ређе, именице на *-лог*: *византолог*, *албаноолог*, *туркоолог*, *синоолог*“, па и то да се „ова два именичка типа не употребљавају напоредо, него обично у истом значењу именице с једним или другим наставком“ (Стевановић 1991: 510).

српском', са вишестепеним дериватима *србофилан*, *србофилски*, *србофобан*, *србофонски*, *србофобичан*, *србождерски*.

У творбеној парадигми хоронима *Херцеговина* и њему одговарајућих, дериватолошки равноправних житељских назива мушког и женског рода (*Херцеговац* : *Херцеговка*) налазимо, с друге стране, искључиво модификацијске и транспозицијске деривате. Житељски назив средњег рода, а уједно и деминутив, *Херцеговче*, изводи се и непосредно, као остала два житељска назива, и посредно, преко житељског назива мушког рода, који је уједно и генерички. Облички се од житељског назива мушког рода а значењски и од хоронима, као другостепени дериват, изводи одговарајући придјев, *херцеговачки* (заст. *херцеговски*) 'који се односи на Херцеговину и Херцеговце' (~ крш, ~ ношња), а онда, након претварања, дакле као трећестепени дериват, и одговарајући прилог, (*по*) *херцеговачки* 'на херцеговачки начин, као Херцеговци' (говорити ~). Истој творбеној парадигми припада и хипокористик, одн. шаљиви назив (*X*)*ера* = (*X*)*еро*, добијен регресивним поступком који се у англистици назива *truncation* или *clipping* (Marković 2013: 87–89), а код нас разним, такође више или мање нетерминолошким називима, нпр. *фамилијарно упрошћавање* (ПСЈ 1993: 318), *окрњивање* или *скраћивање* (Barić i dr. 2005: 300, 329; Пипер и др. 2022: 240, 308). Суфикасално је модификован, а отуда и пејоративан, напосљетку, облик *Ерцов*.

У погледу разноликости, дакле квалитативно, а не квантитативно, нешто је богатија творбена парадигма хоронима *Црна Гора*, али опет нема мутацијских деривата. Поред придјева *црногорски* (заст. *црногорачки*) 'који се односи на Црну Гору и Црногорце' (~ приморје, ~ ношња) и прилога (*по*) *црногорски* 'на црногорски начин, као Црногорци' (играти ~), те житељских назива са деминутивом, одн. хипокористиком (*Црногорац* : *Црногорка* : *Црногорче*), ту је – као другостепени дериват – и аугментатив, одн. пејоратив *Црногорчина*. И другостепеним и трећестепеним дериватима могу се сматрати, зависно од тога шта означавају, апстрактна именица *црногорство* 'укупност особина својствених Црногорцима, црногорски дух; приврженост Црној Гори и њеном народу' и њен синоним *црногорштина*, са (обично) израженом нијансом пејоративности.

На основу претходних пасуса закључујемо следеће: Ако се житељски назив инаугурише међу етнониме, одн. демоетнониме, његова се творбена парадигма кад-тад обогати, с потенцијалом да се богати и надаље – као што се творбена парадигма именице *Црногорац* обогатила, рецимо, и једним мутацијским дериватом, глаголом *поцрногрчит* се (§§ 1–2)³⁶⁹ – али тако да никад не досегне обим творбене парадигме (правих) етнонима.

(1) Izvorni Srbin koji se zbog para i činova pocrnogorčio. Familija mu se iz Srbije doselila, a on mlati [црногорске] Srbe. Pored toga što batina za državu, batina i za biznismene, po potrebi, za fine koverte. <*in4s.net*>, 8. 1. 2021.

(2) „Srbi iz Crne Gore neće nestati. Prosto neće nestati. Znači, Crnogorci koji se osećaju ne-Srbima neće nikad pocrnogorčiti Srbe koji žive u Crnoj Gori [...]“, zaključuje Bešić. <*glasamerike.net*>, 6. 9. 2021.

7.9. Односни ПРИДЈЕВИ ОД ЕТНОНИМА И ХОРОНИМА: ДВА ОБЛИКА ИЛИ ЈЕДАН; АКО ЈЕДАН, КОЈИ

Познато је да се од хоронима и житељских назива, одн. етнонима односни придјевни изводе суфиксом *-ски*, који „представља, са својим аломорфима, свакако најважнији односни суфикс, у српском као и у другим словенским језицима“ (Клајн 2003: 297).³⁷⁰ Указивано је,

³⁶⁹ Оваквим дериватима конкурентни су, наравно, они у чијој је основи интернационално име Црне Горе. Уп. рецимо наслов Негришорчевог излагања на научном скупу Друштва чланова МС у ЦГ (22. 10. 2021): „Црна Гора између монтенгризације и демонтенгризације“.

³⁷⁰ На морфемском шаву при томе се могу манифестовати разне гласовне алтернације – нпр. непостојано /а/ (*босански*, *истарски*), те исходи сугласничких једначења по звучности (*српски*), губљења (*руски*, *пруски*) или једначења по звучности и губљења (*енглески*, *француски*, *кинески*) – које се дакако објашњавају језичкоисторијски, одн. дијахронијским процесима попут, у првом реду, палатализације: *грчки*, *словачки*,

такође, на чињеницу да код многих хоронима и њима одговарајућих житељских назива на *-(j)анин* и *-ан(а)ц* постоје „*dva različita relaciona prideva na -ski: jedan izveden od toponima, a drugi od etnika (npr. Banat – banatski i Banaćanin – banaćanski)*“, те да у литератури нема јединственог одговора на питање каква су њихова значења – „*istovetna*“, одн. таква да се „*oba odnose i na mesto i na stanovnike*“, или таква да се „*jedan odnosi samo na mesto, a drugi samo na stanovnike*“ (Utvić 2008: 57).

Несумњиво је, ипак, да склоност значењском разједначавању или *паронимизацији* таквих придјева више одликује старије, међуратне радове нормативистичке оријентације. У правопису Д. Боранића (1921: 74–75), рецимо, налазимо тврдњу да се *-ски* „*izuzetno [...] priklapa na osnovu izvedene imenice*“, одн. житељског назива, између осталог „*kad se hoće istaknuti razlika između onoga, što pripada kraju, i onoga, što pripada ljudima iz toga kraja; na pr. srijemski ’što pripada Srijemu’ i sremački ’što pripada Srijemcima’, bački ’što pripada Ваčkoј’ i bačvanski ’što pripada Ваčvanima’*“. Потоњи текст садржи још један примјер: „*Pored posavski (od Posavlje i Posavina) ima i pridjev posavački (od Posavac)*“ (Воранић 1921: 81), али се у рјечнику налазе само облици *банатски* (и према *Банат* и према *Банаћанин*), *војвођански* (и према *Војвођанин* и према *Војводина*), *херцеговачки* (и према *Херцеговац* и према *Херцеговина*)... Тумачење неких аутора истог усмјерења, рецимо Д. К[остић]а, у старој серији *Нашег језика* (1/5 (1932): 158–159), било је пак понешто другачије – да је у поменутиим паровима семантика једног члана ужег обухвата, одн. таква да се тиче једино народа, одн. становништва, док је семантика другог члана таква да се тиче не само народа, одн. становништва него и земље, одн. града:

Осем тога облици *пољски* и *пољачки* за везу са Пољском и Пољацима нису потпуно истог обима значења. Облик *пољски* је ширег, општег значења, у вези и са Пољском и са Пољацима, а *пољачки* је пресега у вези са Пољацима. Та два облика стоје у оном односу у коме [су] на пр. *београдски* и *београђански*, *амерички* и *американски* и др.

Од настојања да се чланови поменутих парова разједначе и значењски умногоме се одустало непосредно након Другог свјетског рата. Тако у новој серији *Нашег језика* (1/5–6 (1950): 244) А. Б[елић], одговарајући читаоцима, тврди да је „*сремски* од Срем и *сремачки* од *Сремац*, али данас са истим значењем“. Касније М. Стевановић ([1964] 1991: 548) у истом духу износи општију тврдњу – да се „*придеви изведени од имена становника употребљавају напоредо с придевима изведеним од имена места, земаља, континената и без разлике у значењу: амерички и американски, европски и европјски*“.

Такав се став наше нормативистике одразио и у ПМСХ, који „*без разлике у значењу*“ доноси и *сремски* и *сремачки*, и *посавски* и *посавачки*, и *херцеговски* *херцеговачки*..., али ни старији, боранићевски став није – разумије се – нестао без трага, о чему најрадикалније свједочи пар „*израелски* (према *Израел*) : *израџски* (према *Израџац*)“ – додуше усамљен – чији су чланови опонирани искључиво акценатски, одн. *хомографизацијом*.³⁷¹ Слична је ситуација у РМС, гдје налазимо веома мали број примјера разједначавања односних придјева – махом таквог да значењска граница између њих буде јасна (§ 1), тј. да се у употреби не преклапају ни дјелимично (уп. § 2).

чешки, влашки, викишки, луксембушки (Стевановић 1991: 125–126; Вавић 2002: 399–402; Клајн 2003: 298–300).

³⁷¹ РМС и РСА такође дају оба изговора, али у истом значењу (’који се односи на Израел и Израелце’), док РСЈ даје само уобичајени – први. Кудикамо реалнијим на први се поглед доима покушај Д. К[остић]а (НЈ, 1/5 (1932): 159) да разједначи придјеве *пољски*¹ ← *поље* и *пољски*² ← *Пољаци*, одн. *Пољска*: „У правилном говору не може бити сумње о значењу придева *пољски*, јер кад је у вези са пољем акценат му је *пòљски*, а кад је у вези са Пољском и Пољацима акценат је *пòљски*“. И тај се покушај, међутим, показао сасвим јаловим (што за језички систем овако сложене акцентуације и није било неочекивано) када је С. Бабић (2002: 407) упутио управо супротан налог – да *пòљски* буде ’онај који се односи на *пòље*’, а *пòљски* ’онај који се односи на *Пòљску*’. Умјерено су пак поступили ПМСХ, РМС и РСЈ нормиравши акценте *пòљски*¹ и *пòљски*¹, одн. *пòљски*² и *Пòљскā*.

(1) *америка̀нски* 'који се односи на Американце' : *америчкѝ* 'који се односи на Америку'; *етиопљански* 'који се односи на Етиопљане' : *етиопски* 'који се односи на Етиопију'; *санџаклијски* 'који се односи на Санџаклије' : *санџачкѝ* 'који се односи на Санџак и на санџаке' (РМС)³⁷²

(2) *пољачкѝ* 'који се односи на Пољаке' : *пољски* 'који се односи на Пољску и Пољаке' (РМС)³⁷³

На истим мјестима азбучног низа у РСЈ налазимо, с друге стране, по само један облик са обама значењима (§ 3). По само један облик са обама значењима у истом рјечнику налазимо и на мјестима гдје је колектив аутора његовог обимнијег претходника укључивао два облика обрађујући их као дериватолошке варијанте, дакле синонимне истокорјене лексеме различите творбе, и то тако да прву, као стандарднију, одн. „правилнију и бољу“ (РМС, I: 13), даје с дефиницијом, а другу само са ознаком в. 'види', одн. упућујући нас на прву (§ 4).

(3) *америчкѝ, санџачкѝ, пољски* (РСЈ)

(4) *афричкѝ* (РСЈ; РМС: и *африка̀нски* в. *афричкѝ*), *аустријски* и *аустријскѝ* (РСЈ; РМС: и *аустријански* в. *аустријски* и *аустријскѝ*), *мљетачкѝ* и *мљетачкѝ* (РСЈ; РМС: и *мљечански* и *мљечанскѝ* в. *мљетачкѝ* и *мљетачкѝ*), *истарски* (РСЈ; РМС: и *истрански* в. *истарски*)

Па ипак, и РСЈ садржи понеки пар односних придјева изведених од житељског назива и имена одговарајуће физиографске и(ли) административне цјелине. Једном су ти придјеви обрађени као синонимни (§ 5), двапут тако да се у употреби преклапају дјелимично (§§ 6–7), а једном су јасно разграничени (§ 8), али су сва четири пута пренијети из РМС, углавном без измјена. На једном се мјесту азбучног низа, у односу на РМС, ипак јавио нов пар (§ 9), али не усљед непосредног преноса из РСА (којег је иначе дакако било), него вјероватно усљед угледања на његову обраду.

(5) *сремачкѝ* и *сремски* (ијек. и *сријемски*) 'који се односи на Срем и Сремце' (РСЈ; уп. *бачкѝ* 'који се односи на Бачку', *банатски* 'који се односи на Банат')

(6) *крајишничкѝ* (*крајишничкѝ*) 'који се односи на Крајишнике, одн. крајишнике' : *крајишкѝ* (*крајишкѝ*) 'који се односи на Крајину, одн. крајину, и Крајишнике, одн. крајишнике' (РСЈ; РМС: исто, осим акценатуације и маркирања великим почетним словом)

(7) *левантински* 'који се односи на Левантинце и Левант' : *левантски* 'који се односи на Левант' (РСЈ; РМС: исто, осим распореда референата у првој дефиницији)

(8) *посавачкѝ* 'који припада Посавцима' : *посавски* 'који припада Посавини и[ли] Посављу' (РСЈ; РМС: исто)

(9) *белгијански* 'који се односи на Белгијанце' : *белгијски* 'који се односи на Белгију' (РСЈ; РМС: *белгијански* и *белгијски* 'који се односи на Белгију')

Став да су парови односних придјева којим се овдје бавимо истовјетног значења преовладао је, дакле, с временом, и то брже у општој норми него и у њеној примјени на поједине примјере. У исти мах преовладао је штавише став, такође усклађен са узусом, да би се од тих двају придјева могао нормирати један. Тако Е. Фекете (1978: 200) вели сљедећи:

³⁷² Уп. *египатски* 'који припада Египту, који се односи на Египат' : *египћански* 'који се односи на Египћане'; *канадски* 'који припада Канади, који се односи на Канаду' : *канађански* 'који се односи на Канађане'; *кордунски* 'који се односи на Кордун и на кордун, гранични' : *кордунѝшкѝ* 'који се односи на Кордунаше' (РСА)

³⁷³ Уп. *мексичкѝ* 'који се односи на Мексико' : *мексика̀нски* 'који се односи на Мексико и Мексиканце'; *марочкѝ* 'који се односи на Мароко' : *марокански* 'који се односи на Мароко и Мароканце' (РСА).

У пракси се ктетик образује најчешће само од једне основе, обично од основе топонима (хоронима), или је бар придев од те основе обичнији од других. Други – од основе етника или етнонима, уколико се могу образовати – представљају обично само латентна или мање уходана решења (исп. *американски*, *белгијански* и сл. насупротив обичнијој форми *амерички*, *белгијски* и сл.). Међутим, било да се ктетик образује од топонимске основе или има могућности да се гради и од основе етника или етнонима – његово значење остаје најчешће увек исто – истовремено се односи и на етник или етноним, и на топоним (хороним).

Исто виђење налазимо (готово од ријечи до ријечи преузето?) код С. Бабића ([1986] 2002: 411–413), с једним, видјеће се, битним додатком, одн. тврдњом да у међусобној конкуренцији истокорјених, а обично и синонимних односних придјева парњаку изведеном од житељског назива могу погодовати једино фактори фонолошког карактера:

Prema obje imenice imamo u pravilu samo jedan pridjev. [...] Veoma rijetko nalazimo dva, jedan od etnika, a drugi od zemljopisnog imena. Gdje ih i nalazimo, ne razlikuju se u značenju, a učestalost je drugoga obično neznatna. [...] Primjeri pokazuju da se pridjevi [веће учесталости или они који се употребљавају као једини] првенствено tvore od zemljopisnoga imena, a od etnika samo kad osnova zemljopisnoga imena ima kakvu glasovnu zapreku za *-ski*. Razlozi dakle nisu semantički, nego glasovni.

И при извођењу односних придјева од хоронима на *-ија* по суду С. Бабићу (2002: 403) само фактори фонолошког карактера одлучују о томе да ли се морфема *-иј-* задржава, супротно општијем творбеном правилу да је треба „одбацити“. Помиње он, додуше, и факторе семантичког карактера, али се из примјера које наводи јасно ишчитава да при томе углавном мисли на чињеницу да основе неких хоронима „одбацивањем“ наведене морфеме постају једносложне, што (само по себи, а нарочито у комбинацији с честим гласовним алтернацијама на морфемском шаву) у добијеном придјеву знатно отежава или чак онемогућава њихово декодирање.³⁷⁴

-ија odbacuju nazivi zemalja i pokrajina ako im je ostatak bez glasovne i semantičke zapreke za *-ski*, npr. *albānskī, āsīrskī, aūstrālskī, britānskī, èstōnskī, etiōpskī, katālōnskī, lāpōnskī, makèdōnskī, mezopòtāmškī, pānōnskī, skandināvskī, slāvōnskī, sòmālskī, tèsālskī...* Završetak *-ија* ne odbacuju one imenice od kojih bi tako dobivena osnova stvorila glasovnu ili semantičku zapreku za *-ski*: *āustrījskī, āzījskī, bānījskī, bèlgījskī, grūzījskī, indījskī, kalābrījskī, kalifòrnījskī, kènījskī, kolūmbījskī, libījskī, metòhījskī, pèrzījskī, sīrījskī, šumādījskī...*

И тај је фактор, међутим, у крајњој линији фонолошки. Прави семантички фактор у своје дериватолошко тумачење – које у осталим аспектима прати Бабићево, али доста јасније објашњавајући ствари експлицитним указивањем на проблеме што изазивају једносложне основе и „незгодне“ сугласничке групе – стидљиво уводи И. Клајн, када као изузетак помиње „имена новијих и мање познатих земаља“ (2003: 300).³⁷⁵

Можда више него испред иједног другог суфикса, основе се редукују испред *-скī*. То важи и за [...] многобројне придеве од имена земаља и покрајина, типа *славонски*, *македонски*, *румунски*, *шпански*, *холандски*, *скандинавски* итд. И ту има доста примера са очуваним *-иј-*. То су углавном једносложне основе, које би редуковањем постале тешко препознатљиве (као у *азијски*, *грузијски*, *сиријски*, *либијски*, *банијски* итд.), или оне с незгодном сугласничком групом (као у *аустријски*, *белгијски*, *индијски*, *калифорнијски*, *колумбијски* и сл.). Последњих деценија, можда и под утицајем руског, нередукованим облицима даје се предност, па од имена новијих и мање познатих земаља најчешће имамо *етиопијски*, *сомалијски*, *танзанијски*,

³⁷⁴ О некаквом бркању ријетко се може говорити будући да само код **бански* и **индски* постоји истински ризик од погрешног разумијевања, одн. асоцирања за именицама *бан* и *Инд*.

³⁷⁵ Из више смо разлога напоменули да аутор ово чини стидљиво. Прво, ограђује се новином појаве и могућношћу страног утицаја. Друго, избором ријечи и нарочито глаголских облика у изјави да у одговарајућим односним придјевима „најчешће имамо“ нередуковану хоронимску основу мада би се „с нормативног гледишта пре могло препоручити“ њено окрњивање, практично признаје да је норма принуђена да устукне пред узусом.

либеријски и сл., мада би се с нормативног гледишта пре могло препоручити *етиопски*, *сомалски* итд. (Клајн 2003: 300).

С нашег становишта семантички је фактор, ипак, много битнији, али ћемо то, помоћу знатно већег броја примјера, показати касније. Тренутно је, наиме, значајније констатовати да обојица цитираних аутора, макар строго гледано, гријеше када тврде придјеви типа *македонски* изводе од хоронима. Као и Р. Маројевић (2007: 526), наиме, мислимо да су одговарајуће основе везане, те да је наведени придјев двоструко мотивисан – о чему уосталом свједочи и његова парафраза – и хоронимом *Македонија* и житељским називом *Македонци*, који један другог пак узајамно мотивишу.³⁷⁶ Чак би се могло рећи да односни придјеви типа *македонски* у своју творбену парадигму улазе као равноправни хорониму и житељском називу (зашто *Македонија* и *Македонци* не би били 'македонска земља' и 'македонски људи'?), те да нема никаквог „одбацивања“ било морфеме *-иј-* било морфеме *-ац/ци*, али ћемо такво рјешење избјећи стога што бисмо се његовим творбеним парафразама удаљили од данас уобичајеног начина изражавања.

Било како било, од описа који смо предочили претходним цитатима много би, чини се, једноставнији био опис у терминима које смо сами установили одјелком 7.4. Односни придјеви **типа 1А** били би, према томе, они који се изводе од етнонима и који су хомоморфни хорониму: *хрватски*, *бугарски*, *угарски*, *мађарски*, *француски*, *енглески*, *немачки/њемачки*, *грчки*, *словачки*, *чешки*, *влашки* – док би они који се изводе од етнонима, при чему хороними посредством суфикса улазе у интернационално наслеђе, били односни придјеви **типа 1В**: *српски*, *руски*, *јерменски*, *румунски*, *монголски*. Посриједи су, у оба случаја, по правилу имена старих, неспорних народа, истакнутих у нашој колективној свијести, одн. имена чији творбени деривати не изазивају никакве недоумице ни у значењу ни у употреби.

Нормативних проблема углавном нема ни у творбеним парадигмама **типа 2А**: *ирски*, *швајцарски*, *баварски*, *дански*, *фински*, *турски*, а ни у творбеним парадигмама **типа 2В**: *славонски*, *албански*, *шпански*, *каталонски*, *литвански*, *летонски*, *естонски*, *скандинавски*, *молдавски*, *месопотамски*, *асирски*, *етрурски* – гдје је мотивација етнонима и хоронима, како смо малочас рекли, узајамна. Проблеми се јављају једино у случајевима гдје је суфикс *-(j)анин*, па тако насупрот неспорним примјерима **типа 2А**: *шведски*, *норвешки*, *млетачки*, и **типа 2В**: *холандски*, *дачки*, *трачки*, налазимо или колебања између варијанте с редукованом основом и варијанте са задржаним *-ан-* (§ 10), или колебања између варијанте с редукованом основом и варијанте са задржаним *-иј-* (§ 11), или колебања између варијанте са задржаним *-ан-* и варијанте са задржаним *-иј-* (§ 12). Код односних придјева типа 2 у којим је јасно превагнула нередукowana основа, било са *-ан-*, било са *-ац/ци*, превагнули су у ствари семантички фактор и спонтана паронимизација (§ 13).

(10) *фенички* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010) и *феничански* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(11) *етиопски* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010) и *етиопијски* (ПМСХ)

(12) *индонежански* (ПСЈ 2010) и *индонезијски* (ПМСХ)

(13) *војвођански*, *херцеговачки*, *словеначки*

И док су у творбеним парадигмама типа 2 колебања и задржавања „редундантних“ морфема још ријетка, будући да су тако означени народи, одн. регионалне заједнице и њима одговарајуће територије нама и даље махом блиски и познати, у творбеним парадигмама

³⁷⁶ Вишеструка се мотивација једноставно егземплификује: *ловац* ← *ловити*, *ловац* ← *лов* (Ћорић 2008: 27; уп. дефиницију у РСЈ: „онај који лови, који се бави ловом“). Нешто је сложеније питање узајамне мотивације (в. нпр. Ћорић 2008: 29–30), али се примјерима попут наших, одн. Маројевићевих она идеално потврђује.

типа 3 – код којих је мотивна именица без сумње хороним – колебања налазимо често, а задржавања „редундантних“ морфема још чешће. Тако је у случајевима гдје је хоронимски суфикс *-ан(а)и* мало примјера код којих су се двојства свела на облик редуковане основе (§ 14). Мало је, додуше, и примјера код којих је двојство, по свему судећи, стандардизовано (§ 15), можда и неоправдано (§ 16), али је заиста много примјера код којих је оно сведено на облик са задржаним *-ан-*, било без неког упадљивијег разлога (§§ 17–19), било из разлога који се збирно могу сматрати фонолошким, попут једносложне основе (§ 20), основе на самогласник (§ 21) или основе на сугласничку групу (§ 22).

(14) *афрички* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010); *амерички* и *американски* (ПМСХ),³⁷⁷ али *амерички*, необ. *американски* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(15) *корзикански* и *корзички* (ПМСХ), *корзикански* (СРЈА) и *корзички* (ШРХ)

(16) *мексички* и *мексикански* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(17) *марокански* и *марочки* (ПМСХ), али *марокански*, не *марочки* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(18) *костарички* (ПМСХ; СРЈА), али *костарикански* (ШРХ)

(19) *порторикански* (ШРХ), па и *јамајкански* (ПСЈ 2010)³⁷⁸

(20) *тебански* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), *спартански* (СРЈА; ШРХ), *тројански* (СРЈА; ШРХ), *кубански* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), *јавански* (ШРХ)

(21) *папуански* (СРЈА; ШРХ), *самоански* (ШРХ), *перуански* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), *чилеански* (СРЈА; ШРХ),³⁷⁹ *зимбабвеански* (ШРХ), па и *конгоански* (ПСЈ 2010), *тогоански* (ПСЈ 2010)

(22) *никарагвански* (ШРХ)³⁸⁰

Тежња да се „редундантне“ морфеме задрже још је израженија у случају житељских назива који се завршавају на *-ијанаи*. Необични су, наиме, макар у савременој новосадско-београдској стандардизацији, одговарајући односни придјевни без таквих морфема (§ 23). Обично се задржава макар хоронимска морфема *-иј-* (§ 24), а каткад и морфема самог житељског назива *-ан-* (§ 25).

(23) *сицилски* (ПМСХ; СРЈА; ШРХ), *аустралски* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; СРЈА; ШРХ)

(24) *персијски*, *аустријски*, *белгијски*, *аустралијски* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)

(25) *србијански*, *сицилијански* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; СРЈА), па и *аустралијански* (ПМСХ; СРЈА)

Ако се житељски називи од хоронима изводе суфиксом *-(а)и*, у творби одговарајућих односних придјева нема колебања (§ 26), као ни у парадигмама типа 2, гдје је мотивација хоронима и житељских назива, напротив, узајамна. Другачије је, али опет у малој мјери (као и у парадигмама типа 2), ако се житељски називи од хоронима изводе суфиксом *-(ј)анин*. Ту је у творби одговарајућих односних придјева било и облика са задржаним *-ан-* и облика без њега, чак и покушаја да се макар нека од тих двојстава паронимизују (в. горе), али су

³⁷⁷ Али само *северноамерички/сјеверноамерички* и *јужноамерички* (на мјестима која им сљедују по азбучном реду).

³⁷⁸ У ШРХ налазимо *Јамајчанин* и *Јамајчанка*, а према њима *јамајачки*, иако би вјероватно боље било *јамајчански*.

³⁷⁹ У ПМСХ је *чилеански* и *чилски*, али другог облика нема на мјесту које му сљедује по азбучном реду.

³⁸⁰ У СРЈА очигледан грешка *никарагвински* – житељски називи су *Никарагванац* и *Никарагванка*.

углавном загосподарили облици са „одбаченим“ *-ан-* (§ 27). Гдје је та морфема ипак задржана, задржана је углавном због сугласничке групе на морфемском шаву (уп. §§ 28 и 29).

(26) *косовски, јудејски, уругвајски, алжирски, бразилски, израелски, анатолски, ердељски, вијетнамски, босански, балкански, медитерански, тоскански, аргентински, украјински, палестински, ирански, јапански*

(27) *банатски, критски, египатски, канадски, исландски, пелопонески, лички, ирачки, европски, истарски, кипарски*

(28) *мачвански, неретвански, суматрански* (ШРХ)

(29) *камбоџански* (СРЈА; ШРХ) и, вјероватно, *хаићански* мада у ШРХ налазимо само *хаитски*³⁸¹

Остало је, међутим, стандардолошки спорно како треба приступати нормирању односних придјева чије су хоронимске основе на *-с*, а одговарајући житељски називи на *-шанин*. У једном случају, нпр., дериватолошка литература нормира само јотовану, аналошку варијанту односног придјева, у једном признаје равноправност аналошке и нејотоване варијанте, а у једном нејотовану варијанту претпоставља аналошкој (§ 30). У покушају да такву недоследност разријешу, ШРХ нормира искључиво јотоване варијанте (§ 31),³⁸² чак и у случајевима гдје их ранија литература није допуштала (§ 32). Један примјер показује да се у том покушају поједностављивања творбених правила, по природи ствари неуспјелом колико и племенитом, ипак није претјерало (§ 33).

(30) *велики, алзашки = алзаски* (Babić 2002: 400; Клајн 2003: 298), *тексаски* боље него *тексашки* (Пипер и др. 2022: 274)

(31) *алзашки и тексашки* (ШРХ)

(32) *туниски* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; СРЈА) : *туниски* (ШРХ), *хондураски* (СРЈА) : *хондурашки* (ШРХ)

(33) *лаоски* (СРЈА; ШРХ)

Не треба, вјерујемо, посебно наглашавати да у творби односних придјева колебањима између облика са задржаном хоронимском морфемом *-иј-* или задржаном морфемом житељског назива *-ан-* и облика без тих морфема доприносе и колебања у творби самих житељских назива (које смо за одговарајуће основе навели у одјељку 7.5):

ломбардски (ПМСХ), *ломбардијски* (СРЈА; ШРХ), *ломбардски* и *ломбардијски* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010)³⁸³

андалуски боље него *андалузијски* (ПСЈ 2010), *андалузијски* (ПМСХ; ШРХ), *андалузијски* и *андалужански* (РНРС)

падовски и *падовански* (ПМСХ; СРЈА), *падовски* (ПСЈ 1993; ПСЈ 2010), *падовански* (ШРХ)

³⁸¹ У ШРХ, штавише, налазимо и *аљашки* : *Аљаска, Аљашчанин, Аљашчанка*. Будући да је *-ск-* у *Аљаска* саставни дио позајмљене основе, а не наша морфема, те да би *аљаскански* или *аљашчански* звучало необично, ту односни придјев не треба ни изводити. Умјесто њега увијек можемо употребити присвојни генитив.

³⁸² Уп. и *калабријски, калабрески и калабрешки* (ПМСХ); *калабријски* : *Калабрија, калабрески и калабрешки* : *Калабрези* (СРЈА); *калабрешки* (ШРХ). Мада су истог, одн. сличног поријекла житељски називи *Пијемонтез* и *Малтежанин*, и норма и узус, с друге стране, налажу само *пијемонтски* (ПМСХ; СРЈА; ШРХ), према хорониму јер то фонологија и семантика допуштају, и само *малтешки* (ПМСХ; ПСЈ 1993; ПСЈ 2010; СРЈА; ШРХ), према житељском називу, јер фонологија и семантика друго не допуштају.

³⁸³ Али само *нормандијски* (ПМСХ; СРЈА), вјероватно јер би **нормандски* звучало незгодно слично паронимском *нормански*.

На основу претходних параграфа и у њима предочених примјера јасно је, рекло би се, да је утицај семантичког фактора у творби отхоронимских и одетнонимских односних придјева значајнији него што су нормативисти били спремни да признају. Јер што су земља и њен народ у односу на овдашње земље и народе удаљенији и мање познати, то је већа вјероватноћа да ће се морфеме *-иј-* и *-ан-* задржавати чак и у случајевима гдје нема утицаја фонолошких чинилаца, попут једносложне основе, основе на самогласник или основе на сугласничку групу.

Признајемо и ми, наравно, да улогу коју задржана морфема *-ан-* остварује у декодирању речених односних придјева не треба прецјењивати, јер ко не може да разумије *угандски* ← *Уганда* (СРЈА; ШРХ) и *чадски* ← *Чад* (СРЈА; ШРХ) неће моћи да разумије ни *уганђански* и *чадански*. Значај задржавања те морфеме, међутим, не треба ни потцјењивати јер *гански* ← *Гана* (СРЈА; ШРХ), макар учесталосту потенцијалне употребе, никако не може бити у равни са дански.

Што се тиче задржавања морфеме *-иј-*, не мислимо да му је узор био инословенски, тј. руски, па ни страни уопште. Јер корелација није што и каузација. Чињеница да је код нас *либеријски* и *танзанијски*, као и у руском: *либерийски* и *танзанийски* (ОАР), може да значи, а вјероватно и заиста значи, да су унутрашњи подстицаји у два блискородна, а онда и врло слична језичка система просто довела до аналогног исхода. У нашем је језику, наиме, и раније постојала тежња да се коријенска морфема отхоронимских и одетнонимских придјева додатно обиљежи; мијењала је та тежња вид (како понајбоље показује облик *шумадински* (СР 1818), с морфемом житељског назива *-ин-*,³⁸⁴ постепено замијењен обликом *шумадијски* (ПСЈ 2010),³⁸⁵ с хоронимском морфемом *-иј-*), али је свакако била присутна и дејствена.

Задржавању морфеме *-иј-* као преседани, осим тога, несумњиво погодују, као и у творби житељских назива, примјери код којих се истовјетан гласовни слијед јавља не као дио самог хоронима, него као дио његове деклинацијске парадигме, а онда и творбене основе: *малијски* ← *Мали*, ген. јд. *Малија* (ПСЈ 2010; СРЈА; ШРХ), *малавијски* (ШРХ), *фиџијски* (ШРХ), као и примјери код којих ваља одржати паронимски однос: *нигерски* ← *Нигер* : *нигеријски* ← *Нигерија* (в. одјељак 7.4). Стога се не можемо сагласити са оцјеном да је „од *Иберија* исправан облик придева [само] *иберски*“ (Пипер и др. 2022: 273). Будући да етноними *Ибери/Иберци* и *Иберијци* не упућују на исте заједнице (в. одјељак 5.6.2), оба облика односног придјева, по нашем мишљењу наиме, треба стандардизовати, и то с различитим значењем, признајући да су у неким употребама, нпр. у вишечланом хорониму с термином *полуострво*, ипак могућа оба, како тврде и утврђују и ПМСХ, и ПСЈ 1993, и ПСЈ 2010.

Значај коју морфема *-иј-* има у творби односних придјева, међутим, највише потврђују примјери код којих се она налази мада се не налази код одговарајућих житељских назива, одн. етнонима. Такав је придјев *баскијски*, који је и у норми и у узусу једини, што уз констатацију да би *басачки* „било тешко разумљиво“ напомиње и И. Клајн (2003: 304). И док се наведени придјев „може сматрати и изведенicom од *Baskija* суфиксом *-ski*“ (Babić 2002: 420), само се гласовним разлозима може објаснити укључивање морфеме *-иј-* у називе албанских дијалеката – јужног, *тоскијског*, који је у основици језичког стандарда и који говоре и Албанци у Грчкој и Италији, те сјеверног, *гегујског*, који говоре и Албанци у Србији, Црној Гори и Македонији (Станишић 2006: 91–93; МПЕ, s. v. *Албанија: Језик*; ЕХЛЗ, s. v. *Albanci: Jezik*). Регионалне заједнице које говоре тим варијететима називају се, наиме, *Геге* и *Тоске*,

³⁸⁴ Исту морфему, „романског порекла“ (Клајн 2003: 305), налазимо у *византински* (такође замијењено са *византијски*), *левантински* (равноправно са *левантски*) и *далматински*. У *лалински* је она очито другачије провенијенције „будући да „mnoge imenice za oznaku bliskih rodbinskih odnosa traže *-inskī*“ (Babić 2002: 419): *очински*, *матерински*, *мајчински*, *маћехински*, *сестрински*, *нев(ј)естински*.

³⁸⁵ Код Д. Боранића (1921) је, као и код Вука, само *шумадински*, код А. Белића (1923) и у ПМСХ и *шумадински* и *шумадијски*, а у ПСЈ 1993 „*шумадински*, боље *шумадијски*“.

док су имена одговарајућих дијалекатских ареала, раздвојених ријеком Шкумбијом – према албанским предлошцима *Gegëri* и *Toskëri* – Гегерија и Тоскерија.

Осим тога, и етнониму *Пелазги*, што носи „prethelensko pleme“ (ЕХЛЗ) од којег су стари Грци „verovatno primili mnoge elemente kulture“ (ЛНС 1984: 220) – мада не постоји хороним **Пелазгија* – одговара глотоним *пелазгијски* (Станишић 2006: 73). Отуда мислимо да и етнониму *Сики* (ЛНС 1984; ЛНС 2001; МПЕ; ПСЈ 2010) или *Сикхи* (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ) – што носи „етноконфесионална група Пенцабаца“ (ЛНС 2001) чија се вјера, *сик(х)изам*, развила крајем XV в. „iz hinduizma pod utjecajem islama“ (ЕХЛЗ), са идеалом „jednakosti među svim ljudima, bez podele na kaste“ (ЛНС 1984) – из истих, гласовних разлога више одговара глотоним *сик(х)ијски*, мада ПСЈ 2010 каже сљедеће: „*сикски* (и *сички*), погрешно је *сиковски*“.

У вези с рјечничком обрадом односних придјева којим се овдје бавимо, поред запажања и примједаба која смо изнијели на почетку одјељка ваља изнијети још неколико. Прије свега примједбу да с обзиром на то што у уобичајеном говору припадности називи мушког рода у генеричкој употреби означавају лица оба пола – без обзира на актуелне тежње појединих друштвених група – и даље (веома) необично изгледају, додуше веома ријетке, описне дефиниције односних придјева у којим се изричито упућује и на мушка и на женска лица (§ 34). Запажамо такође да се у нашим референтним рјечницима умногоме досљедно наглашава да придјеви о којим је ријеч означавају и однос према физиографској и(ли) административној цјелини и однос према њеним становницима, одн. грађанима, те да се на већини Шестотомникових чланака који томе нису удовољили интервенисало у Једнотомнику (§ 35–37).

(34) *нòрдѝјскѝ* 'који се односи на нордијце и нордијке...' (РСЈ)

(35) *фр̀анѝџскѝ* 'који се односи на Французе, који припада Французима, својствен Французима' (РМС) : 'који се односи на Французе и Француску, који припада Французима, својствен Французима и сл.' (РСЈ)

(36) *х̀ерџеговачкѝ* 'који се тиче Херцеговине' (РМС) : 'који се односи на Херцеговину и Херцеговце' (РСЈ), *вòјвођанскѝ* 'који се односи на Војводину' (РМС) : 'који се односи на Војводину и Војвођане' (РСЈ)

(37) *сл̀авòнскѝ* 'који се односи на Славонију' (РМС) : 'који се односи на Славонију и Славонце' (РСЈ)

У случају физиографских и(ли) административних цјелина које су мање од земље, одн. државе у рјечничкој дефиницији одговарајућег односног придјева уобичајено је да се прво упућује на име дотичне цјелине, а онда на назив њеног житеља (§§ 37–38). Ово важи не само у примјерима гдје је јасно да све три лексеме представљају изведенице од исте, везане основе (§ 37) него и у примјерима гдје је јасно да је односни придјев изведен од житељског назива (§ 38). Таквом приступу, утемељеном на семантичком критеријуму, можда би ипак требало претпоставити онај који би се руководио творбеним односима, будући да ни њему не би недостајало примјера на које се угледа (§ 39).

(38) *дал̀м̀атѝнскѝ* 'који се тиче Далмације и Далматинаца' (РМС) : *дал̀м̀атѝнскѝ* 'који се односи на Далмацију и Далматинце' (РСЈ)

(39) *бòкѝљскѝ* 'који се односи на Бокелје и Боку' (РМС; РСЈ)³⁸⁶

Код нација чије је име у нашем језику творбено старије од имена одговарајуће државе, у рјечничким дефиницијама односног придјева – из разлога који су не само језички (тј.

³⁸⁶ Будући да је историјски рјечник, а посебно стога што садржи етимолошке напомене, РЈА творбене односе о којим је ријеч гдјегдје истиче имплицитно: *bòkēļskī* 'što pripada Bokelima i njihovoj Bosi', чак и експлицитно: *dalmàtīnskī* 'uprav što pripada Dalmatincima, pa otale i zemlji Dalmaciji'.

дериватолошки) него и ванјезички (тј. политичкоисторијски) – прво треба помињати нацију, а онда државу (§ 40). Обратно је код нација чије је име у нашем језику творбено млађе од имена одговарајуће државе – у рјечничким дефиницијама односног придјева прво треба помињати државу, а онда нацију (§ 41). Ако су поменута имена творбено равноправна, мора се одлучивати од случаја до случаја, зависно од тога шта је старије у политичкоисторијском погледу – нација (§ 42) или држава (§ 43). При изради РМС овако се углавном и поступало, а у примјерима гдје ипак није опет се интервенисало при изради РСЈ (§ 44).

(40) *бугарскѝ* 'који се односи на Бугаре и Бугарску', *грчкѝ* 'који се односи на Грке и Грчку', *румунскѝ* = *румунѝскѝ* 'који се односи на Румуне и Румунију' (РМС)

(41) *аустријскѝ* и *аустријскѝ* 'који се односи на Аустрију и Аустријанце' (РМС)

(42) *албанскѝ* 'који се односи на Албанце и Албанију' (РМС)

(43) *британскѝ* 'који се односи на Велику Британију [и Сјеверну Ирску] и на Британце' (РМС)

(44) *јерменскѝ* 'који припада Јерменији и Јерменима' (РМС) : *јерменскѝ* 'који се односи на Јермене и Јерменију' (РСЈ)

На крају ваља одговорити и на питање како је дошло до *депаронимизације* односних придјева којим смо се овдје бавили. Четири су, по нашем мишљењу, могућа објашњења, која се међусобно не искључују. Као прво, придјевѝ се и уопште одликују широкозначношћу или *латисемијом* (Драгићевић 2010а: 136–137, 173, 184–185). Као друго, између сваког насељеног дијела копна и његовог становништва, и у човјековој свијести и у језику, постоји однос који се испољава у метонимији, па оно што означава однос према насељеном дијелу копна по природи ствару означава и однос према становништву. Трећи је аспект питања, чини се, најважнији, а опримјерићемо га најчешћим колокацијама из наших референтних рјечника, које се тичу овдашњих регија и фолклорне културе.

Да су придјевѝ о којим је ријеч заиста паронимни, облик изведен од житељског назива улазио би, наиме, најприје у колокације са дијалектолошким и етнографским терминима, какви су ~ *говор*, ~ *пјесма*, ~ *ношња*, ~ *коло*, ~ *обичаји*, док би знатно више било колокација у које улази облик изведен од имена регије. Такве су, рецимо, колокације с географским терминима, што означавају разне појединости рељефа (§ 45), те ботаничким и зоолошким терминима, што означавају разне појединости биљног и животињског свијета, како самониклог, одн. дивљег тако и гајеног, одн. домаћег (§§ 46–47). Али би неки контексти остали критични. Такви су спојевѝ с називима који се тичу домаће радности (§ 48), насељавања, војевања (§ 49)... Сремски сир, нпр., потиче из Срема, али су технологију његове израде развили, а и даље је његују Сремци, па би исти сир могао бити и сремачки. Крајишничка села јесу насеља Крајишника, али се налазе на крајинама, па би могла бити и крајишка. Крајишке чете заиста делују на крајинама, али их чине Крајишници, па би могле бити и крајишничке.³⁸⁷

(45) *шумадијски* (~ планине), *војвођански* (~ равнице), *далматински* (~ обала), *херцеговачки* (~ крш)

(46) *славонски* (~ храст), *неретвански* (~ дуван), *сремски* (~ виногради)

(47) *посавски* (~ гонич)

³⁸⁷ Грјешѝ стога Љ. Јосић (2011: 112) када, инсистирајући на паронимизацији односних придјева мотивисаних хоронимом *Тибет* и етнонимом *Тибетљани/Тибетанци*, каже да „u nazivu *tibetski lamaizam* treba stajati pridjev *tibetski*, a ne *tibetanski*, jer je riječ o obliku lamaizma koji se razvijao u Tibetu“. Носиоци тог развоја били су, наиме, Тибетанци.

(48) *метохијски* (~ вино), *банатски* (~ ризлинг), *посавски* (~ ракија), *сремски* (~ сир)

(49) *крајишки* (~ чете, ~ војвода), *крајишнички* (~ села)

Дакле, у неким контекстима могла би се употријебити оба паронима, што је и довело до бркања. Али је више контекста у којим би наводно требало употребљавати краће облике, па су краћи облици и преовладали. А можда су увијек и преовлађивали из разлога економичности. Све ове изјаве треба примити искључиво као хипотезе које се могу тестирати тек пошто нам постану доступни опсежни дијакхронијски усмјерени корпуси. При том тестирању не треба, међутим, занемарити два момента. Прво, да у неким случајевима поуздано знамо да два придјевска облика никад нису ни изведена. Поменимо само запажање А. Белића (1952: 289, 290) да је „према *Југдславија* придев могао гласити *југославијски* (исп. *Шумадија – шумадјски*) или *југдславијски* (исп. *Славонија – славоњски*)“, али да ипак не гласи, те да придјеви *југословенски* и *југославенски*, изведени од (демо)етнонима *Југословени/Југославени*, значе и „онај који припада Југославији“. Друго, да су у случају суплетивности основе житељског назива и хоронима (в. одјељак 7.4), гдје је најједноставније установити поријекло основе у односном придјеву, ипак преовладали облици изведени од житељског назива: *далматински*, *малисорски*, *бретонски*, *фламмански*, *самарићански*.

7.10. ИНОВАЦИЈЕ У ТВОРБИ ОД ЕТНОНИМА (И ХОРОНИМА)

Претежно помоћу грађе одговарајућих рјечника, Клајновог (РНРК) и Оташевићевих, сажетог (РНРОС) и малог (РНРОМ), у овом одјељку анализирамо тзв. нове ријечи изведене од етнонима (и хоронима). Нагласак при томе стављамо на новија творбена средства и новије творбене обрасце, посебно оне који – попут форманта *-изација* у комбинацији с конотативним компонентама значења етнонимске (и хоронимске) основе – у насталим лексемама одражавају *интернационализацију*, *интелектуализацију-демократизацију*, *терминологизацију-детерминологизацију*, *економисање* и *експресивизацију*, као тенденције у богаћењу лексичког фонда многих савремених језика, укључујући српски (в. нпр. Драгићевић 2018: 239–247).³⁸⁸ Поред одразâ унутарјезичких тежњи, у анализи изабраног материјала истичемо и одразе ванјезичких, одн. друштвених промјена.

Да су политичком и економском животу већине европских народа током посљедње неколике деценије били својствени интеграциони процеси, у новијој се интернационалној, па и нашој лексици нарочито огледа у твореницама код којих формант *евро-* упућује или на Европску унију (§§ 1–2), или на њену заједничку валуту (§ 3). Такви су процеси били и остали засновани на одговарајућој идеологији – „уједињених Европљана“, „федералне Европе“, „европског унитаризма“ итд. – према којој се политичари и њихови бирачи различито опредјељују, у крајњем „за“ или „против“, што се одражава у низовима твореница међусобно супротстављеног значења (уп. §§ 4 и 5). У неким новијим дериватима формант *евро-*, наравно, ипак чува старије значење (све)европског (§ 6).

(1) *евро-посланик*: „’Евро-посланици’ у Стразбуру су као основу за резолуцију имали извештај једне специјалне комисије Европског парламента“ (РНРК); *евро-парламентарцац*: „Евро-парламентарци као да стварно верују да не може бити јаке Југославије без слабе и распарчане Србије“ (РНРК); *евро-левица*: „ИКП је на евро-левици“ (РНРОМ)³⁸⁹

(2) *евро-потрошач*: „Стасава нов тип евро-потрошача, који ипак више воли европску робу од јапанске или америчке“ (РНРОМ)

(3) *евро блок*: „Привреда евро блока је посустала“ (РНРОМ)

³⁸⁸ Наведеном списку тенденција можемо додати *оказионализацију*, чије је посебно „погодно средство“, нарочито у журналистичком стилу, управо формант *-изација* (Ћорић 2015: 88).

³⁸⁹ Парламент Европске уније и званично носи име *Европски парламент* (енгл. *European Parliament*, фр. *Parlement européen*, њем. *Europäisches Parlament*).

(4) *евро-идеализам*: „Грета Скаки, оличење нове младости евро-идеализма: отац Италијан, мајка Енглескиња, а она се осећа Европљанком“ (РНРОМ)

(5) *евро-реалиста*: „Британци су пре конструктивни евро-реалисти“ (РНРОГ); *евро-скептик*: „Док се евро-скептици и проевропски настројени торијевци гложе, у Бриселу се воде поверљиви разговори о могућностима међусобне кооперације других чланица ЕУ, без учешћа Велике Британије“ (РНРОМ); *евро-скептицизам*: „У Енглеској преовлађује деструктивни евро-скептицизам“ (РНРОГ)

(6) *евроцентризам* ’схватање о Европи као цивилизацијском средишту и узору, које подразумеијева културну и сваку другу надмоћ Европљана’: „Евроцентризам је, по европским ауторима, давно превазиђено схватање да је Европа центар света... Можда је тако, а можда и није“ (РНРК; РНРОС); *евросцена*: „Црвена звезда је тестирала своју спремност за дуго чекани старт на евросцени“ (РНРК); *еврокуп*: „Предлажем блажу меру: забрана играња годину дана у еврокуповима“ (РНРК); *евровизијски*: „Инсерт из специјалне емисије ТВ Београд емитован је у еврoвизијској понуди данас у подне“ (РНРК)

Американци су у истом раздобљу поимани, између осталог, као нација која је, мада нова и прекоокеанска, стекла огромно богатство (§ 7). То и све већи утицај САД на глобалној сцени изазвали су како широм свијета тако и код нас занимање за америчку културу (§ 8), па и умјерену или неумјерену приврженост (§§ 9–10), чак и настојање да се она подражава (§ 11). Лексика којом су се те појаве имале означити грађена је – како показују и наведени примјери – благовремено, у складу с потребама, а према продуктивним творбеним обрасцима. У исти мах позајмљивани су амерички називи за припаднике разних етничких и расних заједница (§§ 12–13), који су својим префиксоидима и(ли) склопом и у страним језицима и у нашем подстакли стварање не само лексике која се тиче поменутих заједница (§ 14) него и назива којим се данас означавају расне, етничке и језичке заједнице осталих континената (§§ 15–16).

(7) *амерички сан* ’жеља за брзим успјехом и богаћењем’ (РНРОС)

(8) *американистика* ’филолошка дисциплина која се бави америчком књижевношћу и културом’, *американист(а)* ’стручњак за американистику’ (РНРОС)

(9) *американофилија* ’велика наклоност према САД и Американцима’ (РНРОС)

(10) *американољубац* разг. ’онај који показује американофилију, американофил’: „Онда смо то подметали свету и американољупцима“ (РНРОС; РНРОМ)

(11) *американоудан* ’који настоји да изгледа и(ли) да се понаша као да је из САД’ (РНРОС)

(12) *Италоамериканац*: „Мада у потпуности Италоамериканац, Запа никада у својој земљи није био популаран“ (РНРОМ)

(13) *Афроамериканац* ’Американац афричког поријекла, амерички црнац’: „Ритам и блуз је популаран међу Афроамериканцима“ (РНРОС; РНРОМ)

(14) *афро-фризура* ’начин обликовања косе који је постао популаран шездесетих година међу Афроамериканцима, а онда широм свијета’ (РНРОС); *афро-удараљке*: „Мајлс Дејвис праћен афро-удараљкама“ (РНРОМ)

(15) *Евроазијци*, назив којим се у Сингапуру означава становништво дјелимично европског поријекла, сингапурски „мјешанци“: европско-кинески, европско-малајски, европско-индијски (ЛНС 2001: 61)

(16) *Англоканађани*, *Франкоканађани* (ЛНС 2001: 298); *Германошвајцарци*, *Франкошвајцарци*, *Италошвајцарци* (ЛНС 2001: 311) – називи којим се главнина канадског и швајцарског становништва дијели према језику (и култури)

У стварању таквих назива, учествовали су, разумије се, и префиксоиди који су били активни и иначе, нпр. у слагању назива за говорне представнике појединих језика (§§ 17–18). У случају гипкијих, једносложних етнонимских основа аналогни су називи извођени истозначним средствима домаћег поријекла, тачније истозначним средствима која нису интернационална (§ 19).

(17) *англофон/англофонски* 'који говори енглески; који је писан на енглеском језику; у којем се говори енглески': „У англофонским провинцијама, међутим, чуле су се жестоке критике на рачун посебног статуса Квебека“, „Проф. Френк Дејви бавио се англофоном поезијом, док је франкофоне Канађане представио проф. Пјер Неве“ (РНРК; РНРОС)

(18) *франкофон/франкофонски* 'који говори француски; у којем се говори француски': „Велику популарност ове песме уживају и у франкофоним земљама Африке“ (РНРК; РНРОС)

(19) *рускојезични* 'који говори руски': „У више региона Литве и Естоније рускојезично становништво је најавило стварање властитих аутономних области“ (РНРК)

Иако је у нашем језику именица *совјет* већ била уобичајена „у свом правом значењу (*веће, савет*), не само као назив за представничка тела у Совјетском Савезу него и као домаћи историјски термин (у [...] нпр. *Правитељствујушчи совјет*)“, својевремено се разговорно и у „текућој штампи“ именица *Совјети* појавила и „у значењу грађана СССР“. Иако такво именовање, како примјећује М. Пешикан, „није ушло у изражајни обичај“, примило се „у специфичном жаргону неких средина“ (НЈ, 19/2–3 (1972): 187), о чему данас понајбоље свједоче његови деривати, настали по продуктивним творбеним обрасцима (§§ 20–23). Забилежени као неологизми, убрзо након тога сви су они – осим првонаведеног (§ 20), чија је архисема преиначена у *историчар* – постали историзмима.

(20) *совјетолог* 'научник који истражује политичке, економске и друштвене прилике у Совјетском Савезу': „О квалитету и квантитету будућих промена совјетологи тек нагађају“, „Армија совјетолога и кремљолога из читавог света ангажована је ових дана на дешифровању мистериозног 'манифеста'“ (РНРК; РНРОС)

(21) *совјетизација* 'подвргавање совјетском утицају': „Масарикове опаске, његова упозорења Стаљину на посљедице од совјетизације Чехословачке – вријеме и каснији догађаји више су него потврдили“ (РНРК)

(22) *совјетофилски*: „Објавио је до сада осамнаест књига совјетофилске оријентације“ (РНРОМ)

(23) *антисовјетски*: „Видјели смо већ како је друга страна у својим антисовјетским акцијама употребљавала фалсификате, како су неки фалсификати нанијели значајну штету Совјетском Савезу“ (РНРОМ)

Иста је судбина задесила лексику чије су мотивне именице *Југославија* и *Југословени*, али је ту творбених деривата било много више, као и језичке креативности. Поред продуктивних образаца (§§ 24–25) у настанку такве лексике дјеловала је, наиме, и аналогична, па је угледањем на придјеве од именица на *-изам* (које између осталог, и то неријетко као негативно конотиране, означавају поједине идеологије) настала лексема *југословенистички* (§ 26) По узору на глаголе *поталијанчити се, поциганчити се*, али и *удрвенчити се, потенчити се, поживинчити се, потунђинчити се, поварошанчити се, пропијанчити се* итд. (НОР) настала је и лексема *појугословенчити се* (§§ 27–28).

(24) *антијугословенски*: „Албанско руководство није позитивно одговорило на југославенске иницијативе сурадње, него је канале веза искористило за антијугословенско дјеловање“, „Исмаил Кадаре, просечан неосоциреалиста из Тиране, писац једне солидне књиге и низ антијугословенских памфлета“, „То што они траже антијугословенски је интерес“ (РНРОМ)

(25) *антијугословенство*: „Ватикану се наметнуо својим доследним антијугословенством“ (РНРОМ)

(26) *југословенистички*: „Све то долази од наопаког устројства треће Југославије. Од југословенистичког концепта заједничке државе“ (РНРОМ)

(27) *појугословенчен*: „Појугословенчени Срби вазда Југославију имају ’на срцу‘“ (РНРОМ)

(28) *појугословенчивање*: „Уз процес кроатизације Срба, текао је процес појугословенчивања, опет углавном Срба“ (РНРОМ)

Одступања је било и у примјени постојећих образаца, рецимо оних по којим се изводе именице на *-изација*, чије је декодирање у етнонимији и иначе условљено познавањем одговарајуће историјске ситуације (уп. садржину фусноте 230). Првим се примјером (§ 29) тако не означава ширење југословенског опредјељења, као што се да помислити, него процес преноса нечега, у овом случају трошка, с републичког нивоа на савезни, одн. федеративни. Другим се примјером (§ 30) пак не означава елиминација југословенских обиљежја, него – рекло би се – излазак из састава Југославије.

(29) *југославизација*: „Поводом југославизације великог промашаја званог ’Фени’ један делегат рече да је нормално што имамо толике губитке (и што их социјализујемо и на савезном нивоу)“ (РНРОМ)

(30) *дејугославизација*: „Помно се одмата шарени саг нове декроатизације Истре што стреми, у крајњем исходу, и њеној дејугославизацији“ (РНРОМ)

У процесу универбизације колокација *југословенски* ’који се односи на Југославију и Југословене’ + <именица> настали су и нови префиксоиди – *југо-* и *ју-*; први свођењем сложене основе на њену прву саставницу, а други од међународне скраћенице за име *Југославија* – *ЈУ*.³⁹⁰ Испрва употребљаване и по распаду социјалистичке федерације (§§ 31–32), творенице с наведеним префиксоидима постепено су изобичајене, да као учестале опстану само двије – *југо-носталгичар* ’онај који осјећа југо-носталгију’³⁹¹ и *југо-носталгија* ’чезња за наводно лагодним животом који је минуо с распадом Југославије, за великом, напредном и међународно утицајном државом, осигураним послом и домом, бесплатним школовањем и лијечењем итд.’³⁹²

(31) *југо-република*: „Аргументи науке устукнули су пред логиком силе бивших југо-република“ (РНРОГ)

(32) *ју-држава*: „Од свих *ЈУ*-држава једино су Словенија и Хрватска учиниле прве кораке ка политичком плурализму“ (РНРОМ)

³⁹⁰ Уп. *бе-ха*, *беха* ’босанскохерцеговачки (од скраћенице *Б(и)Х*): „Срби могу бити незадовољни писањем неких бе-ха листова“, „Питања су била свакојака, до оних ’зашто се Рашковићу и осталима забрањује организовање на беха просторима‘“ (РНРК).

³⁹¹ Уп. *носталгичар* ’човек који осјећа носталгију, који чезне за нечим прошлим или неоствареним’ (РНРК).

³⁹² Творенице *југо-носталгија* и *југо-носталгичар* по нашем мишљењу представљају типичне примјере деривата (да их назовемо тако) *са скривеним морфемама*, које ПСЈ 2010 иначе стандардизује написане полусложенички, с цртицом: *био-дизел* ’дизел гориво добијено од биљних уља и(ли) животињских масти, природни, биолошки дизел’; *етно-парк* ’одмору и образовању намијењено сеоско земљиште с грађевинама и опремом које су својствени народној, пучкој баштини, етнографски парк’; *ауто-пут*, *ауто-дијелови*, *ауто-механичар* ’аутомобилски пут/дијелови/механичар’; *фото-апарат*, *фото-финиш* ’фотографски апарат/финиш’, *фото-копија*, *фото-монтажа* ’фотографска копија/монтажа’. Стога је непримјерено творенице *југо-носталгија* и *југо-носталгичар* стандардизовати написане спојено, као и давно устаљене сложене *југозапад* и *југоисток*, гдје прва саставница значи *јужни*, а не *југословенски*.

Данас су творенице с префиксоидима *југо-* и *ју-* само споменик једног дијела наше историје. Анализом њихове употребе можемо, наиме, остварити један од истраживачких увида у живот социјалистичке федерације какав је он био уочи слома и распада у сузама и крви (§ 33). Посриједи је, рекло би се, раздобље великих пробоја у разним умјетностима (§ 34), издаваштву новина и књига (§ 35), спорту (§ 36) и војној технологији (§ 37), а можда и раздобље које су ондашњи људи само поимали овако.

(33) *југо-војиште*: „Помном анализом читавог југо-војишта 1995. долази се до закључка да Сребреница никако не може да се одвоји од неколико претходних војних догађаја“ (РНРОГ)

(34) *ју-рок*: „Какве су, по теби, шансе *YU*-рока вани?“, *ју-сцена*: „Због свих представа које се са мање или више успјеха играју на *YU*-сцени не може ни Црна Гора више ћутати“, *ју-аутсајдер*: „Са отварања изложбе *уи-аутсајдера* у Њујорку – галерија ’Атријум’“ (РНРОМ)

(35) *ју-штампа*: „Тада је *уи-штампа* блаже писала о догађајима у Непалу него дворски билтен у Катманду“, *југо-издавач*: „’Нолит’, стари и некада водећи југо-издавач“ (РНРОМ)

(36) *југо-хокеј*: „Златно доба југо-хокеја било је седамдесетих“ (РНРОМ)

(37) *југо-бомба*: „У неким рудницама на подручју Србије може се наћи толико урана да је готово шала направити ’југо-бомбу’“ (РНРОМ)

У исти мах било је то вријеме (испоставиће се касније?) бујања криминала (§ 38), великих промашаја у привреди (§ 39) и још већих у политици (§ 40). Накнадно су се, ипак, понајвише осуђивали идеолошки промашаји (§ 41), као промашаји који су наводно довели до свих претходно поменутих.

(38) *ју-ганг*: „Чудни су конци који повезују бивше криминалце из *YU*-ганга“, *југо-бос*: „На југо-босу је да обезбеди транспорт из земље“ (РНРОМ)

(39) *југо-мегаломански*: „Фабрика је до тада у главама обичних смртника фигурирала као један од бројних изданака послеријатне југо-мегаломанске индустријализације“, *ју-СОУР*: „’Борово’ је, кажу, био типичан *YU*-СОУР из посљедњих петнаестак година“, *ју-извоз*: „То је 30 одсто *уи-извоза* на конвертибилно тржиште“ (РНРОМ); *југо-криза*: „Сличност између југо-кризе и оне у Совјетском Савезу“, „Ни тројка, ни дванаесторица немају чаробни штапић да реше југо-кризу“, „Пројект за мирно разрешење југо-кризе“, *ју-криза*: „Сваки покушај насилног ’рјешавања’ *YU*-кризе претворио би Балкан кроз пар тједана у нешто што је ’већ виђено’“ (РНРОМ)

(40) *ју-политика*: „Државни уговор Словеније и Хрватске могао би бити први корак од страсти према разуму у поститоистичкој *YU*-политици“, *југо-политика*: „Парламентарци Косово не виде истоветно официјелној југо-политици“, *југо-политократија*: „Више је него крајње време да југо-политократија и њихове покорне слуге схвате да су потпуно прочитани“ (РНРОМ); *југо-специјалитет*: „Да је Израел, односно исфорсирано питање поновног успостављања дипломатских односа Југославије с том земљом, у последње време својеврсна политичка дуплерица и медијски хит, показују и нека реаговања на покушај овог аутора да укаже на комплексност југо-специјалитета – ’односа без односа’“ (РНРОМ)

(41) *југо-освешћивање*: „Ми смо се коначно манули класног презрења према ’снобовској игри’ доконих западњака. Први велики корак у том југо-освешћивању начињен је управо у Вимблдону 1986. године“ (РНРОМ); *југо-романтика*: „Дуго ми је требало да се отмам југо-романтици“ (РНРОМ); *југофил*: „И ако сада неко помисли: ’Аха, просрпски!’ или ’Аха, југофил!’, тај уопште не треба озбиљно даље да чита“, *југофилан*: „Са Емиром Кустурицом и његовом просрпском или југофилном задртошћу ствари се морају рашчистити“ (РНРОМ)

И док је највећи дио европске карте на размеђу двају миленијума, као што смо увидјели на почетку одјељка, одликовало убрзано политичко и економско уједињавање, на западу Балканског полуострва упоредо су текли дезинтеграциони процеси. Настајали су нови

идентитети и нове идеологије, а одговарајући називи извођени су према продуктивним творбеним обрасцима (§ 42), нарочито помоћу суфикса *-ство* (§§ 43–44). На иредентистичке тежње неколика народа, од тада поново у замаху, указују творенице с препонираном основом *велик(о)-* (§§ 45–46).

(42) *проалбански* 'који је наклоњен Албанцима': „Међу Словенцима има доста проалбанског расположења“ (РНРК); *пробосански*: „Дипломата који је некада био познат по својим непоколебљивим пробосанским становиштима“ (РНРОМ); *изванбосански*: „Босна и њен језик у изванбосанским дјелима и књижевноисторијским изворима“ (РНРОМ)

(43) *албанство* 'албански дух; осјећање припадности албанском народу': „Званично у Албанији нема религије, чист комунизам. Њихова основна вера је албанство“ (РНРК); *црногорство*: „Тешко је развијати културне посебности ако се затвара у традиционално словенство, као и ми остали у хрватство, црногорство, српство итд.“ (РНРОМ)

(44) *словенаштво/словенство* 'словеначки партикуларизам': „Рупелу смета Шетинчева изјава, он сматра да је Шетинц пристао на модел 'пасивног словенства'“, „Никад у својим разговорима, чак и кад се удаље од судбинских тема словенаштва, Становник и Бачвар нису помињали Друштво словеначких писаца“ (РНРК)

(45) *великоалбански* 'који тежи стварању Велике Албаније, одн. ширењу граница албанске државе': „Они несебично дају подршку 'својим' људима, који ће верно служити великоалбанској идеји“, „Аутор је врло сугестивно изнео генезу великоалбанског сепаратизма“ (РНРК; РНРОС); *великоалбанство* 'великоалбанска политика и идеологија', *великоалбанац* 'присталица великоалбанске политике и идеологије' (РНРОС)

(46) *великобошњачки* 'који тежи превласти Бошњака на цијелој територији БиХ и(ли) ширењу граница БиХ на штету Србије и Црне Горе' (РНРОС), *великобошњаштво* 'великобошњачка политика и идеологија': „Мислим да ово бошњачко освјешћивање не би смјело ићи тако далеко да постане нека врста великобошњаштва“ (РНРОС; РНРОМ); *великобошњак* 'присталица великобошњачке политике и идеологије' (РНРОС)

Наспрам форманта *србо-*, захвалног за комбиновање и са средствима домаћег (§ 47) и са средствима страног поријекла (§§ 48–49), умјесто форманта *хрвато-*, који није тако гибак, а ни тако подесан за комбиновање са средствима страног поријекла (§ 50), појавили су се нови: *хрво-* (§ 51) и *кроато-* (§ 52). Основе *кроат-*, одн. *Кроат-* било је, додуше, и у лексици коју региструју РМС (*кроатизирати (се)*, *кроатизам*) и РСА (и *кроатизација*, *кроатистика*, *кроатист(а)*, *кроатисткиња*, *кроатистички*, те као „варв.“ (и „нераспр.“) *Кроата*, *Кроација*), али у функцији префиксоида, са спојним вокалом /o/, такве гласовне секвенце није било.

(47) *србомрзац* 'онај који мрзи Србе': „Познати сепаратиста и србомрзац окупио је у цамији у центру Подујева неколико стотина својих истомишљеника“ (РНРК); *србомрзачки*: „Српска је прича уверљивија од србомрзачке“ (РНРОМ); *србождеран/србождерски* 'који се односи на србождере; непријатељски према Србима': „Правно уређена федерација учинила би њихове србождерне планове и страсти илузорним“, „Подстичући србождерске апетите албанских комуниста, хтели би да виде Србију на коленима“ (РНРК); *србоубиство*: „Празнујемо Седми јул, црни и срамни дан србоубиства“ (РНРОМ)

(48) *србофоб* 'србомрзац' (РНРК; РНРОС); *србофобија* 'мржња према Србима и Србији; страх од свега што је српско': „Србождера и србофобије је било и прије и послје рата“ (РНРК); *србофобичан* 'који осјећа србофобију': „Мора се већ једном схватити да се на истом послу налазе данас и отворени србофобични сепаратисти и конфедералисти“ (РНРК); *србофонски* 'који се односи на србофобе': „Намеравали су да испричају само део србофонске приче“ (РНРОС; РНРОМ)

(49) *србофил* 'онај који воли Србе и Србију': „Ако се макар и мало успротивите диктату ХДЗ-а, оптужују вас да сте србофил“ (РНРК; РНРОС); *србофилија/србофилство* 'приврженост

према Србима и Србији’: „Дуго његовано митолошко-епско србофилство завршавало је у вазалству“, „Посебну горчину изазивају они појединци којима је подршка нашој земљи и србофилија постала професија“ (РНРК; РНРОМ)

(50) *хрватофоб* ’онај који мрзи Хрвате’: „Александар Ранковић никада није био хрватофоб, нити било какав мрзитељ неког другог народа“ (РНРОС; РНРОМ)

(51) *хрватати* ’понашати се као ватрени Хрват, истицати, величати све што је хрватско’: „Криза је свакако подстакла и ’хрвовање’ и ’србовање’ и погодовала развијању свих других националних барјака“ (РНРК; РНРОС)

(52) *кроатоцентризам* ’политика која Хрватство ставља у центар свега’: „Српска демократска странка сматра да је побиједио кроатоцентризам“ (РНРК); *кроатоцентричан/кроатоцентристички* ’који се односи на кроатоцентризам’: „Кроатоцентричне снаге у Хрватској настоје доказати да је Блајбург највећа хрватска трагедија“, „Авантуристички звучи суспендирање односа СДС са хрватским сабором и ’свим кроатоцентристичким странкама““ (РНРК); *кроатоцентричност* ’особина онога што је кроатоцентрично’: „Не разумем зашто се београдска штампа дури због нове ’кроатоцентричности’ сплитског фестивала“ (РНРК)

У новијој лексици која се тиче бивших југословенских република и њихових народа најпродуктивнији је, ипак, био префикс *анти-*, што понајбоље рефлектује тада актуелне односе у раније, макар наводно, складној заједници (§§ 53–57). У истој функцији, али неупоредиво рјеђе јављао се и префикс *против-* (§ 58).

(53) *антиалбанство*: „Покушао је да укаже на опасност од српског национализма који ће се испољавати у форми реваншизма и антиалбанства“ (РНРК); *антибосанство*: „У Словенији се потцењује или погрешно тумачи колико се Југославијом шири неспокојство због вашег ’антибосанства““ (РНРОМ); *антихрватство*: „У свом болесном антихрватству устврдили су да ће ауто-цеста Загреб–Сплит служити за довоз застава и грбова!“ (РНРК)

(54) *антисрпство*: „Антисрпство које је испољено у Хрватској има своје огранке и у Црној Гори“ (РНРК); „Нећемо сарађивати са странкама које у свом програму или дјеловању имају ма и најмање примјесе антисрпства и антидемократичности“ (РНРОМ)

(55) *антисловеначки*: „У Београду ћу говорити и о српској кривици и одговорности за антисловеначка расположења у Србији“ (РНРОМ); *антихрватски*: „У Загребу је означаван као антихрватски“, „Корени, како сугерише масовна медијска кампања, сежу још у време комунистичког мрака и антихрватске политике“, Славко Шајбер се ’обавестио’ о мојој ’антихрватској’ делатности“, „Немци се из Загреба оптужују да у својим медијима спроводе антихрватску кампању и чак подстичу антихрватску хистерију“ (РНРОМ); *антицрногорски*: „Антицрногорска политичка врхушка“ (РНРОМ); *антиалбански*: „Већина српских интелектуалаца, који су данас први говорници са антиалбанских бедема, тада није имала ни појма о тој угрожениости“ (РНРК)

(56) *антисрпски*: „Руководство није реаговало не недавно антисрпско дивљање у Новом Пазару“ (РНРК); „Косовска драма је последица сада већ нескривене антисрпске пропаганде“, „На антисрпској десници сковани израз ’великосрпство““, „Није ли Хашки суд од самог почетка антисрпски настројен“, „Америчка штампа је постала веома пристрасна и антисрпска“, „Разумем о каквим се све антиисторијским и антисрпским радњама ради данас у свету“ (РНРОМ)

(57) *антисрбин*: „Управо један од посљедњих ’поштених’ Албанаца проглашен је антисрбином и сепаратистом!“ (РНРК); „Барске новине’ купују и антисрби – да виде шта пише ’противничка штампа““, „Добар Србин мора бити антисрбин, само се то плаћа“ (РНРОМ)

(58) *противсрпски*: „Израз ’великосрпски хегемонизам’ са негативним предзнаком одавно је у употреби противсрпски настројене идеологије“ (РНРОМ)

Особито негативно речена се дезинтеграција одразила на положај српског народа. Неоправдано оптужен да покушајима очувања заједнице њено јединство заправо нарушава и руши (§ 59), он се одједном обрео у више државних оквира, што је резултирало и неколицином твореница (§§ 60–63), међу којима се нарочито истичу именица *иносрбијанац* 'Србин који живи у Србији понашајући се као домаћи човјек иако се доселио из неке друге југословенске републике' (§ 61) и придјев *међусрпски* (§ 63), настао по творбеном обрасцу по којем иначе настају придјеви што означавају односе унутар етничких цјелина располућених или, штавише, раздробљених из ма којих разлога, обично политичких и идеолошких (§§ 64–65). Како показују наведени искази, такви придјеви, без обзира на то којим су етнонимом мотивисани, најчешће колоцирају са именицама *неслагања*, *(раз)мимолажења*, *размирице*, *раздор*, *обрачун*... Покушаји однарођивања, одн. *расрбљавања*, којим су Срби морали да се супротставе у неколиким новим државама (§ 66), довели су, ипак, с којечим другим, и до нечега доброг – поновног националног освјешћења, одн. *осрбљења* (67).

(59) *Србославија* 'Југославија са српском доминацијом, какву су потискивањем осталих народа и њихових интереса наводно жељели да створе Срби': „Њему и истомишљеницима из руководства СДС-а за БиХ није стало до равноправности, већ до Србославије“ (РНРК)

(60) *српскобосански*: „У извештавању и илустровању из српскобосанских заробљеничких логора“ (РНРОМ)

(61) *иносрбијанац*: „То напрасно спознаније права довело је до бијеса чак и највећег Србина међу иносрбијанцима, Вука Драшковића“ (РНРОМ)

(62) *унутарсрпски*: „Унутарсрпски фронт који је у овдашњим анализама добио много већи публицитет тиче се старих политичких неслагања између др Милорада Пуповца и председника Српске народне странке Милана Ђукића“ (РНРОМ)

(63) *међусрпски*: „Јединица САС стигла је у Републику Српску у тренутку када је председница Биљана Плавшић ушла у сукоб са остатком руководства, као резервна снага у случају да се међусрпске размирице претворе у оружани сукоб“ (РНРОМ)

(64) *међуарапски*: „Још пре састанка на врху поуздано се знало да Сирија, Либан, Алжир и Јужни Јемен неће на њему учествовати, уз образложење да би скуп могао да продуби постојеће међуарапске раздоре и поделе“ (РНРОМ); *међупалестински*: „Ријеч је о међупалестинском обрачуну“ (РНРОМ); *међучеченски*: „Могао би планути међучеченски рат“ (РНРОМ); *међуамерички*: „Тај утисак овде окупљених посматрача ојачала је и нова сенка међуамеричког размимоилажења“ (РНРОМ); *међуевропски*: „Дом совјетке културе заслужује ванредне похвале због организовања приредби попут литванског фолклора које доприносе међуевропском упознавању и ширењу европске самосвести“ (РНРОМ)

(65) *интернемачки*: „У дугогодишњем необјављеном рату на њему су се збиле многе животне драме интернемачког, интернационалног и међублоковског значења“ (РНРОМ)

(66) *расрбљавање*: „То разједињење пратило је и расрбљавање Црне Горе“ (РНРОМ)

(67) *осрбљен*: „Косово нас је везало у тај венац онебешене Србије и осрбљених небеса“ (РНРОМ)

Да се и други народи пружају и у времену и у простору, мијењајући улоге и односе, раздвајајући се, али и успостављајући прекограничну сарадњу, чињеница је што се у новијој лексици одражава префиксима *пре-* и *пост-*, којима се означавају прекретнице у утицају основном именованих народâ на регионална или глобална збивања (§§ 68–69), префиксом *ван-*, који искључује, одваја све заједнице на које се основа не односи (§ 70), и префиксима *опите-*, *све-* и *пан-*, који укључују, одн. обједињују све заједнице на које се основа односи (§§ 71–73).

(68) *прехиспанички*: „Данас су градови Маја напуштени, али потомци и сада донекле следе прехиспаничке обичаје“ (РНРОМ)

(69) *постевропски*: „Европа и постевропско доба“, „Паточка, у важном есеју ’Европа и постевропско време’, сматра да се филозофија бави ’бригом за душу’“ (РНРОМ)

(70) *ваназијски* ’који је изван Азије’: „Са супротне стране трга налази се Забрањени град, ваназијским цивилизацијама познатији после филма ’Последњи кинески цар’“ (РНРК)

(71) *општеевропски*: „Сва мудрост влада је усмјерена на тражење тог општеевропског споразума“ (РНРОМ)

(72) *свеазијски*: „Пакистанским атлетичаркама није било допуштено наступање на свеазијским играма у Њу Делхију“ (РНРОМ); *свешведски*: „Не величају се ’важни’ краљеви, важни датуми, него само застава као универзални, свешведски и изванвременски симбол“ (РНРОМ)

(73) *панамерички* ’који обухвата, повезује све земље оба америчка континента’: „У судару аутобуса на панамеричком путу кроз Салвадор живот је изгубила 31 особа“ (РНРК; РНРОС); *панкелтски*: „Панкелтски покрет је веома жив. Келтски народи Шкотске, Бретање и делова Иберијског полуострва залажу се за идеју стварања панкелтске државе“ (РНРОМ); *пангерманство*: „Наднационалне синтезе какве су пратиле национални романтизам – пангерманство, латински или романски дух – показале су се неоствариве“ (РНРОМ); *пансрпски*: „Побједа пансрпског идеала значила би, каже се, крај католицизма на Балкану“ (РНРОМ)

Утицаји једних народа на друге означавају се, чешће него у грађи референтних рјечника, именицама на *-изација* (§§ 74–77), док се елиминација таквих утицаја означава, уз исти завршетак, чешће него у грађи референтних рјечника, именицама с префиксом *де-* (§§ 78–80). У цитатима који илуструју употребу одговарајуће лексике огледају се конкретне историјске ситуације – једне у којој се двије хладноратовске велесиле с разлитим успјехом боре за глобалну доминацију (§§ 74–75) и једне у којој се два народа, опет с различитим успјехом, боре за надмоћ на територији коју насељавају као помијешани (§§ 76–79). Идеална рјечничка тумачења те би ситуације одражавала макар донекле, наводећи о каквом се конкретно утицају ради, тј. која су обиљежја прихватана, одн. наметана.

(74) *вестернизација* ’прихватање западњачких обичаја и идеја’: „Уводником *Женмин жибаоа* прокламована је оштра борба против идеја ’тоталне вестернизације’. Под тим се појмом подразумева ’одбацивање’ социјализма у корист капитализма, прихватање ’свега’ са Запада“ (РНРК; РНРОС)

(75) *совјетизација* ’подвргавање совјетском утицају’: „Масарикове опаске, његова упозорења Стаљину на посљедице од совјетизације Чехословачке – вријеме и каснији догађаји више су него потврдили“ (РНРК)

(76) *србизација* ’ширење српског утицаја, посрбљавање’: „Србизација Косова тече толиком брзином и жестином да је за кратко вријеме срушила све међуетничке мостове“ (РНРК)

(77) *албанизација* ’давање албанских обиљежја; ширење албанског утицаја’: „Срби су се ујединили ради одбијања албанизације Србије“ (РНРК; РНРОС)

(78) *деалбанизација* ’уклањање албанских обиљежја и утицаја’: „Академици обавештавају Дрновшека о последњем случају ’деалбанизације’ одстрањивањем најзнаменитијих имена и историјских догађаја албанске националне културе“, „Б. наглашава како је упис 1500 студената с београдског универзитета покушај деалбанизације приштинског“ (РНРК; РНРС)

(79) *дес(е)рбизација* ’уклањање српских обиљежја и утицаја’ (РНРОС)

(80) *десловенизација* ’уклањање словенских обиљежја’ (РНРОС)

У посљедње се вријеме истим суфиксом од основа етнонимâ и(ли) хоронимâ све чешће, међутим, добијају творенице које означавају ситуацију што по само неком или неколиком елементу наликује ситуацији у којој се налази(ла) нација или регионална група чије је име у основи. Заједничко обиљежје двију ситуација, штавише, мора бити оно по којем је колектив именован мотивном именицом препознатљив (Ристић 2009: 308), а може се тицати било политике, као државна безбједност (§ 81), постојаност (§§ 82–83) или независност (§ 84), било економије, попут технолошке развијености (§ 85) или имовинске неједнакости (§ 86).

(81) *косовизација* 'увођење стања страха, насиља и међуетничких сукоба, као на Косову': „Ми косовизацију Хрватске не смијемо дозволити ни за живу главу, а то би они хтјели“, „Ко може бити сигуран да сутра не би могло доћи до 'косовизације' целе Југославије?“ (РНРК)

(82) *либанизација/либанонизација* 'увођење стања нереди и грађанског рата, као у Либану': „Терористичке акције узимају се као још једна потврда упорне 'либанизације' Колумбије, земље која никако не налази друштвени мир и равнотежу“, „Та апокалиптична визија сасвим је реалан сценариј почетка 'либанонизације' овог дијела Балкана“ (РНРК)

(83) *балканизација* 'процес распада мултиетничке државе и(ли) територијалне прерасподјеле између сусједних нација праћен свађама, сукобима и ратом' (РНРК)

(84) *курдизација*: „Курдизација се наставља. Када се после Српске Крајине преда Косово, Метохија и Рашка, на реду је Војводина“ (РНРК)³⁹³

(85) *африканизација*: „Промашимо ли и ову посљедњу прилику приступања Церну, наша ће технолошка африканизација бити још дубља“ (РНРК)

(86) *бразилизација* 'процес који доводи до раслојавања друштва искључиво на богате и сиромашне, одн. нестанка тзв. средње класе' (РНРК)

У сваком случају, у твореницу прелази само дио семантике мотивне именице, и то онај конотативни (Ристић 2009: 309). А будући да политички и економски живот нације умногоме корелирају, није увијек јасно чега се та конотација тачно тиче – да ли првог, да ли другог, или можда обога (§§ 87–88). И уопштено су овакве творенице (будући да је њихово декодирање условљено енциклопедијским знањем, које од особе до особе знатно варира) почесто нејасног значења, због чега их аутори свјесно или несвјесно објашњавају односним клаузама у служби апозиције (§ 89). И не само то. Пошто се живот нације чије је име у основи може темељно измијенити за релативно кратко вријеме, дешава се да овакве творенице своју употребну вриједност брзо сасвим изгубе (§ 90).

(87) *скандинавизација*: „'Балканизација' може бити 'скандинавизација'“ (РНРК)

(88) *бенелуксизација*: „Да је [Анте] Марковићева концепција добила подршку, нису се морале испољити тзв. историјске нужности. Пре свега, могло је доћи до неке врсте бенелуксизације [Југославије]“ (РНРК)

(89) *јерменизација*: „Може се очекивати и процес јерменизације, што значи губљење фактичког остатка државности“ (РНРК)³⁹⁴

³⁹³ „Етничка територија Курда подијелена је државним границама више различитих земаља. У свакој од њих они представљају мањину, најчешће лишену било каквих друштвених и политичких права“ (ЛНС 1984).

³⁹⁴ И поред такве клаузе није јасно које су енциклопедијске информације индиковале дотичну творбу. Вјероватније је да су посриједи чињенице из историје јерменског народа, којим су у старом и средњем вијеку господарили, редом, и Међани, и Персијанци, и Александар Велики, и Селеукиди, и Парћани, и Римљани, и Византинци, и Арапи, и Турци Селџуци, и Монголи, и Туркмени. Од 1514. исти је народ био подијелен између Персије и, већим дијелом, Османског царства, а 1828. на њихов терен долазе и Руси (ЕХЛЗ). Такође је, ипак, могуће и да се онај ко је лексему *јерменизација* извео и(ли) употребио просто осврнуо на актуелни тренутак у

(90) *румунизација*: „Иза тога нема уређеног друштва, а држава се претвара у логор. Они од којих се очекује још, више немају. Овај пут се зове румунизација“ (РНРМ)

Друштво које је упоређивано с другим, по заједничком обиљежју познатијим друштвом, једног дана и само може постати еталонско. Управо се то десило, рецимо, босанском друштву (§ 91), које је својевремено, уочи грађанског рата, упоређивано с либанским. И уопште се еталони смјењују тако што новији, актуелнији засјењују старије, по историјској нужности мање или више заборављене. Тако је за унутарња трвења која се завршавају војном интервенцијом спољне велесиле и још трагичнијим посљедицама ове године еталонско, нажалост, постало још једно,³⁹⁵ украјинско друштво (§ 92).

(91) Dobro se seća i kako je sve izgledalo tokom pregovora [у Македонији] 2001. godine. „Najviše trvenja bilo [je] oko upotrebe albanskog kao drugog službenog jezika. VMRO je tvrdio da se time stvara federalna Makedonije“, priseća se. Najvažnije je, kaže, da se na kraju postigao mir, iako nije bilo potpuno zadovoljnih ni sa jedne ni sa druge strane. „Tako nije došlo do građanskog rata i 'bosnizacije' Makedonije“. <bbc.com>, 13. 8. 2021.

(92) „Vi želite da 'ukrajinizujete' Crnu Goru, a ne mitropolit Joanikije. Do sukoba u Ukrajini je došlo, jer neko želi da napravi dvije crkve, dva jezika, dvije akademije... Vi i vama slični želite da ukrajinizujete Crnu Goru, a mi to nećemo dozvoliti“, kazao je Milačić. <dnevno.me>, 27. 6. 2022.

Истој творбеној парадигми припадају глаголи на *-изирати/изовати*, којим се означава реализација одговарајућег процеса (§ 93), као и именице с префиксом *де-*, којим се означавају супротни, одн. повратни процеси (§ 94). Могуће је, наравно, да се исти облик добије по овом, млађем творбеном обрасцу, који из мотивне именице црпе само дио конотативног значења, и по оном старијем, који из мотивне именице црпе само дио денотативног значења (уп. §§ 94 и 78).

(93) *косовизирати/косовизовати* 'спроводити косовизацију': „Шиптарска партија покушава да косовизира западну Македонију“, „Туђман је рекао да у Хрватској постоји сценарио да се она косовизује и дестабилизује“, „Очито је да се проблем Косова није ријешило, а да се Југославија косовизирала“ (РНРК)

(94) *деалбанизација* 'процес изласка државе из самоизолације (у каквој је била Албанија у вријеме Енвера Хоџе), отварање према свијету' (РНРС)

Мада многобројне, неупотребљиве су из семантичког аспекта, као материјал дериватолошких истраживања, творенице с префиксима *про-* и *анти-*. У такве творенице, наиме, прелазе све значењске компоненте мотивног етнонима. Из граматичког аспекта о истом је материјалу корисна само једна информација – да је најчешће ријеч о придјевима, евентуално прилозима (§ 95) и апстрактним именицама (§ 96), те да се у Оташевићевом корпусу текстова нашла тек покоја конкретна именица (§§ 97–98). С друге стране, из истог се материјала са становишта његове употребе може ишчитати мноштво вриједних информација. Упадљиво је, за почетак, да се твореницама с префиксом *анти-* у посљедње вријеме користило неупоредиво чешће него твореницама с префиксом *про-* (§§ 98–99), што и не изненађује с обзиром на број активних и инактивних сукоба међу разним народима савременог свијета. Веома је мали у исти мах био број твореница с префиксом *против-* (§ 100).

политичком животу Јерменије. Та је држава, наиме, током посљедње деценије XX в., када је и настао цитат о којем се овдје елаборира, била под неприкривеним руским надзором, отјелотвореним не само формално, документима, какав је био споразум о пријатељству и сарадњи из 1997, него и суштински – како руском помоћи у борбеној опреми (само '93–96. испоручено је оружје вриједно милијарду долара) тако и одлуком јерменске владе да војним снагама моћнијег савезника уступи упориште на граници према Турској (ЕХЛЗ).

³⁹⁵ Код Б. Ћорића (2008: 115) налазимо, између осталих, и деривате *вијетнамизација*, *авганистанизација*, *иракизација*.

(95) *антизападно*: „Извесном броју чланова дипломатског кора засметала је ширина контаката које је он одржавао, нарочито чињеница што су они укључивали антизападно и жестоко националистички оријентисане интелектуалце“ (РНРОМ); *антипољски*: „Критички, па и антипољски настројени духови, и на Истоку и на Западу, приписивали су и приписују Пољацима нагон самоуништења као националну особину“ (РНРОМ)

(96) *антиамериканизам*: „Та су упозорења схваћена као рецидив француског антиамериканизма из Де Голових времена“, „То је све узбудило страсти, распламсало мучне расправе на деликатну тему: антиамериканизам у Немачкој“ (РНРОМ); *антирусизам*: „Рекао сам мом пријатељу Бродском: Мораш разумети Чехе, они су неофити (новајлије, почетници) антирусизма“ (РНРОМ)

(97) *антирус*: „Постао је најжешћи антирус, шаљући нове и зелене, те стога жешће и непомирљивије на Голињак [Голи оток]“ (РНРОМ)

(98) *проенглез*: „Дошло је до истог сукоба између пронациста и проенглеза“ (РНРОМ)

(99) *проаустријски*: „Проаустријског сентимента још пре месец дана овде није било“ (РНРОМ); *прокинески*: „’Идеал кинеског система је чистоћа и дисциплина’, објашњава Томас своје прокинеске наклоности“ (РНРОМ)

(100) *противзападни*: „Предбацивало му се да води противзападну политику“ (РНРОМ)

Осим тога, упадљиво је да је међу придјевима који почињу формантом *анти-* у истом раздобљу било знатно мање оних у чијој су основи имена западних народа (уп. §§ 101–102 и §§ 103–104). И колокати су, штавише били битно другачији. Придјеви изведени од имена западних народа колоцирали су углавном са апстрактним именицама типа *став* и *расположење* или конкретнијим именицама које означавају безопасне радње и говорне чинове (типа *манifestације*, *изјаве* и *придике*). Чак и ако су колоцирали са именицама које означавају опасне радње, посриједи су биле именице које мање или више имплицирају оправданост означених радњи, нпр. *побуна* (§§ 101–102).

(101) *антизападни*: „Са агресивним српским национализмом, са једним антизападним ставом који је нарочито диктирала војска“, „У случају блиских избора, они могу рачунати на реално антизападно расположење после агресије НАТО“, „Кад УН или неки други међународни форум (посебно Хашки трибунал) узме на зуб србијанску политику, у Београду ћете чути сличне антизападне придике“ (РНРОМ)

(102) *антиамерички*: „Тиме се стварало антиамеричко расположење у Белгији у доба кад је клима и иначе била напета због америчких планова да се изради неутронска бомба“, „Јавно признавање све већег антиамеричког расположења у свету“ (РНРОМ); *антибритански*: „Бучна антибританска кампања, нарочито у Немачкој, отприлике је све што је свет за Буре учинио“ (РНРОМ); *антифранцуски*: „’Humanité’ се изругао и неким тврдњама десничарских листова о томе да је ’Rainbow Warrior’ потопила совјетска тајна служба КГБ да би у том дијелу свијета разбуктала антифранцуско расположење“ (РНРОМ); *антинемачки*: „Он је у том интервјуу дао низ антињемачких изјава“ (РНРОМ); *антимађарски*: „Увјек сам се у Загребу осјећао као код куће, чак и кад је било антимађарских манифестација“ (РНРОМ); *антиевропски*: „У Александрији је избила антиевропска побуна“ (РНРОМ)

Колокати придјева који почињу формантом *анти-* а као основу садрже имена незападних народа били су, напротив, рјеђе апстрактни, као *стајалиште* и *расположење*, а чешће конкретнији или конкретни, и то тако да обавезно имплицирају мању или већу опасност: *кампања*, *атмосфера*, *хистеричка*, *мере*, *покрети*, *групе/скупине*, *ратници*, *терористичке организације*, *акције/дејства* (§§ 103–104). Ово би значило да су западни народи, што се тиче грађе на нашем језику, реално опаснији или да их тако само доживљавају сви остали, у које спада и наш народ.

(103) *антируски*: „Космичка авантура била је последица брзоплетости и антируске хистерије у тадашњем хладноратовском надметању блокова“ (РНРОМ)

(104) *антијапански*: „Признали су тим људима статус активног антијапанског ратника или помагача америчким снагама“ (РНРОМ); *антикинески*: „Своје опоненте оптужује за антикинеску кампању“ (РНРОМ); *антииндијски*: „Било је то доба индијско-пакистанског рата, а Буш је морао објашњавати непопуларно, и последице поражено, антииндијско стајалиште“ (РНРОМ); *антивијетнамски*: „’Радио станица Црвених Кмера’ емитира се из јужне Кине, а преноси службене ставове антивијетнамске кампућијске скупине Црвени Кмери“ (РНРОМ); *антиирачки*: „Антиирачка група Џалала Талабанија била је богато спонзорисана од стране Америке“ (РНРОМ); *антилибијски*: „То није помогло смиривању антилибијске атмосфере која се почела градити у западним средствима јавног информисања“ (РНРОМ); *антикубански*: „За разлику од антикубанских мера, ова најновија казнена авантура САД против страних фирми још није довољно јасна ЕУ“, „Антикубанске терористичке организације у САД у новије доба знатно су појачале активност“ (РНРОМ); *антијеврејски*: „Отуда се јавља и мноштво антијеврејских списа у којима се захтева коначан прекид свих односа између Јевреја и хришћана“ (РНРОМ); *антиизраелски*: „Заташкавање антиизраелских покрета и расположења на Западу“ (РНРОМ); *антипалестински*: „Преневши антипалестинска дејства на терен и на душу Арапа, Израел је умањио своје непосредне војне зебње“, „Неки палестински представници последице су тврдили да Клинџхофер није убијен, него да су га Американци сакрили како би оправдали своје антипалестинске акције“ (РНРОМ); *антиегипатски*: „Почели су да изводе диверзантске акције са циљем изазивања антиегипатског расположења“ (РНРОМ)

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ

Од ономастичког фонда лексички је одијељен пошироком „сивом“ зоном, у коју спадају – већ смо констатовали – и имена народâ. Стога се у опште рјечнике, који имена начелно не обрађују, етноними обично досљедно уносе или не уносе – зависно од одлуке уредништва, одн. његовог поимања етнонима и(ли) корисничких потреба. При изради *Српског рјечника* Вук је, рецимо, биљежио не само (праве) етнониме и хорониме, те њима одговарајуће жителске називе и односне придјеве (*Срб/Србин/Србињ/Србаљ/Србљин, Српка/Српкиња, Србија/Српска, Србијанац, Србијанка, српски, србијански; Црна гора, Црногорац, Црногорка, црногорски*) него и (остала) имена, угледајући се вјероватно на њемачку лексикографију, нпр. Аделунгов рјечник, у којем налазимо све набројене категорије. У руске опште рјечнике етноними се пак увршћују тек од краја XIX в. Отуда овог лексичког и(ли) ономастичког слоја нема у шестотомнику Руске академије (1789–1794), чији су се аутори зацијело угледали на рјечник Француске академије, а можда и на Џонсонов рјечник енглеског језика (Грищенко 2013в: 150–151, 152–154). С. И. Ожегов их у прво издање свог, врло популарног једнотомника *Словарь русского языка* (1949) није укључио „јер су властите именице“. У друго (1952) их је укључио, измијенивши уз то и предговор (Грищенко 2013в: 154–155).

Ако се уносе, етноними се у општим описним рјечницима по правилу обрађују *једнообразно*, дакле као леме које је И. Клајн (2002) по узору на С. Ландауа (2001: 369–370) назвао *серијским*.³⁹⁶ Ријеч је, наиме, о ознакама појмова које ваља дефинисати према обрасцу, евентуално према неколика обрасца, одн. на начин који рјечнику обезбјеђује уједначеност и увјерљивост, а самом лексикографу знатне уштеде времена и труда. Поред страна свијета, дана у недјељи, мјесеци у години, хемијских елемената, јединица разних алфабета итд., на списку таквих лема код Ландауа се налазе и „ознаке народности“. Управо поводом посљедњих Клајн (2002: 70) наглашава да се категоријалност серијских лема не би смјела схватати „сувише строго“ јер „међу етничким називима треба разликовати званичне (*Немац*), фамилијарне (*Шваба*), покрајинске (*Баварац*), историјске (*Млечанин*), уопштене (*Азијац, Нордијац*), називе раса и етнографских група (*Јеврејин, Индијанац, бедуин, козак* итд.)“, које је, све скупа, немогуће „подвести под јединствен образац дефинисања“. У даљем тексту набраја и додатне разлоге: „етнички и национални називи очигледно представљају веома деликатну област, где различити историјски, географски и политички чиниоци онемогућавају усвајање неког општег шаблона“ (Клајн 2002: 77).

Да бисмо дошли до што мањег броја задовољавајућих посебних „шаблона“, у наставку анализирамо обраде етнонимикона у нашим описним рјечницима – и референтним, какви су Шестотомник (РМС) и Једнотомник (РСЈ), и донекле запостављеним, какви су Московљевићев (МР) и новосадски школски (ШР). Као извор грађе занемарен је велики рјечник Српске академије (РСА), који је недовршен и стога, макар по нашем увјерењу, не подлијеже металексикографској критици. Предмет анализе представљају сви аспекти рјечничке микроструктуре – и опредјељење између јединског и множинског номинатива на мјесту леме, и избор семантичких обиљежја која ваља унијети у описне дефиниције основног значења и фигуративних употреба, и састав илустративне грађе. Анализирамо и оно што је на ову тему, углавном кроз приказе, речено у досадашњој литератури. Из обију анализа и пропратних коментара напосљетку, у одјељку 8.5, изводимо смјернице за сваку будућу

³⁹⁶ Учинио је то, додуше, уз примједбу да је назив *серијски* уистину примјерен једино у случају појмова који чине „затворене системе“, какви нису боје, војни чиновни, музички инструменти... С друге стране, у затворене системе по његовом суду спадају чак и бројеви, чији је систем „бесконачан, а ипак затворен, пошто се ни на једном месту у низу не може убацили неки нови члан“ (Клајн 2002: 71).

обраду етнонимикона, која би – као и обрада ма које тематске групе лексема – у описним рјечницима ваљало да буде не само *уједначена* или *конзистентна* него и *цјеловита* или *кохерентна* (Swanepoel 2010). У одјељцима 8.6 и 8.7 дотичемо се обраде етнонимâ у рјечницима тематске организације (која може бити или парцијална, за „додатак“, или тотална), одн. специјализованим рјечницима (какви су у првом реду рјечници именовани земаља и називâ њихових становника).

На евентуалне упливе националних идеологија, особито у рјечницима који су објављени у социјалистичкој Југославији (1945–1991), указујемо у наредном одјељку, у сагласју с критичком металексикографијом, данас врло актуелном на Западу (в. нпр. Gojanc 2017), а помоћу подјеле која је деценијама увријежена у друштвеним наукама. Посриједи је, наиме, подјела на *национализме источног типа* или *културалне*, какви су (били) у њемачким и словенским земљама, гдје се нација замишља(ла) као *етнос*, одн. заједница заснована на атрибутима културе, првенствено језику, те *национализме западног типа* или *политичке*, наводно модерније, какви су у Француској и САД, гдје се нација замишља као *демос*, одн. заједница заснована на држављанству и припадајућим грађанским правима (в. одјељак 3.1). У анализи и коментарима који слиједе непрестано смо се држали и чињенице да се етноними, а нарочито њихова изведена значења и њихове експресивне алтернативе, у металексикографској литератури и иначе уврштавају у *идеолошки оптерећене јединице* (Moon 2014: 85, 90), одн. (више или мање метафорично) *тешке ријечи* (Kalogjera 2001: 263, 265) или *осјетљиве јединице* (Cloete 2013: 483–484), као и чињенице да рјечници увијек „одражавају културне особености друштва у којем настају и коме служе“, што важи како за „лексикографски рад у цјелини“ тако и за „дефинисање посебно“ (Шипка Д. 2019: 11, 21).

8.1. ИДЕОЛОШКИ НАНОСИ У ОБРАДИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЕТНОНИМИЈЕ

Након лексикографских мјерила на рјечничку обраду етнонимикона највише утиче схватање одговарајуће категоријалне семе, тј. појма нације. Отуда се са смјеном националних идеологија мијењају и описне дефиниције етнонимâ, што је процес који је вјероватно најупадљивије изражен међу корицама истих, вишетомних рјечника, какав је и рјечник загребачке академије. Током раздобља од седамдесетак година које је у тој публикацији, само по сили абecedног реда и темпа обраде, раздвојило леме *Хрват* и *Срб(ин)* схватање одговарајућих заједница као двају племена истог народа напуштено је, наиме, у корист схватања да су ипак посриједи два народа истог језика, што се наравно одразило и на припадајуће описе:

Hrvat 'čovjek iz jednoga od dviju [!] plemena (drugo su Srbi) iz kojijeh se sastoji naš narod...' (PJA, III, 1887–1891)

Srb 'pripadnik naroda, koji govori istim jezikom kao Hrvati...' (PJA, XVI, 1956–1958)

Колико у нашој лексикографији може бити деликатна обрада етнонимâ, најеклатантније, ипак, демонстрира оно што је М. Московљевић доживио само мјесец дана пошто је крај израде свог *Речника* (МР) забиљежио ријечима: „Тако сам после више од 2½ године коначно завршио своје 'животно дело'“ (31. 1. 1966; МД: 539), и само који дан пошто је та публикација пуштена у продају (1. 3. 1966; Вучетић 2016: 78). Већ је 3. марта Градски комитет СК Београда, наиме, саставио *Избор карактеристичних примера у речнику др М. Московљевића* (ГКСК), у који су, као рђаво објашњене леме, поред очекиваних с обзиром на идеолошки контекст – *капитализам, марксист(а), бољшевик, партија, комесар, партизан, четник, усташа, фашизам* – уврштени углавном етноними и њихови деривати. Истовјетан је, штавише, био избор у тенденциозно насловљеним освртима који су услиједили у *Политици* (6. 3) и *Борби* (20. 3). У првом се, нпр., констатује да „речи *Хрват* нити иједне речи с тим кореном“ у МР нема „ни у приложеној исправци штампарских грешака“ (Тепавец

1966),³⁹⁷ а у другом да би гл. *србовати*, онако како је објашњен, неко могао „пришити и оним Србима који србујући иду толико далеко да под своје мисаоне скуте прикривају неславну и жалосну улогу националних издајника и сарадника окупатора“ (Вучо 1966). На основу ове опаске и њој сличних закључује се да Московљевић „не може да прихвати националну равноправност ни као стварност ни као идеју“ (Тевавац 1966), те да је „истовремено и плен и прегалац духовног устројства“ које покушава да „васкрсне оно што је наша револуција потукла и покопала“, па да на његов рјечник „без оклевања и околишења“ треба утиснути жигове „конзервативизма, реакционарства и шовинизма“ (Вучо 1966). Пошто су се оваквој хајци придружили и други утицајни појединци, судски је одлучено да се сав тираж МР (осим тридесетак примјерака који су продати) исијече (Исић 2017: 137, 150).

Шта је предводницима ондашњег режима у политици и култури засметало толико да су пренебрегли чињеницу да „у односу на речнике који су му претходили“ МР „представља значајан напредак“ (Фекете 2000: 341)? Декларативно најприје, јасно ишчитавамо из претходних цитата, изостанак леме *Хрват* и дефиниција гл. *србовати* – ’понашати се као прави Србин’. Из самог МР, међутим, такође јасно ишчитавамо откуда овакве „мањкавости“. У тој публикацији, наиме, нема ни етнонимâ *Рус*, *Енглец*, *Француз* итд., дакле свих оних чија парадигма не испољава фонолошке и(ли) морфолошке алтернације, баш као ни парадигма етнонима *Хрват*. Што се тиче тумачења гл. *србовати*, мора се рећи да у МР оно није битно другачије него у 16. тому рјечника загребачке академије, објављеном само осам година раније: *srbovati* ’živjeti na srpski način’ (РЈА). Обје наведене дефиниције заправо представљају парафразу Вукове: *srbovati* ’živjeti srpski, kao Srblji što žive’ (СР, према преводу из РИБ), с тиме што је Московљевићева успјелија утолико што од творбене одступа у правцу праве рјечничке.³⁹⁸

Биће, дакле, да критизери МР (а и ауторове личности) нису били сасвим искрени, те да им је заправо више засметало нешто друго – национална идеологија која је ту, можда и несвјесно, уткана у обраду југословенске етнонимије. На привилегованој позицији у семасиолошкој структури леме *Југословен* у МР, наиме, стоји етнонимско значење, док је демоетнонимско дато као секундарно (§ 1). Етноними *Србин* и *Словенац* дефинисани су преко етнонима *Југословен*, као његови хипоними (§§ 2–3). Лема *Маћедонац* примарно је објашњена као житељски назив (§ 4), а лема *Црногорац* искључиво тако (§ 5). На описан начин, као и тумачењем односно придјева *јужнословенски* (§ 6), МР заправо манифестује ауторов став да су Југословени један, одн. јединствен народ трију „грана“, а да су Македонци, као четврта „грана“, такав статус стекли накнадно, за разлику од Црногораца, који га нису ни стекли.

(1) *Југословен* ’1. припадник западног дела јужнословенских народа, тј. Срба, Хрвата, Словенаца и Маћедонаца; 2. грађанин Југославије’

(2) *Србин* ’члан народа источне гране Југословена’

(3) *Словенац* ’припадник северозападне гране Југословена’

(4) *Маћедонац* вар. *Македонац* ’1. становник Маћедоније. 2. припадник маћедонске народности’

(5) *Црногорац* ’становник Црне Горе’

³⁹⁷ М. Тевавац се управо тада налазио на највишим функцијама у Покрајинском комитету СК Војводине и Централном комитету СК Србије, али и на мјесту директора и главног уредника *Политике*. Три године касније постао је савезним секретаром за иностране послове, али је с те дужности лично одступио 1972, неколико дана пошто су то учинили и виђенији србијански „либерали“ (*Vreme*, 4. 9. 2014. (1235)).

³⁹⁸ Хтјела се, међутим, вјероватно дефиниција налик оној коју је РМС дао поводом леме *славеновати*: „претерано изражавати славенско осећање и приврженост славенству, славити, увеличавати славенске особине“, одн. дефиниција какву поводом дате леме дају тек данашњи хрватски рјечници: *srbovati* ’nametljivo izražavati srpske nacionalne osjećaje’ (ХЈП).

(6) *Јужнословенски* 'који се односи на Јужне Словене (Југословене и Бугаре)'

Шта се у ствари очекивало од М. Московљевића, понајбоље нам показује већ Матичин шестотомник (РМС), у којем је обрада етнонима *Срби*, *Хрвати*, *Словенци*, *Македонци* и *Црногорци* готово потпуно конзистентна (§ 7–11). Свим тим лемама канонски је, наиме, множински облик. Све су те леме, осим тога, објашњене помоћу имена (социјалистичке) републике у којој живи већина припадника дотичне заједнице. Дакле, са становишта ауторског колектива ангажованог од Матице српске (и Матице хрватске), или са становишта оних чијим се очекивањима тада изашло у сусрет, сви су „југославенски народи“ у социјалистичкој федерацији били равноправни у статусу носилаца републичког суверенитета. Југословени, с друге стране, и нису третирани као народ, одн. етнос, него као политичка заједница. Отуда се лема *Југословен* дефинише примарно као демоетноним – у једнинском облику, а помоћу значењског обиљежја *држављанин* (§ 13). Варијанта *Југославен*, у којој се одражава фонолошки утицај западних језика и руског, нормативно се изједначава са аутентичнијом варијантом *Југословен*, чак је и претпостављена стога што у алфаветском низу долази раније.

(7) *Срби* 'народ из групе јужних Словена чија већина живи у СР Србији'

(8) *Хрвати* 'народ из групе јужних Словена, чија већина живи у СР Хрватској'

(9) *Словенци* 'јужнословенски народ чија већина живи у СР Словенији'

(10) *Македонци* 'народ из групе Јужних Словена, чија већина чини основно становништво СР Македоније'

(11) *Црногорци* 'јужнословенски народ чија већина живи у СР Црној Гори'

(12) *муслиман* тур. '1. човек исламске вероисповести, мухамеданац; 2. (Муслиман) припадник народа ове конфесије који највећим делом живи у СР Босни и Херцеговини'

(13) *Југословен* = *Југославен*

Југославен = *Југословен* 'а. југославенски држављанин. б. припадник једног од југославенских народа'

У пракси семантичке обраде етнонимикона *Školski rečnik standardnog srpskohrvatskog jezika* (ШР)³⁹⁹ углавном слиједи Матичин шестотомник. Међутим, умјесто традиционалних објашњења у облику парафразе, у тој лексикографској публикацији и иначе налазимо дефиниције настале стилским интервенцијама у правцу пуног исказа.⁴⁰⁰ Чак се и на правописне појединости указује на тај начин – експлицитним формулацијама (§ 14). Осим тога, етнонимски чланци, за разлику од оних у РМС, почињу лемом у номинативу једнине, која је исписана масним верзалом у случају „народа и народности“, а обичним верзалом у случају Југословенâ. Обрато је у случају имена социјалистичких република и федеративне државе, као њихове заједнице (§ 15–16).

³⁹⁹ Међу школским рјечницима у српској средини „далеко је најзначајнији, најквалитетнији и најамбициознији *Школски речник* Мирјане Јоцић и Вере Васић“ (Оташевић 2016: 295). Нажалост није довршен, вјероватно због политичких збивања која су из темеља потресла, а онда и разбила земљу чије је јединство он требало да одрази. Најупадљивија врлина тог рјечника, поред очекиване прилагођености узрасту примарне публике, јесу и „илустровани регистри“, засновани на дидактичком начелу очигледности (в. нпр. онај који приказује родбинске односе).

⁴⁰⁰ Анализирајући праксе којим се у описном тумачењу обрађене лексике све више користе аутори тзв. педагошких рјечника (в. фусноту 15), овакве дефиниције Д. Герартс (2003: 91) назива *сентенцијалним*, а поред њих помиње и *контролисане*. Прве се заснивају на постулату да се као вјештачка неће доимати објашњења која наликују исходима спонтаног, наивног дефинисања, а друге на постулату да корисници педагошких рјечника владају макар фондом основне лексике.

(14) **MUSLIMAN** ▪ Ova imenica ima dva značenja: **muslimanima** se nazivaju pripadnici muslimanske, islamske veroispovesti, muhamedanci – u ovom značenju imenica se piše malim početnim slovom; **Muslimanom** se naziva i pripadnik jednog od jugoslovenskih naroda koji najvećim delom živi u SR Bosni i Hercegovini – u ovom značenju imenica se piše velikim početnim slovom.

(15) **CRNOGORAC** ▪ **Crnogorci** su južnoslovenski narod koji govori srpskohrvatskim jezikom...; **CRNOGORKA**; **CRNOGORSKI**; **CRNA GORA**

(16) **JUGOSLAVIJA**; **JUGOSLAVEN** // **JUGOSLOVEN** ▪ **Jugoslaven** ili **Jugosloven** je državljanin, građanin, stanovnik Jugoslavije, kao i pripadnik nekog od jugoslovenskih naroda; **Jugoslaveni** su i lica koja su se prilikom popisa stanovništva izjasnila kao **Jugoslaveni** u smislu nacionalne pripadnosti; **JUGOSLAVENKA** // **JUGOSLOVENKA**; **JUGOSLAVENSKI** // **JUGOSLOVENSKI**

Будући да су при макроструктурисању ШП примијења оба начела – и алфаветско и тематско (Оташевић 2017: 319), наведена типографска рјешења одражавају, рекло би се, одлуку ауторки да на чело творбене парадигме коју чине етноним (с моционим парњаком), хороним и одговарајући односни придјев, без обзира на њихов абecedни редослијед, као *суперлему* поставе етноним у случају република, а хороним у случају федерације. Импликације такве одлуке јасне су: на нивоу савезне државе, дакле према вани, национални идентитет треба поимати као грађански, а на нивоу федералних јединица, дакле према унутрашњости, као етнички.⁴⁰¹

Много крупнија разлика у односу на РМС састоји се, ипак, у примјерима употребе, који су у ШП махом конструисани, и то тако да се у њима помену народни живот и обичаји (§ 17), најугледнији државници, војсковође, спортисти, књижевници, умјетници и умјетнички извођачи, најугледнија умјетничка дјела (§§ 18–19), највеће природне љепоте, највиша привредна и друштвена достигнућа (§§ 20–21). Такви примјери дјелују двојачко, помажући у остваривању не само васпитних циљева, стога што у први план истурају узорите личности и појаве, него и образовних циљева, стога што ђачке мисле усмјеравају на везе између садржаја различитих наставних предмета.

(17) На подијуму су се појавиле **Hrvatice** у народним ношњама sitno cupkajući уз звукe slavonskog kola.

(18) Значајно место у европској књижевности пред први свестки рат припада **Madžarici** Margit Kafka (1880–1918), која у својим романима *Boje i godine* и *Marijine godine* analizira dušu žene i bavi se problemima oslobađanja žena.

(19) Dela trojice genijalnih **Italijana**, Leonarda da Vinčija, Mikelandela Buonarotija i Rafaela, ne pripadaju samo Italiji, nego celom svetu.

(20) На одмору у Будви смо се упознали с једном **Čehinjom** из Карлових Вари, чувеног банјског леčiliшта на северозападу Чехословачке.

(21) Број **Bugarki** запослених у индустрији стално се повећава од рата па наовamo.

Идеологизација обраде особита је видна у оваквом илустративном материјалу. Ако се субјекту примјера наводе обје националне припадности – и припадност етносу (српском, хрватском итд.) и припадност демосу (југословенском) – у сагласју са званичним поимањем нације, на чије смо рефлексе већ указали, антепонирана је припадност етносу (§ 22). Не

⁴⁰¹ Без намјере да се злоупотреби преимућство погледа уназад, мора се констатовати да социјалистичка Југославија, с обзиром на овакву, на дужи рок политички неодрживу званичну идеологију, и није могла скончати другачије него што је скончала – у грађанском рату, умјесто рата са спољашњим непријатељем, за који се спрема све вријеме постојања дугог непуно пола вијека.

сугерише се, ипак, да етничке разлике у Југославији треба да се потенцирају; баш напротив, аспектима који уједињују оне се представљају као ирелевантна мада непорецива датост, што се наглашава и формално: супротним конјунктором *али*, а посебно прагматичким маркерима *на* и *зар* (§§ 23–24).

(22) Mada su njegovi preci došli u Kaliforniju još 1890, a on se tu rodio, Jure se smatrao **Hrvatом** i Jugoslovenom, i svake godine je dolazio na odmor u Jugoslaviju.

(23) Pa dobro, ti si po nacionalnoj pripadnosti Srbin, Mijo je Hrvat, Franc Slovenac, Dimče – Makedonac, Blažo – Crnogorac, Raif – Musliman, ali ste svi vi **Jugosloveni** – pripadate jugoslovenskim narodima.

(24) Merima i Fatima jesu **Muslimanke**, ali zar ne znaš da i Muslimani govore srpskohrvatskim jezikom, kao i Srbi, Hrvati i Crnogorci.

Односи међу припадницима разноимених националности приказују се, штавише, као изузетно складни. У невољи се сви Југословени испомажу чак и ако се међусобно не познају (§ 25). Помињу се и њихова љубавна осјећања и бракови (§§ 26–27). И они који су испрва били против таквих односа, посустају оповргнути врло пријатним непосредним, личним искуством (§ 28).

(25) Samo zahvaljujući staroj **Albanki**, kojoj ni ime nije znao, mladi partizanski kurir Milojica je ostao živ. Kada ga je iznemoglog i bolesnog našla u šumi, odvela ga je kući i više od nedelju dana lečila raznim čajevima, travama i mastima.

(26) Iz ljubavi prema lepoj crnočkoj **Italijanki** Đuliji, u koju se zaljubio na letovanju, Dimče je počeo da uči italijanski.

(27) I ove godine ćemo letovati u Varni na Crnom moru, jer tu živi mamina sestra koja se udala za jednog **Bugarina**.

(28) Njegovoj majci **muslimanki** nije bilo pravo što se on oženio katolikinjom, ali je posle najviše volela baš tu snahu.

Примјетно је да дио илустративног материјала репродукује стереотипе о навикама, карактеру и моралу појединих „народа и народности“ социјалистичке Југославије. Мађарице се, нпр., истичу кулинарским умијећем (§ 29), а Црногорке гостопримљивошћу и уопште приврженошћу најљепшим традицијама (§ 30). Ако се коме зарекну, Албанци су изузетно поуздани (§ 31).

(29) Ako sve **Mađarice** prave kolače kao tvoja mama, onda su one pravi majstori.

(30) Tetka-Jeleni, kao pravoj, starovremenskoj i iznad svega gostoljubivoj **Crnogorki**, nikako nije išlo u glavu da je njen rođak Bane nije posetio, iako je pet dana bio u Kolašinu.

(31) **Albancu** koji ti je dao besu, svoju reč, možeš verovati. On je nikad neće pogaziti.

Наметање националне идеологије каква не одговара ни повијесним ни језичким чињеницама у нашој је лексикографској пракси укинута са Матичиним једнотомником (РСЈ). Лема *Србин* у њему се, нпр., дефинише као прави етноним, између осталог помоћу напомене да тај народ у знатном броју живи и ван граница Србије (§ 32), док се лема *Црногорац* примарно дефинише житељски (и катојконимски), па тек онда етнонимски, а и тада више као регионална група него као народ (§ 33).

(32) *Србин* 'припадник народа из групе Јужних Словена, чија већина живи у Србији (у великом броју и у појединим суседним земљама)'

(33) *Црногорац* '1. а. становник, житељ Црне Горе. б. онај који је пореклом из Црне Горе. 2. припадник јужнословенског народа српског етничког порекла чија већина живи у Црној Гори'

8.2. ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊЕ КРИТИКЕ ЕТНОНИМИКОНА МАТИЧИНИХ РЈЕЧНИКА

И док је М. Московљевић доживио да му се рјечник чита и разматра непријатељски, није нажалост доживио да му се допусти да на такве нападе одговори јавно, дакле у штампаном медију, у којем је и нападнут, не само стручно него и лично (Московљевић О. 1998). Много су боље среће били аутори Шестотомника, који су годину-двије касније такође, истина, нападнути и стручно и лично, али тако да могу да одговоре и тако да не доживе да им се дјело уништи. Захваљујући томе, генерације наших људи нису биле ускраћене за употребу рјечника средњег обима и обраде чији је лексикографски ниво врло висок (уп. Гортан-Премк 2017: 295). И не само то, данашњи су истраживачи – мада на дистанци од пола вијека – у прилици да из бурне расправе коју су покренули непријатељи Шестотомника, али и језика чије је име стајало у његовом наслову, сазнају многе чињенице о историји и методологији израде дотичне књиге. Ми ћемо такву прилику наравно искористити, али само онолико колико се тиче наше теме.

Познат је куриозитет да су најоштрији приговори на лексикографски ниво обраде у Шестотомнику пристигли из круга око Матице хрватске, која је првим томовима била суиздавач, да би се онда, у освит Хрватског прољећа, преобратила у највећег критичара и најзагриженијег заговорника обуставе даљег рада. Од стручних приговора у оно су доба дакако много опасније, ипак, биле – како показује и Московљевићево искуство – идеолошке оптужбе, да рјечник двију Матица, стога што обрађује један „centaurski“, чак „umjetni i izoračeni jezik“, представља „duhovno čedo etatizma i centralizma“, књигу израђену с полазишта која се могу одредити као „reakcionarni romantizam“ и „kontrarevolucionarno srbohrvatstvo“, књигу која је, унајкраће, чиста „idealistička krparija“. Срачунате на то „da uguše rezultat mnogogodišnjeg golemog napora, da tako reći rasture štamparski slog“, такве су оптужбе свакако имале да се слију „u jedinstven zamah opsadnoga ovna, uperenog na ne baš masivne temelje međunacionalnih kulturnih programa“ (Pešikan 1969: 1–2, 37)

Што се стручних замјерки тиче, одмах треба нагласити да, за разлику од идеолошких, оне нису биле у цијелости неосноване – грешака је, наравно, било – али се непоштење нападача, ако занемаримо њихов стил, и ту огледа у значају који се придавао појединим грешкама. Лијепо се то види баш на основу замјерки које су упућене обради етнонимикона. Не може се, нпр., ниједном лексикографском колективу замјерити због ситних недоследности у избору лема (§ 1). Такве су недоследности, наиме, у сваком сличном послу просто неизбежне. Озбиљније су пак биле замјерке упућене због недоследности у одређивању лематског облика (§§ 2–3), али се и оне данас могу тумачити једино као злонамјерне будући да им се аутори, како ћемо доказати, нису ни потрудили да увиде начело чије су постојање покушали да оповргну.

(1) Тко може рећи због чега се билежи *Grčka*, а не билежи *Italija*; зашто *Jugoslavija*, а не и *Kina*? Тко ће и којим sustavom objasniti зашто је нешто *franačko*, а ништа *francusko*; зашто се споминје *beoćansko*, а не споминје *brazilsko*? Зашто *Bugari* јесу, а *Japanci* нису; зашто се *Inka* сјећају, а *Azteka* не? Зашто су посмичани *Babilonci*, *Egipćani*, *Etrušćani*? Гдје су *Feničani*, *Filistejci*, *Gali*, *Kopti*? Гдје *Hetiti*? (Zidić 1969: 65).

(2) Пokušajmo s imenima naroda: *Albanci*, *Arbanasi*, *Arnauti* – само множина; *Austrijanac*, *Austrijanka* – само једнински облици; *Belgijanac*, *Belgijanka* – само једнински облици; *Bugarina* нема, али су ту *Bugarče* и *Bugarka*, затим и *Bugari* – једнина (nepotpuna) и множина; *Čeh* је заборављен, али *Čehinja* није, забилежени су и *Česi* – опет комбинирано. Итд. То је, дакле, тај *princip*! (Zidić 1969: 67).

(3) Само начело да се имена народа, билјних и животињских врста доносе у множини, заиста је спорно. Још би човјек nekako mogao razumjeti за билјне и животињске врсте, али заиста не разумијем како се то могло примјенити и на народе. Тако нпр. нема ни натукнице *Hrvat*, него је она окренута у *Hrvati* (па још с каквом дефиницијом). [...] Да множинско начело задaje теškoća и самим обрађивачима, види се

po nekim primjerima na koje sam naišao. *Ciganče, ciganstvo, Ciganština* tumači se sa *Ciganin*, a *Ciganin* nema svoje natuknice. Još je gore kad se *Cigan* upućuje na *Ciganin*, a *Ciganina* kao natuknice nema (Babić 1969: 39).

Одговарајући на овакве нападе, М. Пешикан (1969: 31) у свом, узорно учтивом стилу признаје „поједине стварне омашке“, али у исти мах напомиње да оне ипак „не доводе у питање способност Речника да испуни свој задатак, па остају више непријатност за ауторе него сметња за кориснике“. Да је и те како био у праву, показује се његовом првом, управо етнотимичком илустрацијом: „Тako је нпр. уочена омашка под *Арапи*, где стоји *Male* ум. *Prednje* Азије“. И заиста, ко не зна да Арапи не живе у Малој Азији, не зна ни шта су Мала Азија и Блиски исток, па му оваква описна дефиниција, све и да је била без омашке, свакако не би помогла да идентификује народ о којем је ријеч. Убједљиво се исти аутор осврће на опаску да је множински облик као лематски код етнонимâ погрешан (§ 4).

(4) У сваком случају, лако је схватити да је такве систематске називе неподесно једнински дефинисати (нпр. *šupljorožac, neparnoprstaš* и сл.), јер и кад се пође од јединке, дефинисање заправо мора прећи на збирни појам (при чему дефиниција испадне гломазнија него кад се пође од множине). Ко хоће да размисли (или да се у стручној литератури обавести о томе), моћи ће схватити да и код имена народа долази до сличног, обрнутог односа једнине и множине (нпр. да је *Аварин* у извесном смислу секундарно у односу на *Авари*) (Пешикан 1969: 25).

Од истог аутора мимогред дознајемо и један врло користан податак – да је на заједничкој сједници уредништава одржаној прољећа 1968. г. „одлучено да се деф. појма *Хрвати* дорупи у исправкама, одн. у срп. издању у основном тексту“ (Пешикан 1969: 31). Првобитна садржина те дефиниције данас нам, својим елементом *основно становништво* (§ 5), наиме, скреће пажњу на врло вјероватну могућност да се Шестотомников ауторски колектив при описном тумачењу лема, а онда и при одређивању њиховог облика, угледао на руске једнојезичнике (§ 6), па и на првобитну намјеру тог колектива да нове, коминтерновске нације, у првом реду црногорску, а вјероватно и македонску, дефинише као и М. Московљевић – творбено, одн. као регионалне групе (§ 7), што су изворно и биле.

(5) *Хрвати* 'народ из групе Јужних Славена, који чини основно становништво у СР Хрватској' (ПМХ) : *Хрвати* 'народ из групе јужних Словена, чија већина живи у СР Хрватској' (ПМС)

(6) *хорвати* 'народност јужнославјанској групе, састављајућа заједно са сербима основно население Југославије' (ТСУ); *хорвати* 'јужнославјански народ, састављајући основно население Хорватије, улазеће у састав Југославије' (МАС, ¹1957–1961)

(7) *Срногорци* 'љовек из Срне Горе' (ПМХ) : *Срногорци* 'јужнословенски народ чија већина живи у СР Црној Гори' (ПМС)

Да је уредништвима рјечника двију Матица као узор служила руска описна лексикографија, сазнајемо и из утука другог нашег лингвистичког великана. Ту се, поводом критике хрватских језикословаца да Шестотомник „није на знанственој разини савремене лексикографије ни када се не означи тачно одакле се узимају примери за потврђивање“, наиме, каже слѣдеће:

Да су [наши рецензенти] отворили доста познати Ушаковљев *Толковий словарь* рускога језика [ТСУ], рецимо,⁴⁰² или четворотомни Речник Совјетске академије наука [МАС],⁴⁰³ видели би

⁴⁰² Рјечник Д. Н. Ушакова и осталих (1935–1940) представља први совјетски описни рјечник руског језика. Био је нормативног карактера, што се између осталог огледа у брижљиво разрађеном систему стилистичких квалификатора, који је макар као основа послужио и потоњим рјечницима руског језика (Козырев–Черняк 2015: 82). Било би корисно испитати колико је тај систем утицао и на српску, одн. београдску лексикографску школу (Ристић 2014).

⁴⁰³ Највише досега совјетске описне лексикографије, ипак, представљају Академијини рјечници: *Словарь современного русского литературного языка* (у 17 томова; жаргонски: *Большой академический*

да се у њима извори означавају такође скраћеницама, без ближе ознаке одакле је потврда узета, управо онако како смо и ми радили. У нашем Уредништву се, истина, доста расправљало о томе да ли и ми да тако поступимо. Иако свесни да су нарави људи код нас специфичне, ипак смо се одлучили за поступак који је у лексикографији уобичајен. Па кад совјетски корисници Ушаковљева или Академијина Речника не жале да са свакако већих даљина потегну до Москве ради провере да ли су им аутори речника подметали и подваљивали произвољним стављањем примера (ако их, тј., муче такве сумње), нека и корисници Речника МС и МХ или верују његовим ауторима или не жале труда и трошкова да дођу у Загреб или Нови Сад ради утврђивања истине (Стевановић 1969: 101).

Оштрих је критичара, додуше, било и на српској страни. Тако се на лематски облик етнонимâ, вјероватно и не прочитавши аргументацију коју је Пешикан пружио поводом хрватских напада, осврнуо и М. Лалевић (1983: 6): „Није јасно зашто се неке речи (одреднице) узимају у једнини, неке само у множини, мада је једнина нормална“. Обухвативши својом анализом свих шест томова РМС он је, штавише, био у прилици да укаже и на „грешке“ које би хрватским језикословцима можда и промакле. Таква су, рецимо, правописна огрешења, попут *Јужни Словени* (у чланку који је насловљен лемом *Срби*), и деривациономорфолошка огрешења, попут *североамерички Индијанци* (у чланку који је насловљен лемом *мокасине*).

Мада ова два примјера неспорно представљају омашке, споран је начин на који их поменути аутор критикује. Када каже: „Иако је у предговору истакнуто да је овај речник ’у првом реду информативан’, не може се правдати залагање толиког броја радника и сарадника који се наводе, а да се пропусте и неке некњижевне речи и облици“ (Лалевић 1983: 49), занемарује чињеницу да у издавачком процесу, и то као „сарадници“ који се не „наводе“, учествују и словослагачи. Када пак – полазећи од исправног становишта: „Иако у нашем Правопису (и правопису) има недоследности, ипак га се овде требало држати; то је наша друштвена, слободно прихваћена обавеза“ – каже: „Нису неслагања [у писању, нпр. великог слова] настала из критичког става према Правопису него из непажње, небриге“ (Лалевић 1983: 54), занемарује могућност да су се аутори просто руководили другачијом ортографским логиком (нужно примијењеном стога што примјер *Јужни Словени* у ПМСХ није нормиран у самим правилима, него у рјечнику), а можда и истом логиком, али поред ње чињеницом да је питање генетског јединства јужнословенских језика, одн. фонолошких и морфолошких иновација које су им свима заједничке а које их у исти мах одвајају од сјеверног Словенства,⁴⁰⁴ и даље отворено (в. нпр. Matasović 2008: 60–62), те да Јужни Словени генетсколингвистички нису повезани колико Источни, тј. да су првенствено повезани ареално, географски.

На питање лематског облика етнонимâ у РМС наша се лингвистика враћала и током посљедње двије и по деценије. Из образложења одлуке да одступи „од Матичиних множинских одредница типа *витамини*, *загушљивци*, *мокасине*, *корњаче*, *Срби*“ јасно, нпр., ишчитавамо став М. Николића (НОР: х) да би све именице које разликују граматички број у општим рјечницима требало обрађивати у јединском облику, мада је допуштен и другачији поступак: „Много је већ огрешење давати овакве одреднице у обратном речнику (како је то често чинио Матешкић) него у речницима с уобичајеним редоследом одредница (какав је Речник МС)“. Г. Штасни (2012: 311) пак више смета што се етноними изведени од хоронима у истој публикацији наводе другачије него прави етноними: „У лексикографској обради ових

словарь, скраћено: БАС; прво издање: 1950–1965) и *Словарь русского языка* (у 4 тома; жаргонски: *Малый академический словарь*, скраћено: МАС; прво издање: 1957–1961). Велики садржи „све лексичко благо рускога књижевног језика [...] од Пушкинова времена до наших дана“ (БАС, I: III), а мали лексику опште употребе (Крысин 2013: 547–548).

⁴⁰⁴ Метатеза ликвида, рецимо, јесте извршена у свим јужнословенским језицима, али не само у њима него и у средњословачким дијалектима. Стога се каже да није ријеч о „ексклузивно(ј) јужнословенској изоглоси“.

лексичких јединица у РМС постоји извесна недоследност [...] (зашто нису у множини нпр. *Африканци, Американци* и сл.)“.

Много се мање враћало на питање садржине дефиниција. И. Клајн (2002: 77), рецимо, запажа да је семантичка обрада лема *Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Црногорци* и *Муслиман* у различитим томовима РМС сасвим уједначена и да као таква може бити само плод „политичке директиве, пре него лексикографских принципа“. Споља гледано, ово је запажање и те како умјесно, али се аутору може замјерити што га је изнио недовољно обавијештен о искуству М. Московљевића, а посредно и свих ондашњих лексикографа.

Без критичког осврта Матичини рјечници нису остали ни у највећем славистичком центру – Москви, гдје их је приказао В. П. Гутков (1968; 2009). У оба приказа поводом етнонимикона он, међутим, критикује једино селекцију, не осврћући се нпр. на чињеницу да су се при обликовању азбучника Матичини рјечници разишли у избору између јединског и множинског номинатива. У приказу Шестотомника, тако, само запажа да недостају леме *Бразилац, Данац, Индонежанин, Јапанац*, док су леме *Аустријанац, Белгијанац* итд., насупрот претходним, унесене и објашњене (Гудков 1968: 114).

Четрдесетак година касније, овај пут поводом изласка Једнотомника, у много развијенијем приказу исти аутор запажа да су с разлогом додати чланци насловљени лемама *Ром* и *Ромкиња*, а да су, с друге стране, без оправдања изостављени чланци насловљени лемама *Татари* и *Татарин*. Мада је уредништво ову опаску прихватило (унијевши посљедњу лему и њено објашњење у друго издање исте публикације), мора се констатовати да код ње аутор примјетно подлијеже етноцентризму. Неће, наиме, бити да је у српској слици свијета и њој одговарајућем језичком систему Татарин оно што је код Руса, који најезду (монголских) Татара још памте као ми османску (в. нпр. Пејановић 2013: 91) и који, штавише, и данас живе с (туркијским) Татарима. Таква измјештеност из нашег контекста још се упадљивије огледа у замјерци што из Једнотомниковог азбучника одсуствује *Скит* (који је насељавао степски појас између Дњестра и Аралског језера), док је присутан *Илир* (који је насељавао запад Балканског полуострва и чије се име, штавише, два миленијума касније обрело у називу једног југословенског покрета). Основани су, међутим, приговори на недоследност у обради племенских имена (зашто се у РСЈ налазе *Цуце*, али не и *Васојевићи, Кучи* итд.), као и творбених парадигми етнонимâ, хоронимâ и њима одговарајућих односних придјева:

Так, например, отдельными статьями даны *Бугарска, бугарски, Бугарин, Бугарка; Грчка, грчки, Грк, Гркиња; Енглеска, енглески, Енглец, Енглескиња*, но при наличии заглавных слов *Кина, кинески, Кинез* отсутствует *Кинескиња*. Есть статьи с лексемами *Рус, Рускиња, руски*, но нет в качестве заглавной лемсемы *Русија*. Даны *турски* и *Турчин*, но не *Турска* и *Туркиња*. Находится статья с прилагательным *белоруски*, но не даны существительные *Белорус* и *Белорусија*, а названия *Украјина*, как и слов, производных от этой лексемы в словаре вообще нет (Гудков 2009: 485)

8.3. АНАЛИЗА ОБРАДЕ ЕТНОНИМА У МАТИЧИНОМ ШЕСТОТОМНИКУ

Сопствену анализу Шестотомниковог етнонимикона, одн. његове обраде покренули смо у одјелку 8.1, поводом имена Југословенâ и именâ југословенских народа. Овдје ту анализу настављамо, поводом именâ што упућују на заједнице мимо југословенских, најприје увидом да су она у РМС уврштавана према значају за српски (и хрватски) језик и том језику одговарајућу културу. У наведеној публикацији обрађена су, према томе, у првом реду имена европских народа, али и највећих народа настањених на осталим континентима, чак и оних чије је постојање само фикционално (§ 1). Разлог више да при селекцији не одбаце ни имена реално непостојећих народа за наше је лексикографе свакако била чињеница да се неке од таквих лексема често употребљавају у секундарним, метафоричким значењима (§ 2). Јасно је, стога, и зашто су од имена свих подсахарских, сјеверноамеричких индијанских и старобалканских племена (и народа) обрађена једино *Пигмеји, Мохиканци* и

Илири. Та су имена, наиме, познатија од сличних отуда што се често сусрећу у метафоричким значењима (§ 3), али и фразеологизмима (§ 4), те изведеницама (§ 5).

- (1) *Марсовац* 'замишљени становник Марса'
- (2) *Лилипутанац* '1. сићушан становник Лилипута, измишљене земље из Свифтове књиге „Гуливерова путовања“; 2. (лилипутанац) фиг. онај који је веома мали, сићушан; кепец'
- (3) *пигмеј* 'а. (Пигмеј) припадник централноафричког племена ниског, патуљастог раста. б. фиг. човек ситна, слаба духа, без дара и вредности'⁴⁰⁵
- (4) *Мохиканци* 'изумрло племе северноамеричких Индијанаца'; *последњи Мохиканац* 'последњи представник неке групе, покрета и сл.'
- (5) *Илири* 'стари изумрли народ који је живео у нашим крајевима пре досељења југословенских народа'; *илиризам* ист. 'национални покрет Хрвата тридесетих и четрдесетих година 19. stoleћа, илирски покрет'; *илирство* 'илиризам'; *илиритина* в. *илиризам*

Утолико прије, међутим, није јасно зашто је од имена свих старогрчких племена обрађено једино *Беоћани* (§ 6), мада се на другим мјестима, нпр. у тумачењу леме *дорски* (~ стил, ~ капител), помињу, и то као старогрчка, и друга племена, у овом случају Дорани или Дорци (§ 7). Слично томе, ваља проблематизовати и одлуку да се у азбучник уврсти лема *Цуце* (§ 8), а да се изоставе имена свих осталих црногорских и брдских племена, чак и приморских Паштровића, који се помињу не само у тумачењу леме *паштровски* (~ збор) него и у тумачењу леме *Паштровка* (§ 9).

- (6) *Беоћанин* 'онај који је из Беотије'
- (7) *дорски* 'који се односи на старогрчко племе Доране, Дорце'
- (8) *Цуце* 'а. племе у Црној Гори. б. земља тога племена'
- (9) *паштровски* 'који се односи на Паштровиће'; *Паштровка* 'жена из Паштровића'

Имена народâ у ужем смислу, дакле она која упућују на људске заједнице омеђене првенствено језички и уопште културно – назовимо их *правим етнонимима* – у РМС су досљедно представљена лемом у множинском облику. Једински је у азбучник посебно уврштаван, али и тада с крајње сведеном дефиницијом, једино онда кад је одвојен од множинског усљед фонолошких алтернација на завршетку једносложног коријена (§§ 10–11). Оваквим избором лематског облика у РМС се, додуше, одступило од обрасца обраде већине именица, али зато што је множина етнонима у семантичком погледу, а каткад и у граматичком (*Бугар-Ø-и* : *Бугар-ин-Ø*), примарна у односу на једину (уп. *зуб-Ø* : *зуб-и*). С практичног, лексикографског становишта оваква је обрада, уосталом, економичнија јер се припадник народа, као једнина, свакако може дефинисати тек пошто се дефинише народ, као множина. Је ли све ово писало у упутствима за израду РМС, данас се не може утврдити јер ова нажалост нису сачувана, али се већ на темељу једне чињенице – да су крајње ријетке дефиниције којим су аутори, редувантно употријебивши елемент *припадници*, показали да нису проникли у замисли уредништва (§ 12) – може претпоставити да је одговарајуће упутство било написано, чак и образложено, али недовољно јасно (за све ауторе).

- (10) *Турци* мн. (јд. *Турчин*) 'припадници народа турско-татарског порекла који чине основно становништво Турске'; ...; *Турчин* 'припадник турског народа (исп. *Турци*)'

⁴⁰⁵ Од наведеног метафоричког значења истакнутије је, а и старије 'свака особа патуљастог раста', које је у РМС међутим изостало, чак и у тумачењу варијанте *пигмејац*, чија је употреба илустрована исказом „Омјери Ивана Ивановића погледом каквим горостас гледа пигмејца“. Грешка, нажалост, није исправљена ни у РСЈ – дефиниција је само преформулисана: „онај који је без духа, дара, способности, ненадарен човек“.

(11) *Грк* 'човек из Грчке'; ...; *Грци* мн. (јд. *Грк*) 'индоевропски народ који живи на крајњем југу Балканског полуострва'

(12) *Енглези* 'припадници англосаксонског народа настањеног у Енглеској, на Британским острвима, отоцима'; *Бербери* 'припадници хамитске групе народа у северној Африци'

Било како било, непобитно је да су упутства експлицитно налагала да се етнонимски чланци насловљавају множинским обликом. У случају гдје је, вјероватно усљед омашке, као лематски ипак облик употријебљен једнински (§ 13), накнадно је интервенисано у додатку *Исправке првога издања* (§ 14). Будући да се оригинална и коригована верзија наведеног чланка, којим су појмовно описани Јермени, знатно разликују и у семантичкој обради, од њих ваља започети посао реконструкције дефиниција каквим се тежило при изради РМС. Ријеч је, наиме, о послу који је наша лингвистика ионако морала обавити с обзиром на чињеницу да су упутства којим су се прије пола вијека служили лексикографи ангажовани од Матице српске (и Матице хрватске) у међувремену, нажалост, затурена.⁴⁰⁶

(13) *Јермен* и *Јерменин* 'припадник јерменског народа'

(14) *Јермени* и *Јермени* 'народ индоевропског порекла који чини основно становништво Јерменије'

У наведеном примјеру, као и у дефиницијама већине осталих правих етнонима унијетих у РМС, категоријално значење лексикализовано је, што се могло и претпоставити, именицом *народ*. Са одредбом упореднолингвистичког поријекла, дефинисаног припадношћу датог народа одговарајућој породици народâ, та именица у РМС, штавише, чини оно што се у класичној лексикографији назива *genus proximum*, док је *differentia specifica* политичкогеографска, у облику атрибутивне односне клаузе са именом државе у којој је дати народ титуларни (*Јерменија* ← *Јермени*).

Што је одговарајућа породица народâ познатија замишљеном кориснику, у овом случају говорном представнику српског (и хрватског) језика, то су је наши лексикографи дефинисали уже. Зато индоевропски народи који у упореднолингвистичкој класификацији нису изоловани, као што је изолован јерменски, него имају ближе сроднике, нису дефинисани одредбом *индоевропски*, него на нижем нивоу категоризације – као *германски*, *романски* итд. (§§ 16–18), док су словенски народи, као нама најближи, дефинисани још уже, према подјели на Јужне, Источне и Западне, дакле помоћу заиста најближег хиперонима (§ 19). С друге стране, неиндоевропске народе, чији су упореднолингвистички односи из наше, словенске перспективе обичном кориснику рјечника непознати, РМС углавном дефинише припадношћу породици која је у погледу нивоа категоризације напоредна индоевропској (§ 15).⁴⁰⁷

(15) *Јевреји* 'народ семитског порекла који живи у Палестини [одн. Израелу, како стоји у *Исправкама*] и у другим земљама'

(16) *Норвежани* 'народ германског порекла који настањује Норвешку'; *Швеђани* 'народ германског порекла који настањује Шведску'

(17) *Румуни* = *Румуњи* 'народ романске гране који највећим делом живи у Румунији'

⁴⁰⁶ Ову информацију аутор дугује ментору, проф. др Р. Драгићевић.

⁴⁰⁷ Познато нам је да се неке публикације упоредне и опште лингвистике држе терминологије у којој се породице налазе искључиво на основном нивоу генетске класификације језикâ (индоевропска, афроазијска итд.). У том се случају породице дијеле на гране и огранке (словенски су језици тада грана, а јужнословенски огранак), каткад и групишу у више категорије – филе и макрофиле (в. нпр. Bugarski 2010: 39–40). Међутим, у највећем броју публикација, дакле практично, оваква се терминологија „употребљава крајње неједначено, те се основни термин, *porodica*, јавља на различитим степенима, од огранка до file па i makrofile“ (Bugarski 2010: 43). Тако и В. Станишић (2006) већину индоевропских таксона, нпр. анатолијске језике (21), индоиранске (30), германске (111)... назива гранама, а словенске језике – који су на истом нивоу категоризације – породицом (129).

(18) *Французи* 'романски народ који чини главни део становништва Француске'

(19) *Словаци* 'западнословенски народ који чини главнину становништва Словачке...'

При поређењу наведених примјера упадљиво је да се одредба поријекла изражава неконгруетним атрибутом (§§ 15–17) или – економичније, али и захтјевније за кориснике нижег образовања – само придјевима типа *романски*, дакле без именица којим би се смисао таквих придјева колико-толико приближио најширем корисничком кругу (§§ 18–19). У РМС је најчешће посриједи именица *порекло*, ген. *порекла* (§§ 15–16), а много рјеђе именица *грана*, ген. *гране* (§ 17), што је и разумљиво будући да у рјечничким дефиницијама ионако треба избјегавати, макар начелно, секундарне семантеме (уп. *грана* '1. дио дрвета').

Чињеница да дефинисани народи нису једини у држави с којом дијеле основу имена, нити да настајују само ту државу, у РМС се изражава разнолико – некад само првим дијелом (§§ 18–19), некад само другим (§ 15, 17), најчешће имплицитно (§§ 17–19), много рјеђе експлицитно (§ 15), а каткад та чињеница није ни изражена (§ 16). Свако је рјешење, па и посљедње, лексикографски прихватљиво, мање или више, зависно од политичкогеографске ситуације и намјене рјечника. Нешто је друго, међутим, извјесно – да у лексикографским публикацијама за најширу употребу, што укључује и кориснике којим наш језик није први, треба избјегавати лексику која се усваја касније, због чега је у наведеним дефиницијама, рецимо, *живи* (§§ 15, 17) боље од *настајује* (§ 16), а *главни део* (§ 18) од *главнину* (§ 19).

Да државе у рјечничким дефиницијама правих етнонима можда не би требало ни помињати, данас нам показују примјери који су у међувремену једним битним дијелом лишени тачности (§§ 20–21). Иако одговорност лексикографа за такву судбину наведених примјера, наравно, није политичка, могло би им се приговорити што име државе нису избјегли већ стога што је, у односу на име народа, оно творбено млађе (*Русија* ← *Руси*). Па ипак, наведени су примјери дакако корисни и због својих добрих страна. Наиме, у дефиницијама народа који у матичној држави нису искључиви титулар ваља поменути и остале титуларне народе (§ 20). У том се случају кориснику указује на одговарајуће „кохипониме“, што у рјечницима и иначе треба чинити, колико је могуће, ради што стабилније медиоструктуре. Тако би, нпр., у дефиницији леме *Фламандци*, која у РМС није унијета, поред Белгије, требало поменути и Валонце.

(20) *Чеси* 'западнословенски народ који живи највећим делом у Чехословачкој, у заједници са Словацима'

(21) *Руси* 'источнословенски народ који највећим делом живи у СССР (у РСФСР и другде)'

Шта је алтернатива тумачењу имена народа помоћу имена државе, показују нам примјери у којим *differentia specifica* није политичкогеографска, него физичкогеографска – у облику атрибутивне односне клаузе са именом дијела Земљиног копна. Иако су поједини примјери међу таквима врло елегантни и стога примамљиви за препоруку (§ 22), један, неспретно изведен, упозорава да је у угледању на њих неопходан и опрез. У настојању да се избјегне име државе које је творбено, па и појмовно млађе од имена народа ипак су, наиме, поменуте сусједне државе (§ 23). У доба настанка РМС те су сусједне државе, додуше, биле чланице југословенске федерације и стога једнако познате замишљеном кориснику рјечника, као становнику управо те федерације.

(22) *Грци* 'индоевропски народ који живи на крајњем југу Балканског полуострва'

(23) *Бугари* 'словенски народ који живи на југоистоку Балканског полуострва, између Македоније и Србије с једне и Црнога мора с друге стране'

Поред упореднолингвистичких, политичкогеографских и физичкогеографских обиљежја, у дефиницијама етнонимâ наводе се – гдје су семантички релевантна – и друга значењска обиљежја: антрополошка, попут расе (§ 24), етнографска, попут начина пребивања

(§ 25), те историографска, попут развоја државности (§ 26) и уопште судбине (§ 27). Под семантичком релевантношћу овдје се подразумијева, као и у случају конотације, истакнутост у језичком знању, одн. знању које се манифестује језичким појавама, попут експресивних назива алтернативних датом (§ 24), фигуративних употреба датог назива (§ 25), значења његових хипонима (§ 26) итд.

(24) *Кинези* 'народ жуте расе који живи у источном делу азијског континента'; уп. савремене жаргонске називе *жути* и *жутаћи* (РЖА; РЖИ; РЖГ; РЖС)

(25) *Цигани* '1. народ пореклом из Индије који у номадским и полуномадским групама живи у Европи и Африци, Роми. 2. (цигани) фиг. људи који се непрестано селе, који немају сталног боравишта, чергаши'

(26) *Хебреји* 'народ семитског порекла који је до скоро живео растурен по многим земљама, а сад има своју државу Израел, Јевреји, Жидови'; уп. *ашкенази* = *ешкенази* 'пољски или немачки Јевреји, Жидови', *сефард* 'Јеврејин пореклом из Шпаније'

(27) *Индијанци* 'општи назив за народе и племена који су живели у Америци пре досељења Европљана и који су се у неким крајевима сачували до данас'; уп. *Инка* 'припадник једног од некадашњих јужноамеричких индијанских племена...'

Нације које нису саздане као културалне а онда као политичке – путем који се у словенском свијету сматра редовним, нормалним (в. одјељак 3.1), него обратно (макар према информацијама којим располаже лексикограф) – у РМС се дефинишу демоетнонимски. Лица која носе одговарајући назив не третирају се, другим ријечима, као припадници народа, него као грађани државе. У граматичком погледу под таквим се третманом овдје подразумијева једински облик као лематски, макар у већини примјера (уп. §§ 28–29 и §§ 30–31), а у семантичком – држава као једина *differentia specifica*. Да се сва остала значењска обиљежја, првенствено етничка, попут језичких и вјерских, сматрају ирелевантним, у једном је примјеру и наглашено (§ 31). У осталим примјерима то је јасно по себи, већ на основу хиперонима, који је углавном изабран тако да буде крајње уопштен (§§ 28–29), а у много мањем броју случајева са само једном додатном компонентом (§ 30). Појединачни су примјери у којим је лема дефинисана на оба начина – и као прави етноним и као демоетноним (§ 32).

(28) *Аустралац* = *Аустралијанац* 'онај који је из Аустралије'; *Аустријанац* 'онај који је из Аустрије'; *Белгијанац* 'онај који је из Белгије'

(29) *Британац* 'човек из Велике Британије'; *Италијан* = *Талијан* 'човек из Италије'; *Низоземац* и *Низоземац* 'човек из Низоземске, Холанђанин'

(30) *Холанђани* 'становници Холандије, Низоземци'

(31) *Индијци* 'становници Индије (без обзира на националну и верску припадност)'

(32) *Албанци* 'индоевропски народ који живи у југозападном делу Балкана; становници Албаније'; *Мађари* = *Маџари* 'народ финско-угарског порекла, становници Мађарске'; *Израелац* 'човек из Израела; Јеврејин, Жидов'

У јединском облику као канонском обрађују су и хороетноними, тј. називи који човјека доводе у везу с неком физиографском цјелином, нпр. долинама великих ријека, полуострвима, чак и читавим континентима, дакле цјелинама које су у односу на државе или мање (§§ 33–36) или веће (§§ 37–38). У описним дефиницијама таквих лема хипероним је у РМС малтене досљедно *човек* (уп. §§ 33–37 и § 38). Ако је природна цјелина која се помиње мања и стога мање позната (§ 34), ако јој је коријен једносложан, па се спорије и(ли) теже декодира (§ 35), или ако њено име, макар управним дијелом, упућује и на неке друге цјелине

(§ 36),⁴⁰⁸ у РМС се та цјелина дефинише у наставку описне дефиниције, обично у загради (уп. §§ 34–35 и § 36), што је рјешење које ваља подржати, поготово отуда што се географска имена у општим рјечницима по правилу не дефинишу.

(33) *Банаћанин* 'човек из Баната'; *Бачванин* 'човек из Бачке'; *Бокел* и *Бокелџац* 'човек из Боке которске'; *Босанац* 'човек из Босне'; *Војвођанин* 'човек из Војводине'; *Далматинац* 'човек из Далмације'; *Зећанин* 'човек из Зете (1)'; *Истрианин* 'човек из Истре'; *Личанин* 'човек из Лике'; *Мачванин* 'човек из Мачве'; *Међимурац* = *Међумурац* 'човек из Међумурја'; *Посавац* 'човек из Посавине'; *Славонац* 'човек из Славоније'; *Херцеговац* 'човек из Херцеговине'; *Шумадинац* 'човек из Шумадије'

(34) *Ћић* 'човек из Ћићарије (висоравни у северној Истри)'

(35) *Покупац* 'човек из Покупља (низије око доњег тока Купе)'

(36) *Котаранин* = *Котарац* 'човек из Равних Котара у северној Далмацији';

(37) *Балканац* 'човек с Балканског полуострва, полуотока'; *Левантинац* 'човек са Леванта'

(38) *Африканац* 'онај који је из Африке'

Хороетнонимско значење, као општије, у се укључује два посебна – значење особе која у дотичном крају заиста живи и значење особе која из дотичног краја само потиче, док је настањена у неком другом (в. одјељак 5.5.3). Пошто је ријеч о регуларном, законитом семантичком односу, а посебно пошто су та два значења код сваког хороетнонима лексикализована истим обликом, у РМС се она најчешће, показали смо, обрађују заједно. У само неколика примјера она су при обради ипак раздвојена (§§ 39–40).

(39) *Тамнавац* 'становник Тамнаве (области која захвата слив реке Тамнаве у западној Србији); онај који је пореклом из Тамнаве', *Тамнавка* 'становница Тамнаве; она која је пореклом из Тамнаве'

(40) *Азијац* и *Азијац* 'становник Азије, човек пореклом из Азије', *Азијка* 'становница Азије, женска особа пореклом из Азије'

Што се тиче етнонимâ насталих деапелативизацијом-онимизацијом, треба рећи да се у РМС они обрађују одмах након апелативâ од којих су се развили, дакле у истом чланку, уз имплицитну напомену да им се разликују писање почетног слова (§ 41). И док је такво рјешење добро у случајевима гдје је деапелитивизација-онимизација извршена уобичајеним испуштањем одредбеног члана (*Крајишник* ← *Војна крајина* итд. као *Британац* ← *Велика Британија*), никако се не би могло рећи да је било потребно обрадом објединити и леме *пољак* и *Пољак* (§ 42), које се разликују не само почетним словом него и мотивисаношћу.⁴⁰⁹

(41) *приморац* '1. човек који живи крај мора, у приморју, који је пореклом из приморја. 2. (Приморац) човек из Хрватског, Црногорског или Словеначког приморја'

(42) *пољак* '1. човек који чува поља, пољар. 2. војник пољске батерије. 3. (Пољак) припадник пољског народа'

Претходно описаном процесу обратан је, али само у извјесном смислу, и процес деонимизације-апелативизације. Ријеч је, наиме, о појави утемељеној на механизму

⁴⁰⁸ В. нпр. РЈА, V: 396.

⁴⁰⁹ Иако им је дијахронјски гледано поријекло исто, прва (*пољак*) јесте мотивисана, а друга (*Пољак*) није. Другим ријечима, иако су обје настале од именице *пољ-е* суфиксом *-ак*, не може се говорити о понављеном творбеном обрасцу, јер се прва може преобликовати парафразом 'онај који чува поља', а друга ниједном сличном, што имплицира да код друге, из синхронјског аспекта, нема значењске, а онда ни творбене везе са именицом *поље*.

метафоре, при којој се са етнонима на апелатив преноси само дио семантике, и то онај конотативни, који укључује колективне предрасуде (в. одјељак 5.5.1). И такви су примјери у РСМ приказивани унутар истог чланка, додуше по правилу (§§ 43–46) с понеким изузетком (§ 47). Велико је слово при томе прелазило у мало, додуше опет по правилу (§§ 43–45, 47) с понеким изузетком (§ 46).

(43) *Азијат* '3. (азијат) фиг. пеј. нецивилизован човек, варварин'

(44) *Цигани* '3. јд. (циганин) фиг. онај који своје поступке подешава према приликама и користи, непоштен, рђав човек'

(45) *Цинцари* '2. јд. (цинцар(ин)) онај који закида на цени, грамжљив трговац; шкртац, тврдица, циција'

(46) *Турчин* '2. фиг. окрутан, свиреп човек'⁴¹⁰

(47) *Балканац* '...'; *балканац* погрд. 'сиров, примитиван човек'

При дефинисању генеричких ознака, одн. имена за породице народâ и назива за њихове припаднике, у РСМ се углавном истиче податак да је заправо ријеч о заједницама које су установљене поступцима упоредне лингвистике (§§ 48–49). У случајевима гдје сродство народâ није истакнуто као сродство у језику кориснику се тај податак предочава макар посредно – при тумачењу најчешће колокације одговарајућег односног придјева (§ 50). Као додатно значењско обиљежје обично функционише распрострањеност породице (§§ 48–50), релевантна нарочито онда кад је њоме условљено разумијевање самог назива (§ 48). У осталим случајевима обиљежје распрострањености не треба (зло)употребљавати као замјену за тзв. екстензионалне дефиниције, у којим се наводе представници породице народâ, јер је у тумачењу генеричких ознака екстензионални поступак⁴¹¹ и иначе понајбољи⁴¹². Будући да неријетко није могуће навести све представнике, у таквом се дефинисању прибјегава набрајању највећих (§ 50–51) или макар оних који су најзначајнији из угла замишљеног корисника (§ 49).

(48) *Индоевропљани* 'назив за већину народа од Индије до Европе, чији су језици развили из заједничког прајезика'

⁴¹⁰ Цитирано је објашњење из РСМ, мада нисмо сигурни да је оно одговарајуће једином примјеру који се наводи као илустрација: „Прави је Турчин – пожали се пријатељици покоја наша жена“. Прије би се рекло да је код мужа о којем је ријеч изражен став да своју жену посједује, због чега је спутава у слободном одлучивању (нпр. о кретњи), нерадо примајући у кућу мушке госте итд. Иако субјекат наведеног примјера то можда доживљава као свирепост, трезвеније тумачење дало би као исход, рецимо, дефиницију 'мушкарац који брачну љубомору испољава понашајући се према жени као што се понашају неки Турци'. Ни потврда која је иза тумачења 'окрутан, свиреп човек' цитирана у РСЈ, и то да кажемо, није сасвим адекватна: „Таквој битанги ни Турчин није раван“.

⁴¹¹ У описним рјечницима начелно се фаворизују интензионалне дефиниције (в. нпр. Löckinger et al. 2015), којим се спецификују обиљежја заједничка свим члановима дате категорије или већини њих, али су у одређеним случајевима незамјенљиве екстензионалне дефиниције (в. нпр. Nilsson 2015), којим се ти чланови просто пописују, набрајају (сви или, ако их је много, у селекцији (нај)истакнутијих или (нај)типичнијих). На почетку интензионалних дефиниција обично се идентификује прва категорија која је шира од дефинијендума (лат. *genus proximum*), док се у наставку спецификују обиљежја на основу којих се дефинијендум унутар те категорије издваја, тј. разликује од осталих чланова (лат. *differentiae specificaе*). Будући да се на овај начин дефинијенс у извјесном смислу разлиже, често се одговарајућа дефиниција назива *аналитичком*. У истом смислу синонимским дефиницијама одговара назив *синтетичка*.

⁴¹² Нисмо сагласни с Гришченковом (2011а: 438–439) примједбом да су при описном тумачењу етнонимикона екстензионалне дефиниције циркуларне (уп. *Руси* 'највећи словенски народ...' и *Словени* 'породица народâ коју чине Руси, Украјинци...'). Да смо сагласни, своју бисмо препоруку оправдали запажањем да „сви једнојезични рјечници болују од циркуларности; питање је само колики је гдје тај круг“ (Adamska-Sałaciak 2012: 325).

(49) *Славени* = *Словени* 'велика група језички сродних народа, насталих из истог индоевропског огранка, који живе у источној и југоисточној Европи и азијским деловима СССР, а у које спадају народи и неке народности Југославије'

(50) *Семити* '1. народи врло старог порекла који данас насељавају земље Блиског и Средњог истока, северну и североисточну Африку. 2. Јевреји'; уп. *семитски* '...' ~ *језици* лингв. 'група сродних језика (од којих су неки, веома стари, изумрли, као акадски и асирски) коју сачињавају хебрејски, арапски, етиопски и др.'

(51) *Романи* '1. општи назив за народе старог Римског царства. 2. општи назив за народе који говоре романским језицима (Италијани, Французи, Шпанци и др.)'

У тумачењу етнонимских облика женског рода у РМС је мало посредног дефинисања, тј. дефинисања преко генеричког етнонимског облика, који је мушког рода (§§ 52–53). У примјерима таквог тумачења лема је, у ствари, обично назив за представницу неке етнографске групе (§ 54) или представницу неке заједнице народа, омеђене физичкогеографски (§ 55) или упореднолингвистички (§ 56). У питању су, другим ријечима, леме који се не дају дефинисати помоћу елемената *народ* и *народност*.

(52) *Норвежанка* 'женска особа Норвежанин'; *Јеврејка* 'женска особа Јевреј, Жидовка', *Жидовка* 'женска особа Жидов, Јеврејка'

(53) *Јелинка* 'жена Јелин, Хеленка'; *Цинцарка* 'жена Цинцарин'

(54) *Буњевка* 'женска особа Буњевац'; *Шијакиња* 'женска особа Шијак'

(55) *Европејка* = *Европљанка* 'жена Европејац'; *Азијаткиња* 'женска особа Азијат'

(56) *Славенка* = *Словенка* (1) 'женска особа Славен'; *нордијка* 'женска особа нордијац'

Другачије је у случају назива за народе у ужем смислу, тј. *правих етнонима*. Њима одговарајући облици женског рода у РМС се најчешће тумаче дефиницијама *припадница тог и тог народа* (§ 57), а најрјеђе дефиницијама типа *женска особа те и те народности* (§ 58). У неким примјерима такве се дефиниције штавише обједињују, и то тако што дефиниција првог типа, у служби појашњења, прати дефиницију другог типа (§ 59). Ако оваква разноликост у тумачењу није могла да се избјегне, треба је оцијенити као релативно успјелу, будући да је именица *народ* заиста познатија од именице *народност*, којом се приде прије означава 'припадност одређеном народу', па и 'свијест о тој припадности'.

(57) *Арапка* 'припадница арапског народа'; *Јерменка* 'припадница јерменског народа'; *Мађарица* = *Маџарица* 'припадница мађарског народа'; *Пољациња* 'припадница пољског народа'; *Румунка* = *Румуња* 'припадница румунског народа'; *Рускиња* 'припадница руског народа'; *Словенка* '1. Славенка. 2. припадница словеначког народа'; *Татарка* 'припадница татарског народа'; *Чехиња* 'припадница чешког народа'

(58) *Ромкиња* 'женска особа ромске народности' [у додатку *Исправке првога издања*]

(59) *Бугарка* 'женска особа бугарске народности, припадница бугарског народа'; *Немица* ијек. *Њемица* 'женска особа немачке народности, припадница немачког народа'; *Туркиња* 'женска особа турске народности, припадница турског народа'

Хороетноними женског рода у РМС су обрађени као и хороетноними мушког рода, дакле помоћу творбене дефиниције која и на обличку и на значењску везу дате леме с хоронимом указује непосредно. Као хипероним, одн. *genus proximum*, чешће налазимо, нарочито у првим томовима, именичку синтагму *женска особа* (§ 60), а рјеђе само именицу *жена* (§ 61). Истовјетан поступак примијењен је при тумачењу назива за припаднице црногорско-приморских племена (§ 62), као и већине назива за припаднице нација које су обликоване као политичке, одн. грађанске (уп. §§ 63 и 64).

(60) *Банаћанка* 'женска особа из Баната'; *Бачванка* 'женска особа из Бачке'; *Бокелџка* 'женска особа из Боке которске'; *Босанка* 'женска особа из Босне'; *Војвођанка* 'женска особа из Војводине'; *Далматинка* 'женска особа из Далмације'; *Зећанка* 'женска особа из Зете (1)'; *Истранка* 'женска особа из Истре'; *Личанка* 'женска особа из Лике'; *Мачванка* 'женска особа из Мачве'; *Сремица* 'женска особа из Срема'; *Ћићка* 'женска особа из Ћићарије'

(61) *Котаранка* = *Котарка* 'жена из Равних Котара'; *Међумурка* = *Међумурка* 'жена из Међумурја'; *Посавка* 'жена из Посавине'; *Славонка* 'жена из Славоније'; *Херцеговка* 'жена из Херцеговине'; *Шумадинка* 'жена из Шумадије'

(62) *Цуцкиња* 'жена из племена Цуца'; *Паштровка* 'жена из Паштровића'

(63) *Британка* 'женска особа из Велике Британије'; *Италијанка* = *Талијанка* 'женска особа из Италије'; *Низоземка* 'женска особа из Низоземске, Холанђанка'; *Израелка* 'женска особа из Израела; Јеврејка, Жидовка'

(64) *Аустријанка* 'она која је из Аустрије'; *Белгијанка* 'она која је из Белгије'

8.4. АНАЛИЗА ОБРАДЕ ЕТНОНИМА У МАТИЧИНОМ ЈЕДНОТОМНИКУ

Иако начелно заиста важи запажање да је „као основа за израду РСЈ послужио, у највећој мери, текст РМС, који је осавремењен и допуњен новим речима и значењима“ (Ивановић Н. – Миланов 2018: 87), у обради етнонимикона није тако. Ту се угледало превасходно на РСА – и при избору лематског облика (једински или множински) и при дефинисању хороетнонима и демоетнонима (једно опште значење или два посебна). Прије него што се осврнемо на те аспекте обраде, позабавићемо се, ипак, бројем лема и њихових варијаната.

У РСЈ је, наиме, тај број начелно мањи. Из азбучника су оправдано одстрањени првенствено житељски називи који се тичу дијелова Словеније и Македоније (§ 1), народска имена која је становништво појединих наших крајева дало становништву других (§ 2), те неформална и често пејоративна имена која су странци дали Србима и осталим Словенима, а која се код нас, пошто су позајмљена, нису уобичајила (§ 3). Уочене су, међутим, и леме одстрањене без оправдања, каква је прије свих *Угри* (§ 4), којој је једноставно требало додати квалификатор ограничене употребе, како је поводом других лема и учињено на најмање два мјеста (§ 5).

(1) Ø; уп. РМС: *Повардарац* 'човек из Повардарја'; *Крањцац* 'човек из Крањске', *Крањница* 'женска особа из Крањске'; *Прекомурцац* 'становник Прекомурја', *Прекомурка* 'жена из Прекомурја'

(2) Ø; уп. РМС: *Боба* покр. 'назив за досељенике из западних крајева наше земље у Славонију', *Бобара* покр. 'назив за жену досељену из западних крајева у Славонију'; *Бодул* = *Бодуо* подр. покр. 'острвљанин, оточанин (у приморју)'. *Бодулица* и *Бодулка* 'острвљанка, оточанка (у приморју)'

(3) Ø; уп. РМС: *Вадрац* мац. покр. 'погрдни надимак који су Мађари били дали Србима у Војводини'; *Рац* мац. (из лат.) 'погрдан мађарски назив за Србина', *Рацкиња* 'погрдан мађарски назив за Српкињу'; *Тот* 'мађарски погрдни назив за Словака', *Тотица* 'мађарски погрдни назив за Словакињу'; *Пемци* нем. пеј. 'Чеси'; *Шћаво* и *Шћавон* тал. 'погрдан назив за Словена', *Шћавунац* в. *Шћаво*

(4) Ø; уп. РМС: *Угри* 'Мађари'

(5) *Азијат* (обично пеј.) 'Азијац', уп. РМС: *Азијат* в. *Азијац*; *Циганин* разг. в. *Ром*, уп. РМС: *Цигани* '...'

У заглављу чланака насловљених етнонимима у РСЈ је, осим тога, мање варијантности, што се да објаснити двјема чињеницама. Прво, при изради РСЈ више се

тежило типу нормативног рјечника, одн. рјечника растерећеног облика и значења изобичајених ван лијепе књижевности. Друго, језички стандард представљен у РСЈ у међувремену је, кроз три-четири деценије које га дијеле од језичког стандарда представљеног у РМС, сазрио – не само осамосталивши се додатно од дијалеката чијом је стандардизацијом настао него и разлучивши узусе који су се развили око појединих културних и административних центара, првенствено Београда и Новог Сада, с једне стране, те Загреба, с друге. Зато у РСЈ, нпр. поводом назива албанског и јеврејског народа, нису ни регистроване варијанте маркиране фонолошким и(ли) морфолошким обиљежјима језика из којих су, одн. преко којих су позајмљене у српски (§ 6: *Шћиптар*, *Шћипетар*, *Албанези*; § 7: *Жудио*, *Жудија*, *Јехудија*). Слично томе, варијанте које су од РМС третиране као равноправне, одн. дублетне, у РСЈ стоје као маркиране стога што су у међувремену умногоме напуштене, или уопште (§ 6: *Арнаутин*), или у новосадско-београдској стандардизацији (§ 7: *Жидов*).

(6) *Албанац* '...', *Арбанац* в. *Албанац*, *Арнаутин* арх. 'Албанац', *Шћиптар* в. *Албанац*; уп. РМС: *Албанци* = *Арбанаси* '...', *Албанези* в. *Албанци*, *Арнаути* в. *Албанци*, *Шћиптари* алб. в. *Албанци*, *Шћипетар* и *Шћиптар* в. *Шиптар*

(7) *Јеврејин* (*Јевреј* и *Јевреј*) '...', *Жидов* и *Жидов* 'Јеврејин', *Хебреј* в. *Јевреј*, *Чивут* тур. пеј. 'Јеврејин', *Чивутин* в. *Чивут*, *Чифут* в. *Чивут*–; уп. РМС: *Жидови* = *Јевреји* = *Хебреји*, *Жид(а)* в. *Жидов*, *Жудија* заст. в. *Жидов*, *Жудио* заст. в. *Жидов*, *Јеврејац* в. *Јевреј*, *Јехудија* тур. 'Жидов', *Чивут* и *Чивутин* = *Чифут* и *Чифутин* тур. погрд. 'Јеврејин, Жидов'

Другачије се колектив аутора РСЈ, одн. њихов уредник, понашао на пољу акценатске норме и норме јатовске дијафоније. Ту је број варијаната повећан у сусрет узусу. Одустало се, нпр., од инсистирања на вуковском нагласку сложеница, који је начелно фиксиран на спојном вокалу (§ 8). Признати су, такође, као стандардни неки акценти који нису били признати као такви (§ 9), а неки се сада чак и привилегују у односу на оне који су прописивани као једини (§ 10). Слично се може запазити у биљежењу иновативних ијекавских облика, добијених аналошким путем (§ 11), или екавском „позајмицом“ оправданом завичајношћу (§ 12).

(8) *Црндгорац* и *Црногорац*, *Средоземац* и *Средоземац*; уп. РМС: *Црндгорац*, *Средоземац*

(9) *Јеврејин* (*Јевреј* и *Јевреј*), мн. *Јевреји* и *Јевреји*; уп. РМС: *Јевреји*, јд. *Јевреј* = *Јеврејин*

(10) *Крајшинић* (*Крајшинић*); уп. РМС: *Крајшинић*

(11) *Немац* ијек. *Нијемац* (*Њемац*); уп. РМС: *Немци* ијек. *Нијемци*

(12) *Сремац* (јек. и *Сријемац*); уп. РМС: *Сремац* ијек. *Сријемац*

Као лематски облик досљедно се наводи једнински – како у случају правих етнонима, тј. имена народâ (§§ 13–14), тако и у случају имена упореднолингвистичких заједница, одн. породица народâ (§§ 15–16). Такав избор лематског облика, мада споран, у првом се случају може оправдати чињеницом да је у деклинацији, а и семантички гледано, канонски облик скоро свих именица једнински, те да у једнотомницима ионако треба да буде мање лексикографских типова. Међутим, при обради имена упореднолингвистичких заједница, каква је словенска, лема у облику једнине изазива практичне проблеме. У РСЈ се код таквих примјера, наиме, из нужде, јер је другачије неизводљиво, прво дефинишу значења која се односе на множину, а онда и значења која се односе на једнину (§§ 15–16); чак се иза саме леме често напомиње да се она обично употребљава у облику множине (§ 16). Све то чланак знатно проширује науштрб ионако драгоцјеног простора, не чинећи га нимало јаснијим. Да је настојање уредништва РСЈ било добронамјерно, нико не доводи у питање, али оправданост таквог настојања свакако остаје дискутабилна, јер лема именица *pluralia tantum* и након најригорознијег уједначавања обраде мора остати у множини. Иако именице типа *Словени*

нису *pluralia tantum*, него се њима само примичу, та се чињеница може једноставно сугерисати тако што ће се у загради наводити и једински облик, што је РМС и чинио, додуше без опасности да је овај облик рјеђи (§§ 15–16).

(13) *Албанац* 'припадник индоевропског народа који живи претежено у Албанији и пограничним деловима суседних земаља...'

(14) *Илир* '1. припадник индоевропског народа који је у античко доба живео у западном делу Балканског полуострва. 2. ист. назив за савремене словенске становнике некадашње Илирије'

(15) *Англосаксонац* (*Англосас*) 'у мн.: шири назив за Енглеze и припаднике оних народа чији преци потичу из Британије и чији је матерњи језик енглески (у јд.: припадник тих народа)'; уп. РМС: *Англосаксонци* мн. (јд. *Англосаксонац*) 'народи којима је матерњи језик енглески', *Англосаси* мн. (јд. *Англосас*) в. *Англосаксонци*

(16) *Роман* (обично у мн. *Романи*) '1. у мн.: општи назив за народе Римског царства (у јд.: припадник неког од тих народа). 2. у мн.: општи назив за народе који говоре романским језицима – Италијане, Француze, Шпанце, Португалце, Румуне и др. (у јд.: припадник неког од тих народа)'; уп. РМС: *Романи* мн. (јд. *Роман*) '1. општи назив за народе старог Римског царства. 2. општи назив за народе који говоре романским језицима (Италијани, Французи, Шпанци и др.)'

Зашто су код наведених примјера дефинисана прво значења која се односе на множину, понајбоље показују примјери у којима су аутори поступили другачије. Приморани да лему наведу у облику једине, а настојећи да објасне управо тај облик, као што је и уобичајено, у штампу су послали дефиниције чија интерпретација, нажалост, може бити комична (§§ 17–18). Може ли, нпр., корисник неупућен у историју и историјску лингвистику, ишчитавајући овакве дефиниције, са сигурношћу указати на антецедент замјеница *чији* и *који*? На шта се, другим ријечима, односи клауза *чији су се језици развили из заједничког прајезика* – на именицу *народ*, на ужу синтагму *породица народа* или на ширу синтагму *припадник породице народа*? (§ 17). И је ли колектив аутора РСЈ збиља хтио да читаоци помисле како се дио *који је у раном средњем веку живео...* односи на именицу *припадник* (§ 18), што је и природно помислити будући да предикат *је живео* позицију субјекта прије отвора именици којој је иманентна категорија живости.

(17) *Индоевропљанин* 'припадник породице народа од Индије до Европе чији су се језици развили из заједничког прајезика'

(18) *Норман* (обично у мн.) 'припадник германског народа који је у раном средњем веку живео у Скандинавији и на полуострву Јиланду'

У дефиницијама правих етнонима спорне су неке ситније ствари. Чешће је него у РМС, нпр., поштапање именом државе (§§ 19–21). Иако би се са становишта начела економичности такав поступак могао примити као користан, утолико што се њиме дефиниције по правилу сажимају, као противпримјер нам се указују дефиниције које су усљед примјене истог поступка сада дуже (§ 20). Отуда се са становишта начела првенства у дефинисању „творбено млађе творбено старијим“ пракса РСЈ према пракси РМС мора оцијенити као корак уназад. Осим тога, у изражавању чињенице да границе распрострањања појединих народа нису потпуно подударне државним границама аутори РСЈ чешће употребљавају прилог *претежно* (§ 21–23), који се не може сматрати најприкладнијим за кориснике нижих језичких компетенција, дакако веома заступљених међу публиком описних рјечника малог обима.

(19) *Кинез* 'припадник народа који живи у Кини'; уп. РМС: *Кинези* 'народ жуте расе који живи у источном делу азијског континента'

(20) *Грк* 'припадник индоевропског народа који живи углавном у Грчкој, затим на Кипру, у Турској и суседним балканским земљама'; уп. РМС: *Грци* 'индоевропски народ који живи на крајњем југу Балканског полуострва'

(21) *Бугарин* 'припадник словенског народа који живи претежно у Бугарској'; уп. РМС: *Бугари* 'словенски народ који живи на југоистоку Балканског полуострва...'

(22) *Енглеz* 'припадник англосаксонског народа који је настањен претежно у Енглеској'

(23) *Мађар* 'припадник народа који језички спада у угрофинску групу и који данас претежно насељава Мађарску'

Код етнонимâ као тематске групе пракса РСЈ од праксе РМС конзистентно одступа не само у избору лематског облика него и семантичкој обради хороетнонима. Док су у старијем Матичином рјечнику значење хороетнонима као житељског назива и значење хороетнонима као назива по поријеклу била подведена под једно, дотле се у млађем Матичином рјечнику она раздвајају. У дефиницији првог значења хипероним је обично *становник*, а у дефиницији другог, будући да одговарајуће опште значење није лексикализовано, *онај који је (пореклом) из* (§ 24). У чистолингвистичком смислу овакво је рјешење боље, ако ни због чега другог, а оно зато што је прецизније, али са становишта примијењене лингвистике, одн. лексикографије, оно је далеко од идеалног, не само зато што, захтијевајући више простора, знатно повећава обим рјечника планираног као једнотомног, него и зато што, захтијевајући вишу компетенцију у лексичком систему, отежава разумијевање дефиниција из угла корисникâ који наш језик тек усвајају.

(24) *Млѣчанин* и *Млѣчанин* 'становник Млетака; онај који је из Млетака'; уп. РМС: *Млѣчанин* и *Млѣчанин* 'човек из Млетака'

Најдоследније су на овај начин обрађени називи изведени од имена појединих наших крајева (§§ 25–29). Ситније су при томе варијације које се испољавају у формулацији категоријалног значења – *човек из* умјесто *онај који је из* (§ 26) или *онај који живи у* умјесто *становник* (§ 27), као и варијације у типографском раздвајању дефиниција – у већини примјера налази се, наиме, тачка-зарез, а у понеком само зарез (§§ 27–28). Најразрађенији и уједно најчешћи тип ових дефиниција у РСЈ јесте онај који при тумачењу значења по поријеклу садржи семантички детерминатор *пореклом*. Умјесто потенцијално двосмисленог *онај који је из*, у таквом типу, дакле, налазимо *онај који је пореклом из* (§§ 28–29).

(25) *Банаћанин* 'становник Баната; онај који је из Баната'; *Личанин* 'становник Лике; онај који је из Лике'; *Мачванин* 'становник Мачве; онај који је из Мачве'

(26) *Босанац* 'становник Босне; човек пореклом из Босне'

(27) *Санџаклија* 'онај који живи у Санџаку, онај који је из Санџака'

(28) *Славонац* 'становник Славоније, онај који је пореклом из Славоније'

(29) *Бачванин* 'становник Бачке; онај који је пореклом из Бачке'; *Војвођанин* и *Војвођанин* 'становник Војводине; онај који је пореклом из Војводине'; *Далматинац* 'становник Далмације; онај који је пореклом из Далмације'

На исти начин у РСЈ су обрађени демоетноними – називи одговарајући именима појединих држава, дакле називи за припаднике политичких, грађанских нација (§ 30), али су ту варијације, мада својом природом истовјетне, испољене у већем обиму (§§ 31–33). То нас наводи на претпоставку да су, као и при изради РМС, постојали обрасци дефинисања (или накнадних уредничких интервенција?) за праве етнониме и називе житеља појединих (југословенских) регија, али да није постојао образац дефинисања (или накнадних

уредничких интервенција?) за називе грађана појединих држава, као категорије у којој се претходне двије категорије преклапају.

(30) *Британац* 'становник Велике Британије; онај који је пореклом из Велике Британије'

(31) *Италијан* 'становник Италије; човек пореклом из Италије'

(32) *Израелац* 'становник Израела; онај који је из Израела'

(33) *Белгијанац* 'онај који је из Белгије, становник Белгије'

Најрјеђе се као хипероним демоетнонимских и хороетнонимских дефиниција у РСЈ употребљава именица *житељ*, која због мање учесталости (у односу на истозначно *становник*) ионако није препоручљива за описне рјечнике малог обима, намијењене и онима који српски језик тек усвајају. Поред већ навођене дефиниције за лему *Црногорац*, такве су и дефиниције за леме *Косовац* и *Шумадинац* (§§ 34–35). У неким примјерима хороетнонимских дефиниција из друге половине РСЈ, да напоменемо и то, без измјена се понављају формулације из РМС (§§ 36–37).

(34) *Косовац* 'становник, житељ Косова; онај који је пореклом са Косова'

(35) *Шумадинац* 'човек из Шумадије, житељ Шумадије'

(36) *Португалац* 'човек из Португалије; припадник португалског народа'

(37) *Посавац* 'човек из Посавине'; *Ресавец* 'а. човек из Ресаве. б. (ресавец) ист. припадник ресавске школе'; *Сремац* 'човек из Срема'; *Херцеговац* 'човек из Херцеговине'

У великом броју примјера обрада је у РСЈ лексикографски, ипак, знатно напреднија него у РМС. У тумачењу генеричких ознака више је екстензионалног приступа (§§ 38–39), док су у паронимским чланцима чешће унакрсне референце (§§ 40–41), што је врло похвално с обзиром на важност таквих референци за стицање не само језичке културе него и енциклопедијског знања. Код назива који означавају регионалне огранке јеврејског народа, а који су првобитно употребљавани углавном као одредбени, да би се с временом осамосталили, интервенисано је на почетном слову (§ 42), док је као елемент дефиниције неких етнонима уведено значењско обиљежје величине (§§ 43–44), одн. начина пребивања и привређивања (§ 45).

(38) *нордијац* 'припадник неког од северноевропских, скандинавских народа: Данац, Исланђанин, Норвежанин или Швеђанин'; уп. РМС: *нордијац* 'припадник једног од северноевропских, скандинавских народа'

(39) *Герман* 'у мн.: назив велике, етнички и језички сродне групе индоевропских народа који живе на скандинавском подручју и у Западној Европи (Немци, Аустријанци, Холанђани, Скандинавци, Англосаксонци); у ужем смислу: Немци; у јд.: припадник те групе народа; Немац'; уп. РМС: *Германи* '1. општи назив за стара племена која су живела у северној и средњој Европи. 2. Немци'

(40) *Арабљанин* 'припадник народа који живи на полуострву Арабији', уп. *Арапин*; *Арапин* 'припадник семитских народа који насељавају полуострво Арабију, југозападну Азију и северну Африку', уп. *Арабљанин*

(41) *Индијац* 'становник Индије', уп. *Индус*; *Индус* 'припадник народа индоевропског порекла настањеног претежно у Индији', уп. *Индијац*

(42) *Ашкеназ* 'припадник Јевреја средње, северне и источне Европе (за разлику од Сефарда)', *Ешкеназ* 'немачки или пољски Јеврејин', *Сефард* 'Јеврејин пореклом из Шпаније'; уп. РМС: *ашкенази* = *ешкенази* '...', *сефард* '...'; *сефардар* в. *сефард*

(43) *Рус* 'припадник највећег словенског народа, који је највећим делом настањен у Русији'; уп. РМС: *Руси* 'источнословенски народ који највећим делом живи у СССР (у РСФСР и другде)'

(44) *Цинцар* и *Цинцарин* 'у мн.: малобројна народносна група Аромуна на Балкану (у јд.: припадник те групе)'; уп. РМС: *Цинцари* 'припадници народносне скупине Аромуна на Балкану'

(45) *Еским* 'припадник ловачко-номадског народа који живи на северним обалама Северне Америке, на Аљасци и Гренланду'; уп. РМС: *Еским* 'народ који живи на северним обалама Северне Америке, на Аљасци и Гренланду'

Код етнонимâ чији су помаци били не само употребни него и значењски, изазвани првенствено политичким и уопште идеолошким промјенама, РСЈ је то констатовао. Лема *Крајишник* остала је без квалификатора *ист.* (§ 46), али услед потоњих збивања, а на несрећу западних Срба и оних који с њима саосјећају, у стварности само привремено. Архаизму *Бошњак* такав је статус укинут, а нотирано је и да се сада та ознака, макар од оних који је носе, употребљава као национална (§ 47). Нарочита пажња указана је исправкама и допунама у дефиницији лема *Буњевци* (§ 48) и *Шокци* (§ 49), са очигледним настојањем да се удовољи не само чињеницама културне историје наших земаља него и ставовима људи који се тако изјашњавају.

(46) *крајишник* '1. а. онај који живи у крајини, граничар. б. (Крајишник) становник Крајине; онај који је пореклом из Крајине'; уп. РМС: *крајишник* 'човек који живи у крајини, граничар; ист. човек из Војне крајине'

(47) *Бошњак* 'а. муслиман из Босне. б. припадник јужнословенског народа исламске вероисповести, претежно насељеног у Босни'; уп. РМС: *Бошњак* 'а. Босанац. б. заст. муслиман из Босне'

(48) *Буњевац* 'припадник етничке групе католичке вероисповести која је насељена највећим делом у Бачкој и Барањи (мањим делом у северној Далмацији и Лици)'; уп. РМС: *Буњевци* 'покрајинско име припадника хрватске групе становништва у северној Бачкој, у Лици, у северној и средњој Далмацији'

(49) *Шокац* 'припадник словенске етничке групе динарског порекла, католичке вере и штокавско-икавског дијалекта српскохрватског језика која је настањена у Славонији, Барањи, Бачкој и северној Босни, а која се доселила из западне Босне у току XVI–XVIII века'; уп. РМС: *Шокци* 'део Хрвата староседелаца, икаваца католичке вере, који су настањени у Славонији, Барањи, Бачкој и северној Босни, а пореклом су од досељеника из западне Босне у току 16–18. ст.'

Примјетно је, такође, да је поимање нације као политичке заједнице, одн. заједнице грађана исте државе, у РСЈ много присутније него у РМС. Тако се, нпр., говорни представници њемачког језика, раздијељени границама Њемачке, Аустрије и Швајцарске, више не третирају, макар не експлицитно, као припадници истог народа (§ 50), док се вишејезичне државе, каква је управо Швајцарска, сада јасно дефинишу као национално јединствене (§ 51).

(50) *Немац* 'припадник германског народа чија већина живи у Немачкој...'; уп. РМС: *Немци* 'припадници народа германског порекла који живе у Немачкој, Аустрији и делу Швајцарске'

(51) *Швајцарац* 'припадник народа који живи у Швајцарској...'; уп. РМС: *Швајцарац* 'припадник народâ који живе у Швајцарској'

Неке корекције, ипак, нису доведене до краја. Нов је, нпр., чланак насловљен лемом *Афроамериканац* (§ 52), док се у чланку који је насловљен лемом *ирнац* сада налази и једно

фигуративно значење, уистину доста често у (савременом) сленгу (§ 53). Нема, међутим, унакрсних референци, а у заглављу ни квалификаторâ. Будући да је употреба наведених лексема комплементарна, и то усљед функционалног раслојавања, јасно је да је одговарајуће леме требало маркирати – или прву, као књишку, или другу, као разговорну.

(52) *Афроамериканец* 'Американец пореклом из Африке, амерички црнац афричког порекла'; уп. РМС: Ø

(53) *црнац* '1. припадник негроидне расе, тамне коже и коврцаве црне косе, негроид. 2. припадник етничке групе црнаца у САД... 4. фиг. разг. онај који црнци, који ради тежак, напоран посао'; уп. РМС: *црнац* '1. а. човек црне расе. б. (Црнац) припадник етничке групе црнаца у САД'

Слично се може констатовати за обличке варијанте које представљају одлику загребачке стандардизације. Иако се с таквих варијаната у РСЈ упућује на варијанте које су прихватљивије у српском језику као цјелини (§ 54), каткад на врло економичан начин (§ 55), у одговарајућим чланцима налазимо само једну варијанту – новосадско-београдску. Штавише, у неким случајевима загребачке варијанте нису ни обрађене (§§ 56–57), што би – будући да се њима, макар дијелом, користе и хрватски Срби – са становишта праве, стратешки утемељене језичке политике требало да буде недопустиво.

(54) *Славен* в. *Словен*, *Словен* '...'; *Шпањолац* в. *Шпанац*, *Шпанац* '...'

(55) *бизант-* (*Бизант-*) в. *визант-* (*Визант-*), *Византинац* '...'; *Швицар-* в. *Швајцар-*, *Швајцарац* '...'

(56) *Италијан* '...'; *Румун* '...'; уп. РМС: *Италијан* = *Талијан* '...'; *Румуни* = *Румуњи* '...'

(57) *Холанђанин* '...'; уп. РМС: *Холанђани* '... Низоземци', *Низоземац* '... Холанђанин'

Што се тиче обраде облика женског рода, најприје ваља напоменути да су у РСЈ из азбучника изостављене застарјеле творбене варијанте које су и у РМС биле наведене као алтернативне – првенствено оне изведене суфиском *-киња* (§ 58), али и остале (§ 59). Другдје се, међутим, управо варијанте изведене суфиском *-киња*, раније равноправне, сада фаворизују испред конкурентних, наведених у загради, као алтернативних (§ 60). Понегдје је равноправност творбених варијаната задржана, али уз економичније представљање, какво и доликује рјечнику малог обима (§ 61).

(58) Ø; уп. РМС: *Американкиња*, *Леванткиња*, *Личкиња*, *Млеткиња* и *Млетачкиња*, *Немкиња* ијек. *Њемкиња*, *Пољкиња*, *Сремкиња*, *Чешкиња*, *Шветкиња*, *Шпањолкиња*

(59) Ø; уп. РМС: *Америчанка*, *Афричанка*, *Бачкуља*, *Цуцка*

(60) *Арапкиња* (*Арапка*), *Швајцаркиња* (*Швајцарка*); уп. РМС: *Арапка* = *Арапкиња*, *Швајцарка* и *Швајцаркиња*

(61) *Чивутк(иња)* пеј. 'Јеврејка, Жидовка', *Чифут-* в. *Чивут-*; уп. РМС: *Чивутка* и *Чивуткиња* = *Чифутка* и *Чифуткиња* погрд. 'Јеврејка, Жидовка', *Чифутка* и *Чифуткиња* = *Чивутка* и *Чивуткиња*

На дефиницијама правих етнонима женског рода углавном није интервенисано. Већина је из РМС, будући да је ионако била успјела, просто пренијета у РСЈ. Мијењане су боље само дефиниције у којим је РМС лему третирао као хороетнонимску мада она то није (§ 62). У једном је случају, међутим, промјеном ипак учињен, строго гледано, ситан корак уназад (§ 63), док је на два мјеста акценат замијењен другим, рекло би се, неоправдано (§ 64).

(62) *Швеђанка* 'припадница германског народа који настањује Шведску', уп. РМС: *Швеђанка* 'женска особа становник Шведске'; *Гркиња* 'припадница грчког народа, становница Грчке', уп. РМС: *Гркиња* 'женска особа из Грчке'

(63) *Мађарица* 'женска особа мађарске народности', уп. РМС: *Мађарица* = *Маџарица* 'припадница мађарског народа'

(64) *Чехиња*, уп. РМС: *Чѣхиња*; *црнкиња*, уп. РМС: *цр̀нкиња*

У тумачењу хороетнонима женског рода опет се, као и у тумачењу хороетнонима мушког рода, раздвајају значење житељског назива и значење назива по поријеклу (§ 65). Међусобна одступања такође су минимална – или је испуштен семантички детерминатор *пореклом* (§ 66) или на мјесту тачке-зареза, дакле између дефиниција, стоји само зарез (§ 67). Нешто је израженија, опет, варијација у обради назива за припаднице политичких, одн. грађанских нација, иначе извршена по истом обрасцу (§ 68). Мјестимично се, али само у другој половини књиге, преносе формулације из РМС (§ 69).

(65) *Бачванка* 'становница Бачке; она која је пореклом из Бачке'; *Босанка* 'становница Босне; она која је пореклом из Босне'; *Војвођанка* 'становница Војводине; она која је пореклом из Војводине'; *Далматинка* 'становница Далмације; она која је пореклом из Далмације'

(66) *Банаћанка* 'становница Баната; она која је из Баната'; *Личанка* 'становница Лике; она која је из Лике'; *Мачванка* 'становница Мачве; она која је из Мачве'

(67) *Славонка* 'становница Славоније, она која је пореклом из Славоније'

(68) *Британка* 'становница Велике Британије; она која је пореклом из Велике Британије'; *Италијанка* 'становница Италије; женска особа пореклом из Италије'; *Израелка* 'становница Израела; она која је из Израела'; *Белгијанка* 'она који је из Белгије, становница Белгије'

(69) *Посавка* 'жена из Посавине'; *Херцеговка* 'жена из Херцеговине'; *Сремица* 'женска особа из Срема'

У примјерима који се морају критиковати разликују се они код којих је редунданција свакако недопустива и они код којих је редунданција недопустива за рјечник малог обима. Дефиниције првог типа, наиме, садрже елементе *жена припадница* (§ 70) и *женска особа припадница* (§ 71), иако семантика именице *припадница* већ укључује обиљежја ОСОБА и ЖЕНСКО. Требало је, дакле, написати или *припадница* или *жена припадник*. Мањкаве су надаље, али из других разлога, дефиниције у којим се, уз додатак наставака за женски род, понавља садржина дефиниције облика мушког рода, или у цијелости (§ 72), или уз мања сажимања (§ 73). Такво, умногоме беспотребно расипање простора може се допустити у рјечницима великог обима, али у једнотомнику за њега нема ама баш никаквог оправдања.

(70) *Швабица* нар. (често пеј.) 'жена припадница немачког народа, Немица; Аустријанка'

(71) *Швајцаркиња* (*Швајцарка*) 'женска особа припадница народа који живи у Швајцарској'

(72) *Немица* ијек. *Њемица* '1. припадница германског народа чија већина живи у Немачкој; она која је из Немачке; држављанка Немачке. 2. (немица, њемица) наставница, професорка немачког језика'

(73) *Влахиња* '1. а. становница румунске покрајине Влашке, она која је пореклом из Влашке. б. припадница румунске националне мањине у источној Србији; жена румунске националности уопште. 2. (влахиња) женска особа влах (2)' – уп. РМС: *Влахиња* 'женска особа према значењу Влах'

8.5. ПРЕПОРУКЕ ЗА ОБРАДУ ЕТНОНИМИКОНА ОПШТИХ ЈЕДНОЈЕЗИЧНИКА

Канонски облик. Житељски називи изведени од хоронима, нпр. *Херцеговац* и *Далматинац*, у савременој лексикографији српског (и хрватског) језика у континуитету су представљани лемом у номинативу једнине, и тако би ваљало и да остане. Граматичка обрада правих етнонима, попут имена *Срби* и *Хрвати*, с друге стране, није била једнообразна. У РМС су такве именице обрађиване у номинативу множине, не само мимо већине осталих именица у истом рјечнику него и мимо истих именица у свим осталим рјечницима. Другим ријечима, усљед особене одлуке о канонском облику правих етнонима, РМС од наших лексикографских конвенција одступа двоструко. Биће, ипак, да је управо таква одлука, мада вјероватно донијета угледањем на руске једнојезичнике, а не самостално, била сасвим исправна, што смо покушали и да докажемо у одјељку 7.1.

Разведеност семасиолошке структуре. У колико ће се значења лексема дефинисати – у мањем броју општијих или у већем броју мање општих, треба да зависи од обима и намјене описног рјечника (Atkins–Rundell 2008: 389–390, 398). Утолико би, рецимо, житељске називе изведене од хоронима у општим једнотомницима ваљало, ради уштеде простора, тумачити помоћу једне дефиниције (*човјек из...*), а у општим вишетомницима, ради веће прецизности, помоћу двију (*становник...; онај који је поријеклом из...*). У нашем је корпусу, међутим, обратно, што се објашњава једноставно – тиме што је у РСЈ на обраду етнонимикона РСА утицао више него РМС. Тај разлог, ипак, није оправдан и зацијело је доприносио неприкладном обиму РСЈ.

Исто важи за обраду (правих) етнонима. Да ли се значење обичне множине објашњава одвојено од значења апсолутног колектива, као у руским једнојезичницима (§§ 1–3), или се не даје уопште, као у РМС – треба да зависи од обима и намјене описног рјечника. Прво је рјешење, мислимо, примјерено само вишетомницима. У том се случају, међутим, намеће додатно питање: како треба раздвојити наведена значења, којим типографским средствима – само зарезом или тачком-зарезом, као најтјешње, одн. тијесно повезана (§§ 1–2), или помоћу бројки (§ 3). Будући да су у значењу обичне множине одговарајуће именице заједничке, а у значењу апсолутног колектива властите (в. одјељак 7.3), по нашем је мишљењу примјереније друго рјешење. Такво је рјешење, уосталом, прикладније и због упућивања (§ 3).

(1) *французы* 'нация, основное население Франции, а также лица, относящиеся к этой нации' (МАС)

(2) *французы* 'нация, основное население Франции; представители этой нации'; *француз* к *французы* (ТСК)

(3) *французы* '1. народ, составляющий основное население Франции. 2. представители этого народа'; *француз* см. *французы* 2 (ТСЕ)

Денотативна обиљежја. Код правих етнонима, тј. именâ заједница чији је етнички статус неспоран, у односу на претходни лексикографски проблем много је деликатнија селекција елемената дефиниције. Па ипак, у нашим је описним рјечницима та селекција доста уједначена. Најчешћа су, наиме, три елемента: архисема *народ* и два дистинктивна обиљежја – *упореднолингвистичко*, које се лексикализује називом одговарајуће језичке породице, и *политичкогеографско*, које се лексикализује именом одговарајуће државе. Ово се рјешење, нажалост, примјењује и у случајевима гдје употреба државног имена, које је творбено млађе од народног, ауторе очигледно доводи до кружних дефиниција (§ 4). Видно рјеђе умјесто административног обиљежја налазимо *физичкогеографско*, изражено описом територије на којој се налази одговарајућа држава (§ 5). Иако је ово рјешење коректније, ни оно није без мане – корисника лишава информације о творбеној вези с хоронимом, који у општим рјечницима обично није обрађен.

(4) *Енглеz* 'припадник англосаксонског народа који је настањен претежно у Енглеској'; *Енглеска* 'део Велике Британије претежено насељен Енглеzима (често као назив за целу Уједињену Краљевину)' (РСЈ)

(5) *Албанци* 'индоевропски народ који живи у југозападном делу Балкана...' (РМС)

Мада је упореднолингвистичка информација начелно обавезна, ни њу не треба наводити маниристички. Спорно је, нпр., рећи да су Французи (§ 6) романски народ, јер су у њиховој етногенези (због учешћа Гала и Франака) и те како битни и келтски и германски елементи, па и да су народ уопште, будући да сами себе, макар службено, представљају као јединствену грађанску заједницу (игноришући регионалне, више или мање етничке идентитете, попут италског корзиканског, келтског бретонског, германског алзаског итд.).⁴¹³ Каткад у такве појединости, штавише, не треба ни улазити, што понајбоље показује обрада леме *Татари(н)*. Дефиниција је била неуспјела у РМС и остала таква у РСЈ, и након интервенција којим су кориговане првенствено синтактичке мањкавости (§ 7).

(6) *Француз* 'припадник романског народа који чини главни део становништва Француске; држављанин Француске' (РСЈ)

(7) *Татари* 'народ у СССР, остаци некадашњих монголских освајача који су се асимилирали са народима из турске групе алтајских народа, настањени претежно око средњег дела Волге и јужног Урала' (РМС) : *Татарин* 'припадник некадашњих монголских освајача који су се асимиловали са народима из турске групе алтајских народа' (РСЈ)

Поред трију поменутих информација, ваљало би укључивати и информације које се начелно изостављају као енциклопедијске, дакле нерјечничке. У питању су, рецимо, обиљежје *величине* народа (§ 8), али и какве друге, из перспективе нашег колектива или човјечанства уопште, несвакидашње појединости, нпр. *антрополошке* (§ 9) или *етнографске* (§ 10). Ако су наведена обиљежја релевантна за значење фразема (§ 8) или за творбу народносних надимака (§ 9), а нарочито ако су релевантна за фигуративну употребу (§ 10), њихово је укључивање у описна објашњења етнонимâ не само оправдано него и пожељно.

(8) *Рус* 'припадник највећег словенског народа, који је највећим делом настањен у Русији' (РСЈ); уп. устаљено поређење (*имати/бити кога*) као *Руса* 'веома много, у огромном броју' (Марјановић 2017)

(9) *Кинези* 'народ жуте расе који живи у источном делу азијског континента' (РМС); уп. пејоративне називе *жути* и *жутаћи* 'Кинези; припадници монголоидне расе' (РЖА; РЖИ; РЖГ; РЖС)

(10) *Цигани* '1. народ пореклом из Индије који у номадским и полуномадским групама живи у Европи и Африци, Роми. 2. (цигани) фиг. људи који се непрестано селе, који немају сталног боравишта, чергаши' (РМС)

Конотативна обиљежја. Да се не би десило да у описном рјечнику дефиниције фигуративних употреба „висе“ (Гортан-Премк [1997] 2004: 66), наизглед ирелевантна обиљежја, каква су горепоменути, треба укључивати као „семантички мостић“ (Апресјан 1995: 174) и генерално – не само ако су денотативна него и ако су конотативна, тј. ако проистичу из колективних предрасуда о Другоме. Код етнонимâ се у нашој лексикографији то, међутим, не чини готово никад (§ 11). У само једном примјеру у РМС, а онда и у РСЈ, такав семантички мостић налазимо, али код одговарајућег деривата (§ 12).

⁴¹³ Још су сложеније етногенезе, нпр., Малтежани, потомци раноантичких колониста из Феникије на које су утицали касније досељавани трговачки или, знатно чешиће, освајачки народи – у првом реду Арапи и Италијани, чији се уплив нарочито огледа у језику и култури, али и Грци, Нормани, Французи, Енглези (ЛНС 2001; МПЕ; ЕХЛЗ).

(11) *Цинцар(ин)* '... 2. (цинцар(ин)) а. трговац склон дуготрајном ценкању, закидању на мери и сл.; б. тврдица, циција, шкртац' (РСЈ)

(12) *циганчити (циганисати)* '... 2. тражити, просити мољакајући и досађујући (као што то чине неки Цигани), камчити. 3. тврдичити, цицијашити (као неки Цигани)'; ~ *се* 'погађати се, ценкати се (као неки Цигани)' (РСЈ; уп. РМС)

И док су лексиколози-лексикографи који су међу најутицајнијима у русистици и србистици сагласни да оваква конотативна обиљежја у описне рјечнике треба уписивати макар поводом фигуративних употреба (ако не и поводом вишечланих јединица, какве су у првом реду фраземе, укључујући устаљена поређења, а зависно од комплексности описног рјечника, и пословице, одн. апофтегме и сентенце), нису сагласни гдје то тачно треба чинити. У случају зоонимâ, нпр., предлажу обје могућности – да се конотативним обиљежјем фигуративна употреба или *најави* већ у дефиницији основног значења (§ 13), или *накнадно образложи* тек након дефиниције основног значења (§ 14).

(13) *гуска* '1. домаћа птица пловуша издуженог врата... која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те птица (за коју се верује да је глупа)...' (Гортан-Премк 2004: 66)

(14) *петух* 2 'задиристый человек – как бы *петух* 1 по коннотации задиристости' (Апресян 1995: 175)

У случају етнонимâ, мислимо, нема дилеме. Будући да би навођење конотативних обиљежја у дефиницији основног значења било увредљиво за заједницу на коју се односи, те да би се, штавише, могло и злоупотријебити, нпр. у јавним иступима екстремних десничара из већинског народа (уп. Gorjanc 2017: 116–120), фигуративне употребе треба образлагати накнадно, у парентези, и то помоћу детерминатора *неки*, чије је значење довољно неодређено да се њиме може упућивати и на мањи и на већи број припадника дате заједнице. Ово би, вјерујемо, била најприкладнија обрада једног, данас друштвено неприхватљивог типа употребе етнонимâ.

Предлошци. На основу тврдњи из претходних пасуса слиједи да би етнониме, као тематску групу, у српској описној лексикографији ваљало обрађивати према огледним чланцима који су за вишетомнике представљени у наставку, одн. матрици која је и за вишетомнике и за једнотомнике приказана у Табели 3. При изради огледних чланака и матрице као потенцијални корисници замишљани су, у случају вишетомника, првенствено лингвисти и лица која своју струку реализују у језику, док би једнотомник и по нашем мишљењу требало да буде нека врста *хибридне* лексикографске публикације, одн. рјечника *мјешовитог жанра* (Hartmann 2005), који је „намењен не само изворним говорницима српског језика него и ученицима и студентима који га усвајају“ (Прћић 2016: 96).

Срби 'а. највећи јужнословенски народ, чија већина живи у средњем, сјеверном и западном дијелу Балканског полуострва, у Србији и сусједним државама. б. припадници тог народа'; *Србин* в. *Срби* (б); *Српкиња* 'припадница српског народа, женска особа Србин'

Француз '1. а. држављанин, грађанин Француске, земље на западу Европе. б. у мн. (Французи) народ романског језика и мјешовитог етничког поријекла који у тој земљи чини већину становника. 2. разг. мушка особа која се последије дужег боравка у Француској вратила у своју земљу. 3. ђач. наставник француског као страног језика'; *Францускиња* 'женска особа Француз'

Цинцари '1. малобројан романски народ најсроднији Румунима који се у балканским градовима XVIII и XIX в. (прије него што је већином примио грчки или српски језик и идентитет) бавио углавном трговином и занатством. 2. презр. у јд. (цинцарин) а. трговац и уопште човјек склон дуготрајном цјенкању, погађању (чему су били склони неки Цинцари); б. онај ко је шкрт (као што су били неки Цинцари), тврдица, циција'

Табела 3: Тематска матрица каква се препоручује за етнониме у рјечницима српског језика

	прави етноними	житељски називи изведени од хоронима	житељски називи који су развили етнонимско, тачније демоетнонимско значење
канонски облик	множински (нпр. <i>Нијемци</i>)	једнински (нпр. <i>Тиролац</i>)	једнински (нпр. <i>Аустријанац</i>)
описна дефиниција основног значења	1. архисема + упоредно-лингвистичко обиљежје (језичке породице): <i>германски народ...</i> + географско обиљежје (копног дијела који углавном насељава): <i>... чија већина живи у самом средишту европског континента (избјегавати државно име, јер је оно творбено млађе!)</i>	у једнотомницима: <i>човјек из Тирола</i> у вишетомницима: <i>становник Тирола; онај који је поријеклом из Тирола</i>	1. као житељски назив 2. као име (припадника) демоса одговарајућег етноса: архисема + обиљежје етницитета: <i>припадник нације њемачког етничког поријекла...</i> + административно обиљежје (државе коју углавном насељава): <i>... чија већина живи у Аустрији</i> или, у случају (припадника) мултиетничких демоса (нпр. <i>Индијац</i>), уједно: 1. <i>човјек из Индије;</i> <i>држављанин Р. Индије (без обзира на језик и вјеру)</i>
остала значења (у вишетомним рјечницима)	2. житељског назива и демоетнонимско: <i>човјек из Њемачке; држављанин СР Њемачке</i> 3. разг. <i>наш човјек повратник из Њемачке</i> 4. ђач. <i>наставник њемачког језика (малим словом!)</i>		3. разг. <i>наш човјек повратник из Аустрије</i>
фиг. употребе (малим словом!)	<i>онај који је такве и такве нарави (као неки...)</i> <i>онај који се понаша тако и тако (као неки...)</i>		

У примјени огледних чланака и матрице, ма какви да су, дакако би требало избјегавати идеологизацију, да обраде с временом не би изгубиле актуелност, што се десило обрадама етнонимикона у РМС и ШР. Исто, разумије се, важи за данас надмоћну идеологију „политичке коректности“ (Оташевић 2012), која забрањује напомене о негативној конотацији етнонимâ. И њу би требало игнорисати колико је год могуће и руководити се, макар претежно, лингвистичким мјерилима. Ако се пак, супротно нашим пројекцијама, друштвенополитичке околности у каквим је дјеловао М. Московљевић икад понове, тада би вјероватно најрационалније било не увршћивати етнониме у азбучник описних рјечника уопште, а ауторских посебно. Стручно би се таква одлука једноставна оправдала, аргументом да су у основном значењу етноними имена, а да ономастички фонд у начелу није предметом описне лексикографије.

8.6. ОБРАДА ЕТНОНИМА У РЈЕЧНИЦИМА (ДЈЕЛИМИЧНО) ТЕМАТСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

У нашим лингвистичким рјечницима етноними се готово увијек обрађују алфаветски поређани између осталих лема. Да је могућа и другачија обрада, показују двије публикације – *Систематски речник српскохрватског језика* Р. Јовановића и Л. Атанацковића (СРЈА) и *Školski rječnik hrvatskoga jezika* (ШРХ) – у којима су етноними, додуше, такође поређани

алфаветски, али у посебном одјелку – намијењеном само лемама одговарајућег значења. Прва је публикација у цијелости тематски организована, па је у њој *Географски речник* (676–697) само један од многих сличних, „малих термилошких речника“. Друга је пак највећим дијелом организована алфаветски, како је и уобичајено, док се етними налазе у додатку *Zemljopisna imena* (933–968), заправо једином додатку⁴¹⁴ читаве публикације.

Иза хоронимâ (али и ојконимâ) у оба наведена рјечника, у ствари, налазимо мушки и женски житељски назив, те одговарајући односни придјев. У ШРХ таквим редослиједом (*zemljopisno ime – stanovnik/državljanin/pripadnik – stanovnica/državljanka/pripadnica – koji se odnosi na zem. ime* [ваљда објекат на који то име упућује?] *i stanovnike/državljane/pripadnike*), а у СРЈА са односним придјевом непосредно иза географског имена од којег је овај изведен. Разлике се огледају и у томе што су у ШРХ леме и сви чланови њихове творбене парадигме акцентовани, а и прегледније распоређени – у облику табеле невидљиве мреже. Утицај старијег рјечника на обраду у млађем не можемо, наравно, доказати са сигурношћу, али би због претходних примједба било у најмању руку непоштено прећутати да се чини да је колектив аутора ШРХ макар завиривао у СРЈА.

У погледу избора лема ова се два рјечника највише разликују утолико што прва колона ШРХ, с натписом *zemljopisno ime*, садржи и празна мјеста. СРЈА, другим ријечима, не пописује етниме који су у језичком систему остали неупарени с хоронимом. Ријеч је, наиме, о именима која упућују на породице народâ одређене упореднолингвистички (§ 1), њима одговарајуће прадомовинске заједнице, одн. реконструисане етносе (§ 2), тзв. етничке групе, а у ствари регионалне заједнице правих народа (§ 3), народе распршене у већем броју држава (§ 4) и дјелимично или у цијелости потиснуто старосједјелачко становништво континента „откривених“ у новом вијеку (§ 5), те већину народа и племена старог и средњег вијека (§ 6). Док сва та имена налазимо у ШРХ, у СРЈА су обрађена само имена древних народа наспрам којих у нашем језику стоји и име државе (§ 7).

(1) *Semit, Indoeuroljanin, Slaven, Roman* (али *German – Germanija*)

(2) *Praindoeuroljanin, Praslaven*

(3) *Bunjevac, Šokac, Rusin*

(4) *Rom, Ciganin, Berber*

(5) *Inuit, Eskim, Indijanac, Apaš, Komanč, Kečuanac, Majanac, Astek, Aboridžin, Maor(in)*

(6) *Hebrej, Helen, Hun, Avarin, Hazar, Kelt, Vandal, Got, Vizigot, Ostrogot, Viking*

(7) *Асурија – Асурац; Феникија, Фениција – Феничанин; Картагина – Картагињанин, Картага – Картажанин; Фригија – Фригијац; Етрурија – Етрурац, Етрушчанин*

Нека празнине у првој колони, с натписом *zemljopisno ime*, ШРХ међутим испуњава на силу, уносећи на мјесто хоронима име које је историографски конструисано управо помоћу етнима (§ 8). Слично томе, гдјегдје се на творбеној вези етнима, одн. житељског назива с хоронимом инсистира иако су одговарајући опсеци, макар просторно, практично неупоредиви (§ 9), а у једном случају налазимо анахронизам (§ 10). Инсистирањем на творбеној вези са етнимом, одн. житељским називом настали су, штавише, и поједини неуобичајени хороними (§ 11), а упоређивањем макар два пара долазимо до закључка да је то инсистирање, ипак, било недоследно (§ 12).

(8) *Hetitsko Carstvo – Hetit* (онда би могло и *Визиготско/Остроготско краљевство – Визигот/Острогот* или *Хунски/Аварски/Хазарски каганат – Хун/Аварин/Хазар*)

⁴¹⁴ „Додатку“ у смислу задњег дијела рјечничке макроструктуре ван основног текста.

(9) *Švapska – Švaba, Vlaška – Vlah, Dinara – Dinarac*

(10) *Илирија – Иир* (за античко доба везујемо име *Илирик*, док је *Илирија* краће име Наполеонових Илирских Провинција и потоње хабзбуршке краљевине)

(11) *Flamanska – Flamanac, Bretonija – Bretonac* (зашто не *Фландрија* и *Бретања*, како је и у ЕХЛЗ?)

(12) *Amerika – Amerikanac, Sjedinjene Američke Države – Amerikanac*, али само *Britanija – Britanac* (зашто не и *Уједињено Краљевство Велике Британије и Сјеверне Ирске – Британац?*)

И док су у изостављању творбено неупарених етнонима били досљедни, аутори СРЈА, баш као и потоњи аутори ШРХ, ипак, обрађују творбено неупарене хорониме, што су у првом реду вишечлана или срасла имена цјелина које обједињују више, обично много земаља (§ 13), као и имена цјелина које су такође ирелевантне за извођење житељског назива, али више стога што су историјске или стога што се више-мање поклапају с територијом неке државе (§ 14). Ту, наравно, спадају и имена великих водних површина (§ 15), те предјела који су такође ван екумене, али због екстремних температура и непостојања вегетације (§ 16). Отуда остаје нејасно зашто је понеко такво име ипак обрађено као упарено, с деривациономорфолошки правилним али објективно неупотребљивим житељским називом (§ 17). У једном случају празнина се ауторима СРЈА поткрала – надамо се услед ненамјерне омашке, а не нечије касније интервенције, рецимо брисањем – и на мјесту гдје одговарајући житељски назив дакако постоји, и то у више облика (§ 18).

(13) *Евроазија, Блиски исток, Далеки исток* (СРЈА); *Afroazija, Istočna Europa, Zapadna Europa, Sjeverna Amerika, Južna Amerika*; друго је *Južnoafrička Republika – Južnoafrikanac* (ШРХ)

(14) *Аустро-Угарска* (СРЈА); *Mala Azija* (ШРХ)

(15) *Атлантски океан, Атлантски оџеан, Атлантик; Бајкалско језеро, Бајкал; Јадранско море, Јадран* (СРЈА); *Tih ocean, Pacifik; Kaspijsko jezero; Baltik; Jadran* (ШРХ)

(16) *Антарктик, Арктик* (СРЈА); *Gobi, Kalahari* (ШРХ)

(17) *Црно море – Црноморац, Сахара – Сахарац* (СРЈА); *Crno more – Crnomorac, Sahara* (ШРХ)

(18) *Метохија – метохијски – Метохијац*, али *Косово – косовски* (СРЈА); *Kosovo – Kosovljanin – kosovski* (ШРХ)

На плану третмана језичке варијације СРЈА је у односу на ШРХ био, мора се рећи, много објективнији. Настојао је – не успијевајући, дакле, сваки пут (§ 20) – да у леме, поред тзв. источних варијаната, укључи и тзв. западне (§ 19). У том му се погледу може замјерити једино због чињенице да ни приближну позорност није обратио на јатовске варијанте (§ 21), које су као унутарсрпске ваљда морале бити важније како корисницима тако и издавачу. Творбеним је дублетима, с друге стране, указао дужну пажњу (§ 22), претјеравши у једном примјеру (§ 23), који се додуше, као такав, налази чак и у ПМСХ.

(19) *Крићанин, Крећанин; Кипранин, Ципранин; Персијанац, Перзијанац; Шпанац, Шпањолац*

(20) само *Румун, Швајцарац, Јермен(ин)*

(21) само *Белорус, Немац*

(22) *Византинац, Бизантинац, Визанћанин, Бизанћанин; Самарија – Самарићанин, Самаританац; Котари – Котаранин, Котарац; Банија – Банијац, Бановац*

(23) *Шкотска – Шкотланђанин, Шкот, Шкоћанин*

Обрађујући творбену варијацију, аутори РСЈА нису истицали примјере код којих она доводи до значењских разлика, дакле паронимије, што – мислимо – представља крупнију ману њиховог лексикографског поступка. Паронимске парове у неким случајевима аутори РСЈА нису ни навели, прескочивши или морфолошки једноставнији члан, који упућује на етнос (§ 24), или његов парњак, који означава демос (§ 25), а одговарајуће нормативистичке опаске нема чак ни у примјерима гдје су наведена оба члана (§ 26). Такве опаске, штавише, нема ни код једног облика женског рода који је, мада неуобичајен, очито забиљежен као паронимски – да би се, као етнонимски, и облички разликовао од макроетнонимског (§ 27).

(24) *Авганистан, Афганистан – Авганистанац, Афганистанац*

(25) *Таџикистан – Таџик*

(26) *Србин, Србијанац; Арабљанин, Арапин; Фландријац, Фламанац*

(27) *Словенац – Словенкиња (умјесто системног, а и уобичајеног Словенка)*

Похвално је стога што су аутори ШРХ паронимске парове знатним дијелом пописали уз досљедну примјену парентеза *pripadnik naroda* и *državljanin* (§ 28). У неким примјерима то, ипак, није учињено (§ 29), нарочито ако је посриједи паронимија условљена, како смо је назвали у одјелку 5.6.2, протезањем народа у времену (§ 30).

(28) *Srbin : Srbijanac, Kazah : Kazahstanac, Kirgiz : Kirgistanac, Uzbek : Uzbekistanac, Turkmen : Turkmenistanac, Tadžik : Tadžikistanac, Afgan : Afganistanac, Azer : Azerbajdžanac*

(29) само *Indijac, Arapin, Tatarin*; и *Bosanac* и *Bošnjak*, али без парентеза

(30) *Dalmacija – Dalmatinac : Dalmat (pov.)*, али *Iberija – Iber, Normandija – Norman*, а с друге стране *Ligurija – Ligurijac, Burgundija – Burgundijac*

Није похвално, с друге стране, што вјероватно у сусрет захтјевима не само дијела нормативиста него и многобројних корисника који у стандардном језику увијек прижељкују одлучна рјешења, ШРХ излази сувише малим бројем творбених дублета. И на мјестима гдје су наведена два варијантна облика један је, као нестандардни, обиљежен звјездицом (§ 31). Нормативистичке тенденције ауторâ – очигледне, нпр., у тежњи да се суфикс *-ан(а)ц* потисне што више (§ 32) – у неким случајевима штавише резултирају неуобичајеним облицима (§ 33), а у једном и погрешно изведеним (§ 34).

(31) *Vačvanin/Vačlija**, *Istranin/Istrijan**

(32) *Belgijac, Venezuelac* (ШРХ) : *Белгијанац, Венецуеланац* (СРЈА), али *Padovanac* (ШРХ) : *Падовљанин* (СРЈА)

(33) *Kordun – Kordunac* (умјесто уобичајеног *Кордунаш*), *Vanovina – Vanovinas* (умјесто уобичајеног *Банија – Банијац*, евентуално *Бановац*, према застарјелом *Бановина*)

(34) *Karibi – Karipćanin* (ваљда би требало, ако је уопште потребно, *Карибљанин*)

Како су аутори ШРХ били нереални у сузбијању дублетизма житељских назива, одн. демоетнонима, тако су аутори СРЈА били нереални у семантичкој диференцијацији односних придјева – морфолошки једноставнијег у значењу које одговара хорониму и њему више или мање конкурентног у значењу које одговора житељском називу, одн. демоетнониму (§ 35). У немалом броју случајева такви примјери, ипак, нису наведени као пароними, него као синоними (§ 36), а у неколика је наведен, напротив, само један члан пара, и то онај који је мање обичан или необичан (§ 37), па и погрешан (§ 38).

(35) *афрички* – Африка, *африкански* – Африканац; *амерички* – Америка, *американски* – Американац; *венецулски* – Венецуела, *венецуелански* – Венецуеланац; *боливијски* – Боливија, *боливијански* – Боливијанац; *бачки* – Бачка, *бачвански* – Бачванин (али само банатски, и према Банат и према Банаћанин)

(36) *трачки*, *тракијски*; *падовски*, *падовански*; *етиопијски*, *етиопски*; *марокански*, *марочки*; *мексикански*, *мексички* (али само *корзикански* и *костарички*)

(37) само *фурланијски* (без уобичајеног *фурлански*), *фенички* (без обичнијег *феничански*), *левантски* (без обичнијег *левантински*)

(38) *никарагвински* (умјесто *никарагвански*, вјероватно усљед штампарске грешке јер је у наставку ипак *Никарагванац*, *Никарагванка*)

8.7. ОБРАДА ЕТНОНИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ РЈЕЧНИЦИМА

На српском (и хрватском) језику доскора није било рјечникâ у којим су имена свих свјетских држава пописана са одговарајућим житељским називима (и демоетнонимима). Најприје је таква публикација објављена у нама најсроднијем, словеначком језику, под покровитељством Географског института Словеначке академије знаности и умјетности, а под насловом *Slovenska imena držav* (Kladnik–Perko 2013). Тек је потом, угледајући се на њу, колектив ангажован од Лексикографског завода „Мирослав Крлежа“ приредио рјечник *Hrvatski egzonimi, I: Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika* (Crljenko i dr. 2016). Поступке обраде у тим двјема публикацијама овдје анализирамо како бисмо и у српској средини подстакли израду сличне књиге, увјерени да би њен значај за језичку стандардизацију и културу, али и опште образовање нације био толики да се не може прецијенити.

Окосницу наведеног словеначког издања чине табеларни чланци насловљени кратким именом сваке свјетске државе стандардизованим у Поткомисији за имена држава при Комисији за стандардизацију земљописних имена Владе Републике Словеније. Испод такве леме предочена је сажета падежна и творбена парадигма, одн. генитив (*rodilnik standardiziranega slovenskega kratkega imena*), локатив (*mestnik standardiziranega slovenskega kratkega imena*) и одговарајући односни придјев (*pridevnik standardiziranega slovenskega kratkega imena*). Локатив је наведен с припадајућим предлогом, нпр. *v Nizozemski / na Nizozemskem*, што је дакако од нормативног значаја, будући да су говорни представници словеначког, а и нашег језика каткад у недоумици који предлог ту ваља употријебити – *на* или у (нпр. *на Тајланду* или у *Тајланду*).

У наставку налазимо и званично име државе на словеначком језику (*slovensko uradno polno ime*), нпр. *Kraljevina Nizozemska*, изворно званично име (*originalno uradno polno ime*) са називима одговарајућег, службеног језика, одн. одговарајућих, службених језика (*jezik(i) uradnega polnega imena*), као и званична имена на енглеском и француском језику (*angleško uradno polno ime*, одн. *francosko uradno polno ime*). Слиједе етимолошки подаци (*etimologija*), нестандардизовано, алтернативно име (*nestandardizirano alternativno ime*), какво је у датом примјеру *Holandija*, затим застарјело или напуштено име (*staro ime*), какво је на другим мјестима *Abesinija* 'Етиопија' или *Perzija* 'Иран' или *Siam* 'Тајска', фигуративно име (*vzdevek*), као и напомене (*opombe*), које садрже разне податке о имену државе и његовој употреби. Обично се такви подаци тичу словеначког језика: „Slovensko ime bi pravzaprav moralo biti *Nizkozemsko*. Alternativno ime *Holandija* ni ustrezno, saj označuje le eno od nizozemskih pokrajin“, док се у појединим чланцима, какав је онај насловљен лемом *Poljska*, искључиво односе на стране језике: „V nekaterih jezikih je ime povsem drugačno, ker izhaja iz imena legendarnega ustanovitelja Leha [...]. Tako se na primer v turščini Poljska imenuje *Lehistan*“.

Посебну вриједност, особито из перспективе истраживачâ који се баве лингвистичком стилистиком и когнитивном лингвистиком, овој публикацији свакако обезбјеђује грађа коју чине фигуративна имена појединих држава. Само мали дио тог материјала већина нас не би

(смјеста) декодирала: *dežela na sončni strani Alp* 'Slovenija', *dežela modrega neba* 'Mongolija', *prijateljski otoki* 'Tonga', *dežela pokončnih ljudi* 'Burkina Faso', *mrtvo srce Afrike* 'Čad'. Већина нам је примјера, наиме, као носиоцима културе која је у саставу међународне и једна од најближих словеначкој, и те како позната или макар јасна: *alpska republika* 'Австрија', *lepa naša* 'Хрватска', *sveta dežela* 'Израел', *zibelka civilizacije* 'Египат', *grobnica cesarjev* 'Афганистан', *mati (Rusija)* 'Русија', *striček Sam* 'Здружене државе Америке', *dežela javorjevega lista* 'Канада', *dežela orlov* 'Албанија', *rdeči zmaj* 'Китajska', *heksagon* 'Франција', *pazduha Afrike* 'Камерун', *solza v Indijskem oceanu* 'Шриланка', *dežela ognja in ledu* 'Исландија', *smaragdni otok* 'Ирска', *žitnica Evrope* 'Украјина', *dežela čokolade in ur* 'Швица', *dežela lego kock* 'Данска', *dežela nogometa* 'Бразилија', *južnoameriška Švica* 'Уругвај', *srednjeameriška Švica* 'Костарика'...

При крају чланака у тој публикацији налазимо податке који су најзначајнији из угла овог рада. Ту су, наиме, пописани житељски називи – мушки (*ime prebivalca*), женски (*ime prebivalke*) и колективни (*ime prebivalcev*) – са одговарајућим генитивом, али без одговарајућег односног придјева: *Nizozemec* (rodilnik *Nizozemca*), *Nizozemka* (rodilnik *Nizozemke*), *Nizozemci* (rodilnik *Nizozemcev*).

Варијаната је мање него што се очекује: *Mehičani/Mehikanci*, *Litvanci/Litovci*, *Gruzijci/Gruzinci*, *Moldavijci/Moldavci*, *Somalci/Somalijci*. На паронимију се не указује: *Kirgistanci/Kirgizi*. Прави се етноними, штавише, углавном не наводе – ако се разликују од демоетнонимâ – али се сваки пут могу ишчитати из етимолошке секције. Уп. нпр. сљедеће житељске називе и с њима повезане биљешке о поријеклу имена државе:

Kazahstanci : „Ime države, poimenovane po domačinskem ljudstvu *Kazaki*, je skovanka iz turške korenske besede *qazaq* v pomenu *nomad* in iranske pripone *-stān* v pomenu *dežela*“

Afganistanci : „Država je poimenovana po avtohtonih prebivalcih *Afganih*, katerih imenu je pridana končnica *-stan*, kar je star perzijski izraz za državo“

Bangladeševci : „Ime iz leta 1971 v bengalskem jeziku pomeni *dežela Bengalcev* in je zloženka izrazov *bangla* v pomenu *Bengalci* in *desh* v pomenu *dežela*“

Mongolci : „Država je poimenovana po avtohtonem ljudstvu *Mongoli*, katerih ime izhaja iz mongolske korenske besede *mengu* ali *mongu* v pomenu *hraber, nepremagljiv*“

Хрватски приручник (Срљенко и др. 2016) структуром умногоне опонаша словеначки, па га нећемо приказивати; то је, уосталом, на нашем језику већ учињено (Ћилаш-Ћимпрага 2016). Приказаћемо само његово онлајн издање (Срљенко и др. 2020), које је у знатно већој мјери лингвистичка публикација. И у његовим чланцима, наиме, налазимо дијелове релевантне за наш савремени стандард: скраћено име државе са изворним обликом, карактеристичне чланове падежне парадигме: генитив и локатив, карактеристичне чланове творбене парадигме: односни придјев и житељске називе (§ 1), а спорадично – у дијелу *Naromena* – и разговорно и стога нестандардно име државе (§ 2). Али не налазимо дијелове који су са становишта синхронијске лингвистике начелно ирелевантни, попут званичних имена. Ако су државе истакнутије, та се имена ипак помињу, али у дијелу *Bilješka* (§ 3), као и напуштена имена (§ 4).

(1) *Kosovo* – Земљописни објект: држава; Изворно име: *Kosova* (*Kosovë*), *Kosovo*; Језик изворнога имена: албански, српски; Генитив: *Kosova*; Локатив: *u Kosovu*; Односни придјев: *kosovski*; Етник (м. р., ж. р., мн.): *Kosovljanin, Kosovljanka, Kosovljani*; Генитив етника (м. р., ж. р., мн.): *Kosovljanina, Kosovljanke, Kosovljana*⁴¹⁵

⁴¹⁵ Овај чланак нисмо изабрали зато што је типичан, него управо зато што је атипичан. Иако донекле можемо да разумијемо одлуку да се он уопште уврсти, будући да су уврштена и чланци насловљени именима других самозваних држава (нпр. *Turska Republika Sjeverni Cipar*), није нам јасна одлука да се поред обичног *na Kosovu* и обичнијег *Kosovaca, Kosovka* нормирају необично *Kosovљанин, Kosovљанка* и неприродно у *Kosovu*. Дублетно је, нпр., *u/na Islandu, u/na Kubi, u/na Tajvanu*.

(2) Ponekad se razgovorno i pogriješno za cijelo Ujedinjeno Kraljevstvo rabi ime *Velika Britanija* (što je ime jednog, najvećeg otoka).

(3) Premda je u službenoj uporabi MVEP-a [Министарства иностраних и европских послова] lik *Ruska Federacija*, zbog uvriježene uporabe kraćega lika preporučuje se ime *Rusija*.

(4) U hrvatskoj tradiciji rabilo se i ime *Misir*, koje potječe od arapskoga *Miṣr* (današnje službeno ime države), semitskoga podrijetla, sa značenjem »grad«, »država«, koje se u prilagođenom obliku zadržalo u nekim jezicima (npr. turski *Misir*, indonezijski *Mesir*).

Ријеч је о дијелу који је доминантно етимолошки, али у наставку такве садржине редовно налазимо и паронимијске опаске (§ 5). „Редовно“ значи да их налазимо и у примјерима код којих се не очекују (§§ 6–7), а очекивањима су супротна и ограничења која се паронимијској опасци, као нужно нормативистичкој, стављају на основу узуса (§ 8).

(5) Država je dobila ime po narodu koji je nastanjuje (*Kirgistan*: »zemlja Kirgiza«). Kirgizi su najbrojniji narod u zemlji. Drugi dio složenice, *-stan*, u perzijskom jeziku znači »mjesto, zemlja, država«. Ime naroda najčešće se izvodi od kirgiskoga *kyrk* (četrdeset), a odnosi se na broj plemena koja je ujedinio legendarni Manas, ili od turkijskoga *kir* (stepa) i *gizmek* (lutati). [...] Valja razlikovati ime naroda, *Kirgizi*, od imena državljana, *Kirgistanci*.

(6) Valja razlikovati ime naroda, *Bengalci*, od imena državljana, *Bangladešani*.

(7) Valja razlikovati ime keltskih plemena, *Belgi*, od imena državljana, *Belgijci*.

(8) Uz etnonime *Srbini/Srpkinje/Srbi*, za imena državljana rjeđe se rabe i likovi *Srbijanac/Srbijanka/Srbijanci*.

ЗАКЉУЧАК

Преглед литературе на српском, руском и енглеском језику показује да се етнонимијом, одн. укупношћу именâ нација (и регионалних заједница), ни наша ни инострана лингвистика, мимо неколика индивидуална прегнућа, нису бавиле систематски, а ни у задовољавајућој мјери, те да се о етнонимици као потпуно конституисаној дисциплини још не може говорити упркос чињеници да је први зборник радова из те истраживачке области објављен већ 1970. г. Уколико је неопходно указати на разлоге таквог стања, усуђујемо се рећи да је до њега можда довела управо природа етнонимâ као предмета истраживања. Због његовог лингвистички неповољног положаја, у процјепу између ономастичког и лексичког фонда, тај су слој језичких јединица из вида, чини се, губили и ономастичари, вјероватно подразумијевајући да је ријеч о заједничким именицама, и лексиколози, вјероватно подразумијевајући да је ријеч о властитим именицама, тј. именима.

Ако пренебрегнемо могуће недостатке начелног става не само лингвистâ него и научникâ уопште, да се не лађају проблема који нису у њиховој превасходној надлежности, можемо констатовати да занемарујући етнонимију нису гријешили ни ономастичари ни лексиколози. Том слоју, наиме, што потврђује управо овај рад, ни пропријални ни апелативни карактер заиста нису изражени толико да бисмо његове јединице могли окарактерисати било као (права) имена, било као (праве) заједничке именице. Међу властите именице етноними, додуше, јасно спадају преко своје не само дијахронијски него и синхронијски примарне службе – упућивања на цио народ – али се и у тој служби, којој одговара облик *plurale tantum*, они вишеструко разликују од правих имена.

Прво, ако је властитим именицама једно од кључних разликовних обиљежја ограничена замјенљивост синтаagmaма с „номенклатурним термином“, одн. експлицитаном архисемом, као што се каткад тврди врло убједљиво, онда етноними и јесу и нису имена, јер су одговарајуће синтагме код њих трансформисане из координираних у субординиране (*српски народ* умјесто **народ Срби*), а осим тога без стилских и прагматичких ограничења (својствених употреби сваке синтагме типа *земља Србија*).

Друго, етнонимима су творбене парадигме неупоредиво богатије него свим осталим ономастичким категоријама, укључујући хорониме, који се накнадно често уплићу у творбене парафразе етнонимских деривата (*српски* 'који се односи на Србе, али и Србију'). Поред дериватâ који црпу цјелокупно значење етнонимâ, у одговарајућим парадигмама могу се штавише наћи, додуше рјеђе, и деривати који црпу само (поједине) конотативне компоненте и који су, стога, посебно корисни за проучавање предрасуда о појединим народима (и регионалним групама). Вјероватноћа такве творбе расте из семантичких разлога код појединих врста ријечи, попут прилога за начин (*шалити се*, нпр., *лалински* 'простодушно, безазлено', одн. *ерски* 'шеретски, објешењачки') и описних придјева (*цигански* 'беспосличарски', *цинцарски* 'ситничарски', *левантински* 'превртљив') у односу на односне придјеве истог облика, па и из прагматичких и стилских разлога код појединих образаца, попут извођења именица суфиксима *-лук*, *-ија*, *-итина* (*циганлук/циганија* 'непоштен посао или поступак', *цинцарлук/цинцарија* 'грамзивост; малограђанштина', *балканитина* 'културна заосталост') у односу на извођење суфиксима *-ство* (*циганство*, *цинцарство*, *балканство*, у истом значењу, али у употреби много рјеђе) и *-изам* (*византинизам/бизантинизам* 'лицемјерје, лукавство; подмукло понашање'), или попут извођења глагола суфиксима *-чити* и *-исати* (*циганчити/циганисати* 'тражити, просити мољакајући, досађујући') у односу на извођење суфиксом *-ити* (*цинцарити* 'погађати се око цијене, цјенкати се').

И не само то, код етнонимâ (и хоронимâ) творбене се парадигме богате и дан-данас, што се нарочито огледа у извођењима која – као дометање форманта *-изација* уз актуелизацију само конотативних компонената етнонимског значења – одражавају савремене тенденције у расту лексичког фонда. За разлику од твореница наведених у претходном пасусу – које су обиљежене као народске или разговорне, евентуално књишке – малочас поменуте, наиме, одликују говор мас-медија и његову тежњу ка све експресивнијем, прецизније пејоративнијем изражавању, с обзиром на размјерно мали удио неологизама који су позитивно конотирани, утолико што означавају процесе међународне сарадње и сваковрсног напретка (*скандинавизација, бенелуксизација*), одн. веома велики удио оних које су негативно конотирани, утолико што означавају процесе међународне изолације (*албанизација, румунизација*), губитка суверености (*курдизација, јерменизација*) и, нарочито често, пропасти мултиетничког друштва праћене туђинским мијешањем (*иракизација, авганистанизација, либанизација, боснизација, косовизација, украјинизација*).

Трећи и с лексиколошког становишта најзначајнији низ појединости којим се етноними разликују од осталих или правих имена јесу њихове ономасиолошке и семасиолошке особености. Прије свих чињеница да улазе у односе меронимије/таксонимије („*Словени* су породица народâ коју чине *Руси, Пољаци...*“), а знатно рјеђе полисемије (*Пруси* ’један од ишчезлих балтских народа’ : *Пруси* ’становништво једне од историјских држава њемачког народа’), те синонимије, макар у ширем смислу, са секундарним јединицама које су обиљежене било као разговорне (*Цигани* : *Роми*) било као књишке (*Аромуни* : *Цинцари*). Чак и ако би се неки примјери таквих појава нашли међу хоронимима, не би се нашли примјери антонимије, који су и међу етнонимима, додуше, без обзира на аутоматско извођење, употребно ограничени, и уопште, и у формалном погледу, гдје им конкуришу одговарајуће преоблике, нпр. *неалбанско становништво* (КиМ), *неалбански живаљ* (КиМ) и сл., умјесто знатно рјеђег *неалбанци*.

Нарочито се у именослову, па ни у хоронимији, не би нашли паронимски парови, који су етнонимији и те како својствени, толико да је њихово усвајање битан задатак наставе српског као матерњег језика и међупредметних корелација с наставом географије и историје. О броју таквих парова на неки начин, уосталом, свједочи и чињеница да се међу њима могу уочити најмање три типа – тип који чине назив за савремене становнике неке регије и име старог народа или племена по којем је та регија обично названа (*Иберијци* : *Иберци/Ибери, Лигуријци* : *Лигури, Норманђани* : *Нормани, Бургоњци*, одн. *Бургунђани* : *Бургунди*, па и *Неретвани* : *Неретљани*), тип који чине име народа оснивача државе и назив за све становнике те државе (*Казаси* : *Казахстанци, Авгани/Авганци* : *Авганистанци, Индуси* : *Индијци*), и тип који чине име народа што живи у више држава и назив за становнике државе у којој је тај народ титуларни (*Азери* : *Азербејџанци, Бенгалци* : *Бангладешани, Малајци* : *Малежани*, па и, макар у регионално обиљеженој употреби, *Срби* : *Србијанци*).

Фитонимији и зоонимији, као слојевима који се без расправе сматрају апелативним или макар „номенским“, етнонимија се највише приближава при испољавању аутотаксонимије, одн. аутомеронимије, тј. примјерима именâ која упућују и на групу народа и на народ који је у тој групи најистакнутији, обично због масовности (уп. нпр. зоониме *мачка* ’врста *Felis catus*’ и *мачке* ’породица *Felidae*’). *Реторомане*, рецимо, у ужем смислу представља само народ који се каткад назива и *Романши*, а у ширем – група народâ која, поред Романша, обухвата и Ладине и Фурлане. Под *Монголима* се може подразумевати не само народ оснивач Монголије, чије је једнозначно али рјеђе име *Халха Монголи*, него и група народа коју чине и Бурјати, Ојрати, Калмици и др. *Иранцима* се називају и држављани Ирана, и његова највећа етничка заједница (каткад *Персијанци* или *Фарси*), и породица у коју, поред те заједнице, улазе и Курди, Осети, Таџици, Паштуни, Белуци...

Осим (ауто)меронимије и полисемије, сви су ови односи, укључујући (ауто)таксонимију (дакле, и синонимија и антонимија, а дијелом и паронимија и деривација) ономасиолошки, дакле смисаони. Према томе, етноними и у функцији именовања располажу

некаквим смислом, а смисао (као лексичко или рјечничко значење, одн. значење у ужем смислу) начелно не одликује имена, него апелативе.

Четврти и с граматичког становишта најзначајнији низ појединости којим се етноними разликују од осталих или правих имена јесу њихове деклинацијске особености. Иако они јединске облике граде само у својој и дијакхронијски и синхронијски секундарној служби – означавања појединих припадника датог народа – и иако се таква обиљеженост јединине манифестује тематским наставком *-ин* (али само у етнонимијском језгру, одн. у случају народа који су били, а знатним дијелом и остали централни у наивној слици свијета овдашње говорне заједнице), не може се, наиме, занемарити чињеница да једински облици код етнонимâ постоје (док код хоронимâ начелно не постоје), нити чињеница да је значење тих облика у когнитивном погледу веома тијесно повезано са основним, *plurale tantum* значењем, толико да га аутори наших референтних рјечника – без обзира на то како насловљавају одговарајући чланак, множинском или јединском лемом – обрађују уједно са значењем праве множине (а не као аутори руских, у другом чланку).

И не само то, јединска је парадигма у семасиолошкој структури етнонимâ врло истакнута, штавише много истакнутија од основне, множинске, утолико што управо она представља исходиште разних изведених значења: од оних која настају помаком на основу инференцијалне семе – као професионални, конфесионални и социјални називи, па и ознаке дијалекатске припадности, типа ¹*влах* 'сточар (об. романског поријекла, у односу на ратаре, об. словенског, тј. српског поријекла)', ²*влах* 'православац (у односу на католике и муслимане)', ³*влах* 'сељак (с копна или из залеђа, у односу на становнике острва, одн. приморских градова)', ⁴*влах* 'досељеник (ново)штокавац (у односу на старосједиоце који су чакавци или кајкавци или староштокавци)' – преко оних која настају механизмом метафоре (као *самарићанин* 'милосрдна особа' или *вандал* 'особа склона скрнављењу'), до оних која настају механизмом синегдохе (*Србин* 'сви Срби', нпр. у исказу „Србин је слободар“), нарочито значајних, иако стилски обиљежених, стога што се развијају регуларно, али без могућност развоја у супротном смјеру (множина *Срби* ни у једној употреби не означава појединца).

У (шире схваћеној) етнонимији механизме развоја вишезначности и иначе разликујемо по стилским и прагматичким обиљежјима добијених примјера, а нарочито по регуларности. Метафора је, тако, размјерно ријетка, а примјери су јој махом (осим двају горенаведених, гдје се етнонимско значење умногоне истрло) народски или разговорни и пејоративни: *циганин* 'бескућник, скитница', *цинцарин* 'тврдица, шкртац'. Метонимија је још рјеђа, а примјери су јој, мада без прагматичких обиљежја, углавном маркирани као народски, одн. застарјели (*Грци* 'народ, али и његова земља', умјесто стандардног *Грчка*) или регионални (*Бјелопавлићи* 'племе, али и његов предио', умјесто стандардног *Бјелопавлићка равница*).

Механизми који укључују и дериватолошке чиниоце, с друге стране, могу бити регуларни. Мимо ријетких усамљених примјера – какви су *Американац* '1. човјек из Сједињених Америчких Држава, одн. (разг.) Америке; 2. (потенц.) човјек из Америке (као континента)' или *Словенка* '1. жена Словенац; 2. (потенц.) жена Словен' – понављање творбеног обрасца одликује регуларност, рецимо у свим примјерима гдје одговарајућим механизмом уз житељско значење настаје и значење личног или породичног поријекла (*Црногорац* '1. становник Црне Горе. 2. онај који потиче из Црне Горе'). Помаци на основу инференцијалне семе, како смо их овдје назвали, такође могу бити регуларни, када одговарајућим механизмом од првобитно житељског значења настаје демоетнонимско (*Црногорац* '1. становник Црне Горе. 2. држављанин Црне Горе'), или нерегуларни, када одговарајућим механизмом од првобитно етнонимског значења настају разна значења обиљежена као народска, одн. застарјела или регионална, попут конфесионалног (*шокац/латин* 'католик', *Турчин* 'муслиман') или професионалног (*циганин* 'ковач', *цинцарин* 'крчмар'). Најрегуларнији је механизам који смо назвали творбеним повратком основи, код којег за етнонимским значењем настаје житељско (*Нијемац* '1. припадник одговарајућег

народа; 2. становник Њемачке'), одн. – али само у ђачком жаргону – значење лица које је овладало одговарајућим језиком (*нијемац* 'наставник њемачког као страног').

Иако се као чинилац који треба да пресуди шта су они – властите или заједничке именице – код етнонимâ неријетко помиње конотација (в. нпр. Суперанская 1978: 83), она такву улогу нема нити може имати, будући да све категорије именâ, нарочито оних која називамо прецедентним, и иначе могу конотирати, и то све више и више што су прецедентнија и прецедентнија. Аналогно томе, и етнониме разликујемо по степену конотативности, утолико што у српском језику, нпр., највише конотирају имена народâ који су нам блиски, стога што живе с нама (у истој држави) или поред нас (у сусједним државама), одн. стога што се у Европи или свијету истичу моћу и утицајем, било политички, било економски, било културно. Опаска да је тај слој језичких јединица, назвасмо га етнонимијским језгром, размјерно узак (према огромном мноштву народâ Земљиног шара) и стога недовољан да би се на основу њега закључивало о цијелој категорији, није примјерена из најмање два разлога: зато што о категорији увијек говоримо понајприје мислећи на њене (нај)истакнутије представнике, а и зато што о сваком народу (осим оних за које никад нисмо чули, али колико је таквих природних врста само међу биљкама и животињама) његујемо некакве представе (макар о географском положају и раси), а онда, по природи ствари, и предрасуде (нпр. о нивоу културне, економске и политичке развијености).

Да се етноними по размјерама предрасуда које изражавају међусобно веома разликују, показали смо примјеном и налазима двију истраживачких метода: једне засноване на анализи тзв. системских чињеница (у првом реду података о значењу метафорички употријебљених етнонима, етнонимских деривата попут описних придјева и прилога за начин, фразема и устаљених поређења која садрже етнониме и њихове деривате, те минималних устаљених текстова, одн. пословица, тј. сентенци и апофтегми) и једне засноване на анализи грађе из говора, прецизније на интернету ексцерптираних примјера употребе тзв. таутолошких фразеосхема, типа *Срби ко Срби*, с јукстапонираном објаснидбеном клаузом (нпр. „никако да се сложе“). Прву методу реконструкције, спонтано развијену међу многобројним представницима когнитивне лингвистике, назвали смо термином који је увела уралска ономастичка школа, *ономасиолошким портретом*, а другу смо развили сами, па смо је сами и назвали – *псеудокомпарацијским портретом*.

Будући да се псеудокомпарацијски портрети народâ састоје од савремених стереотипа, а ономастиолошки од стереотипâ конзервираних у претходним нараштајима, налазе одговарајућих истраживачких метода могли смо упоређивати не само квалитативно и квантитативно него и у погледу развојног правца. Захваљујући њима закључили смо, наиме, да су ономастиолошки портрети пљоснати и претежно тамних тонова у случају хетеропортрета, одн. свијетлих у случају аутопортрета, а псеудокомпарацијски веома рељефни и разних тонова независно од тога који народ одсликавају, наш или неки страни. Из тог закључка извели смо један далекосежнији: да је енциклопедијско знање, одн. знање о свијету, говорних представника српског језика све шире и дубље, те да се и припадници разних народа све мање доживљавају као априорно непоуздани, одн. лажљиви и превртљиви, а све више онакви каквима заиста јесу или каквима се – што је вјероватније – само чине на основу понашања и поступака у разним дјелатностима јавно опажљивих исхода – у политици, економији, култури, спорту...

Једно се, ипак, није промијенило. Све народе свијета свијест нашег човјека (и, вјероватно, сваког другог), мада све мање (у етнолингвистичком смислу) наивна, и даље доживљава као монолитне, што је у пуном сагласју с Олпортовим начелом најмањег напора (и осталим увидима когнитивних наука). И даље су, другим ријечима, сви припадници једног народа за нашег човјека у основи исти (али, вјероватно, само док се не докаже супротно) и такви су не само сада, у овој генерацији, него су били и биће увијек, у свакој претходној, одн. слједећој генерацији. То, ипак, не значи да су наши млађи, псеудокомпарацијски и старији, ономастиолошки портрети осталих народа у сваком примјеру потпуно подударни. Доказали смо да макар један, грчки, није такав. У споју, два увида на која је указано у овом пасусу дају

један закључак: да се наивно поимање нације, у терминима савремених друштвених теорија, макар код нас може назвати *есенцијализмом* и *рекурентним перенијализмом*. И тај је закључак, мислимо, макар у семантичком-прагматичком домену, најважнији допринос овог истраживања.

На пољу језичке стандардологије овај је рад значајан утолико што показује да је примјерâ адаптацијске и творбене варијантности у етнонимији много више него што се обично мисли, па и међу именима народа и регионалних група што се ипак помињу, мада ријетко, не само у стручним текстовима него и у текстовима шире намјене (*Фризи : Фрижани : Фризијци, Карели : Карелци : Карелијци, Тибетанци : Тибетани, Кастиљанци : Кастиљци, одн. Галисијци : Галицијци, Фарци : Ферци : Фарерци : Ферјарци : Феројци, Фурлани : Фријули*). У овом су раду, осим тога, дубље размотрена мјерила која утичу на нормирање наведених примјера, а указано је и на третман који бисмо им морали дати у одговарајућим приручницима, нарочито правописима и правописним рјечницима. Оспорени су, ипак, покушаји сувишних нормативних интервенција на узусу, нпр. оних којим се пориче значај положаја датог имена или назива у етнонимији српског језика, а посебно њему одговарајућег људства у нашој колективној свијести (такав је, нпр. налог да се умјесто облика *Танзанијци* употребљава облик *Танзанци*).

Начети су и проблеми извођења житељских назива и демоетнонима од вишечланих хоронима, који се одликују или паратаксом (*Антигванац ← Антигва и Барбуда, Тринидаћанин ← Тринидад и Тобаго*) или хипотаксом (*Емираћанин ← Уједињени Арапски Емирати, Саудијац ← Саудијска Арабија*). У извођењу односних придјева указано је на чињеницу да се код новијих образовања, обично од имена мањих и(ли) мање познатих земаља и регија, често – и то без икакве, рекло би се, разлике у значењу – задржавају формант *-иј-* из хоронима (*етиопијски : етиопски, ломбардијски : ломбардски*), формант *-ан-* из житељског назива (*костарикански : костарички, корзикански : корзички*), оба форманта понаособ (*индонезијски : индонежански, андалузијски : андалужански : андалуски*), или оба форманта заједно (*аустралијански : аустралски, сицилијански : сицилски*), па и на чињеницу да је таква тежња „додатног“, унеколико редувантног морфолошког обиљежавања природна и да је стога не треба сузбијати нормативним интервенцијама.

На пољу металексикографије значај овог рада огледа се у анализи и коментарима обраде етнонимикона референтних, посебно Матичиних рјечника, а нарочито у препорукама које су дате како би се реализација будућих лексикографских пројеката код нас једним дијелом убрзала, олакшала и, по могућству, унаприједила. Уочено је да су леме и дефиниције етнонимикона унутар појединих наших рјечника углавном једнообразне, а и да је идеологизација дефиниција, нарочито упадљива у рјечницима који су објављени у социјалистичко доба, напуштена. Множинска лема за имена народâ, којом се одликује Шестотомник, као много пута критиковано рјешење, оvdје је напротив брањено и, надамо се, одбрањено, не само помоћу аргумента економичности (одн. чињенице да једнинска лема етнонимâ у ужем смислу нужно доводи до незграпне дефиниције), који је изнио и један од аутора, М. Пешикан, него и помоћу аргумента тзв. природности (одн. чињенице да су множински облици етнонимâ у ужем смислу и дијахронијски и синхронијски старији од једнинских, да једнинске облике неки, попут етнонимâ *Англи* и *Ненци*, и немају, те да се многи други, за старе и малобројне народе, па и породице народâ, нпр. *Романи*, у тим облицима ријетко употребљавају). Двије дефиниције за називе житеља физиографских и(ли) административних цјелина (’становник те и те регије; онај који је пореклом из те и те регије’) умјесто једне (’човек из те и те регије’), као рјешење којим се одликује Једнотомник, мада до сада није критиковано, ми критикујемо, али само условно – утолико што није прикладно рјечнику малог обима, него вишетомним рјечницима, укључујући РСА, из којег је очигледно и преузето.

Што се тиче избора семантичких обиљежја, као извјесно најделикатнијег проблема у рјечничкој обради етнонимâ, указали смо на она која су обавезна и најчешће се јављају у анализираним дефиницијама, као упореднолингвистичко и географско (*Грци* ’индоевропски

народ чија већина живи на крајњем југу Балканског полуострва и сусједним острвима'), и она која су необавезна, те често изостају, мада би их требало навести ако су активна у творби осталих рјечничких јединица, укључујући фраземе (*Руси* 'највећи словенски народ...'; уп. устаљено поређење (*имати/бити кога*) као *Руса*). За обиљежја која представљају дио етнонимске конотације, а нарочито су активна у творби ријечи и помацима механизмом метафоре (као код лема *Цинцари* и *Цигани*), по узору на московску семантичку школу, а у дјелимичном складу с тзв. новом осјетљивошћу, предложили смо накнадно, парентетично навођење, у својству образложења одетнонимске денотације и њој одговарајуће дефиниције, и ограђивање помоћу неодређене замјенице, евентуално експлицитне напомене да је ријеч о наслијеђеном стереотипу: 'онај који је склон тврдичлуку или цјенкању, одн. мољакању или превари (као што су неки Цинцари, одн. Цигани) / (као што су по традиционалним предрасудама Цинцари, одн. Цигани)'

У дефинисању имена за породице и групе народа предложена је екстензивнија примјена екстензионалних дефиниција, којим се набрајају сви или само (нај)репрезентативнији представници категорије (*Нордијци* 'група народа коју чине Данци, Швеђани...'). У избору географског обиљежја предложена је чешћа употреба физиографских имена умјесто административних, тј. чешће описивање територије коју дати народ насељава (што је горе учињено поводом леме *Грци*) умјесто именовања државе у којој је он титуларни. Такав предлог образложен је дериватолошким аргументом, одн. чињеницом да се творбено млађе по правилу дефинише творбено старијим (лема *Грчка* преко леме *Грци*, а не обратно). Указивањем на неке примјере лексикографске макроструктуре другачије од алфабетске предложена је и шира примјена тематске обраде етнонимâ с хоронимима (нпр. у форми рјечничког додатка) и специјализоване обраде у посебним рјечницима (какви су рјечници житељских назива).

Првенствено проблеме који се тичу рјечничке обраде – попут разликовања стилских и прагматичких обиљежја појединих етнонима или разликовања њихове застарјелости у читавом стандардном језику и њихове застарјелости у општем фонду – требало је да рашчисти и стилистичко поглавље. У њему је, рецимо, указано на чињеницу да надимачки етноним *Јенки* 'Американац' (за разлику од нпр. етнонима *Јуда* 'Јеврејин') није обавезно пејоративан, као ни надимачки етноним *Шваба/Швабо* 'Нијемац', одн. на чињеницу да је прагматички учинак обију јединица заправо условљен ситуационим контекстом, док су им стилска обиљежја стална (данас су обје, наиме, маркиране као жаргонске, мада им је поријекло различито – народско у случају јединице *Шваба/Шваба*, а књишко у случају јединице *Јенки*). Што се тиче застарјелости појединих етнонима у општем фонду стандардног језика, констатовано је да име *Израиљ*, нпр., није застарјело у читавом стандардном језику, мада народ на који оно упућује, без обзир на епоху о којој је ријеч, данас називамо другачије (*савремени Јевреји*, *стари Јевреји*), него да је регистарски обиљежено, тј. везано за библијски текст и његову критику. За историографски регистар везана су, с друге стране, не само имена ишчезлих народа (попут Авара), која би се могла назвати историзмима, него и имена народа који и данас постоје, али су током повијесног развоја прошли кроз фундаменталне промјене (као Грци и Мађари). Отуда леме *Израиљ*, *Хелени* и *Угри* рјечници не би смјели маркирати квалификатором *арх.*, па ни квалификатором *ист.*, него напоменама које одређују домен употребе, а дефиницији се обично придружују међу заградама (*Угри* 'Мађари (у опису историјских периода прије 1918. г.)').

Иако је највише развојне нивое етнонимика досегла, посебно у Русији и Бугарској, бавећи се терминолошким проблемима, и ту је овај рад дао оригиналан допринос. Досадашње класификације кориговане су логички – експлицитним указивањем на свакако коришћене критеријуме, потом увођењем категорија за које је ионако постојало празно мјесто и, само мјестимично, преименовањима чија је једина сврха што системнија терминологија. Тако је у класичној подјели етнонимâ по поријеклу указано на два критеријума – мјерило именовача или именоватеља (према којем се ове јединице дијеле не ендоетнониме: *Роми*, *Аромуни...* и егзоетнониме: *Цигани*, *Цинцари...*) и мјерило природе

етимона (према којем се ове јединице, ако потичу од именâ, дијеле на антропоетнониме, нпр. *Турци Османлије*, и топоетнониме, нпр. *Украјинци*). Друга подјела допуњена је, осим тога, категоријама етнонимâ који су овдје названи пејзажним (*Пољаци*, па и *Бјелоруси* исх. 'западни Руси') и етнонимâ који су овдје названи портретним (*Македонци* исх. 'кошчати', *Саконци* исх. 'они који носе мач, одн. бодеж'), што је између осталог обезбиједило потпун оквир сваког будућег прегледа различитих етимолошких тумачења истог етнонима (рецимо имена *Словени*, које је тумачено и као портретни етноним, и као пејзажни етноним, и као топоетноним, чак и као антропоетноним, чиме су могуће варијације исцрпене, због чега се у будућности не може очекивати неко рјешење које од понуђених битније одступа у мотивацији). Подјела етнонимâ по предмету именовања допуњена је, с друге стране, категоријама *демоетнонима*, којим се именују тзв. демоси, тј. заједнице грађана одређене државе (*Швајцарци*), и *фиктоетнонима*, којим се именују етноси измишљени у књижевноумјетничке и друге сврхе (*Атлантићани*). Први је термин уведен тако да се не наруши изражајни обичај који се дјелимично развио под утицајем англистике, гдје се житељски називи све чешће одређују као *демони*, док је други термин уведен умјесто термина који нису ни заживјели, као термин *псеудоетноним*, који би се могао извести по узору на аналогну терминологију у ОСТСО, или термин *лажуетноним*, који би се могао извести по узору на еквивалентну лему у *Енциклопедији бугарске ономастике*.

Иако је макар у погледу систематичности описа, тројног и из угла чисте, теоријске лингвистике (граматика – семантика – прагматика) и из угла примијењене лингвистике (ономастичка терминографија – једнојезична лексикографија – језичка стандардологија), овакав рад на пољу етнонимике, посебно српске, нешто сасвим ново, он не показује да лингвистика (код нас) заостаје, него баш напротив да је сада зрела толико да су њеним истраживачима на ред дошли мање хитни задаци, а онда и појаве занемариване стога што у својој врсти нису прототипске, него граничне. Проучавајући такве, прелазне појаве, у приступу који се већ уобичајио под називом *фази лингвистика*, и аутор овог рада и многе његове колеге доприносе не само тако што научном наслеђу додају нова сазнања него и тако што преиспитују и усавршавају она наслијеђена, нпр. о томе шта су заправо заједничке и властите именице и гдје је, ако се о њој уопште може говорити, граница између њих.

БИБЛИОГРАФИЈА

10.1. ПРАВОПИСИ, РЈЕЧНИЦИ, ЛЕКСИКОНИ И ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ (као публикације навођене акронимом)

- АНС 2006: Mirela Ferera, *Narodi sveta* (prev. Milena Milosavljević), Novi Sad: Pravoslavna reč – Međunarodni istraživački institut za kulturu.
- БРЭ: *Большая российская энциклопедия*, I–XXXVI, Москва: Научное издательство «Большая российская энциклопедия», 2004–2017.
- БСЭ: *Большая советская энциклопедия*, I–XXX, Москва: Издательство «Советская энциклопедия», ³1969–1978.
- ВЛЕ: *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larousse (dopunjeno srpsko izdanje)*, I–V, Beograd: Mono i Manjana, 2011.
- ВРХ: *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (ur. Ljiljana Jojić), Zagreb: Školska knjiga, 2015.
- ЕРНЈ: Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (völlig neu bearbeitet von Elmar Seebold), De Gruyter, ²⁵2011.
- ЕРРЈ: Макс, Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV (перев. и доп. О. Н. Трубачев), Москва: Прогресс, ²1986/87.
- ЕРХЈ: *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika* (ur. Ranko Matasović), I– II, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016–2021.
- ЕРХСЈ: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (прпр. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke), I–IV, Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- ЕСХС: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка* (ур. Станоје Станојевић), I–IV, Загреб: Издавачка књижара „Библиографски завод“, 1925–1929.
- ЕХЛЗ: *Hrvatska enciklopedija (mrežno izdanje)*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, <<https://www.enciklopedija.hr/>>.
- КЕЈ: Dejid Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika* (prev. Gordana Terić i dr.; прпр. Boris Hlebec i dr.), Beograd: Nolit, [1996].
- ЛНС 1984: Petar Vlahović, *Narodi i etničke zajednice sveta*, Beograd: Vuk Karadžić, 1984.
- ЛНС 2001: Миле Недељковић, *Лексикон народа света: Човечанство 2000*, Београд: СКЗ – Службени лист СРЈ, 2001.
- ЛРСВ: *Древняя Русь в средневековом мире: Энциклопедия* (ред. Е. А. Мельникова и В. Я. Петрухин), Москва: Ладомир, 2014.
- ЛССВ: *Лексикон српског средњег века* (прпр. Сима Ћирковић и Раде Михаљчић), Београд: Knowledge, 1999.
- МАС: *Словарь русского языка в четырех томах*, Москва: Русский язык, ²1981–1984.
- МПЕ: *Мала енциклопедија*, I–III, Београд: Просвета, ⁴1986.
- МР: Милош Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником*, Београд: Аполон, ²1990.
- НОР: Мирослав Николић (2000), *Обратни речник српскога језика*, Нови Сад: МС – Београд: Институт за српски језик САНУ – „Палчић“.
- ОАР: *Орфографически академически ресурс «Академос»*, Москва: Институт руског језика им. В. В. Виноградова, <<https://orfo.ruslang.ru/>>.
- ОЕР: *The Oxford English Dictionary*, I–XX, Oxford: Clarendon, ²1989.
- ООС: *Одлуке Одбора за стандардизацију српког језика: Поводом 20 година од оснивања* (прпр. Вељко Брборић и др.), Београд: НМ либрис – Одбор за стандардизацију српког језика, 2017.

- ООТ: *List of Key Onomastic Terms / Liste Onomastischer Schlüsseltermini / Liste des mots-clefs en Onomastique*, <<https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>>.
- ОСТСО: Божидар Видоески и др., *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1983.
- ПМСХ: *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад: МС – Загреб: МХ, 1960.
- ПРШ: Милан Шипка, *Правописни речник српског језика са правописно-граматичким саветником*, Нови Сад: Прометеј, ²2012.
- ПСЈ 1993: *Правопис српскога језика* (прир. Митар Пешикан и др.), Нови Сад: МС, 1993.
- ПСЈ 2010: *Правопис српскога језика*, Нови Сад: МС, ²2010.
- РБЕ: *Речник на българският език*, I–(XV), София: Българска академия на науките, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – Издателство „Проф. Марин Дринов“, 1977–(2015).
- РГВ: *Речник српских говора Војводине* (ред. Драгољуб Петровић), I–IV, Нови Сад: МС, ²2019.
- РГУ: Ратомир Цвијетић, *Речник ужичког говора* (ред. Милорад Симић), Београд: Службени гласник, 2014.
- РЖА: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, Београд: Zepher Book World, ²2005.
- РЖГ: Borivoj Gerzić, *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*, Beograd: SA, 2012.
- РЖИ: Petrit Imami, *Beogradski frajerski rečnik*, Beograd: NNK International, ³2007.
- РЖС: Tomislav Sabljak, *Rječnik hrvatskoga žargona*, Zagreb: Profil, ³2013.
- РИБ: Franjo Iveković i Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I–II, Zagreb: [ауторско издање], 1901.
- РЈА: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- РКТ: *Rečnik književni termina* (ур. Dragiša Živković), Beograd: Institut za književnost i umetnost – Nolit, ²1992.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI. Нови Сад: МС (I–III и Загреб: МХ), 1967–1976.
- РМХ: *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, I–(II), Zagreb: MH – Novi Sad: MS, 1967–(1967).
- РНРОГ: Ђорђе Оташевић, „Нове и незабележене речи, I“. *HJ*, 33/1–2 (1999): 173–184.
- РНРОМ: Ђорђе Оташевић, *Мали речник нових речи*, Београд: Алма, 2008.
- РНРОС: Ђорђе Оташевић, *Речник нових и незабележених речи (сажето издање)*, Београд: Алма, 2008.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–(XXI), Београд: Институт за српск(охрватск)и језик САНУ, 1959–(2020).
- РСГ: Johannes Hoops, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* (ред. Rosemarie Müller et al.), XXXIII, Berlin – New York: Walter de Gruyter, ²2006.
- РСЈ: *Речник српскога језика* (ур. Мирослав Николић), Нови Сад: Матица српска, ²2011.
- РСР: Иван Клајн и Милан Шипка (³2008), *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- РСС: Ђ[уро] Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, I, Биоград: Државна штампарија, 1863.
- РССл: *Słownik starożytności słowiańskich*, V, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1975.
- СГЕ: Alexander Sitzmann & Friedrich Grünzweig, *Die Altergermanischen Ethnonyme: Ein Handbuch zu ihrer Etymologie*, Wien: Fassbaender, 2008.
- СЕ: *Српска енциклопедија*, I–(III), Нови Сад: МС, Београд: САНУ – Завод за уџбенике, 2010–(2021).
- СОТ: Ђорђе Оташевић, *100 ономастичких термина*, Београд: Алма, 2020.
- СР 1818: Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч: [ауторско издање], 1818.

- СР 1852: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч: [ауторско издање], 1852.
- СРЈА: Ранко Јовановић и Лаза Атанацковић, *Систематски речник српскохрватскога језика*, Нови Сад: МС, ²1980.
- ССКЈ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–II, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ²2014.
- ТСЕ: Т. Ф. Ефремова, *Современный толковый словарь русского языка в трех томах*, Москва: АСТ, 2005.
- ТСК: *Большой толковый словарь русского языка* (ред. С. А. Кузнецов), Санкт-Петербург: Норинт, ²2000.
- ТСУ: *Толковый словарь русского языка*, I–IV (ред. Д. Н. Ушаков), Москва: Советская энциклопедия, 1935–1940.
- ФРМ: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- ФРО: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј, 2012.
- ХЈП: *Hrvatski jezični portal*, Zagreb: Naklada „Znanje“ – Sveučilišni računarski centar, <<https://hjp.znanje.hr/>>.
- ХЈИ: *Hrvatski pravopis* (ur. Željko Jozić), Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013.
- ХЈМ: Lada Badurina i dr., *Hrvatski pravopis*, Zagreb: МН, ²2008.
- ШР: Mirjana Jocić i Vera Vasić, *Školski rečnik standardnog srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika*, I–(II), A–(Po), Novi Sad: Zavod za izdavanje užbenika – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta, 1988–(1989).
- ШРВ: *Školski rječnik terminoloških višestrukosti*, II: *Istorija (povijest) i geografija* (ur. Milan Šipka), Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 1979.
- ШРХ: *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga, 2012.

10.2. ЛИТЕРАТУРА

- Авагјан, Карина (2017). *Стереотип странаца у језичкој слици стварности Руса и Срба*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду (ментор: Људмила Поповић).
- Агеева, Р. А. (2000). *Какого мы роду-племени? Народы России: Имена и судьбы*, Москва: Academia.
- Агеева, Р. А. (2009). «Уральская ономастическая школа». *Современная топонимика* (ред. А. В. Барандеев), Москва: Наука, 297–316.
- Ајдачић, Дејан (2017). „О Јежију Бартмињском“. *Словославија: Етнолингвистика и поредбена фразеологија*, Београд: Алма, 61–71.
- Антоловић, Михаел (2017). *Историографија и политика: Интелектуална биографија Фридриха Мајнекеа*, Београд: Albatros plus – Институт за европске студије.
- Апресјан, Ју. Д. (1974). *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*, Москва: Наука.
- Апресјан, Ју. Д. (1988). «Прагматическая информация для толкового словаря». *Прагматика и проблемы интенциональности* (ред. Н. Д. Арутюнова), Москва: Институт языкознания АН СССР, 7–44.
- Апресјан, Ју. Д. (1995). «Коннотации как часть прагматики слова (лексикографический аспект)». *Избранные труды*, II: *Интегральное описание языка и системная лексикография*, Москва: Языки русской культуры, 156–177.
- Апресјан, Ју. Д. (2006). «Основные принципы и понятия системной лексикографии». *Языковая картина мира и системная лексикография* (ред. Ју. Д. Апресјан), Москва: Языки славянских культур, 33–74.
- Арефьев, А. Л. (2012). *Русский язык на рубеже XX–XXI веков*, Москва: Центр социального прогнозирования и маркетинга.

- Арутюнов, С. А. (2010). «Заключение Института этнологии и антропологии РАН об этнониме *Черкес*». <<https://aheku.net/articles/russian/etnografiya/cherkesy>>, 12. 12. 2022.
- Балкански, Тодор и Цанков, Кирил (²2016). *Енциклопедия на българската ономастика*, Велико Търново: Университетско издателство „Св. Кирил и Методий“.
- Баранов, А. Н. и Добровольский, Д. О. (²2014). *Основы фразеологии*, Москва: Флинта.
- Барјактаровић, Мирко (1984). *Ровца – етнолошка монографија*, Титоград: ЦАНУ.
- Бартл, Петер (2001). *Албанци од средњег века до данас* (прев. Љубинка Миленковић), Београд: Клио.
- Бартмињски, Жежи (2011). *Језик – слика – свет: Етнолингвистичке студије* (прев. Марта Бјелетић), Београд: Словославија.
- Бартмињски, Жежи (2019). „О профилисању појмова с тачке гледишта когнитивне етнолингвистике“. *О вредностима у српском језику*, II (ур. Дејан Ајдачић), Београд: Алма, 7–36.
- Белић, А[лександар] (1923). *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Белић, Александар (1952). „Југославија’ и сродне изведене речи“. *НЈ*, 3/9–10: 287–290.
- Березович, Е. Л. (2006). «О явлении лексической ксеномотивации». *Вопросы языкознания*, 55/6: 3–20.
- Березович, Е. Л. и Гулик, Д. П. (2002). «Ономасиологический портрет ‘человека этнического’: Принципы построения и интерпретации». *Встречи этнических культур в зеркале языка* (ред. Г. П. Нешиченко и др.), Москва: Наука, 232–253.
- Березович, Е. Л. и Кучко, В. С. (2017). «Еще раз об этимологии рус. *мазурик* ‘мошенник’ (в свете культурно-языкового образа мазура в славянских традициях)». *Slověne*, 6/1: 413–448.
- Березович, Е. Л. и Рут, М. Э. (2000). «Ономасиологический портрет реалии как жанр лингвокультурологического описания». *Известия Уральского государственного университета*, 17: 33–38.
- Благојевић, Милош (2007). „Арбанаси у светлости најстаријих српских извора“, *ЗбМСИ*, 75–76: 7–22.
- Блатешић, Александра (2016). „Компарација етнонима ‘turco’ и ‘Турчин’ у италијанској и српској фразеологији и паремиологији“. *Језици и културе у времену и простору*, V (ур. Снежана Гудурић и Марија Стефановић), Нови Сад: Филозофски факултет, 27–36.
- Бован, Владимир (1989). „Пословице“. *Народна књижевност Срба на Косову и Метохији*, II, Приштина: Јединство, 297–308.
- Богдановић, Димитрије (2006). *Књига о Косову* (прир. Радован Самарџић), Београд: СКЗ.
- Богдановић, Маријана (2015). „О концепту ЕВРОПА у савременом српском језику и култури“. *О вредностима у српском језику*, I (ур. Дејан Ајдачић), Београд: Алма, 98–124.
- Богдановић, Недељко (2008). „Трагови Рома у топонимији“. *Теме*, 32/1: 77–83.
- Бошковић, Радосав (1978). „’Србљи’ и ’Срби’“. *ЗбМСФЛ*, 21/1: 23–25.
- Брборић, Бранислав и др. (1999). *Картотека језичких недоумица*, Београд: Одбор за стандардизацију српског језика.
- Брборић, Вељко (2009). „Називи насељених места, њихови етници и ктетици у правописним речницима српског језика“. *НССВД*, 38/1: 327–339.
- Брборић, Вељко (2013). „Писање етника и ктетика у Правопису и Правописном речнику“. *НССВД*, 42/3: 75–84.
- Бубало, Ђорђе (2006). „Средњовековни архив манастира Врањине (прилог реконструкцији)“. *Стари српски архив*, 5: 243–276.
- Бубало-Живковић, Милка и Гатарић, Драгица (2021). *Географија за осми разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Будимир, Милан (1952). „ΕΛΛΑΣ – ΕΛΛΗΝ““. *ЗбРВИ*, 1: 17–28.

- Будинчић, Валентина (2020). „О надимцима фудбалских репрезентација у српском језику у светлу англицизације и језичке норме“. *СЈ*, 25: 647–659.
- Букумирић, Милета (2015). *Ономастика централног Косова*, Београд: Одбор за ономастику САНУ.
- Булыгина, Т. В. и Шмелев, А. Д. (1997). «Парадоксы идентификации». *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*, Москва: Языки русской культуры, 497–513.
- Васильева, Н. В. (2012). «Ономастические исследования в России в. 2008–2010. гг.». <<http://onomastyka.uni.lodz.pl/mkos-co-mks/rosja>>, 12. 12. 2020.
- Васильева, Н. В. (2014). «О координировании ономастической терминологии». *Филология*, 2/1: 373–377.
- Велер, Ханс-Улрих (2002). *Национализм – историја, форме, последице* (прев. Томислав Бекић), Нови Сад: Светови.
- Величко, А. В. (2016). *Когда есть о чём поговорить : Предложения фразеологизированных структур в русском языке*, Санкт-Петербург: Златоуст.
- Вемић, Мирчета (2005). *Етничка карта дела Старе Србије према путопису Милоша С. Милојевића 1871–1877*, Београд: Географски институт „Јован Цвијић“.
- Вернадски, Георгије (2013). *Кијевска Русија* (прев. Урош Миљивојевић), Београд: Утопија.
- Виноградов В. В. (1977). «Толковые словари русского языка». *Лексикология и лексикография: Избранные труды*, Москва: Наука, 206–242.
- Влајић-Поповић, Јасна (2017). „Етимологија српског језика данас (уз осврт на јуче и поглед ка сутра)“. *ЈФ*, 3–4: 137–161.
- Вукић, Маја и Лончар, Александра (2009). „Однос између фитонима и етника/етнонима са истом мотивном основом“. *Прилози из филолингвистике*, V (прир. Јордана Марковић), Ниш: Филозофски факултет, 29–57.
- Вуковић, Гордана (2000). „Етници женског рода у епској поезији“. *ЈФ*, 56/1–2: 241–248.
- Вуковић, Гордана и Недељков, Љильана (1983). *Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета.
- Вучетић, Радина (2016). „Речник с проблематичним речима: Случај забране Московљевићевог Речника“. *Годишњак за друштвену историју*, 23/1: 65–82.
- Вучковић, Марија (2004). „Поринта ’Турчин’ у тајним занатлијским језицима“. *СЈ*, 9: 417–427.
- Георгиев, В. И. (1958). *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию: Родственные отношения индоевропейских языков*, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Георгијевић, Светозар (1981). „О проблемима патронима, етника и ктетика у српскохрватском језику“. *ОП*, 2: 123–142.
- Глигоријевић, Ивана (2020). „Истраживање етнокултурних стереотипа на примеру стимулуса ’Турци’ и ’Турчин’ у асоцијативном тесту“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 50/1: 129–145.
- Гортан-Премк, Даринка (²2004). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике.
- Гортан-Премк, Даринка (2017). „Српска лексикографија данас“. *ЈФ*, 73/3–4: 291–313.
- Горяев, С. О. и Спиридонов, Д. В. (2016). «Итоги и перспективы ономастической науки: Взгляд из Оксфорда». *Вопросы ономастики*, 13/2: 190–218.
- Григорьев, В. П. (1959). «Так называемые интернациональные сложные слова в современном русском языке». *Вопросы языкознания*, 8/1: 65–78.
- Грищенко, А. И. (2006). «Принципы составления словаря экспрессивных этнонимов русского языка». *Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры* (ред. В. М. Мокиенко и др.), Москва: Элпис, 707–710.

- Грищенко, А. И. (2010а). «Социокультурная дифференциация современной русской экспрессивной этнонимии (социальный, региональный и идеологический аспекты)». *Преподаватель XXI век*, 8/2: 316–321.
- Грищенко, А. И. (2010б). «О некоторых проблемах лексикографирования экспрессивных этнонимов русского языка». *Слово – словарь – словесность: Текст словаря и контекст лексикографии* (ред. В. Д. Черняк), Санкт-Петербург: САГА, 206–211.
- Грищенко, А. И. (2011а). «Лексическое значение этнонима – семантическое уравнение с двумя неизвестными». *Функциональная семантика и семиотика знаковых систем*, I (ред. В. Н. Денисенко и др.), Москва: Российский университет дружбы народов, 437–443.
- Грищенко, А. И. (2011б). «Ономастический статус этнонимов и категория (не)одушевлённости». *Русский язык в школе*, 98/9: 61–67.
- Грищенко, А. И. (2012а). «К новейшей истории слова ‘россияне’». *Русский язык в научном освещении*, 23: 119–139.
- Грищенко, А. И. (2012б). «Между ‘русскими’ и ‘россиянами’: Современная русская публицистика в поисках новых этнических номинаций». *Вестник Новосибирского государственного университета*, 11/11: 124–131.
- Грищенко, А. И. (2012в). «Термин ‘россияне’ в современной русской речи (семантический и прагматический аспекты)». *Valoda dažādu kultūru kontekstā*, 22: 369–374.
- Грищенко, А. И. (2013а). «Сочетаемость атрибутов ‘русский’ и ‘российский’ по данным среднерусского корпуса (XV–XVII в.)». *Древняя Русь: Вопросы медиевистики*, 53: 41–42.
- Грищенко, А. И. (2013б). «Слова ‘россияне’ и ‘казахстанцы’ в русской речи России и Казахстана». *Valoda dažādu kultūru kontekstā*, 23: 370–375.
- Грищенко, А. И. (2013в). «Русские этнонимы и смежные с ними лексические категории в толковых словарях». *Вопросы ономастики*, 15: 146–163.
- Грищенко, А. И. (2014а). «‘Русь – Россия’, ‘русские – россияне’, ‘русский – российский’ в ‘Каталоге митрополитов Киевских’ свт. Димитрия Ростовского». *Slověne*, 3/1: 102–119.
- Грищенко, А. И. (2014б). «Древние фтирофаги и русский экспрессивный этноним ‘колбиты’». *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 59/2: 313–329.
- Грищенко, А. И. (2015а). «Мелиоративные этнонимы в русском и других языках». *Хвала и хула в языке и коммуникации* (ред. Л. Л. Федорова), Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 121–133.
- Грищенко, А. И. (2015б). «Роль самоназвания в формировании общероссийской гражданской идентичности – русские, россияне или нечто иное?». *Языковая политика в сфере образования: Инструмент формирования общероссийской гражданской идентичности*, Москва: НФ «Международные интеграционные технологии», 73–78.
- Грищенко, А. И. (2015в). «Этнонимы и названия жителей в современном русском языке (между этническим и государственным)». *IV Неделя русского языка, российского образования и культуры для российских соотечественников и иностранных граждан в Финляндии*, Москва: Московский педагогический государственный университет, 16–24.
- Грищенко А. И. (2016). «Русский экспрессивный этноним ‘аллаяры’: Современное употребление и проблема этимологии». *Материалы по русско-славянскому языкознанию*, XXXIII (ред. Г. Ф. Ковалев), Воронеж: Наука-юнипресс, 223–231.
- Грковић, Милица (1977). *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић.
- Грковић, Милица (2002). Антропонимја III: Остали типови назива“. *Słowiańska onomastyka – encyklopedia*, I (red. Ewa Rzetelska-Feleszko i Aleksandra Cieślíkowa), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 522–526.
- Грковић, Милица (2017). *Лична имена у српском народу*, Нови Сад: Прометеј.

- Грот, Я. К. (1873). *Спорные вопросы русскаго правописанія отъ Петра Великаго донинѣ: Филологическое разысканіе*, Санктпетербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ.
- Грот, Я. К. (1885). *Русское правописание*, Санктпетербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ.
- Гудков, В. П. (1968). «Новый толковый словарь сербско-хорватского литературного языка». *Советское славяноведение*, 6/6: 113–115.
- Гудков, В. П. (1981). „О сложенем начину компарације у српскохрватском“. *НЈ*, 25/3: 159–161.
- Гудков, В. П. (2009). „О составе словника (вокабулара) однотомного словаря сербского языка: Заметки пользователя“. *Славистика*, 13: 483–487.
- Гудков, Д. Б. (2020). *Прецедентное имя и проблемы прецедентности*, Москва: URSS.
- Гудурић, Снежана (2012). „Ономастичка истраживања у Србији 2007–2011“. <<http://onomastyka.uni.lodz.pl/mkos-co-mks/568-2>>, 12. 12. 2020.
- Гудурић, Снежана (2017). „О неколиким особеним француским траговима у српском“. *Исходишта*, 3: 87–98.
- Гулик, Д. П. (1999). «Вторичные этнонимы и отэтнонимические дериваты английского языка в свете языковой картины мира». *Ономастика и диалектная лексика* (ред. С. Г. Галинова), Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 81–96.
- Дабих, Богдан (2000). „Белешке о категорији јединичности у српском језику“. *НЈ*, 33/3–4: 198–203.
- Данилевский, Н. Я. (2011). *Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому* (ред. Я. А. Белов), Москва: Институт русской цивилизации – «Благословение».
- Делић, Лидија (2016). „Кличе Милош српски поп’јевати’: Концептуализација етнонима у српској епици“. *Срби и српско* (ур. Дејан Ајдачић), Београд: Алма, 50–71.
- Деретић, Наташа (2012). „Појавни облици корупције у средњем веку“. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 46/4: 277–290.
- Детелић, Мирјана (1985). „Пословичко поређење и пословица“. *ЗБМСКЈ*, 33/2: 349–375.
- Дечанац, Сава (1888). „Призрен“. *Братство*, 2: 30–84.
- Джарылгасинова, Р. Ш. (2003). «В. А. Никонов – выдающийся исследователь ономастики». *Репрессированные этнографы*, II (ред. Д. Д. Тумаркин), Москва: Восточная литература, 429–454.
- Дилпарић, Бранислава (2012). „О меронимији“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 42/1: 279–307.
- Дилпарић, Бранислава (2016). *Називи за кућу и њене делове у енеглском и српском језику: Лексичка контрастивна анализа*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Приштини (ментор: Драгана Спасић).
- Динић, Јакша (2008). *Тимочки дијалекатски речник*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Динић, Михаило (1966). „О називима средњовековне српске државе – Склавонија, Србија, Рашка“. *ПКЈИФ*, 32/1–2: 26–34.
- Драгићевић, Рајна (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић, Рајна (2009). „Статус деривационих односа у лексикологији“. *Славистика*, 13: 89–94.
- Драгићевић, Рајна (2010а). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Рајна (2010б). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић, Рајна (2010в). „Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа“. *Анали Филолошког факултета у Београду*, 22: 201–214.

- Драгићевић, Рајна (2013). „Концепт Бога у српским народним пословицама“. *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (ур. Јасмина Грковић-Мејџор и Ксенија Кончаревић), Београд: САНУ, 71–85.
- Драгићевић, Рајна (2017а). „Српска лексикологија данас: Садашње стање и перспективе“. *ЈФ*, 73/3–4: 259–290.
- Драгићевић, Рајна (2017б). „Лексиколошка истраживања Даринке Гортан Премк“. *Путевима речи: Зборник у част Даринки Гортан Премк* (ур. Рајна Драгићевић). Београд: Филолошки факултет, 41–52.
- Драгићевић, Рајна (2018). *Српска лексика у прошлости и данас*, Нови Сад: МС.
- Дрејн, Џон (2003). *Увођење у Стари завет* (прев. Богдана Ђукић), Београд: Клио.
- Дрејн, Џон (2004). *Увођење у Нови завет* (прев. Богдана Ђукић), Београд: Клио.
- Ђорђевић, Кристина (2018). „Етнички стереотипи у српској и словачкој фразеологији“. *Имињата и фразеологијата* (ур. Катерина Велјановска и Биљана Мирчевска-Бошева), Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, 133–145.
- Ђорђевић, Тихомир (1937). „По Доситејевој Албанији“. *ПКЈИФ*, 17/2: 193–213.
- Ђорђевић, Тихомир (1984). „Ко су то Цигани“. *Наш народни живот*, II (прир. Ненад Љубинковић), Београд: Просвета, 293–296.
- Ђорђевић, Петар (1934). „Облик ’Југословен’“. *НЈ*, 2/7: 200–201.
- Ђорђевић, Петар (1937). „Вуков назив ’простонародњи’“. *НЈ*, 6/1–2: 25–28.
- Егерић, Мирослав (1981). „Насиље и толеранција у ’Травничкој хроници’“. *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе* (ур. Драган Недельковић), Београд: Задужбина Иве Андрића, 307–322.
- Ердељановић, Јован (1909). „Братоножићи: Племя у црногорским Брдима“. *СЕЗб*, 12: 451–538.
- Ердељановић, Јован (1926). „Стара Црна Гора: Етничка прошлост и формирање црногорских племена“. *СЕЗб*, 39.
- Ердељановић, Јован (1934). „Старина и значај племенских предања у Срба“. *ЛМС*, 340: 1–13.
- Живковић, Драгиша (²1997). „Вукова борба и српски песнички језик“. *Европски оквири српске књижевности*, I, Београд: Просвета, 188–211.
- Живковић, Тибор (2012). „Неретљани – пример разматрања идентитета у раном средњем веку“. *Историјски часопис*, 61: 11–25.
- Захаренко, И. В. и др. (1997). «Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов». *Язык – Сознание – Коммуникация*, I (ред. В. В. Красных и А. И. Изотов), Москва: Филология, 82–103.
- Ивановић, Милан (2019). „Координиране истозначнице у посланицама Петра I Петровића Његоша“. *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе* (ур. Јелица Стојановић), Подгорица: Друштво чланова МС у Црној Гори – Нови Сад: МС – Бања Лука: Друштво чланова МС у Републици Српској, 299–310.
- Ивановић, Милан (2020). „Којим је то језиком писао Св. Петар Цетињски“. *СЈ*, 25: 563–580.
- Ивановић, Милан (2021). „’Хазари’ или ’Хазарејци’... или можда ’Хазарци’“. *ЈД*, 18: 5–10.
- Ивановић, Милан (2023а). „Шта су шиболетноними и постоје ли они у српском језику“, у штампи.
- Ивановић, Милан (2023б). „Гдје се и кад ’ирваси’ могу назвати ’стоком с истока’: Имена народа и регионалних група у неформалним урбаним варијететима српског језика“, у штампи.
- Ивановић, Ненад (2005). „Значења изведених апстрактних именица у српском језику (на материјалу из Речника САНУ и Речника МС)“. *НЈ*, 36/1–4: 86–99.
- Ивановић, Ненад (2018). „*Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академија наука и уметности“. *Српска лексикографија од Вука до данас* (ур. Милосав Тешић и др.), Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 65–79.
- Ивановић, Ненад (2021). „Лингвистички аспекти филозофске мисли Љубормира Недића (1858–1902)“. *НССВД*, 50/1: 101–108.

- Ивановић, Ненад и Миланов, Наташа (2018). „Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској“. *Српска лексикографија од Вука до данас* (ур. Милосав Тешић и др.), Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 81–95.
- Ивић, Алекса (1905). „Кад је и од кога је Стјепан Вукчић добио титулу ’херцег од св. Саве’?“. *ЛМС*, 230: 80–94.
- Ивић, Алекса (1922). *О српском и хрватском имену*, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Ивић, Павле (1994). „Књижевни језик као инструмент културе и продукт историје српског народа“. *Историја српске културе* (ред. Павле Ивић), Горњи Милановац: Дечје новине – Београд: Удружење издавача и књижара Југославије, 41–51.
- Ивић, Павле (1998). *Целокупна дела, VIII: Преглед историје српског језика* (прир. Александар Младеновић), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле и др. (1994). „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, I: Увод и фонетизам“. *СДЗб*, 40.
- Ивић, Павле и др. (2011). *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига – Службени гласник.
- Игњатовић, Душанка (1973/74). „О сталној рубрици ’Језичке поуке’ у ’Нашем језику’“. *НЈ*, 20/1–5: 41–44.
- Измајлов, И. Л. (2001). «Формирование этнополитического самосознания населения Улуса Джучи: Некоторые элементы и тенденции развития тюрко-татарской исторической традиции». *Источниковождение историји Улуса Джучи (Золотой Орды): От Калки до Астрахани 1223–1556* (ред. М. А. Усманов), Казань: Институт истории АНРТ, 244–262.
- Иорданская, Л. Н. и Мельчук, И. А. (1980). «Коннотация в лингвистической семантике». *Wiener Slawistischer Almanach*, 6: 191–210.
- Исић, Момчило (2017). „Настанак и судбина Речника проф. Милоша Московљевића“. *Токови историје*, 2017/1: 123–153.
- Исхаков, Дамир (2005). *Татары: Популярная этнография*, Казань: Татарское книжное издательство.
- Јанкулов, Борислав (2003). *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, Нови Сад: МС – Панчево: Историјски архив.
- Јашовић, Голуб (2009). „Лични надимци у Угљару код Косова Поља“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 39: 25–40.
- Јовановић, Батрић (2005). *Расрбљавање Црногораца од Стаљина и Тита до „Дукљана“: Духовни геноцид*, Подгорица: Вијеће народних скупштина ЦГ.
- Јовановић, Јована (2016). „Компонента величине као мотиватор погрдног или афирмативног значења лексема којима се именује човек“. *Језик, књижевност, значење: Језичка истраживања* (ур. Biljana Mišić-Ilić i Vesna Lopičić), Niš: Filozofski fakultet, 113–129.
- Јовановић, Јована (2018). *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду (ментор: Рајна Драгићевић).
- Ј[овановић], Љ[убомир] (1897). „’О Арнаутима’, написао Алекса Ђ. Богосављевић, Штампарија Ђорђа Ђорђевића – Мунца у Нишу, 1897“. *Дело*, 16: 322–328.
- Јовановић, Љубомир (1920). „Наше име“. *Нови живот*, 1/10: 289–292.
- Јошић, Неђо (2016). *Вођарска лексика и терминологија у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Караулов, Ю. Н. (1987). *Русский язык и языковая личность*, Москва: Наука.
- К[арацић], В[ук] (1849). „Срби сви и свуда“. *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Беч: [ауторско издање], 1–27.
- Карацић, Вук (1857). *Примјери српско-славенскога језика*, Беч: [ауторско издање].

- Карацић, Стојан и Шибалић, Вук (²1997). *Породице у Дробњаку и њихово поријекло*, Београд: Стручна књига.
- Клајн, Иван (2001). „Србијанци као Индијанци“. *НИН*, 2645 (6. IX): 35.
- Клајн, Иван (2002). „Серијске одреднице и њихова обрада у једнојезичном речнику“. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад: МС – Београд: Институт за српски језик САНУ, 69–82.
- Клајн, Иван (2003). *Творба речи у савременом српском језику*, II: *Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике – Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: МС, 2003.
- Клеут, Марија (2012). „Хердер и Вукова поетика народне књижевности“. *Из Вукове сенке: Огледи о народном песништву*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 117–134.
- Ковалев, Г. Ф. (1982). *История русских этнических названий*, Воронеж: Издательство Воронежского университета.
- Ковалев, Г. Ф. (1991). *Этнонимия славянских языков: Номинация и словообразование*, Воронеж: Издательство Воронежского университета.
- Ковалев, Г. Ф. (1994). «Этнонимия Древней Руси». *Русская ономастика и ономастика России* (ред. О. Н. Трубачев), Москва: Школа-пресс, 283–285.
- Ковалев, Г. Ф. (1999). «Этнонимикон А. С. Пушкина». *Филологические записки*, 12: 147–158.
- Ковалев, Г. Ф. (2000). «Этнонимия 'Слова о полку Игореве'». *Вестник Воронежского государственного университета*, 2: 3–20.
- Ковалев, Г. Ф. (2003а). «О словаре этнических названий народов России». *Славянское языкознание: К XIII Международному съезду славистов* (ред. А. М. Молдован), Москва: Институт русского языка РАН, 113–120.
- Ковалев, Г. Ф. (2003б). *Этнос и имя*, Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета.
- Ковачевић, Милош (2015). *Стилистика и граматика стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Ковачевић, Милош (2019). „Статус атрибутива међу одредбама у словенским језицима“. *НССВД*, 48/1: 5–18.
- Козырев, В. А. и Черняк, В. Д. (²2015). *Лексикография русского языка – век нынешний и век минувший*, Санкт-Петербург: Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена.
- Колар, Јан (1831–1832). „О имену Срб и њговымъ отродцима“, I–III. *ЛМС*, 27: 54 – 60, 28: 19–27, 29: 14–24.
- Колосова, В. Б. (2010). „'Чужие' растения в русских говорах“. *Русская речь*, 44/2: 94–97.
- Коматина, Предраг (2016). „'А од Арбанаса Пилот': Почети политичке историје Албанаца“. *Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви* (ур. Милан Радујко), Београд: Институт за историју уметности Филозофског факултета и Институт за српски језик САНУ – Цетиње: Митрополија црногорско-приморска – Беране: Епархија будимљанско-никшићка, 259–267.
- Коматина, Предраг (2020). „Славянские этнонимы 'Баварского географа': Историко-лингвистический анализ“. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 27/1: 106–137.
- Коматина, Предраг (2021). „О албанском етнониму у средњем веку“. *ЗБРВИ*, 58: 23–38.
- Котта-Рамузино, Паола (2019). «'Мужик как мужик': Об одной сравнительно-тавтологической конструкции в русском языке». *Scando-Slavica*, 65/1: 42–61.
- Красных, В. В. и др. (1997). «Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации». *Вестник Московского университета*, 3: 62–75.
- Крысин, Л. П. (2013). «Словари современного русского языка». *Славянская лексикография* (ред. М. И. Чернышева), Москва: Азбуковник, 542–563.
- Крюков, М. В. (1984). «'Люди', 'настоящие люди' (к проблеме исторической типологии этнических самоназваний)». *Этническая ономастика* (ред. Р. Ш. Джарылгасинова и В. А. Никонов), Москва: Наука, 6–12.

- Кузмановић-Јовановић, Ана (2020). *Социолингвистичка историја Ибериског полуострва и иберороманских језика*, Београд: Филолошки факултет.
- Куртовић, Есад (2009). *Радосалићи – примјер „једнократних презимена“ средњег вијека*, Београд: Историјски институт.
- Лазих-Коњик, Ивана (2021). „Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, 'Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce'”, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020, 548 стр.“. *ЈФ*, 77/2: 253–265.
- Лазих-Коњик, Ивана и Ристић, Стана (2020). „Концепт НАРОД у речницима српског (српскохрватског) језика“. *Гласник Етнографског института САНУ*, 68/2: 453–466.
- Лалевих, Богдан и Протић, Иван (1903). „Васојевићи у црногорској граници“. *СЕЗб*, 5: 513–610.
- Лалевих, Миодраг (²1979). *Српскохрватски у мом џепу*, II: *Наш правопис*, Зајечар: РОГИД „Зајечар“.
- Лалевих, Миодраг (²1980). *Српскохрватски у мом џепу*, III: *Наша колебања*, Зајечар: РОГИД „Зајечар“.
- Лалевих, Миодраг (1983). *Речник српскохрватскога књижевног језика Матице српске – анализе и напомене*, Београд: [ауторско издање].
- Лигорио, Орсат (2022). *Праисторија грчког језика: Приручник историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику*, I, Београд: Филозофски факултет.
- Лома, Александар (1981). „Прилог проучавању античког слоја у хидронимији северозападне Србије“. *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca*, Ljubljana: Odbor za onomastiko SAZU, 101–113.
- Лома, Александар (1997). „‘Дрвоједи’“. *Кодови словенских култура*, II: *Храна*, Београд: Клио, 153–162.
- Лома, Александар (2002). *Пракосово: Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Лома, Александар (2008). „Стилске и социолингвистичке равни прасловенског језика – речник и творба речи“. *ЗбМССл*, 73: 241–257.
- Лома, Александар (2012). „О имену села Паштрића“. *Колубара*, 22: 145–153.
- Лома, Александар (2013). *Топонимија Бањске хрисуље: Ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именовних образаца*. Београд: Одбор за ономастику САНУ.
- Лома, Александар (2014а). „Незнани Лашко и лажни Власи: О називима 'Влашић' и 'Влашчић' у Подгорини“. *Колубара*, 24: 117–124.
- Лома, Александар (2014б). „Историјска топонимија рудничког краја“. *Рудник – шапат висина* (ур. Борисав Челиковић), Београд: Службени гласник, 537–571.
- Лома, Александар (2016). „О имену Срби“. *Срби и српско* (ур. Дејан Ајдачић), Београд: Алма, 7–18.
- Лома, Александар (2018). „Стрп. 'себрь', с.-х. заст. 'с(р)ебар' у општесловенском и индоевропском контексту“. *ЗбМССл*, 93: 9–46.
- Лома, Миодраг (2014). „Хердерове идеје и јужнословенски препород“. *ЗбМСКЈ*, 62/2: 437–465.
- Ломпар, Весна (2016). *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Љубоја, Гордана (2001). *Етнички хумор XX века у хумористичкој штампи Србије*, Београд: Етнографски музеј.
- Магомедов, М. Г. (2005). *История аварцев*, Махачкала: Дагестанский государственный университет.
- Мадиева, Г. Б. и Супрун, В. И. (²2016). *Теоретические основы ономастики*, Алматы: Қазақ университеті.

- Мајков, А. (²1876). *Историја српскога народа* (прев. Ћ. Даничић), Биоград: Државна штампарија.
- Маринковић, Ивана и Јовановић, Јована (2012). „О проблему полисемантичке структуре лексема из класе етника у српском језику“. *Језици и културе у времену и простору*, 1 (ур. Снежана Гудурић), Нови Сад: Филозофски факултет, 463–473.
- Марјановић, Милица (2007). „Етноними са негативном експресивном конотацијом“. *Шездесет година Института за српски језик САНУ* (ур. Срето Танасић), Београд: Институт за српски језик САНУ, 109–118.
- Марјановић, Саша (2017). *Поредбене фраземе с компонентом сомте/као у француском и српском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду (ментор: Михаило Поповић).
- Марјановић, Саша (2022). „Корпусна анализа поредбене фраземе ’као бела лала‘“. *НССВД*, 51/1: 283–297.
- Маројевић, Радмило (1989). „О етимологији топонима ’Косово’ и етника ’Косовац’ и ’Косовар‘“. *ОП*, 10: 63–65.
- Маројевић, Радмило (1991). *Ћирилица на раскрићу векова: Огледи о српској етничкој и културној самосвести*, Горњи Милановац: Дечје новине.
- Маројевић, Радмило (1992). „р҃сь и сръблѣ (прилог реконструкцији њихове узајамне историје)“. *ЗБМСФЛ*, 35/1: 27–32.
- Маројевић, Радмило (2005). „Проблеми ономастичке реконструкције“. Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац: Критичко издање и текстологија* (ред. Радмило Маројевић), Подгорица: ЦИД, 229–260.
- Маројевић, Радмило (2007). „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (2)“ [приказ књиге]. *СЈ*, 12: 501–600.
- Маројевић, Радмило (2010). „Још неке иновације у творби и новине у дериватолошком опису српског језика“. *НССВД*, 39/1: 83–96.
- Маројевић, Радмило (2012). „Турци, Бошњаци – или Срби исламске вјероисповијести?“. *О Србима муслиманске вероисповести* (прир. Момчило Суботић), Београд: Институт за политичке студије – Матица српска у Дубровнику, 171–185.
- Маројевић, Радмило (2016). „Проблеми ономастичке реконструкције“. Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма: Критичко издање и текстологија* (ред. Радмило Маројевић), Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 227–245.
- Маројевић, Радмило (2017). „Проблеми ономастичке реконструкције“. Петар II Петровић Његош, *Биљезница – Ноћ скупља вијека: Критичко издање и текстологија* (ред. Радмило Маројевић), Подгорица: ЦИД, 379–392.
- Маројевић, Радмило (2020). „Проблеми ономастичке реконструкције“. Петар II Петровић Његош, *Шћепан Мали: Критичко издање и текстологија* (ред. Радмило Маројевић), Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 493–522.
- Матић, С[ветозар] (1958). „О облику ’Србљи‘“. *НЈ*, 9/1–2: 47–53.
- Меликјан, В. Ю (2013). *Синтаксическая фразеология русского языка* [Електронный ресурс], Москва: Флинта.
- Мечковская, Н. Б. (2019). «Номинативный и коммуникативный уровни языковой структуры: В какой мере им присущи свойства воспроизводимости и идиоматичности единиц?». *Труды Института русского языка РАН*, 20: 147–158.
- Микетић, Сања и Ратковић-Стевовић, Јелена (2013). „Реакције испитаника из Косовске Митровице на етнониме као речи-стимулусе“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 43/1: 107–123.
- Милановић, Александар (2006). „Статус појма и термина ’лексички архаизам’ у србистици“. *НССВД*, 35/1: 293–303.
- Милановић, Александар (2007). „Статус појма и термина ’историзам’ у србистици“. *НССВД*, 35/3: 87–99.

- Милановић, Александар (2018). „Лексички архаизмоиди тј. псеудоархаизми у савременом српском језику“. *НССВД*, 47/3: 87–101.
- Милановић, Александар (2019). „Статус онима страног порекла у славеносрпском језику“. *НССВД*, 48/1: 103–114.
- Милин, Милена (2003). „Питање илирске компоненте становништва југоисточног дела Доње Паноније у савременим истраживањима“. *Balkanica*, 32–33: 49–60.
- Милојевић, Милош (1872). „Общи листъ“. *Гласник Српског ученог друштва*, 35: 1–103.
- Милорадов, Дејан и др. (2016). *Орнитолошки речник: Имена птица*, Нови Сад: МС.
- Милосављевић, Бојана (2021). „Парентезе у лексикографској дефиницији“. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* (ур. Стана Ристић и др.), Београд: Институт за српски језик САНУ, 189–203.
- Милосављевић, Вера (1998). „Потиснуто име ’Србијанац’“. *Србистика*, 1/2–3: 75–81.
- Милосављевић, Тања (2016). „Лексичкосемантичка група именица са хиперсемом ’национална и верска припадност’ у српском призренском говору“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 46/4: 23–48.
- Милосављевић-Годоровић, Марија и Спасојевић, Марина (2011). „О колокацијским везама у фитонимији“. *Савремена проучавања језика и књижевности*, II/1 (ур. Милош Ковачевић), Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 67–77.
- Милошевић-Ђорђевић, Нада (2002). „Исходишта Вукове поетике“. *Казивати редом: Прилози проучавању Вукове поетике усменог стварања*, Београд: Рад – КПЗ Србије, 11–21.
- Милутиновић, Драгутин (1896). „Из ’Србијанке’ Симе Милутиновића: ’Дивотник’ са коментаром“. *Годишњица Николе Чутића*, 16: 87–174.
- Митровић, Милован и Петровић, Сретен (¹⁶2008). *Социологија за III разред стручних школа и IV разред гимназије*, Београд: Завод за уџбенике.
- Мокиенко, В. М., ред. (³2005). *Русская фразеология (историко-этимологический словарь)*, Москва: Астрель – АСТ – Люкс.
- Московљевић, Милош (1958). „Погрешна употреба неких назива“. *НЈ*, 9/5–6: 154–157.
- Московљевић, Олга, прир. (1998). *Књига на ломачи: Како је уништено дело др Милоша Московљевића*, Београд: Никола Пашић.
- Мршевић-Радовић, Драгана (2004). „’Дужан као Грчка’“. *Братство*, 8: 225–228.
- Мршевић-Радовић, Драгана (2007). „Из историје фразеологизама: ’моловани Турци’ и ’глинени голубови’“. *Митолошки зборник*, XVI: *Тема – академик Мирослав Пантић* (ур. Миодраг Стојановић), Рача – Београд: Центар за митолошке студије Србије, 193–199.
- Мршевић-Радовић, Драгана (2008). *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мурко, Матија (1929). „Ко је stvorio ’Jugoslovene’ i ’Jugoslaviju’“. *Нова Европа*, 19/2: 47–60.
- Недельковић, Војин (1999). „Име руже јерихонске“. *ЈД*, 9: 22–25.
- Недельковић, Саша (2003). „Етноантрополошке дилеме у више димензија: Пример Египћана у Београду“. *Традиционално и савремено у култури Срба* (ур. Драгана Радојичић), Београд: Етнографски институт САНУ, 309–327.
- Недић, Љубомир (2000). *Филозофски списи* (прир. Илија Марић), Београд: Плато.
- Нещименко, Г. П. (2003). «Памяти выдающегося чешского ученого Милоша Докулила». *Вопросы языкознания*, 52/2: 122–131.
- Николина, Н. А. (1984). «Структурно-семантические особенности предложений ‘Жизнь есть жизнь’». *Предложение как многоаспектная единица языка* (ред. В. В. Бабайцева), Москва: Московский педагогический государственный институт им. В. И. Ленина, 38–46.
- Николић, Коста и Цветковић, Срђан (2014). *Срби и Албанци на Косову и Метохији 1912–1990*, Београд: Институт за савремену историју.
- Николић, Мирослав (1995/96). „Недеклинабилне именице у српском језику“. *НЈ*, 30/1–5: 15–43.

- Николић, Мирослав (1998). „Срби и Србијанци“. *ЈД*, 5: 13–15.
- Никонов, В. А. (1970). «Этнонимия». *Этнонимы* (ред. В. А. Никонов), Москва: Наука, 5–33.
- Новаковић, Стојан (1891). „Село: Из дела 'Народ и земља у старој српској држави'“. *Глас СКА*, 24.
- Новокмет, Слободан (2020). *Називи животиња у српском језику: Семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Обрадовић, Радмила (2005). „Етноними у српским народним пословицама и изрекама“. *Српска слободарска мисао*, 34: 141–149.
- Оранский, И. М. (1960). *Введение в иранскую филологию*, Москва: Издательство восточной литературы.
- Оташевић, Ђорђе (2012). „Термин 'политичка корекност'“. *Лингвистичке атуелности*, 20: 19–32.
- Оташевић, Ђорђе (2016). „Школски речници“. *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа* (ур. Стана Ристић и др.), Београд: Институт за српски језик САНУ, 289–304.
- Оташевић, Ђорђе (2017). „Класификација школских речника српског језика“. *Путевима речи: Зборник у част Даринки Гортан Премк* (ур. Рајна Драгићевић). Београд: Филолошки факултет, 313–324.
- Павловић, Звездана (1990). „Анализа имена река у сливовима Србије у којима је видан румунски утицај“. *ОП*, 11: 73–89.
- Павловић, Звездана (2002). „Прихваћене ономастичке теорије“. *Słowiańska onomastyka – encyklopedia*, I (red. Ewa Rzetelska-Feleszko i Aleksandra Cieślakowa), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 52–54.
- Павловић, Звездана (2009). „Ороними Србије, I“. *ОП*, 19–20: 37–330.
- Павловић, Љубомир (1907). „Колубара и Подгорина“. *СЕЗб*, 8: 345–1085.
- Павловић, Миљивој (1973). „Теренске ситуације и етнонимске перспективе у Илирикуму“. *ЈФ*, 30/1–2: 489–508.
- Палавестра, Александар (1997). „Приказ књиге Елеоноре Петрове *Бригите на централниот Балкан во II и I милениум пред н. е.*, Скопје: Музеј на Македонија, 1996.“. *Balkanica*, 28: 277–280.
- Пантић, Мирослав (1965). „Поговор“. *Сабрана дела Вука Караџића*, IX: *Српске народне пословице*, Београд: Просвета, 571–647.
- Пантић, Мирослав и Вучинић, Весна, ур. (2005). *Грбаљ кроз вјекове*, Грбаљ: Друштво за обнову манастира Подластва.
- Пејановић, Ана (2011). „Прецедентни феномени или како и зашто се актуализују Његошеве ријечи данас“. *НССВД*, 40/1: 73–79.
- Пејановић, Ана (2013). „Вукове 'Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи' као фразеолошки и етнокултурни зборник“. *На извору Вукова језика*, VII (ур. Ненад Вуковић), Жабљак – Шавник – Плужине: Фондација Вукове задужбине, 87–97.
- Пејовић, Анђелка (2014). „Како видимо једни друге: Називи националности и професија у фразеологији српског и шпанског језика“. *Језици и културе у времену и простору*, III (ур. Снежана Гудурић и Марија Стефановић), Нови Сад: Филозофски факултет, 77–87.
- Перуничкић, Бранко, прир. (1985). *Писма српских конзула из Приштине 1890–1900*, Београд: Народна књига.
- Петровић, Ђурђица (1994). „Етнимон 'Аромун/Цинцар' – пежоратив или не“. *ЗбМСИ*, 50: 135–145.
- Петровић Снежана (2012). *Турцизми у српском призренском говору (на материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериќића)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

- Петровић, Снежана (2019). „Трагови раних словенско-турских језичких контаката (на материјалу старословенских споменика)“. *Наслеђе и стварање: Свети Ђурило – Свети Сава 869–1219–2019*, I (ур. Јованка Радић и Виктор Савић), Београд: Институт за српски језик САНУ, 231–252.
- Петровић, Соња (2015). „Вук и романтичарско схватање фолклора“. *Вук Стефановић Караџић 1787–1864–2014* (ур. Нада Милошевић-Ђорђевић), Београд: Српска академија наука и уметности, 493–504.
- Пешикан, Митар (1958). „О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места“. *НЈ*, 9/5–6: 196–205.
- Пешикан, Митар (1970). „Из лексикографије: Категорије речи и лексички фондови нашег језика“. *Наш књижевни језик на сто година послје Вука*, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност Србије, 99–122.
- Пешикан, Митар (1975). „Трајни лингвистички значај Симоновићеве термилошке грађе: In memoriam аутору Ботаничког речника“. *Наш језик*, 21/4–5: 280–281.
- Пешикан, Митар (1980). „Одговор на једно питање: Шлеска или Шљонск?“. *НЈ*, 24/4–5: 276–277.
- Пешикан, Митар (1982). „Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба“. *ОП*, 3: 1–120.
- Пешикан, Митар (1986). „Стара имена из доњег Подримља“. *ОП*, 7: 1–119.
- Пешикан, Митар (1991). „Етничке прилике у Метохији у вековима пре велике сеобе у светлости ономастичких сведочанстава“. *НССВД*, 20/1: 329–338.
- Пипер, Предраг (²2009). *Увод у славистику*, I, Београд: Завод за уџбенике.
- Пипер, Предраг (³2012). *Граматика руског језика (у поређењу са српском)*, Београд: Завет.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременога српског језика: Проста реченица* (ред. Милка Ивић), Београд: Институт за српски језик и Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, Предраг и др. (⁴2022). *Нормативна граматика српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Подольская, Н. В. (¹1978). *Словарь русской ономастической терминологии* (ред. А. В. Суперанская), Москва: Наука.
- Подольская, Н. В. (²1988). *Словарь русской ономастической терминологии* (ред. А. В. Суперанская), Москва: Наука.
- Попов, С. А. (2018а). «Основатель Воронежской ономастической школы : К 75-летию профессора Г. Ф. Ковалева». *Вопросы ономастики*, 15/2: 282–287.
- Попов, С. А. (2018б). «Основные направления Воронежской ономастической школы». *Вестник Воронежского государственного университета*, 4: 69–74.
- Попов, Чедомир (2022). *Велика Србија – мит или стварност*, Београд: Catena mundi.
- Поповић, Душан (²1937). *О Цинцарима: Прилози питању постанка нашег грађанског друштва*, Београд: Штампарија Драг. Грегорића.
- Поповић, Ђорђе (1881). *Речник српског и немачког језика*, II: *Српско-немачки део*, Панчево: Наклада књижаре браће Јовановића.
- Поповић, Иван (1955). „Грчко-српске лингвистичке студије, III: Проблем хронологије византских и новогрчких позајмица у српском језику“. *ЗБРВИ*, 3: 117–157.
- Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности: Когнитивни аспект контрастивне анализе*, Београд: Филолошки факултет.
- Поповић, Миодраг (1968). *Историја српске књижевности: Романтизам*, I, Београд: Нолит.
- Поповић, Небојша (1997). *Јевреји у Србији 1818–1941*, Београд: Институт за савремену историју.
- Предић, Св[етислав] (1952). „Италијан – Талијан“. *НЈ*, 3/7–8: 267–269.
- Прокофьев, Г. Н., ред. (1937). «Ненецкий (юрако-самоедский) язык». *Языки и письменность народов Севера*, I: *Языки и письменность самоедских и финно-угорских народов* (ред. Г. Н. Прокофьев), Москва – Ленинград: Учпедгиз, 5–52.

- Прокофьев, Г. Н. (1939). «Числительные в самодийских языках». *Советский Север*, 4: 5–25.
- Прћић, Твртко (2016). „Какав нам речник највише треба“. *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа* (ур. Стана Ристић и др.), Београд: Институт за српски језик САНУ, 87–117.
- Пухвел, Јан (2010). *Упоредна митологија* (прев. Јелена Лома, прир. Александар Лома), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Раденић, Андрија, прир. (1998). *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, I/2, Београд: Одељење историјских наука САНУ.
- Раденковић, Љубинко (2022). „Прва студија о Ромима у Србији (приказ књиге Тихомира Ђорђевића ’Цигани у Србији: Етнолошка истраживања’, Алексинац: Центар за културу, Ниш: Огранак САНУ, 2021, 398 стр.)“. *ЗбМССл*, 101: 349–353.
- Радић, Јованка (2017). „Шта лична имена говоре о разлици ’мушко’ – ’женско’, роду и структурној организацији језика“. *ОП*, 24: 19–59.
- Радић, Првослав (1999). „Суфикс *-лија* у грађењу имена становника од имена места или области (нормативистички аспект)“. *ЈФ*, 55: 47–66.
- Радић, Првослав (2001). *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Радић, Првослав (2020). „Из српске фразеологије: ’(Видети) чија мајка црну вуну преде’ (лингвокултуролошки приступ)“. *ЗбМСФЛ*, 63/1: 115–130.
- Радовић-Тешић, Милица (2009). „Архаизми и историзми у описним речницима“. *С речима и речником*, Београд: Учитељски факултет, 33–45.
- Раздобудко-Човић, Лариса (2003). *Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику*, Београд: Ведес.
- Расулић, Катарина и Кликовац, Душка, ур. (2014). *Језик и сазнање: Хрестоматија из когнитивне лингвистике*, Београд: Филолошки факултет.
- Рељић, Митра (2011). „Горанци – од географске одреднице до етнонима“. *Октоих*, 1: 165–173.
- Ристић, Светомир и Кангрга, Јован (1928). *Речник српскохрватског и немачког језика*, II (српскохрватско-немачки), Београд: Издавачка књижевница Рајковића и Ђуковића.
- Ристић, Стана (2006). „Стереотипи о Грцима у српском језику“. *Гласник Етнографског института САНУ*, 54: 47–55.
- Ристић, Стана (2009). „Творба нових речи од властитих именица“. *Славистика*, 13: 307–315.
- Ристић, Стана (2014). „Српске лексикографске институције; Београдска лексикографска школа“. *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (ур. Рајна Драгићевић), Београд: Филолошки факултет, 27–54.
- Ристић, Стана и Лазич-Коњик, Ивана (2016). „Стереотип о Србима“. *Срби и српско* (ур. Дејан Ајдачић), Београд: Алма, 19–49.
- Ристић, Стана и Лазич-Коњик, Ивана (2020). „Стереотип Руса у српском језику (на асоцијативном материјалу)“. *Когнитивни правац у српској етнолингвистици: Почети развоја и актуелни проблеми*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 163–182.
- Ристић, Хаци Серафим (1864). *Плач Старе Србије*, Земун: Књигопечатња И. К. Сопрона.
- Родић, Никола (1975). „О етнику ’Косовац’ и ’Косовар’“. *НЈ*, 21/4–5: 268–269.
- Рут М. Э. (1997). «Тридцать пять лет Топонимической экспедиции Уральского университета: Повод для размышлений о методике полевых работ». *Известия Уральского государственного университета*, 7: 116–119.
- Савић, Виктор (2019). „(Псеудо)класични и стари називи српских земаља у старим српским изворима“. *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе* (ур. Јелица Стојановић), Подгорица: Друштво чланова МС у Црној Гори – Нови Сад: МС – Бања Лука: Друштво чланова МС у Републици Српској, 95–125.
- Самарџија, Снежана (2008). „Пословице, благослови и клетве у усменој књижевности“. *КиЈ*, 55/1–2: 13–45.

- Сикимић, Биљана (1998). „Влашићи“. *Огледна свеска* (ур. Павле Ивић), Београд: Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, 19–20.
- Сикимић, Биљана, ур. (2004). *Скривене мањине на Балкану*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Симић, Радоје (2002). *Морфонолошки процеси у српскохрватском језику (њихови узроци и последице)*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – „Јасен“.
- Синдик, Душан (2008). „О првом помену Брскова“. *Историјски часопис*, 56: 305–309.
- Смодлака, Јосип (1922). „Име Државе“. *Српски књижевни гласник*, 7/4: 288–300.
- Спасојевић, Марина (2009). „О ’Нашој пошти’ у ’Нашем језику’“. *НЈ*, 40/1–4: 61–76.
- Станић, Милија (1983). „Миодраг С. Лалевић“. *КиЈ*, 30/4: 349–351.
- Станишић, Вања (1995). *Српско-албански језички односи*, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Станишић, Вања (2006). *Увод у индоевропску филологију*, Београд: Чигоја.
- Станковић, Богољуб (1986). „Појаве недеклинирања географских имена у синтагми са номенклатурним термином“. *НЈ*, 27/1–2: 77–89.
- Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир (¹⁸2022). *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, Михаило (1969). „Ко ставља у процеп Речник српскохрватскога књижевног језика МС и МХ“. *ЛМС*, 403/1: 74–104.
- Стевановић, Михаило (⁶1991). *Савремени српскохрватски језик: Граматички системи и књижевнојезичка норма, I: Увод – фонетика – морфологија*, Београд: Научна књига.
- Стевовић, Игрутин (1960). *Функционална грамика српскохрватског језика: Приручник за наставнике*, Београд: Завод за издавање уџбеника НР Србије.
- Степић, Миломир (2005). „Косовскометохијска карика расрбљавања Балкана: Могући епилог и његове геополитичке последице“. *Гласник Српског географског друштва*, 85/1: 187–198.
- Стефановић, Марија (2012). *Језичка слика породице у руском и српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Стијовић, Рада (2014). „О архаизмима у савременим српским речницима“. *ЗбМСКЈ*, 62/2: 405–412.
- Стијовић, Рада (²2015а). *Српски језик – норма и пракса: Прилози писаној и говорној комуникацији*, Београд: Чигоја.
- Стијовић, Рада (²2015б). *Језички саветник*, Београд: Чигоја.
- Стојановић, Јелица (2020). „Употреба етнонимске основе Срб- у српским средњовјековним изворима (граматички и семантички аспект)“. *Кроз српску језичку историју: Лингвокултуролошки и лексичкосемантички прилози*, Подгорица: Друштво чланова МС у Црној Гори – Београд: Јасен, 13–72.
- Стојанчевић, Владимир (1973). „Цинцари и Гоге у књижевном делу Милована Глишића“. *Гласник Историјског архива у Ваљеву*, 8: 5–12.
- Субботић, I. (1839). „Неке мысли о союзу Књижевном’ Славена на югу и тога союза имену“ *ЛМС*, 48: 93–124.
- Суперанская, А. В. (1973). *Общая теория имени собственного*, Москва: Наука.
- Суперанская, А. В. (1978). «Групповые обозначения людей в лексической системе языка». *Имя нарицательное и собственное* (ред. А. В. Суперанская), Москва: Наука, 59–83.
- Суперанская, А. В. и др. (1986). *Теория и методика ономастических исследований*, Москва: Наука.
- Супрун, В. И. (2011а). «Размышления над ономастической терминологией». *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 62/8: 133–138.
- Супрун, В. И. (2011б). «Подвиг болгарских ономастологов: Рецензия на книгу ‘Энциклопедия на българската ономастика: Към основите на българската ономастика’», Балкански Т.,

- Цанков К., 2010». *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, 61/7: 161–163.
- Супрун, В. И. и Крюкова, И. В. (2012). «Ономастика». *Россия лингвистическая: Научные направления и школы Волгограда* (ред. В. И. Шаховский и др.), Волгоград: Волгоградское научное издательство, 134–160.
- Сурдучки, Милан (1983). „Још једном о аналитичком компаративу у српскохрватском“. *НЈ*, 26/1: 25–33.
- Тадић, Милутин (²2022). *Географија за седми разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Танасић, Срето (2012). „Часопис Наш језик и српски стандардни (књижевни) језик (Поводом 80 година од покретања)“. *НЈ*, 43/3–4: 3–10.
- Терзић, Богдан (1994). „Без решења за грађане Русије“. *Политика*, 28923 (24. IV): 16.
- Терзић, Богдан (1994). „Како се зову балтичке републике“. *Политика*, 28983 (26. VI): 18.
- Тијанић-Вујовић, Мара (2018). *Топонимија Пивске жупе*, Београд: Одбор за ономастику САНУ.
- Томић, Светозар (1949). „Пива и Пивљани“. *СЕЗб*, 59: 379–530.
- Трифунковић, Ђорђе (2011). „О средњовековном имену Србија“. *Источник*, 77–78: 5–9.
- Тројановић, Сима (1983). *Главни српски жртвени обичаји; Старинска српска јела и пића* (прир. Петар Влаховић), Београд: Просвета.
- Трубачев, О. Н. (1991). *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*, Москва: Наука.
- Трубачев, О. Н. (³2005). *В поисках единства: Взгляд филолога на проблему истоков Руси* (сост. Г. А. Богатова и др.), Москва: Наука.
- Трубецкој, Николај (2004). *Европа и човечанство* (прев. Вања Станишић), Београд: Логос.
- Ћирковић, Сима и др. (2002). *Старо српско рударство*, Београд: Вукова задужбина – Нови Сад: Прометеј.
- Ћирковић, Сима и др. (2008). „Срби“. *Енциклопедија српског народа* (ур. Радош Љушић), Београд: Завод за уџбенике, 1033–1040.
- Ћорић, Божо (2008). *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ћорић, Божо (2015). „О именицама на -изација по други пут“. *НССВД*, 44/3: 85–89.
- Узелац, Александар (2009а). „Ко је спалио Жичу?“. *Браничевски гласник*, 6: 1–12.
- Узелац, Александар (2009б). „Кумани у средњовековној Србији“. *Гласник Историјског архива у Ваљеву*, 43: 5–17.
- Узелац, Александар (2015). *Под сенком пса: Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд: Утопија.
- Урысон, Е. В. (2020). «Об одном типе русских предложений тождества (‘платье и платье, ничего особенного’)». *Труды Института русского языка РАН*, 25: 104–114.
- Фекете, Егон (1978). „Семантичке разлике и употребне вредности придева ‘српски’ и ‘србијански’“. *НЈ*, 23/5, 199–209.
- Фекете, Егон (2000). „О Речнику Милоша Московљевића“. *НЈ*, 33/3–4: 338–342.
- Фекете, Егон (2008). *Језичке доумице: Књига друга*, Београд: Београдска књига.
- Филиповић, Миленко (1948). „Бијели Павле“. *Историски записи*, 1/3–4: 168–178.
- Филиповић, Миленко (1961). „Називање страна света и народа по бојама“. *ЗбМСДН*, 29: 69–77.
- Филиповић, Миленко (1963). „Структура и организација средњовековног катуна“. *Симпозијум о средњовјековном катуну*, Сарајево: Научно друштво СР БиХ, 45–120.
- Халас-Поповић, Ана (2017). *Увод у лексичку полисемију*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Хан, Верена, ур. (1984). *Градска култура на Балкану (XV–XIX век)*, I, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Хаџи-Васиљевић, Јован (1913). *Јужна Стара Србија: Историјска, етнографска и политичка истраживања*, II: Прешевска област, Београд: Давидовић.

- Хаџи-Васиљевић, Јов[ан] (1924). *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Београд: Св. Сава.
- Цанков, Кирил (2016). „Професор Тодор Балкански в българската ономастична наука“. *Състояние и проблеми на българската ономастика*, 14/1: 503–523.
- Цветановић, Владимир (1976). *Српске народне пословице са Косова и Метохије*, Приштина: Јединство.
- Цвијић, Јован (1987а). *Сабрана дела*, II: *Балканско полуострво* (ур. Васа Чубриловић), Београд: САНУ – Књижевне новине – Завод за уџбенике.
- Цвијић, Јован (1987б). „О исељавању босанских мухамеданаца“. *Сабрана дела*, III/1: *Говори и чланци* (ур. Радомир Лукић), Београд: САНУ – Књижевне новине – Завод за уџбенике, 197–204.
- Цвијовић, Драгана (2019). „Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске скупине“. *НЈ*, 50/2: 141–150.
- Цицил-Реметић, Радојка (2010). *Топонимија Пивске планине*, Београд: Одбор за ономастику САНУ.
- Чавошки, Коста (2021). *Нација и национализам*, Београд: Catena mundi.
- Чајкановић, Веселин (1973). „Имена од урока“. *Мит и религија у Срба* (прир. Војислав Ђурић), Београд: СКЗ, 57–70.
- Чельцова, Л. К. (1977). «Форма множественного числа имен существительных как исходная форма в лексикографии (на материале толковых словарей современного русского литературного языка)». *Грамматика и норма* (ред. Л. И. Скворцов), Москва: Наука, 106–144.
- Членов, М. А. (1970). «О некоторых индонезийских этнонимах (к вопросу об этнонимической классификации)». *Этнонимы* (ред. В. А. Никонов), Москва: Наука, 87–102.
- Шимкевич, Н. В. (2019). «Эволюция русской политонимии в новейшее время». *Вопросы ономастики*, 16/2: 178–198.
- Шипка, Данко (1994). „Творбени модели и класификацијско стабло српскохрватске ономастичке терминологије“. *Осма југословенска ономастичка конференција и Други лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*, Подгорица: ЦАНУ, 43–53.
- Шипка, Данко (2015). *Од наших Руса до комшијине краве: Необавезни кибиџерски глосар опитих разговорних места*, Нови Сад: Прометеј.
- Шипка, Данко (2019). „Лексикографске дефиниције између универзалног и традиционалног: Квантитативно и квалитативно поређење дескриптивних рјечника“. *Славистика*, 23/2: 11–23.
- Шипка, Милан (2001). „О ктетицима ’српски’ и ’србијански’ у свјетлу лексичко-семантичке норме“. *НЈ*, 34/1–2: 111–122.
- Шипка, Милан (2009). „Промена словенских властитих имена с непостојаним *e* у српском стандардном језику“. *Стандарднојезичка преиспитивања*, II, Нови Сад: Прометеј, 312–336.
- Шипка, Милан (2012). „О пејоративној употреби етника и етнонима у српском језику“. *Наука и идентитет*, VI/1 (ур. Милош Ковачевић), Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 127–135.
- Шипка, Милан (2013). *За што се каже?*, Нови Сад: Прометеј.
- Шишић, Фердо (1931). „Нешто о имену југословенском“. *Југословен*, 1/2: 100–101.
- Шљивић-Шимшић, Биљана (1957). „Неретвански или неретљански“. *НЈ*, 8/5–6: 189–195.
- Шмаус, Алојз (1939). „Презиме ’Бугарин’“. *Прилози проучавању народне поезије*, 6/2: 269–270.
- Шмелев, Д. Н. (1973). *Проблемы семантического анализа лексики*, Москва: Наука.
- Штасни, Гордана (2012). „Етници у Вуковом Српском рјечнику (1852) и лексичкосемантичка норма“. *НССВД*, 41/1: 309–318.
- Штрбац, Гордана и Штасни, Гордана (2017). *Соматизми и концептуализација стварности у српском језику: Глава и њени делови*, Нови Сад: Филозофски факултет.

- Шћепановић, Михаило (1996). „Проблеми стандардизације српског ономастичког терминосистема“. *Стандардизација терминологије* (ур. Надежда Винавер и др.), Београд: Савезни завод за стандардизацију – Институт за српски језик САНУ – УУ форум квалитета, 157–160.
- Шћепановић, Михаило (1997а). „Ономастичке категорије и српска лингвистичка терминологија“. *КиЈ*, 45/2–3: 65–69.
- Шћепановић, Михаило (1997б). „Ономастичка терминологија и норма“. *Трећи лингвистички скуп „Бошковићеви дани“*, Подгорица: ЦАНУ, 215–221.
- Шћепановић, Михаило (2002). „Зооним као ономастички термин“. *СЈ*, 7: 321–326.
- Шћепановић, Михаило (2007). *Говор и микротопонимија Дробњака*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду (ментор: Радоје Симић).
- Шћепановић, Михаило и Баук, Снежана (2003). „Терминологија српске антропонимије“. *НССВД*, 32/3: 241–250.
- Шћепановић, Михаило и Бојовић, Драга (2018). „Ономастичке теме (и решења) професора Радмила Маројевића“. *СЈ*, 23: 131–147.
- Щерба, Л. В. (1940). «Опыт общей теории лексикографии, Этюд I: Основные типы словарей». *Известия Академии наук СССР*, 3: 89–117.
- Юшманов Н. В. (1937). «Грамматика иностранных слов». *Словарь иностранных слов* (ред. Ф. Н. Петров), Москва: Государственный институт «Советская энциклопедия», 689–723.
- *
**
- Acquaviva, Paolo (2015). “Singulatives”. *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, II (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 1171–1183.
- Adamska-Salaciak, Arleta (2012). “Dictionary definitions – problems and solutions”. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis*, 129/4: 323–339.
- Ainiala, Terhi et. al. (2016). *Names in Focus: An Introduction to Finnish Onomastics* (transl. by Leonard Pearl), Helsinki: Finnish Literature Society.
- Alinei, Mario (1996). “Theoretical Aspects of Lexical Motivation”. *Mål i sikte: Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik* (red. Maj Reinhammar), Uppsala: Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1–10.
- Allen, Irving (1983). *The Language of Ethnic Conflict*, New York: Columbia University Press.
- Allport, Gordon (1954). *The Nature of Prejudice*, Cambridge: Addison-Wesley.
- Andersen, Henning (2017). “On ‘Slověne’ and the History of Slavic Patrials”. *Scando-Slavica*, 63/1: 3–42.
- Anderson, Benedikt (1998). *Nacija: Zamišljena zajednica* (prev. Nata Čengiћ i Nataša Pavlović, red. Silva Mežnarić), Београд: Plato.
- Anderson, John (2007). *The Grammar of Names*, Oxford – New York: OUP.
- Andersson, Thorsten (2009). „Altgermanische Ethnika“. *Namn och bygd*, 97: 5–39.
- Armstrong, John (1982). *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Armstrong, John (2004). “Definitions, periodization, and prospects for the ‘longue duree’”. *Nations and Nationalism*, 10/1–2: 9–18.
- Arnauld, Antoine & Lancelot, Claude (1810). *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal*, Paris: Bosange et Masson.
- Arnold, Benjamin (1991). *Princes and territories in medieval Germany*, Cambridge – New York: CUP.
- Aronson, Elliot i dr. (2013). *Socijalna psihologija* (prev. Danka Spasovski), Београд: Mate.
- Arthos, John (2017). “The Disorientation of Figures: The Palio Simile and a Theory of Tropes”. *Exemplaria*, 29/2: 157–174.
- Atkin, Nicholas et al. (2011). “Saxony”. *The Wiley-Blackwell Dictionary of Modern European History Since 1789*, Chichester: Wiley-Blackwell, 374–375.

- Atkins, Sue & Rundell, Michael (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford – New York: OUP.
- Babić, Josip (2008). *Johann Gottfried Herder i njegove ideje u južnoslavenskome književnom i kulturnopolitičkom kontekstu 19. stoljeća*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet – MH, Ogranak Osijek.
- Babić, Stjepan (1969). „O Rječniku Matice Hrvatske“. *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*, Zagreb: Kritika, 25–40.
- Babić, Stjepan (1982). „O nesretnim Aboridžinima po treći put“. *Jezik*, 30/1: 27–28.
- Babić, Stjepan (³2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: HAZU – Globus.
- Babić, Stjepan (2006). „Zatvorenost i-sklonidbe u hrvatskome književnome jeziku“. *Suvremena lingvistika*, 62/2: 141–150.
- Babik, Zbigniew (2001). *Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich*, Kraków: Universitas.
- Babukić, Vjekoslav (1854). *Ilirska slovnica*, Zagreb: Nar. tiskarnica Dra Ljudevita Gaja.
- Bakić, Jovo (2006). „Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti, nacionalizmu i naciji“. *Sociologija*, 48/3: 231–264.
- Bal, Mike (2000). *Naratologija: Teorija priče i pripovedanja* (prev. Rastislava Mirković), Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Barić, Eugenija i dr. (⁴2005). *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bauer, Laurie (²2003). *Introducing Linguistic Morphology*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bauer, Laurie (2004). “The Function of Word-Formation and the Inflection-Derivation Distinction”. *Words in their Places. A Festschrift for J. Lachlan Mackenzie* (ed. by Henk Aertsen et al.), Amsterdam: Vrije Universiteit, 283–292.
- Baugh, John (1991). “The Politicization of Changing Terms of Self-Reference among American Slave Descendants”. *American Speech*, 66/2: 133–146.
- Bauman, Richard & Briggs, Charles (2003). *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*, New York – Cambridge: CUP.
- Beccaria, G. L., dir. (2004). *Dizionario di linguistica (e di filologia, metrica, retorica): Nuova edizione*, Bologna: Punto Einaudi.
- Benn, Stanley (1967). “Nationalism”. *The Encyclopedia of Philosophy*, V (ed. by Paul Edwards), New York – London: Macmillan, 442–445.
- Berg, Ivar (2016). “The Making of the Scandinavian Languages”. *Metalinguistic Perspectives on Germanic Languages: European Case Studies from Past to Present* (ed. by Gijsbert Rutten & Kristine Horner), Oxford – Bern – New York – Wien: Peter Lang, 35–55.
- Berto, Luigi (2014). “The Image of the Byzantines in Early Medieval South Italy: The Viewpoint of the Chroniclers of the Lombards (9th–10th centuries) and Normans (11th century)”. *Mediterranean Studies*, 22/1: 1–37.
- Bjelanović, Živko (2007a). „Toponimi etnonimskog porijekla i tvorba etnika od njih“. *Onomastičke teme*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 13–35.
- Bjelanović, Živko (2007b). „Fonološka i morfološka uvjetovanost tvorbe etnika sufiksom -anac“. *Onomastičke teme*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 63–70.
- Blagonić, Sandi i Filipi, Goran (2005). „Istrorumunji“. *Istarska enciklopedija*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Blagus-Bartolec, Goranka (2015). „Jesu li svi Dalmoši blitvari, a Slavonci prike?“. *Hrvatski jezik*, 2/3: 32–33.
- Blöndal, Sigfús & Benedikz, Benedikt (³2007). *The Varangians of Byzantium*, Cambridge – New York: CUP.
- Boranić, D[ragutin] (1921). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Kr. hrv.-slav. zemaljska vlada.
- Brabec, Ivan i dr. (⁹1970). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Brass, Paul (1991). *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, New Delhi – Newbury Park – London: Sage.

- Brozović, Dalibor (1958). „O značenju i upotrebi riječi 'puk', 'narod' i 'nacija'“, II. *Jezik*, 6/5: 154–158.
- Brozović, Dalibor (1994). „O hrvatskim imenima država“. *Jezik*, 42/5: 147–152.
- Brozović-Rončević, Dunja (1993). „Na marginama novijih studija o etimologiji imena 'Hrvat'“. *FOC*, 2: 7–23.
- Brozović-Rončević, Dunja (2002). „Ustroj onomastičkih natuknica (na primjeru Hrvatskoga enciklopedijskog rječnika)“. *FOC*, 11: 43–52.
- Brubaker, Rogers (1998). “Myths and misconceptions in the study of nationalism”. *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism* (ed. by John Hall), Cambridge – New York: CUP, 272–306.
- Brubaker, Rogers (2004). *Ethnicity without Groups*, Cambridge: Harvard University Press.
- Bryson, Bill (1998). *Made in America*, London: Black Swan.
- Budimir, Milan (1921). „Ievr. **kleu-* 'teći, plaviti, prati, čistiti'“. *A. Белићу поводом 25-годишњице његова научног рада*, Београд: Акад. књижара С. Цвијановића, 97–112.
- Bugarški, Ranko (2010). *Sabrana dela*, IX: *Jezici*, Београд: Čigoja.
- Burkhanov, Igor (2003). “Pragmatic specifications: Usage indications, labels, examples; Dictionaries of style”. *A Practical Guide to Lexicography* (ed. by Piet van Sterkenburg), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 102–113.
- Butler, L. J. & Stockwell, Sarah, ed. (2013). *The Wind of Change: Harold Macmillan and British Decolonization*, Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- Calcutt, Andrew (2016). “The Truth About Post-Truth Politics”. *Newsweek*, <<https://www.newsweek.com/truth-post-truth-politics-donald-trump-liberals-tony-blair-523198>>, 12. 12. 2022.
- Calhoun, Craig (1997). *Nationalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Callary, Edward (2014). “In Memoriam: Adrian Room, 1933–2010”. *Names*, 62/2: 119–121.
- Carrier, Marc (2002). “Perfidious and Effeminate Greeks: The Representations of Byzantine Ceremonial in the Western Chronicles of the Crusades (1096–1204)”. *Annuario dell’Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, 4: 47–68.
- Chibnall, Marjorie (2006). *The Peoples of Europe: The Normans*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell.
- Christiansen, Eric (2006). *The Peoples of Europe: The Norsemen in the Viking Age*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell.
- Clark, Christopher (2006). *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia (1600–1947)*, Cambridge: Harvard University Press.
- Cloete, Aletta (2013). “The treatment of sensitive items in dictionaries”. *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography*, Supplementary Volume: *Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography* (ed. by Rufus Gouws et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 482–486.
- Coates, Richard (2006). “Some consequences and critiques of The Pragmatic Theory of Properhood”. *Onoma*, 41: 27–44.
- Coates, Richard (2017). “The meaning of names: A defence of The Pragmatic Theory of Properhood addressed to Van Langendonck, Anderson, Colman and McClure”. *Onoma*, 52: 7–26.
- Considine, John (2020). “A Dictionary Ecosystem: Four Centuries of English Lexicography”. *The Cambridge Companion to English Dictionaries* (ed. by Sarah Ogilvie), Cambridge – New York: CUP, 89–100.
- Corbett, Greville (2004). *Number*, Cambridge – New York: CUP.
- Coseriu, Eugenio (2011). „Množina kod vlastitih imena“. *Teorija jezika i opća lingvistika – pet studija* (prev. Ana Pranjaković), Zagreb: Disput, 207–224.
- Cox, Lloyd (2021). *Nationalism: Themes, Theories, and Controversies*, Singapore: Palgrave Macmillan.

- Crljenko, Ivana, ur. (2016). *Hrvatski egzonomi, I: Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Crljenko, Ivana, ur. (2020). *Hrvatski egzonomi*, Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, <<https://egzonimi.lzmk.hr/>>.
- Croft, William and Cruse, Alan (2004). *Cognitive Linguistics*, Cambridge – New York: CUP.
- Cruse, Alan (2011). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*, Oxford – New York: OUP.
- Culas, Christian & Robinne, François – eds. (2010). *Inter-ethnic Dynamics in Asia: Considering the Other through ethnonyms, territories and rituals*, London – New York: Routledge.
- Curta, Florin (2021). *Slavs in the Making: History, Linguistics, and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 – ca. 700)*, London – New York: Routledge.
- Cuzzolin, Pierluigi (2011). “Comparative and superlativ”. *New Perspectives on Historical Latin Syntax, IV: Complex Sentences, Grammaticalization, Typology* (ed. by Philip Baldi & Pierluigi Cuzzolin), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 549–659
- Cuzzolin, Pierluigi & Lehmann, Christian (2004). “Comparison and gradation”. *Morphology: An International Handbook on Inflection and Word-Formation, II* (ed. by Geert Booij et al.), Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1212–1220.
- Čačić-Kumpes, Jadranka i Kumpes, Josip (2005). „Etničke manjine: Elementi definiranja i hijerarhizacija prava na razliku“. *Migracijske i etničke teme*, 21/3: 173–186.
- Čilaš-Šimpraga, Ankica (2016). „Hrvatski egzonomi, I: Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika, Ivana Crljenko (ur.)“, Zagreb: Leksikografski zavod 'Miroslav Krleža', 2016, 227 str.“ [prikaz knjige]. *FOC*, 25: 199–203.
- Davis, Horace (1967). *Nationalism & Socialism: Marxist and Labor Theories of Nationalism to 1917*, New York – London: Monthly Review Press.
- Deignan, Alice (2015). „Figurative language and lexicography“. *International Handbook of Modern Lexis and Lexicography* (ed. by Patrick Hanks & Gilles-Maurice de Schryver), Berlin – Heidelberg: Springer, DOI: 10.1007/978-3-642-45369-4_5-1
- Dennett, Daniel (2017). “I begrudge every hour I have to spend worrying about politics”. *The Guardian*, <<https://www.theguardian.com/science/2017/feb/12/daniel-dennett-politics-bacteria-bach-back-dawkins-trump-interview>>, 12. 12. 2022.
- Diagne, Pathé et al. (1984). *African ethnonyms and toponyms*, Paris: UNESCO.
- Dimić, Ljubodrag (2001). „Integralno jugoslovenstvo i kultura 1929–1931“. *Dijalog povjesničara/istoričara*, III (prir. Hans Georg Fleck i Igor Graovac), Zagreb: Zaklada „Friedrich Naumann“, 333–349.
- Dokulil, Miloš (1962). *Tvoření slov v češtině, I: Teorie odvozování slov*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Dokulil, Miloš (1979). *Teoria derywacji* (przeł. Anna Bluszcz i Jan Stachowski), Wrocław: Ossolineum.
- Dollinger, Stefan (2021). “English Lexicography: A Global Perspective”. *The Handbook of English Linguistics*, 2nd edition (ed. by Bas Aarts et al.), Chichester: Wiley – Blackwell, 525–546.
- Donlan, Walter (1985). “The Social Groups of Dark Age Greece”. *Classical Philology*, 80/4: 293–308.
- Donlan, Walter (1989). “The Pre-State Community in Greece”. *Symbolae Osloenses*, 64: 5–29.
- Dovidio, John et al. (2008). “Brian Mullen (1955–2006)”. *American Psychologist*, 63/1: 58.
- Dressler, Wolfgang (1985). “On the predictiveness of Natural Morphology”. *Journal of Linguistics*, 21: 321–337.
- Dressler, Wolfgang (1987). “Preface”. *Leitmotifs in Natural Morphology* (ed. by Wolfgang Dressler), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Dressler, Wolfgang & Mayerthaler, Willi (1987). “Introduction”. *Leitmotifs in Natural Morphology* (ed. by Wolfgang Dressler), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 3–22.

- Dressler, Wolfgang & Merlini-Barbaresi, Lavinia (1994). *Morphopragmatics: Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*, Berlin – New York: De Gruyter Mouton.
- Duke, James et al. (2008). *Duke's Handbook of Medicinal Plants of the Bible*, Boca Raton: CRC Press.
- Đerić, Gordana (2005). *Pr(a)vo lice množine: Kolektivno samopoimanje i predstavljanje (mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi)*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju – „Filip Višnjić“.
- Efron, John et al. (2019). *The Jews: A History*, New York – London: Routledge.
- Feist, Gregory (2006). *The Psychology of Science and the Origins of the Scientific Mind*, New Haven – London: Yale University Press.
- Filipović, Jelena (2014). „Academic Publishing from the Periphery: English as the International Language of Scientific Publications in Humanities and Social Sciences“. *Језици и културе у времену и простору*, IV/2 (ур. Снежана Гудурић и Марија Стефановић), Нови Сад: Филозофски факултет, 367–373.
- Fishman, Joshua (1996). „Ethnicity as Being, Doing, and Knowing“. *Ethnicity* (ed. by John Hutchinson & Anthony Smith), Oxford – New York: OUP, 63–69.
- Fleischer, Wolfgang (1982). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Fountain, Catherine (2017). „Naming Languages and Naming People: Ethnonyms and Ethnonymics in Missionary Works from New Spain“. *Textos, imágenes y símbolos: Lengua y cultura en la América virreinal* (ed. Ángela Helmer), Madrid: Iberoamericana – Frankfurt am Main: Vervuert, 103–125.
- Frančić, Anđela (2015). „Odslik hrvatsko-mađarskih dodira u hrvatskim prezimenima“. *Linguistica*, 55: 229–239.
- Gaeta, Livio (2019). „Natural Morphology“. *The Oxford Handbook of Morphological Theory* (ed. by Jenny Audring & Francesca Masini), Oxford – New York: OUP, 244–264.
- Gagliardo, John (2013). *Germany under the Old Regime (1600–1790)*, London – New York: Routledge.
- Gałkowski, Artur (2019). „Development of International Works on Onomastic Terminology: Review of Slavic Approaches“. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 37/1: 61–81.
- Gardiner, Alan (1954). *The Theory of Proper Names: A controversial essay*, London – New York: OUP.
- Garza-Cuarón, Beatriz (1991). *Connotation and Meaning* (transl. by Charlotte Broad), Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk (2003). „Meaning and definition“. *A Practical Guide to Lexicography* (ed. by Piet van Sterkenburg), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 83–93.
- Geeraerts, Dirk (2006). *Words and Other Wonders: Papers on Lexical and Semantic Topics*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk (2007). „Applied and Interdisciplinary Perspectives: Lexicography“. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (ed. by Dirk Geeraerts & Hubert Cuyckens), Oxford – New York: OUP, 1160–1174.
- Geeraerts, Dirk (2010). *Theories of Lexical Semantics*, Oxford – New York: OUP.
- Gejdz, Nikolas (2017). *Portret Grčke* (prev. Sonja Vasiljević), Loznica: Karpos.
- Gellner, Ernest (1998). *Nacije i nacionalizam* (prev. Tomislav Gamulin, priredio Ivan Prpić), Zagreb: Politička kultura.
- Gluhak, Alemko (1990a). „Porijeklo imena 'Hrvat'“. Zagreb: [ауторско издање].
- Gluhak, Alemko (1990b). „Podrijetlo imena 'Hrvat'“. *Jezik*, 37/5: 129–138.
- Gluhak, Alemko (1992). „O nekim imenima zemalja“. *Jezik*, 40/4: 115–126.
- Goddard, Ives (1984). „The Study of Native North American Ethnonymy“. *Naming Systems* (ed. by Elisabeth Tooker), Washington: The American Ethnological Society, 95–107.

- Goddard, Ives (2005). “‘I am a Red-Skin’: The Adoption of a Native American Expression (1769–1826)”. *European Review of Native American Studies*, 19/2: 1–20.
- Golden, Peter (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gorjanc, Vojko (2017). *Nije rečnik za seljaka* (prev. Majda Moličnik), Beograd: XX vek.
- Greenberg, Joseph (²1966). “Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements”. *Universals of Language* (ed. by Joseph Greenberg), Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press, 73–113.
- Greenberg, Jeff et al. (1988). “Some Theoretical Notions and Preliminary Research Concerning Derogatory Ethnic Labels”. *Discourse and Discrimination* (ed. by Geneva Smitherman & Teun van Dijk), Detroit: Wayne State University Press, 74–92.
- Greenfield, Liah (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press.
- Grzega, Joachim (2002). “Some aspects of modern diachronic onomasiology”. *Linguistics*, 40/5: 1021–1045.
- Grzega, Joachim (2015). “Word-formation in onomasiology”. *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, I (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 79–93.
- Grzegorzczak, Renata et al. (³1999). „Słowotwórstwo”. *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Morfologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 361–583.
- Haiman, John (1980). “Dictionaries and Encyclopedias”. *Lingua*, 50: 329–357.
- Hall, Erika et al. (2015). “A rose by any other name?: The consequences of subtyping ‘African Americans’ from ‘Blacks’”. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56: 183–190.
- Hanish, Shak (2015). “Assyrians”. *Native Peoples of the World: An Encyclopedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues*, I–III (ed. by Steven Danver), London – New York: Routledge, 517.
- Hanks, Patrick (2013). “Monolingual Lexicography”. *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (ed. by Carol Chapelle), Blackwell, 3743–3753.
- Hanks, Patrick (2016). “Definition”. *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. by Philip Durkin), Oxford – New York: OUP, 94–122.
- Hartmann, Reinhard (2005). “Pure or Hybrid?: The Development of Mixed Dictionary Genres”. *Facta Universitatis*, 3/2: 193–208.
- Hartmann, Reinhard & James, Gregory (1998). *Dictionary of Lexicography*, London – New York: Routledge.
- Harvalík, Milan (2005). “Towards a new millennium – towards a common onomastic terminology”. *Proceedings of the 21st ICOS International Congress of Onomastic Sciences*, Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet, 161–171.
- Harvalík, Milan (2007). „K přechodům mezi apelativní a propriální sférou jazyka“. *16. Slovenská onomastická konferencia* (zost. M. Považaj a P. Žigo), Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 49–54.
- Harvalík, Milan (2014). “Towards a Common Onomastic Terminology? The Next Step”. *Proceedings of the 24th ICOS International Congress of Onomastic Sciences: Annex*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 21–25.
- Harvalík, Milan & Valentová, Iveta (2018). “The Current State and Perspectives of Onomastic Terminology”. *Onomastica Uralica*, 14: 53–63.
- Hassig, Ross (²1995). *Aztec Warfare: Imperial Expansion and Political Control*, Norman: University of Oklahoma Press.
- Hastings, Adrian (1997). *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge – New York: CUP.
- Heater, Derek (1998). *The Theory of Nationhood: A Platonic Symposium*, London: Macmillan Press – New York: St. Martin’s Press.

- Hechter, Michael (2000). *Containing Nationalism*, Oxford – New York: OUP.
- Hempel, Lynn (2004). “What’s It Worth to You?: The Questionable Value of Instrumentalist Approaches to Ethnic Identification”. *International Journal of Comparative Sociology*, 45/3–4: 253–275.
- Herbert, Robert (1996). “Some Problems of Ethnonyms for Non-Western Peoples”. *Name Studies: An International Handbook of Onomastics*, II (ed. by Ladislav Zgusta et al.), Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1343–1348.
- Hobsbaum, Erik (1996). *Nacije i nacionalizam od 1780: Program, mit, stvarnost* (prev. Svetlana Nikolić), Beograd: Filip Višnjić.
- Hobsbawm, Eric (²1995). *Age of Extremes: The short twentieth century (1914–1991)*, London: Abacus.
- Hogg, Richard (⁷2005). “Introduction”. *The Cambridge History of the English Language*, I: *The Beginnings to 1066* (ed. by Richard Hogg), Cambridge – New York: CUP, 1–25.
- Horecký, Ján (1964). *Morfematičká štruktúra slovenčiny*, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Hüllen, Werner (2009). “Dictionaries of Synonyms and Thesauri”. *The Oxford History of English Lexicography*, II: *Specialized Dictionaries* (ed. by Anthony Cowie), Oxford – New York: OUP, 25–46.
- Ignatieff, Michael (1994). *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, Toronto: Penguin Books.
- Ilešić, Fran (1929). „O postanku izraza ’jugoslovenski’“. *ПКЖИФ*, 9: 145–164.
- Imami, Petrit (2016). *Srbi i Albanci kroz vekove*, I: *Vekovni susedi XII v. – 1944. g.*, Beograd: Samizdat.
- Imami, Petrit (2017a). *Srbi i Albanci kroz vekove*, II: *Vekovni susedi 1945–2016*, Beograd: Samizdat.
- Imami, Petrit (2017b). *Srbi i Albanci kroz vekove*, III: *Srpsko-albanske kulturne veze*, Beograd: Samizdat.
- Iordanskaja, L. N. & Mel’čuk, I. A. (1984). «Connotation en sémantique et lexicographie». *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain: Recherches lexicosémantiques*, I (éd. I. A. Mel’čuk et al.), Montréal: Les Presses de l’Université de Montréal, 33–43.
- Iordanskaja, Lidija & Mel’čuk, Igor (2009). “Connotation (in Linguistic Semantics)”. *The Slavic Languages: An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*, I (ed. by Sebastian Kempgen et al.), Berlin – New York: Walter de Gruyter, 875–882.
- Irvine, Judith & Gal, Susan (2000). “Language Ideology and Linguistic Differentiation”. *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities* (ed. by Paul Kroskrity), Sante Fe: School of American Research Press, 35–83.
- Ismajli, Rexhep (1987). „Nacionalno ime Albanaca“. *Шеста Југословенска ономастичка конференција* (ур. Павле Ивић), Београд: Одељење језика и књижевности САНУ, 591–595.
- Ivanetić, Nada i Karlavaris-Bremer, Ute (1999). „Onimijski frazemi i konceptualizacija svijeta“. *Suvremena lingvistika*, 47–48: 131–142.
- Ivanović, Milan (2021). „Kognitivna semantika u etimologisanju leksema bez istorije pisane upotrebe: Prilozi pitanju o porijeklu imenice ’džora’“. *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies*, 31/2: 311–328.
- Ivić, Pavle (1985). „Nauci trebaju činjenice, a ne emocije“. *Jezik*, 33/3: 78–87.
- Jackson, Howard (2020). “English-as-a-Foreign-Language Lexicography”. *The Cambridge Companion to English Dictionaries* (ed. by Sarah Ogilvie), Cambridge – New York: CUP, 195–206.
- Jandrić, Berislav (1990). „Образовање кадрова КРХ 1945–1949“. *Повијесни прилози*, 9: 195–259.
- Jespersen, Otto (⁸1958). *The Philosophy of Grammar*, London: George Allen & Unwin.

- Josić, Ljubica (2011). „Tibetski i tibetanski“. *Jezik*, 58/3: 111–113.
- Jurak, Karlo (2015). „Epistemičke mutacije u lingvistici od predstrukturalizma do poststrukturalizma s posebnim naglaskom na tumačenje značenja“. *Čemu*, 12/23: 11–45.
- Justice, David et al. (2011). *Merriam-Webster's Book of Word Histories*, Springfield: Merriam-Webster.
- Kalmeta, Ratimir (1979). „Elzas–Ezlašani ili Alzas –Alzašani?“ . *Jezik*, 27/1: 22–23.
- Kalogjera, Damir (2001). „Teške riječi' za leksikografa“. *Filologija*, 36–37: 263–271.
- Katičić, Radoslav (1976). „O jeziku i narodnosti starih Makedonaca“. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 13: 339–354.
- Katičić, Radoslav (²2007). *Litterarum studia: Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Keddie, Nikki & Richard, Yann (2006). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, New Haven – London: Yale University Press.
- Kiš, Borislav (1919). „Srbin, Hrvat i Slovenac“. *Neven: Bunjevačko-šokački list za gospodarstvo, zabavu i pouku*, 32, 170: 2, 171: 2, 172: 2, 173: 2, 174: 2, 176: 2, 178: 2, 179: 2, 180: 2.
- Kladnik, Drago in Perko, Drago (2013). *Slovenska imena držav*, Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.
- Klajn, Ivan (2005). *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Koch, John, ed. (2006). *Celtic Culture: A Historical Encyclopedia*, I, Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO.
- Koch, Peter (1999). “TREE and FRUIT: A cognitive-onomasiological approach”. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, 28/2: 331–347.
- Kohn, Hans (1965). *Nationalism – its meaning and history*, Malabar: Robert Krieger Publishing.
- Kollár, Jan (1830). „Rozprawa II: O gmenách Srb a Chrb“. *Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů*, w Budjné, w Universické tiskárně, 135–218.
- Koopman, Adrian (2016). “Ethnonyms”. *The Oxford Handbook of Names and Naming* (ed. by Carole Hough), Oxford – New York: OUP, 251–262.
- Körtvélyessy, Livia (2014). “Evaluative Derivation”. *The Oxford Handbook of Derivational Morphology* (ed. by Rochelle Lieber & Pavol Štekauer), Oxford – New York: OUP, 296–316.
- Kripke, Saul (1972). „Naming and Necessity“. *Semantics of Natural Language* (ed. by Donald Davidson & Gilbert Harman), Dordrecht – Boston: D. Reidel, 253–355, 763–769.
- Krol, Reinbert (2021). *Germany's Conscience: Friedrich Meinecke – Champion of German Historicism*, Bielefeld: Transcript Verlag.
- Kroonen, Guus (2013). *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden – Boston: Brill.
- Kun, Tomas (2018). *Struktura naučnih revolucija* (prev. Miloš Stambolić i Milena Repajić). Beograd: Evoluta.
- Landau, Sidney (²2001). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge – New York: CUP.
- Langacker, Ronald (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford – New York: OUP.
- Lapidge, Michael et al. (²2014). *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Anglo-Saxon England*, Chichester: Wiley – Blackwell.
- Larin, Stephen (2010). “Conceptual Debates in Ethnicity, Nationalism, and Migration”. *The International Studies Encyclopedia* (ed. by Robert Denemark & Renée Marlin-Bennett), Wiley-Blackwell, 438–457.
- Larson, Pier (1997). “Desperately Seeking ‘the Merina’: Reading Ethnonyms and their Semantic Fields in African Identity Histories”. *Journal of Southern African Studies*, 22/4: 541–560.
- Laversuch, Iman (2005). *Census and Consensus: A Historical Examination of the US Census Racial Terminology Used for American Residents of African Ancestry*, Berlin: Peter Lang Verlag.
- Lawrence, Paul (2014). *Nationalism: History and Theory*, London – New York. Routledge.
- Levison, Wilhelm (1946). *England and the Continent in the Eighth Century*, Oxford: Clarendon.

- Lipka, Leonhard (1985). "Inferential features in historical semantics". *Historical Semantics – Historical Word-Formation* (ed. by Jacek Fisiak), Berlin – New York – Amsterdam: Mouton, 339–354.
- Llobera, Josep (1994). *The God of Modernity: The Development of Nationalism in Western Europe*, Oxford: Berg Publishers.
- Loma, Aleksandar (1993). „Podunavska prapostojbina Slovena – legenda ili istorijska realnost?“. *JΦ*, 49: 187–220.
- Loma, Aleksandar (1999/2000). „Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogennetos“. *36PBH*, 38: 87–161.
- Löckinger, Georg et al. (2015). "Intensional definitions". *Handbook of Terminology*, I (ed. by Hendrik Kockaert & Frieda Steurs), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 60–81.
- Lunt, Horace (1985). "Slavs, Common Slavic, and Old Church Slavonic". *Litterae Slavicae Medii Aevi: Francisco Venceslao Mareš Sexagenario Oblatae* (Hrsg. von Johannes Reinhart), München: Otto Sagner, 185–204.
- Luschützky, Hans (2015). "Word-formation in natural morphology". *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, I (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 123–144.
- Lynch, Michael (2012). *In Praise of Reason*, Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press.
- Lyons, John (1977). *Semantics*, I, Cambridge – New York: CUP.
- Łuczyński, Michał (2017). „'Geograf Bawarski' – nowe odczytania“. *Polonica*, 37: 67–89.
- Mallin, Eric (1984). "The False Simile in Dante's *Commedia*". *Dante Studies*, 102: 15–36.
- Mandić, Marija (2021). "The Serbian Proverb 'Poturica gori od Turčina': Stigmatizer and Figure of Speech". *Imagining Bosnian Muslims in Central Europe: Representations, Transfers and Exchanges* (ed. by František Šitek), New York – Oxford: Berghahn, 170–193.
- Marcato, Carla (2009). *Nomi di persona, nomi di luogo: Introduzione all'onomastica italiana*, Bologna: Società editrice il Mulino.
- Maretić, Tomo (³1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (pr. Mate Hraste i Pavle Rogić), Zagreb: MH.
- Marković, Ivan (2010). „O uporabi i značenju imenâ u hrvatskome“. *FOC*, 19: 175–202.
- Marković, Ivan (²2013). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Martin, Ben (1991). "From Negro to Black to African American: The Power of Names and Naming". *Political Science Quarterly*, 106/1: 83–107.
- Martinet, André (1989). *Fonction et dynamique des langues*, Paris: Aramand Colin.
- Matasović, Ranko (2006). *Pregled gramatike kabardinskoga jezika*, Zagreb: [ауторско издање].
- Matasović, Ranko (2008). *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: MH.
- Matasović, Ranko (2016). *Lingvistička povijest Europe*. Zagreb: Matica MH.
- Matasović, Ranko (2019). „Ime Hrvata“. *Jezik*, 66/3: 81–97.
- Mayer, Antun (1938). „Mlečić i Mlečanin“. *Hrvatski jezik*, 1/1: 23.
- Mayerthaler, Willi (1981). *Morphologische Natürlichkeit*, Wiesbaden: Athenäum.
- McConvell, Patrick (2006). "Shibbolethonyms, ex-exonyms and eco-ethnonyms in Aboriginal Australia: The pragmatics of onymization and archaism". *Onoma*, 41: 185–214.
- McIntyre, Lee (2018). *Post-Truth*, Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press.
- Meadows, William (2013). "Kiowa Ethnonymy of Other Populations". *Plains Anthropologist*, 58: 5–30.
- Meinecke, Friedrich (1970). *Cosmopolitanism and the National State* (transl. by Robert Kimber, introd. by Felix Gilbert), New Jersey: Princeton University Press.
- Menac, Antica (2007). „Tautološke frazeosheme“. *Hrvatska frazeologija*, Zagreb: Knjigra, 42–66.
- Merlini-Barbatesi, Lavinia (2015). "The pragmatics of word-formation". *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, II (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 1128–1142.

- Merrills, Andy & Miles, Richard (2010). *The Peoples of Europe: The Vandals*, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Mihaljević, Milan (2014). *Slavenska poredbena gramatika, II: Morfologija – prozodija – slavenska pradomovina*, Zagreb: Školska knjiga.
- Mill, John Stuart (⁸1882). *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, New York: Harper & Brothers.
- Miller, Julia (2018). “Learners’ dictionaries of English”. *The Routledge Handbook of Lexicography* (ed. by Pedro Fuertes-Olivera), London – New York: Routledge, 353–366.
- Mlakar, Mirko (2017). „Srpska enciklopedika u Srbiji“. *Studia lexicographica*, 21: 7–42.
- Montanari, Franco (2015). *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, Brill: Leiden – Boston.
- Moon, Rosamund (2014). “Meanings, Ideologies, and Learners’ Dictionaries”. *Proceedings of the 16th EURALEX International Congress*, Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism, 85–105.
- Moris, Čarls (1975). *Osnove teorije o znacima* (prev. Radoslav Konstantinović), Beograd: BIGZ.
- Mrazović, Pavica i Vukadinović, Zora (²2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Mullen, Brian (2001). “Ethnophaulisms for Ethnic Immigrant Groups”. *Journal of Social Issues*, 57/3: 457–475.
- Mullen, Brian (2004). “Sticks and Stones Can Break My Bones, But Ethnophaulisms Can Alter the Portrayal of Immigrants to Children”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30: 250–260.
- Mullen, Brian & Johnson, Craig (1993). “Cognitive Representation in Ethnophaulisms as a Function of Group Size: The Phenomenology of Being in a Group”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19: 296–304.
- Mullen, Brian & Johnson, Craig (1995). “Cognitive Representation in Ethnophaulisms and Illusory Correlation in Stereotyping”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21: 420–433.
- Mullen, Brian & Leader, Tirza (2005). “Linguistic Factors: Antilocutions, Ethnonyms, Ethnophaulisms, and Other Varieties of Hate Speech”. *On the Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport* (ed. by John Dovidio et al.), Blackwell, 192–207.
- Mullen, Brian & Rice, Diana (2003). “Ethnophaulisms and Exclusion: The Behavioral Consequences of Cognitive Representation of Ethnic Immigrant Groups”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29: 1056–1067.
- Mullen, Brian et al. (2000). “Ethnophaulisms for Ethnic Immigrant Groups: Cognitive Representation of ‘the Minority’ and ‘the Foreigner’”. *Group Processes and Intergroup Relations*, 3/1: 5–24.
- Mullen, Brian et al. (2001). “Ethnophaulisms for ethnic immigrant groups: The contributions of group size and familiarity”. *European Journal of Social Psychology*, 31: 231–246.
- Mullen, Brian et al. (2009). “Complexity and Valence in Ethnophaulisms and Exclusion of Ethnic Out-Groups: What Puts the ‘Hate’ Into Hate Speech?”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96/1: 170–182.
- Mycock, Andrew & Wellings, Ben (2017: 42). “The Anglosphere: Past, present and future”. *British Academy Review*, 31: 42–45.
- Nagórko, Alicja (2015). “Morphopragmatics in Slavic”. *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, II (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 1545–1560.
- Neal, Anthony (2001). “The Naming: A Conceptualization of an African American Connotative Struggle”. *Journal of Black Studies*, 32/1: 50–65.
- Nick, Iman (2013). “A Question of Faith: An Investigation of Suggested Racial Ethnonyms for Enumerating US American Residents of Muslim, Middle Eastern, and/or Arab Descent on the US Census”. *Names*, 61/1: 8–20.
- Nick, Iman (2020). “Black Rising: An Editorial Note on the Increasing Popularity of a US American Racial Ethnonym”. *Names*, 68/3: 131–140.

- Nikolić-Hoyt, Anja (2014). *Tezaurusni portret čovječjega tijela*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Nilsson, Henrik (2015). "Enumerations count: Extensional and partitive definitions". *Handbook of Terminology*, I (ed. by Hendrik Kockaert & Frieda Steurs), Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 82–100.
- Noonan, Thomas (1997). "Scandinavians in European Russia". *The Oxford Illustrated History of the Vikings* (ed. by Peter Sawyer et al.), Oxford – New York: OUP, 134–155.
- North, Michael (2015). *The Baltic: A History* (transl. by Kenneth Kronenberg). Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press.
- Nuessel, Frank (1992). *The Study of Names: A Guide to the Principles and Topics*, Westport: Greenwood Press.
- Nuessel, Frank (2008). "A Note on Ethnophaulisms and Hate Speech". *Names*, 56/1: 29–31.
- Orel, Vladimir (1998). *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln: Brill.
- Özkırımlı, Umut (2017). *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, London: Palgrave.
- Palmore, Erdman (1962). "Ethnophaulisms and Ethnocentrism". *The American Journal of Sociology*, 67/4: 442–445.
- Paul, Hermann (1891). *Principles of the History of Language* (transl. by H. A. Strong), London – New York: Longmans, Green, and Co.
- Pavlović, Milivoj (1960). „Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 5: 99–127.
- Pavlović, Trifun (1996). „Etonim 'Rus' u antroponimiji i toponimiji Srbije“. *Ulaznica*, 148: 33–39.
- Peco, Asim i dr. (1972). *Enciklopedijski leksikon „Mozaik znanja“*, I: *Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres.
- Peláez, Jesús & Mateos, Juan (2018). *New Testament Lexicography: Introduction – Theory – Method* (transl. by Andrew Bowden), Berlin – Boston: De Gruyter.
- Perry, Marvin & Schweitzer, Frederick (2002). "Homo Judaicus Economicus: The Jew as Shylock, Parasite, and Plutocrat". *Antisemitism: Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 119–173.
- Pešikan, Mitar (1969). „U kakvom je procepu Rečnik dveju Matica“. *Delo*, 15/1: 1–39.
- Peti, Mirko (1997). „Koje su imenske riječi etnici i etnonimi?“. *FOC*, 6: 99–112.
- Petrović, Đurđica (1986). „Popis Vlaha Plješč(ev)ića iz 1371. godine“. *OII*, 7: 141–157.
- Petrović, Ruža i Blagojević, Marina (1989). „Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i iz Metohije (rezultati ankete sprovedene 1985/1986)“. *Kosovo – prošlost i sadašnjost*, Beograd: Međunarodna politika, 247–257.
- Petrović, Tanja (2015). *Srbija i njen jug: „Južnjački dijalekti“ između jezika kulture i politike*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Plamenatz, John (1973). "Two Types of Nationalism". *Nationalism: The nature and evolution of an idea* (ed. by Eugene Kamenka), Canberra: Australian National University Press, 22–36.
- Popadić, Dragan i Biro, Mikloš (1999). „Autostereotipi i heterostereotipi Srba u Srbiji“. *Nova srpska politička misao*, 6/1–2: 89–109.
- Pranjković, Ivo (2004). „Kategorijalna svojstva imenskih riječi“. *Zbornik XXXII. Zagrebačke slavističke škole* (ur. Stipe Botica), Zagreb: Filozofski fakultet – Hrvatski seminar za strane slaviste, 25–32.
- Prčić, Tvrtko (2010). „Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina“. *Diskurs i diskursi: Zbornik u čast Svenki Savić* (ur. Vera Vasić), Novi Sad: Filozofski fakultet, 399–415.
- Prčić, Tvrtko (2016). *Semantika i pragmatika reči*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pronk, Tijmen (2015). "Singulative *n*-stems in Indo-European". *Transactions of the Philological Society*, 113/3: 327–348.
- Proschan, Frank (1997). "“We are all Kmhmu, just the same”: Ethnonyms, ethnic identities, and ethnic groups". *American Ethnologist*, 24/1: 91–113.

- Putanec, Valentin i Šimunović, Petar (1987). *Retrospektivna onomastička bibliografija hrvatsko-srpska do godine 1975* (prir. Petar Rogulja). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Radovanović, Milorad (³2003). *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Raffaelli, Ida (2015). *O značenju: Uvod u semantiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Rajčić, Biserka (2003). *Poljska civilizacija*, Beograd: Geopoetika.
- Renan, Ernest (1981). „Što je nacija?“. *Kulturni radnik*, 34/6: 89–106.
- Renna, Thomas (2015). “The Holy Roman Empire was Neither Holy, Nor Roman, Nor an Empire”. *Michigan Academician*, 42/1: 60–75.
- Reynolds, Susan (1985). “What Do We Mean by ‘Anglo-Saxon’ and ‘Anglo-Saxons’?”. *Journal of British Studies*, 24/4: 395–414.
- Ribarova, Slavomira (2013). „Češki, makedonski i hrvatski etnonimski poredbeni frazemi“. *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*, III (ur. Dubravka Sesar), Zagreb: FF press, 167–172.
- Ristić, Svetomir i Kangrga, Jovan (²1963). *Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik*, I–II, Beograd: Prosveta.
- Roberts, Michael (2017). “The semantics of demonyms in English: ‘Germans’, ‘Queenslanders’, and ‘Londoners’”. *The Semantics of Nouns* (ed. by Zhengdao Ye), Oxford – New York: OUP, 205–220.
- Room, Adrian (1996). *An Alphabetical Guide to the Language of Name Studies*, Lanham – London: The Scarecrow Press.
- Roth, Norman (²2002). *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*, The Madison: The University of Wisconsin Press.
- Rzetelska-Feleszko, Ewa, red. (2005). *Polskie nazwy własne – encyklopedia*, Kraków: Polska akademija nauk – Instytut języka polskiego.
- Said, Edvard (²2008). *Orijentalizam* (prev. Drinka Gojković), Beograd: XX vek.
- Samardžija, Marko (1995). *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika: Udžbenik za 4. razred gimnazije*, Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, Marko (⁵2009). *Hrvatski jezik 4: Udžbenik za 4. razred gimnazije*, Zagreb: Školska knjiga.
- Sawyer, Peter (1997). “The Age of the Vikings, and Before”. *The Oxford Illustrated History of the Vikings* (ed. by Peter Sawyer et al.), Oxford – New York: OUP, 1–18.
- Schwarz, Gavro (1912). „Jevreji, Izraelićani, Židovi, Čifuti i Mojsijevci“. *Nastavni vjesnik*, 21/1: 68–74.
- Selimski, Ludwig (2011). „Енциклопедия на българската ономастична терминология“. *Onomastica*, 55: 244–248.
- Seton-Watson, Hugh (1980). *Nacije i države: Ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma* (prev. Nada Šoljan), Zagreb: Globus.
- Sigelman, Lee et al. (2005). “What’s in a Name?: Preference for ‘Black’ versus ‘African-American’ among Americans of African Descent”. *Public Opinion Quarterly*, 69/3: 429–438.
- Sikimić, Biljana (2004). „Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina – mogućnosti i ograničenja: Čerkezi na Kosovu“. *Скривене мањине на Балкану* (ур. Биљана Сикимић), Београд: Балканолошки институт САНУ, 259–281.
- Silić, Josip i Pranjkić, Ivo (²2007). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na 8 jezika*, I–II, Zagreb: Matica hrvatska.
- Sindik, Dušan (2009). „Pogled na prošlost Jevreja Jugoslavije“. *Mi smo preživeli...: Jevreji o Holokaustu*, V (ur. Aleksandar Gaon), Beograd: Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Srbije, 445–457.
- Skok, Petar (1922). „O Rumunjima“. *Jugoslavenska njiva*, 6/3: 209–221.

- Skok, Petar (1951). „O pridjevskim izvedenicama“. *Pitanja savremenog književnog jezika*, 2/1: 12–27.
- Skok, Petar (1953). „Da li 'Rumunj' ili 'Rumun', 'Talijan' ili 'Italijan'?“. *Jezik*, 2/2: 60–61.
- Skok, Petar (1954a). „Pridjevske izvedenice od geografskih naziva“. *Jezik*, 3/2: 33–37.
- Skok, Petar (1954b). „Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti“. *Jezik*, 2/3: 65–68.
- Skračić, Vladimir (2004). „Nazivi vetrova i strana svijeta u jadranskoj toponimiji“. *FOC*, 12–13: 433–448.
- Smith, Anthony (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.
- Smith, Anthony (2003). *Nacionalizam i modernizam: Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma* (prev. Mirjana Paić-Jurinić), Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Smith, Tom (1992). “Changing Racial Labels: From ‘Colored to ‘Negro’ to ‘Black’ to ‘African American’”. *The Public Opinion Quarterly*, 56/4: 496–514.
- Smodlaka, Josip (1946). *Imena mesta i meštana na tlu Jugoslavije*, Split: Novo doba.
- Snoj, Marko (2015). *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Sokolová, Miloslava (2007). „Vzťah slovnodruhových a onomaziologických kategoriálnych významov“. *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung* (Hanna Burkhardt und Alicja Nagórko), Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag, 178–195.
- Spencer, Andrew (2015). “Derivation”. *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*, I (ed. by Peter Müller et al.), Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 301–321.
- Spencer, Philip & Wollman, Howard (2002). *Nationalism: A critical introduction*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
- Staljin, J. V. (1944). *Marksizam i nacionalno pitanje* [(prev. Zvonko Tkalec), Crna Lokva, Kordun:] Naprijed.
- Starčević-Stančić, Irina i Kraus, Cvijeta (2014). „Hrvatska enciklopedija – od tiskanoga do mrežnoga izdanja“. *Studia lexicographica*, 14: 99–116.
- Subotić, Milan (2007). *Na drugi pogled: Prilog studijama nacionalizma*, Beograd: Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju – „Filip Višnjić“.
- Svensén, Bo (2009). *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*, Cambridge: CUP.
- Svoboda, Jan et al. (1973). “Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky”. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14: 1–280.
- Swanepoel, Piet (2010). “Improving the Functionality of Dictionary Definitions for Lexical Sets: The Role of Definitional Templates, Definitional Consistency, Definitional Coherence and the Incorporation of Lexical Conceptual Models”. *Lexikos*, 20: 425–449.
- Šimunović, Petar (2002a). „Antroponimija I: Osobna imena“. *Słowiańska onomastyka – encyklopedia*, I (red. Ewa Rzetelska-Feleszko i Aleksandra Cieślíkowa), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 369–377.
- Šimunović, Petar (2002b). „Antroponimija III: Ostali tipovi imena“. *Słowiańska onomastyka – encyklopedia*, I (red. Ewa Rzetelska-Feleszko i Aleksandra Cieślíkowa), Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 527–532.
- Šimunović, Petar (2009). *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Šipka, Danko (2006). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Šipka, Danko (2016). “Exclusion Labels in Slavic Monolingual Dictionaries: Lexicographic construal of non-standardness”. *Colloquium: New Philologies*, 1/1: 1–17.
- Šivic-Dular, Alenka (1998). „Lingvistička definicija vlastite imenice (na osnovi imeničkih veza u nominativu)“. *FOC*, 7: 281–293.
- Škaljić, Abdulah (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
- Škorić, Marko (2010). *Sociologija nauke (mertonovski i konstruktivistički programi)*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- Štekauer, Pavol (1998). *An Onomasiological Theory of English Word-Formation*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Štekauer, Pavol (2005). “Onomasiological Approach to Word-Formation”. *Handbook of Word-Formation* (ed. by Pavol Štekauer & Rochelle Lieber), Dordrecht: Springer, 207–232.
- Tabbert, Russell (1989). “The Names ‘Eskimo’, ‘Inuit’, and ‘Inupiaq/Inupiat’”. *Names*, 37/1: 79–82.
- Tafra, Branka (2014). „Derivatem i leksem“. *Suvremena lingvistika*, 77: 77–90.
- Tafra, Branka (2017). „Leksičko-semantički odnosi u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive“. *Лексикология и лексикография славянских языков* (ред. М. И. Чернышева), Москва: Лексрус, 465–487.
- Talattof, Kamran (2015). “Social causes and cultural consequences of replacing ‘Persian’ with ‘Farsi’: What’s in a name?”. *Persian Language, Literature and Culture: New leaves, fresh looks* (ed. by Kamran Talattof), London – New York: Routledge, 216–227.
- Tamir, Yael (1997). “Theoretical Difficulties in the Study of Nationalism”. *Canadian Journal of Philosophy*, 26: 65–92.
- Tamir, Yael (2019). “Not So Civic: Is There a Difference Between Ethnic and Civic Nationalism?”. *Annual Review of Political Science*, 22/1: 419–434.
- Taylor, John (²1995). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford – New York: OUP.
- Tinti, Francesca (2021). *Europe and the Anglo-Saxons*, Cambridge – New York: CUP.
- Todd, Malcolm (²2004). *The Peoples of Europe: The Early Germans*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell.
- Trask, Robert (2005). *Temeljni lingvistički pojmovi* (prev. Benedikt Perak), Zagreb: Školska knjiga.
- Ullmann, Stephen (1951). *Words and their use*, London: Frederick Muller Ltd.
- Utvić, Miloš (2008). *Konačni automati u regularnoj imenskoj derivaciji*, Beograd: Matematički fakultet.
- Van den Berghe, Pierre (1995). “Does race matter?”. *Nations and Nationalism*, 1/3: 357–368.
- Van Langendonck, Willy (2006). “Semantic considerations in recent onomastic research: A survey”. *History of The Language Sciences: An International Handbook on the Evolution of the Study of Language from the Beginnings to the Present*, III, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2229–2234.
- Van Langendonck, Willy (2007). *Theory and Typology of Proper Names*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Van Langendonck, Willy (2013). “A semantic-pragmatic theory of proper names”. *Acta Linguistica Lithuanica*, 69: 99–129.
- Velek, Rene i Voren, Ostin (2004). *Teorija književnosti* (prev. Aleksandar Spasić i Slobodan Đorđević), Beograd: Utopija.
- Vemsani, Lavanya (2015). “Hazaras”. *Native Peoples of the World: An Encyclopedia of Groups, Cultures, and Contemporary Issues*, I–III (ed. by Steven Danver), London – New York: Routledge, 532–533.
- Vićentijević, Borjana (2005). „Interpretacija istorije i umetnička sloboda u biografskom filmu (na primeru lika Jovanke Orleanke)“. *Зборник радова Факултета драмских уметности у Београду*, 8–9: 205–220.
- Vidović-Bolt, Ivana (2007). „Hrvatski i poljski etnonimski frazemi poredbene strukture“. *Slavska frazeologija i pragmatika* (ur. Željka Fink i Anita Hrnjak), Zagreb: Knjigra, 209–214.
- Vranješ-Šoljan, Božena (1992). „Pitanje tzv. Gradišćanskog koridora – hrvatsko gledište“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 25: 73–84.
- Vujović, Dušanka (2019). *Glagoli ljudskog kretanja u savremenom srpskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Webster, Noah (2001). “Dissertations on the English Language (with Notes, Historical and Critical)”. *Creating an American Culture, 1775–1800: A Brief History with Documents* (ed. by Eve Kornfeld), New York: Palgrave, 102–107.

- Wierzbicka, Anna (1987). "Boys Will Be Boys: 'Radical Semantics' vs. 'Radical Pragmatics'". *Language*, 63/1: 95–114.
- Wierzbicka, Anna (1988). *The Semantics of Grammar*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Wittgenstein, Ludwig (⁴2009). *Philosophical Investigations* (transl. by G. E. M. Anscombe et al.), Chichester: Wiley-Blackwell.
- Woolard, Kathryn (2021). "Language Ideology". *The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology* (ed. by James Stanlwa), John Wiley & Sons.
- Yack, Bernard (1996). "The Myth of the Civic Nation". *Critical Review*, 10/2: 193–211.
- Yack, Bernard (2012). *Nationalism and the Moral Psychology of Community*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Zauner, Adolf (1902). *Die romanischen Namen der Körperteile: Eine onomasiologische Studie*, Erlangen: Hof- und Universitäts-Buchdruckerei „Junge & Sohn“.
- Zernatto, Guido (1944). "Nation: The History of a Word". *The Review of Politics*, 6/3: 351–366.
- Zgusta, Ladislav (1998). "The Terminology of Name Studies (In Margine od Adrian Room's *Guide to the Language of Name Studies*)". *Names*, 46/3: 189–203.
- Zgusta, Ladislav et al. – eds. (1995/96). *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres: Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d'onomastique*, I–II, Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Zidić, Igor (1969). „Leksički magazin i likovna kultura“. *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*, Zagreb: Kritika, 59–77.
- Znika, Marija i Znika, Maja (2003/04). „Vlastito ime i brojivost“. *FOC*, 12–13: 573–578.
- Znika, Marija i Znika, Maja (2014). „Neke zamjedbe uz sintaksu imena“. *FOC*, 23: 267–276.
- Zoričić, Dunja (2019). „Onimi kao sastavnice hrvatskih i engleskih frazema“. *Fluminensia*, 31/2: 121–141.

10.3. ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

- Вучо, Александар (1966). „Покушај уношења раздора у наше националне односе“. *Борба*, 20. III (77/31): 9.
- ГКСК: *Materijal o rečniku Miloša Moskovljevića*, Београд: Историјски архив Београда, фонд 865 (Gradski komitet Saveza Komunista Srbije), инв. бр. 534 (Materijali o kulturi, nauci i umetnosti), 1962–1968.
- МД: Милош Московљевић, *Дневник 1916–1968*, V: *Поново у науци и пензији* (прир. Момчило Исић), Београд: Институт за новију историју Србије – „Византија“, 2018.
- Тевавац, Мирко (1966). „Читај као што је написано...“. *Политика*, 6. III (18828): 9.

10.4. КЊИЖЕВНА И СРОДНА ДЈЕЛА

- Житије Св. Симеона*: Стефан Првовенчани, *Сабрана дела* (прир. Јухас-Георгиевска, Љиљана и Јовановић, Томислав), Београд: СКЗ – Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2017, 14–107, 135–175.
- Ист. Марц.*: Амијан Марцелин, *Историја* (прев. и прир. Милена Милин), Београд: Просвета, 1998.
- Ист. Хер.*: Херодот, *Историја* (прев. Милан Арсенић), Београд: Дерета, ⁴2018.
- Нови завјет Господа нашег Исуса Христа* (прев. Комисија Светог архијерејског синода Српске православне цркве), Београд: Штампариија Српске православне цркве, ¹⁰2020.
- Оностранство*: Milorad Živančević, *Onostranstvo*, I–II, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2008.
- Пакао*: Dante Alighieri, *Vožanstvena komedija: Paкао* (prev. Mihovil Kombol), Zagreb: МН, ³1963.
- Преци и потомци*: Л. Комарчић 1901, *Претци и потомци: Историјске слике из постања данашње Србије*, Београд: Штампариија Д. Димитријевића.

- Свето писмо Старога завјета* (прев. Ћ[уро] Даничић), Биоград: Британско и инострано библијско друштво, 1868.
- Сентиментална повест*: Borislav Pečić, *Sentimentalna povest Britanskog carstva*, Beograd: Laguna, ⁹2021.
- С краљем Николом*: Симо Поповић, *С краљем Николом из дана у дан* (прир. Василије Крестић), Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2012.
- СНП: *Вукове српске народне пословице с регистром кључних речи* (прир. Михаило Шћепановић), Београд: Јасен, ²2015.
- Травничка хроника*: Иво Андрић. *Сабрана дела*, II, Београд: Просвета – БИГЗ – СКЗ – Октоих, 1992.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милан Ивановић (1984, Пожега, Р. Србија), магистар науке о језику, од 2018. до 2021. ангажован на Филолошком факултету Универзитета Црне Горе, као истраживач сарадник на пројекту *Ставови грађана Црне Горе према језичком стандарду и урбаним вернакуларима: Квалитативно-квантитативна истраживања и могућности њихове примјене*. Дипломе основних и специјалистичких студија српског језика и јужнословенских књижевности (смјер: просвјетнопедагошки) стекао на истом универзитету, и то као носилац Плакете за најуспјешнијег студента друштвених и хуманистичких наука (2016). Приправнички стаж наставника матерњег језика и књижевности обавио у Гимназији „Слободан Шкеровић“ (у Подгорици) 2017. На докторске студије уписан 2018. на филолошким факултетима Универзитета у Београду (модул: Српски језик) и Универзитета Црне Горе (модул: Језик), и то као стипендиста Министарства науке Црне Горе. Објављивао у најугицајним домаћим часописима (*Српски језик; Наш језик; Књижевност и језик*), зборницима најугледнијих домаћих издавача – Матице српске (*Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе*, 2019) и САНУ (*Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*, 2021) – као и у једном часопису индексираним на АНСИ листи (*Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies*, 31/2). За најскорији приручник словенске лингвистике, *The Cambridge Handbook of Slavic Linguistics* (Cambridge University Press, 2023), с проф. Рајном Драгићевић, као првим аутором, написао поглавље о лексичкој семантици. Области интересовања: лексикологија са ономастиком и лексикографијом, социолингвистика и образовна лингвистика.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милан Ивановић

Број индекса 2018/30035

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 19. 1. 2023.

Милан Ивановић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милан Ивановић

Број индекса 2018/30035

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада

Ментор проф. др Рајна Драгићевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 19. 1. 2023.

Милан Ивановић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 19. 1. 2023.

Милан Ивановић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.